

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ**

**KIRGIZ HİKÂYECİ MURZA GAPAROV ve “AK POEZD”,
“KÜNÖSTÜÜ ARAL”, “DARIYALARDIN ŞOOKUMU” ADLI HİKÂYELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ebru KARAKAYA

Tez Danışmanı

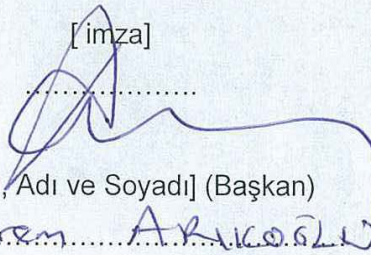
Yrd. Doç. Dr. İbrahim ATABEY

Ankara-2011

ONAY

Ebru KARAKAYA tarafından hazırlanan "Kırgız Hikâyecisi Murza Gaparov ve "Ak Poezd", "Künöstüü Aral", "Darıyalardın Şookumu" Adlı Hikâyeleri" başlıklı bu çalışma 26.07.2011 sınav tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/çokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

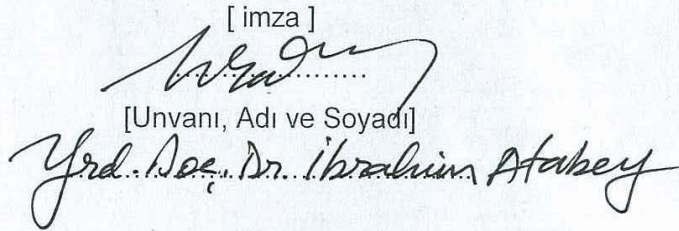
[imza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Ekrem ARIKOĞLU

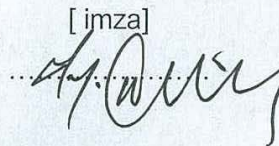
[imza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ATABEY

[imza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. İbrahim DİLBER

SÖZ BAŞI

Bu çalışmada, Kırgız hikâyeci Murza Gaparov'un "Künöstüü Aral", "Dariyalardın Şookumu" ve "Ak Poezd" adlı hikâyeleri Türkiye Türkçesine aktarılmış ve bu hikâyeler muhteva bakımından incelenmiştir.

Eser olarak "Dariyalardın Şookumu", "Künöstüü Aral" ve "Ak Poezd" adlı hikâyelerini seçmemizde, Murza Gaparov'un Sovyet Kırgız Edebiyatında anılması gereken farklı bir yazar olması ve bu üç hikâyesinin de önemli eserleri arasında yer alması gibi faktörler etkili olmuştur.

Eserler bize, yazarın ruh dünyasının kapısını aralarken yazarın kendisi, dolaylı olarak Sovyet Kırgız Edebiyatının da kapısını aralamış olacaktır. Kırgız Türklerinin günlük hayatındaki ayrıntıların eserlerde yer alması da bilgi edinmemiz açısından önem teşkil etmektedir.

Hikâyeler Türkiye Türkçesine aktarılırken *ana dil* ile *hedef dil* arasındaki ortak kelime, deyim ve atasözleri aynen muhafaza edilmiş; diğer kelime, kelime grubu ve cümlelerde kelime kelime aktarma yerine anlatılmak istenen manayı aktarma yoluna gidilmiştir.

Bu çalışma ile beraber, bugüne kadar Türkiye'de iyi tanınmayan Kırgız yazarlardan biri olan Murza Gaparov'un tanınması ve Türkiye Türkçesine aktarılarak Türkiye Türkleri tarafından da okunması amaçlanmıştır.

Konunun tespiti ve Murza Gaparov'un hikâyelerinin temininde fikirlerini ve kaynaklarını esirgemeyen Prof. Dr. Şuayip Karakaş hocama, çalışma sırasında kendilerine her an bilmediğim konularda danıştığım hocalarım Yrd. Doç. Dr. İbrahim Atabey ve Yrd. Doç. Dr. Veli Savaş Yelok'a teşekkürü borç bilirim.

Ebru KARAKAYA

Haziran 2011

Ankara

İÇİNDEKİLER

Söz Başı	I
İçindekiler	II
Kısaltmalar	III
Giriş	1
Modern Kırgız Edebiyatı	5
I. Bölüm	9
1. Murza Gaparov'un Hayatı	9
2. Murza Gaparov'un Edebî Kişiliği ve Eserleri	11
II. Bölüm	19
1. Murza Gaparov'un "Darıyalardın Şookumu", "Künöstüü Aral" ve "Ak Poezd" Adlı Hikâyelerinde Yapı	19
1.1. Darıyalardın Şookumu'nda Olay Örgüsü	19
1.2. Darıyalardın Şookumu'nda Kişiler	20
1.3. Darıyalardın Şookumu'nda Mekân	33
1.4. Darıyalardın Şookumu'nda Zaman	39
2.1. Künöstüü Aral'da Olay Örgüsü	43
2.2. Künöstüü Aral'da Kişiler	44
2.3. Künöstüü Aral'da Mekân	51
2.4. Künöstüü Aral'da Zaman	55
3.1. Ak Poezd'de Olay Örgüsü	56
3.2. Ak Poezd'de Kişiler	57
3.3. Ak Poezd'de Mekân	68
3.4. Ak Poezd'de Zaman	75
III. Bölüm	79
1. "Darıyalardın Şookumu", "Künöstüü Aral" ve "Ak Poezd" Hikâyelerinin Kırgız Türkçesi Metinleri	79
1.1. Darıyalardın Şookumu	79
1.2. Künöstüü Aral	143
1.3. Ak Poezd	184
2. Hikâyelerin Türkiye Türkçesine Aktarılması	260
2.1. Irmakların Uğultusu	260
2.2. Güneşli Ada	306

2.3. Beyaz Tren	341
Sonuç	403
Kaynaklar	406
Özet	408
Abstract	409

KISALTMALAR

AP: Ak Poezd

DŞ: Dariyalardın Şookumu

KA: Künöstüü Aral

GİRİŞ

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında Türk dünyasını, özellikle Türkistan coğrafyasını etkileyen hızlı bir değişim yaşanmıştır. Değişimin esas sebebinin de savaş ve ayaklanmalar teşkil etmiştir. Bu olaylar sonucunda Türkistan coğrafyasının haritası yeniden şekillenmiş ve yeni bir yönetime maruz kalınmıştır. Sosyal hayattaki köklü değişimi beraberinde getiren bu değişimler, edebiyatta da kendisini göstermiştir. Yeni yönetimle beraber şekillenen edebiyat, ideolojilerin hükümranlığında yaşayan ve gelişen mahkûm bir anlayışla meydana getirilmiştir.

XX. yüzyılda, edebiyat alanındaki bu değişim Kırgız edebiyatını da etkilemiştir. 1936–2002 yılları arasında yaşamış olan *Murza Gaparov*, dönemin içinde yer alsa da eserlerini eleştiri almayacak bir biçimde bu oluşumun dışında tutmaya çalışmıştır. SSCB döneminde ailesinin bütün mal varlığına el konulmuştur. Rejimin, mallarına haksız yere el koymasına aşırı tepki göstermiştir. Yönetimin bu tavrı, *Gaparov*'un sanatta bağımlı bir edebiyatın içinde yer almasını önlemiş ve romantizme yönelmesini sağlamıştır, denebilir.

Ülkesinin önemli yazarlarından biri olan *Gaparov*, siyasi otoriteler değişse de yerini sağlam bir şekilde korumuştur. Buna rağmen birçok Kırgız yazar ve şairde olduğu gibi *Murza Gaparov* da kaynak yetersizliğinden dolayı ülkemizde yeterince tanınamamış, eserleri üzerinde ilmî çalışmalar yapılamamıştır. Bu çalışma ile beraber *Murza Gaparov*'un daha önce dilimize aktarılmayan hikâyeleri Türkiye Türkçesine aktarılmış ve muhteva bakımından incelenmiştir.

Hikâyeler Türkiye Türkçesine aktarılırken, mümkün olduğunca anlatılmak istenen mana verilmiştir. Hikâyelerin muhteva incelemeleri, farklı kaynaklardan alınan aşağıdaki yöntemler ışığında yapılmıştır:

Olay Örgüsü:

“Edebî metnin yapısını meydana getiren bütün öğeler somut olarak vardır. Gerçek ve gerçeklik, günlük hayatta çok farklı görünüş ve kılıklarda karşımıza çıkar. Biraz da kendisini görünmez kılar. Bu farklı görünüş ve kılıklarda karşımıza çıkan, gerçek ve gerçekliğin soyut olarak ifade edilebilen bir özü vardır. Kurmaca metinlerde bu soyut öz ele alınır, bunun özelliklerini somut biçimde ortaya koymak amacıyla bir olay örgüsü düzenlenir veya bir yapı kurulur. Düzenlenen bu olay örgüsü belirli kişiye, mekâna ait olmadığı için yeniden yorumlanma ve farklı bağlamlarda yeni anlamlar kazanma özelliğini de yapısında taşır.” (Aktaş, 2009: 196)

“Anlatma esasına bağlı edebî nevilerde vaka; cereyan ettiği yer, zaman ve şahıs kadrosuyla bir bütün olarak taslak hâlinde hayal meyal de olsa sanatkârın zihninde canlanır; yazıyla ifade edilirken de bir yandan teferruat üzerinde durulur; bir yandan da dille hayal ve düşüncenin birleşmesi esnasında dile ait imkân ve tedailerden yararlanılarak ilk taslak zenginleştirilir.” (Aktaş, 2000: 17)

Olay Örgüsü Çeşitleri:

“Anlatma esasına bağlı türlerde, olay örgüsünün belli başlı üç temel şekli kullanılmaktadır. Bunların bir kaçının bir arada kullanılmasıyla oluşan karma olay örgüsü tipinden veya tiplerinden de bahsedilebilir.

a) Tek Zincirli Olay Örgüsü: Vaka, tek bir zincir hâlinde nakledilir. Bu gruba girenler daha ziyade, *Sergüzeşt* romanı cinsinden eserlerdir. Bir merkezî insan vardır, onun belirli bir zaman dilimi içinde sürdürdüğü yaşayış tarzı söz konusudur. Eserde anlatılan her şey bu şahısla ilgilidir. Birbirine zincirleme bağlanmış metin halkaları tek bir vakanın parçaları durumundadır.

b) Çok Zincirli Olay Örgüsü: Eserin vakası, iki veya daha fazla vaka zincirinden meydana gelir. Bunlar bazı noktalarda kesişirler. Bir hadise belirli bir noktaya kadar nakledilir, sonra bir başkasına geçilir. Bu geçişler umumiyetle vaka zincirlerinin kesiştiği noktalardır. Söz konusu kesişme noktaları her iki veya daha fazla vaka zincirinde ortak bir yer, şahıs ve tema olabilir.

c) Helezonik Olay Örgüsü: Bir vaka, bir başka vaka içine yerleştirilerek sunulur. Bu durumda ilk vaka ikinciye çerçeve vazifesini görür. Böyle eserlerde vaka zinciri yerine iç içe girmiş vakalardan söz etmek yerinde olur.” (Aktaş, 2000: 74; Çetişli, 2000: 22)

Kişiler:

“Destan, mesnevi, roman, hikâye ve tiyatro gibi vakaya dayanan edebî eserlerde, o vakayı gerçekleştiren asli kahraman vardır. Eserin belkemiğini o teşkil eder. Eser boyunca önemli vakalar, duygular ona bağlanır. Bazı eserlerde bu kişiler basittir, bazılarında karmaşıktır. Hayatı en ince ayrıntılarına kadar tasvir eder romanlardaki şahıslar umumiyetle karmaşıktırlar. Çeşitli yönleri vardır. Onları bir kelime veya bir formül ile özetlemek hemen hemen imkânsızdır.”(Kaplan, 1996:98)

“İnsanın ikinci ve üçüncü görünümü olan tip ve karakter ise müellifin okuyucusuna vermek istediği mesaja göre, zihninde şekillendirdiği insanlardır. Bunlar gerçek yaşamda var olmamış, ancak yaşamış şahsiyetlerin dikkat çekici özelliklerini kendilerinde toplamışlardır. Karakter daha devingen bir insan örneğidir.

Edebî eser boyunca silik bir görüntü olmaktan çıkıp adeta yaşayan bir organizmaya dönüşür. Tip ise karakterlere göre daha yüzeysel ve dondurulmuş bir insan görüntüsüdür. Eserde ilk görüldüğü şekliyle sonuna kadar aynı kalır. Yüzyıllar boyu oluşan kültür, olgunlaşma sürecinde kendi tipini oluşturur. Geniş bir süreçte oluşan tip, toplumun temel değerlerini temsil edecek konuma gelir.”(Akkuş, 2006: 56)

Mekân:

“Somut mekân, roman kişilerinin gerçek hayatta olduğu gibi içinde bulunduğu, yaşayıp hareket ettiği, gündelik yaşantılarını ve her çeşit faaliyetlerini sürdürdüğü, bu evrene ait somut, bildiğimiz mekânlardır. Bunlar da genelde iki boyutuyla işlevseldirler:

a) Açık Mekân: Buna “geniş mekân”, “dış mekân” da denir. Olayların cereyan ettiği köy, kasaba, şehir, ülke, ova, deniz, dağ gibi açık alanlardan oluşan mekânlardır.

b) Kapalı Mekân: Buna “dar mekân”, “iç mekân” da denir. Ev, oda, daire, iş yeri gibi kapalı yerlerdir.”(Çetin, 2009: 134)

“Yöntem olarak iki tür tasvir etme biçimi vardır.

a) Nesnel Tasvir: Buna “gerçekçi tasvir”, “realist tasvir” de denir. Görülen, gözlenen varlık ve olaylar en ince ayrıntılarına kadar tasvir edilir. Bu tasvirler uzundur. Olayların geçtiği yerler her şeyiyle hiç değiştirilmeden olduğu gibi anlatılır. Söz konusu edilen şeylerin gerçek hayatta geçtiği duygusunu uyandırmak için mekân tasvirleri, ayrıntılı bir şekilde yapılır. Bu tür tasvirde, tasvir edenin duyguları işe pek karışmaz. Olan, olduğu gibi aktarılır.

b) Öznel Tasvir: Buna “izlenimci tasvir”, “romantik tasvir” de denir. Mekân, tabiat, varlıklar, eşya, çevre en ince ayrıntılarına kadar tasvir edilmez; sadece belli bir öneme sahip, ilk bakışta dikkatleri çeken unsurlar tasvir edilir. Kişinin ruh durumuna göre ilk bakışta gözüne çarpan unsurların algı dünyasında aldığı görüntüler tasvir edilmekle yetinilir. Dolayısıyla tasvir etmede seçme ve eleme yapılır.” (Çetin, 2009: 138)

Zaman:

“Anlatma esasına bağlı edebî metinler, okuyucunun karşısına üç ayrı zaman boyutuyla çıkar: "maceranın kendi zamanı" (anlatılan olayların yaşandığı zaman ve süre), "anlatma zamanı" (yaşanan olayların algılanıp ifade edildiği zaman) "yazıya geçirme zamanı" (yazarın eserini yazdığı tarih ve süre) ve "okuma zamanı".”(Aktaş, 1984: 113,114)

“Gerçek dünyadaki bütün oluş ve hareketler, zamandan bağımsız olmadığı gibi, kurmaca dünyadaki bütün durum ve hareketler de bir zaman dilimi içinde gerçekleşirler ve az veya çok her olay veya şahıs, içinde olduğu zamanın izlerini taşır. Bundan dolayı okuyucular, olayların ne zaman meydana geldiğini merak eder. Olayların sırası, süresi ve sıklığı bu zaman dilimi içinde düzenlenir.

Her anlatıcı, bu süreyi istediği şekilde verebilir. Alışılmış olanı, kronolojik düzenlemedir. Mesela olaylar bir kişinin doğumundan itibaren başlar, ölümüne kadarki hayatı sırayla anlatılabilir. Anlatıcı bu sırayı, hikâyesine iyice hâkim ise değiştirebilir. Sondan başlayarak "geriye doğru" veya ortadan başlayarak "geriye ve ileriye doğru" gidebilir.” (Narlı, 2002: 96)

“*Zaman* ve *mekân* kavramları, tahkiyeye dayalı anlatılarda gerçeklik duygusunun oluşmasına katkıda bulunan iki önemli unsurdur. Bu tür anlatılarda zaman ve mekâna dair bilgilerin gerçek dünyayla örtüşür bir uygunluk göstermesi, hikâyenin “yaşanmış ya da yaşanabilir” olma özelliğini vurgulamaktadır. Böylece zaman ve mekân unsurlarındaki ayrıntılar hikâyenin itibari âleminde kurgulanan olayların üzerimizdeki gerçeklik hissini arttırmaktadır.” (Atay, 2008: 108)

“Hikâyede üç ayrı zaman diliminden bahsetmemiz mümkündür. Birincisi itibari vakanın meydana geldiği süre, ikincisi itibari bir varlık olan anlatıcının onu öğrenmesi ve anlatması için geçen müddet, üçüncüsü ise yazarın bunları kaleme aldığı zaman dilimidir.” (Aktaş, 2003: 116)

Hikâyelerin incelenmesi yukarıdaki esaslar ışığında yapılmıştır. İnceleme yapılırken dönemin sosyal durumu göz önünde bulundurulmaya çalışılmış, Kırgız halkının hayatından kesitler sunulması amaçlanmıştır. Bu kesitlerin anlaşılır olması için de dönemin siyasi ve edebî özelliklerinin yanı sıra *Murza Gaparov*'un hayatının da bilinmesi gerekmektedir.

MODERN KIRGIZ EDEBİYATI

“Kırgız söz sanatı tarihinde edebî, başka bir ifadeyle gerçek anlamda yazılı kültürün örnekleri olarak değerlendirilen eserler ortaya koyma tecrübesi, XX. yüzyılın 20’li yıllarından itibaren başlar. Bu tarihten önce edebî eser yani yazınsal ürün sayılabilecek örneklerin mevcudiyeti hakkında bir bilgi henüz yoktur.” (Sadıkov, 1990: 40)

“Kullanmakta olduğu yazısını kaybeden ve dilini sadece sözlü şekilde geliştirip sözlü olarak meydana getirdiği eserlerle yaşatmayı sürdüren Kırgız halkının yazılı kültüre, yazın geleneğine sahip olması, ancak millî basın yayına sahip olmasıyla mümkün olabilirdi. Böyle bir imkân, Kırgız halkının eline ancak 1924 yılında geçmiştir. Tarihe göz atalım: 1924 yılının Ocak ayında Türkistan Muhtar Sosyalist Cumhuriyeti Yönetim Kurulu’nun 12. Kurultayı, Kırgız, Uygur vb. gibi yazma geleneğinden uzaklaşmış halkların dillerinde ders kitapları ve kitaplar çıkarma hakkında bir karar aldı. İşte bu karara dayanarak aynı yıl “Kara Kırgız İlim Komisyonu” (Kırgız Bilim Heyeti) oluşturuldu. Arap alfabesini esas alan ve Kırgız dilinin ses özelliklerine uyarlanmış bir alfabe hazırlama, Kırgızca gazete çıkarma, sözlü gelenek ürünlerini derleme, Kırgız imlâsını oluşturma gibi öncü adımlar atılmış ve bu faaliyetler devlet tarafından dikkatle denetlenmeye başlamıştır. Bunun neticesi olarak 7 Kasım 1924 tarihinde Kırgız gençlerinin çok arzuladıkları gazeteleri “Erkin Too” adıyla yayın hayatına girmiştir. Kırgız edebiyatının özellikle de çalışmamızın konusu itibarıyla Kırgız nesrinin gelişim sürecine bakıldığında ilk Kırgızca gazete Erkin—Too (Özgür Dağ) Çağdaş Kırgız edebiyatının temellerinin atılmasında çok büyük öneme sahip olduğu görülür. Gazete 7 Kasım 1924 tarihinde Taşkent’te yayınlanmıştır. Sovyet dönemine göre hatırı sayılır imkânlarla donatılmış öğrenim merkezlerinde öğrenim gören ve gelecekteki Kırgız entelektüel sınıfını ve edebiyat kadrosunu oluşturacak olan kalemler ilk edebî denemelerini bu gazetede gerçekleştirmişlerdir. Daha sonra 7 Kasım 1926 yılında Leniçil Caş (Leninci Genç), 1927 yılında Cer Tönkörüşü (Oş Şehrinde), 1930 yılında Sabattuu Bol (Frunze) gazeteleri yayınlanmaya başlar. Bunların dışında siyasi, ziraat ve edebiyat dergisi Komünist, 1928 yılında ise Canı Madaniyat Colunda (Yeni Medeniyet Yolunda) dergileri, aynı yıl Diykan (Çiftçi) adlı ziraat dergisi yayınlanmıştır.” (Sadıkov, 1990: 40)

“5 Kasım 1927 tarihinde Kızıl Uçkun Edebiyat Derneği kurulur. Bu derneğin temelini U. Abdukadirov, K. Bayalinov, K. Cantöşev, K. Malikov, A. Tokombayev, M. Elebayev gibi kalemler oluşturur.” (Sadıkov, 1990: 42)

“1928 yılında Kasım Tınıstanov ve Cengiz Aytmatov’un babası Törekul Aytmatov’un çabalarıyla Bişkek’te çıkarılan “Cañı Madaniyatın Colunda” (Yeni Medeniyetin Yolunda) isimli dergi, Kırgız yazarlara bir fırsat verdi. Derginin ilk sayılarında; U. Abdukayimov’un hikâyesi, Cuma Camgırçiyev’in şiirleri, T. Bayciyev’in “Suu Boyunda” (Su Kenarında) adlı hikâyesi, Ziyaş Bektenov’un “Cürök oozgo Tıgılganda” (Yürek Ağza Gelmişti) adlı şiiri, K. Malikov ve M. Kırbaşev’in şiirleri yer almıştı.” (Sadıkov, 1990: 42)

“1927 yılında, “Kızıl Kırgızistan” gazetesinin bünyesinde Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev, Aalı Tokombayev’in yardımıyla “Kızıl Uçkun” isimli bir edebî dernek oluşturuldu ve Kasımalı Cantöşev, Ziyaş Bektenovi Mukay Elebayev ve Taşım Bayciyev bu derneğin üyeleri oldular.”(Sadıkov, 1990: 42)

“Kırgız Türkçesi ile gazete ve dergilerin olmadığı yıllarda Almatı ve Taşkent’te yayımlanan, çoğunlukla Kazak Türkçesi ile çıkan dergi ve gazetelerde ilk hikâyeler yayımlanmıştır. Çağdaş Kırgız edebiyatının ilk hikâyesi, Sıdık Karaçev’in “Evlendikten Kaçtı” adlı hikâyesidir. Bu hikâye, Şubat 1919 tarihli Kömek gazetesinde Tatar Türkçesi ile yayımlanmıştır.” (Sadıkov, 1990: 42)

“Böylece, Kırgız Türkçesinde süreli yayın olmadığı için Kazak, Özbek ve Tatar Türkçelerinde eserler yazmaya başlayan genç yetenekler, kendi Türkçelerinde kaleme aldıkları eserleri yayımlama talihine sahip oldular. Kırgız edebiyatı ve millî yazılı kültürünün ilk adımı işte böyle atılmıştır. Cehaleti yok etmek için açılmış kurumların sayıca artması, gençlerin kısa sürede tahsilli insanlar safında yer alması ve onların arasında bulunan edebî eser yaratmaya meyilli gençlerin eğitim almalarının sağlanması, Kırgız edebiyatının temelini hızla atılmasına ve yüzlerce yıllık yazılı geleneğe sahip halkların edebiyatlarında görülen olguların kısa sürede Kırgız edebiyatında da görülmesine uygun bir zemin hazırladı.” (Sadıkov, 1990: 43)

“Üzerinde durulması gereken bir nokta bu ki, bu dönemdeki şiirler muhteva bakımından çoğunlukla siyasî propaganda niteliğini taşıdı. Böyle olması tabii bir durum idi. Nesir ve tiyatro eseri türünde yazılmış eserlerde ise, sosyal meseleler çok işlendi. Meselâ, kadın erkek eşitliği, zenginlerin zulmü gibi meselelere özellikle ağırlık verildi. Buna rağmen 20—30’lu yılların, Kırgız edebiyatı için yeni türleri

benimseme, ilk adımlarını atma ve edebî üslûp oluşturma süreci olduğu örneklerden de görülmektedir.” (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: 21)

“1940’lı yıllar, özellikle II. Dünya Savaşı dönemi, yazarlar için yeni ufuklar açtı. Daha önceki “propagandacı” üsluba, “kahramanlık” ve “vatanperverlik” gibi temalar eklendi. Şiirde “salam kat” (mektup) tarzında eserler doğdu. Nesirde ise “dokumentaldık oçerkter” (belgesel tarzında deneme) ile birlikte vatanperverliğe davet eden eserler yazıldı. Kırgız edebiyatının başlangıcında yer alan Aalı Tokombayev, Temirkul Ümötaliyev, Kubanıçbek Malikov, Coomart Bökömbayev, Tügölbay Sıdıkbekov, Satkın Sasıkbayev, Alıkul Osmonov vb. isimler; şiir, nesir ve tiyatro alanında, dönemin taleplerine uyan eserler verdiler. Tügölbay Sıdıkbekov “Temir” romanını ve “Bizdin Zamandın Kişileri” (“Çağımızın İnsanları”) romanından parçalar yayımladı. Kırgız halkının kahramanlık geleneğini yansıtan tiyatro eserleri yazıldı ve onlardan bazıları tiyatrolarda, hatta Kasımalı Cantöşev’in “Kurmanbek” adlı eserinde olduğu gibi cephede sahnelendi.” (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: 21)

“Özetleyecek olursak, II. Dünya Savaşı, Kırgız yazarlarının dikkatini ne kadar çok çekse de, Cekşen Aşubayev, Mukay Elebayev, Cusup Turusbekov, Kuseyn Esenkocayev gibi güçlü şair ve yazarlar cephede şehit düşseler de ilk adımını atmış olan Kırgız edebiyatının gücü kesilmedi. Yukarıda saydığımız şair ve yazarlara, on yıl içinde genç yetenekler grubu katıldı. Onların arasında: Smar Şimeyev, Süyünbay Eraliyev, Sooronbay Cusuyev, Baydılda Sarnogoyev, Toktobolot Abdumomunov, Şükürbek Beyşenaliyev, Cunay Mavlyanov, Tümönbay Bayzakov vb. isimler de bulunmaktadır.” (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: 21)

“Savaş, yazar ve şairlere yeni bir tema sundu. Savaştan sonraki yıllarda da savaş temasını ele alan, cephedeki ve cephe gerisindeki hayatı anlatan başarılı eserler yazıldı. Cengiz Aytmatov’un “Betme—Bet” (Yüz yüze), Uzakbay Abdukayimov’un “Maydan” (Savaş) adlı eserleri bunlara örnek verilebilir. Savaş sonrası, özellikle 1950’li yıllar, millî edebiyatın kendi vadisine dönüş yılları oldu. Kırgız edebiyatını dünyaya tanıtan Cengiz Aytmatov’un ilk eserleri de bu dönemde yayımlandı. 1960—1990 arasında Kırgız edebiyatı, şekillenmiş bir edebiyat olarak dünya okuyucularına büyük eserler sunmaya başladı. Kırgız yazar ve şairlerinin eserleri, yabancı dillere tercüme edildi ve dünyanın çeşitli yerlerinde ödüller aldı. 1950’li yıllara kadar devam eden “siyasî propaganda temaları” belli bir ölçüde geriye çekilip insan hayatının önemli meselelerini ele alan eserler yazıldı. 1960’lı yıllardan

itibaren Cengiz Aytmatov, Tölögön Kasımbekov, Zuura Sooronbayeva, Kasım Kaimov, Öskön Danikeyev, Aşım Cakıpbekov, Kambaralı Bobulov, Şabdanbay Abdıramanov, Kaçkınbay Osmanaliyev, Kubatbek Cusubaliyev, Keñeş Cusupov, Murza Gaparov, Seyit Cetimişev, Asanbek Stamov, Melis Abakirov, Musa Murataliyev, Kazat Akmatov, Köçkön Saktanov vb. onlarca yazar, Kırgız nesrine verimli bir dönem yaşattı.” (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: 21)

I. BÖLÜM

1. MURZA GAPAROV'UN HAYATI¹

Murza Gaparov, 22 Mart 1936 tarihinde, Kırgızistan'ın Oş şehrinde dünyaya gelmiştir. Oş bölgesinde (Nookat bölgesi) yaşamış, sonra yüksek öğrenim için Bişkek'e gelmiştir. O dönemde, üniversite kuralları gereğince başka bir ülkeye çalışmaya gönderilmiştir. Bu ülke, Tacikistan'ın Murgap bölgesidir. O dönemde (SSCB dönemi), yasalar gereği başka bir ülkede iki yıl çalışmak gerekiyordu. Bu süreyi tamamladıktan sonra Kırgızistan'a dönmüştür. Daha sonra Moskova'ya senaryo kursuna katılmak üzere gitmiştir. Bitirme tezi olarak "Beyaz Tren" adlı eserini hazırlamıştır. O, hayatının büyük bir kısmını köyde geçirdiği için şehirde yaşamayı hayal etmiş ve yurt dışına giderek oralarda yazarlık kariyerini devam ettirmek istemiştir. Kendi hayal dünyasında şiirselliğe önem vermiş ve işini severek yapmıştır. Birçok insanla tanışma imkânı bulmuştur. Tanıştığı insanları kendi eserlerinde kahraman olarak değerlendirmiştir. Eserlerinde, kahramanlarda olduğu gibi olaylarda da gerçek hayattan kesitler vermiştir. Onları kendi hayatlarından farklı bir şekilde yükselterek ve süsleyerek yazmıştır. Kendisine özgü bir üslubu vardır. Bu yeteneğini çok rahat kullanabiliyordu. Herkes bu yeteneğini biliyordu. İlk eserleri gazetelerde çıkmıştır. İlk eseri "Misafir" adlı hikâyedir, sonra "Yabani Kazlar". İlk eserleri Moskova'da basılmıştır.

Gaparov, Amerikalı ünlü yazar Hemingway'ı severdi. Eserlerini, Sovyet edebiyatının aktif olduğu 1960'lı yıllarda yazmaya başlayan *Gaparov*, Sovyetler Birliği'nde popüler olmaya başlamıştır. Bu dönem, Sovyetlerde "60'lıklar dönemi" olarak da adlandırılmıştır. O dönemde özgürce yazmak kısıtlı idi. Ancak, yazarların biraz yumuşatarak eser yayımlamalarına izin verilirdi. *Murza Gaparov*, o yıllarda kolhoz ve sovhozlar hakkında yazmak istemiyordu. İnsanların hayatlarını şiirsellik yönünden anlatmayı severdi. O zamanlar Hemingway hakkında konuşmak serbest ve modaydı. *Gaparov*, onun hayatından, özgürlüğü sevmesinden çok etkilenmişti. Onu o kadar çok benimsemiştir ki yaşlanınca onun gibi yaşamayı tercih etmiştir. Ayrıca Çehov'u da çok severdi.

Gaparov'un birçok eseri yabancı dillere çevrilmiştir. Bunların arasında Fransızca, Çekçe, Bulgarca gibi diller vardır. *Gaparov*'un dil hakkındaki kitapları Moskova'da, hikâye kitapları ise daha sonra Kırgızistan'da basılmıştır. Özgürlüğü seven *Gaparov*, tam gün değil ara ara çalışmayı severdi.

¹ Murza *Gaparov*'a ait bilgiler, 16.04.2011 tarihinde, eşi Galina *Gaparova* ile yapılan söyleşiden derlenmiştir.

Kırgız film stüdyosunda yönetmen olarak çalıştı. Oş tiyatrosunda edebî danışmanlık yaptı. O yıllarda tiyatro hayatını çok severdi. Bu nedenle piyes yazmaya başlamış; “Güneşli Ada”, “Gece Kısmeti” adlı piyesleri yazmıştır. Piyesleri Moskova’da değer kazanmıştır. Sonra Bişkek’e dönmüş, Kırgız telefilmde çalışmaya devam etmiştir. Yazarlar Birliğinde ise editör danışmanı olarak çalışmıştır.

Gaparov, aynı olayı, konuyu farklı dallarda yazılabiliyordu. Mesela “Güneşli Ada” hikâye tarzında yazılmıştır. Japon edebiyatından çok etkilenmiş ve hoşlanmış; evinde büyük bir Japon Kütüphanesi kurmuştur. Japonların Kobab adlı yazarından etkilenmiştir.

Gaparov oldukça doğal ve sıradan bir hayat yaşamıştır. Yolda yürürken insanlarla konuşmayı, takside yolculuk yaparken taksi şoförüyle sohbet etmeyi severdi. Mağazada alışveriş yaparken satıcılarla konuşurdu. Herkese sıcak ve samimi davranırdı. Özel hayatını herkesle paylaşırdı. Açık sözlü bir insandı. Sade insanları eserlerinde başkahraman olarak yansıtırdı. Gezmeyi çok severdi. Batken şehrinin hemen hemen her yerini dolaşmıştır. Yazar olarak gezmeye giderdi. İnsanlarla birlikte folklor alanında çalışırdı. Gezdiği yerler eserlerinin temel konularını teşkil ederdi. Bir piyesi vardı: “Tüm Ümidim Sende Sofya”. Bu eseri Celalabat gezisi esnasında yazmıştır. Legenda efsanesini bölgede görerek yazmıştır. Batken’e gittiğinde özel rehberler eşliğinde doğayı gezerdi. İlham kaynağı olarak da zaten kendini doğayla iç içe görmüştür. “Aygül” adlı eserini de Batken gezisinde yazmıştır. Sadece Bişkek’te kalsaydı eserlerini yazamazdı. Eserlerini dolaşarak, gezerek yazmıştır. Gezip gördüğü yerlerde insanlarla tanışarak ve onların karakterlerini görerek ve ona göre davranarak yazardı.

Düşüncelerini, rüyasında gördüğü olaylara göre yazıyordu. Eserlerinde bunları kullanıyordu. “Tuzlu Göl” (piyes) adlı eserini rüyasında gördükten sonra yazmıştı. Cengiz Aytmatov’la sürekli görüşüp fikir alışverişinde bulunurdu. Çocukluk yıllarını birlikte geçirmişler, aynı dönemde yaşamışlardır. “Kino Soyuzu”nda (SSCB Film Yapımcılar Birliği) birlikte çalışmışlardır.

SSCB döneminde, *Murza Gaparov*’un ailesi çok zengindi. Sovyet rejimi bütün mal varlıklarına el koymuş, rejim mağduru olmuşlardır. Bütün toprakları kolhozlara devredilmiştir. *Gaparov*’un babası, Sovyet ordusuna katılmıştır. Babasını çok severdi *Gaparov*. SSCB döneminin baskıcı rejiminden dolayı, Sovyetlere küsmüştür. Nedeni ise ailesinin bütün mal varlığına el konulmasıdır. Rejimin haksız yere mallarına el koymasına aşırı tepki göstermiştir. *Murza Gaparov* hiçbir rejim ve

görüş yanlısı olmamış, siyasi partiye de üye olmamıştır. Hiçbir partide çalışmamıştır. Resmî giyinmeyi sevmezdi. Özgürlüğüne düşkün olduğu için rahat bir giyim tarzını benimsemiştir. Türkiye’de yayımlanan Zaman gazetesinde köşe yazarlığı da yapmıştır.

Gaparov, dürüst ve ahlaklı bir kişiydi. Yardımsever bir yazar olarak bilinirdi. İnsanlarla karşılaştığında onlara saf ve samimi duygularla davranırdı. Karşısındaki insanın karakter yapısını çözüp iyi ya da kötü olsun yüzüne karşı söylemekten çekinmezdi. Haksız bir durumla karşılaştığında hiçbir ayırım gözetmeden karşı çıkardı. Doğruya doğru, yanlışa yanlış diyebiliyordu. Bu dürüst karakterinden dolayı kimse pek sevmezdi *Gaparov*’u.

A. Akayev döneminde itibar gören ve çok sevilen *Gaparov*, bu dönemde “Millî Yazar Ödülü”nü almıştır.

Gaparov, hayatı boyunca hiçbir siyasi olaya karışmamış, siyasetin dışında kalmayı tercih etmiştir. Siyasetten hoşlanmıyor, siyasetin kendi karakterine uymadığını söylüyordu. Bu düşüncelerini, gazete ve dergi sayfalarında sürekli dile getirir; siyasetçileri açık açık eleştirirdi. *Gaparov*’un yazıları bütün gazete ve dergilerde yayımlanıyordu.

Murza Gaparov’un iki eşi olmuştur. İlk eşinden bir kız ve bir erkek, ikinci eşinden ise bir kız çocuğu vardı. İşlerinin yoğunluğu ve sanatçı kişiliğinden dolayı ailesine fazla zaman ayıramıyordu. Kendini yazarlık hayatına adanmıştı. Yazmasını engelleyenlere şiddetle karşı çıkıyor, yazamadığı zamanlarda hastalanıyordu.

Murza Gaparov, 11 Haziran 2002 tarihinde vefat etmiştir.

2. MURZA GAPAROV’UN EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

“Bir sanat eserini oluşturmanın birçok yöntemi vardır. Sanatçı, eserini oluştururken dilediği yöntemi kullanıp o yöntemlerin bütün avantajlarından faydalanabilir. *Murza Gaparov*’un aşağıda anlatılacak olan eserlerinde, realizmle romantizmin kaynaştığı görülmekle birlikte romantizmin etkisi daha çok hissedilir. “Sosyalist realizm” metodu, Sovyet dönemi sanat ve edebiyatında birden bire gelişmiş bir ön metot olarak sayılır. Ancak bu metodun sınırları belirli değildir. Çünkü sanatçı, yeteneğine, durumuna ve imkânına göre bu metodu zenginleştirme ve geliştirme imkânına sahiptir. Ama dönemin sanatçıları kendi sanatını sosyalist realizm metodundan uzaklaştırmaktansa bu alanda geliştirme düşüncesiyle dönemin güncel konularıyla kendilerini sınırlamışlardır.” (Sadıkov, 1990: 519)

“Romantizm, ruhun maddi unsurlardan üstün olduğuna, özel olduğuna inanılan görüşün, edebiyat ve sanattaki yansımasıdır. Romantizme göre sanat eserlerinin temelini, insanın iç dünyası oluşturmaktadır. Eserlerde karşımıza çıkan romantik kahraman da genellikle kendi dünyasını çevresindeki insanlık hayatından üstün tutarak çevresiyle anlaşamaz. Yaşam hedefi, kariyer yapmak, çalışmak değildir. Amaç, yüce insanlık düşüncelerinden hümanizme, özgürlüğe, samimiyete hizmet etmektir. Romantizme ait bu özellikleri biz, *Gaparov*’un yazarlık tabiatında, sanat ilkesinde ve eserlerinde görebiliriz.” (Sadıkov, 1990: 519)

“*Gaparov*, en yakın arkadaşı ve meslektaşı olan Keneş Cusupov’un söylediğine göre okuyucularını sanat estetiğine yönlendirir. Elbette o güzelliklerin en üstünde de insanın iç güzelliği vardır. *Gaparov*’un romantik, hayalperest olduğu sadece eserlerinden değil, konuşmalarından da anlaşılmaktadır.” (Sadıkov, 1990: 519)

“*Gaparov* doğanın güzelliğine âşık olan bir insandır. O, güneş ışığına, çiçeklere, dağdaki “Aygül” çiçeğine âşıktır. Onun eserlerinde okuyucu, dolunay gecesinde suya yansımış vişnelerin budaklarını aralayıp yüzen balıkları, kırmızı meyveleri, parlayan kar altındaki vişneler gibi acayip resimlerle karşılaşır. *Gaparov*’un eserlerinin farklılığı, manzarayı fazlaca kullanmasıdır. O, eserlerine gerekli olan bir ayrıntıyı bulmak için birçok yer gezerdi. Bir gün Kara Alma’ya, bir gün Arstanbap’a, Aygül Dağına, Zardalık’a giderdi. Beethoven, Mozart, Çaykovski, List’in müzik dünyasını öğrenirdi. Dışavurumcu (ekspresyonist), izlenimci (empresyonist) resimlere bakardı. Bazen de şiir okurdu. Şiirleri okurken gözünün önüne resimleri getirirdi.” (Sadıkov, 1990: 519)

“*Gaparov*, gençliğinde şiir de yazardı. Bir konuşmasında, yazar ve şair Ş. Düşev’in “Şiir yazdığınız günler olur muydu?” sorusuna şu cevabı vermiştir:

*“Siyah gözlü severdim
Sevdirdin mavi gözünü
Üzüntü hiç görmezdim
Üzüntüye bıraktın beni”*

Bu cevabı Baydıl da beğenmişti. Sonradan bunları gençler için “Calın” adıyla derlemiş ama “Çok da şiir yazmazdım.” diye de eklemiştir. Arstanbap hakkındaki çocuklar için şiir kitabı, *Kırgızistan Pioneri* adlı gazetede, Kambaralı Bobulov tarafından yayımlandı. İnsan kötü şiir yazarsa halk arasında tanınmaz. Ama onun 90’lı yıllarda dergilerde neşredilmiş olan bir iki şiirini okurken “Eğer yazarımız şiir

yazmayı bırakmasaydı çok tanınmış bir şair olurdu. Bununla birlikte çok güzel şiirler yazardı.” diyebilirdik. Mesela Şayloobek Düyşev’le konuşurken o gece “Kusallık” adıyla bir şiir yazmıştır:

*“Rüyamda mıydı tam bilmiyorum
Gidiyordum ben birden
Görünmeyen sıcak çöl
Gölgen gelir yanımda
Gölgen senin yanında
Kumlar kalır arkamda
Yine de seni bulamam
Üzüntü basar gönlümü
Böyle gidem hayattan
Bulmadan seni, görmeden”*

Saba dergisinde neşredilmiş olan beş şiirinin arasından “Ecelin Güzelliği” adlı şiirini örnek verebiliriz:

*“Kavhar’ım, ey nereden karşılaştım
Silueti kayıp gibi yok olmuş.
Eskidiğinde aklımda görüntüler
Hatırladım şimdi sen, kendinin acayip görüntüsüyle
Güzeli ben sevdim keyif alamadan
Kumlu çölde yanıp kavrulmuş ada gibi
Avcı avlar, ok değmez, ak maral gibi.”*

Yazarın bu şiirlerinden örnek vermemizin nedeni duygularını şiirlerinde yansıtmasıdır...” (Sadıkov, 1990: 520)

“Gaparov’un edebiyatla ilgilenmeye başlaması da ilginçtir. Bununla ilgili olarak yazar şöyle der: “60’lı yıllar romantik bir dönem idi. Günlük hayatta da ruhani hayatta da bütün halk öyle bir dönemdeydi ki bu durumdan ben de etkilenmiştim. O zamanlar fark etmemişiz, kıymetini bilmemişiz. Hemingway, Folkner’in ata yurdumuza gelmesi çok güzel olmuştu. Folkner, yurdumuza Hemingway’den sonra geldi. Bizim yurdumuza gelmiş olsa bile o bizim hayatımızda, beynimizde yaşayamadı. Şimdi de öyledir. O çok zor bir yazardır. Onun eserlerini okurken insan zorlanır. Eserlerini ağır bir dille yazar. Hemingway ise ondan farklı bir yazardır. Romantik bir şiir gibi hayatı çok güzel anlatmış olan eserleri vardır. Hemingway benim için bir üniversite oldu. Cambridge’den mezun olmuş gibiydim. O yıllar Sovyet

baskısı Hemingway'in eserlerini neşretmeye başladı. Ben de konuşmalarını dinledim, makalelerini okudum. Hayata dair düşünceleri beni çok etkiledi. Kısacası onun bildiği, sevdiği her şeyi topladım. Hemingway'in gezdiğini, doğayla birlikte yaşadığını biliyordum. Ben de böyle şöhretli birisi olsaydım kendimi semada hissederdim. Sonra düşündüm ve böyle bir yaşamın bana uymayacağını anladım. Hemingway nasıl yaşarsa ben de öyle yaşayacağım, dedim. Yine de karşılaştırıyorum. Kırgızların genç yazarları için Afrika yoktur. Afrika'yı kendim düşünüyorum. Orası, bizim Pamir idi. Önceden okuduğum kitaplar haricinde Beethoven, Mozart, Çaykovski, List vb. plaklar beni hayallerime götürür, Pamir'e giderdim." (Sadıkov, 1990: 520)

"Cengiz Aytmatov, 60'lı yıllarda edebiyata yeni giren gençleri "yeni edebî doğuş" diye adlandırmıştır. Onların eserlerinde "ulusal geleneğin dünya medeniyetiyle birlikte geliştiğinden" söz etmişti. *Gaparov*'un yaşadığı dönem, 20'li, 30'lu yıllara göre değişti. Onların çoğunluğu eğitim görmüştü. *Gaparov*'un söylediği gibi, romantizm her yönden uygun şartlarda ilk edebî adımlarını attı." (Sadıkov, 1990: 520)

"*Gaparov*'un ilk hikâyeleri olan "Sırlı Olay (1956)" "Yatnalin İzi (1958)" yazarlığını ispatlayacağı eserleridir. "Misafir (1962)" adlı külliyesi, yazarın Kırgız çocuk edebiyatına katkıda bulunduğu eserlerinden biridir. 50'li yıllardan itibaren başlayarak çocuk edebiyatının gelişmesi için çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. *Genç Beyin* dergisi, Mektep Yayınevi ve Kırgızistan Yazarlar Birliği, çocuklar için en güzel eserlerin ortaya çıkmasını sağlamak amacıyla yarışmalar düzenlemiştir. *Gaparov*'un bu şartlar neticesinde neşredilmiş olan "Misafir" adlı eseri o dönem için güzel ve eğitici bir eserdir. Yazarın eserlerinin en güzeli, "Turnalar İlkbaharda Gelecek" (Ala—Too, 1962: 7) adlı hikâyedir. Hikâye, başkahraman Aziz'le Paniyan'ın diyalogu üzerine kurulmuştur. Onlar mutlu çocukluğun ilk sevgisi, ilk darılmasıdır." (Sadıkov, 1990: 520)

"Hikâyeyi daha iyi anlamak için, hikâyeye göz atmak gerekir: "Biliyorsun hep seni düşünüyorum. Raziya, kendi köyümüz... Yalnız çilek ağacı, ovadaki yaşlanmış erik ağacı... Çocukluğumuzda dibinde oynadığımız büyük beyaz taş. Liseye gittiğimiz yol. O yol bizim yolumuzdu." (Sadıkov, 1990: 521)

"Hikâyede yer alan, evden liseye kadar gidecekleri yol Aziz ile Raziya'nın hayat yolu olacaktır. Aziz ile Raziya, o yolda farklı olaylarla karşılaşılır. Önce Raziya'nın şehirden gelmiş olan kuzeni Raziya'nın başını ağrıtmaya başlar.

Raziya'ya darılmış olan Aziz, onunla buluşmayı, konuşmayı istemez. Okula da gitmemeye başlar. Suç Raziya'da değildir. Raziya olaylar sonucunda yalnız kalır. Çok vakit geçmeden Raziya yola gelecektir. Aziz de tekrar ona dönecektir. "Hatırlıyorum sabahleyin pencereden dışarıyı izlerken sen her zamanki gibi bizim bulduğumuz beyaz taşın yanına gelmiştin; biraz durdun ardına baktın. Ama beni beklemedin. Sonra çektin gittin. O vakit sana çok acıdım. Ardından koşarak senden özür dilemek ve okula seninle birlikte gitmek istedim ama öyle yapmadım aksine senin özür dilemeni bekledim. Sen ise bana hiç gelmedin" diye hatırlar Aziz." (Sadıkov, 1990: 521)

"Bundan sonra ikisinin karşısına başka bir engel çıkar: Aziz'in dayısı Askar. Askar geldiğinde çok yağmur yağmaya başlar, sokaklar su taşkınlarıyla bataklığa dönüşür. Bu olaylar, Askar'ın uğursuzluk getirdiğinin ve kötü bir karaktere sahip olduğunun belirtisi olmuştur. Askar kötü bir insan olduğu için sokaklar taşmış, bataklıklardan pis koku gelmeye başlamıştır. Askar'ın gitmediği yer ve çalışmadığı iş kalmamıştır." (Sadıkov, 1990: 521)

"Gitmediği yer, çalışmadığı iş kalmayan Askar köyden dışarı çıkmamış, hiçbir yeri görmemiş Aziz ile Raziya için Jack London kahramanları gibi görünüyordu. Aziz, dayısı Askar'ı inşa edilmekte olan Oş—Bişkek yoluna götürür. Orada istediği kadar maaş alamayacağını öğrenen Askar çalışmaktan vazgeçer. Burada yazar basit örneklerle büyük bir mesaj verir. Yani Askar gibi çalışmayıp da büyük para kazanmayı amaçlayan insanların hayatta kendilerine bir düzen kuramayacaklarını anlatır. Aziz, Askar'ın bu özelliklerini anladıktan sonra dayısından uzaklaşır. Hikâyenin sonunda Raziya ile Aziz'in yolu birleşir. Hikâye romantik bir başlangıçla başlayıp romantik bir sonla biter. Hikâyedeki kahramanlarının iç dünyası sevgiyle, umutla doludur. Onlar kötülüğü, cimriliği, sahtekârlığı hiç bilmezler." (Sadıkov, 1990: 521)

"“Darıyalardın Şookumu” adlı hikâyede de yukarıdaki hikâye kahramanlarına benzer kahramanlar karşımıza çıkar. Susuz kalmış arığa gidip bir gün o arığa su geleceğine inanıp bazen kulağını yere dayayarak yer altındaki suları dinler. Değirmene su gelen arıkları temizleyen iyimser kahraman Ormon'dur. Bu hikâyede, yoldan iki kilometre uzaklıkta, şifalı su diye bilinen Kızıl Bulak'ın tatlı sularından yolcular içsin diye getiren Derviş; "Aygül Dağı" hikâyesindeki Aygül çiçeğini görmek için bütün kış baharı bekleyen, gece gündüz yol yürüyerek Frunze'den Batken'e bir

dağa çiçeği görmeye gelen ise ve Aygül Dağı'nın Ayzada'sıdır." (Sadıkov, 1990: 522)

"Yazar K. Cusupov, "O Bizi Güzelliğe Çağırır" adlı makalesinde arkadaşı hakkında: "Kırgız Edebiyatına 60'lı yıllarda giren yazarlardan *Murza Gaparov*'un özel bir yöntemi, geniş düşüncesi, güzel bir estetiği vardır. Onun her eseri, Kırgız Edebiyatı'nın yeniliği, kalkınması, yükselmesi gibiydi." der." (Sadıkov, 1990: 522)

"*Gaparov*'un eserlerinde dram, trajik olaylar ve çatışmalar, okuyucunun alması gereken derstir. Eserdeki olaylar zinciri birbirine bağlanarak kahramanların karakterleri açıklanır ve okuyucu için yenedünya olan hikâyelerden geriye ya bir sevinç ya da pişmanlık duyguları kalır. Bu kadar uzmanlık ancak profesyonel yazarlarda olabilir. *Gaparov*, eserdeki her kelimeye, onun yapısına, doğanın güzelliğine, olaylara ve bütün kriterlere önem verir. *Gaparov*, "Turnalar Baharda Gelecek" adlı hikâyeyle kendini tanıtmıştır. Kendisine ait özellikleri gösterip daha sonraki eserlerinde o özellikleri inceleyerek kendini meşhur yazarlar arasına sokmayı başarmıştır." (Sadıkov, 1990: 522)

"*Gaparov*'un eser oluşturma ilkeleri ta baştan belli olmuştur. *Gaparov*, dönemindeki yazarlara göre farklıdır. Yazar eser yazarken, kahraman seçerken kendi ölçüt ve prensiplerine göre büyük, çözümsüz problemlerden uzak kalmıştır. Sanat ve edebiyatın görevi insanların yardımsever, dürüst taraflarını geliştirerek anlayışlı olmalarını sağlamaktır." (Sadıkov, 1990: 523)

"Yazarın ilk eserleri hakkında, Filolog B. Kebekova şöyle der: "Murza *Gaparov*'un hikâyelerinde amaçsızlığı görebiliriz. Örneğin; yazarın "Kara Köl'ün Kazları" adlı eserinde bütün gün rakı içen, yerini yurdunu bilmeyen, rastgele uyuyan ve insanlık güvencesini kaybeden bir insanın hayatı anlatılır. Belki bunun gibi doğanın denemelerinden (çünkü o kendi eşini kazada kaybetmişti) hayata olan umudunu kaybeden insanlarla karşılaşabiliriz. Yazarın, böyle insanları anlatması yenilik değil, tam tersine didaktik açıdan önemli bir konudur. Ama yazar, insan karakterinin zayıf yönlerini nasıl anlatır? Nasıl sonuçlandırır? Okuyucuları nasıl etkiler? İşte bu önemlidir. Bence, bu hikâye iyi günlerdeki mutlu anların, Kara Köl'ün Kazları gibi dönmez diyarlara gittiğini hatırlatır. Hikâyedeki kahraman da yazar da pasiflik gösterir. Sonuçta ihtiyarın hayatındaki olaylar yazar tarafından hayattaki doğal olaylar gibi olumsuz aktarılır. Eserde ise yazarın hayal dünyasının zayıflığı, yenilikçiliğin az olması hemen belli olmaktadır." (Sadıkov, 1990: 523)

“*Gaparov* örneğinde söylenen yukarıdaki kriterler o zamana göre doğrudur. Bunun gibi kritik sözler K. Cusupalıyev, M. Bayciyev’e de söylenmişti. Hatta böyle sözler Aytmatov’un eserlerinde de söylenmişti. Bu kritik sözler öylesine havadan sudan söylenmiş sözler değil, ilmî metot olarak ispatlanmış doğal kriterlerdir. Yazar, sosyalist realizmin estetik kurallarına göre kendi kahramanlarının görüşünü belirleyip “ak” olanı ak, “kara” olanı kara diye açık ve net yazmalıydı. *Gaparov* ise öyle yapmaz, çünkü onun edebî prensibi farklı; fikri, düşüncesi bambaşkadır. Yazar, bu düşünceler hakkında bir sohbetle şöyle demiştir: “Sosyalist realizmle yaşamaya başladık, yönergesi ve kurallarıyla edebiyatımızı yazdık; medeniyetimizi, kültürümüzü oluşturduk. Biz birçok klasik yazarımızdan ayrıldık. Allah rahmet eylesin onlar hakkında hiç kötü düşüncemiz yok, tam aksine onlarla birlikte sosyalist realizmi kurmak için çalıştık. Bunlar tarihteki resimlerdi. 20’li yıllarda sınıflar arası çatışmalar, 30’lu yıllarda kolektifleştirme... 40’lı yıllarda savaşı kazanırız, dedik. Sonra ise kolhozların birleşimi... Meşhur yazarlardan birinin romanını merkez komitenin toplantı kararına göre yazmıştım. Eleştirmenler bunu anlamıyoruz diye bağırıyorlardı. 60—70’li yıllarda hatırlıyorsanız sadece başlığı değil, kahramanları da seçerdik. Meşhur insanları, göğsünde yıldızlı olanları arardık. Ben mesela Tyan—Şan’a giderim. Oradan yıldızlı çobanı bulup roman yazarım. Onun yanında başka çobanlar var, onlar da başarılı, ama yıldızı yok. Bana yıldız olan çobanlar lazım. Sonuçta eserin edebiyata ait olduğu ve edebiyatın insan hakkındaki sanat olduğu unutuluyor.” (Sadıkov, 1990: 523)

“*Gaparov*’un yazarlık tarzında, didaktik terbiye, öğüt vermek o kadar önemli değildir. *Gaparov*, insanın psikolojik hâlini anlamakta uzmandır. Onun için olay önemli değil, onun hikâyelerinde önemli olan şey insanların morali, iç dünyasındaki değişimi, durumudur.” (Sadıkov, 1990: 523)

“*Gaparov*, eserlerinde romantizm ile realizmi iyice birbirine yaklaştırır ve sonradan o ikisinin birleştiğini fark edemezsin. Biz, hikâye başlarken yol kenarındaki küçük bir lokantada şoförlerden şarap bekleyen ihtiyar ile karşılaşırız. O ihtiyar eline flütünü almasıyla birlikte hikâye romantik bir renge boyanır.” (Sadıkov, 1990: 523)

“1963’te yazarın “Gazala” (Karaça Torgoy) ve “Unutulgan Sokma Col” adlı iki eseri yayımlandı. *Murza Gaparov*’u yazar olarak etrafındaki olaylardan daha çok iç dünyası, duyguları ilgilendirir. *Gaparov* “Karaça Torgoy” hikâyesinde ilk sevgiye savaş zamanında kavuşup ama sevgi güzelliğini tadamayan genç gelinin trajik hayatını kısa bir parçada çok iyi anlatmışsa “Unutulgan Sokma Col” hikâyesinde

yazar belli bir zamanda birbirinden ayrılıp tekrar buluşan insanları anlatır. Yani Samat bir yıl şehre gidip geldiğinde Tazagül'deki değişiklikleri, davranışlarını, psikolojik durumunu anlatır. Bu psikolojik anlatımlar “Bayçeçekey” (1980), “Col Kırsığı” (1983) hikâyelerinde yer alır.” (Sadıkov, 1990: 524)

“*Murza Gaparov* böylece 60’lı yıllarda yayımladığı hikâyeleriyle kendisinin bu alanın uzmanı olduğunu ispatlayabilmiştir. 80’li yıllarda yayımladığı, “Bayçeçek (1980)”, “Col Kırsığı(1980)”, “Aygül Too(1985)” hikâyelerinde profesyonel hikâyecilik geleneğini devam ettirmiştir.” (Sadıkov, 1990: 524)

“70’li yıllarda *Murza Gaparov*’un yazarlık hayatında öykü ve sinema eserleri yer almıştır. Yazar 1965—1967 yılları arasında Moskova’daki yüksek senaryoculuk kursunda okumuştur. 1968’de “Köçö” adlı senaryoyu yazar ve senaryonun filmi de çeker. Ondan sonra “Süyünün Gemesi (1970)”, “Künöstüü Aral (1973)”, “Kızıl Bede (1978)”, “Noyguttun Kızının İzdep (1983)”in öykülerini ve “Kıştakça (1973)” “Darıyalardın Şookumu (1979)” adlı öyküleri yazdı.

Murza Gaparov 1974—1984 yılları arasında Oş şehri dram tiyatrosunda bölüm başkanı olarak çalıştı. Göreviyle alakalı olarak tiyatronun bütün noktalarını incelemiştir. “Süyünün Kayığı” (Kadır Tün), “Künöstüü Aral”, “Darıyalardın Şookumu” öykülerini sahnelemiştir.” (Sadıkov, 1990: 524)

“80’li yıllarda *Murza Gaparov*, drama yazarı olarak “Bizdin Üydün Karlsonu”, “Razıyanı Eskerüü”, “Camgırluu Tündün Comogu”, “Çağılgandın Taşı”, “Temir Koruk”, “Tuzdu Çöl” oyunlarını yazmıştır. Yazarın drama eserlerinde de elbet genel özellikleri yani başka eserlerinde kullandığı dili kullanır. Yazarın sonraki yıllarda (1985—1990) yazılmış “Temir Koruk (1987)”, “Tuzduu Çöl (1989)” dramları o zamanlardaki problemleri yansıtmaktadır. Bu eserlerde insanların birbirlerine muamelesi, rüşvet alan insanlar gibi kötü karakterler anlatılır. Ama yine de yazarın iyimserlik özelliği var. “Tuzduu Çöl”deki Damin ve Rabiya gibi kahramanlar, yardımseverlik, iyimserlik özelliklerini geliştirip hep topluma yararlı insanlardan olmayı düşünürler.

Sonuçta diyebiliriz ki, *Murza Gaparov* eserlerinin didaktik açıdan en iyi olması için çok çaba sarf etti. Bunun sonucunda da Kırgız Edebiyatında kendi yerini bulabilmiştir. (Sadıkov, 1990: 524)

II. BÖLÜM

1. MURZA GAPAROV'UN "AK POEZD", "KÜNÖSTÜÜ ARAL", "DARIYALARDIN ŞOOKUMU" ADLI HİKÂYELERİNDE YAPI

1.1. DARIYALARDIN ŞOOKUMU'NDA OLAY ÖRGÜSÜ

Hikâye geniş bir mekân tasviriyle başlamıştır. Anlatılan mekânlar, hikâyenin geçtiği köy ve çevresidir. Olayların geçtiği yerler içinde değirmen ve köprü dikkat çekicidir. Olay örgüsü, değirmenin geçmişteki ve olayların anlatıldığı zamandaki durumunun karşılaştırılmasıyla devam eder. Kahramanımız Ormon, ırmakların yeniden suyla dolup değirmene can vereceğine inanmaktadır. Olaylar bu tasvirlerden sonra kahramanların anlatılmasıyla devam etmektedir. Olay zincirinde anlatılan ilk isimler Divane ve Çolak Ormon'dur. Divane'nin garip davranışları, köylüler tarafından yadırganmıştır. Zaman geçtikçe köylüler Divane'yi kabullenmişlerdir ve yardım etmişlerdir. Divane'nin anlatıldığı kısımdan sonra sıra, Çolak Ormon'a gelmiştir. Çolak Ormon savaşa gitmiştir ve sakatlanarak geri dönmüştür. Bu bilgilerden sonra Divane ve Çolak Ormon arasındaki konuşmalar yer almıştır. Hikâyeye Çolak Ormon'un gençken sevdiği kız Suusar'ın girmesiyle hikâye yeni bir boyut kazanmıştır. Köprünün üzerinde gerçekleşen bu karşılaşma olay akışının da geçmişe taşınmasına sebep olmuştur. Çolak Ormon, gençlik yıllarını hatırlamıştır. Bu sırada da Çolak Ormon ile Suusar'ın neden birbirleriyle evlenemedikleri ve kimlerle evlendikleri anlatılmıştır. Evlenememelerinin sebebi Suusar'ı seven başka bir kişi yani Koldoş'tur. Koldoş herkesin savaşa gittiği sırada askere gitmeyip Suusar'ı elde etmiştir. Çolak Ormon ve Suusar başkalarıyla evlenmelerine rağmen birbirlerine olan sevgileri devam etmiştir. Giriş bölümü Çolak Ormon ve Koldoş'un değirmende karşılaşmalarıyla devam etmiştir. Aralarında geçen küçük bir tartışma ile bu bölüm sona ermiştir.

Olay örgüsü, gelişme bölümünde yine mekân tasviriyle başlamıştır. Hikâyede olaylar üçüncü bir kişi ağzından yani gözlemci bakış açısıyla anlatılmıştır. Yapılan tasvirler gerçekçi bir şekildedir. Gelişme bölümünde, hikâyedeki kahramanların aralarındaki olaylar ve ilişkilerin anlatılmasıyla devam etmiştir. Karşımıza çıkan yine bir kolhoz düzenidir. Bu düzende çalışan kişiler ve görevleri dönemi yansıtır bir biçimde anlatılmıştır. Dikkat çeken unsurlardan biri de savaş hakkında, yeri geldikçe bahsedilmesidir. Savaş, kahramanların hayatlarını etkilemiştir. Öyle ki hikâyenin anlatıldığı köyde yaşlılar ve çocuklardan başka erkek kalmamıştır. Köyde erkek kalmadığı için kolhoz işlerini, çocuklar okullarını bırakmaları pahasına yapmışlardır.

Bu bölümde Koldoş, Suusar'ın hâlâ Ormon'u sevdiğini anlamış ve Suusar'a oyun oynamıştır. Oynadığı bu oyun, ayrılmalarına sebep olmuştur. Ayrılıkla beraber Koldoş'un askere gitmemesinin nedeni de ortaya çıkmıştır.

Olay örgüsü, henüz on altı yaşında olan Zakir'in askere çağrılmasıyla devam etmiştir. Zakir'in savaşa çağrılmasına köy halkı ve özellikle polis Isak büyük tepki göstermiştir. Koldoş, hapishaneye atacakları düşüncesiyle yine askere gitmek istememiştir. Bu düşünceyle köyden kaçarak saklanmıştır. Bu haksızlığı kabullenemeyen Isak, her yerde Koldoş'u aramaya başlamıştır. Saklandığı yeri Divane görmüştür. Koldoş'u arayan Isak'ın yolu Divane'nin yanına düşmüştür. Koldoş, Isak'ı görünce kaçmaya başlamıştır. Ancak bu kaçış uzun sürmemiş ve yakalanmıştır. Koldoş askere gönderilmiş ve bir yıl sonra askerde öldü diye mektup gelmiştir. Hikâye, Çolak Ormon'un köprüyü tamir etmesiyle devam etmiştir. Sonra ise Çolak Ormon'un uykuya dalıp rüyasında eski köyü görmesiyle hikâye sona ermiştir.

1.2. DARIYALARDIN ŞOOKUMU'NDA KİŞİLER

İncelemekte olduğumuz hikâyenin geniş bir şahıs kadrosu vardır. "Asli kahramanlar"ın yanı sıra "tip" olarak adlandırılan "yan kahramanlar" da şahıs kadrosu içinde yer almaktadır.

Çolak Ormon: Hikâyede yer alan asli kahramanlardan biri Çolak Ormon'dur. Hikâye boyunca varlığı hissedilmektedir. Karakter özelliklerinden, fizikî özelliklerine kadar, bütün özellikleri anlatılmıştır. Yaşadığı yere ve yaptığı işe olan bağlılığı ile dikkat çekmektedir.

"Halk buradan taşındığında o gitmedi, yurdunu terk etmedi. Değirmen, onun yaşadığı evi, emek verdiği yer; değirmencilik ise elinden gelen iş, sevdiği meslekti. Kasaba da ona kalacak bir ev de çalışacak bir iş de yoktu. Bir vakitler kolhoz ona acıyıp "Tek odalı, bir başına yetecek bir ev yapıp verelim." dedi ama Ormon istemedi." (DŞ: 296)

Çolak Ormon, namuslu, inatçı, çevresi tarafından sevilen bir kişidir. Sevdiği kızla, savaşa gittiği için evlenememiştir. Savaşta sakat kalmıştır.

"Çok namuslu idi bu Çolak. Ama burada kalsa ne fayda, su yok, değirmeni çalışmasa..." dediler merhametli insanlar. "Su olacak" dedi Çolak. "Bu susuz kanallar eski hâline dönecek ve ırmak olacak." dedi. Öyle olsa güzel olur dediler ama çoğu da inanmadı Çolak'ın dediklerine. Halk ise inatçılığından dolayı onu kendi hâline bıraktı." (DŞ: 296)

Çolak Ormon, eski günlerin özlemini çekmektedir. Hatıralarında eski günlerin bereketi, yaşadığı yerin eski hâlleri yer almaktadır. Bereket dolu eski günlerin geleceğine inanmaktadır. Bu günlere ait belirtileri yaşadıkça duyduğu sevinç de ruh hâline yansımıştır.

“İlk yıl Ormon, eline kazmayı alıp eski pınarların gözlerini kazmış bile. Fakat hiçbir yerden su çıkmamış. Buna rağmen Ormon umudunu kesmemiş. Arada sırada susuz kanalın ortasına gidip, kulağını yere dayayarak uzun süre öylece kanalın sesini dinlermiş. Böyle vakitlerde, bazen yerin dibinde hızlıca akan suyun sesi duyulurdu. O zaman Çolak Ormon’u bir görmeliydiniz; kararmış yüzüne kan gelirdi, mavi gözlerinden ışık saçardı.” (DŞ: 297)

Kahramanın fiziksel özellikleri de benzetmelerle, tariflerle okuyucuya canlı bir biçimde anlatılmıştır. Kahramanın gençlik dönemindeki yakışıklılığı ve sevdiği kızın güzelliği de belirtilmiştir.

“Suusar, bir zamanlar ırmağın karşı tarafındaki köyün en güzel kızıydı. Bu köyün en yakışıklı erkeği ise Ormon’du. İki birbine âşıktı.” (DŞ: 306)

“Taşlar Ormon’u zorlar, onun ayakları dizinden arkasına bükülmüyor, bu nedenle sadece dizleriyle yürürdü. Taşları atlarken sadece dizleriyle geçemez, bunun için ellerini kullanır ve maymun gibi sıçrayarak giderdi. Çolağın bütün gücü ellerindeydi.” (DŞ: 302)

“Elleri uzun zamandır ayaklarının vazifesini yaptığı için çok kirlenmişti.” (DŞ: 303)

Hikâyede Çolak Ormon’un, halkın gözündeki yerine, sevgisine, yaptığı işin kalitesine de yer verilmiştir.

“O zaman boynuzdan yapılmış borazanı bütün değirmenciler kullanırlardı. Ama diğer değirmencilere göre Çolak Ormon’unkinin sesini bir çok insan duyardı. Elbette onun sırrı borazan da değil, değirmenle değirmencideydi. Değirmenin iyi öğüttüğü undu, çok güzel öğütürdü. Değirmenci ise iyi niyetli, hiç kimsenin hakkını yemeyen bir insandı. Ormon ayrıca savaş yıllarında otorite sahibiydi.” (DŞ: 305)

Çolak Ormon’un sevdiğine karşı hisleri, yıllar geçmesine ve başka biriyle evlenmesine rağmen değişmemiştir.

“– Güle güle... Bir daha gitmeyeceksen buluşuruz. Ormon bunu söylerken kıpkırmızı oldu. Ne amaçla söylediğini kendisi de bilemedi. Suusar buna gülümsedi.” (DŞ: 308)

Viraneye dönen ve kendisine ait diye bilinen köprüyü de sırf sevdiği kadın Suusar istedi diye tamir etmeye başlamıştır. Bu köprünün hem kendisi hem de Suusar için önemi büyüktür.

“Sülünü o kendi köprüsü üstünde görmüştü. Bir haftadır bu köprüyü tamir ediyordu. Suusar söylediği için köprüyü tamir etmeye çalışıyordu. O öyle demese bile yapacaktı zaten. Bu köprü sadece Suusar için değil, kendisi için de önemliydi. Çünkü arka su gelirse değirmeni çalışacak ve insanlar köprüden değirmene geçeceklerdi.” (DŞ: 352)

Divane: Hikâyede ilgi çeken kahramanlardan biri de Divane'dir. Kim olduğu, nereden gelip nereye gittiği, ne iş yaptığı bilinmemektedir. Bilinen tek şey yaşlı olduğu ve fiziksel özellikleridir. Yaşlı olduğu için savaşa ve kolhoz işine bile çağrılmamıştır. Yaşı ifade edilirken de “Peygamber Yaşı'nda” ifadesi kullanılmıştır.

“Evde doksan yaşını geçmiş uzun boylu, beli kambur, zayıf bir ihtiyar yaşar. İhtiyar buralı değil. Onun nereli olduğunu, hangi soydan geldiğini, hatta adını soyadını bile hiç kimse bilmez. O ihtiyar hakkında bildikleri; bir zamanlar divane olduğu, halk arasında gezdiği, kasabaları dolaştığıdır. Sonra aniden hiç kimsenin bilmediği bir sebepten ötürü, savaş başlamadan bir yıl önce, ilkbaharda buraya ev yapmış ve burada yaşamaya başlamış. Savaş zamanında onu savaşa bile götürmediler. Belki onun hiçbir yerde kaydı yoktur. Ayrıca o zamanlar da peygamber yaşındaydı. O nedenle kolhozun işine bile çağrılmadı. Ama o, insanlara iyilik yapmak için bir yol buldu. Belki bu sebeple divaneliği bırakıp buraya yerleşmiştir.” (DŞ: 298)

Divane ilk geldiği ilk günlerde yadırganmış ama sonraki günlerde halk arasında aranan bir kişi olmuştur. Yaptığı işten, konuşmasına, giyiminden tavırlarına kadar diğer karakterlere göre farklı bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta bazen insanlar, acaba Hızır mı, diye düşünmüşlerdir. Bütün bu farklılıklara rağmen kısa sürede kabul görmüştür.

“Kısacası ilk günden itibaren Divane, tarlanın çöven otunu koparıp süpürge yaparak pazarda satmaya başladı. Bizimkiler için bu alışılmadık bir işti, şaşırdılar. “Bu tüccar nereden geldi? Allah'ın çöven otunu satıyor.” diye halk söylenmişti. Kazandığı paraya pazardan küçük bir kazan, iki taş kâse, ağaç kepçe ve ibrik satın almış. Kazan, kâse, kepçe elbette onun evine lazımdı. Ama ibrik başka bir işe yaradı. Günlerden bir gün Divane, o ibriğe Kırmızı Pınar'ın suyundan doldurup omzuna vurdu ve eline kâsenin birini de alarak Kırmızı Pınar'dan iki kilometre

uzaklıkta olan vadi yolu tarafına gitti. Vadi yolu, o zamanlarda iki ilçenin köylerini birbirine bağlayan bir yoldu. O yoldan sadece at, at arabası ve yaya yolcular geçebilirdi. Araba geçemezdi, zaten araba da yoktu. O gün bu yolda, kadere bakın, Çolak Ormon gidiyormuş. Ama o zaman çolak değilmiş, gençlik çağıymış. Bindiği at kolhozun atıydı, çünkü kolhozda muhasebeci olarak çalışıyordu. Ormon, uzaktan yol kenarında oturan Divane'yi tanıdı. Divane'nin önünde ibrikle kâse duruyordu.

— İhtiyar neden böyle oturuyorsun? diye sordu. Yanına gelip ibrikle kâseye şaşkınlıkla baktı.

Divane kalktı.

— Yavrum, su içip git, dedi. Kırmızı Pınar'ın suyu, soğuk...

— Hadi ya, öyle mi? diyerek Ormon, Divane'yi azarladı.

— Bizim tarlanın çöven otunu sattığın yetmiyor mu, şimdi de buranın suyunu mu satmak istiyorsun?

Divane doğal olarak merhametli, utangaç bir insandı. Bundan dolayı kıpkırmızı oldu.

— Yok, yavrum, dedi. Suyu satmayı hor görmek olmaz suyu böyle geçip gidenlere için diye getirdim. İç, kuvvet olur.

Ormon şaşırıldı. İnanmayarak dervişe baktı.

— Sevap için mi? diyerek kâseyi eline aldı. Öyleyse teşekkürler size. Susamıştım.

— Oh çok güzel bir su. Yoldan uzak olmadığına gelip geçerken içsem olur mu?

— Ben onu düşündüğüm için burada oturuyorum yavrum. Bundan sonra burada olacağım. Ben burada olmasam bile ibriğimle kasem burada olacak, geçerken içersin.

Ormon şaşırmaya başladı. Bu adama bunun ne faydası var. Sadece sevap için mi? Anlamadı. Ama yoluna devam etti.

— Olabilir mi acaba? Bu divane değil, görünüşünü değiştirmiş Hızır olmasın, diye düşündü.

— Hızır ise Allah korusun... Hızır ise... Omuzları titremeye başladı. Şimdi ardına bakarken Divane arkasından birden yok olacak diye düşündü. Gücünü toplayıp arkasına baktı. Divane yerindeydi...

Yolun kenarında pınarın soğuk suyundan veren Divane'ye, sahibi olmayan ibrikle kâseye, sadece Çolak Ormon değil, yolcuların hepsi şaşırıldılar. Ama gitgide

bu duruma alıştılar. Sonra Divane sıcakta su ılımasını diye çukur kazdı ve oraya ibriği boğazına kadar gömdü. İbriğe karıncaların düşmemesi için, ağzına ağaçtan kalın bir tıpa yaptı. Kâseyi ise onun üzerine koydu. Şimdi divane ibriği yerinden kaldırmadan her gün dolduruyor. Suyu ibriğe götürmek için yeni kova satın aldı...” (DŞ: 298)

Divane halktan uzakta yaşamasına rağmen onların içine yeri geldikçe girmiştir. İhtiyar halkın içine karışmış, hatta izinsizce evlerine girip onlara su getirmiş, insanlar onu Tanrı misafiri olarak görmüşlerdir. Yabancı bir adam olarak değil de içlerinden biri olarak kabul edilmiştir. İhtiyar da saldırgan, açgözlü ve insanlara karşı saygısız değildir.

“Şimdi bu işi hava sıcak yapmazsa kışın yedi kilometre uzakta olan pazara gidip gelmek doksan yaşındaki ihtiyar için ağır olurdu. Kader işte, önceki köyden de uzaklaştı. İhtiyar bazen ardıç ağacından yapılmış kovasına pınarın suyundan doldurup köye yönelerek karınca gibi giderdi. Köye geldiğinde evler arasında tercihte bulunmaz, istediği kapıyı açıp girerdi. “İşte!” diye ev sahibine kovayı gösterip “Pınar suyu getirdim.” derdi; “Çay yapıp için.” derdi. Çay için Kırmızı Pınar’ın suyundan başka güzel suyun olmadığını herkes bilirdi. Ama halk Divane’yi sadece suyu getirdiği için değil, öylesine de severdi. Hangi evin avlusuna adım atsa ev sahipleri onu güler yüzle karşılar, karnını doyurup evden çıkarken ekmek, çay ve şekeri bir örtüyle bağlayıp verirlerdi. Divane bunu zorla alırdı...” (DŞ: 300)

Divane’nin hayvanlara olan sevgisi ve yardımseverliği de küçümsenmeyecek değerdedir. Onların su içmeleri için pınarın çevresini temizlemiş ve hayvanları korkutmamaları için insanları uyarmıştır.

“Divane pınara gelen börtü böcekleri yani bütün hayvanları korkutmalarına izin vermezdi. Buna çok kızardı. “Sessizce gel, sessizce git.” demişti. Çünkü bir defasında güvercinler su içerken taş atmış; Ormon’un bu pınara gelip eşeğine su vermesine ve kendi evine de su götürmesine Divane zorla izin vermişti. Bu, kıskançlık değildi elbette... Başka kişileri görünce yabani hayvanlar ürkmeler diye düşünür, sonra hayvanların pınara tekrar gelmeyeceklerini zannederdi. Onlarsız pınar mezar gibi olurmuş. Ama İhtiyar, Ormon’a acımişti.” (DŞ: 302)

Onu tanıyan kim olursa olsun Divane’ye yardım etmeye çalışmaktadır.

— *Arta kalanı Divane’ye verelim. O da kendisine ayakkabı yaptırın. Ayakkabısı yıpranmış zavallının.*

— *Doğru söylüyorsun. Ona verelim.”* (DŞ: 319)

Divane'nin dış görünüşü de okuyucunun gözünde yer edecek şekilde tasvir edilmiştir.

“Dostunun erikliğinden çıktıktan sonra, Koldoş'un erikliğine yürüdü. Yürürken omzunda bir çuval tezek elinde ibrikle Divane'yi gördü. Isak ona uzaktan yol verdi. Divane uzun boylu, zayıf, sarışın bir adamdı. Şimdi öncekinden de zayıftı. Sakalları, bıyığı da uzamış. Başındaki kalpağı, üzerindeki kürkü, ayağındaki çizmesi de eskimiş zavallının.” (DŞ: 347)

Merhametli, yardımsever olduğu da birçok kez yinelenmiştir.

“Isak, Divane'nin suyunu içerken onun konuşmasını dinliyordu. Divane merhametli bir insandı. Onun karakterini beğeniyordu.” (DŞ: 347)

Suusar: Çolak Ormon'un gençken sevdiği, âşık olduğu kızdır. Hikâyenin başından itibaren önemli bir yerdedir. Hikâyeye girişi, olay zincirindeki etkisi büyüktür. Bir imge olarak sayılabilen köprü ise hem Suusar'ın hikâyede yer almasında hem de Çolak Ormon'un köprüsü olmasıyla dikkat çekicidir.

“Birden gözüne köprünün üstünde yürüyen bir kadın göründü. Köprü sisten görünmüyordu. Bundan dolayı kadın görünmeyen ince bir tel ip üzerine yürüyormuş gibiydi. Ayrıca kadının başında bohça vardı; iki eli boştu ve bu hâliyle tam bir cambaza benziyordu. Ayağının dibine bakarak, adımını dikkatlice atıyor. “Korkuyor zavallı.” dedi Ormon. Kadın başındaki bohçayı çevirip iki eliyle gözle görünmeyen sobayı tutup küçük küçük adımlar atarak yürüyordu.

Köprüdeki kadın kenara yaklaştı. Yakınlaştığı zaman Çolak kadının Suusar'a benzediğini fark etti. Kenara geldiğinde gördü bu gerçekten de Suusar'dı. Çolak Ormon yaşlandığı için kalbi hızlıca atmaya başladı.” (DŞ: 304)

Aradan yıllar geçmesine rağmen Çolak Ormon, Suusar'ın güzelliğinin farkındadır. Sadece Ormon değil Suusar da bu durumun farkındadır.

— *Evet, ne olmuş? Yüzün çok güzel, genç görünüyorsun.*

— *Ormon gerçeği söylemişti. Suusar çok da yaşlanmamıştı. Doğum da yapmamıştı. Genç görüldüğünü kendisi de biliyordu. Ormon'un sözü hoşuna gitti. Yüksek sesle gülüverdi. Ağzındaki dişleri altınmış.”* (DŞ: 308)

Kaşıkcı Baltabay'ın Kızı Gülsün (Çolak Ormon'un Eşi): Çolak Ormon'un eşidir. Karakteri itibarıyla çolak Ormon'a yakıştırılmıştır. Halk tarafından beğenilen bir kişidir.

— *İşte kader böyleymiş, böyle oldu, demişti Susar, Ormon'a.*

— *Küsme bana, kendine de kızma... Seni de hayatında mutlu edecek bir kız bekliyordur...*

— *Ateş olasin Koldoş'a, dedi Ormon. O senin değerini bilmez, dedi kızgın gözlerle. Vakti saati gelince bu sözlerimi hatırlayacaksın.*

Suusar'ın söylediği bu mutlu kız, Kaşıkçı Baltabay'ın kızıydı. Köy halkının çoğu, Çolak Ormon'a bu kızdan başka kız yoktu derler. Koyun gibi uslu bir insandı zavallı. Hayatı uzun sürmedi zavallının, bir kız doğurduktan sonra vefat etmişti; kızına ise Ormon baktı.” (DŞ: 306)

Halk Gülsün'ü Ormon'a yakıştırmıştır ama okuldayken durum farklıdır. Gülsün, Suusar ve Ormon arasında postacı görevindedir. Ama Ormon'la evlenen onun sevdiği Suusar değil postacılık yapan Gülsün'dür.

“O sırada dışarıyı koyu bir duman kaplamıştı. Suusar köyden çıktı. Ormon'un köprüsünden geçerken köprü'nün öteki tarafını görmek imkânsızdı. Kar çok yağdığı içinde köprüden geçmek zordu. Bir taraftan sis, bir taraftan kar ve soğuk hava, Suusar'ın düşmesi bundandı işte. Zavallı çok fena düştü. Zorla yerinden kalkan Suusar Ormon'u gördü. Hiçbir şey olmamış gibi ona selam vererek geçip gitti. Geçtikten sonra Ormon'un uzun süre ona baktığını hissediyordu. Oradan geçer geçmez karşısına Ormon'un şaşı karısı çıktı. Onun adı Gülsün'dü. Elinde kızı Nariste, başında bohçası vardı. Suusar'la Gülsün aynı köydendi. Anne babaları da komşuydu. Bir zamanlar Ormon'la üçü aynı sınıfta okurlardı. Gülsün çok da güzel bir kız değildi, sade bir kızdı. Çocuklar hep onu ağlatırdı. Gülsün, Ormon'la Suusar'ın arasında postacılık yapıyordu. İşte bu kadermiş: şimdi Ormon ile Gülsün evli.(DŞ: 334)

Koldoş: Koldoş'u, hikâyenin üçüncü asli kahramanı olarak gösterebiliriz. Suusar'ın kocasıdır. Aralarında bir kavga geçmese de Ormon'un gizli düşmanıdır. Suusar ve Ormon'un gençken birbirlerine âşık olduklarını ve bu durumun hâlâ devam ettiğini bilmektedir. Ormon'a olan düşmanlığı bu yüzdendir. Koldoş hikâyenin “egoist ve açığöz” kahramanıdır. Dayısının gücünü kullanarak kendi işlerini halletmekte hatta bu güç sayesinde askere ve savaşa gitmekten kurtulmuştur.

“Suusar'ın köprüden düşmesinden bir gün önce gece namaz vaktinde Koldoş, Ormon'un değirmenine geldi. Bindiği at Razak reisin boz atı. Altında bir çuval buğday var. Buğday da elbette Razak reisin. Koldoş ise reisin yeğeni. Ablasından kalan tek yadigâr.(DŞ: 309)

Koldoş hikâyenin kötü, kavgacı ve çıkarıcı kahramanıdır. İnsanlar Koldoş'un iyi bir insan olmadığı bilirler ve Koldoş'tan korkarlar.

“– Allah'ım, Koldoş deli mi oldu? diye Aynisa abla korkmaya başladı. Koldoş'tan herkes korkardı, kötü bir karaktere sahipti!

– Bu ses Koldoş'un, sarhoş mu bu aptal? diye Ormon yerinden kalktı.

– Ormon dikkat et! Bu sarhoş kavga edecek gibi...” (DŞ: 309)

Koldoş sadece ev dışındaki insanlara karşı saldırgan ve kavgacı değildir. Eşi Suusar'a bile aynı saldırgan tavırları göstermektedir.

“Koldoş artık dayanamadı. Suusar'a bir yumruk attı. Suusar yere düştü. Kötü sözler söyleyerek onu dövmeye başladı. Suusar karşılık vermedi. Elleriyle bir yüzünü bir de karnını tuttu. Bir vakit yüksek sesle bağırdı, karnını tutarak yerde yatıyordu. Koldoş biraz kendine geldi. Ama yine de onu dövecek gibiydi. Öfkeli gözlerle Suusar'a bakıyordu. Suusar güçlkle yerden kalkmaya çalıştı ama kalkamadı.” (DŞ: 333)

Koldoş'un fiziksel özellikleri de karakter özelliklerine uygun bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu tasvirler yapılırken de korku duyulan canlılardan örnekleme yapılmıştır.

“– Koldoş çuvalını bırakır bırakmaz yere oturdu. Allah ona büyük bir vücut ve kuvvet vermiş. Yüzü simsiyah, yanakları büyük, kulağı yarasanın kulağına benzer. Kafasına da tilki derisinden yapılmış bir kalpak giymiş. Fal taşı gibi olan gözleri de etrafa bakıyordu. Kalpağını eline aldı ve deriden yapılmış kürkünün koluyla alnındaki terini sildi.” (DŞ: 309)

Koldoş hikâyenin sarhoş, etrafa saldıran kötü karakteridir. Votkasız iş yapmaz, votkasız soğukta dolaşmaz, kısacası votkasız yaşayamaz diyebiliriz.

“– Koldoş, ağzından Orun yengenin votkasının kokusu geliyor, dedi Ormon.

Koldoş sevinerek güldü. Dişleri atın dişlerine benziyor, büyük ve bembeyaz.

– Elbette, diye övündü. Votkasız bu soğukta ben onların buğdayını öğütmeye nasıl getireyim. Ne dersin Aynisa abla?

– Doğru söylüyorsun, dışarı gerçekten de çok soğuk, afiyet olsun.” (DŞ: 309)

Koldoş savaşa gitmemek için dayısının otoritesini kullanmıştır. Dayısının gücüyle de hayatını devam ettirmiştir. Dayısının atına binmekte ve dayısının işinde çalışmaktadır.

“– Hayır, bu kader. Kaderine yazılan böyledir.

– *Kader. Ben kaderin yazdığıyla mı savaşa gittim de sen kaderin yazdığıyla savaşa gitmedin?*

– *Evet!*

– *O zaman senin kaderin dayının elindeymiş.” (DŞ: 311)*

Koldoş’a göre savaşa gitmemesinin sebebi korkaklık ya da dayısının gücü değildir. Savaşa gitmemesinin sebebi Suusar’ı elde etme çabasıdır. Çünkü Ormon savaşa gidecektir ve bu durumu fırsat bilip Suusar’la evlenmelidir. Suusar’ı elde etmeye çalışırken bile dayısının gücünü kullandığı aşikârdır.

“– *Sen biliyor muydun, neden ilk asker kâğıdı geldiğinde askere gitmediği mi? Korkaklıktan, korktuğum için diye düşünüyorsun değil mi? değil. Ama halkın hepsi böyle düşünür. Bu ise sadece beni öfkelenendir. Çünkü ben korkak değilim, değilim! Çolak Ormon’un gittiği savaşa ben neden gidemeyeceğim. Ben de gidebilirdim. O savaşta iki ayağını kaybetmişken, gerekirse ben kafamı bile kaybetmekten korkmam. Ama ben... Bir yanlışlık yaptım. Bunu ben sonra, şimdi anlıyorum. Meğer iyi yapmışım.*

– *Öyleyse savaşa neden gitmedin?*

– *Senin yüzünden.*

– *Benim mi? Suusar bunu ilk defa duymuştu. Şaşırıldı.*

Evet, senin için. (Koldoş kendini zavallı göstermek istedi.) Kendin biliyorsun ben seni Ormon’dan daha çok seviyordum. Ama sen Ormon’u severdin. Beni ise insanların yanında hep rezil ederdin. Ormon ile ikinizin evleneceğini duyunca öfkelendim ve size kinim vardı. Hep sizden öç almayı düşünürdüm. Ama aniden savaş başladı. Bizim önceki köy başkanımız savaşa gitti ve onun yerine bilgisiz, hasta dayım oturdu. Dayımın otoritesi bana lazımdı. Onun arkasıyla her işi yapmaya gücüm yeterdi. Bundan sonra değişecek diye bekledim ama sen değişmemişsin, sadece ben değiştim.” (DŞ: 330)

Aynisa Abla: Aynisa abla hikâyenin görünmez gücü sayılabilir. Kavga edecekleri ya da tartışacakları sırada erkekleri özellikle Koldoş’u sakinleştirmektedir. Aynisa ablanın kocası da kasabanın diğer erkekleri gibi savaşa gitmiş ve ailesi zor durumda kalmıştır. Savaşa gitmeyen erkek bulabilirse eğer, boza satarak çocuklarına bakıyordu.

“Ormon içerideydi. Şişeli lambanın ışığında Aynisa ablayla konuşuyordu. Değirmen ise her zamanki gibi çalışıyor, Aynisa ablanın bir çuval mısırını öğütüyordu. Beş çocuğu vardı zavallının, hepsi küçüktü, kocası ise savaştaydı. Boza

satarak çocuklarını geçindirirdi. Ama köyde onun bozasını satın alıp içecek erkek de kalmamıştı. Kalan erkekler de bedava içerlerdi, yoksa gizlice evlerinden bir iki kilo mısır getirirlerdi. Bundan dolayı çoğunlukla bozasını pazara götürüp satardı. Pazar yolunu sabahleyin ilk Aynisa abla yürürdü...” (DŞ: 302)

Aynisa Ablanın Kızı Sono: Hikâyede yer alan tiplerden biri de Aynisa ablanın kızı Sono’dur. Sono aynı zamanda seyis Zakir’in sevdiği kızdır. Güzel, akıllı ve utangaçtır.

“– Kendisi cadı gibi ama kızı çok güzelmiş, görünce gözlerin kamaşır, dedi Koldoş gülerek.

– Kim Sono mu?

– Evet.

– Biraz utan. Sono daha çocuk on altı yaşında.”(DŞ: 311)

“Yonca tarlasıyla kolhoz erikliğinin arasında buğday ekili tarla var. Buğday yemyeşil, boyları uzamış. Zakir yonca tarlasından çıkıp buğday tarlasının ortasında yürüyordu. O sırada yağmur yağmaya başladı. Buğdayın arasından hışırtı sesleri geliyor, Zakir’in ayakları altından boz çekirgeler geçip gidiyor. Bir süre sonra karşına Sono çıktı. Beline büyük torba almış nohut topluyordu. Zakir’i görünce yerinden kalktı. Korktu biraz.”(DŞ: 315)

“– Aa, sen miydin? diyerek gülümsedi ve bembeyaz dişleri göründü. Başında ince mavi örtü, üzerinde kırmızı gömlek ve kara paltosu, ayağında ise eskimesi (ayakkabısı). Sono ceylan gibi, şefkat dolu gözleriyle Zakir’e baktı. Zakir’in yüreği eriyip gitti.

...Sono ve Zakir böyle bir dolu görmemişlerdi, çok şaşırdılar. Sono çok korktuğu için Zakir’i kucaklamıştı. Bu onların ilk sarılmalarıydı. Sono çok korktuğundan ne yaptığını bilmiyordu. Dolu dindikten sonra ikisi birbirine baktı, utanmak yerine şefkat dolu gözlerle birbirlerine gülümsediler. O zaman Zakir, Sono’yu yüzünden ilk defa öpmüştü. Sono buna çok sevindi.” (DŞ: 320)

Seyisler Biri Isman Diğer Seyis Zakir: Kolhozda çalışan seyislerden biri Isman diğeri ise Zakir’dir. Isman kısa boylu ve yuvarlak yüzlüdür. İkisinin de bütün günleri kolhoz işleriyle meşgul olmakla geçer.

“İki seyis var. Biri Isman, kısa boylu, yuvarlak yüzlü, biraz ağır işitir. Diğeri ise on altı yaşında bir erkek. İkisi altmışa yakın ata bakıyorlar, atların çoğu kısırak. Zavallılar sabahtan akşama kadar çalışırlar. Sabah atları dışarıya çıkarıp, ot kesip verirler. Sonra ırmağa götürüp su verirler. Ahırın içini temizlerler. Akşam ise atları

içeri götürürler, yine yem verirler. İşlerini bitirdikten sonra dinlenirler. Bazen o vakit Koldoş gelir.” (DŞ: 314)

Zakir ve Isman baktıkları atlarla dost olmuşlardır. Atların bakışlarından onların üzüntülerini sevinçlerini anlayabilmektedirler.

“Isman ağabey uyumaya çalıştı. Zakir ise ahırın içindeki koridorla kendi yatağı tarafına gidip geldi. Gece ahırın içi sıcak olur. Pencereleri ve kapıyı kapattıktan sonra sıcak olmaya başlar. Bir de farklı bir koku gelir. İki yıl önce Zakir ilk defa buraya geldiğinde bu kokuya dayanamıyordu, kusası geliyordu. Uzun süre alışmamıştı. İlk geldiğinde ahırın gece hayatından korkardı. Ahırın içinde gece yürürken atların gözlerinden çok korkardı. Koridorda giderken atların gözleri sokaklardaki gece ışığı olarak görünürdü. Zakir ilk geldiği günleri hatırlayarak sürünün yanına geldi. Sürünün yanında her zaman bir kucak yonca olur. Onu boz attan başka hiç kimse bilmez. Yatarken yoncayı verir. Bunu bazen boz atın yanındaki yaşlı at fark eder. Zavallı boz at üzüntülü bakar. Onun o durumunu gören Zakir de yaşlı atın yanında kendisini suçlu hisseder. Ona da biraz verir.” (DŞ: 318)

Zakir, kolhozda çalışmak için okulu bırakmıştır. Çünkü kolhozdaki işleri yapmaya erkek yoktur. Erkekler savaşta olduğu için bu görevler çocuklara kalmıştır. Bunlardan biri de Zakir'dir.

“Zakir okulu bıraktığında on dört yaşındaydı. Liseyi bırakması, Isman ağabeye yardımcı olması onun isteği değildi. Bu, köy başkanın kararıydı. Zakir buna hemen razı oldu, öğretmenleri de; çünkü lisedeki durumu çok iyi değildi.” (DŞ: 320)

Savaşa gidecek erkek kalmadığı gibi savaşa gitme sırası da köyün çocuklarına gelmiştir. Zaten kolhozun ağır işlerinde çalışan çocuklar bir de askerlik işleriyle uğraşmak zorunda kalmışlardır.

“Başkan kafasındaki kalpağını alıp kafasından çıkararak bir şey diyerek oldu.

— Isman Ağabey, ben ilçeye gidiyorum. Buraya uğramamın sebebi Zakir. Onu askere çağırmışlar. Ben onu askerlik şubesine götürüyüm.

Isman Ağabey korktu. Zakir'e şaşırarak baktı. Zakir'in kalbi yerinden çıkacak gibi oldu. Çünkü o on altı yaşında bir çocuktü.

— Küçük çocukta savaşa mı gönderilir? Bu doğru değil.” (DŞ: 335)

Gani: Zakir'in erkek kardeşidir. Hikâyede yer alan tiplerdendir. Zakir, kendi yerine onun çalışmasını istemektedir. Ancak sekiz yaşında olması, çalışkan ve akıllı bir öğrenci olması buna engeldir.

“Kışın da birlikte vakit geçirirlerdi. Ama bu yıl Zakir Isman ağabeyle çalışmak istemiyor. Onun yanında oraya buraya koşarak çalışmak istemiyor. Çünkü Zakir Isman ağabeyden küçük olduğu için çoğunlukla işleri o yapar. Ama bunu Isman ağabey bilmez. Razi olacak yoksa darılacak. Razi olursa Zakir’in kendisine yardımcı bulması gerekir. Ama Zakir’e hiç kimse yardımcı olamaz. Çünkü köyde kalan erkeklerin çoğunluğu yaşlılar ve lise öğrencileri. Yaşlılar ona yardımcı olamazlar, lisedeki çocukların ise okuması gerekir. Zakir bunu çok düşündü. Düşüne düşünce kardeşini çalıştırmaya karar verdi. Onun adı Ganı. Ama o sekiz yaşında. Yaşı küçük olmasına rağmen çok uyanık, akıllı bir çocuktu. Ganı ortaokulda okuyor. Öğretmenleri ona izin verecekler mi? Yoksa abisi Zakir gibi okulu bırakacak mı?” (DŞ: 319)

“Ganı ise ikinci sınıfta okuyor. Ayrıca çalışkan bir öğrenci, öğretmenleri izin verecekler mi? Senin kardeşindir kendin bilirsin diyecekler mi? Bunu sadece Allah bilir, diye her şeyi düşündü.” (DŞ: 320)

Razak Başkan: Koldoş’un arkasına sığındığı, sayesinde işlerini yaptırdığı dayısıdır. Başkan olduktan sonra itibarı artmıştır. Önceden kısa boylu olduğu için dalga geçerlerdi ama başkanlıktan sonra insanların söyledikleri sözler bile değişmiştir.

“Sabahleyin sis vardı ve atları zorla dışarı çıkarıyorlardı. O arada ahırın bahçesine Razak başkan geldi. Boz atıyla tabii ki. Attan indi ve atını yoncalığa bıraktı. Kendisi ise samanlığın yanındaki seyisin yanına geldi. Razak kısa boylu, biraz şişman, gözleri yeğeni Koldoş’un gözleri gibi büyük, kendisi beyefendi bir kişidir. Köy halkı buna önceden güdük derlerdi. Başkan olunca böyle demez oldular. Diyen varsa da onun yanında söylemezdi. Razak’ın boyu kısa olduğu için uzun boyluların yanına gelince kızgın kızgın konuşurdu. Önceleri aceleyle koşar gibi yürürdü, şimdi ise sakın, ağır ağır adım atar oldu. Önceden “Razak güdük gibi aceleyle yürür.” derlerdi, şimdiyse “Razak başkan gibi sakın sakın yürüyor” diye mukayese ederlerdi.” (DŞ: 334)

Polis Isak: Hikâyede ‘tip’ olarak sayabileceğimiz bir kişi de polis müdürü Isak’tır. Halk tarafından sevilen, takdir edilen bir kişidir.

“Onların arkasından polis kıyafetli birisi atla geliyordu. Zakir o adamı hemen tanıdı. İlçedeki polislerin başkanı Isak Ağabey’di. Bütün halk onunla iftihar ederdi. Bizim köyün örnek insanlarından birisiydi. Isak Ağabey burada yaşar, ama köye sık sık gider. Köy halkını yaşlısından gencine kadar hepsini tanır.” (DŞ: 337)

“O gün öğlen Razak Bey’in evine polislerin müdürü Isak geldi.” (DŞ: 344)

Orun Yenge: Koldoş’un yengesi yani Razak Başkan’ın karısıdır. Dayısının fiziksel özelliklerine göre karısı daha güzel ve çekicidir. Eşi Razak Başkan’a karşı tek bir yanlış davranışta bulunmuştur onu da Koldoş görmüştür.

“Yengesi dayısından yirmi yaş küçük, şimdi otuz beş yaşında. Çekici, güzel bir kadındır. Razak başkan çok sevmese de onunla geçirdiği günlerinden memnun. Ama Koldoş onun ağır bir suçunu bilir. İki yıl önce, gece yarısı dayısının evinin yanından yengesinin başka bir erkekle konuştuğunu ve bir şeyler vaat ettiğini duymuştu. O erkek sesinden Isman Ağabey’in öğretmen oğlu Murat olduğunu anladı. Konuştuklarını iyice duyamadı ama ikisi birbirlerine vaatte bulunuyorlardı. Koldoş bu duruma dayanamayıp ıslık çalmaya başladı. Öğretmen Murat ıslık sesini duyunca bahçeye doğru koşarak gitti. Yengesi ise bir şey olmamış gibi ev işlerini yapmaya başladı. Ama kayınbiraderinin yüzüne bakamadı.” (DŞ: 339)

Ormon’un Kısa Süreli Karısı: Ormon, karısı Gülsün vefat ettikten sonra, kızı ve damadının bulduğu başka bir kişiyle evlenmiştir. Bu evlilik umduğu gibi olmamıştır. Hatta evlendiği kadın dinî mahiyeti olan talak verme âdetiyle dalga geçmiş ve Ormon’u fazlasıyla üzümüştür.

“Hayatı uzun sürmedi zavallının, bir kız doğurduktan sonra vefat etmişti kızına ise Ormon terbiye verdi. Onu kendi cebinden üniversitede okuttu. Şimdi o Frunze’de okuyor, sanatçı. Yılda bir defa kocası tek çocuğu ile gelip beş on gün kalır. İki yıl önce onlarla birlikte bir kadınla gelmişti. O kırk yaşındaymış. Dört defa evlenmiş, boşanmış. Hiç çocuk çocuğu olmamış. Ormon’un kızıyla damadının çalıştığı tiyatrodaki askıcı olarak çalışıyormuş. Kızıyla damadı onu zorla babasıyla evlendirmek için götürmüşler. Ormon da razı oldu. Kadına yeni giysiler satın alındıktan sonra hoca nikâh kıydı. Genç olduğu için kolu uzun anaokuluna aşçı olarak yerleştirdi. Ama şehre alışan kadın sadece altı ay köyde yaşayabildi. Şehrini özleyip, gitti. Giderken Ormon’a söylemeden, gizlice kaçıp gitti. Ormon çokta üzülmüdü. Ama talak vermediğine üzüldü. Zavallı benim nikâhımdayken başkasıyla evlenemeyecek, dedi. Bu konuda çok düşündü ve mektup yazmaya karar verdi. “Karıcığım, ben sana razıyım. Bir talak² verdim mutlu ol” diye yazdı mektubuna. Sonra damadı ve kızından duyduğuna göre, kadın bu mektubu okurken çok gülmüş ve herkese mektubu okuyup alay edermiş. Ormon o zamandan beri hiç evlenmemiş...” (DŞ: 306)

² Türkiye Türkçesinde “Üçten dokuza boş ol” anlamında kullanılan boşanma ifadesidir.

Boz At Tulpar: Hikâyede yer alan kişilerden başka kahramanların yakın arkadaşı olan hayvanlar da vardır. İnsanla at arasındaki sevgi, dostluk hikâyede vurgulanmıştır. Seyislerden Zakir ve Isman'ın da en yakın arkadaşları atlardır.

“Boz atın adı Tulpar. İki yıl önce, Zakir yeni geldiği zaman o uzakta diğer atların yanında bağlanırdı. Sonra Zakir ile ikisi arkadaş olduktan sonra onu sürüsünün yanına getirdi. Şimdi ikisinin arası yakın. Geldiğinden beri yaz kış ayrılmazlar. Birlikte iyi konuşurlar, ot taşırlandı. İki seyisin de iki arkadaşı var: Isman ağabey ile yaşlı at, Zakir'in arkadaşı ise boz at Tulpar'dır. Bunlar onlarla birlikte çalışırlar genelde. İlbahar geldiği zaman diğer atlarla birlikte yeri sürerlerdi. Küçük tepeye giderlerdi.” (DŞ: 319)

Kedi: Hikâyede attan başka adı geçen dost hayvanlardan biri de kedidir. Ganı'nın en yakın dostudur. Gece gündüz birlikte dirler. Bakışlarıyla bile birbirlerini anlamaktadırlar.

“Kara kedi sanki anlamış gibi kendisini suçlu hissederek bir köşeye gidip oturdu. Ganı ise onu kızdırmak için dilini çıkardı. Kara kedi ona üzölmüş gibi baktı. İkisi her şeye rağmen dosttu. Gündüz birlikte gezerler, gece ise aynı yatakta uyurlardı.

Aniden sıçanın sesi geldi. Kara kedi ile Ganı erik ağacına baktılar. Sıçanın sesi kesildi. Ama ikisi de erik ağacından gözünü ayırmadılar, uzun süre baktılar. Sıçan ise dışarı çıkmadı. Ganı erik ağacını düşünmeye başladı.” (DŞ: 325)

1.3. DARIYALARDIN ŞOOKUMU'NDA MEKÂN

Hikâyede açık ve kapalı mekân doğrudan bütün özellikleriyle anlatılmıştır. Mekân tasviri okuyucunun gözünde canlanacak şekilde en ince ayrıntısına kadar aktarılmıştır. Tarlaların yapısı, yerleri, köyün durumu, uzaklığı, insanların bu mekân içinde yaptığı işler, bu tasvirlerle okuyucunun gözünde netlik kazanmaktadır:

“Altmışlı yıllar kolhozu, onların evlerini, erikliğini, ovalarını buldozerle her yıl tütün ekmek için dümdüz tarlaya çevirmiş. Köy, Pamir Alay dağlarının eteğindeydi. Dağlardaki buzlardan eriyip akan iki ırmak onun doğu ve batı tarafından geçer. İrmakların her birinde ağaç köprüler, beş altı tane taş değirmen vardı. Huzurlu ve refah zamanlarda daima köprülerin üstünde eşeğine, atına yük atan yoksa hurç götüren insanlar görünürlerdi. Değirmenler ise kışın ve yazın daima çalışırlardı. Kışın ırmaklar donar, ilbaharda ise donan buzlar eriyip, küçük köyün üstünü kaplamış gibi olurdu. Dağ ise aşağıya sürünen iki ejderhaya benzerdi. İlbaharda köy halkı onların gürültüsüne uyanırdı. Şimdiyse o ırmakların adı yok. İki ırmak

birleşerek büyük bir ırmak olmuş, Pamir Alay dağlarının eteklerinden çöle yönelerek, doğudan batıya kadar akıyormuş. Kolhoz ise onların eski yatağını (mecra) bozmamış. Onların eski yatağı benekli taşlar, çalılık, kuşburnu, yaban gülü dolu ıssız bir yere dönüşmüş. Söğüt, kuşburnu, yaban gülü arasında eskisi gibi bülbül yuva kurup, keklük, sülün, tavşan gibi hayvanların yuvaları çoğalmış. Kolhoz köprülere de değmedi. Ama önceki gibi önem verilmedikçe onların bazıları yıkılmaya başladı. Bozulmayanları ise yazın güneşin sıcaklığında yanmış, kışın soğukta donmuş, susuz kanalın üzerinde kararmış ve yok olmak üzere. Şimdi ise köprülerin üzerinden geçmekten korkuyorlar, çünkü çürük ağaçları kırılacak gibi.” (DŞ: 288)

Hikâyede dikkat çeken mekânlardan biri de değirmendir. Hikâyenin giriş bölümünde değirmen diğer mekânlar gibi nesnel bir şekilde tasvir edilmektedir. Değirmenin önceki hâliyle şimdiki hâli kıyaslanmış ve değirmenin kahramanlar için önemi de belirtilmiştir. Tasvir edilen tarlalar, bahçeler gibi değirmen de okuyucunun gözünde canlanabilmektedir.

“Değirmenlerin kaderi de köprülerinkine benziyor ama değirmenci değirmenini bozmadı. Bozsaydı zaten ne yaparlardı ki? Şimdi kaldığı kasabada değirmen gerekli değildi. Çünkü un kasabada bir dükkânda çuval çuval satılıyordu. Ayrıca değirmeni çalıştırmaya su yetmiyormuş. Yani değirmen çalışmadığı için arkalarına bakmadan değirmeni öylece bırakıp yaşamaya başladıkları kasabaya geldiler. Aradan çok vakit geçmemesine rağmen eski evlerinin demirleri çürümüş, ağaçları kurumuş, taşların yanında otlar büyümüş ve ev bir harabeye dönmüş. Bazen rüzgârdan açılıp kapanan kapıdan kuşlar ve diğer hayvanlar içeri girer, güneşin sıcağından ve kışın soğuğundan kaçıp orda kalırlarmış. Değirmen eski hâlinden hiç bir şey kaybetmemiş. Tabii ki suyu olmadığı için çalışmıyor ama suyu olsa çalışırdı. Bu değirmen çolak Ormon’un değirmeni...” (DŞ: 294)

Hikâyede üzerinde durulması gereken mekânlardan biri de ‘Kırmızı Pınar’dır. Bu pınar, kahramanlardan Divane’nin evi gibi gördüğü bir yerdir. Burada hayvanlarla iç içe olmakta ve en önemlisi insanların onu gerçekten tanıması bu pınarın yanında gerçekleşmektedir. Pınarın suyunun aktığı yerde oluşan küçük orman da Divane’nin yaşadığı alana dönüşmüştür.

“Tam öğle vakti ırmağın kenarında yaşayan kuşların hepsi susayınca Kırmızı Pınar’a gelir. Kırmızı Pınar dediğimiz komşu iki ilçenin ortasında yer alan geniş bir tarla. Tarla gayet koyu, atalarımızdan beri toprak sürülmemiş. Pınar onun ortasında. O bir devenin gözünden çıkar gibi iki yüz metreden yere kadar gelir ve ufacık çakıl,

kumlara siner. Pınarın rengi kırmızı ama avucuna alırsan, avucunda civa gibi görünür. Demek ki yerin kabuğu kırmızı olduğundan toprağın rengi de kırmızı gözükür. Pınarın suyu çok tatlı, içtiğin zaman tekrar içmek istiyorsun. Suyu içtikten sonra iştahın açılıp, hemen yemek yemek istersin. Halk ona kutsal su, ilaç su der. Kutsal olup olmadığını bilmiyoruz; ama birçok derde deva. Pınarın etrafında çırkanak otu yetişmiş.” (DŞ: 296)

“Bir zamanlar çırkanak az iken yıldan yıla kökleri derinleşip birbirine birleşerek küçücük bir ormanlığa benzemiş. Ormanlığın bir köşesinde sadece bir odalı balçıkla yapılmış bir ev var. Ev çok basıkmış yeni yetişmiş çırkanak otunun arasındaki ev görünmez.” (DŞ: 297)

Hikâyede olayların geçtiği yerlerden başka çevresindeki yerleşim alanları da tasvirler içinde yer almıştır. Bununla beraber günün koşulları da anlatılmaktan geri kalınmamıştır.

“Günlerden bir gün Divane o ibriğe Kırmızı Pınar’ın suyundan doldurup, onu omzuna alıp eline kâsenin birisini alarak Kırmızı Pınardan iki kilometre uzakta olan vadi yolu tarafına gitti. Vadi yol, o zamanlarda iki ilçenin köylerini birbirine bağlayan bir yoldu. O yoldan sadece at, at arabası ve yaya yolcular geçebilirdi, araba geçemezdi zaten araba da yoktu.” (DŞ: 298)

Kahramanlardan Divane’nin Kırmızı Pınar’a verdiği önem ve onu kaderine terk edilmiş bir pınarken çevresini değiştirmesi de dikkat çekici bir şekilde anlatılmıştır.

“Divane, ilkbaharda ibriğin yanına bir tane çam dikti. Çam biraz büyüdükçe etrafına gölge verince onun dibine taşla, üç dört kişinin oturması için oturak yaptı. Şimdi o çam ağacı gayet büyüdü; oturak ise genişledi.” (DŞ: 299)

İlk başta diğer kahramanlar tarafından yadırganan Divane kendisine yaşam alanı kurduktan sonra onlardan biri gibi olmuştur. Yaşadığı eve diğer kahramanların misafir olması bunun kanıtıdır. Divane’nin yaşadığı ev ve evdeki objelerde gerçek şekilleriyle tanıtılmaya çalışılmıştır.

“Bugün Ormon geldiği için divanenin kazanında keklik pişiyor. Divane’nin kazanı ilkbahardan beri dışarıda duruyor. Ocağın önünde rengi bozarmış, yıpranmış halı duruyor. Halının üzerinde ocağa tezek atan ihtiyarın kendisi oturuyor. Tezek onun yıl içinde yaktığı yegâne odunudur. İlkbahar, yaz ve sonbaharda divaneçöven otunun arasından zorla topluyor. Topladığı tezeker evinin yanında ev gibidir.” (DŞ: 300)

Hikâyede dikkat çeken mekânlardan bir diğeri de köprüdür. Esasen bu köprü hikâyedeki olayların başlangıç yeri sayılabilir. Bu köprüye halk tarafından ‘Çolak Ormon’un Köprüsü’ denmesi de dikkat çekicidir. Başta bakımsız, yıkılmak üzere olan bu köprü hikâyenin sonlarında Çolak Ormon tarafından onararak yenilenmiştir.

“Bu köprü en geniş, en büyük arkın kenarına yapılmış en dar köprüydü. Halk ona bir zaman sonra Çolak Ormon’un köprüsü demeye başladı. Bir de şeytan köprü derler. Köprü yeni yapıldığı zaman da oradan at ve eşekle hiç kimse geçemezdi. Köprü salıncak gibi sallanıp duruyordu. Bundan dolayı at, eşek biraz yürüdükten sonra gözleri fal taşı gibi kulakları ise dimdik olup yürümeden donarlardı. Köprüden sadece yaya kişiler geçebilirlerdi. Şimdiyse ırmak susuz kaldığından, bakımsız kaldığı için çürümüş. Üzerinden insan değil tilki geçse devrilecek gibi oluyor. Bundan dolayı yolcular burayı kullanmak istemiyor, şimdiyse kimse geçmiyor.” (DŞ: 303)

“Çolak Ormon’un köprüsünden geçerek köye yaklaştılar. Köprünün üzeri de ırmağın taşları gibi doluyla kaplanmış. Yağmur ve doludan sonra sel olmuş. Irmağın kenarındaki bütün şeyleri sürüklemiş. Bitkilerin kökleri, ağaçlar ırmağa sürüklenmiş. Suda sürüklenen ağaçların birinde büyük bir kuş da vardı.” (DŞ: 322)

“Sülünü o kendi köprüsü üstünde görmüştü. Bir haftadan beri bu köprüyü tamir ediyordu. Suusar söylediği için köprüyü tamir etmeye çalışıyordu. O öyle demese bile yapacaktı zaten. Bu köprü sadece Suusar için değil, kendisi için de önemliydi. Çünkü arka su gelirse değirmeni çalışacak ve insanlar köprüden değirmene geçeceklerdi.” (DŞ: 352)

Olay akışı içinde hikâyede geri bir zamana gidildiğinde değirmenin önceki hâli de anlatılmıştır. Bir zamanlar sular akarken, değirmenin içinde yaşananlar ve değirmenin un öğütme odasından başka odaları olduğu da etraflıca anlatılmıştır.

“Değirmenin sesi değişmeye başladı. Ormon değirmene baktı, mısır öğütülmüş.

— *Aynisa abla, hurcunuzu da hazırlayın.*

— *Koldoş, sen çuvalın ağzını aç, onu hazırla.*

Koldoş çuvalın ağzını açtı. Koldoş ile Ormon birlikte Aynisa ablanın öğütülmüş mısırını hurcuna koymaya yardım ettiler. Ormon mısırdan kalan çöpleri temizledi ve Koldoş’un buğdayını değirmene koydu. Değirmeni çalıştırdı, değirmen yavaşça çalışmaya başladı.

Değirmen iki odalı. Bir odasında Ormon karısıyla yaşıyor, diğer odası ise değirmen. Koldoş odaya girip su içip çıktı. Ormon ise ona baktı.” (DŞ: 303)

Hikâyenin geçtiği köy ve çevresi de nesnel ölçütler çerçevesinde anlatılmaktadır. Dikkat çeken husus ise tasvirler yapılırken benzetmelerden yararlanılmasıdır.

“Köy iki ırmağın arasındaydı. Yanında büyük bir dağ vardı. Başka bir taraftan baktığında timsaha benzer. Köydeki evlerin arası birbirine uzaktı. Her bir evi eriklik kapatıyor. Erikliğe girince evler görünmüyordu. O gece gökyüzü çok güzeldi. Ay ışığı her tarafı aydınlatıyordu. Kalın kar beyazlığıyla gözü kamaştırıyor, buna rağmen eriklik yine karanlık görünüyor. Soğuk rüzgâr esiyor. Erikliğin arasından sis çıkıyor ve köpeklerin havlaması duyuluyor.” (DŞ: 307)

Olayların cereyan ettiği mekânlar içinde kolhoza ait yerler de vardır. Kolhoz yemekhanesi, kolhoz erikliği, kolhozun at ahırına bunlardan bir kaçıdır. Kolhoza ait mekânlarda tasvirlerde genişçe yer bulmuştur. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere yaşam kolhoz düzeninde geçmektedir.

“Koldoş tekrar kıratın üzerine oturduktan sonra yeri gıcırdatıp, hafifçe koşarak yola koyuldu. Biraz sonra atın kolhozun at ahırına yöneldiğini fark edip buna çok sevindi. At ahırını köyün ta yukarı kenarındaydı. Ahırın etrafını altı duvar çevreliyordu. Duvarın köşesine, ahırın kapısının karşısında, bir yığın yonca, bir yığın ot, bir yığın saman yığılmıştı. Üçü de şimdi, kışın son ayında, yarısı oyularak kalmıştı.

Ahırın iki kapısı var: birincisine doğu taraftan, ikincisine ise kuzey ile güneyin ortasından girilebilir. Seyis ikinci kapıyı işleri biter bitmez kapatır, ikinci kapıyı ise uyuyacakları zaman kapatırlar. Çoğunlukla geç saatte uyurlar. Bazen gece hiç uyumazlar, konuşarak vakit geçirirler. Bir aydan beri öküzün derisini çözmeye çalışıyorlar, ondan güzel ayakkabı yaptırmak için.

Koldoş birinci kapının oraya geldi, kapının deliğinden ocak tarafına baktı. Ocak kapının yanında, sol tarafta köşedeydi. Seyisler ocağın ışığında deriyi çözüyorlardı. Karşılarındaki duvarda ise onların ne yaptığının gölgesi görünüyordu.” (DŞ: 308)

Dikkat çekici unsurlardan biri de insanların yaşamlarının mekânsal olarak kolhoz içine sıkışmış olmasıdır. Kolhoz düzeni, hikâyede gerek zamansal gerekse mekânsal olarak ağırlığını hissettirmektedir. Aynı zamanda devam etmekte olan savaşın da insanların psikolojisi üzerindeki etkileri yadsınamaz gerçekliğiyle aksettirmektedir.

“– Sen insanların arasındasın senin bilmen gerekir. Biz ahırdan başka hiçbir yere çıkmıyoruz. Ama konuştuğumuz tek şey savaş, bütün düşüncemiz savaş. Çünkü biliyorsun benim çocuğum da Zakir’in babası da savaşta. Dünyayı kıyamet gününe çevirdi Hitler, evin yansın senin...” (DŞ: 310)

Kolhoz düzeni de anlatılan bütün unsurlarla beraber okuyucunun zihninde yerini almaktadır. İnsanları saran bu düzen, bütün varlığıyla mekânsal olarak da yerleri kendi adına benimsemiş ve ‘kolhoz erikliği’, ‘kolhoz yemekhanesi’ vb. şekilleriyle anılmasına sebep olmuştur.

“Öğle vaktinde onlar dinlenmek için kenara geçtiler. Bir taraftan da acıkmışlardı. Zakir ise hiçbir şey getirmemiş, diğer çocuklar ise ekmek, yemek getirmişler. Hiçbir şey getirmedeği için onlarla yemekten utandı. Arkadaşları yemeğe çağırdıkları hâlde gitmedi. Annem evde yemek hazırlıyor deyip gitti. Eve neden gitsin ki, evde yiyecek bir şey olsaydı annesi onu boş elle gönderir miydi? Annesinin söylediğine göre, evinde bir avuç bile bir şey yokmuş. İki üç günden beri Zakir öğle yemeğini kolhozun yemekhanesinde yiyor.” (DŞ: 314)

“Yonca tarlasıyla kolhoz erikliğinin arasında buğday ekili tarla var. Buğday yemyeşil, boyları uzamış. Zakir yonca tarlasından çıkıp buğday tarlasının ortasında yürüyordu. O sırada yağmur yağmaya başladı. Buğdayın arasından hışırtı sesleri geliyor, Zakir’in ayakları altından boz çekirgeler geçip gidiyor.” (DŞ: 315)

Hikâyede geçen kapalı mekânlar da tasvirlerin canlılığıyla hafızalarda yer eder. Bu tasvir gerek kahramanların yaşadığı ev gerekse çalışılan mekânlar olsun bu ayrıntılarla anlatımda karşımıza çıkar.

“Ocağın sağ tarafındaki köşede ise sıçanın sesi geliyor. Ganı ile kara kedi oraya baktılar. Ocağın sağ tarafında da büyük yaşlı erik ağacı var. Erikte yaşlı kadın Gevar’ın tuzluk, baharat takımı gibi mutfakta kullandığı malzemeleri asılıdır. Tuzluktan tuzun kokusu, unluktan ise unun kokusu gelir. O kokular genelde sıçanların iştahını açardı. Evin içinde sıçan yok, otların içindedir. Otlar ise büyük eriğin dibinde duruyor. Ama erik ağacı evin yanında olduğu için, onun dallarından eve girebilirler.” (DŞ: 318)

1.4. DARIYALARDIN ŞOOKUMU'NDA ZAMAN

Murza Gaparov, "hikâyenin kendi zamanını" İkinci Dünya Savaş'ı ve 1960'lı yıllar Kolhoz Devri olarak belirlemiştir. İncelediğimiz hikâyede bu iki zaman dilimi oldukça sık karşımıza çıkmaktadır. Zaman dilimi olarak Kolhoz'un hüküm sürdüğü yıllardan, Kolhoz'da yapılan işlerden, Kolhoz düzeninden sıkça bahsedilerek zaman net bir şekilde ortaya konmuştur:

"Altmışlı yıllar kolhozu, onların evlerini, erikliğini, ovalarını buldozerle her yıl tütün ekmek için dümdüz tarlaya çevirmiş." (DŞ: 288)

Kişilerin yaşam düzenleri, fiziki özellikleri, yaptıkları işler, yaşadıkları zaman belirtilirken yine Kolhoz zamanı belirtilerek vurgulanmıştır:

"Ama o zaman çolak değilmiş, gençlik çağıymış. Bindiği at kolhozun atıydı, çünkü kolhozda muhasebeci olarak çalışıyordu." (DŞ: 292)

İncelediğimiz hikâyede belirtilen zaman ifadeleri de hikâyenin yaşanmış ya da yaşanmış olabileme ihtimali hissini güçlendirmektedir. Özellikle belirtilmiş olan savaş zamanında, insanların ruh hâlleri, yaşamlarındaki özelliklerin ayrıntılarıyla verilmesi de bu kanıyı güçlendirmektedir:

"Savaş zamanında onu savaşa bile götürmediler. Belki onun hiçbir yerde kaydı yoktur. Ayrıca o zamanlar da peygamber yaşıyordu. O nedenle kolhozun içine bile çağrılmadı." (DŞ: 291)

İncelemekte olduğumuz hikâyenin itibari zamanı, verilen zaman unsurlarına göre 60'lı yıllar ve sonrasıdır. Anlatılan olayların sırası itibarıyla ise zamanda geriye gitme belirli bir şekilde kendini göstermektedir:

"Kadın başındaki bohçayı çevirip iki eliyle gözle görünmeyen sopayı tutup küçük küçük adımlar atarak yürüyordu. Bu manzara, aniden Çolak Ormon'un gözü önüne savaş yıllarında yaşanmış başka bir olayı getirdi. O zaman da sabahtı ve hava böyle dumanlıydı. Sabahleyin bu vakitte değirmenin malzemesi tükenmiş, öğütmek için hiçbir şey yokmuş. Ormon halkı toplamak için dışarıya çıktı. Halk o öküzün boynuzundan yapılmış borazan ile çağırdı. Öküzün boynuzunun içi meşindenmiş, Ormon onun içini biraz aralayıp oymuş. Ağzına getirip üflerken Voltar'ın sesinden kalın ses çıkar. Ama Voltar'ın sesinden boynuzun sesi daha iyi geliyor, uzaktan duyulabiliyor. O zaman boynuzdan yapılmış borazanı bütün değirmenciler kullanırlardı. Ama diğer değirmencilere göre Çolak Ormon'unun sesini bir çok insan duyardı. Elbette onun sırrı borazan da değil, değirmenle değirmencideydi. Değirmenin iyi öğüttüğü undu, çok güzel öğüttüdü. Değirmenci ise

iyi niyetli, hiç kimsenin hakkını yemeyen bir insandı. Ormon ayrıca savaş yıllarında otorite sahibiydi. İnsanlarda tarım az, karınları aç kim fazla hakkını vermek istesin. Ama Ormon'un değirmenin de bomboş kaldığı günler çok oldu. Bazen bir iki haftaya kadar hiç kimsenin gelmediği zamanlarda olurdu. Böyle zamanlarda Çolak borazanı üfleyip dururdu. Diğer köylere de duyulması için, O çoğu zaman şeytan köprünün üstüne gelip üflerdi. Gece gündüz, İsteddiği zaman, özlediğinde üflerdi. Halk için o çok üzüntülü, kederli bir şekilde duyulurdu. “ Allah’ım sana getirmek için bir şeyimiz yok, ne yapalım? ” diye kendi kendine konuşurdu.

O günde Çolak Ormon borazanı alıp bahçesinin önünde iki tarafa bakarak çalmaya başlamış, uzun süre. Bir zaman sonra köprünün üstünde bir kişi görüldü. Ben çağırdığım için geliyor diye umutla onu bekledi. Onun başında bohça olduğundan gelen kişiyi kadın sandı. O, tam önceki kadın gibi, iki eliyle görünmeyen köprünün ağaçlarını tutarak zorla adım atıyordu. Elbette o zaman köprü sapasağlamdı, köprüden değil buzdan korkarak geliyor diye düşündü Ormon. Düşündüğü gibi kadın birden bire düştü, çok ağır düştüğünden zorla kalkabilirdi. Kalktıktan sonra kadın bir eliyle karnını tutarak yürümeye başladı. Ormon onun yolunu kesti, başındaki bohçasını taşımaya yardım etmek için. Kendi kızarak yaptığı merdivende ikisi karşılaştı. Meğer o Suusar’mış...” (DŞ: 298)

Başka bir örnekte ise yukarıda anlatılan olaydan sonra ileri bir zamana geçiş söz konusudur:

“Köprüdeki kadın kenara yaklaştı. Yakınlaştığı zaman Çolak kadının Suusar’a benzediğini fark etti. Kenara geldiğinde gördü bu gerçekten de Suusar’dı. Çolak Ormon yaşlandığı için kalbi hızlıca atmaya başladı.” (DŞ: 304)

Hikâyede zamanın, olayın anlatıldığı zamandan çıkıp, geriye gidilerek olayların anlatılmasına devam edilmesi, durumuna sıkça rastlanmaktadır:

“...Sono ses bile çıkarmadı. Yağmur diner dinmez dolu yağmaya başladı. O doluyu bizim köylüler bugün bile hatırlarlar. Gerçekten de acayip bir dolu yağmıştı. En büyüğü tavuk yumurtası kadar, en küçüğü ise ceviz kadardı. Ama uzun sürmedi, bir fincan çay içip bitirecek kadar sürdü. Dolu büyük olduğundan bütün eriklerin yaprağını yere serdi. Yer ise yapraklarla doluydu. Sono ve Zakir böyle bir dolu görmemişlerdi, çok şaşırıldılar. Sono çok korktuğu için Zakir’i kucaklamıştı.” (DŞ: 315)

Hikâyedeki kahramanların birbirleriyle olan durumları anlatılırken de zaman kavramı olarak savaş yılları ve savaşın sebep olduğu olaylar ifade edilmiştir:

“İkisi birbirine âşıktı. Az kalsın evleneceklerdi, aniden savaş başladı. Ormon savaşa gitti. İki yıl sonra Ormon savaşta iki ayağını kaybedip köyüne döndü, Suusar ise Koldoş ile evlendi.” (DŞ: 300)

“Ama o zaman çolak değilmiş, gençlik çağıymış. Bindiği at kolhozun atıydı, çünkü kolhozda muhasebeci olarak çalışıyordu.” (DŞ: 292)

Savaşın kahramanlar üzerindeki etkileri, kahramanların savaş hakkındaki düşünceleri de zaman kavramıyla beraber esere yansıtılmıştır:

“Ormon bu sözlere “Eh, savaş, savaş” diye Suusar’ın gidişine baktı. – Eh, Koldoş, Koldoş... Adın gitti, adın sonsuza gitti.” (DŞ: 301)

“Beş çocuğu vardı zavallının, hepsi küçüktü, kocası ise savaştaydı. Boza satarak çocuklarını geçindirirdi. Ama köyde onun bozasını satın alıp içecek erkek de kalmamıştı.” (DŞ: 302)

“ – Öptüyse öpmüştür. İkisi aynı yaşta, bir sınıfta okuyorlar. İkimizde lisedeyken aynı şeyi yapardık. O zaman kızlar senin yanına bile oturmazlardı.

— Doğru, dedi gülümseyerek. Savaş suçlu. Savaş olmasaydı...” (DŞ: 305)

Hikâyedeki kahramanlar arasında da savaş hakkında konuşmalar geçmektedir:

— “Savaş Nasıl gidiyormuş, ne zaman bitecekmış?

— Sen insanların arasındasın senin bilmen gerekir. Biz ahırdan başka hiçbir yere çıkmıyoruz. Ama konuştuğumuz tek şey savaş, bütün düşüncemiz savaş. Çünkü biliyorsun benim çocuğum da Zakir’in babası da savaşta. Dünyayı kıyamet gününe çevirdi Hitler, evin yansın senin...” (DŞ: 310)

Savaş insanların psikolojisi üzerinde de büyük izler bırakmıştır ve zamanın tanığı olarak hikâyedeki kahramanların yaşamını da derinden etkilemiştir:

“Koldoş zavallı bir şekilde Isak’a baktı.

— Isak Ağabey. Isak Ağabey, dedi yalvararak. Ben savaşa gitmek istiyorum. Bana bir iyilik yapın. Beni hapis haneye göndermeyin. Oraya gitmektense ölürüm daha iyi. Eğer savaştan dönersem ömür boyu sizin köleniz olurum. Dönmezsem zaten kara kâğıdı ilk siz okuyacaksınız. O kâğıt benim size selamımdır.

(Zavallı bir yıl sonra öldü, kara kâğıt (savaşta ölen insanların kâğıdı) geldi. “Zavallı” diye iç çekti kâğıdı okurken.” (DŞ: 344)

Hikâyede olaylarının geçtiği zaman için belirli bir tarih verilmemiştir. Anlatılan olaylara bakıldığında kış mevsimi dikkat çekmektedir. Ancak olay akışı içinde zaman

diliminde geri ve ileri bir zamana (ilkbahardan kışa, kıştan ilkbahara) gitme söz konusudur.

“Şimdi kış olduğu için pazara da misafiriğe de gitmiyordu. O, kışı çırkanak otlu odasından hiçbir yere çıkmadan geçirmekte. Kışın onun eğlencesi de vardı. Her gün iki vakit, sabah ve akşamları pınara su içmek için yabani kuşlar gelir. Yediği yemekten onlara verir. Kuşlar ona alıştığı için ondan korkmazlar.” (DŞ: 294)

“Dağ yolunda kar olmayan tarafa kaçmak yerine, kar buz olan tarafa kaçıyor. Gerçekten de bu aptallıktı.” (DŞ: 343)

Hikâyedeki kahramanlar zaman dilimi olarak kış mevsimini yaşamalarına rağmen ilkbahara olan özlemlerini yeri geldikçe ifade etmişlerdir:

“İlkbahar geldiği zaman Ormon, sapı kısa kazmasını beline sıkıştırıp değirmenine su gelecek olan arki yenden kazar. İçini temizleyip süpürür. Değirmenin çarkını döndürür. Bozulmaması için kuvvetli su aksa bile dayanırdı. Geçen yıldan beri susuz kaldığından değirmenin çarkının çatlamış dişleri olursa onları değiştirirdi. Değirmenin çarklarının ikisi de yeniydi, ırmaklar kanala dönüşürken yapılmıştır. Bugüne kadar bir avuç un bile öğütmemişler. Taşların ikisi de birbirine denk gelmiş, buğday değil, çakıl öğütsen bile pudra şekeri yapacak. Ama Ormon onları bu yıl da tekrar kontrol edecek. Ambarı ise ilkbahar, yaz, sonbaharda daima mısır ve arpayla doludur. Ama kışın bir az eşeğine yedirip anızı da ilkbahara kadar tükenebilir. Bundan dolayı eğer birdenbire su gelirse taşlar boşuna dolaşmasın diye yine ambarı doldurur. Suyun ne zaman geleceği belli olmaz.

Şimdi ise ilkbahar...”

“Ormon düşünceye daldı.

— *Gece rüyamda eski köyümüzü gördüm, dedi gülümseyerek.*

— *Tam böyle ilkbaharmış. Irmağın suyu çoğalmış, gürültüsünden kulakların sağır olur.*

Divane de gülümsedi. Onun gözünün önüne de eski köy, ilkbahar, arktaki sular geldi.” (DŞ: 290)

İlkbaharın müjdecisi yağmurlara karşı da kahramanlar kayıtsız kalmamış ve sevinçlerini dile getirmişlerdir:

“Gece boyunca yağmur yağdı. Bu yağmur ilkbaharın en uzun süren yağmuruydu. Çolak Ormon yağmurun sesini duydukça “Yağ yağmur yağ” diye dua ederek uyumadı, güneş doğarken uyudu. Kalktığına yağmurun sesi duyulmuyordu. Giyinip dışarı çıktığında yağmur dinmişti. Duman her tarafı kaplamıştı.” (DŞ: 297)

Doğanın uyanışı, canlıların tabiata renk katışı da hikâyede ağaçların çiçek açması, keçilerin doğum yapması baharın habercisi olarak yer almıştır:

“– Ağabey! Ağabey, diye seslendi çocuklardan birisi. O kardeşi Gani’ydı.

— Ağabey müjde! Bizim ikiz keçimiz oldu. İkisi de Sono Ablanın tekesine benziyor: sapsarı. Gidip bakar mısın, Ağabey. Erik ağacının dalları da çiçek açtı.

— İyi olmuş, dedi Zakir.

— Yalan söylemiyorum. Çiçek açtı bir dalı. Gidip bakabilirsin.” (DŞ: 345)

Hikâyenin son kısmında ise zaman ilkbahardır:

“Giderken aniden otun arasından sülün yuvasını gördü. İçinde üç yumurta vardı. Ormon onları görünce çok sevindi. Sabahtan beri hiçbir şey yememiş güya. Sülün beni affet, ben senin yumurtalarını yiyeceğim. Sen yine yumurtalarsın, dedi ve gitti. Yirmi metre yürüdüktan sonra yaban gülünün gölgesine oturdu. Oturur oturmaz cebindeki yumurtaların birini çıkardı ve bir delik yaptı. Sonra onu bir dikişte içti. Onu içtikten sonra yanındaki çiçeklere baktı. Çiçekler açmıştı. Çiçekleri kokladı ve otlara uzandı. O vakit Ormon’un keyfi çok iyiydi, mutluydu, uyuyuverdi. Uyurken rüyasında eski köyü gördü. İlkbaharmış. Irmağın suyu çoğalmış. Uğultusunu bile duyuyor...” (DŞ: 346)

2.1. KÜNÖSTÜÜ ARAL’DA OLAY ÖRGÜSÜ

İncelemekte olduğumuz bu hikâyenin de olay örgüsü bir rüya ile başlamaktadır. Canıl, hikâyenin başında gördüğü rüyadan, korkuyla çığlık atarak uyanmıştır. Rüyadan sonra Canıl, günlük yaşamına devam etmiştir. Bu sırada evdekilerin birbirleriyle olan ilişkileri ve ne yaptıkları anlatılmıştır. Canıl’ın bir ablası ve bir kardeşi vardır. Canıl, eczanede çalışmaktadır. Evdeki konuşmalardan sonra, Canıl eczaneye gitmiştir. Eczanenin ve eczanede çalışanların tasviri yapılmıştır. Canıl sevgilisi İskender’in onu aramasını beklemektedir. Bu sırada eczaneye bir telefon gelir ve Canıl heyecanla telefona koşar. Arayan kişi İskender değil, annesidir. Annesine gördüğü rüyayı anlatır ve ninesinin hasta olduğu kanaatine varır. Bu telefon konuşmasından sonra babasını arar ve ninesinin köyünün yerini öğrenir.

Gelişme bölümünde ise olay örgüsü bir yolculukla devam eder. Canıl, ninesinin yanına Kızıl Ünkür’e gitmektedir. Olay örgüsü, bu yolculuktan sonra Kızıl Ünkür’ün doğasının tasviriyle devam eder. Canıl köye geldiğinde rüyasında gördüğü kadını hemen tanımıştır. Ninesiyle selamlaştıktan sonra eve alışmaya çalışmıştır. Eve gelen Alişer ile sohbet etmiştir. Alişer’in garip davranışları ve saçındaki tırnak izleri Canıl’ın dikkatini çekmiştir. Ninesi, Alişer gittikten sonra Canıl’a, Alişer’in

mağarada yaşadığını, kolhozun en iyi oduncusu olduğunu söylemiştir. Canıl köy hayatına hemen alışmış ve diğer insanlar gibi kolhoz düzeni gereği çalışmaya başlamıştır. Ormanda çalışırken köylülerle tanışmış, sohbet etmiştir. Canıl, köydeki yaşamı az da olsa garipsemiştir. Çünkü polis, köyde suçlu olmadığından, doktor ise hastaların Aykız nineye tedavi olmasından şikâyetçidir. Hikâye kolhoza ait çalışma alanlarının anlatılmasıyla devam eder. Köyde tanıştığı Aydar'ın anne ve babasıyla da kolhozun deposunda karşılaşmıştır. Canıl, depoda işi bittikten sonra eve dönmüştür. Gece uyumadan önce ilginç bir olay yaşamıştır. Uyudukları yerin kapısında bir aslan gölgesi belirmiştir. Korkuyla yerinden kalkan Canıl'ı ninesi sakinleştirmiştir. Çünkü o aslanın dişisini Aykız Nine'nin kocası öldürmüştür. Aslan otuz yıldan beri dişisini ziyaret edip gider. Canıl bu duruma ancak iki hafta sonra alışabilmiştir.

Sonuç bölümü ise yine bir doğa tasviriyle devam eder. Kuş seslerini dinleyen Canıl, Aydar ile karşılaşır. Aydar, Canıl'a evlenme teklif eder. Aydar bu durumu ailesine söyler ve onay alır. Canıl ve Aydar'ın sevinçle kucaklaştığı sırada telefon çalar. Gördüğü her şey bir rüyadan ibarettir. Telefondaki ise rüyadan önce beklediği İskender'dir. İskender Canıl'la görüşmek ister. Canıl başta kabul etmez, sonra ise kabul ederek İskender'in çalıştığı müzeye gider. İkisinin konuşmaları günlük olaylardan ibarettir. Sona yaklaştıkça Canıl İskender'in kendisini sevmediğini anlamıştır. İskender'in yüzüne değil ama içinden kendisini bir daha göremeyeceğini haykırdı. Bu acı haykırıştan sonra Canıl, rüyasını gerçekleştirmek üzere bir hafta sonra Arstanbap'a gitmek üzere yola koyulur.

2.2. KÜNÖSTÜÜ ARAL'DA KİŞİLER

Canıl: Hikâyenin asli kahramanıdır. Hikâye içinde karakter özelliklerinden bahsedilen kahramanı, olayların içinde hareketli bir şekilde görmekteyiz. Ailesi tarafından pek önemsenmeyen, kendi hâlinde yaşamaya çalışan bir kızdır. On sekiz yaşında olmasına rağmen kendisini yaşlı hissetmektedir. Bunun sebebi ise sevgilisinin onu aramayıp, terk etmesidir.

“Yaşlandım, dedi Canıl, aynaya dikkatlice bakarak. Tabii ki on sekiz yaşındaki bir kıza bu sözler yakışmıyordu. Çok yıprandım da diyebilirdi.” (KA: 355)

Şehri bırakıp ninesinin yanında köyde yaşamaya başlamıştır. Şehirde yaşamasına rağmen köy yaşamına hemen uyum sağlamıştır. Bu durum aslında ilk başta köyde yaşayanlar tarafından yadırganmıştır; ama Canıl'ın samimiyeti ve içtenliği onu sevdirmiştir. Hatta köyde ilk tanıştığı insan olan Alişer onunla evlenmeyi

istemiş, Canıl Alişer'in ailesinin kabul etmeyeceğini söyleyince onun herkes tarafından ne kadar çok sevildiğini anlatmıştır.

“— *Ha! Bu arada sen kimsin? Nereden geldin? Nereye gidiyorsun?*

Canıl, —sana ne— demek istedi, fakat kendinden büyük olan kişiyi kırmamak için:

— *Ben Frunze'den geldim. Aykız ihtiyarın torunuyum, dedi.” (KA: 377)*

— *“Ben bugün hemen gider annem ve babamla konuşurum. Onlar da gidip seni ebe anamdan istesinler.*

— *Söyle, dedi Canıl cansız çıkan bir ses tonuyla.*

— *Hemen bugün. Yok, hemen şimdi! Aydar yerinden kalktı. Annem ile babam diğer tarafta fındık topluyorlar. Ben onları bulur, onlar ile konuşur sonra sana geri gelirim. Sen burada olursun değil mi? Canıl cevap vermeden Aydar'a:*

— *Dursana, dedi.*

— *Annen ile baban karşı çıkarsa ne olacak?*

— *Neden izin vermeyeceklermiş?*

— *Ben şehirliyim de ondan, siz şehirlileri pek sevmezsiniz de!*

— *Sen kendini polisle ya da doktor ile kıyaslamasına sen tamamen farklısın. Seni herkes sever.(KA: 382)*

Canıl'ın Babası: Hikâyede Canıl'ın babasının karakter özellikleri, fiziki özellikleri ayrıntılı bir şekilde ifade edilmemektedir. Hikâye genel itibarıyla olay akışı içinde ilerlemektedir. Canıl'ın babasından da fazla detaylandırılmadan olay içinde küçük bir ayrıntıyla bahsedilmiştir. Hikâyenin diğer kısımlarında ise sadece telefon konuşmasıyla hikâyeye dâhil olmuştur.

“Babası aynanın karşısına geçti. Dışarı çıkarken, sırayla aynanın karşısına geçmek adetti. Babası gün geçtikçe dökülen saçlarına, gözlerinin altındaki kırışıklıklara acı dolu hislerle bakakalırdı.”(KA: 349)

Hikâyedeki konuşmalarından yola çıkarak Canıl'ın babasının çocuklarına karşı, duyarsız olduğu tespitinde bulunabiliriz.

“— *Ha, bu arada baba, diye seslendi ablası.*

— *Dün sen bir işçini işten kovmuşsun, bu doğru mu?*

— *Ne olmuş kovmuşsam? dedi babası.*

— *O iş tam bana göreydi de...*

— *Olabilir ama sen o işe göre değilsin.”*

— *“Telefonu sekreteri açtı.*

— *Müdür beyle görüşebilir miyim? dedi.*

Sekreter de bir şey demedi. Çok geçmeden babasının “Buyurun” diye sesi geldi.”

— *“Nasıl gideceğim kızım? Üniversitedeki işleri kime bırakacağım.*

— *İş, iş, iş... Hepiniz işten başka bir şey bilmiyorsunuz. Tamam, sen gitmezsen ben giderim, bana nerede kaldığını söyle.*

— *Kızım biraz bekler misin, burada insanlar bekliyor. Bu konu hakkında ikimiz sonra gene konuşuruz. Ben seni ararım tamam mı?” (KA: 349)*

Canıl'ın Annesi: Hikâyede kahramanın annesine dair bilgiler de sadece hikâyenin giriş kısmında küçük bir bölümde yer almaktadır. Burada ise fizikî özellikleri anlatılmıştır.

“Annesi ise erkekler gibi yuvarlak kısa saçlarını taradıktan sonra, dudaklarını boyayıp, yüzüne de krem sürerek, uzun vakit yüzündeki kırışıklıkları gidermeye çalışırdı.” (KA: 349)

Canıl'ın Kardeşi: Canıl'ın kardeşi de ayrıntılı bir şekilde anlatılmamıştır. Sadece sabah seremonisi olan aynaya bakma geleneğinde bahsedilmiştir.

“Kardeşi ise kendisini genç ve güzel buluyor, baktıkça bir daha aynaya bakıyordu. O aynanın karşısına geçse bile çok durmaz, uzun, koyu saçlarını oraya buraya tarayıp giderdi.” (KA: 349)

Canıl'ın Ablası: Canıl'ın ablası da detaylarıyla anlatılmamıştır. Ama Canıl'la aralarında geçen diyaloglardan iyi geçinemedikleri anlaşılmaktadır. Ablasına göre Canıl'ın daha zayıf olması da kavga sebeplerindedir.

“Ablası sabahları vaktinin çoğunu ayna karşısında geçiriyordu. Zavallı çok şişmandı. Gün geçtikçe de şişmanlıyordu. O yüzden hangi yeni kıyafeti alıp giyerse giysin, bir ay sonra kıyafetler küçük gelip canını sıkıyordu...” (KA: 349)

“Ablasının yeni ceketini onun çok hoşuna gitmişti. Ablası ister yakışsın ister yakışmasın her zaman iyi ve kaliteli kıyafetler alırdı. Bu özellik Canıl'da yoktu.” (KA: 349)

Canıl'ın İş Arkadaşları: Canıl küçük bir eczanede çalışmaktadır. Eczanedeki arkadaşları da yaptıkları işle ve az da olsa karakter özellikleriyle ifade edilmişlerdir.

“Eczane küçük o yüzden bir merhaba herkese yeterdi. Eczanede toplam beş kişi çalışıyordu. Anna Nikiforovna bunların başındaydı. O ilaçları veriyor, Lyuba

kasada duruyor, Samarsatış yapıyor, kalan üç kişi, Seyil, Nuriya, Canıl ilaçları hazırlıyorlardı. Canıl acele acele gömleğini giyip kendi yerine geçti.” (KA: 351)

Aydar: Canıl'ın köyde tanıştığı ilk kişilerdendir. İlk dakikalardan itibaren karakteriyle Canıl'da olumlu bir yer edinmiştir.

“Gözlerini açtığında güneş doğmuştu. Her yerde kuşlar ötüyordu. Yerinden kalkarken ormancı forması giymiş, 19 yaşlarında bir delikanlı gördü...

— *Sen kimsin? dedi o, hemen yerinden kalkarak.*

— *Ben Aydar, dedi genç ormancı gülümseyerek. Dişleri bembeyaz, gülmek ona çok yakışıyordu.*

— *Al bunu. Ninene şeker, çay alırsın, dedi. Sonra Canıl'ın bir şey demesini beklemeden hemen torbasına bıraktı. “İyi çocukmuş” diye içinden geçirdi Canıl. Akıllı, yakışıklı...” (KA: 359)*

Aykız Nine: Canıl'ın babaannesidir. Köyde herkes tarafından tanınmakta ve sevilmektedir. Köyde ebelik yapmakta ve çocuklara ad koymaktadır. Halk bir derdi, sıkıntısı olsa ilk önce Aykız Nine'ye gitmektedir.

“— *Kime gidiyorsun?*

— *Nineme. Aykız ihtiyarı bilir misin?*

— *Bilmem mi. O benim de ninem oluyor.*

— *O benim ebe anam. O Kızıl Ünkür'ün en yaşlı kadınıdır, buranın adamlarının yarısına o ebelik yapmıştır. O, kadınlara doğum yaptırıp bebeklere de ismi kendi koyar. Hepimiz ona nine diyoruz.” (KA: 360)*

Köyde doktor olmasına karşın köy halkı hastalıkta da doğumda da Aykız Nine'ye gitmektedir. Bu duruma Doktor Osman sitem etmektedir.

“— *O cadınıza bir dava açarım! dedi Osman çantasını açarken.*

— *O ihtiyar sana ne yaptı ki? dedi Zülayka. Canıl'ın gözlerini süzerek.*

— *Falcıların devri çoktan geçmiştir. Şu an hastalananların doktora gitmeleri yani bana gelmeleri gerek tamam mı? Oysa buranın adamları.... Baş ağrısı da, dişi ağrısı da Aykız ihtiyara koşuyorsunuz. Doğum yaparken de... Buraya geleli neredeyse iki sene olacak ama bir tane bile insan ben hastayım diye yanıma gelmedi. Bir kadını bile doğumunu yaptıracığım diye ilçeye götüremedim. İlçedekiler de bana kızıyorlar sen ne yapıyorsun? Maaşı niçin alıyorsun? diyorlar. Ben de olanı olduğu gibi anlatıyorum. Birincisi buranın adamları ölümcül şekilde hastalanmıyor. Aniden hastalanırlar ise buranın bir yaşlısı var ona gidiyorlar. Yaşlı ise ot, meyve, sebze ve hayvanların yağları ile iyileştiriyor. Kadın doğum yapacaksa*

bile o doğurtuyor diyorum. Bunları diyorum. Bu defada bana bir yaşlıyla nasıl baş edemiyorsun diyorlar. Savaş açmalısın, hastaları kendin arayıp bulmalısın, hamile kadınları kendin arayıp sormalısın diyorlar. Ne yapabilirim ki boyun eğmek zorundayım. Görmüyor musun sabahtan akşama kadar nerede hasta adam var diye geziyorum.

Zülayka ile Canıl birbirlerine bakarak gülümsediler.” (KA: 368)

Alişer: Alişer, Aykız Nine'nin oğludur. Ürkütücü bir görüntüsü vardır.

“Kurban olayım sana acıkmışındır, dedi. Tam bu sırada eve büyük cüsseli bir adam girdi. Üzerinde elle yapılmış deri bir mont, deri pantolon ve başında kalpak vardı. Sakalları uzamış elinde ölü bir keklik tutuyordu.” (KA: 362)

Alişer gençliğinden beri Zülayka'yı sevmektedir. Ancak Zülayka başkasıyla evlenmiştir. Eşinden boşandıktan sonra köye dönmüştür ve Alişer yine Zülayka'nın peşinden koşmaktadır. Aykız Nine, Zülayka'nın Alişer'in görüntüsü itibarıyla ve Zülayka'nın şehirdeki yaşama alışkın olduğu düşüncesiyle Alişer'e bakmayacağını düşünmektedir.

“– Lanet olası ondan hiç vazgeçmez oldun, kız hâlindeyken de Zülayka derdin. Şimdi kocasıyla boşandıktan sonra da Zülayka ağzından düşmez oldu.”

— Olur, ben değirmencinin kızını istemeye gideyim, ama sen de boş durma, Zülayka'nın gönlünü almaya çalış. Yoksa babası tamam dese bile kızı razı olmazsa bu iş olmaz. Öyle yap kendine bir çeki düzen ver. Bu hâlinle Zülayka seni beğenmez. O, şehir görmüş biri. Baksana! Üstün başın hep kan lekesi, elma, kiraz, armut şiresi ile lekeli...” (KA: 364)

Köyde en çok içki içen, içtiği zaman gözü kimseyi görmeyip karşısına çıkan döven Alişer'i polis hapse atamamaktadır. Çünkü kolhozun en çalışkan oduncusudur.

“– İçme! Lanet olası! Sana iyi gelmiyor. Hemen sinirleniyorsun, onsuz da deli, kızgın Alişer, vahşi Alişer diye tanınıyorsun.” (KA: 364)

“– Estağfurullah, bir oduncu var ismi Alişer. Sadece o ara sıra içiyor... Fakat onu da hapse atamayız.

— Neden?

— Kolhozun en sevilen oduncusudur. Kolhoza iki bin bağ odun topluyorsa, onun yarısını Alişer hazırlıyor. Çok çalışkan bir adam. Böyle adama hapis cezası vermezler. İşte böyle kardeşim burada polis olarak çalışan adam için zaman her an boş geçer.

— *Sen bilmiyorsun onu, Alişer içince kudurmuş köpeğe döner. Önüne çıkan herkesi öldüresiye döver.” (KA: 364)*

Alişer, annesiyle beraber evde yaşamamaktadır. O, köyün dışında bir mağarada yaşamaktadır. Bunun sebebi ise bülbül sesini sevmesi ve orda bülbül sesini rahatça duyabilmesidir.

“Alişer bunu kabul etmek istemediğinden yerinde duramıyordu ve boşalmış kâsesini elleriyle tutup yalamaya başladı. Sonra sofraya duşarak yerinden kalktı ve çıktı. O evden çıkana dek ihtiyar ve Canıl da onu izledi.

— *Alışkanlıkları bırakmak olur mu? dedi ihtiyar o çıktıktan sonra.*

— *Mağarada yaşamamasını bin defa söyledim de bir türlü vazgeçiremedim.*

— *Nasıl bir mağara? diye sordu Canıl.*

— *Kızıl Mağara. Ben sana söylemişim galiba halk ona yabancı diyor. Daha düne kadar oralarda mağara adamları yaşıyordu.*

— *Mağara adamı mı?..*

— *Evet... Şimdi onlar oradan gitti. Alişer gidip orada kalıyordu. Orayı zamanla kendi evi gibi yaptı. Doğru ya bundan sekiz yıl önce orada kalan adam, Alişer'in başını tırmalayıp gitmiş. Fark ettin mi? Alişer'in başında izler var o vahşi adamın tırnaklarının izleri. Bu olaydan sonrada zavallı oğlumun aklıda gidip gelir oldu. Durup dururken cinleri tepesine çıkar özellikle içki içtiğinde.*

— *Ama neden o mağarada kalıyor? dedi Canıl merakla.*

— *Orada bülbüller çoktur, dedi ihtiyar. Yazın oraya giden insan bülbül sesleriyle mest olur. Alişer de küçüklüğünden beri bülbül seslerini çok sever, işte sadece bu yüzden her yıl mağarada yaşamak için evden ayrılıyor ve ancak kışın eve geliyor. Fakat önceki yıllar kışın bile eve gelmiyordu. Bazen ateş yakıp oturursam sanki bülbül seslerini duyar gibi oluyorum diyor. Aman yarabbi! Çocuk kafayı üşüttü.*

— *Bir iş yapıyor mu?*

— *Oduncu. Yaz kış kolhozda odun hazırlıyor. Ormanda yığılmış odunları görmüşsündür, onların hepsini Alişer hazırladı.” (KA: 365)*

İskender: İskender, Canıl'ın şehirden kaçıp köyde yaşamasına sebep olan sevdiğidir. Fakat Canıl'ı aramamaktadır.

“İskender müzede derilere şekil verici olarak çalışıyordu. Kendisine ait geniş bir odası vardı bu odaya geçmek için makinelerin bulunduğu geniş bir bölmeden

geçmek gerekiyordu. Kimi zaman müze çevresinde pikniğe gelen insanlar olurdu her zaman da işçiler olurdu.” (KA: 387)

Görüntü itibarıyla kıyafetleri temiz ve yakışıklıdır. Canıl onu sevmektedir ancak aralarında on yaş fark vardır. Bu sebeple çoğu zaman İskender, Canıl'a çocukmuş gibi davranmaktadır.

“İskender ellerini beyaz ceketinin ceplerine koymuş bir şekilde Canıl'ı izliyordu. Böyle bir işte çalışmasına rağmen kıyafetleri her zaman temizdi. Kendisi de her zamanki gibi yakışıklı duruyordu.” (KA: 388)

“İskender gülüyordu. O, Canıl'dan on yaş kadar büyüktü. O yüzden çoğu zaman Canıl'a küçük çocuklar gibi davranıyordu.” (KA: 388)

Zülayka: Alişer'in gençken sevdiği kızdır. Başka biriyle evlenip şehre gitmiştir. Ancak Alişer hâlâ onu sevmektedir. Zülayka eşinden boşanıp köye dönmüştür.

“– Lanet olası ondan hiç vazgeçmez oldun, kız hâlindeyken de Zülayka derdin. Şimdi kocasıyla boşandıktan sonra da Zülayka ağzından düşmez oldu.

Ben o değirmencinin kızını hiç beğenmiş değilim. Kızken çok şımarıktı, evlenip iki çocuk sahibi olduktan sonra hâlâ aynı, hiç değişmemiş. O, seni çocuk gibi oynatır.” (KA: 363)

Aykız Nine, Zülayka'nın Alişer'i beğenmeyeceğini düşünmektedir. Buna hem Alişer'in görüntüsü hem de Zülayka'nın şehir hayatını görmüş olmasıdır.

“Olur, ben değirmencinin kızını istemeye gideyim, ama sen de boş durma, Zülayka'nın gönlünü almaya çalış. Yoksa babası tamam dese bile kızı razı olmazsa bu iş olmaz. Öyle yap kendine bir çeki düzen ver. Bu hâlinle Zülayka seni beğenmez. O, şehir görmüş biri.” (KA: 364)

Doktor Osman: Kolhozda görevli doktordur. Köydeki insanlar hasta olduklarında doktora değil Aykız Nine'ye gitmektedirler. Doktor bu durumdan rahatsızdır.

“Tam bu sırada yaprak sesleri arasında birisinin şarkı söylediğini duydular. Meğerse beyaz gömlek giyinmiş bir delikanlı geçiyormuş. Elinde el sandığı, görünüşe bakılırsa bir doktordu. Canıl ona ilgi ve merak ile bakarken yanındaki kadın Canıl'a dönerek:

— Osman!

Beyaz gömlekli onlara doğru baktı.” (KA: 368)

Polis Serkebayev: Kolhozun polisidir. Ancak köyde olay olmadığı için görev yapamamaktadır. Bu durum karşısında ise köylüler tarafından boş yere maaş alıyorsun şeklinde eleştirilmektedir.

“Canıl gülümseyerek kapısında ‘Polis’ yazan ikinci evin önüne geçti. Evi boyayan adamla selamlaştı. Adam kırk yaşlarında bıyıklı bir adamdı. Hemen işini bırakarak Canıl’a doğru yürümeye başladı.

— *Ben polis Serkebayev. Sizi dinliyorum? diyerek, Canıl’a ne şikâyeti olduğunu sordu.*

— *Merhaba, dedi Canıl ne diyeceğini şaşırılmıştı. Hiçbir şikâyetim yok, dedi gülümseyerek.*

Polisin görev yaptığı yerde kimse gelip gitmediğinden sessiz ve sakindir. Zaten polis de bu durumdan şikâyetçidir.

— *“İşte burası benim iş yerim, suçluların hapisanesi. Hadi gel sana göstereyim...”*

Canıl da onu kırmadan arkasından gitti. Evin içi tam ortasından bölünmüştü. Kapının yanında masa, sandalye ve bir bank vardı. İçerdeki demir çitin içinde ise sadece demirden yapılmış bir yatak vardı. Yatağın üzerinde sadece polisin kendine ait forması vardı.” (KA: 374)

2.3. KÜNÖSTÜÜ ARAL’DA MEKÂN

Hikâye de mekân sınırlaması yapılmamıştır. İç mekân ve dış mekân özellikleri ve orada yaşanan olaylarla beraber anlatılmıştır. Hikâyede yer alan kapalı mekânlardan biri Canıl ve ailesinin yaşadığı evdir.

“Bu evde kimse kimseyi uyandırmazdı. Herkes kendi başına kalkıp, aceleyle yıkanıp, aceleyle yemeğini yer ve acele ederek evden ayrılırdı. Babası akademisine, annesi polikliniğine, ablası üniversiteye, kardeşi meslek okuluna giderdi.

Canıl, daima herkesten geç kalkardı. “Bugün yine geç kaldım!” diye kendi kendine konuşur, her gün uyanır uyanmaz saatine bakar, yataktan kalkıp banyoya girip yıkanır ve yatağını topladıktan sonra mutfağa geçerdi. Genelde bu saatlerde mutfakta kimseler kalmamış olurdu, fakat bugün daha hiç kimse gitmemişti. Herkes oturmuş sessizce kahvaltı yapıyordu. Kahvaltıda her günkü gibi yoğurt, süt, kaymak, tereyağı, ekmek ve çay vardı. Canıl da sessizce oturdu, bardağına süt koydu ve ekmeğin üzerine tereyağı sürmeye başladı.” (KA: 347)

Hikâyenin kapalı mekânlarından bir diğeri de hikâyenin asli kahramanı Canıl’ın çalıştığı eczanedir. Çalıştığı eczane küçük, eczanede az kişi çalışmaktadır.

“Yarım saat sonra o aceleyle çalıştığı eczaneye geldi. Eczane küçük o yüzden bir merhaba herkese yeterdi. Eczanede toplam beş kişi çalışıyordu.” (KA: 351)

Hikâyedeki açık mekân, Canıl'ın ninesinin yaşadığı yer Arstanbap'tır. Arstanbap'ın Kızıl Ünkür köyünün tarlaları, bahçeleri, ormanıdır.

— *Arstanbap'ta yaşıyorum demişti, dedi Canıl, biraz tahmin edercesine.*

— *Ama Arstanbap ucu bucağı görünmeyen bir orman, onun neresinde kaldığını nerden bileyim.*

— *Babası telefonu kapatırken, Kızıl Ünkür adında bir yer dedi.*

Zavallı iyi insandı. Bir ay Canıl ile aynı odayı paylaşmış, kaldığı yeri, nasıl yaşadığını masal gibi anlatıp gitmişti. Onun dediğine göre Arstanbap bir cennet gibiydi...” (KA: 357)

Canıl'ın gittiği Kızıl Ünkür; dağların, ovaların, ormanların ve bahçelerin kuşattığı güzel bir köydür. Canıl, bu güzelliği köye adım atar atmaz fark etmiştir.

“Dediği gibi bir hafta sonra Arstanbap'a yola çıktı. Uçakla uçtu, otobüse de bindi, uzun yollar kat etti ve sonunda Arstanbap'ta geldi. Fakat Kızıl Ünkür'e gidecek bir tane bile araba olmadığından, uzun süre yürümek zorunda kaldı...”

Burada da sonbaharın en etkili zamanlarıydı. Dağlar, tepeler, sular, ağaçlar ve her türlü çiçekle kaplı orman çok güzel görünüyordu. Fındık, elma, armut daha Canıl'ın bilmediği birçok çeşit meyve, dalları yere degecekmiş gibi, birbiri üstünde duruyordu. Meyvelerin yapraklarının kokusu başını döndürürcesine güzel ve etkili kokuyordu... Canıl bir yol tutturarak bir sağa, bir sola, yukarıya, aşağıya yürüyüp gidiyordu. Ormanın içi çok sessizdi. Batmak üzere olan güneşin sarımtırak ışıkları ağaçların yaprakları arasından sanki Canıl ile vedalaşırçasına süzülüyordu. Ara sıra kuş sesleri geliyordu, bazen de yolunu tavşanlar kesiyordu. Yolun yarısına geldiğinde akşam olmuştu. Canıl yolunu kaybedeceği korkusuyla, çaresiz, büyük bir ağacın altına geçip oturdu.” (KA: 358)

Hikâyenin açık mekânlarından biri olan Kızıl Ünkür ve evleri detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Nitekim anlatılanların ışığında, Kızıl Ünkür, okuyucunun gözünde canlı bir şekilde belirlemektedir. Köyün evleri, sokakları, evlerin dış özellikleri ve göze çarpan ne varsa tasvir edilmiştir.

“Canıl yola düştü, Aydar da onun arkasından bakıyordu. Biraz yürüdükten sonra yol bir tepeye çıkmıştı. Tepenin iki tarafı büyük çukurdu. Oraların ağaçları daha büyüktü. Onların yanında evler fare evleri gibi görünüyordu. Evler çocukların

çizdiği evlere benziyordu. Beyaz, sarı, kırmızı renkte bacalardan masmavi tertemiz dumanlar çıkıyordu. Evler Canıl'ın içinde çok hoş duygular uyandırmıştı. Bir tepeyi aşmış, kızıl dağ ile karşı karşıya geldi. Dağın tepesinde her çeşit ağaç bulunuyordu. Simsiyah ağaçların arasında şimşek gibi parlayan bembeyaz şelale akıyordu. Aşağı tarafta şelalenin karşısında tek bir ev vardı. Ev iyi yapılmıştı iki katlı da denebilirdi. Üst katında birileri yaşıyor gibi görünüyordu, evin ön kısmında iki küçük balkon vardı. Balkonların birinde eski Kırgız silahı asılıydı, ikincisinde ise büyük bir tuzak vardı. Alt katın duvarları yoktu. Onun bir tarafı düz yapılmış bir tepeye dayanmıştı. Kalan kısmı açık, üst tarafın sadece üç, dört sütun tutuyordu. Evin bu kısmı keçilerin beslendiği yer gibiydi, şimdi burada on civarlarında keçi bağlanmış duruyordu. Keçilerin bir tanesini yaşlanmış bir bayan sağlıyordu. Canıl, rüyasında gördüğü kadını ve keçileri hemen tanıdı.” (KA: 360)

Hikâyedeki kapalı mekânlardan Canıl'ın ninesinin evi de gerçekçi bir biçimde anlatılmıştır. Evin içi, dış görünüşü, diğer evlere olan uzaklığı ayrıntılı olarak aktarılmıştır.

“ – Hadi bakalım, gir içeri! dedi ninesi ve kendisi Canıl'dan önce girdi.

İçerisi geniş ve aydınlıktı, odanın iki tarafında iki penceresi vardı. Sağ tarafı tepeye sol tarafı da kırmızı kırmızı küçük evlere bakıyordu. Canıl eve girer girmez kendine yabancı ağır bir kokuyla karşılaştı. Evin her tarafında ayının, aslanın, kurdun, tilkinin ve çeşit çeşit hayvanların derileriyle döşenmişti... Duvarlar diken ve yabancı hayvanların kemikleriyle doluydu. Arasında kuşkanatları da vardı... Canıl bunlara hayranlıkla baka kaldı.” (KA: 362)

Dikkat çeken noktalardan biri evin içinde, tavanda yarasaların yaşıyor olmasıdır. Bu durum hikâyenin asli kahramanı Canıl tarafından da yadırganmış ve korkuyla karşılanmıştır.

“Canıl elindeki tepsi ve çantasını yere bıraktıktan sonra, paltosunu çıkartıp ayı derisinden yapılmış döşeğin üzerine oturdu. Oturur oturmaz evin üst tarafına yapıştırılmış yarasaları görüp korktu.” (KA: 362)

“Gerçekten açık duran kapıya bakarak oradan uçarak girip çıkan yarasaları gördü. Daha sonra kendi gözleriyle gördüğü yarasalardan korunmak için bulunduğu yere çökerek oturdu. Daha çabuk bir şekilde karanlığa alışıp sofraya konmuş yemeği, elmayı, üzümü, kirazı artık daha rahat ayırt edebiliyordu. Yemeklerini bitirmeden ay da çıkmıştı. Daha sonra ay ışığında yatacakları yeri hazırlayıp uzandılar. Yatmadan önce ninesi bir ara kapının önünde durakaldı.” (KA: 379)

Aykız Nine'nin oğlu Alişer evde annesiyle beraber yaşamamaktadır. Hikâyedeki kahramanlara göre önceden mağara adamlarının yaşadığı, Kızıl Mağara'da yaşamaktadır. Alişer'in orada yaşamasının sebebi ise bülbül sesini çok sevmesi ve orda bülbül sesini sürekli olarak duymasıdır.

“– *Kızıl Mağara. Ben sana söylemişim galiba halk ona yabani diyor. Daha düne kadar oralarda mağara adamları yaşıyordu.*

— *Mağara adamı mı?...*

— *Evet... Şimdi onlar oradan gitti. Alişer gidip orada kalıyordu. Orayı zamanla kendi evi gibi yaptı.*

— *Ama neden o mağarada kalıyor? dedi Canıl merakla.*

— *Orada bülbüller çoktur, dedi ihtiyar. Yazın oraya giden insan bülbül sesleriyle mest olur. Alişer de küçüklüğünden beri bülbül seslerini çok sever, işte sadece bu yüzden her yıl mağarada yaşamak için evden ayrılıyor ve ancak kışın eve geliyor. Fakat önceki yıllar kışın bile eve gelmiyordu. Bazen ateş yakıp otursam sanki bülbül seslerini duyar gibi oluyorum diyor.” (KA: 364)*

Hikâyedeki kahramanların çalışma yeri olan Kızıl Ürkün ormanı da sıkça bahsedilen bir mekândır. Kahramanlarımız buradan fındık toplamakta, odun kesmekte yani kolhozun işlerini yapmaktadırlar.

“– *İşte buradan başlıyoruz, dedi.*

— *Kimse yok ki! dedi Canıl etrafına bakarak.*

— *Orman geniştir, dedi ihtiyar ve peştamalını çıkararak Canıl'a verdi, topladıklarını buna koy dedi.*

Tam bu sırada orman içinden balta sesi geldi. Herkes dikkatlice dinliyordu. İkisi de balta sesi gelen yere doğru yürümeye başladılar. Koyu ağaçlı yerlerden geçtiler, önlerinden tavşanlar geçiyordu.” (KA: 366)

Kolhoz düzeninde dikkat çeken özelliklerden biri de çalışma alanlarının birbirine benzemesidir. Canıl'ın dikkatini çeken bu üç ev de kolhoza ait olan hastane, karakol ve markettir.

“*Canıl daha sonra yol üzerine kurulmuş üç tane yan yana duran acayip evler gördü. Evler birbirine çok yakın kurulmuşlardı. Üçü de bembeyaz renkte ve küçücüktü. Evlerin tepeleri de kıpkırmızı renkte idi. Her şeyden daha ilginç de üç kişinin ayrı ayrı üç evi boyuyor olmaları idi. Üstelik bu kişiler aynı renkte yeşil renkli mont giymişlerdi. Canıl birinci evin girişinde 'Hastane' yazısını okudu ve burayı boyayan kişinin Doktor Osman olduğunu anladı.” (KA: 374)*

2.4. KÜNÖSTÜÜ ARAL'DA ZAMAN

Hikâyede olaylarının geçtiği zaman için belirli bir tarih verilmemiştir. Anlatılan olaylardan yola çıktığımızda hikâyeye kolhoz zamanında geçmektedir. Zaman ifadeleri olarak ise sabah, akşam gibi genel yargılarla belirtilmiştir.

Rüya ile başlayan hikâyeye kahramanların günlük yaşamlarıyla devam etmiştir. Hikâyenin sonu ise yine asli kahraman Canıl'ın rüyadan uyanmasıyla sona ermiştir. Yani hikâyede yaşanan olaylar Canıl'ın rüyasında gördüklerinden ibarettir. Canıl gördüğü rüya sonunda Kızıl Ünkür'e ninesinin yanına gitme kararı almıştır.

“ – *Bir iş yapıyor mu?*

Oduncu. Yaz kış kolhozda odun hazırlıyor. Ormanda yığılmış odunları görmüşsündür, onların hepsini Alişer hazırladı.” (KA: 365)

“İkisi birlikte dışarı çıktıktan sonra Canıl:

— *Peki, ne iş yapacağız? diye sordu.*

— *Fındık toplayacağız yavrum, kolhoza fındık topluyoruz, şu an en önemli iş bu. Otları topladık, elma ve kirazları da topladık, patatesleri çıkardık bitmek üzere, şimdi ise fındıkları toplamalıyız, bu da biterse işlerin büyük bir kısmı bitmiş olacak.”* (KA: 366)

3.1. AK POEZD'DE OLAY ÖRGÜSÜ

Hikâye, mekân ve şahıs tasviriyle başlamaktadır. Yurttan geçen olayların ardından, Akun'un Ayşe ile ilgili olarak geçmişteki günleri aklına gelmiştir. Bu durumla beraber hikâyedeki olayların anlatımı Akun ve Ayşe'nin tanıştığı güne taşınmıştır. Tanıştıkları günden itibaren Ayşe ve Akun'un yaşadığı olaylar anlatılmıştır. Olaylar anlatılırken Ayşe'nin babası olan yurt görevlisinin Akun hakkındaki düşüncelerinden de bahsedilmiştir. Geçmişe yapılan bu yolculukta Akun on sekiz yaşındaki hâliyle şimdiki hâlini karşılaştırmıştır.

Kahraman anlatıcının yorumuyla anlatılan bu hikâyede gerek kahramanların gerekse olayların geçtiği mekânların tasviri objektif bir şekilde yapılmıştır. Bunun yanı sıra hikâyeyi anlatan kişinin yorumları da hikâyede yer almıştır. Serim (giriş) kısmı diyebileceğimiz bu bölümde olaylar hikâyeye yeni kahramanların girmesiyle devam etmiştir. Akun'un yurttan atılıp bir otele taşınmasıyla kahraman kadrosuna yeni şahıslar eklenmiştir. Akun, üniversitede Kırgız Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirmiştir. Öğretmenlik yapacağı yerin uzak ve gelişmemiş olmasından dolayı oraya gitmek istememektedir. Akun'un bu fikrine rağmen yaşadığı zorluklar ve otelde karşılaştığı milletvekili, onun fikrini değiştirmiştir. Karşılaştığı milletvekili, gitmek istemediği Pamir köyündendir. Milletvekili, Akun'a Pamir hakkında bilgiler vermiştir ve Akun'u Pamir'e gitmesi için ikna etmiştir.

Akun'un Pamir'e gelmesiyle başlayan düğüm (gelişme) bölümü, köyün tasviriyle devam etmiştir. Tasvir içinde köyün çevresi, köydeki evler ve karşılaştığı kişiler yer almıştır. Akun köyde büyük bir mutlulukla karşılanmıştır. Çünkü köye öğretmen gelmemektedir. Gelen öğretmenler ise kısa bir süre kalıp köyü terk etmektedirler. Akun bu bölümde öğrencileri, köylüleri ve oradaki yaşamı tanımıştır. Tanıştığı kişiler arasından bazılarıyla özellikle Avcı Tolubay ile dost olmuştur. Hikâyedeki olaylar ilerledikçe bu dostluk Akun'un üzücü olaylar yaşamasına neden olmuştur. Köyde geçen günlük olaylarla birlikte, Akun'un öğrencileriyle olan konuşmaları da hikâyede yer almıştır. Hikâyenin adını aldığı beyaz tren benzetmesi de öğrencilerle yaptığı bu konuşmada vurgulanmıştır. Olay akışı içinde vurgulanması gereken noktalardan biri de hikâyede sıkça bahsedilen kolhoz düzenidir. Bu düzen çalışma yerinden, yapılan işlere, çalışanların kime bağlı olduğuna kadar her yönüyle anlatılmıştır. Bu düzende eleştirmek, yanlışları dile getirmek yoktur. Yapılan işler yanlış veya eksik olsa dahi kimsenin sesi çıkartılmaz. Ancak kahramanımız Akun bu yargıyı kısmen de olsa sergilediği tavırla yıkmaya

çalışmıştır. Kolhoz tarafından ödüllere layık görülen okul müdürünü Akun eleştirmiştir.

Olay örgüsü, Akun'un başına istenmeyen durumların gelmesiyle devam etmiştir. Bu bölümde Avcı Tolubay'ın kızı Karaçaç hamile kalmıştır. Karaçaç bunu yapan gerçek kişiyi söylemediği için suç Akun'a kalmıştır. Çünkü Akun sık sık avcının evine gitmektedir. Bu yüzden herkes Akun'u suçlamaktadır. Akun'un aklanmasının tek yolu halk mahkemesinin kurulmasıdır. Milletvekili Maman başkanlığında toplanan bu mahkeme esnasında, Karaçaç yargılama başlamadan gerçek suçlunun kim olduğunu söylemiştir.

Sonuç bölümüne geldiğimizde ise zaman, okulların tatile girdiği dönemdedir. Mevsim kış olduğu için Akun öğrencileri köyelerine kendisi bırakmaktadır. Bu bölümde de yine mekân tasvirleri yapılmıştır. Kış olduğu için öğrenciler evlerine bırakılırken kardan dolayı güçlüklerle karşılaşmıştır. Kar ve sis yüzünden öğrenciler ve Akun yolda kalmış, zor şartlar altında köylere ulaşılmıştır. Öğrencileri bıraktığı köylerde yaşanan günlük olaylardan sonra Akun Pamir'e dönmüştür. Hikâyenin sonunda Akun'un beklemediği bir kişi Pamir'e gelmiştir. Gelen kişi Ayşe'dir. Akun, Ayşe'nin gelişine çok şaşırmıştır ve sevinmiştir.

Hikâyenin son paragrafında ise köyün 1973 yılında ne hâlde olduğu söylenmiştir. 1973 yılında, o köy yerle bir olmuştur. Çünkü kolhoz; evleri, bahçeleri yani bütün köyü yok etmiştir.

3.2. AK POEVD'DE KİŞİLER

Yurt Görevlisi: *Murza Gaparov*'un hikâyelerinde karşımıza çıkan özelliklerden biri, hikâyenin başında yer alan kahramanların olay akışına göre asli kahraman olarak hissedilmesidir. Olaylar ilerledikçe ise asli kahraman olarak düşündüğümüz bazı kişiler 'kahraman' değil, 'tip' olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yurt görevlisi olarak hikâyede anlatılan şahıs, olayların bu kişi üzerinden gideceğini hissettirmektedir. Olaylar ilerledikçe ise bu kahraman hikâyede tip olarak yerini almaktadır. Şahıs anlatılırken onun karakter özellikleri ve alışkanlıkları da okuyucuya yansıtılmıştır.

"Tatile giden kapıcının, her gün oturduğu koltukta, şimdi güvenlik görevlisi yatıyordu. Gözlerinde gözlük, ağzında sigara, elinde gazete... Bu adam eşi ve kızıyla yurdun bir odasında yaşıyordu. Şimdi eşi uyuyor, kızı ise şehri dolaşmak için gitmiş olabilirdi. Böyle bir sıkıntısı olmasa görevli saat ikide burada yatmazdı. O kızını bekliyordu. Kızı her zaman eve geç dönerdi. Şımarık bir kızdı." (AP: 392)

Yazar tarafından dikkat çekilen bir nokta da kahramanların sigara ve içkiye olan düşkünlükleridir. Gerek “Ak Poezd” gerekse diğer hikâyelerde, sarhoş ve içkiye düşkün kahramanlar karşımıza çıkmaktadır.

“Görevli çekildi gitti. ‘Ağabey’ diye yalvardım, ama arkasına bakmadan gitti. Tekrar koltuğa oturup, ağzındaki sönmüş sigarayı bırakır bırakmaz, başkasını ağzına alıp yaktı. Her zaman ağzında sigarayla gezerdi.” (AP: 392)

Tip olarak nitelendirebileceğimiz kişilerin de yaş ve diğer özellikleri de göz ardı edilmeksizin hikâyede yerini almıştır. Bu özelliğiyle diyebiliriz ki *Murza Gaparov*, hikâyelerinde yer alan kahraman ve tiplerin bütün ayrıntılarını okuyucuya anlatmak istemiştir.

“Görevli altmış yaşına varmış, bıyıkları iki tarafa bakan, şişman bir adamdı.” (AP: 394)

Ayşe: Hikâyede karşımıza çıkan ilk kahramanın yani yurt görevlisinin kızıdır. Hikâyenin asli kahramanı olan Akun’un hayatında önemi büyüktür. Ama Akun bunu sonradan fark etmiştir. Bu fark edilmiş sebebi ise belki bir uzaklaşma belki de adı sonradan koyulan bir duygudur. Ayşe’nin ilk başta Akun tarafından fark edilmeyişinin iki sebebi olabilir. Birincisi Ayşe şımarık, kaba, söz dinlemeyen bir kızıdır. Bu durum belki Akun’un yapısına tersti. İkincisi ise Ayşe ve Akun tanıştıklarında Ayşe’nin daha küçük bir kız olmasıdır.

“Tatile giden kapıcının, her gün oturduğu koltukta, şimdi güvenlik görevlisi yatıyordu. Gözlerinde gözlük, ağzında sigara, elinde gazete... Bu adam eşi ve kızıyla yurdun bir odasında yaşıyordu. Şimdi eşi uyuyor, kızı ise şehri dolaşmak için gitmiş olabilirdi. Böyle bir sıkıntısı olmasa görevli saat ikide burada yatmazdı. O kızını bekliyordu. Kızı her zaman eve geç dönerdi. Şımarık bir kızıdır.

Ben kapının penceresine vurdum. Görevli bakmadan benim olduğumu anladı tabii. Çünkü kızı benim gibi kapıyı çalmaz, tekme atardı.” (AP: 392)

Акun’un Ayşe’ye olan ilgisi de hikâyede olaylar ilerledikçe bir itiraf şeklinde sonradan karşımıza çıkmaktadır.

“Ayşe her şeyi anlayarak gülümsedi. Bu kız beğeniyorum. Güzel, çok akıllı. Ben ona koltuğu gösterdim.” (AP: 394)

Акun, Ayşe’yi ilk tanıdığı anda Ayşe küçük bir kızıdır. Akun ise on sekiz yaşındadır. İlk tanıştıkları gün de Ayşe sadece bir çocuk olarak gözünde yer almıştır. Sonradan da yurt görevlisinin kızı olduğunu öğrenmiştir. Beş yıl sonrasına gidecek

olursak yani Akun yirmi üç yaşına geldiğinde Ayşe genç bir kız olarak o zaman dikkatini çekmiştir.

“Bu bir gerçek, Ayşe benim gözümün önünde büyüdü diyebilirim. Beş yıl önce ben on sekiz yaşında bir delikanlıydım. Bavulumla bu yurdun önüne geldiğimde Ayşe on üç yaşında küçük bir kızdı. Geldiğim gün, kapının önünde diğer kızlarla birlikte top oynuyordu. Ben ona bir numaralı yurt hangisi diye sormuştum. O bana yurdu gösterdi hatta yurt müdürünün nerde oturduğunu bile söyledi. Sonradan ben onun yurt müdürünün kızı olduğunu ve onun da benimle aynı yurttaki kaldığını öğrendim. Biz tıpkı ağabey kardeş gibi birbirimize yakındık. Ben ona geçen yıla kadar ona çocuk gözüyle bakıyordum. Geçen yıl ilk defa onun olgunlaştığını, genç ve güzel bir kız olduğunu fark ettim.” (AP: 396)

Akun, Ayşe'ye âşık olduğunu da okul eğlencesinde fark etmiştir. Onun yetişkin bir kız olduğunu, fiziki varlığını orada hissetmiştir. Bu duyguyu yine belki orda kendine itiraf etmiştir.

“Ben bir sınıf arkadaşımınla dans ediyordum. Bir an etrafıma baktığımda benim güzel kızım bir köşede duruyordu. Orada yapayalnızdı. O an onu bir görseydiniz... Saçlarını yetişkin bir kız gibi taramış. Yere kadar uzanan şık bir elbise giymişti. Elbisesi tığ gibi ince vücuduna oturmuştu. Ayakkabıları güzeldi. Küçük kulaklarında güzel küpeler, bembeyaz uzun boynunda gerdanlık, üzüm gibi taze parmaklarında değerli yüzükler parlıyordu. Onun duruşu bile ayrı bir güzellikti. Önceki partilerde o kalabalığa karışır, her öğrenciyle dans edip eğlenirdi. Ama bu defa nedendir ki kendi güzelliğinden utanıyormuş, çekiniyormuş gibi köşede duruyordu. Fakat aynı zamanda tıpkı (ilk partiye gelen) Nataşa Rastova'ya benziyor ve gözleri parlıyor, bütün gücüyle dans etmek istediğini haykırıyordu.

Hayır, önceden onu hiç böyle görmemiştim. O benim gözümde yetişkin biri gibi çok güzel gözüküyordu. İşte o an ben ona âşık olduğumu fark ettim. Ben dans müziğinin bitmesini sabırsızlıkla bekliyordum. Müzik bitmeden onunla bir kere göz göze geldik. Ve ona gözümü kırptım. O, buna sevinmiş gibi oldu. İçinden utanmışçasına tebessüm edip, başını bir iki defa salladı. Müzik biter bitmez onun yanına gidip, o an başlayan vals müziğine davet ettim. Önceden onunla hiç dans etmemiştim.” (AP: 397)

Akun, ani bir kararla Pamir'de öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Oraya nasıl gittiğinin, olayların nasıl geliştiğinin farkında değildir. Ayşe ile başlayan hikâye yine Ayşe ile sona ermiştir, diyebiliriz. Ayşe, Akun'un öğretmenlik yaptığı Pamir'e gelerek

onun hayatına yeniden girmiştir. Akun, Ayşe'nin gelişine şaşırmış, ancak bir o kadar da sevinmiştir.

“— Şaşırdınız mı? diye Mamıt amca gülümsedi.

— Evet, çok şaşırdım, dedim.

— Size bugün Frunze'den bir kız geldi.

— Ayşe! diye bağırdım. Nerede o?

— Az önce o dükkâna doğru gidiyordu.

Ben hiç bir şey diyemedim. Hemen evden çıkıp, dükkâna doğru koştum. Ordo meydanına geldiğimde karşıma birisi çıktı. Baktım, oydu. Bir avuç yaparak, kâğıda sarılmış bir şeyler elindeydi. Ben kendimi tanıtmadan onu kucakladım ve döndürmeye başladım.

— Akun! diye bağırdı Ayşe sevinerek. Dur, salak, hepsini dağıttın!

Gerçekten satın aldığı şeyler elinden düşmüştü.

— “Canım” diye alından öptüm. Ayşe de beni öptü. Sonra oturup yerdeki çay, şeker, bisküvi, konserveleri topladı. Ben de ona yardım ettim. Ben çok seviniyordum. Ayşe'nin niçin geldiğini, ne yapacağımızı hiç düşünmedim. Sadece seviniyordum. Ben Pamir'e geldiğimden beri yalnız kaldığımdan özlemim artmıştı.

— “Ayıp!” bize bakan kişilere dedi Ayşe. Baktım ki dükkân kapısında müdür, dükkân sahibi, avcı üçü şakalaşyordu. Ben bilerek Ayşe'yi bir daha öptüm. Canım...” (AP: 469)

Akun: Hikâyenin asli kahramanıdır. Olaylar Akun'un çevresinde gelişmiştir. Karakter özellikleri itibarıyla sessiz, sakin, çevresindekiler tarafından sevilen bir kişidir.

“— Onların arasında tek sen bozulmadın. Sen iyi kalplisin. Ben sana inanıyorum, seni beş yıldır tanıyorum. Sen bana bir kez bile duymak istemediğim sözler söylemedin, istemediğim davranışlarda bulunmadın.” (AP: 396)

Hikâyenin başlangıç yeri olan yurdun, Akun'un hayatında önemi büyüktür. Çünkü olayların başlangıç noktası burasıdır. Ayşe ile karşılaşması, yeni bir hayata adım atması...

“Bu bir gerçek, Ayşe benim gözümün önünde büyüdü diyebilirim. Beş yıl önce ben on sekiz yaşında bir delikanlıydım. Bavulumla bu yurdun önüne geldiğimde Ayşe on üç yaşında küçük bir kızdı. Geldiğim gün, kapının önünde diğer kızlarla birlikte top oynuyordu. Ben ona bir numaralı yurt hangisi diye sormuştum. O bana yurdu gösterdi hatta yurt müdürünün nerde oturduğunu bile söyledi. Sonradan

ben onun yurt müdürünün kızı olduğunu ve onun da benimle aynı yurttaki kaldığını öğrendim. Biz tıpkı ağabey kardeş gibi birbirimize yakındık. Ben ona geçen yıla kadar ona çocuk gözüyle bakıyordum. Geçen yıl ilk defa onun olgunlaştığını, genç ve güzel bir kız olduğunu fark ettim.” (AP: 396)

Akun öğretmenlik yapmaya gittiği köyün halkı tarafından çabukça benimsenmiştir. Bunun sebebi ise öğretmenlik yapmak için köylerine köy halkı dışında kimsenin gitmemesidir. Akun bir yabancısıdır ve bu köyde öğretmenlik yapmaktadır.

“– Kardeş sizi tanıyamadık, dedi o anda.

— Ben sizin okulunuza öğretmen olarak geldim. Adım Akun, dedim. Üçü de belirsiz bir sebeple canlanıverdiler.” (AP: :411)

“– Karaçaç bu hocayla tanış, dedi avcı. Frunze'den geldi bugün.

— Hoş geldiniz, dedi kız bana.” (AP: 415)

Akun öğretmenlik yapmaya da başlamıştır. Aslında köye gidip öğretmenlik yapmak istemiyordu. Karşısına çıkan Pamirli milletvekili onun fikirlerini değiştirmiştir. Kararından dolayı pişman değildir, hatta bu durumdan memnundur.

“Ertesi gün okulda ilk zil çalındı. Ben yoklama listesini koltuğumun altına alarak öğretmenlerle birlikte öğretmenler odasından çıkıp, koridorun en başköşesindeki 'VIII sınıf' yazısı olan kapıya doğru yöneldim. Bu benim sınıfım idi. Öğrencilerimle tanışmaya en güzel ceketimi giyip, en güzel kravatımı takınıp, o bir yana kalsın, göğsüme üniversitenin rozetini de takarak geldim. Bu yüzden, kendilerinin günlük giyimleri ile gelen yerli öğretmenlerin önünde tıpkı sahnede şarkı söyleyen zarif birisi gibi oldum. Bunun için çok uzun süre utandım.” (AP: 421)

Asli kahraman Akun, Kırgız Dili ve Edebiyatı öğretmenidir. Aynı zamanda öğrencilere danışmanlık yapmaktadır. İlk dersi de öğrencilerle tanışarak geçirmiştir.

“– Oturun, dedim. Kendim de oturdum. Bugünkü dersimiz tanışma dersi olsun. Benim adım Akun. Soyadım Matkalıkov. Ben sizin danışmanınızım, hem de Kırgız Dili ve Edebiyatı öğretmeninizim... Şimdi sizlerin adınızı ve soyadınızı öğrenmek istiyorum.” (AP: 422)

Hikâyenin geçtiği zaman yani kahramanın öğretmenlik yılları Sovyet zamanına rastlamaktadır. Tarih olarak belirli bir ifade yoktur ama “Sovyet öğretmeni” vb. ifadeler bu yargıyı doğrulamaktadır.

“– Akun, dedi bir taraftan müdür. Sen bilgili öğretmensin, ben ise bilgisizim. Sen çocuklara çok şeyi öğretirsin, ben ise az öğretirim. Fakat ikimiz de Sovyet

öğretmeniyiz. Öyle mi? Öyle. Şimdi söylesene, bir Sovyet öğretmeni şu senin yaptığın işi yapmalı mı yapmamalı mı?” (AP: 439)

Akun yeni bir hayata başladığı bu köyde yaşadığı yeri de yeniden düzenlemiştir. Evini badana etmiş, kendince bir düzen oluşturmuştur. Çevresinde birçok kişi vardır: Öğrencileri, iş arkadaşları, köylüler... Bunlara rağmen kendini yalnız ve çaresiz hissettiği zamanlar da olmuştur. Özellikle kendisinin suçlu olmadığı bir olayda başrole konulduğu zaman bu duyguyu yoğun bir şekilde yaşamıştır. İçkiyi sevmediği hâlde başına gelen bu talihsiz olayda içki içmek istemiştir.

“Yeniden sobayı yaktım. Mağaraya benzeyen evimin içi canlanıverdi. Kendim de öncekisine göre rahatladım. Milletvekili ile müdür yardımcısı beni rahatlatıldılar. Fakat öyle olsa bile neşem yerine gelip can sıkıntımı gidermedi. Yüreğimde belirsiz bir ağrı başladı. Kendimi yalnız hissettim. Hiç bir şey yapmak istemedim, aklıma düzgün düşünce gelmedi. Ateşi yaktıktan sonra paslanmış yatağımı gıcırdatıp, pencereden bol yağın kara bakarak bir az yattım. Sonra kalkıp sobanın yanına gidip yetim gibi oturdum. Bir an köşede duran bir şişe içkiyi gördüm. Avcıya götürüleceğim diye almıştım. Önce söylemişimdir, avcının evine hiç boş elle gitmezdim, çünkü avcı beni ava çağıracağı zaman bir şişe içki istediğini belli ederdi. Bazen o içki içmek istediği zaman beni ava davet ederdi.

Ben içkiyi görüp sevindim. Hayatımda yalnız başıma içmeyen ben, bu sefer yerimden kalkarak onu küçük bardağa doldurdum ve nefes almadan içiverdim. İçim yandı ve ağızımdan duman çıkmış gibi oldu. Açtım, içki hemen etkisini gösterdi. Bir anda sarhoş oldum. Fakat yüreğimdaki dert hâlâ gitmemişti.” (AP: 445)

Otel Görevlisi Kadın: Hikâyede yer alan tiplerden biri de otelde çalışan görevli kadındır. Bu tip hakkında detaylı bir bilgi verilmemiştir. Sadece Akun’un o anki düşünceleri ifade edilmiştir.

“Görevli gözlüklü, güzel bir Kırgız kadını. Ben selamlaştıktan sonra yer var mı? diye sordum. Kadın başını salladı.” (AP: 401)

Milletvekili: Hikâyenin asli kahramanı Akun’un hayatına yön veren belki de onu değiştiren kişidir, diyebiliriz. Akun ve milletvekili Maman bir otel odasında karşılaşmışlardır. Akun başta milletvekilini sıradan bir insan sanmıştır.

“Oda iki kişilikti. Karyolanın birinde üstü başını çıkarmamış bir köylü yiğit yatıyordu. Yaşı otuzlara basmış orta boylu ve geniş yüzlü birisiydi. O, eline “Çalkan” dergisini almış kendi kendine kahkaha atıyordu. Selam verdim, fakat duymadı. Ben

boş olan karyolaya yanaşarak soyunmaya başladım. Biraz sonra yiğit dergiyi yere bıraktı, belki de elinden düşürdü. Gülerek ayağa kalktı.” (AP: 402)

Akun, Maman’ın milletvekili olduğuna şaşırmıştır. Maman, Sovyet iktidarının milletvekilidir. Maman, herkes tarafından bilinen, gazetelerde hakkında haberler çıkan bir isimdir.

“— Moskova’ya niçin gitmiştin? Biraz ilgimi çekti.

— Ben mi? Dönem toplantısına... Ben milletvekiliyim.

— Köy sandalyesinde asılı duran ceketini alarak göğsünde takılı olan milletvekili rozetini ve altın yıldızlı işareti gösterdi.

— Oo, arkadaş, sen çok büyük biriymişsin, dedim. Bu dediğim alay değildi.

— Benim hakkımda “Pravda” gazetesi yazmıştı. Okumuş olmalısın. Adım Maman, soyadım Süleymanov.

— Gerçekten, sen büyük biriymişsin. Maman.

— Bana herkes hesap verir. İlçe komitesi, ilçe yürütme komitesi vs.

— Hesaplaşmaz da ne yapar ki... Bu senin büyük bir iktidarın temsilcisi olduğundandır.” (AP: 402)

Sovyetler döneminde ülkeler arasında sınır olmayışı hikâyede de dikkat çekmektedir. Hikâye kahramanları, asılları itibarıyla Kırgız’dır. Ama hikâyenin içinde Tacikistan ve Tacikçe ile ilgili bilgiler de vardır.

“— Bunu öğrenip ne yapacaksın ki gitmedim bu kadar. Yardım edebilir misin? Hayır. Benim itibarım buraya geçmez. Ben Tacikistan milletvekiliyim. Buraya çobanların toplantısına gelmiştim.” (AP: 403)

Maman, köy halkı tarafından sevilen, saygı duyulan bir kişidir. Hatta onun varlığı köy halkına ve Akun’a güven vermektedir.

“Maman deyince dükkânın içi birden bir canlanıverdi sanki. Ben ise, tıpkı babamı görmüş gibi sevindim. Vekil üzerindeki karları çırpmaya başladı. O arada bakkal lambaları yaktı, biz de artık onun yüzünü görebildik.

— Hani, burada kim kimi öldürüyor? dedi şakadan.

Sonra sessizce, sırayla herkesle tokalaştı.” (AP: 440)

Şarip: Hikâyede karşımıza çıkan tiplerden biri de şoför Şarip’tir. Akun’u köye getiren on sekiz yaşlarında köylü bir çocuktur.

“Köye nasıl geldiğimizi fark etmedim, uyuyakalmışım. Beni şoför uyandırdı. Şoför on sekiz yaşlarında bir çocuktü. Ben onunla ilçenin merkezinde Murgap'ta tanışmıştım. İsmi Şarip idi.” (AP: 405)

Şarip, daha sonra da Akun'un şoförlüğünü yapmıştır.

“Yolda kar çoktu, o yüzden araba güçlölkle gidiyordu. Ben beyaz yola, beyaz dereye, beyaz dağlara bakarak kendimce düşünüyordum. Şoför ise kendi işiyle meşguldü. Şoför Şarip idi. Beni ilk defa köye getiren genç.” (AP: 452)

Tolubay Avcı: Hikâyedeki asli kahramanlardan biridir. Akun, avcıyla birlikte çok zaman geçirmiştir. Bu zaman geçirmeleri sonradan başına dert açmıştır. Avcı, kızıyla beraber diğer insanlardan uzakta küçük bir adada yaşamaktadır. Olay zinciri içinde sürekli karşımıza çıkan bir isimdir.

“Ovayı bembeyaz büyük bir ırmak ikiye böler. Irmağın bir kenarı küçücük yeşil bir ada. Adada yalnız bir ev var. Sonradan öğrendim, adaya şaka olarak “Tayvan” derlermiş. Evde on dokuz yaşındaki kızıyla Tolubay adlı bir avcı yaşıyormuş.” (AP: 406)

“Bu şişman adam ise benim arkadaşım. Adı Tolubay. Kendisi avcıdır.” (AP: 412)

Tolubay Avcının Kızı Karaçaç: Akun'un asılsız yere suçlanmasına sebep olmuştur. Babasıyla beraber küçük bir adada yaşamaktadır. Sessiz, sakin, kendi hâlinde görünen bir kızıdır. Hikâyede baskın bir karakter özelliği göstermemektedir. Ancak olay akışı içinde kilit nokta olması bakımından önemlidir.

— *“Ee bırakın, ağabey! dedim öncekinden daha çok kızarak.*

— *Orada beni kızım bekliyor, dedi avcı benim sözümü önemsemeden.*

Gerçekten de kenarda kız duruyordu. Kızın peşinde dört köpek, köpeklerin arkasında da bir eşek vardı. Biz yorgun bir hâlde kenara geldiğimizde, kız teller bağlanmış olan demir dayanakların yanına geldi ve sessizce bizim salıncağı tutup onu da dayanıklara bağlamaya başladı.

— *Karaçaç bu hocayla tanış, dedi avcı. Frunze'den geldi bugün.*

— *Hoş geldiniz, dedi kız bana.” (AP: 415)*

Avcı Tolubay'a göre, kızı Karaçaç annesine benzemektedir. Akıllı, sessiz sakin bir kızıdır.

— *İyi kız, dedi avcı onun arkasından. Rahmetli annesine çekti. İnşallah işçi bir kocaya verme niyetim var. Çobana varsa hor görülür. Sen evli misin?” (AP: 418)*

Karaçaç ve hikâyenin diğer asli kahramanlarından biri olan Payiz birbirlerini sevmektedirler. Bu ilişkileri neticesinde Karaçaç hamile kalmıştır. Suç ise Akun'un üstüne kalmıştır. Avcının evine en çok gidip gelen Akun olduğu için bütün işaretler bu yöndedir.

“– *Su doldurup kalkarken birden bire derenin öbür kenarı boyunca giden genç kız ile oğlanı gördüm. Koltuklarında bir tutam çalı vardı. Birbirlerini iterek, ara sıra öpüşerek gidiyorlardı. İyice baktığımda kızın, avcının kızı, oğlanın ise, benim Payiz olduğunu anladım. Al işte... dedim biraz şaşırıp.*” (AP: 432)

Müdür Yardımcısı Mamıt: Hikâyedeki tiplerden biri de okulun müdür yardımcısı Mamıt'tır. Baskın bir kişi olarak değil yalnızca olaylar içinde karşımıza çıkmaktadır. Bu özelliğiyle de tip durumundadır.

“– *Benim adım Mamıt. Bu okulun müdür yardımcısıyım. Ben biraz utandım.*

— *Affedersiniz, ben sizi tamirci sanmıştım, dedim.*

— *Önemli değil, dedi müdür yardımcısı.*” (AP: 407)

Matematik Öğretmeni: Akun'un köye geldiğinde ilk tanıştığı kişilerden biri de matematik öğretmeni ve onun eşidir. Görünüş itibarıyla Kırgız olduğu ilk anda anlaşılan çekik gözlü, sade bir kişidir.

“*Masanın bir köşesinde kısa boylu, çizme, şapka, kaftan giymiş bir erkek, öbür köşesinde ise yirmi, yirmi beş yaşlarında kısa boylu, güzel bir gelin duruyordu.*

Erkek de yavaşça yaklaşmış geldi. O, otuz yaşlarındaydı. Soluk yüzlü, çekik gözlü birisiydi.

— *Maman'ın gelecek diye söylediği işte bu yiğitmiş, diyerek müdür yardımcısı beni ikisine tanıştırdı.*

— *Saktan, dedi erkek bana elini uzatıp.*

— *Saktan Kaçibekov. Matematik öğretmeniyim. Biz sizinle hemşeriyiz.*” (AP: 409)

Rakıya: Okulun diğer matematik öğretmenidir. Saktan Kaçibekov'un eşidir. Hikâyedeki rolü itibarıyla tip olarak değerlendirmemiz mümkündür.

“ – *Bu gelinin adı ise Rakıya'dır, dedi müdür yardımcısı. Gelin bana gülümseyip, başını salladı.*

— *Bu oturan, çocukların öğretmenidir.*

— *Benim karım, dedi ve matematik öğretmeni olduğunu ekledi. Bu söylediği bir yandan: “Öğren, bu kadın aittir”, diyormuş gibi geldi.”* (AP: 409)

Rusça Hocası: Hikâyede adı geçen ancak hiçbir şekilde yer almayan bir isim de geçen yılki Rusça hocasıdır. Sadece adı, nereli olduğu ve hangi dersi okuttuğundan bahsedilmektedir.

“– Geçen sene bu evde Düşömbülü bir Rus kız oturuyordu, dedi müdür yardımcısı benim dergilere bakakaldığımı görünce.

— Rus dili dersi veriyordu. Üç dört yıldan bugüne kadar Rus dili öğretmenimiz olmadığı için o kızın geldiğine çok sevinmiştik. Fakat iki ay durur durmaz o kız dersleri bırakıp gitti. O zamandan beri bu evde kimse yaşamadı.” (AP: 410)

Okul Müdürü Taşmat: Akun’un köye gelmesini sabırsızlıkla bekleyen bir isim de okul müdürü Taşmat’tır. Okul müdürü köyün diğer sakinleri gibi sıradan bir kişidir.

“Öyle mi! dedi sakalsız olan. Maman’ın bizim için bulup getirdiği öğretmen sen misin? Biz sizi bekliyorduk. Sizin gelmeniz çok iyi oldu. Biz de beş öğretmenin yeri boş. Benim adım Taşmat, okul müdürüyüm.” (AP: 411)

Öğrenciler: Akun Pamir’e gelince görevine başlamıştır. Öğrencileriyle tanışırken onların karakterlerini anlamaya çalışmıştır. Karşısına farklı tipte öğrenciler çıkmıştır. Bunlardan bazıları köydeki yaşamından memnundur, bazıları şikâyetçidir. Bazıları ise bütünüyle her şeyi sorgulamaktadır. Akun’un dikkatini çeken ise sınıf arkadaşlarına göre büyük olan Payiz’dır.

“– Ben not defterimi açıp, baştan listeyi okumaya başladım.

— Turatov Taşpay kim?

— Benim, hocam, diye yassı yüzlü bir çocuk yerinden kalktı.

— Otur. Toktobayev Sadık.

— Ben! diye yüksek sesle söyledi birinci masada oturan serçe gibi küçük bir çocuk.

— Baatirova Sara? Sınıftaki üç kızdan biri kalktı. Hiç ses çıkarmadı.

— Döölötova Unsun? İkinci kız kalktı. O da ses çıkarmadı.

— Toyçiyev Payiz? En son masadaki büyük çocuk hareket etti (kımıldadı).

— Benim, dedi o gürleyen kalın sesiyle.

— Sen kaç yaşındasın? diye sordum ben ona.

— On sekiz, dedi çocuk zorla.

— Niçin bu zamana kadar sekizinci sınıfta okuyorsun?

Payiz seslenmedi.

— *Hocam bu çocuk her sınıfta ikişer yıl okumayı sever, diye cevap verdi onun yerine Sadık.*

Öğrencilerin hepsi gülüverdiler. Payiz Sadık'a yan gözle baktı.

— *Otur, dedim ben onu çok zorlamamak için.*

— *Mamıtova Adalat? Sınıftaki üçüncü kız yerinden kalktı.*

— *Esenov Ermek?*

O badem gözlü, orak gibi burunlu bir çocuktü. Sonradan duyduğuma göre onun annesi Badaşhanlı Taciklerdenmiş.” (AP: 422)

Payiz: Milletvekili Maman'ın yeğenidir. Aynı zamanda Akun'un sınıfının en büyük öğrencisidir. Maman'ın tek isteği yeğeni Payiz'in okuyup adına layık bir yeğen olmasıdır.

“Kendin bilirsin, dedi milletvekili. Eğer bizden memnun olmuşsan iyidir. Tamam, ben gidiyorum. Haydi, Payiz dizgini versene. İyi ki hatırladım, Akun bu Payiz benim yeğenimdir. Ablamın tek oğludur. İyice öğretin. Bu yıl sekizinci sınıfı bitirirse Duşanbe'ye götürür, veterinerliğe kayıt yaptırırım. Okuyup adam olsun.” (AP: 426)

Payiz, avcı Tolubay'ın kızı Karaçaç'ı sevmektedir. Başta kabul edilmeyen bir olay olsa da sonra Karaçaç ve Payiz evlenmişlerdir.

“Su doldurup kalkarken birden bire derenin öbür kenarı boyunca giden genç kız ile oğlanı gördüm. Koltuklarında bir tutam çalı vardı. Birbirlerini iterek, ara sıra öpüşüp gidiyorlardı. İyice baktığımda kızın, avcının kızı, oğlanın ise, benim Payiz olduğunu anladım. Al işte... dedim biraz şaşırıp.” (AP: 432)

Akun'un üzerine bırakılan suç, müdür yardımcısı Mamıt'ın da itirafıyla gün yüzüne çıkmıştır. Gerçeğe Akun ile birlikte müdür yardımcısı Mamıt inanmaktadır.

— *Sen onlara bakma. Er ya da geç bu işin aslını öğreniriz. Ben birisinden şüpheleniyorum.*

— *Kimden?*

Mamıt amca biraz sonra şöyle dedi:

— *Payiz'den.*

— *Ben de! diye bağırıverdim. Bende o çocuğu beğenmedim. Fakat kendi öğrencimden şüphelenmeye çekiniyordum.*

— *Karaçaç ile Payiz'in ilişkilerini önceden beri bilirim. İkisi okula beraber (aynı dönemde) başlamışlardı, altıncı sınıfa kadar aynı sınıfta, aynı masada okumuşlardı. 6. sınıftan sonra Payiz tembelleşti, dersleri kötüleşip sınıfta kalmıştı.*

Geçen sene ise derslerini tümüyle bıraktı. Karaçaç ise onuncu sınıfı bitirdi. Fakat onlar şimdi de birbirlerini seviyorlar. Payiz'e kalırsa okulu bırakıp hemen Karaçaç'la evlenmek istiyor. Bence Payiz öyle yapsaydı daha iyi olurdu. Sen de dikkat etmişsindir, o yaşlanana kadar okursa bile akıllanmaz. Daha iyisi bir yuva kurarak köyün işini yapsın.

— *O zaman niye onu okutuyoruz?*

— *Maman'ın zoruyla. 'Zorla 8. sınıfı bitirmesine yardım edin, sonra kendim gidip onu yüksekokula yazdırırım.' diyor. Onu üzmemek için okutuyoruz.*

İkimiz de bir süre sustuk." (AP: 444)

Köyün Yöneticisi Cakıp: Kolhoz sisteminde her bölgenin, her köyün bir yöneticisi, temsilcisi vardır. Bu köyün yöneticisi de Cakıp'tır. İdareci millî Kırgız oyunlarından olan ordo oyununu hastalık derecesinde sevmektedir. Günlerce, haftalarca bu oyunu bıkmadan oynayabilir. Bu karakter özelliğinden başka, yöneticinin fiziksel özelliğinden de bahsedilmiştir.

"O anda eve yaşı elliye geçmiş, orta boylu, tombul bir kişi girdi. Dış görünüşünden onun sakin birisi olduğu belli oluyordu.

— *Selam Aleyküm, hoca, dedi o bana elini uzatıp. Geldiğinizi duyalı çok zaman oldu fakat sizinle tanışmaya hiç fırsatım olmadı. Ben bu kolhozun idarecisiyim. İsmim Cakıp."* (AP: 428)

"İdareci Cakıp ordo oyununa düşkün birisi. O kolhozun işiyle uğraşıp günlerce, haftalarca eve gelmeyip, yaylalarda ve kışlık meskenlerde bulunuyor. Köye gelir gelmez ordo oynamayı düşünüyor. Evine girer girmez kendisinin birinci sınıfta okuyan çocuğuna: "Abdisamat, git, hocalarına haber ver, ordo atacağız" diyor.

Bir gün ise, Payiz gibisini bile bulamadan tek başına oynamıştı. O gün köyü sis kaplamış, kar hafifçe yağıyordu. İdareci uzun uzun sis ile kar içinde kalarak karanlık olup ancak aşıklar artık görünmez olduktan sonra gözden kayboldu. İşte böyle ordoya düşkün birisi bu müdür..." (AP: 429)

3.3. AK POEZD'DE MEKÂN

İncelemekte olduğumuz hikâye, mekân açısından çeşitlilik göstermektedir. Açık ve kapalı mekânların en ince ayrıntısına kadar yapılan tasvirleri, okuyucunun zihninde canlılık kazanmaktadır. Böylelikle hikâyedeki olaylar yaşanmışlık, canlılık ve bütünlük açısından gerçek bir kimliğe kavuşmaktadır.

Hikâyede bir yurt binasıyla başlayan mekân, daha sonra geniş bozkırların, ovaların hatta boz üyelerin anlatımıyla yerini farklı mekân özelliklerine bırakmaktadır.

“Akşam tekrar yurda geldim. Bir aydan beri yurt tamir ediliyordu. Yurtta tek bir ışık bile görünmüyordu. Ama girişte ışık vardı. Tatile giden kapıcının, her gün oturduğu koltuğunda, şimdi güvenlik görevlisi yatıyordu. Gözlerinde gözlük, ağzında sigara, elinde gazete... Bu adam eşi ve kızıyla yurdun bir odasında yaşıyordu.” (AP: 392)

Dar mekânların içinde yer alan yurt odasının, hikâyenin asli kahramanı olan Akun'un hayatında farklı bir yeri vardır. Şehirdeki yaşamına bu odada başlamış ve beş yılını bu odada geçirmiştir.

“Böylece merdivenle yukarı çıkarak kendi odama girdim. Kendi odama diyebilirim, çünkü şimdi burada benden başka hiç kimse kalmıyor. Odada dört demir yatak ve dört dolap var. Üç tane yatak bomboş, birisinin üzerinde ise bir tane döşek var. Boş yatakların sahipleri bir ay önce diplomalarını ceplerine atarak yataklarla vedalaşıp gitmişlerdi.

Üzerinde döşek olan yatak ise benim yatağım. On gün sonra yatağın üzerinde döşekle beraber beyaz çarşaf, kuş tüyünden yapılan yastık vardı. On gün önce aynı saatlerde geldiğimde yatağın üzerinde yalnız döşek kalmıştı. Buna da şükür deyip yattım.” (AP: 393)

Hikâyenin asli kahramanı Akun Nookatlı'dır. Nookat, Kırgızistan'ın güneyinde yer alan Oş şehrine bağlı bir köydür. Hikâyedeki mekânların Kırgızistan ve çevresindeki yerlerden olması, gerçeklik ve yaşanmışlık payını arttırmaktadır.

“Zavallı bavulum. İnsanın içi acıyacak kadar buruşmuştur. Benim beş senelik can arkadaşım. Beş senenin içinde benimle beş defa uzaktaki Nookat'taki erik ve şeftali ağaçlarına sarılıp küçücük köye gidip, beş defa oradan geri gelmişti. Beş defa tarlaya gidip bana yumuşak yastık oldu. Yazarsam bir hikâye olacak kadar hayatı var. Zavallım...” (AP: 400)

— *Delikanlı, Kırgızistan'ın neresindensin? diye sordu avcı.*

— *Nookat'tan, dedim.*

Gerçekten mi? Sen bana dayı çıktın. Benim rahmetli annem Nookatlıyım derdi.” (AP: 417)

Murgap, Tacikistan'ın Doğu Pamir bölgesinde yer almaktadır. Hikâyede Taciklerden, Tacikçe'ye ait dil özelliklerinden ve Tacikistan'a ait yer adlarından bahsedilmektedir. Hikâyenin yaşandığı ve yazıldığı döneme bakacak olursak Sovyet

yönetimi altında yaşayan ülkelerin sınır sorunu yoktur. Mantığa göre hangi ülke olursa olsun orası Sovyet iktidarına aittir. Belki de bu yüzden farklı ülkelerdeki yerler iç içe geçerek anlatılmıştır.

“– Ben üniversiteyi bitirdim. Pamir’de Murgap adında bir Kırgız ilçesi varmış. Bana oraya öğretmen olarak gitmemi söylediler, ama ben gitmedim. Burada kalıp bir işe yerleşmek istiyorum, ama başaramıyorum. İtibarını kullanarak bana yardım eder misin?” (AP: 403)

“– Ben onunla ilçenin merkezinde Murgap’ta tanışmıştım.” (AP: 405)

“Göçmen kuşlar uzaklaşıp gittiler. Ben kovaya su doldurmak için yardan indim. Bu arada, bu derenin adı da bölgenin adı gibi Murgap’tır. Daha doğrusu ilçenin adı bu derenin adından geliyor. "Murgap" Tacikçe bir kelime, "murg–ördek", "ob–su" diye iki parçadan oluşuyor. Anlamı ördekli şuymuş.” (AP: 431)

Pamir, yükselti itibarıyla insanların nefes almalarını zorlaştıracak bir konumdadır.

“– Pamir’de adamlar nefes darlığından boğulur derler ya gerçekten de öyle mi? diye sordum. Aklıma gelen tek şey de bu olmuştu.

— Ooy, sen de tuhaf biriymişsin, dedi Maman.

— Herkes nefes darlığından ölürse, orada insanlar niye yaşasınlar ki? İnanma herkesin dediğine. İyisi mi kendin git ve yaşamayı dene. Eğer nefes darlığından boğulursan bana söylersin, ben de ilçe komitesinin siyah “Volga” arabasıyla seni Kırgızistan’ına götürürüm.” (AP: 405)

“Ben kayaya doğru koştum. Fakat Pamir’de uzun süre koşamayız. Nefes darlığı diye bir şey var, hemen ayağını bağlar. Burası yüksek, burnunuz kanamadan yavaşça yürüyebilirsiniz akciğerim ve kalbim çok temizmiş diye gururlanabilirsiniz.” (AP: 420)

Akun’un öğretmenlik yaptığı köy, dağların ve ovaların bir tablo gibi görüldüğü bir yerdir. Akun şehirde yaşadığı için dağlar ve karlarla dolu tepeleri ona karmaşık görünmüş olabilir. Hikâyenin açık mekânlarından olan Pamir’de bütün özellikleriyle tasvir edilmiştir: dağlar, ovalar, ırmaklar...

“Ben dışarı çıkıp köye göz gezdirdim. Bu köyü gözünüzde canlandırabilmeniz için önce karmakarışık olan tepelerinde yaz kış eksik olmayan bembeyaz karı ve sırtı çıplak, suratı asık dağları tasavvur etmeniz lazım. Dağların arasında sayısız dar ovalar, vadiler var. Eskiden alaylı bir âşık, Pamirli Kırgızların yaşamını şiire yansıtmıştır:

“Her dağ koynunda ev var, her evinde sahibi var...”. Şairin söylediği gibi köyler, ilkbahar, sonbahar ve kiŐ mevsimlerinde vadilerde, ovalarda. Benim geldiğim köyde de evler birkaç mezranın başında, dar ovalarda yerleşmiş. Ova ıplak, kuş konacak bir tane ağaç bile yok. Ovayı bembeyaz büyük bir ırmak ikiye böler. Irmağın bir kenarı küçücük yeşil bir ada. Adada yalnız bir ev var. Sonradan öğrendim, adaya Şaka olarak “Tayvan” derlermiş.” (AP: 405)

Hikâyede yer alan dar mekânlar köydeki evlerdir. Evler görünüş itibarıyla birbirine benzemektedir. Farklı olan mekânlar ise kolhoza ait olan binalardır.

“Irmağın ikinci kenarı ise tozu savrulan boz tarla köy işte Şu kenarda yerleşmiş. Köyde otuz civarında ev var. Onların yirmi beşi birbirine benzeyen kır evler. Diğerleri ise badana edilen büyük binalar. Bu binalar kolhoz dairesi, kulübü, okulu, mağazası ve oteli. Birisi de köy idarecisinin evi. Evler birbirine çok yakın ve karmakarışık kurulmuş. Köyün en kenarındaki evden beş yüz metre uzaklıkta sadece bir mezarlık var. Mezarlıktaki mezarların sayısı köydeki evlerin  dört katını oluşturuyor. Mezarlıktaki bir tane mezar sağlam kerpiçten yapılıp tepesine mandanın kuyruğu asılır. Kuyruk rüzgârda sallanır. Buralarda her gün rüzgâr eser. Kabrin duvarlarına konarak siyah kargalar gezer. Kabri iki yıl önce yönetici babasına yaptırmıştı.” (AP: 406)

Hikâyede dar ve geniş mekânların anlatımı bazen birlikte yapılmıştır. Örneğin Akun’un göreve başladığı okul ve köyün meydanı.

“Bir Şey söylememi beklemeden hemen arabasına binip toz savurarak gitti. Ben nereye gideceğimi bilmeden hareketsiz durdum. Etrafımda hiç kimse yoktu. Beyaz evlerin ortasındaki geniş meydanda eyerlenen manda uyuklayarak duruyor. Kh o evin kh bu evin köşesine zıplayarak yaşlı bir köpek koşuyor. Köyde tam bir sessizlik. Bir süre sonra okulun binasından çekicinin takırtı sesi geldi. Ben valizimi yere bırakıp okula doğru yürüdüm. Okulda hâlâ onarma işi devam ediyormuş. İçi karanlık olan koridorda okul sıraları, tahtalar, eski afişler, ünlü insanların resimleri Őuraya buraya atılmış. Kapısı açık sınıflardan kireç ile boyanın kokusu geliyor, ama burada hiç kimse yok.” (AP: 406)

Köy halkı yazın yaylada yaşamaktadır. Akun’un köye geliŐi de bu tarihe rastlamıŐtır. Akun köyün bu sessizliğine ilk başta anlam verememiŐtir.

“– Köyünüz çok sessiz. İnsanlar nerede? diye sordum, köyün önceki bomboş olduğunu fark ederek.” (AP: 408)

Kolhoz yemekhanesi, kolhozun çalışma alanları, bunlar da tasvir edilen dar mekânlardandır.

“Açık olan kapı yemekhanenin kapısıymış. Yemekhane büyük bir veranda ve büyük bir odadan ibaret. Veranda da bir kadın kap kaçakla uğraşiyor. Büyük odada ise üzerinde muşamba örtülü uzun masa var. Masanın iki tarafına uzun iki sıra konulmuş. Sıralarda sağan kuşunun yavruları gibi sıralanarak yedi sekiz yaşlarındaki çocuklar oturuyorlar. Onların hepsi önündeki bulamaçları fark etmeden ağlıyorlar.” (AP: 408)

Hikâyede anlatılan dar mekânlardan biri de Akun’un köyde yaşadığı evdir. Eve geldiğinde tek bir ev sandığı evin aslında yedi evden oluştuğunu sonradan fark etmiştir. Evler yapı itibarıyla birbirleriyle aynıdır. Mekânlar anlatılırken bazen ışığın geliş yönü bazen de odadaki en ufak ayrıntı dikkatlere sunulmuştur.

“İyice göz gezdirince, onun bir ev değil de yedi ev olduğunu fark ettim. Sanki onlar korkacakmış gibi birbirine yakın, aralıksız kurulmuş. Bunu çatılarından fark ettim: birinin çatısı alçak, diğerininki yüksek.

Müdür yardımcısı ilk kapıya yaklaşır, kapıya bağlanmış ipi çözdü. Biz verandaya girdik. Verandada kömürün kalıntısı, kadının bir çift çorabı ve yazılı bir defter duruyor. Başköşedeki oda büyük ve aydınlıkmış. Işık ise genelde duvara kurulmuş pencereden değil de evin çadırına kurulmuş pencereden geliyor. Odada soba, masa ve demir yatak bulunuyor. Öylesine yapılmış eski rafta “Sovyetkiy Ekran”, “Yunost” dergilerinin eski sayıları düzensiz hâlde duruyor.” (AP: 410)

Murza Gaparov’un hikâyelerinde karşımıza çıkan mekânlardan, vazgeçilmez diyebileceğimiz iki yer vardır. Bunlardan biri değirmen diğeri ise köprülerdir. Anlatılmak istenen belki bir köprüden ve ya değirmenden çok farklı olabilir. Suyun saflığını ve temizliğini düşünecek olursak değirmen ile köprü bu saflıkta birer parçadır.

— Şu arada asma köprü vardır, dedi avcı.

— Arayıp bul, hoca.

Ben etrafıma bakınarak nehrin üzerinden çekilen iki kalın teli gördüm. Tellerin bizim olduğumuz tarafında sandığa benzeyen bir şey asılıydı. Olsa, olsa asma köprü odur diye avcıyı oraya götürdüm. Sonra öğrendim, bu köprü, nehrin suyunu ölçmek için yapılmış.

— Bununla nasıl kenara geçebiliriz? diye sordum avcıya.

— Önce sen beni bu salıncağa oturt, dedi avcı. Sonra kendin otur.

Salıncak dediği sandığa benzeyen bir şeymiş. Ben ona önce avcıyı oturttum, sonra kendim oturdum. Salıncak kenardaki demir dayanaklara bağlıymış. Avcı onun bağlarını çıkardı. Salıncak nehrin ortalarına kadar gittikten sonra durdu.” (AP: 414)

Avcı ve kızının kaldığı adada hayat tek bir şeye bağlıdır: asma köprü. O köprü olmazsa hayat durma noktasına gelmektedir.

— *Hayır, hoca, burada kalmazsan olmaz, dedi avcı daha canlı.*

— *Gideyim.*

— *Birincisi, kızımınla ikimizi darıltacaksın. İkincisi, salıncağı o kenara götürürsen bizim hayatımız durur. Bundan başka köprümüz yok.*

— *Aa öyle miydi? dedim kendi kendime.” (AP: 415)*

Hikâyede yer alan diğer kahramanların yaşam alanlarına yani dar mekânlarına da fark gözetmeksizin en ufak ayrıntısına kadar değinilmiştir.

“Biz kızla eve varıncaya kadar hiç konuşmadık. Eve vardıktan sonra kız babasını yere indirdi, üçümüz içeri girdik. Benim öte tarafta kalan evim gibi bir veranda ve bir misafirhaneden ibaretti. İkisinin de pencereleri tavandan çıkmış, ikisini de ay ile fenerlerin ışıkları aydınlatıyor. Verandada kapacak, sandık, çuval, tüfek, kapan gibi eşyalar var. Ocakta, kuru tezek yanıyor, tencerede et pişiyor. Başköşedeki odasında ise toplanmış yorgan döşekten başka hiçbir şey görünmüyor.” (AP: 416)

Akun’un öğretmenlik yaptığı VIII numaralı sınıf da hikâyemizin kapalı mekânlarından. Sınıfın içi geniş ve meydana bakmaktadır.

“Ben yoklama listesini koltuğumun altına alarak öğretmenlerle birlikte öğretmenler odasından çıkıp, koridorun en başköşesindeki 'VIII sınıf' yazısı olan kapıya doğru yöneldim. Bu benim sınıfım idi.

Sınıf genişmiş. Fakat onda sadece sekiz tane masa ve her masada birer öğrenci oturuyordu. Öğrenciler kendi aralarında bir şeylerden konuşup, gülüşerek oturmuşlar beni, görünce hepsi yerinden kalktı.” (AP: 421)

“Ben cevap vermeden, dönüp pencerenin yanına yaklaştım. Pencereden idare, okul, mağaza, kulüp ve dördünün ortasında boş, geniş meydan görünüyordu. Meydanın ortasında toprağa buğulanarak, sıcakta kuruyarak eyerlemen deminki manda yatıyordu. O sırada mağazanın köşesinden yeni bir siyah "volga" hızla çıkıverip, meydanı bir defa dönüp sonunda mandanın önüne gelip durdu. Arabadan ise benim milletvekilim çıktı. Milletvekili mandanın alnından okşayıp, sonra hızla yürüyerek dükkâna girdi. Dükkânda çok kalmadı, tekrar çıkıp, doğru okula yöneldi.” (AP: 423)

Akun'un evini diğer evlerden farklı olarak boyaması çocukların hayal dünyasında farklı bir şekilde yerini almıştır. Çocuklar evi beyaz bir trene benzetip bu benzetme üzerinden de hayaller kurmuşlardır.

“Tezek toplayan çocuklardan birisi, o da Unsun'muş:

— *Bakın! Akun hocanın evi beyaz trene benzemiş! diye çocukluk sevinciyle bağırıverdi.*

Biz tepelik bir yerdeydik, köyün evleri aşağı taraftaki düzlükte duruyordu. Baktım ki, badana yaptığım evim gerçekten de beyazlığıyla yanındaki evlerden net bir şekilde ayırt edilip, bir kaç boz, çirkin vagonları sürükleyip giden trene benzemiş.

— *Evet, evet! diye seslendiler diğer çocuklarda. Sadece Sadık, burnunu büzerek Unsun'a:*

— *Akılsız, tren beyaz olur mu hiç? dedi.*

— *Ben sadece örnek veriyorum akıllım! dedi Unsun kızarak. Gerçekten ne güzel tren dedi.” (AP: 432)*

Hikâyenin kapalı mekânlarından biri de avcı ve müdür yardımcısı kurdukları hayvan müzesidir. Müzede sergilenen hayvanlar Tolubay avcının avladığı hayvanlardır.

“Sanırım, okul müzesi ile ilgili daha önceden anlatmışımdır. İşte avcının övdüğü müze. Gerçekten de tam övülecek bir müze. Büyük şehir müzelerinden eksik kalmaz. Orda Pamir'deki tüm hayvanların iskeletleri, toprak taşları, bitkilerin her çeşidi var. Başka bir deyişle bu küçük bir Pamir müzesi. Bu müzeyi müze yapan gerçekten de Tolubay avcı ile Mamıt Bey'di. Biri vurur, toplar, kazar, getirir diğeri de oturur onların iskeletin yapar. İkisi de gönüllü yapıyorlar bu işi. Tabi ki, müze Mamıt Bey için gerekli şey; o biyoloji, botanik dersleri hocası, fakat ya Tolubay Bey? Onun yaptıkları için bir kuruş bile ödenmiyor ki.” (AP: 443)

Hikâyenin uçsuz bucaksız ovaları, vadileri her şekliyle tasvir edilmiştir. Yağmur, kar, sis, güneşin doğması, araçların sisten dolayı bu vadilerde mahsur kalmaları tasvirlerde yerini almıştır.

“Yollar uzun dereyi keserek gidiyordu. Yolun iki tarafını dağlar kaplamış. Dere de dağlarda da temiz, bembeyaz kar vardı. Karın üzerinde ocak ayının parlak güneşinin ışıkları neşeyle geziyorlardı.

Yolda kar çoktu, o yüzden araba güçlükle gidiyordu. Ben beyaz yola, beyaz dereye, beyaz dağlara bakarak kendimce düşünüyordum. Şoför ise kendi işiyle meşguldü. Şoför Şarip idi. Beni ilk defa köye getiren genç.

Derken yanına altıncı sınıftan bir öğrenci yaklaştı.

— *Hocam, ben burada kalacağım, dedi çocuk bana.*

— *Ne oldu, geldin mi? diye sordum.*

Çocuk kafasını salladı. İki tarafıma bakındım, köy görünmüyordu.

— *Ee, evin nerede? Hiçbir şey yok buralarda.*

— *Bunların evi çayın yatağında dedi, Şarip.*

— *Bakınız, iki mandanın olduğu yerde. Gördünüz mü?*

— *Neyse, hoşça kal dedim çocuğa. Aklında olsun 12 Ocak'ta yanına geleceğim, hazır ol.*

— *Ayın 12'sinde buraya gelip arabayı bekle, anladın mı? dedi Şarip.*

Bizim geldiğimiz dağ eteğinin çukuru büyük bir tepenin dibindeymiş. Ayın ışığında çok sayıda koyun ve manda dışarıda duruyor ve dört beş boz üy görünüyordu. Evlerdeki insanlar daha uyumamışlar. Onların bacalarından kıvılcımlar sıçrayıp dumanlar çıkıyor. Bizi havlayan köpekler karşıladı.” (AP: 452)

Hikâyede yer alan açık ve kapalı mekânlar, beklenmedik bir şekilde sonlanmışlardır. Anlatılan bütün yerler, dağlar, ovalar, bahçeler, evler kolhoz tarafından dümdüz edilmiştir. Köyün yerinde tabir yerindeyse yeller esmektedir.

“1973. Şimdi o köy yok. Altmışlı yıllarda kolhoz oradaki evleri, bahçeleri, tepeleri, yayları, her yıl tütün ekilen dümdüz tarlaya çevirdi. Köy, Pamir Alay dağlarının kıyısındaydı. Dağların arasından çıkan iki ırmak onun batısından ve doğusundan geçiyordu. Her birinde ağaç köprüler, taş değirmen vardı. Sakin zamanlarda daima köprülerden eşeğine, atına yük yükleyen halk görünürdü. Değirmen yaz kış çalışırdı. Kışın ırmaklar buza döner, yazın ise şakırdayarak akıp bütün köyü kaplardı.” (AP: 471)

3.4. AK POEZD'DE ZAMAN

İncelemekte olduğumuz hikâyenin tarihine dayalı kesin bilgi, hikâye içinde göze çarpmamaktadır. *Murza Gaparov'un* incelemekte olduğumuz diğer İki hikâyesinde de saat, gün ve tarih belirli bir şekilde ifade edilmemiştir. Hikâyenin akışı içerisinde akşam, sabah, yazın, kışın vb. genel tabirlerle günlük olaylar ifade edilmiştir. Zaman kavramı olarak ele alabileceğimiz tek ifade 'Sovyet' dönemidir.

— *Hoşuna giderse kalırsın, hoşuna gitmezse senin elini ayaklarını bağlayıp kimse zorlamaz. Orda Sovyet iktidarı vardır. Bir iki yıl çalıştıktan sonra geri gelirsin. Buna ne dersin?” (AP: 405)*

Zaman ifadeleri, sırası geldikçe kolhoza ait yerler belirtilirken dikkati çeker. Bu yargılar ise özellikle Sovyet zamanını vurgulamak için söylenmiş olabilir.

“Köyde otuz civarında ev var. Onların yirmi beşi birbirine benzeyen kır evler. Diğerleri ise badana edilen büyük binalar. Bu binalar kolhoz dairesi, kulübü, okulu, mağazası ve oteli. Birisi de köy idarecisinin evi.” (AP: 406)

Hikâyedeki kahramanların yaşadığı iki mekân vardır. Eski Kırgız geleneğinin devam ettiği bu düzende, insanlar yazın yaylaya çıkar, kışın ise daha sıcak bölgelerde yaşamaya devam ederler.

“– Bizim yaşamımız böyle, dedi. İlkbahardan sonbahara kadar hiç kimse bu evlerde yaşamaz. Herkes yaylaya gider.

— Demek ki bu evlerde bir yılın içinde sadece üç dört ay yaşıyorlar öyle mi?

— Evet, o zaman bile hepsi buraya inmezler. Çoğunluğu yıl boyunca yaylada, kışlık evlerde kalırlar.” (AP: 408)

Hikâyenin genel yapısı itibarıyla zaman cümleleri, sabah, akşam, ertesi gün, güneş doğduğunda, uyandığımda gibi belirsiz zaman kalıplarıyla okuyucuya sunulmuştur.

“Ben ne zaman yattığımızı bilmiyorum. Ertesi gün gözümü açtığımda pencereden güneş ışıkları süzülüyordu. Yanımda horlayarak uyuyan avcı yatıyor. Onun baş tarafındaki duvarda tüfek asılı duruyor. Ben dün akşam avcının dediklerini hatırlayarak avlanmaya gitmeyeceğimizi anladım.” (AP: 418)

Hikâyedeki olayların geçtiği mevsimlerden biri kış mevsimidir. Kar yağması, arabaların karda yolda mahsur kalması belirli bir zaman dilimi sayılabilecek niteliktedir.

“Fakat yalan olmasın bir defa geyik avlamaya çıktık. O gün hava kapalıydı, biraz kar yağıyordu. Biz seher vakit kalkıp, aceleyle birer kâse boza içtik ve yola çıktık. Avcı ağır olsa da eşeğe bindi, benim elime de değnek verip eşeğini sürdürdü. Bir elime de beş köpeğini verdi.” (AP: 418)

“Bir gün ise, Payız gibisini bile bulamadan tek başına oynamıştı. O gün köyü sis kaplamış, kar hafifçe yağıyordu. İdareci uzun uzun sis ile kar içinde kalarak karanlık olup ancak aşıklar artık görünmez olduktan sonra gözden kayboldu.” (AP: 430)

Hikâyede olaylar ilerledikçe zaman da karmaşasıyla karşımıza çıkmaktadır. Ama değişmeyen tek zaman ‘Sovyet Dönemi’ ve ‘Kolhoz’ ifadelerinin yer almasıdır.

Kolhoz düzenine ait yapılar ve görevler anlatılırken kolhoz zamanı da karşımıza sıkça çıkmaktadır.

“– *Hocam biz tatilin olduğunu bile hissetmedik. Hepimiz kolhozda çalıştık. Kızlar inek sağdılar, oğlanlar ot biçtiler, koyun kırptılar. Bu da tatil mi?*” (AP: 423)

“– *Akun, dedi bir taraftan müdür. Sen bilgili öğretmensin, ben ise bilgisizim. Sen çocuklara çok şeyi öğretirsin, ben ise az öğretirim. Fakat ikimiz de Sovyet öğretmeniyiz. Öyle mi? Öyle. Şimdi söylesene, bir Sovyet öğretmeni şu senin yaptığın işi yapmalı mı yapmamalı mı?*” (AP: 439)

“– *Bizim ilçede volgası olan tek arkadaşımız var. Bu yıl yazın valinin (partinin bölge komitesi) binmesi için getirilmiştir. Vali ise ona sadece Horog'a gittiğinde biner. Kolhoz yolları kötü olduğu için oralara eski arabasıyla gider.*” (AP: 425)

Günlük olaylar anlatılırken de zaman bütün sıradanlığıyla karşımıza çıkar. Kahramanlar sıradan bir şekilde yaşamlarına devam edip, yapmaları gereken işleri olanca düzeniyle yaparlar. Bu işler yapılırken de yine hikâyede karşımıza net bir tarih ibaresi çıkmamaktadır.

“*Bu günü, kendi sınıfımın öğrencileriyle geçirdim. Akşama doğru badana işini bitirip, sınıfımı yanıma alıp tezek toplamaya gittik. Öğretmenler sırayla yatılı okulda nöbet tutarlar. Onlar çocukların yemeğine, ders çalışmasına, davranışlarına göz kulak olurlar. Bugün benim sıramdı. Evimi boyadıktan sonra yemekhaneye geldiğimde aşçı kadın akşam yemeği pişirmeye odun olmadığını söyledi. Ben hemen çocuklara birer tane çuval buldurup güneş batana kadar köyün her tarafından tezek toplattırdım.*” (AP: 432)

Kış mevsimi, hikâyede aynı kolhoz düzeni, zamanı gibi kendini hissettirmektedir. Diğer zamanlara da bakacak olursak en belirgin zaman ifadesi kış mevsimidir.

“*Dışarıda lapa lapa kar yağıyordu. Sis vardı. Hemen hemen her yerde tek tük insan gölgeleri gözükdü. Köyün içi sessizdi...*” (AP: 439)

Öğrencilerin kış tatilinin bittiği 12 Ocak, senesi belirtilmeden ve açık olarak anlaşılamayacak şekilde verilmiştir.

“– *Bakınız, iki mandanın olduğu yerde. Gördünüz mü?*

— *Neyse, hoşça kal dedim çocuğa. Aklında olsun 12 Ocak'ta yanına geleceğim, hazır ol.*

— *Ayın 12'sinde buraya gelip arabayı bekle, anladın mı? dedi Şarip.*"
(AP: 456)

Akşam olması, güneşin batıp ayın belirmesi, akşam vaktinde etrafın büründüğü hâl genel zaman kalıplarıyla anlatılmıştır.

"Akşam vakti gelirken bir tepeye çıktık, geniş bir dereye rastladık. Karanlık çökmekteydi. Deredeki tepeciklerin ve dereyi kuşatan dağların tepeleri ancak göze çarpmaktaydı. Sonra gökyüzüne bir iki yıldız çıkmış, dağın arkasından ayın ışığı yükseliyordu." (AP: 457)

"Akşamüzeri ise, etrafı kalın duman kapladı ve biz yolumuzu şaşırdık. Ben hemen endişelenmeye başladım. Fakat yanımdaki çocuğa bunları belli etmemeye çalıştım. Biz bu engebeli yerde bazen tırmanıyorduk, bazen de aşağı iniyorduk. Rehberimiz Çobandı." (AP: 462)

"Ben yerimden kalktım ve dışarı çıktım. Gece basmıştı. Etraf deminki gibi koyu sis içindeydi. Hafifçe kar yağıyordu." (AP: 465)

Kolhoz, yine son noktada karşımıza çıkarak, gerek zaman üzerindeki gerekse insanlar ve yaşadıkları yerler üzerindeki yıkımı gözler önüne sermiştir. Bu zaman değişimi hikâye boyunca kendini duyurmuş belki de bu ağır zaman ifadesinin yükünü son şekliyle karşımıza çıkarmıştır.

"1973. Şimdi o köy yok. Altmışlı yıllarda kolhoz oradaki evleri, bahçeleri, tepeleri, yayları, her yıl tütün ekilen dümdüz tarlaya çevirdi. Köy, Pamir Altay dağlarının kıyısında idi. Dağların arasından çıkan iki ırmak, onun batısından ve doğusundan geçiyordu. Her birinde ağaç köprüler, taş değirmen vardı. Sakin zamanlarda daima köprülerden eşeğine, atına yük yükleyen halk görünürdü. Değirmen yaz kış çalışırdı. Kışın ırmaklar buza döner, yazın ise şakırdayarak akıp bütün köyü kaplardı." (AP: 471)

III. BÖLÜM

1. “DARIYALARDIN ŞOOKUMU”, “KÜNÖSTÜÜ ARAL” VE “AK POEZD” HİKÂYELERİNİN KIRGIZ TÜRKÇESİ METİNLERİ

1.1. ДАРЫЯЛАРДЫН ШООКУМУ

Азыр ал кыштак жок. Алтымышычы жылдары колхоз анын үйлөрүн, өрүктөрүн, ой—кырларын бульдозер сүздүрүп, жыл сайын сары тамеки эгилип турчу түптүз талаага айлантып салган. Кыштак Памир—Алай тоолорунун этегинде эле. Тоолордун кокуктотунан куралып чыккан эки дарыя анын батыш жана чыгыш жак четинен жандап өтүүчү. Дарыялардын ар биринде ондогон жыгач көпүрүктөр, беш—алтыдан таш тегирмендер боло турган. Тынччылык жана токулук мезгилдерде дайыма көпүрүктөрдүн үстүндө эшек, атына жапма арткан, же ийининде куржун, кабы бар эл көрүнүп, тегирмендер кышын—жайын гүрүлдөп жүрүп турчу. Кышында дарыялар ак буу, көк музга айланып, а жазында кайрадан буркан—шаркан түшүп, үркөрдөй болгон кичине кыштакты жалап—жуктап кетчүдөй өңдөнүп, тоо ылдый сойлогон эки аждаарга окшоп калышчу. Жазында кыштактын эли алардын шоокумун тыншап жатып ойгонушаар эле. Азыр ал дарыялардын да аты өчкөн. Азыр экөө биригип бир чоң каналды түзүп, ошол эле Памир—Алай тоолорун этектеп, ыраакы чел тарапты багыт алып, чыгыштан батышка карай агып калышкан. Колхоз алардын эски нугун али буза элек. Алардын эски нугу шагыраган чаар таштар менен чытырман тал, чычырканак, ит мурун, жапайы роза гүлдөрү каптаган ээн сайларга айланган. Тал, чычырканак, ит мурун, жапайы розалардын арасында мурдагыдай эле булбул уялап, кекилик, чил, кыргоол, коён сыяктуу жан—жаныбарлардын жатагы көбөйгөн. Колхоз көпүрүктөрдү да жен койду. Бирок аларга илгеркидей кароо жок болуп, кээ бирлери ез алдынча эле урап түшүп калды. А бузулбагандары жайында аптапка күйүп, кышында суукка тоңуп, какшыган сайлардын үстүндө карарып, алардын бийик жээктерин кулачтап, алсыз—күчсүз асылып турушат. Азыр көпүрүктөр аркылуу көп өтүшпөйт, ансыз да арсак—терсек болуп турган такта, жыгачтары сынып, түшүп кетеби деп коркушат. Кез—кезде гана мектепке катташкан шок балдар менен, түндөлөрү өз айылына шашып бараткан жалгыз—жарым мастер гана жүрөктүүлүк кылышат...

Тегирмендердин тагдыры да көпүрүктөрдүкүнө окшош. Бир да тегирменчи тегирменин бузган жок. Бузганда эмне кылышмак эле? Жаныдан

отурукташкан жерлеринде (азыр алар кыштак эмес, шаар тибиндеги селодо жашашат) тегирмендин кереги жок болуп чыкты: ун деген нерсе селонун магазининде сортко—сортко бөлүнүп, кап—капта тирелип турат. Анын үстүнө селодо тегирмендин парасын айланта турган суу да акпайт: адамдар сууну жер асты менен үйлөрүнүн ичине келип кирген куурдан³ ичип жыргап калышты. Ошентип, тегирмендердин ноолору да, паралары да, таштары да эч жерге, эч нерсеге керектелбеген соң, тегирменчилер тегирмендеринин эшигин жапса жаап, жаппаса жаппай, аларга түбөлүккө кол шилтеп коюп, артын карабай, жаңы конуштарына кете беришти. Тегирмендер ээн сайлардын жээктеринде томсоруп калып калышты. Азыр, арадан көп жылдар өткөндөн кийин, алардын ноо, паралары какшып жарылып, а көпчүлүгүнүн түркүк, торсундары чирип, төбөсү түшүп, а кампасы менен таштарынын кычык—кучугуна чөп чыгып, кадимки чалдыбарга айланган. А кээ бирөөлөрүнүн үстү али бүтүн, алардын шамалга ачылып—жабылып турган эски эшиктеринен кээде кептер, кыргоол, кекилик, чил жана коён сыяктуу жан—жаныбарлар киришип, саратандын ысыгынан, чилденин суугунан баш калкалашат...

Бирок бир тегирмен али да болсо өз турпатын жогото элек. Албетте, жүрбөйт, иштебейт ал деле: суу жок да. А суу болсо, жүргөнү турат, иштегени турат. Бул Ормон чолоктун тегирмени...

Эл көчкөндө Ормон көчкөн эмес. Тегирмен — анын жашаган үйү, иштеген жери, а тегирменчилик — колунан келген жана жандили менен сүйгөн бирден бир кесиби болучу. А жаңы конушта, селодо, ага үй да жок, иш да жок эле. Ырас, колхоз аны аяп, кыйлага чейин: бир башыңа бир далис, бир бөлмө үй салып берели деп жүрдү, бирок Ормон ынабады. Тегирменсиз, эч жерге, эч кимге кереги жок, таптакыр эле адам катарынан чыгып кала тургансып, коркуптуруп алды. Өтө намысчыл эле бул чолок. Бирок бул жерде калганың менен не пайда, суу жок, тегирмениң жүрбөсө... — дешти боорукер көпчүлүк. Суу болот деди чолок. Мынабукакшып жаткан сайлар бир күнү жибип, ийип, кайраданаларда дарыя пайда болот, — деди. Антөө кана дешип, бирок ага анча ишенбей, эл барабар чолоктун көктүгүнө моюнсунуп, акыры аны өз оюна тек коюшту.

Ормондун үмүтүнө, ишеничине бир гана себеп бар. Илгери, дарыялар дарыя болуп турганда, ушул азыр аңгырап бош калган сайлардын өзүнөн,

³ Куур — водопровод.

алардын жээктеринен майда—майда булактар оргуштап чыгып турчу эле. Эл булактарды кара суу деп коюшчу. Кара суу кышында тоңчу эмес, жылуу буу көтөрүлүп, үстүн муз каптаган дарыяларга кошулганы болуп агып жатышчу. Кийин, дарыялар каналга бурулганда, булактардын баары, негедир, өзүнөн өзү соолуп жок болушту. Ормондун ою боюнча, бир жаанчыл жазда алар кайрадан жер бетине чыгышы керек. Чыгышып, бирибирине кошулушуп отуруп, анын тегирменине жеткенче, өзүнчө бир дарыяга айланышат. А азырынча ал дарыя жер асты менен агып жаткан имиш. Биринчи жылдары Ормон колуна чоң темир күрөк алып, эски булактардын көздөрүн казып жүрдү. Эч жерден суу чыкпады. Бирок Ормон андан күдөрүн үзгөн жок. Азырга чейин ал маал—маалы менен какыр сайдын орто ченине барып, кулагын жерге төшөп, көпкө чейин жер астын тыңшап жатат. Мындай учурларда, бирде болбосо бирде анын кулагына жердин тээ тереңинде аккан дарыянын элес—булас шары угулгансыйт. Ошо кезде Ормон чолокту бир керсөнүз болоор эле: карарган арык беттерине кан жүгүрүп, көгүш көздөрүнөн нур чачырап калат. Шашпа, жаз келсин дейт ал. Кудай жазынды жаанчыл кыла көр...

А кийинки жаз келээр замат, Ормон сабы кыска кетменин белине кыстарып алып, тегирменине суу апкелчү арыгын жаныртып чабат. Ноодун ичин кырып, шыпырып чыгат. Параны айлантып көрөт. Ар кандай улуу сууга пара туруштук бериши керек. Эгер өткөн жылдан бери суусуз туруп жарылып кеткен тиштери болсо, аларды алмаштырып чыгат. Таштардын экөө тең жаңы, дарыялар каналга бурулгандан кийин салынган, али бир уучда ун чыгарыша элек; экөө тең тегиз чегилген, дан эмес, шагыл тартсаң да упа кылып таштайт; бирок Ормон аларды быйылкы жаздын эсебинен да бир сыйра көздөн өткөрөт. Кампасы болсо жаз, жай, күз бою мака же арпага толуп турат. Бирок кыш ичи аз—аздан эшегине жедирип отуруп, анысы жаңы жазга чейин түгөнүп калат. Ошондуктан, кокус суу келип калса, таштар курук айланып, бекеринен кызып кетпесин үчүн, аны дагы толтурат. А суукайсы маалда болсо да келе берет: арыктын даанасы ачык, а ноодун оозун тосуп жыгач калак өйдө көтөрүлүп коюлган...

А азыр жаз...

Чак түштө сай боюнда жашаган парандалардын баарысы акактап чаңкап, Кызыл булакка жөнөшөт. (Коёндор ал жакка эртең менен же кечинде барышат.) А кичине түш ооган кезде токойдун ичинде оттоп жүргөн Ормон

чолоктун боз эшеги токойдон чыгып, акырын басып, тегирмендин эшигине келет. Ормон эшегин токуйт. Ээринне куржун артат, а куржундун эки көзүнө эки жез кумганын тыгат. Анан өзү да секирип куржундун үстүнө минет да, эшегине: «Кы!» — деп буйрук берет. Эшеги аны туптуура Кызыл булакка алып келет...

Кызыл булак дегенибиз коңшулаш эки райондун орто—лугунда жаткан ээн талаада. Талааны өскүлөң, коюу бүргөн каптап, атам замандан бери амач көрбөй, мелтиреп дың жатат. Булак анын ортосунда. Ал бир төөнүн көзүндөй болгон тегерек чуңкурдан чыгат да, эки жүз метрдей жерге чейин жайылып агып барып, кайра майда шагыл менен кумга синий кетет. Булактын өңү кызыл. Бирок уучтап сузуп алсаң, алаканыңда сымап өңдөнүп калат. Демек, жердин кыртышы кызыл болгондуктан гана анын түсү да кызарып көрүнөт. Булактын суусу абдан ширин, иче бергиң келет. А ичкениңден кийин иштейиң ачылып, дароо оокатты күсөп каласың. Эл аны ыйык суу, дары суу дешет. Ыйыктыгы белгисиз, дарылыгы бар. Булактын төгөрөгүн коюу чычырканак каптап турат. Бир кездерде чычырканак аз эле экен, жылдан жылга тамырлап, туташып отуруп, азыр кичинекей токойго окшоп калган. Токойдун бир бурчунда жалгыз каана пакса там бар. Там өтө жапыс, өскүлөң чычырканактардын арасынан тамбашы көрүнбөйт. Тамда токсондон ашкан, узун бойлуу, бирок бели бүкчүйгөн, тыртайган арык чал жашайт. Чал бул жерлик эмес. Анын каерлик, кайсы уруудан экенин да, ал турмак, ушу убакка чейин аты—жөнүн да эч ким билбейт. Билгендери: чал бир кездерде дервиш болгон имиш, эл кыдырып, жер кыдырып жүрчү экен. Анан, негедир, а себеби эч кимге белгисиз, согуш башталаардан бир жыл мурунку жазда ушул жерге үй салып, биротоло отурукташып калат. Согуш учурунда аны согушка да алышкан жок, сыягы ал эч жердин, эч кимдин тизмесинде жок окшойт. Анын үстүнө ошондо эле пайгамбар жашына барып калган болчу бул адам. Ошол эле себептен колхоздун ишине да тартылбады. Бирок ал адамдарга жакшылык кылуунун өзүнө ылайык бир жолун тапты. А мүмкүн, ошон үчүн гана дервиштигин таштап, ушул жерге отурукташкандыр.

Иши кылып, биринчи күндөн тартып эле дервиш талаанын бүргөнүн жулуп (адегенде анын кетмени да болгон эмес), бүргөндү шыпыргы кылып байлап, базарга алпарып сата баштады. Биздикилерге бул өөн учурады. Бул кайдан келген соодагер кысталак, кудайдын бүргөнүн сатып, — деп жүрүштү кыйлага чейин. Адепке эле тапкан пулуна дервиш базардан бир кичинекей

казан, эки таш кесе, жыгач чөмүч жана чоң гезе сатып алды. Казан, чөмүч, кеселер, албетте, анын үй тиричилигине керектелди. Бирок гезе такыр башка максатка кызмат кылды. Күндөрдүн биринде дервиш ага Кызыл булактын суусунан толтуруп алып, аны ийинине артынып, колуна кесенин бирөөн кармап, Кызыл булактан эки чакырым алыстан өтүүчү бөксө жолду карай жөнөдү. Бөксө жол ошол кездеги эки райондун кыштактарын катнаштырып турган бирден бир жол эле. Аны менен ат—араба, жөө—жалаң жолоочулар гана каттоочу, машине жүрчү эмес, машиненин өзү да жок болчу! Ошо күнү бу жолдо, буйрук—насипти караңыз, ушу Ормон чолок келатыптыр. Албетте, анда анын алты саны аман, жаш курч мезгили, мингени эшек эмес, колхоздун аты, эсепчи болуп иштөөчү да. Ормон узактан эле жол боюнда отурган дервишти тааныды. Дервиштин алдында гезе менен кесе туруптур.

—И—и, аксакал, отуруп калыпсыз? — деди ал, жакын келип гезе менен кесени таңыркай карап.

Дервиш өйдө болду.

—Балам, суу ичип кет, — деди ал. — Кызыл булактын суусу. Муздак...

—А—а, ушундайбы, — деди Ормон, дервишти кекетип. — Биздин талаанын бүргөнүн сатканыңыз аздык кылып, эми анын суусуна өткөнэ кенсиз да?

Дервиш жаратылышынан жумшак, тартынчаак адам эле. Кызарып кетти.

—Э жок—э, балам, — деди шашып. — Сууну саткан кесип болоор. Сууну жен эле өткөн—кеткен ичип өтсүн үчүн алып чыктым. Ич, ичип ал. Дары болот...

Ормон аңтаң калды. Ишенип, ишенбей карады дервишти.

—А—а, соопчулуккабы, — деди анан кесени колуна алып. — А мындай болсо, рахмат сизге... — Чаңкап турган экен, кесени бир эле шимирип койду. — Ох, жаныбар, ажайып суу да. Жолдон ыраакта, болбосо, ары өткөн, бери өткөндө кайрылып ичип өтүп турсаң кана...

— Мен ошону ойлоп, ушинтип отурбаймынбы, уулум. Эми мындан нары өткөн—кеткенинде дайыма ушул жерде болом. Өзүм жок болсом, мына бул гезе менен кесе турат. Ичип өтүп жүр.

Ормон ого бетер таңдана баштады. Бу кишиге мундан не пайда? Не муктаждыгы бар? Соопчулук үчүн элеби? Түшүнбөй койду. Түшүнбөгөн бойдон

жолго түштү. А мүмкүн, бул дервиштин кейпин кийген кызыр же... албарсты болуп жүрбөсүн? — деп да ойлоду жолдо баратып.

— Кызыр болсо, кудай берди... Албарсты болсо... — Анын далылары чымырай түштү. Азыр артына бурулуп караса, дервиш ордунда жок болуп чыкчудай көрүндү. Чымырканып туруп, карап да көрдү. Дервиш ордунда экен...

Жолбоюнда булактын муздак суусунсуну птурган дервишке, ээсиз калган гезе менен кесеге Ормон чолокга наэмес, жолоочулардын баарысы эле көпкө чейин таң калып жүрүштү. Бирок, бара — баракөнүп кетишти. Кийин черээк, дервиш, аптап тасуу ысып кетет экен деп, жерге ороказып, ага гезесүн мойнуна чейин көөмп койду. Гезөгөкүрт—кумурска түшпөсүнүчүн, оозуна жыгачтан калың капкак жасады. Акесе ошо капкактын үстүндө турчу болду. Эми дервиш гезөнү ордунан жылдырбай эле, күнсайын жанысууалпарып, аны толтуруп. Асуу ташышүчүнар чадан жасалган бирсүйрү челек сатып алды...

Кийинки жазда дервиш гезөнүн жанына бир түпкайрага чэкти. Акайрагач кичине чоңоюп, жерге көлөкө бере баштаганда, анынастынат аштизип, үч— төрт киши отуратурган супа жасады. Азыр алкайрага чаябай чоңойгон, асупа кенейген...

Дервиш гезесүнөсууну жаз, жай, күзичи гана ташыйт. Кышында жолдон жолоочу да аз каттайт, суукта суу да ичилбейт. Кышында чал аргасыз бош отуруп калат. Ишсиз зеригет бечара. Мурдалары али күүлү—күчтүү кезинде, ийнине он—он беш бүргөн шыпыргыны көтөрүп алып, аптасына бир жолу болсо да базарга барып, өзүнө аштуз кылып келгенче, кыйла черин жазып кайтаар эле. Азыр ал бул жумушун күн ысыкта, жер кургакта гана жасап калды, кышкы—сын токсондогу чалга базарга катташ, — а базар андан жети чакырым жерде, — оорлук кыла баштады. Анын ыкыбалына мурдагы кыштак да алыстап кетти. Болбосо, чал кээ бир күндөрү арча челегине булактын суусунан сузуп алып, кыштакты көздөй бөжөңдөп жөнөп калчу. Кыштакка келип, ал үй тандап отурчу эмес, каалаган эшигин ачып, кирип барчу. «Мына, — дечү, үй ээсине челегин сунуп, — булактын суусун апкелдим. Чай кылып ичкиле...» А чайга Кызыл булактын суусунан өтөөр суу жок, муну баары билишет. Бирок эл дервишти апкелген суусу үчүн гана эмес, ансыз да жакшы көрүшчү. Кайсы үйдүн босогосун аттабасын, мээримдүү тосуп алышчу, курсагын тойгузуп, кетээринде белине нан, чай, кант түйүп беришчү. Ырас, дервиш алардын бергенин кыйналып жатып алчу... Мына эми кышкысын базарлаш да,

мейманчылаш да калды. Кышты ал өзүнүн чычырканактуу аралынан эч жакка чыкпай кыштайт. Анча—мынча эрмеги бар. Күнүнө эки маал, эртең менен жана кечинде, булакка суу ичкени келген жапайы парандаларга, өзү суюк аш же ботко кайнатып жеп отурган таруудан жем чачып коёт. Парандалар ага көнүп бүткөн, андан анча жатыркашпайт, коркушпайт. Алар үчүн дервиш жана анын жапыс тамы чычырканактуу аралдын пейзажын толуктап турган табигый көрүнүш катары сезилет. Ырас, дервиш, мезгил—мезгили менен, этсиреген учурларда аларга билинтпей тузак коюп, кекелик, чил, кыргоол же коёндордун бирөө—жарымын алып калат. Жоготууну тигилер дароо туят, бирок чалдын мунусуна кайыл болушабы, эртесинде дагы эле келе беришет...

Бүгүн Ормондун келишине дервиштин казанында кекилик кайнап атыптыр. Казанын дервиш жаз келгенден бери эшигинин оозундагы очогуна асып калган. Очоктун алдында боёгу өчкөн, жыртык шалча жатат. Шалчанын үстүндө, очокко тезек сындырып салып коюп, чалдын өзү отурат. Тезек анын жыл бою жага турган бирден бир отуну. Жаз, жай, күз ичи дервиш өскүлөң бүргөндүн арасында эрбеңдеп жүрүп тезек терет. Терген тезеги үйүнүн жанында үй болуп жыйылып турат. Кышында анын кычык—кучугуна торгой, таранчы сыяктуу майда чымчыктар сууктан корголоп чыгышат. А кээде бирин—серин коён да жатак кылып алат...

— О, ассолоом—алейкум, дервиш ава, — деп шаңкылдады Ормон, эшегинен түшпөй жатып.

— А, кел, кел, Ормон, — деп жооп кайтарды дервиш, ордуна козголбостон. — Кана, эшегиңди сугар, сууңду сузуп кой. Анан экөөбүз шашылбай отуруп кекилик шорво ичебиз...

— А—а, бүгүн уучулук кылган экенсиз да? Жүдө жакшы, жүдө жакшы...

Эшегин Ормон чолок булактын соолуп бараткан жеринен сугарат. Ошол жерге дервиштин уруксаты менен атайын көлчүк жасаган. Көлчүк тамдын артында, чычырканактын арасында. Ал жакка эшегин минип кириш кыйын, жетелеп гана кире алат. Чолок жетелеп кирип, бирок анын суу ичип бүтүшүн күтпөй эле, чылбырынан көлчүктүн жанындагы чычырканакка байлап таштады. «Каалаганыңча ичип жат...» — деп койду. Анан куржунун ийнине арты—нып алып, булактын көзүнө жөнөдү. Дервиштин үйүнөн булактын чыккан жерине чейин сокмо жол бар. Жол чычырканактарды аралап, алардын башаламандыгына баш ийип, ийри—буйру болуп кетет. Жолду дервиш салган.

Колу менен эмес, албетте, буту менен, нары—бери каттап жүрүп. Бирок жаан—чачындагы баткактан жадап, чал жолго чоң—чоң жалпак таштардан апкелип жаткырып чыккан. Туташ эмес, бир аттам жерге бирден кылып. Таштаржаңыдан жашара баштаган жумшак чымга бир элидей батып кеткен. Дервиш аларды күнүгө шыпырып турат, анткени парандаларга жемди ошолордун үстүнө чачат. Ормон чолок таштан ташка секириктөп баратып дайым желбей калган тарууларга көзү түшөт...

Таштар Ормонго кыйла кыйынчылык келтирет. Анын буттары тизесинен артын карай бүгүлүп турат эмеспи, ошондуктан, тизелери менен гана басат. А таштарды тизелери менен аттаганга арымы жетпейт. Ошол себептен, адатынча, эки колун жардамга чакырат да, куду маймылга окшоп, сырандап секирип жөнөйт. Бул чолоктун бардык күчү колдоруна чыккан. Жашы элүүдөн ашканына карабай, өзүнүн узун, комуздай түптүз көөдөнүн эки колу менен куду мышыкты ыргыткандай ыргытып кете берет. Болгондо да манжаларынын учу менен гана...

Ормон булактын көзүнө келсе, бир даакылуу түлкү суу ичип атыптыр. Ормондун шарпасын угуп, сыраң этип, тикенектин арасына кирип кетти.

— Эй—эй! — деп кыйкырып калды чолок анын артынан.

Бирок ошол эле замат дервишти эстеп, коркуп кетти. Дервиш булакка келген иткуштарды чочутканга ага уруксат бербейт, билсе катуу жемелейт. «Жөн, келип, жен кетип жүр», — деген ал бир жолу Ормон суу ичип аткан кептерлерге таш ыргытып койсо. Деги эле Ормондун ушу булакка келип, эшегимди сугарып, өзүмө суу алып кетип жүрөйүн деген өтүнүчүнө дервиш кыйылып макул болгон. Ичи тарлыктан эмес, албетте... Жат кишини көрүп, жапайы айбандар булактан ооп кетеби деп коркот. Аларсыз булак мазарга айланат имиш. Бирок ошол эле учурда чал Ормонду аяды. Дарыясы канал га бурулгандан кийин чолок суусуз калган. А канал алые. Анын үстүнө ал шар агат, а жээктери цемент, жылма: эшеги да, өзү да ага эңкейип түшө албайт. Дервиш чолокко: бир күндө бир жолу, болгондо да, булактын өз ээлери суу ичип кетишкенден кийин гана келип жүрөсүн деди. Ушунусуна да кудайга шүгүр деп, Ормон минтип күнүгө өз учуру келген кезде гана келет...

Чолок, адатынча, адегенде колдорун жууду. Колдору көп учурда буттарынын түйшүгүн бөлүшүп жүрүп, чор болуп калган тарашадай катуу жана дайыма кургак. Чолок аларды чала—була суулап, анан экөөн бириктирип бир

чоң кесеге айлантып, аны менен суу сузуп ичти. Муздак суу какшыган өзөгү менен жүгүрүп түшүп кетти. «Ах жаныбар...» — деди чолок жаны рахаттанып. Анан колунун нымы менен аттын жаактарындай узун—узун жаактарын сылап койду. Мына ушундан кийин гана ал эки чөгүнүн булакка чөмөрүп алып, алардын ооздорун жакшылап бекитип, куржунуна салып, а куржунун ийинине артынып, кайра кайтты...

Дервиш казанын очоктон чыгарып, а очогуна суу толтурулган кичинекей абдестесин асып коюп, Ормонду күтүп отуруптур. Ормон келгенден кийин дервиш ортого дасторкон салды. Дасторкону — чекелери жыртылган ала—кандай сокмо таар эле. Дасторкон курук экен.

— Нан жок, — деди дервиш. — Нан кыла элекмин.

— А мен нан апкелдим, — деди Ормон. Анан белиндеги чарчысын чечип, очокко жабылган бир калама алып чыкты. Калама жүгөрүнүн унунан жасалыптыр. — Ысык. Жаны жаптым.

— А—а, ырас болбодубу...

Дервишкекиликтин этинэ киташкесеге бөлүштүрүп, эттин үстүнөн сорпосун куйду. Сорпосу кеселерге жарым—жартылай болуп калды.

— Коп кайнап, шорвосу соолуп кетти жаныбардын,

— деп койду дервиш.

— А эч нерсе эмес, — деди чолок.

Экөө тең сорпого нан туурап киришти. Ушу минутадан баштап, сорпо ичилип, эт желип, кеселер сөөмөйлөр менен жаланып бүткөнчө бир ооз да сүйлөшпөдү. Сөзгө чай ичүү маалында гана өтүштү. Булар дайыма көк чай ичишет. Чайдан кичине тезектин даамы, жыты келип турат...

— Кудай буюрса, быйылкы жаз жаанчыл болот, — деди Ормон.

— Болсун, болсун, ылайым, — деди дервиш. Бир пас унчукпай калышты.

— Мен тегирменимдин арыгын жаныртып чаап койдум,

— деп улады анан Ормон өз оюн.

— Жакшы кылыпсың, — деди дервиш. Ормон ойлонуп калды.

— Түндө түшүмө эски кыштак кириптир, — деди кийин жылмайып. — Куду азыркыдай жаз маалы экен.

Дарыялардын суусу аябай кириптир, тим эле шоокумунан кулагың тунуйт...

Дервиш мулуюп койду. Анын көз алдына эски кыштак, жаз, ташкындаган дарыялар элестеди...

Чай ичилип бүттү. Ормон чолок эшегине минип, жолуна түштү. Кетип баратканда дервиш ага бир жакшы бүргөн шышыргы тартуу кылды.

— Ой, жакшы кылбадыңызбы, — деди чолок. — Албетте, мунуңуз менен кампа, таштарды шыпырууга болбойт, ыпырындылары унга аралашып кетет. Бирок эшик—эликти шыпырганга куп жарайт да. Рахмат...

Бүгүн түнү бою жамгыр жаап чыкты. Бул быйылкы жаздагы эң узак жаан болду. Ормон чолок анын бир калыпта дыбыраган доошун тыңшап: «Жаай бер, жаныбарым, жаай бер» — деп тилеп жатып, танга жуук гана уйкуга кетти. Бирок эртең менен ойгонсо, жамгырдын үнү угулбайт. Кийинип эшикке чыкса, жамгыр такыр басылып, коюу туман гана каалгып туруптур...

«Эчтеке эмес, — деди Ормон. — Бир түндүк жаанын берген кудай дагы берет».

Ошентип, асманды каран койду. Мына ошол карашында көзүнө көпүрүк менен келаткан аял урунду. Ырас, көпүрүктүн өзү туманда көрүнбөйт, ошондуктан, аял көзгө көрүнгүс ичке зым арканда басып келаткансыйт. Анын үстүнө, аялдын башында түйүнчөгү бар экен, а эки колу бош, эки колу менен куду эле дарчыга окшоп, бутунун астын карап, кадамын этияттап шилтейт. «Коркуп атат, бечара, — деп койду Ормон. Бул көпүрүк — сайдын эң эндүү, эң бийик жээктерине салынган, эң кууш көпүрүк болучу. Эл аны бирде Ормон чолоктун көпүрүгү дешсе, бирде шайтан көпүрүк деп коюшат. Көпүрүктүн али жаңы кезинде деле аны менен ат, эшекчен адам ете алчу эмес: көпүрүк солкулдап, желбешик деп аталчу куртка окшоп, термелип туруучу, шондуктан, ат, эшек кичине басып келгенде эле, андан коркуп, көздөрүн бакырайтышып, кулактарын тикчийтип, кетенчиктеп туруп алышчу; көпүрүк менен жөөжалаң киши гана каттап келген. Мына эми гана, сай какшып калган кезде, ал керексиз, кароосуз калып, күчалдан тайып, үстүнөн адам эмес, түлкү чуркап өтсө качырап сынып кетчүдөй болуп, жүргүнчүлөрдү өзүнөн качырып турат, азыр анда эч ким өтпөйт... Мына ошондуктан да, тигил өтүп келаткан аялды Ормон

чолок аябай таң калып карап турду. «Болсо—болду, бул биздин жерлик аялдардан эмес...» — деп чечти ал.

Аял, мурдагысындай эле төбөсүндөгү түйүнчөгүн кылтыңдатып, эки колу менен көрүнбөгөн жан жыгачтарын кармалап, кыска—кыска арымдап, бүжүрөп келе жатты... Бул көрүнүш, кокусунан, Ормон чолокко тээ алыс, согуш жылдарынын арасында калып кеткен, башка бир көрүнүштү элестетип жиберди. Ошондо да азыркыдай таң эртең туман эле, бирок ал кыштын таны, кыштын туманы болучу. Саар менен, ушундай маалда, тегирмендин жүгү түгөнүп, тартарга эчтеке калбай, Ормон эл чакырганы эшикке чыккан. Элди ал өгүздүн мүйүзүнөн жасап алган карнайи менен чакырчу. Өгүздүн мүйүзүнүн ичи көңдөй, а Ормон анын ичке учун кичине аралап туруп, тешип койгон. Оозуна такая алып үйлөсө, куду волторнанын үнүндөй жоон, коңур үн берет. Бирок волторнанын үнүнөн мүйүздүкү күчтүүрөөк, алыска угулат. Ошо кезде мүйүз карнайды тегирменчилердин баарысы колдонушаар эле. Бирок башка тегирмендерге Караганда, Ормон чолоктукуна эл көп келишчү... Албетте, анын сыры мүйүз карнайда эмес, тегирмен менен тегирменчинин өзүндө болчу: тегирмен — жакшы тартчу, унду, майда жана берекелүү чыгаруучу; а тегирменчи — гырамдыгы жок жигит эле, галаны аз алчу же ченинен ашырчу эмес. Ормон, айрыкча, согуш жылдары кадыр—барктуу болгон: элде дан аз, ачарчылык, ким ашыкча гала бергиси келсин? Бирок Ормондун тегирмени да курук калган күндөрү көп болду. Кээде бир—эки жумага чейин эч ким келбей койчу. Мына ушундай күндөрү чолок мүйүз карнайин көтөрүп чыгып, озондотуп тартып туруп алчу. Өйүз—бүйүз кыштактарга тегиз угулсун үчүн, көп учурда ал өзүнүн шайтан көпүрүгүнүн орто ченине барып алып тартчу. Күндүзү, түндөсү — каалаган учурда, зериккен учурда, куса болгон учурда тартчу. Уккан элге анын мүйүз карнайинин авазы муңдуу жана аянычтуу угулчу. «Айланайын, алпарганга эчтемем жок болсо, эмне кылайын?» — деп күңкүлдөштү өздөрүнчө...

Мына ошо күнү да Ормон чолок карнайин алып чыгып, эшигинин алдында туруп алып, ал өйүз менен бул өйүзгө жар сала баштады. Кепке чейин боздоду. Бир маалда көпүрүктүн үстүндө бир караан көрүндү. Менин чакырыгым менен келаткан киши болсо керек деп, Ормон үмүттөнүп күтүп калды. Караандын башында түйүнчөгү бар экен, демек, аял. Ал куду эле азыркы аялдай, эки колу менен көрүнбөгөн көпүрүктүн жана жыгачтарын

кармалап, араң—араң аяк шилтейт. Албетте, анда көпүрүк күүлү—күчтүү эле, көпүрүктөн корккон эмес ал аял, Ормон аны тайгак муздан коркуп атат деп ойлоду. Айткандай эле, аял кокусунан жыгылып кетти. Жыгылганда да катуу жыгылды көрүнөт, көптөн кийин араң турду. Тургандан кийин, негедир, бир колу менен ичин кармап баса баштады. Ормон аны утурлап барып, башындагы жүгүн алмакчы болуп, көпүрүктүн учуна карай жөнөп калды. Көпүрүктүн учу жээкте. А жээк тегирменден эки аркан бою бийикте турат. Экөөнүн аралыгына Ормон кеткен менен оюп, кеп сандаган тепкичтер жасаган. Мына ошол тепкичтери менен төкөрөндөп чыгып барды. Ага чейин тигил аял да келип жетти. Суусар экен көрсө...

— Ой, сенсинби? — деди Ормон. — Катуу жыгылдың окшойт?

— А—а, — деп койду Суусар, күчкө салып жылмайып.

Курсагындагы колун ала койду. А курсагы чыгып калган экен ошо кезде. Ормон келиндин бети—башы бүтүндөй көгала болуп шишип кеткенин да байкады. Байкап, андан нары ага үндөбөдү, ал да унчукпай кете берди. Кийин билсе, ошо кетишинде, күйөөсүнөн — Колдоштон үч талак жообун алып, биротоло ата—энесинин үйүнө бараткан экен. Атасыныкына барар замат, баласы боюнан түшүптүр. Өзү ооруп бир жылча төшөктө жатты. Бир жылдан кийин ата—энеси аны өздөрүнүн бир алыскы тууганына күйөөгө берип жибершти. Он жылдай тиричилик кылды окшойт, ал тууганы менен. Анан анысы, туубас турбайсыңбы деп коюп жиберген. Азыр ал коңшурайондо пенсияга чыккан сельсоветтин председателине катын болуп жүрөт... Бир кезде Суусар дарыянын наркы өйүзүндөгү чоң кыштактын эң сулуу деген кызы эле. А биздин айылдын эң сулуу жигити — Ормон болучу. Экөө бири—бирин жакшы көрүшчү. Абдан жакшы көрүшчү. Аз эле жерден үйлөнүшпөй, калышты: капилеттен согуш чыгып, Ормон пронтко кетти, а эки жылдан кийин, эки бутунан ажырап кайтып келсе, Суусар Колдошко тийип алыптыр.

— Насиптагдыр экен да, ушундай болуп кетти, — деди ошондо Суусар Ормонго. — Таарынба эми... Көп кейибе... Сени да бир бактылуу күтүп тургандыр...

— Корболосуң, Колдошко, — деди Ормон каңырыгы түтөп туруп. — Мени айтты дээрсин, кор болосуң...

Суусар айткан бактылуу кыз Балтабай кашыкчынын көзү алчы кызы болуп чыкты. Билерман көпчүлүк Ормон чолокко ошондон өтөр аял жок деп

табышты. Койдон момун жан эле ал бечара. Өмүрү кыска экен шордуунун, бир кыз төрөп берип, учуктан өлүп кете берди. Кызын Ормон өзү багып—чоңойтту. Окутту. Азыр кызы Фрунзеде, артист. Жылына бир маал артист күйөөсү менен жалгыз уулу үчөө келип, беш—он күн жүрүп кетишет. Эки жыл илгери өздөрү менен кошо бир аялды ээрчите келишиптир. Аял кыркта экен. Төрт эрден чыгыптыр. Бала—чака көрбөптүр. Ормондун кызы менен күйөө баласы иштеген театрда кийим илгич болуп иштейт имиш. Кызы менен күйөө баласы аны биздин атабызга алып беребиз деп көндүрүп, ээрчитип жүрө беришиптир. Ормон дагы макул болду. Аялды бир сыйра кийиндирип, молдого нике кыйдырып алды. Жаш экенсиң, иштегин деп, колхоздун бала бакчасына ашпозчу кылып орноштуруп койду. Бирок шаарлык аялы Ормон менен алты ай араң жашады. Зеригип, шаарын сагынып, шаарына кайтып кетип калды. Кеткенде да, Ормонго айтпастан качып кетти. Ормон анча кейиген жок, түшүндү. Бирок талагын албай кеткенине өкүндү. Менин никемде туруп, башка эрге тие албайт да эми бечара деди. Ары ойлонуп, бери ой—лонуп жүрүп, акырында кат жүзүндө болсо да катынынын жообун берди. «Байбиче, мен сага ыраазымын. Бир талак койдум. Багын, ачылсын», —деп жазды катында. Кийин кызы менен күйөө баласынан укса, аялы бул катка аябай кулуп, көрүнгөнгө окуп берип, көпкө чейин азилдеп жүрүптүр. Ормон ошондон бери үйлөнө элек...

Көпүрүктөгү аял жээкке жакындап калды. Жакындаган сайын ал Суусарга окшой берди. Тээ согуш жылдарында ушул эле көпүрүктөн, ушундай эле туманда өтүп бараткан Суусарга жээкке чыккандан кийин караса, чын эле Суусардын өзү. Ормон чолоктун картайып бараткан жүрөгү бир жолу туй лап алды.

— А—а, сенсиңби, Суусар, — деди ал жылмайып. — Арыба.

— Бар бол, — деди Суусар да жайдары түрдө. — Бу бекер отургуча, көпүрүгүңдү оңдоп койсоң болбойбу.

— А бул көпүрүктөн эч ким өтпөй калган азыр. Сенин өтүп келатканыңды көрүп, бу ким болуп кетти деп таңыркап турдум эле. Көрсө, сен экенсиң...

— Менмин, Ормон, менмин... Кандай, аман—эсен турасыңбы?

— Кудайга шүгүр. Өзүң кандайсың?

— Өзүм... Өзүм ушинтип келатам... Жакында сельсевит күйөөмдү көмдүм. Эми минтип келатамын. Биротоло.

Ормон эми гана Суусардын көйнөк, жоолугу кара экенин байкады.

— А—а... Жайы жаннаты болсун ылайым, — деди да, алакаңдары менен бетин сылап, бата кылып койду.

— Ушундай, Ормон.. Кайыр...

— Кайыр...Эми бир жолу келсен, көрүшүп турабыз. Акыркы сөздөрү най таарынайтып алып, Ормон кызарып кетти. Эмне үчүн айтканын өзү билбей калды. Суусар буга мулуюп койду.

— Албетте, — деди. Эми эч жакка барбайм. Барып бүттүм.

— Ким билет. Дагы бир жактан жуучу келсе, кете беришиң мүмкүн да.

— Ушу кебетем менен дагы эрге тиемби?..

— Эмне экен? Кебетең эң сонун. Кырктагы жубандай болуп турасың.

Ормондун айтканында чындык бар эле. Суусар анча карыбаптыр. Төрөгөн эмес да. Муну өзү да билет окшойт, Ормондун сөздөрү ага жага берди. Каткырып күлүп жиберди. Оозу жык алтын тиш экен.

— Ой, Ормон, ой, Ормон, — деди анан, ошенткен бойдон басып кетти.

Ормондун да көңүлү негедир көтөрүлө түштү. «Эх, согуш, согуш, — деди Суусарды узата карап. — Эх, Колдош, Колдош... Атың өчкүр, атың өчтү го акыры...»

* * *

Ушул убакка чейин Колдоштун Суусарды эмне үчүн коюп жибергенин эч ким билбейт. Ормон дагы. Ырас. Колдош өз учурунда: «Менин катыным бузук чыкты. Мен жокто менин төшөгүмдү булгаптыр. Мына ошону үчүн талагын колуна бердим», — деп элге жарыя кылган. А эл буга ишенип, ишенбейт. Суусарды карашса, Суусар унчукпайт. Кийин Колдоштун өзү тигиндей болуп кетти. Суусар болсо жаңы эрге тийип алды, а бүдөмүк бойдон кала берди. А иш, чынында мындай болгон экен...

Ошол, Суусар көпүрүктөн жыгылып—мүдүрүлүп өтүп бараткан күндөн бир күн илгери, куптан ченде, Колдош Ормондун тегирменине келген. Мингени Разак рейистин боз жоргосу, астында бир канаркап кайракы буудайы бар. Буудай да, албетте, райистики. А Колдоштун өзү райиске бир тууган жээн. Жалгыз эжесинен калган жалгыз туяк.

— Ормон! Эй, чолок! — деп кыйкырды ал, атынан түшпөй жатып.

Ормон ичкериде болчу. Шишелүү чырактын күнүрт жарыгында Айниса эже менен сүйлөшүп отурган. А тегирмен, бир калыпта күркүрөп, Айниса

эженин бир куржун макасын шак кылып чыгарып аткан. Ал кезде Айниса эже бозо салчу, гаргарлик" кылчу.

Беш баласы бар эле бечаранын, баарысы жаш, а күйөөсү согушта. Бозо сатып багып жүрдү балдарын. Ырас, кыштакта анын бозосун ичээрге эркек деле аз калган, а калгандары Айниса эжени жарытчу эмес, ичишсе, насыяга ичишет, же катынбалдарынан катып, анда—санда бир кила, эки киладан мака алып беришет. Шондуктан, бозосунун көбүн ал базарга алпарып сатат. Күн сайын эртең мененки үрүнбараңда ийнине бозо куюлган чоң гезөнү артынып алып, базарга барчу араба жолго биринчи болуп жаны из салып, жалгыз өзү бөжөндөп жүрүп кетет...

— Ормон! О чыкпайсынбы бери, ит чолок! — деген кыйкырык келди тыштан.

— Ботом, Колдош жинди го! —деди Айниса эже кичине кабатырланып. Колдоштон катын, балдар коркушчу. Кайсар жигит эле.

— Ошол, —деди Ормон, эшикке карай жөнөп. — Ичип алган окшойт бу байдебөт.

— О кокуй, анда этият бол, айланайын, — деп калды Айниса эже. — Ичип алса, жоолашканга жоо таппай калат ал...

Ормон чыкса, Колдош атын байлап атыптыр.

— А—а, сен белен эргул, — деди Ормон.

— Ой, тегирмениңе жүк апкелген кишини утурлап албайсынбы, — деди Колдош. — Жүк жок деп го кереликечке отурасың карнайинди чалып.

— Айып бизде, таксыр. Куш келипсиз, куш келипсиз. Кана, жүгүңүздү көтөрүп ичкери кириниз.

— Ошондой десең, гөр чолок...

Колдош жоргонун үстүндөгү каптыдалысына оодарып алып, талтандай басып, тегирменге кирди.

— О—о, гаргар да ушерде турбайбы, — деди Айниса эжени көрүп.

— Ушуердемин, айланайын, ушуердемин,— деди Айниса эже бөйпөлөңдөп. — Силердин камынарды көрүп, шак тартып атам. Кана, тезирээк түшүр жүгүңдү... Акырын...

Бечара, жардамдашып дажи берди. Колдошка бын жерге таштап,үстүнө очоюп отуруп калды. Колдошко кудай "Гаргар— бозосалып, бозосаткан киши.

сөөлөттөн, күчтөн мол берген. Түсү капкара, жаактары салаңдап, кулактары жаргажа бышкан жарканаттарга окшоп түлкү тебетейди настынан жапырылып чыгып, бакырайган чоң—чоң көздөрү канталашып, алда—кандай болуп ойноктоп турат. Колдош түлкү тебетейин колуна алып, тириңке менен капталган теритонун жеңименен маңдайындагы терин сүрттү.

— Оф... — деп койду артынан.

— Кайраным, оозундан Орун таа жеңендин арагы буркурайт го? — деди Ормон.

Колдош курсант болуп күлдү буга. Тиштери аттын тиштериндей чоң—чоң, апапак эле.

— Ананчы, — деди мактанып. — Араксыз бул суукта мен алардын буудайын кантип тарттырып барып берем. Кандай дейсиз, Айниса

— Туура айтасың, айланайын, — деди гаргар. — Эшик өтө суук болуп турат. Ичкениң аш болсун, ылайым.

Тегирмендин үнү өзгөрө баштады. Ормон кампадандын түшүшүн карады.

— Айниса эже, куржунуңду даярдай бериниз, — деди анан. — А сен кабыңдын оозун чеч.

Колдош кабынын оозун чечти. Ормон экөөлөп аны кампани кырына чыгарышты. Кийин Ормон калагын алып Айниса эженин куржунуна чыккан шакты салыштыра баштады. Салыштырып бүткөнчө, кампада калган мака дагы түгөндү. Ормон кампанын оозундагы чүрүшкөн үч бурчтук жыгач кеселеги данды кагып түшүрүп, кесенин оозун жогору көтөрүп койду. Колдош кабындагы буудайды акырын кампага куя баштады. Таштардын ортосундагы мака таза чыгып бүткөн кезде. Ормон кесенин оозун кайта ылдыйлатып, Колдоштун буудайын коюп жиберди. Анан дароо пышаң менен тегирмендин кулагын көтөрө коюп, кулакка кыстарылган шынааны алып койду. Тегирмен шак эмес, майин ун чыгара баштады...

— Ботом, сен гала албадың го? — деди Айниса эже, эстей коюп.

— Галаны мен бозо болуп чыкканда аламын, — деди тегирменчи.

— Рахмат, айланайын, өмүрүң узун болсун, ылайым. Эртең келип бозо ичип кет. Колдош, сен да баргын.

— Барбаганда анан, — деди Колдош.

— Айтмакчы, сен, Айниса эженин бозосун бекеричип жүрө бересиңби?
— деп калдыага Ормон. — Төлөбөйсүңбү акысын?

— Төлөйм, төлөйм, — деп ырсандап күлдү Колдош.

— Качан?Төөнүн карды жарылгандабы? Анда Айниса эжеда бозо салбай коёт, сенден акыалбайт. Төлөсөң, азыр төлө. Манабу унундан!

— Ой, бул ун бирөөнүкү да?

— Бирөөнүкү болгондо — тагаңдыкы. А тагаң ким, сен ким? Баары бир бир капты эки үй бөлүшүп жейсинер, туурабы? Андан көрө, кутулуп ал. Айниса эже, идиш бериңиз!

— Э мейли, — деп койду Колдош аргасыздан.

А Айниса эжеге кудай бере салды. Мындай учурду күткөн эмес.

— И—и, айланайын, идишим да жок эле, кап! — деп шашып калды. — Башындагы жоолугун эстей койду. — Манабу оромолго болсо да... Караңгы эмеспи, эч ким көрбөйт жыланбаш баратканымды...

Ормон жоолукту жерге жайып жиберди. Колдоштун чыгып аткан кайрак унунан калак менен сала баштады. Эки—үч калак салгандан кийин Колдош:

— Эй—эй, болду, болду! — деп кыйкырды. — Нысапсызга кашык салса, эки ууртайт.

— А сен Айниса эжемдин бозосун ичип атканда «болду, болдулап» кыйкырбайсың го? — деди ага Ормон. Оромолду түйүп, Айниса эженин колуна карматты.

— Айланайындар, экөөңөтен рахмат, — деди гаргар жетине албай. — Бечара балдарым көптөн бери буудай нан жешелек... Саар менен бозого келгиле...

Ормон анын ийнине куржунун көтөрүп койду.

— Кел дегенге жараша, бозодон көбүрөөк калтырсаңыз, баарын эле базарга алып кетпей.

— Мына өзүңө келгенде, напсиң дароо баш көтөрөт, — деди Ормон.

— Боптур, кагылайын, мындан ары көбүрөөк калтырып жүрөйүн, — деп Айниса эже чыгып кетти.

Эми экөө гана калышты.

— Өзү албарстыдай болгону менен, кызы бир жакшына кыз болуп, көздү күйгүзүп келатат, — деди Колдош, ырсандап күлүп.

— Ким! Сонобу?

— Ооба.

— Уялсаңчы айван. Соно — бала да ал и. Он алтыга эми чыкты.

— Балабы? Хе! Сен айткан бала ат багар Закир менен өбүшүп жүрөт күн сайын. Бала имиш...

— Өбүшсө, өбүшкөндүр. Экөө теңтуш, бирге окушат. Экөөбүз делемектеп тезкени бизде өзүбүздүн клаес ташкыздарыбызды чырылдатып өпкүлөп калчу элек го? А—а... Айтмакчы, анда кыздар сени жанына жакын жолотушчу эмес.

— Туура. Бирок ошондогу мени жанына жолотпой, а сага өптүрүп жүргөн кыздардын бири, бири эмес — пири, азыр биздин коюнда жатат. Күн сайын. Мына үч жылдан бери.

— Сеники да туура, — деп моюнга алды Ормон жылмайып. — Согуш кылды муну. Согуш болбосо...

— Жок, мунутагдыр кылды. Тагдырдынишибул.

— Тагдыр? Эмне, мен тагдырдын буйругу менен согушка барыптырмынбы? А сен тагдырдын буйругу менен согуштан калдыңбы?

— Ананчы?!

— Анда, тагдыр деген, сен үчүн тагаң турбайбы. Колдоштун көздөрүнөн заары чачырай түштү.

— Эй, чолок, оозуңа карап сүйлөсөңчү...

Ормондун да жини келди, бирок өзүн басты. Болор иш болду, эми айтышкандан не пайда?

— А кел, эмесе, башка нерсе жөнүндө сүйлөшөлү.

— Мына эми өзүңө келдиң, чолок. Өткөндү козгоп не кыласың. Андан көрө, катыныңа айтчы суу алып чыксын.

— Катын атасыныкына кеткен. Өзүң кирип ичип чык. Тегирмен эки канаага бөлүнөт. Биринде Ормон аялы

менен тиричилик кылат. Колдош ошо бөлмөгө кирип, суу ичип чыкты. А кайтканча, Ормон тегирменден түшкөн унду чогултуп турду.

— Сен эмне, буудайың тартылып бүткүчө менин алдымда отурайын дейсиңби? — деп калды ал Колдошко.

— Ананчы.

— А—а, булжакта жүрсөң үйүнө бирөө келип, Суусарды коркутпайбы?

— Агер чолок десе, — деп күлдү Колдош. — Азыр биздин айылда ушу менин катынымдын койнуна кирер эркек калдыбы? Шектен ээрэлекиши мезүңэкенсиң. Бирок менсенден коркпойм. Анткени барчу болсоң, изиңден дароо таанып алам: төрт буттап басатэ мессиңби.

— Эмне үчүн биздин айылды эле аласың? А дарыянын өйүзүндөгү кыштактарды неге кошпойсуң? Ал жакта али эркек көп. Айрыкча, Суусардын өз кыштагындагы жигит—тердин көбү ушул жерде. Болгондо да, бир кезде Суусарды менден кызганып жүргөндөр бар. Алардан этият болушуң керек, досум.

— Э—э, чологум, сен менин ичимди күйдүрөм деп атасың, билемин. Бирок кадырың жам болсун, менин ичим күйбөйт, кайра өзүнө эле кыйын болот, байкушум. Суусар меники. Ал мени жакшы көрөт. Менин никемде турганда, жанына жат эркекти жолотпойт. Мен буга ишенем.

— Жакшы көрөт дейсиңби? Мына ушунда шегим бар. Менин укканыма Караганда, Суусар сенин эки жолку жуучуна жок деп жооп бериптир. А үчүнчүсүндө, арданып, тагаң өзү барып, ата—энесин араң көндүрткөн имиш. Мүмкүн, бул ушак сөздүр?

— А гер чолок, күйүтүң али да күчтүү экен го? А мен ойлоп жүрөм, эстүү неме, өзүнүн аскерден төрт буттап келгенин эске алып, энчисине Балтабай кашыкчынын көзү кышык кызы тийгенине кудайга шүгүр деп, жүрүпжүрүп Суусардан күдөр үздү деп. А көрсө... Кой, бул жерде отурсам, тан атканча мээмди чириткендейсин. Андан көрө үйүмө эле барып уктап келейин. Суусар да төшөктү жылытып койгондур...

Колдош шылдыңдап күлүп коюп, чыгып кетти. Бул айван туура айтат деп моюнга алды Ормон жалгыз калып. Күйүт күчтүү... Мүмкүн ал өмүр бою калаар...

* * *

Айыл эки дарыянын ортосуна кысылып, дарыялар иймеңдесе, кошо иймеңдеп, эбегейсиз чоң крокодилди элестетип тоо ылдый чубалып жатчу. Айылдын үйлөрү чачкын, аралары алыс—алыс эле. Ар бир үйдү өрүкзар чүмкөп турчу, өрүкзарга киргенге чейин, үй көрүнчү эмес. Ошол түнү асман чайыттай ачык болуп, ай жаркырап тийип турган. Катый түшкөн калын кар өзүнүн тазалыгы, тунуктугу менен көз уялтып, карарган калың өрүкзарларды ого бетер карартып, ай астында мемиреп, жеңил жорткон желге бетин

сылатып, муздап жатты. Өрүктардын арасынан көгүш түтүн көтөрүлүп, анда— санда ит үрөт...

Райистин боз жоргосу катыган карды качыратып, Колдоштун олчайгон денесин бир калыпта чайпап тегирменден Колдоштун багына барып кирчү сокмо жолдо келатат. Колдош жоргону өз басыгына жөн койду. Өзү кызык ойдо. Өрүктарына келип жеткенде, ал, жоргонун жылоосун тартып, өрүктөрдүн арасынан чала—була көрүнгөн үйүн көпкө карап турду. Анан, жинди немече, бир жолу заарлуу күлүп алды да, шап жерге түшүп, атын өрүккө байлады. Тонун чечип, тескери кийди, тебетейин оодарып, көзүнө чейин кептеп алды. Ошондон кийин өрүктөрдүн көлөкөсү менен калдаңдай басып үйүн көздөй жөнөдү. Күйөөсү кечиккен күндөрү (а Колдош көп кечигет), Суусар аны күтпөстөн жатып алат; бирок таттуу уйкусунан ойгонуп барып ага эшик ачыштан зеригип, көп учурда эшигин ичинен илбей коёт. Мунун айынан экөө далай чатакташкан. «Менин ордума башка бирөө кирип келсе, эмне болот, канчык?!» — деп чаңырат Колдош.

«Корксоң, кечикпей келип жүр», — дейт Суусар. «Мен тегирменде түнөйм, эшикти бекем дембелеп ал», — деген эле Колдош бүгүн. А Суусар анын айтканын кылбаптыр. Буга Колдоштун табасы кана түштү. «Мына эми жазасын тартасың, айым», — деди ал, үйүнө урданып кирип алып. Суусардын уйкусу катуу эле, сезген жок муну. Жалгыз жана кичинекей терезеден түшкөн айдын жарыгында билинер—билинбес коңурук тартып, бейкапар мемиреп жатат. Колдош көздөрү карангылыкка жакшылап көнүккөнчө, босогонун алдында тыныгып турду. Кийин шапашуп барып, кийимчен бойдон Суусардын койнуна шумкуду. Суусар адатынча жыпжыланач экен. Анын дайыма жыланач жатмай адаты да Колдоштун жинин келтирчү. Бирок азыр буга Колдош сүйүндү. Колдоштун муздак кийимдери денесине тиер замат Суусар чочуп, кыйкырып жиберди:

— Ай—ай! Бул ким?! Колдошсуңбу!

Колдош жооп бериштин ордуна, анын кымча белинен бек кучактап, бетинен, мойнунан, көкүрөгүнөн өпкүлөп, катуу—катуу тиштегилеп кирди. Ошондо гана Суусардын чындап үрөйү учуп, үнүнүн барынча чыңырып, Колдоштун кучагынан чапчып турганга умтулду. Бирок Колдоштун оор денеси анын үстүнөн басып, колдору колдорун аёосуз кайрып кирди. Күрөш бар болгону он минуттай гана созулду...

Он минуттан кийин Колдош үйүнөн атырылып чыгып, келген изи мене бакты аралай чуркап жөнөдү. Өлүп—талып босогого жетип келген Суусар анынөрүктөрдүн көлөкөсүндө эрбеңдеп бараткан элес—булас сөлөкөтүн жаналакетке түшүп карады. Бирок анын кимдигин даана тааный албай каңырыгы түтөп, желбегей жамынган желегин желге желбиретип, эшиктин ордуна эшик болуп, армандуу кала берди...

Боз жорго кайтадан Колдошту үстүнө отургузуп, кайтадан катуу карды качыратып, желип—жортуп жолго түштү. Бирпастан кийин ал колхоздун атканасына баратканын байкап, абдан сүйүнүп кетти.

Аткана кыштактын тээ жогору жак четинде эле. Аны алты паксалуу эски коргон курчап турат. Коргондун бир бурчуна, аткананын эшигине маңдайлаш, бир үймөк беде, бир үймөк чөп, бир үймөк саман жыйылган. Үчөө тең азыр, кыштын акыркы айында, жарым—жартылай эңшерилип калган. Алардын азайышына боз жоргонун да тиешеси бар. Ал күн сайын бир маал Колдош менен келип, каалаганча отко тоюп, а кетеринде эки жагына эки таңгак кылып, артынып да кетет. Албетте, ал райистин аты болгондуктан, райистин аялы Орун сыяктуу эле өзүнүн өзгөчө абалынан абдан пай—далануучу. Орун, башка аялдарга окшоп, оор жумуш кылбагандай, а жегени арпа же маканин наны эмес, жалан кайракы буудай жегендей, боз жорго дагы башка аттарга окшоп, жазында кош айдап, жай жана күз бою кырман жанчып, эгин тартпай, а жегенге келгенде, жапайы чөп, саман деп отурбай, бедени гана жейт. Жегенде да туура үймөктүн өзүнөн жеп, жегенинен көп шакел чыгарып, майкаңдап, абдан ысырап кылат. Бул үчүн атбагарлар аны сөгүшөт, бирок бирөөгө угузбай сөгүшөт...

Колдош коргондун дарбазасына келип, көнүмүш түрдө анын тешигинен колун сунуп, илгичин түшүрүп, ичкери кирди. Кирип, аттан түшүп, жоргонун ооздугун чыгарып, эркинче коюп жиберди. Жорго беденин скирдасына, а өзү атканага карай бет алды.

Атбагарлар экөө. Бири — Ысман деген адам: бою кыска, тоголок келген, кулагы оор, мурду менен сүйлөгөн киши. Экинчиси — Закир, он алты жашар боз бала. Экөөнүн карамагында алтымыштан ашык жылкы бар, алардын көпчүлүгү бээ. Бечараларда эртеден—кечке тыным жок. Эртең менен бир—бирден жетелеп чыгып, эшиктеги акырларга байлашат, акырга чөп кыркып салышат, айдап барып дарыядан сугарып келишет, астыларын күрөшөт, а кечинде кайта ичкери апкирип, дагы жемчөп чачышат. Ошондон кийин гана

экөө очокко самандан жагышып, чөгүнгө чай куюшуп, суу болгон кийим—кечелерин кургатканча, чарчап—чаалыккан денелерин эс алдырышат. Мына ушундай маалда, кээде, Колдош кокус кирип барат.

Аткананын эшиги экөө: биринчиси — чыгыш жак ба—шында, экинчиси — түндүк—түштүк бөлүгүнүн орто ченинде. Экинчи эшикти атбагарлар кечки иштер бүтөөр замат дароо бекитишет, а биринчисин өздөрү жатаар алдында гана дембелешет. А булар өтө кеч жатышат. Арып—чарчагандарына карабай, очокко самандан улам—улам чеңгелдеп салып коюшуп, кээде түн ооганча анымуну сүйлөшүп отура беришет.

А бир айдан бери жакшы эрмек таап алышкан: бир айдан бери экөөлөп бир өгүздүнтерисин ийлешет. Терини жакшылап бышырып туруп, өздөрүнө пайчеки тиктиришмекчи...

Колдош биринчи эшикке басып келип, анын кычыгынан очок жакка көз чаптырды. Очок эшиктен кире бериште сол жактагы бурчта эле. Очоктогу оттун жана эки ташпанардын жарыгында маңдайтескей отуруп алышып, атбагарлар терисин тарткылап атышат. Арткы дубалга алардын көлөкөсү түшүп турат.

Эмне кылып кирсем? — деп ойлонуп калды Колдош. Ал келсе, жөн келчү эмес, дайыма бир шумдукту ойлоп таап, бечараларды коркутуп—үркүтүп кирчү. Бирде эшиктин кычыктарынан мылтыгын же бычагын сунса, бирде эшиктин оозунда туруп алып, бөрү болуп улуп туруп алат. А бир жолу ушундай маалда келатып, эшикти кыйгач ачып, очоктун боюна коёндун башын ыргытып коюп, өзү көрүнбөй кете берген. Азыр тырмактары менен эшикти тытмалап, ит болуп кыңшылай баштады. Ысман аке, албетте, уккан жок муну. Бирок Закир эшикти тикчийип карап калды. Аны көрүп Ысман аке да бурулду.

— Эмне болду? — деп сурады ал шеригинен.

— Ит... — деди Закир, кабатырланган түр менен. Анын коркунучу Ысман акеге да өттү. Экөө кыйлага

чейин унчукпай эшикти жалдырап карап турушту. Акырында Ысман аке өйдө болуп, абайлап басып келип, эшикти ачты.

— Баааа! — деп кыйкырып жиберди Колдош. Ысман аке чочуп, кетенчиктеп кетти.

— Ай, адепсиз, — деди анан наалып. — Ушу сенин жаман адатың качан калаар экен...

Колдош ырсаң—ырсаң күлдү.

— Карасаң, бизди коркутуш үчүн, атайы тонун, тебетейин тескери кийип келиптир.

Колдош, чынында, тону менен тебетейин унутуп калган болучу. Үсүтүнө бир карап алды. Кийин шек алдырбастан, күлкүсүн улап:

— Ананчы,— деп койду. Тонун чечип, оңдоп кие баштады. — Иштер кандай, Закир? Гаргардин кызын өпкүлөп атасыңбы?

Закир уялып, унчуккан жок.

— Кой, баланы антип кызартпа, — деп болушту Ысман аке. — Теңтуш болгондон кийин анча—мынча азилдешет да.

Ысман аке ордуна отуруп, Закир экөө кайтадан өгүздүн терисин колго алышты. Колдош да отурду.

— Ой, даты элеийлеп бүтө элексиңерби? — деди ал.

— Кундузу кодубуз бошобойт, кечинде гана минтип кичине—кичинеден тарт кылап калабыз,— деди Ысман аке.

Колдош очоктун онжак тарабындагы түркүккө байлануу турган чаначкакөзүн артты. Атбагарлар кысыр калган бээлерди саап. өздөрүүчүн кичинеден кымыз кылышчу.

— Кымызынардан куйбайсынарбы бир чыны, — деп калды Колдош.

— Кымыз... жетиле элек али, — деди Ысман аке кыйылып. — Жана эле саап куйганбыз.

— Мейли. Саамал кымыз дартка даба болот...

— Эмесе... кичине куюп бер, — деди Ысман аке аргасыздан.

Закир ордунан туруп, кымызды бышып кирди. Кымыз чаначтын түбүндө гана чулуктап атты.

— Аз го? — деди Колдош.

— Анан эмне.. Эки кысыр эмди тайдан арткан сүт да. Булар да байып баратат...

Закир бир таш кесеге толтура кымыз куюп Колдошко сунду. Колдош аны бир шимирип койду.

— Ох... Рахмат...

— Пронттон кандай кабар бар, Колдош? — деп калды Ысман аке. Бу бүтөйүн дейби жакын арада?

— Э—э, аны эмне менден сурайсыз? Мен каяктан билем.

— Эми сен эларасында жүрөсүң, угасың, көрөсүң дейм да. А биз Закир экөөбүз атканадан чыкпай, эчтекеден кабарыбыз жок. Бирок ойлогон оюбуз, сүйлөгөн сөзүбүз эле — пронт... Өзүң билесиң, менин уулум, а Закирдин атасы жүрөт ал жакта. Э—э, кыяматкайым иш кылды бул Гитлериң, үйүң күйгүр...

— Аксакал, оозуңузга карап сүйлөңүз! Гитлер меники эмес! — деп Колдошко кусунан ачуул анып берди.

Ысман аке андан коркуп кетти.

— Ой, албетте, сеники эмес, — деди бечара шашып. — Меники да эмес. Закирдик да эмес. Гитлер немистердики да. Биздин душманыбыз да.

— Анан эмне Гитлериң дейсиз?

— Айланайын, мен жен эле айттым. Сөз келип калганын...

— Сөзүңүздү мага келтирбей жүрүңүз, уктуңузбу?

— Ботом, сен азилдешип атасынбы же?..

Колдош чындап эле айтып аткан, бирок эми азилге айлантып, күлүп жиберди.

— Азил, Ысман аке, — деди. — Эмне, мени кыргыздын тилин түшүнбөйт дейсизби?

— Ошондой десең, үкө, — деп Ысман аке жеңилдей түштү.

Колдош күлүп—күлүп, ордунан козголду.

— Кой, мен кетейин. Түн да бир маал болуп калды.

— Закир, тур бедеден таңышып бер.

— Жо—жок, өзүм эле таңып алам...

Атбагарлар бирин бири таңыркай карашты: мындай жардамдан Колдош баш тартчу эмес.

— Жакшы калгыла...

— Жакшы бар...

Колдош атканадан чыгып, бедеүймөккө келди. Боз жорго жыргап кардынын камын жеп атыптыр. Колдош анын басмайылын бошотуп, үстүндөгү кийиз жабуусуноң доп жапты. Кийин, саман үймөккө барып, анын бир капталын оёбаштады. Бир паста кичинекей үнкүр пайда болду. Колдош аткана жакты бир карапалдыда, үңкүргө кирип, кымтыланып жатып алды. Самандан чыккандын жытыб урдей түштү. Көпү бакыт өтпөй, чыккандардын чыйпылдаганы угулду. Алардын үнүн тыңшап жатып, Колдош акырындап уйкуга кетти.

Колдош чыгып кеткенден кийин атбагарлар кыйлага чейин унчукпай өздөрүнүн ишин кылып отурушту. Ашатылган теринин экөө эки четинен кармап алышып, ар кимиси өзүнө тартышат, тери секин—секин тегеренип чыгат...

— Кызык, — деп койду Ысман аке бир маалда. — Пронттон суйлөсөң эле ушу жигиттин жини келет. Сыягы коркот окшойт.

— Эмнеден? — деп сурады Закир.

— Пронттон. Өзүн да пронтко алып кетиши мүмкүн да. Ырас, бир жолу чакыртканда, тагасы алып калган.

— А мен коркпойм. Эгер мени чакыртса, жан деп кете берет элем. Пронтто атамды табат болчумун, сиз дин балаңыз, Мурат акеге жолукмакмын. Аларга кошулуп, немистер менен салгылашка кирмекмин!

— А—а, уулума, баласың да... Согуш — балдардын оюну эмес. Ал жерде күн сайын киши өлүп турат, тирүүлөр өлгөндөрдүн үстүнөн аттап жүрүшөт... Андан көрө согуштун тезирээк бүтүшүн тилейли, биздикилердин жеңишин, алардын аман—эсен келишин күтүп, мына минтип колубуздан келген пшти иштеп, чыдап тура берели, — Ысман аке шпжн токтотуп. теринин ал жер, бул жерин кармалап, анан канчалыкийленгенин сынап баштады. Тери кыйла жумшал, агарыш калган. — Дагы бир жумадай ийлеп туруп, анан быча берсек болот. Кудай буюрса, экөөбүздөн ашат, терн чон.

— Ашса. ашканын дервиш авага береличи, ал дагы пайчеки тигип алсын, бечаранын чарыгы такыр жырттылып бүтүптүр.

— Туура айтасын. Ошо кишиге беребиз.

— И—и. айтмакчы, Ормон аке да сурап жүрбөйбү! Эки жамачы кылып алайын деп?

— Ага аз эле кетет. Өөнүнөн берип коёбуз. — Ысман акетерини бүктөй баштады. — Кел, эми жаталы...

Ысман акеочоктун жанындагы кичинекей жыгач сөрүгө жатат. Сөрү менен аттардын ортосун арсак—терсек жасалган жыгач тосмобөлүп турат. Ушундай эле сөрү, ушундай эле тосмоаткананын түндүк—түштүк төрүндө да бар. Ал Закирдики. Закир ташпанардын бирөөн алып, ордунан турду.

— Соргок кашканы карай өтчү, дагы жибин үзүп алып жүрбөсүн башынды жегир, — деп тапшырды ага Ысман аке.

— Жакшы түш көрүп жатың.

— Жакшы түш көрүп жат...

Ысман аке терини башына жаздап коюп, шашпай чечинип кирди. Ушу тапта кысыр эмди тайлардын бири жыгач тосмонунжанына басып келип, атбагардын чечингенин таныркап карап калды...

Закир акырлардын ортосундагы коридорго түшүп алып, өзүнүн ордуна жөнөдү. Түндөсү аткананын ичи абдан жылып кетет. Ал жылуулук, биринчиден, күндүзү кечке ачык турчу жана терезе менен көң чыгарылуучу эшиктердин милдетин аткарган көп сандаган төгөрөк тешиктердин бекитилишинен болсо, экинчиден, аттардын өзүнөн чыккан деминен пайда болот. Ырас, бул жылуулуктан коңурсук жыт келет. Мындан эки жыл илгери Закир жаңыдан атбагардын жардамчысы болуп киргенде, бул жытка көпкө чейин көнө албай, маал—маал көңүлү айнып жүрдү. Жаңыдан келгенде, ал деги эле аткананын түнкү турмушунан коркчу: тунжураган караңгылык, ал караңгылыкта аттардын көздөрү куду томпок линзалардай жалтылдап, аткананын ичин сүрдүү да, сырдуу да кылып көрсөтчү. Азыркыдай узун коридор менен басып баратканда ал көздөр коюу караңгылык менен коюу туман басып турган көчөнүн эки четине орнотулган кошчырак кармап алсаң, чырагың кош панарлардын ичинде чагылышып, өзүңө алыстан—алыстан бүлбүлдөп көрүнөт...

Закирдин келатканын сезип, Соргок кашка андан үмүттөнүп окуранып, чалабула кишенеп жиберди. Ал дайыма өз жемин башкалардан мурда жеп алып, тойбостон ушинтип тура берчү. Закир анын алдына келип, мойнундагы жибин текшерди, анан боору ооруп, жанындагы аттын чөбүнөн бир тутам алып, акырына таштап койду. Кийин ушундай эле боорукерлигин ал өзүнүн сөрүсү менен тосмосуна жеткенде, эң четки буурул атка да көрсөттү...

Ар күнү сөрүнүн астына бир кучак беде каты лат. Муну Закир менен ушул буурул аттан башка эч бир жан билбейт. Жатаарында Закир бедени кучактап келип, буурул аттын акырына тыгат. Ырас, кээде муну буурул аттын катарындагы картаң бээ байкап калат. Байкап, бечара, буурул ат жакка мунайым карап коёт. Мындай учурларда Закир бээнин алдында өзүн күнөөкөр сезип, уялып, бедеден тутамдап ага да ооз тийгизет. Ошондон кийин өзүнүн сүйгүнчүгүн мойнунан кучактап, жалынан сылап, а кээде мандайынан өөпэркелетет да, анан төшөгүнө барып чечине баштайт. Уктаганга чейин тосмонун арсайган тешиктеринен буурул атты карап, анын күтүрөтө беде чайнаганын, мезгил—мезгили менен бышкырганын тыңшап жатат. Буурул ат дагын анда—санда ага коз кыйыгын салып коёт...

Буурул аттын аты — Тулпар. Эки жыл илгери, Закир жаңы атбагарлыкка келгенде, ал алыста, аттардын арасында байланчу. Кийин Закирдостошуп кетип, Закир аны өзүнүн маңдайына апкелип байлап алды. Эки жылдан бери экөө жайын—кышын ажырашпайт. Бирге кош айдашат, бирге чийне менен чөп тартышат, бирге кырманда эгин жанчышат. Экөөнүн эки шериги бар: Ысман аке менен Соргок кашка. Жаз келер замат башка аттар жана кошчулар менен бирге төртөө амач, моюнтуктарды артынып алышып, кайракы арпа, буудай сепкени кыштактан отуз чакырым алыстыктагы адырларга кетишет. Адырда бир айдан ашык болушат. Кийин кайтып келишип, суулуу жерлердин эгинтегинин эгишет. Анан тамекинин түйшүгү, беде орук, чөп чабык башталат. Алар бүткөн сон, кырман, кырмандан кийин дагы кош айдоо... Иши кылып, кар кеткенден тартып, кар түшкөнгө чейин төртөөндө тыным жок. А кышты болсо, дагы минтип бирге кышташат. Бирок быйыл жаз да Закир Ысман акеден бөлүнгүсү бар. Таптакыр эмес, албетте, жен гана Ысман акенин кош баш жетелеп берген баласынын милдетинен кутулуп, Ысман акенин өзүнө окшоп, амач кармасам дейт. Ырас муну Ысман аке али билбейт. Билсе эмне дээри Закирге белгисиз. Макул болот же таарынат. Макул болсо, Закир өзүнө ат жетелеп бере турган шерик табышы керек. Бул баарынан кыйын. Анткени кош айдоо маалында Закирден башка кошчулардын бардыгы чоң кишилерден болушат, алардын эч кимиси Закирге ат жетелеп беришпейт, бала деп тоотушпайт, бул турган кеп. А өзү теңдүү балдар болсо колхоздун ишине окуу токтогондон кийин гана келишет, а кезде кош айдоо бүтүп калат, анда алардын кереги жок болот. Мына ушул кош башчы маселеси Закирди кыйнап жүрөт... Кээде ал өзүнүн үкаси Ганыны чоттоп коёт. Ганы, албетте, жаш, сегизге араң чыкты, бирок абдан тетик, зирек бала. Ырас, анын окуусу бар, өзүнө окшотуп, окуудан бошотуп алышы керек, а бошотушаар бекен?

Закир бошонгондо он төрттө эле, анын үстүнө окууну таштап, атбагарга жар дам берүү — анын өз демилгеси эмес, райистин өтүнүчү болучу, а Закир буга дароо макул болуп, а мугалимдер, мейли, ансыз да окуусу начар, окуган менен мындан эчтеке чыкпайт дешкен. А Ганы болсо али экинчи эле класста, анан жакшы окуйт, эмне дешээр экен буга? А кокус, болуптур, өз үкөң экен, өзүң бил деп калышса, таенелери ынаар бекен Закирдин оюна? Ай, кудай билет. Төбө чачы тик турат го. Андан көрө, аны акең сени сагынып калды, барып эрмек болуп жанына жатып кел деп, анча—мынчажөнөтүп турганына да

кудайга шүгүр деш керек... А кош баш жетелеп берчү кишини кош чыкканча дагы караштырат...

Уктаар алдында Закир дайыма Сонону эстейт. Бул ага өнөкөт болуп калган. Соно өзүнөн өзү көз алдына келе түшөт. Эскермесинде Сонону ар кайсы мезгилде, ар кандай шартта кезиктирет. Бирок кеп учурда экөөнүн бирге өткөргөн сонун учурун тандап алып, ошону башынан аягына чейин кайрадан жашап чыгат. Айрыкча быйылкы жайдагы бир күндү көп элестетет. Бул күндүнокуясын, жакшы жомоктой миллион ирет кайталаштан да жадабайт. А бар болгону мына бул иш өткөн... Он чакты эркек болуп беде чаап атышкан. Түш ченде чалгычылар кичине дем алганча, үйдөн апкелген оокат— азыгыбызды шамшум этип алалы дешип, шакка чыга башташты. А Закирдин орто дасторконго кошоор эчтемеси жок эле, ошондуктан алардын катарына куру кол отуруштан тартынып, тигилердин кел, келе берине карабастан, үйүмдөн ысык оокат ичип келем деген болуп, өскүлөң бедени аралап жөнөп берди. Үйүнө бармак кайда, үйүндө жей турган бир нерсе болсо, энеси муну минтип талаага азыксыз жөнөтөт беле. Энесинин айтымына Караганда, үйлөрүндө бир чымчым ун, бир бүдүр дан калбаптыр. Эчтеме эмес, алды жакта бышыкчылык келатат. Өрүктөрдүн горосу, алмалардын богогу чоңоюп, аларга алма, өрүктүн даамы кире баштады. Эки—үч күндөн бери Закир түшкүлүк оокатын колхоздун өрүкзарынан кылып жүрөт. Колхоздун өрүкзарында эрте бышаар бир түп картаң алма бар, богоктору ыраң кайтарып, жегенге кадимкидей жарап калды. Азыр барып, ошол алмадан он—он беш богокту жеп, кайра кайтат. Бир жаман жери, богоктон кийин эриндериң балапандын оозундай саргарып кетет, кечээ чалгычылардын бирөө, бу сен үйүңө барбай эле, алма богок жеп кайтып келген окшойсуң деп шектенип койду. Закир буга кызара түштү. Ырас, башка бири, жесе жегендир да деп, ал үчүн жооп берди...

Беделүү талаа менен колхоздун өрүкзарынын ортолугунда буудай эгилген тектир жатат. Буудай текши баш алып, жап—жашыл болуп суйсалып турат, бою өскүлөн жана коюу. Закир бедеден чыгып, буудайды жөмкүштөп аралап кирди. Күн бүркөө болчу, ошол учурда жамгыр жаай баштады. Буудайдын арасы шыртылдап, Закирдин буттарынан жүздөгөн боз чегирткелер секирип качып, ар—ар жерде саргалдак сайрап атты. Бир маалда Закирдин

каршысынан Соно пайда болду. Белине чоң калтаны байланып алып, буурчак терип атыптыр. Закирдин шарпасын угуп, өйдө боло берди, кичине чочуп кетти.

— Ой, сенсиңби? — деди анан, апапак тиштерин кашкайта жылмайып.

Башында жука көк жоолук, үстүндө кызыл көйнөк менен кара бакмалдан камзир, а бутунда эски мастикалиш. Жаш маралдай болуп маңкайып, жоош, ишеним жана мээрим менен жалдырап карап турат. Закирдин жүрөгү элжиреп кетти.

— А—а, — деди. — Эмне, буурчак терип атасыңбы?

— Буурчак.. Майга кууруп берсе, балдар ушундай жакшы жешет...

— Жамгыр жаап кирди...

— Угу...

— Суу болосуң го?

— Ошондой окшойт. Сен үйүңө кетип баратасыңбы?

— Мм... Үйгө...

— Анда мен да кетейин...

Экөө ээрчишип колхоздун өрүкзарын көздөй беталышты. Жамгыр шатыратып кирди.

— Ой, качтык! — деп кыйкырды Соно!

Чуркап жөнөштү. Буудай бүтүп, бакка киргенче, шөмтүрөп суу болуп кетишти. Закир бир чон түп картан өрүктүн түбүнө барып тура калды. Соно да анын артынан жетип келди. Өрүктүн жоон денеси экөөн беймарал калкалайт экен. Бирок кийимдери денелерине жабышып, алардын суугунан ичиркенишип, кичине бири—бирине ыктап турушту.

— Азыр басы лат, — деди Закир далил жок эле.

— Угу, — деп койду Соно аны коштоп.

Ырас эле, бирпастан кийин жамгыр басылды. Бирок ал мөндүргө айланды...

Бул мөндүрдү биздин кыштактагылар азырга чейин эскеришет. Чынында да ажайып мөндүр болучу. Чоңдору тооктун тукумундай, кичинелери жангактай келет эле. Кудай жалгап узакка созулган жок, бар болгону бир пияла чай ичкенчелик убакытка жаады. Бирок ошол мезгилдин ичинде өрүктөрдүн бариктери менен горолорун жерге сабап таштады. Жердин бети барик, горо, мөндүр менен көмүлүп калды...

Соно менен Закир мындай мөндүрдү көрүшө элек болучу, үрөйлөрү учуп, үн—сөзсүз катып калышты. Соно коркуп, Закирди бекем кучактап алды, а Закир аны. Бул алардын биринчи ирет бири—бирине кол артышы болду. Кийин мөндүр басылып, эс—учуна келишкенде өз акыбалдарын сезишти, бирок экөө тең уялышкан жок, кайта тагдырга ыраазы болушкандай, бири—бирине мээримдүү жылмайып коюшуп тура беришти. Ошондо Закир Сонону биринчи жолу бетинен өптү, а Соно буга ыраазылык менен карады...

Жамгыр да, мөндүр да таптакыр басылган сон, экөө өрүктарды аралап үйлөрүнө жөнөштү. Шагыраган мөндүр, горо, бариктерди шилей басып, тайгаланып, мүдүрүлүп баратышты...

— Закир, карасаң! — деп калды кокусунан Соно. Жерде өрүктөн сынып түшкөн эки ача шак жатыптыр.

Шактын ачасында сааванин уясы бар экен. Уяда үч—төрт кызыл эт балапан болуп, баарысы мөндүрдүн үстүнө төгүлүп калыптыр.

— Бечаралар... — деди Закир, боору ооруп.

Кийин экөө бактан чыкканча, а бак бир нече гектарга созулат, түркүн—түркүн куштардын сынык жумурткаларын, аппак мөндүрдүн үстүндө чоктой кызарып өлүп жаткан тоңкулдакты, канаты кайрылып кайкалап басып бараткан сагызганды көрүштү... А бактан чыгып, дарыяны жээктеп келатышып, өздөрү келаткан сокмо жолдо отурган аран жан коёнго туш келишти. Сыягы, мөндүр, байкуштун талуу жерине тийген көрүнөт, эси ооп баратат...

Экөө дарыяны жээктеп келишип, Ормон чолоктун көпүрүгү аркылуу кыштак тарапка өтүштү. Көпүрүктүн үстүнө мөндүр к уду сайдын ташындай шагырап жыйылып калыптыр. Бассаң тайгаланасың. Закир өтүкчөн буттары менен аларды шилей басып, Соного жол ачып берип отурду. Мөндүрлөр сүрүлүп дарыяга чулпулдап түшүп атты. Дарыялардын күрпүлдөп кирген мезгили болучу. Бирок ошо күнкү жаан, мөндүрдөн кийин, алар биротоло кыян—жаян болуп, жээктерин каптап, айрым жапыс жана алсыз көпүрүктөрдү агызыпкетти. Аппак дарыялар ылайланып, өркөчтөнгөн толкундарында ар түрдүү дөңгөк—тамырлар, узун—кыска жыгачтар калкып баратты. Жыгачтардын биринде бир чоң кара куш отурат.

— Закир, карасаң! — деп кыйкырды Соно аны көрүп алып.

— Ой—ой, бүркүт го? — деди Закир. — Кап, тутуп алса ээ?

— Мунун да бир жери майып болгон көрүнөт...

— Ананчы. Болбосо, мени агызып кет деп отуруп бермек беле..

Көпүрүк бүтүп, жээкке чыгаарда, Ормон чолокту көрүп калышты. Бечара чолок, белине кетменин кыстарып алып, тегирменине суу апкелчү бийик арыкты бойлоп шашып баратыптыр.Сыягы, суу көп келип, коркуп, аны сайга буруп жибергени бараткан окшойт...

Кыштакка киришкенден кийин Соно:

— Мен тезирээк үйгө барайынчы, балдар эмне болду... — деп калды.

— Бар... — деди Закир.

Экөө эки сокмо жолго түштү. Закир кыйлага чейин кылчактап Сонону карап барды... Өздөрүнүн багына келип киргенде, алдынан Ганы үкасы менен анын бир топ теңтуштары чыга келди. Ганынын колунда тирүү ачакуйрук жүрөт. Балдардын баарысы аны ороп алышыптыр.

— Аке, карасаңыз, мен өзүм туттум! — деп мактанды Ганы. — Азыр таш менен өлтүрөбүз.

— Эмне үчүн өлтүрөсүңөр? — деп үтүрөңдөдү, Закир.

— Бул ачакуйрук да, биздин жөжөлөрдү жейт. Закир эмне дээрин билбей, ойлоно түштү.

— Баары бир өлтүрбөгүлө, убал болот, — деди анан. Балдар бири— бирин жана ачакуйрукту карап калышты.

— А силердин таененер өлүп калды! — деп сүйүнчүлөдү, кокусунан алардын эн кичиги, мурдун шакмар болгон жени менен сүртүп коюп.

— Эмне?! — деп чаңырды Закир.

— Жалган айтат, аке, — деди Ганы. — Өлгөн жок. Жен эле эчки жетелеп келатса, башына мөндүр тийип, эси ооп жатып калыптыр. Соно эжемдин апасы Айниса эже көтөрүп үйгө алпарып жаткырып койду. Азыр үйдө. Эй, неге жалган айтасың?

Закир дароо үйүн көздөй чу койду. Өлүп—талып үйүнө келсе, энеси очоктун боюнда, тонун желбегей жамынып алып, чай ичип отуруптур, Закир кирип барып эле, анын тизесине жыгылды. Гөвар кемпир небересинин түрүнөн анын эмне үчүн чуркап келгенин түшүнүп, ичинен ага ыраазы болуп, тарамыштай катуу колу менен анын башынан сылап, жай мулууп койду.

— Коркпо, — деди. — Мен силерди чоңойтуп, адам кылмайынча, кандай ажал келсе да өлбөйм...

Закирдин көздөрүнө жаш келип, тамагы буулуп кетти. «Кандай ажайып күн, — деди ал өзүнө өзү. — Соно... Ганы... Энем...»

Гөвар кемпирдин өрүкзары Колдош менен райис Разактын өрүкзарына жакын, экөөнүн ортосунда. Колдош тагасыныкына Гөвар кемпирдин өрүкзары аркылуу гана каттайт. Кеч күздөн эрте жазга чейин, кыштактын бардык бактарындай эле, бул бакты дагын кара каргалар түнөк кылып чыгышат. Кээ бир ичип алган күндөрү Колдош колуна чачма мылтыгын кармап алып, ушул үч бактын биринен бирине өтүп, андагы каргаларды бир сыйра аткылап чыкмай адаты бар. Бечара каргалардын түн уйкусу бузулуп, караңгыда ызычуу түшүп, патрап учуп, Колдош өз багынан кубаласа, Гөвар кемпирдин багына, кийин райистикине өтүшөт. Же тескерисинче, качышат. Мындай түндөрү мылтыктын үнүн угуп, Ганы эшикке чуркап чыгат. Чыгып өрүктөрдүн далдаасына жашынып, Колдоштун артынан билинбей ээрчип алат. Аны Колдоштун өзү кызыктырбайт, Колдоштун өзүнөн коркот. Аны караңгыда атылган мылтыктын үнү, андан чыккан кыпкызыл жалын, ызычуу түшүп, уйгу—туйгу качышкан каргалар кызыктырат. Каргаларды ал жакшы көрөт. Алардын тан азандан жем издеп бараткандарын, анын кечки үрүңбаранда көпкө чейин жайланыша албай, бири—биринен орун талашып, улам бир шактан экинчи шакка учуп—конушун, кыжы—кужу чурулдашканын ар күнү зор ынтызарлык менен карап жүрөт. Бирок мылтыктын үнүн укканда, каргаларды жакшы көргөнүн дароо унутат. Чон, картаң өрүкзардын бир жеринен мылтык атылат, ошол замат өрүктөрдүн арбайган шактарынын арасынан төгөрөк от дүрт этет, каргалар дабырап учуп жөнөшөт, алардын учушу менен өрүктөрдү чүмкөп турган жаңы кар, эгер жаңыдан жааган болсо, элгектен элгенгендей тосуп, жерге жаап калат, кар менен кошо майдачүйдө чырпыктар, ок, дары оролгон кагаздын жыртыктары самсаалап түшөт. Ганы мына ушул көрүнүшкө куштар!

Мылтык эки—үч жолу тарсылдаган соң каргалар да, Колдоштун өзү да жоголуп, бак тынчып, аңгырап бош калат. Ошондо Ганы акырын өрүктүн далдаасынан чыгып, бакты аралап жөнөйт. Жана апаппак болуп турган калың кардын бетине эми Колдоштун издери, карарган чырпыктар, карарган каргалар пайда болот. Каргалардын денеси али жыпжылуу, а айрымдары тирүү бойдон жатат. Ганы аларды бирден чогултуп чыгат. Мына ошо ээн бакта темселеп каргалардын өлүгүн жыйнап жүргөн чакта гана анын жүрөгү кайрадан жибип,

каргаларды аяй баштайт. Каргалардын өлүгү аз болгондо экөө, көп болгондо беш—алтоого жетет. Ганы алардын баарысын бир өрүктүн түбүнө үйөт да, анан өзү аларга болгон аёо сезими менен үйүнө кайтат. Үйүндө таенеси урушат.

— Сен ушу акыры Колдош зөөкүрдүн огуна учуп өлөөр бекенсиң?! — деп кейит кемпир.

— Ал мени көрбөйт, — деп актанат Ганы.

— Ошо көрбөгөндүктөн атып салат да! Экинчи ал ойрон—дун алдына чыкпагын, уктуңбу?

— Уктым...

Бирок дагы эле тыштан мылтыктын үнү чыкса, дароо ордунан чапчып турат. А уктаган түнү анын үнүн тыңшап, өрүктөрдүн шактарында кара комок болуп уктапо турушкан жүздөгөн, миң деген каргаларды көз алдына элестетип, артүркүнөй—кыялдарга батып, унчукпай сандалдао турупклат. Бүгүн ошондой түн: эки буту, эки колусандалда, колдору менен сандалдын үстүң күтакталарын черткилеп, ээгин сандалга ажабылган төшөккө коюп, зерик кентүр менен энесин карапо турат. Энеси жетин чичырактын жарыгында таар согуп атат. А кемпирдин алдыжагында, алисогула элекжиптердин үстүндө Кабыл анаттуу килейген карамышык бырылдап уктап жатат. Кемпирдин ооркылычы келип таарды солкулдатканда, мышык кошосолкулдап коёт...

Таар кызгылтым—сары түстө, жиптери өрүктүн тамырынан чыккан боёкко боёлгон эле, согулуп бүтөйүн деп калды. Согулуп бүтсө, энеси аны Ганы менен Закирге шым бычып, тигип берет. Экөөнөн ашканын кемпир өзүнө жайнамаз жана токол эчкиге желин калта кылмак. Токол эчки али тууй элек, бирок желини чоңоюп, эртеликеч тууй турган болуп, эшиктин артында, очоктун сол жак тарабындагы бурчта байлануу турат. Энелери анын көзүн карап, каалаганча жемчөп берип, күндө үч маал астын кургактап, мекиренсе толгоосу келди деп алдына жетип барат. Жылына токол эчки эки улак тууйт байкуш. Анын улактарын, таенеси, торолгончо сандалдин эки бурчуна жаткырып, үстүн төшөк менен кумтулап багып жүрөт да, кичине торолгондон кийин, энесинин катарына бай лап, алдыларына чөптүн майининен тандап дубалга жөлөп коёт. Улактар кичинеден отуга баштайт, а отуккандан кийин кемпир токол эчкини аз—аздан саап кирет...

Очоктун он, жак тарабындагы бурчтан чычкандын үнү угулду. Ганы менен кара мышык жарыша ошол жакты карашты. Очоктун оң жак тарабындагы бурчта бир түп жоон, картаң өрүк бар. Өрүктө Гөвар кемпирдин туз баштык, чыны кап, супра сыяктуу буюм—кечелери илинип турат. Туз баштыктагы туздун жыты, супрадагы ундун жыты дайыма чычкандардын делебесин козгойт. Үйдүн ичинде чычкан жок, алар тамбашта, чөптүн ичинде жашашат. А чөп өрүктүн түбүнө жайылган. Шондуктан алар үйдүн ичине өрүктүн жоон сотосу менен гана чуркап түшүп келишет. Азыр да бирөө шыптан ичкери башпагып, бирок туз баштык менен супрага түшүп келиштен коркуп, үйдүн ичин аңдаштырып, өрүккө жабышып туруптур. Кара мышык да аны көрүп, кана эр болсоң ылдыйлап көрчү дегендей, башын эки бутуна коюп, аябай күтүп калды. Чычкан кыйлага чейин ичке муруттарын кыбыратып, мурду менен ун, туздун жытын искеп турду да, анан тобокелге салып, акырын ылдыйлай баштады. Супрага жакындаганда кара мышык шарт өрүккө таштады. Бирок чычкан да аны дароо байкап, артына тыз койду. Мышык өрүк менен куду шыпка чейин чыгып барып, арманда кала берди.

— Мий—авв... — деп чаңырды аламина чыдабай, куйругун булактатып.

— Э—эй, ашкеби, — деди Ганы ага жини келип. — Кичине чыдап турсаң го, супрага келип кирет эле...

— Ооба сага, — деди кемпир Ганыны кекетип. — Супрага кирсе, андагы унду арам кылып кетпейби? Мышык деген ошо казанаякка, тамакашка чычканды жолотпой эле турса болду, а тутабы, тутпайбы — ал өз иши...

Кара мышык сөздүн өзү жөнүндө болуп атканын билгендей, күнөөкөр түр менен кайрадан жерге түшүп, сандалдын бир бурчуна келип, жаланып—жуктанып отуруп калды. Ганы аны маскаралап, тилин көрсөтүп койду. А Кабылан ага койчу эми дегендей таарыныч менен көзүн сүздү. Чынындазкөө дос. Күндүзү кечке ээрчишип жүрүшөт, а түндөсү бир төшөктө жатышат...

Кокусунан, дагы чычкан чыйпылдады. Кабылан менен Ганы бирдениге өрүктү карашты. Чычкандын үнү басылды. Бирок экөө өрүктөн көздөрүн албай күтө башташты. Чычкан көпкө чейин түшкөн жок. Ганы андан оюн буруп, эми өрүктүн өзү менен алаксып кетти...

Өрүктүн үйдүн ичиндеги бөлүгүндө беш—алты майда чырпыгы бар. Алардын эң астыңкыларын Гөвар кемпир кесип, өзүнө туз баштык, чыны кап,

супра илгич кылып алган. Калгандары кадимкидей өсүп турат. Алар ажайып чырпыктар: кыш, суук дегенди билишпейт, шондуктан, жаз айынын алгачкы күндөрүнөн баштап эле, эшикте кар жатабы, муз жатабы — иши жок, өздөрүнчө бүрдөп, гүлдөп кирет. Албетте, мөмөлөрү да эрте бышат. А күзгө жакын болсо дагы бир жолу гүл ачып, дагы бир жол у мөмөлөп алышат...

— Эне, биздин өрүк бүрдөгөнү калыптыр, — деп койду Ганы, өрүктү телмире карап олтуруп.

— Кой жөөлүбө, — деди энеси ишенбей. Ошентсе да, кайрылып бир карап алды. Кийин кылыч, аркагын жыйыштырып ордунан өйдө болду. — Ой, белимай... Кел эми, жаталы. Бар, эшикке чыгып, сийип кел...

Ганы өтүгүн коңултак кийип, тышка чыкты. Чыгып эле, үйдүн үстүндө тарбайып турган өрүктүн башын карады. Өрүктүн шактарындагы кара комок каргалар канаттарын айдыннуруна жалтыратып, мемирепук тапатышат. Уйкусоодо чукуранышып, өз тилдеринде бир нерселерди чуруктап коюшат...

Ганы башка өрүктөрдөгү каргаларды да көргүсү келип, бакты чала—була кыдырып чыкты. Башка өрүктөрдөгү каргалар да катуу уйкуда экен. Бактын ичинде сонун тынчтык өкүм сүрүп турат...

— Бүгүн Колдош эчтеке ичкен эмес окшойт, — деп кирди ал ичкериге.

— Ошондой го, — деп койду энеси ага төшөк салып жатып.

А Колдош бу кезде, өзүңүз билесиз, саман скирданын ичинде конурук тартып уктап жатат...

* * *

Ошо түнү Суусар уктабады. Таң атканча ары оонап, бери оонап, үйгө кимдин келип кеткенин ойлоп жатты. Аныгын биле албай жаны ачыды. Эрте менен эрте туруп, кийинип алып эшикке чыкты. Эшикте түндөгү жаркыраган ай жоголуп, күн бүркөлүп, айланага боз түшүп келатыптыр. Бирок Суусар муну көргөн да жок. Ал туура бак ичин жарып кеткен издерге барып, аларды куупжөнөдү. Тааныш издерди тааныгысы келди. Өтүктүн издери экен. Бирок бул жерде эркек аттуунун баарысы өтүк киет эмеспи, кимисиники? Бактын орто ченине жеткенде, артынан:

— Эй! — деген үн угулду. Караса, эшиктин алдында Колдош турат. Жорго жок. Тегирмендеги жүгү менен кошо ээсине тапшырып келген көрүнөт. — Эмне кылып жүрөсүң ал жакта? — деп сурады.

Колдош капилеттен келип, капилеттен берди суроосун. Суусар эмне дээрин билбей калды. Убакытты утуш үчүн артына кайтып, Колдоштун көздөрүнө тике карай, аста басып ага жакындап келди. Колдоштун жүзүнөн эчтеке биле алган жок. Эмне десем? — деп кысталды. Аңгыча Колдош дагы суроо берди.

— Ой, мынабу кимдин изи? Бирөө келип кеткен го? Суусар тобокелге салды.

— Сенин изиң.

— Бу эмне деп жөөлүгөнүң?

Суусар бул жолу да анын жүзүнөн шектене албады. Колдош чын ыкласы менен тан калды.

— Анда мен да билбейм, — деди да, ичкери кирип кетти.

— Кызык...—деп Колдош издерди жакшылап карай баштады. — Ушунун билгени жакшы эле. Билип, мени менен урушкай эле,— деп тиледи ал ушу учурда. А бир пастан кийин үйгө кирип, далистеги очокко от жатып жаткан Суусарга: — Ушу сен соо эмессиң го? — деди.

Суусардын колунан аташкөрөк түшүп кете жаздады. Бирок Колдошко ызырына карап:

— Жөөлүбөчү! — деп койду.

Колдошту бирөө шибеге менен сайып алгансыды. Демек, тангысы бар деди ичинен. А сыртынан, айтканын азилге айлантып күлүп жиберип, тонун чече баштады. Бул обойду ал көпкө созгусу келди. Суусар шек албасын үчүн. Адегенде чай ичип, отун жарып, үйдүн тегерегиндеги каткан карды күрөп келип, анан болор—болбос бир себептен улам, бул сөздү кайрадан баштайт. Ага чейин Суусардын баскантирганынан көзүн албай, сүйлөгөн сөздөрүнүн маанисин баамдап, сыноосун астыртадан уланта берет. Бирок тонун чечип атып, кокусунан жүзү жыйрылып, заманасы куушурула түштү.

— Суусар, мага дагы повестка чыгыптыр, — деди ал бечара түр менен.

Суусар чөөгүнгө суу толтуруп аткан. Дароо күйөөсүн карады.

— Койчу?

Көз карашында жана үнүндө кабатырлангандык эмес, акандайдыр, кызыккандыктын белгиси сезилди. «Бул, эмне, сүйүнгөнүбү?!»— деп ойлоду Колдош айрантаң болуп.

— Чын. Азыр тагамдардыкынан келдим. Тагам маңа повестканы көрсөттү. Бүгүнкү күнгө чакырыптыр.

Колдош, буга эмне дейсиң дегендей Суусардан жооп күтүп калды. Суусар эмне дээрин билбей, кыйлага чейин ун чукпай, эри менен тиктешип турду. Ишенбей атат окшойт, — деп ойлоду Колдош.

— Кейибе, — деди акырында Суусар. — Мүмкүн баягы жолкудай военкоматтан эле кайтып келээсиң...

— А келбей, ошондон нары кетсемчи?

Суусар чөөгүнүн отко койгондон кийин гана жооп берди.

— Келбесең... Эмне экен, эл катары эл барган согушка барып, эл менен бирге ата—журтунду коргоп, жеңиш менен, кадыр—барк менен кайтып келесиң. Эл алдында жүзүң жарык болот...

— Атаңдын гөрүү...Ой, сен мени үгүттөп атасың го дейм? Сенин оюңча, бул жерде, эл арасында менин бетим чиркөө экен да?

— Аны сезген киши гана билет. А сен сезбей жүрөсүң. Элдин баарын жинди ойлойсуң. А эл көрүп, билип турат. Бир гана жери — унчукпайт, райис тагаңдан айбыгат. Өзүң билесиң, азыр райистердин күчүнө кирген мезгили, урганды урат, сөккөндү сөгөт...

Колдоштун эси ооп, очоктун боюндагы өзү отуруп жүрчү дөңгөчкө унчукпай отуруп калды. Аялынын ачык айткан сөздөрү сайсөөгүн сыздатты. Мындай сөздөрдү андан биринчи угушу эле.

— Ушинтип айтаарыңды билгенмин, — деди ал бир маалда каңырыгы түтөп. — Мейли, эл го ошентип ойлойт экен, а сенчи? Сен өзүң эмне деген ойдосуң?

— Мен эмне... Мен сенин аялынмын. Сен менин кардымдагы баламдын атасысың. Мен сага жакшылык каалайм. Бирок Колдош, менденбашка аялдардын эрлери же пронтто кан кечип, же бул жерде, колхоздо күнү—түнү дебей иштеп жүрүшөт. Сен болсоң пронттон калып калдың, а колхозго иштебей койдун. Элдин баары сени райистин атбагары, райистин койчусу,райистин отунчусу дешет. Бирде болбосо, бирде жаның ачийт экен, намыс—ариетиңе келет экенсиң ушундай сөздөрдү укканда...

— А—а, түшүнүктүү... Болуптур. Пронтко жөнөтсө — барайын. Бирок сен, Суусар, менин никелеп алган катыным, мен айланып кайтып келгенче кутөсүңбү мени?

Суусар сүйүнүп кеткенсиди.

— Күтпөгөндөчү?! — деди. — Эмне үчүн күтпөйт экенмин? Башка катындардан менин эмнем кем? Жүдө күтөм да!

Колдош буга ыраазы болду, ичи жылыды. Ошентсе да:

— А кантип күтөсүң? — деди. Күткөндүн да күткөнү бар. Суусар солуй түштү. Кыйлага чейин унчукпай кетти.

— Эл күткөндөй күтөм, — деди анан, супсак түрдө. — Колдош, сен мага ишенгин. Келгениңче сенин төшөгүңө эркектин жытын жытатпайм.

Мына так ушул жерде Колдоштун жүрөгү бурап ооруп берди. Түнкү окуяны билбейт деп, аны танып атканы да бул деп чечти. Жок, отун жарып, кар күрөп келгенче чыдай албайт. Тезирээк бул катындын кимдигин аныктап билиши керек. Бирок кантип баштасын? Бирпаска ойлонуп отурду. Аңгыча чөгүндөгү суу кайнап, Суусар чай демдөөгө киришти. Мына ошол кезде эркелетимиш болуп, Колдош анын мойнунан мыжыга кармады. Суусар жыйрыла түштү.

— Эмне эле мынча оронуп алгансың? — деди Колдош. Суусар кызыл гүлдүү кара жоолугу менен мойнун бекем

ороп алган болучу. Эрин шектүү карады.

— Тамагым ооруп атат, — деди анан. — Кечинде муздак суу ичип жаттым эле...

— Анда, кел өөп коёюн, тезирээк айыгып кетсин, — деп Колдош оромолду чечмекчи болду.

Суусар коркуп кетип, башын чулгап алды.

— Койчу эми, оокат кылганы атканда...

«А—а, билип койдум сырыңызды» — деди Колдош ичинен. Бирок кантип шек алдырбай тамагын көрүш керек деп баш катыра баштады. Экөө тең ичтеринен дымып калышты: бирөө билмексенге салып аңдып келаткан тайган окшоп, бирөө тайган али менин көрө элек, көргөнчө бир жакка буйт берип кутулуп кетемин деген түлкү болуп...

Бир маалда Суусардын чала—була чечилип калган жоолугу бошоп отуруп, бир жак учу өзүнөн өзү түшүп кетти. Өз ою менен алек болуп калган Суусар аны бир нече секунддан кийин гана сезип, дароо өлүп—талып кайтадан байламак болду. Бирок Колдош анын тамагын, ээгин көрүп койду, албетте. Суусардын тамагы менен ээги ойлогондой, көгала болуп чайналып калыптыр.

— Токточу, — деп Колдош Суусардын оромолун шып жулуп алды. Анан көргөн көзүнө ишенбей, көздөрү алайып отуруп калды. — Бул эмне?.. — деди кийин тамагы буулуп. — Тамагын, ээгиң, жаактарың... эмнеге көгөргөн?

— А—а... — Суусар жортекке жылмайды. Анан башка жооп таппай, оозуна киргенди оттоп салды. — Түндө мен өзүмдү өзүм муунттум... Өлгүм келди...

Колдоштун оозуна да:

— Эмне үчүн? — деген суроо кирип келди. Сурап алгандан кийин гана Суусардыкы калп экенин эстеди. Бирок суроо берилген сон, жообун угуш керек.

— Жөндөн жөн эле...

— Калп!

— Эмне калп!

— Өлгүңкелгени.Өзүңдүөзүңмуунтканың.Карачы, ушу муунтканга окшоп турабы! Тиштердин изи алдагы! — Суусар унчуккан жок. — Айт, ким менен жаттың түндө!

— Эч ким менен.

— Шуркуя! Дагы мени согушка жөнөтүп, күтөт имиш. Ушинтип күтөсүңбү?

Согушка эмес, тегирменге барып келген чекылганың бул, а согушка кетип, бир—эки жыл жоголуп келсем, эмне кыласың, сен? Менин үйүм канчыктуу үйгө айланып, айылдагы дөбөттөрдүн баарысы ушул жерде болот. Эчкимисик албайт. Чолок—чулагынан өйдө келет. Менм уну бүгүн түшүндүм. Эмне эле мени согушка үгүттөп калды десе... Көрсө,эптеп менден кутула албай аткан турбайбы. Кадырың жам болсун, бийкеч, мен согушка барбаймын, тагам дагы бир жолун табам деп жатат. Ушундай, каламын, бул жолу да каламын, уктуңбу? А! Буга эмне дейсиң?

— Эмне демек элем... Уф...

— А—а, үшкүрүп коёт. Үшкүргөндү мына эми көрөсүң. Сенин ушул кылганына барбы... Шерменде! А сен билесинби, эмне үчүн мен биринчи жолку повесткадан калып калганмын? Коркоктуктан, корккондуктан деп ойлойсун го сыягы? Элдин бардыгы ошентип жүрүшөт. А бул менин арнамысыма тиет. Себеби мен коркок эмесмин! Эмесмин! Ушу сенин Ормон чологун барып атышып келген немистер менен мен деле атышып келмекмин, мен дагы эки буттан, а керек болсо, баштан айрылыштан коркпойт бочумун. Бирок мен... бир

жерден жаңылыштым. Муну мен кийин—кийин... азыр... түшүнүп отурам. Көрсө, бекер кылган экенмин...

— А—а... анда эмне үчүн калып калдын?

— Сени деп...

— Мени деппи? — Суусар биринчи жолу угушу бул сырды. Аңтаң болду.

— Ооба, сенидеп... — Колдошбечараболотүштү. — Өзүң билесиңго, менсениОрмондонкемсүйчүэмесмин. Асен Ормонду гана жакшы көрөтэлең. Мени болсо, элкөзүнө маскара кылып, кемсинт кенди гана билчүсүң...Мунун баары менин жүрөгүмдү өйүпжүрдү. Ормон экөөңөрдүн баш кошмокчу болгон унарды уккан күнү сенден биро толук үдөрүзүп, эми шашпагыла деп кекендим. Силерден өчалууну чечтим. Бирок кантип? Кокусунан согушчыкты. Биздин эски райисибиз биринчилерден болуп согуш какетип, а менин өмүрүмдө бир гаттик тенкө төрүлбөгөн,чаласабат, оорук чантагаманын ордун басып калды.Өрдөк жок жерде, чулдук бий болду, албетте. Бирок менин ишим эмне анысы менен? Менин тагам — райис, колхоздун кожоюну — мага ушунусу керек эле. Дароо боюм көтөрүлө түштү. Эми Суусар мени башкача көзү менен карайт деген үмүт пайда болду. А башка кыздар, балдардын, айрыкча, Ормондун алдында, ышкырып гана басып калдым. Бирок, байкасам, мен өзүм эле өзгөрүп, а сен өзгөрбөй койдун. Буга таң калдым. Бирок күтүп жүрө бердим. Күзгө барганда Ормон экөөбүзгө повестка чыкты. Адегенде, Ормонго табам канып, абдан сүйүндүм. «Мына эми го, бала, Суусар сулууну таштаарсың»,— дедим бетине. «Таштасам, эмне, сага таштамак белем? Биз убактынча гана ажырашып атабыз, кайтып келгенден кийин баары бир үйлөнөбүз», — деди ал. Мага анын: «Таштасам, эмне, сага таштамак белем» дегени, негедир, кызык таасир кылды, кулагыма шак эте түштү. Кап, атаңдын гөрү, ушу дегенине ушул жерде калган болсомчу, ошондо Суусарды мага таштабаганынды көрөт элем деп кейидим ичимден. А ошол эле күнү кечинде тагам менен тажеңемдин коштошуутамагынжеп, арагыничип отуруп, кокусунан, тагама жалынып кирдим.

«Тага, мени согуштан алып калчы? Көп эмес, бир жылга. Эгер бул мүмкүн болбосо, жарым эле жылга. Үч ай болсо да, мейли!» — дедим. Тагам менен женем айрантаң калышты. «Эмне үчүн?» — деди тагам. «Мен согушка үйлөнүп туруп, анан кетким келет. Мүмкүн ал жактан кайтып келбестирмин. Мүмкүн бул менин акыркы өтүнүчүмдүр?» — дедим: «О, кокуй, антип айтпаңыз, уул!» — деди жеңем бечара. «Танты—бачы!» — деп койду тагам. Кийин экөө

тең үңкүйүп отуруп калышты. Акырында бирин бири тымызын карап башын көтөрүштү. «Бир нерсе дебейсиңби?» — деди жеңем. «Эмне дейм? Колумдан келер бекен?» — деди тагам. А өзүң көрүп, колунан келди...

— Хм... Ормон экөөбүздөн ушинтип өч алдым дечи?

— Ооба. Максатыма жеттим.

— А убаданды неге аткарбайсың?

— Кайсы убаданы?

— Тагана берген убадаңы? Бир жылга, же жарым жылга деп тирсиң, абыйылүч жылга айланып баратат. Мына эми экинчи повестка келип отурат...

— Эми да баргым жок. Эмки себеп: үйүмдө жаш, сулуу аялым калып атат. Ал мени сүйбөйт. Шондуктан мен кетээр замат өзүн башка эркектердин алдына талпак кылып салып таштайт. Кудай билет, биринчилерден болуп ал талпакка Ормон чолок келип отурат. Сен анын өрмөлөп басканына карабайсың да, жийиркен бейсиң да андан, туурабы?

— Туура, — деди Суусар мисирейген түр менен. Колдоштун жаны чыга түштү.

— Шуркуя! — деп чаңырды ал. — А мүмкүн, түндө келип кеткен да ошол болуп жүрбөсүн? — Айтаарын айтып алып, осолдой түштү: өзүтегирменде түнөгөн болуп атпайбы. Оңдоп кетти. — Мени уктатып коюп, келсе келе берет да?

— Чык, — деп койду Суусар тилини асты менен. — Издери аныкына окшобойт. Издер эки бут менен баскан кишиники.

Колдош, ушу капыр мага тийиштирип айтып атат го деп да ойлоп кетти. Ушунун чындыкты билгени эле түзүк болуп турат деди. Ал өзүнүн түнкүжоругуна бушайман жеп, өзүнүн сурагынан өзү кабатырлана баштады. Суусар, акыры отуруп, ушундай—ушундай иш деп, чынын айтып берсе го бир жен. Анда Колдош ага ыраазы болот. Аны көп кейитпес үчүн, арсаңдап күлүп туруп, кечирип кой, түндөгү киши өзүм болчумун, азилдештим дейт. Суусар аны бирпас жемелейт, албетте, бирок экөө тен жеңилдей түшүшөт... А кокус башынан аягына чейин эч ким келген жок, эчтеме болгон жок деп танып чыгып кетсе эмне кылат? Анда ал ишеничсиз аял болуп чыгат. Колдоштун корккону мына ушул...

— Эми ким ошол киши?

— Билбейм. Үйгө кирген жок.

— А—а, ошондойбу? А тамагыңды ким көгөрттү анда?

— Айттым го...

Колдоштун күйбөгөн жерикүл болуп баратты. Бирок Суусарды зордуктап, коркутуу жолу менен чындыкты айттыра албайсың, анда ала чүшүпалат, мүнөзү ошондой. Тескерисинче аны сылап—сыйпап, алдап көрүшү керек.

— Уятсыз...— деди ал, арып—чарчаган, баарысына макул болгон түр менен. — Болоор иш го болуптур. Эми ушуну, касам ичип, көз көрүнөө тангандын ордуна, болду эле деп койбойсуңбу? Моюнга алсан, мага кыйла жеңил болбойбу. — Колдош кокусунан Суусардын алдына чөгөлөй түштү. — Мейли, аты жөнүн айтпа. Жөн гана: ооба, шайтан жолдон чыгарды, мындан ары кайталанбайт деп койчу. Суранамын, ошентчи? Кана?

Суусар тобо келге салып, ушунун баарын кылган өзүңсүң, анткордегиси келип барып, кайрадан өзүн араң токтотту. Коркуп кетти. Кокусөзү болбой калсачы? Колдош аны өмүрүндө кечирбейт. А азыр жөн эле кууланып атат. Пейили курусун мунун.

— Жок. Эчтеке болгон жок.

Колдош андан ары чыдай албады. Суусарды көкүрөктөн нары муштап калды. Суусар кулап түштү.

Ал ордунан тура калып, бүткүл ачуусу, бардык күчү менен тепкилеп, жаман сездөр менен сөгүнүп кирди. Суусар каршылык көрсөткөн жок. Колдору менен бирде жүзүн, бирде курсагын калкалап, тыбырчылап жерде жата берди. Бир маалда гана жанынан барынча чыңырып, ичин кучактап, көмкөрөсүнөн түшүп жатып калды. Колдош да кичине соолуга түштү. Энтиге дем алып, көздөрү алоолонуп, аялын дагы эле жеп—жутуп жиберчүдөй карап турду. Суусар эки колун таянып, кичине өйдө болду.

— Жедиң... — деп шыбырады ал. — Жедиң... Баланы жедиң, доңуз...

— Ажап болот! — деди Колдош. — Мага арамдан туулган баланын кереги жок.

Суусар тик турууга аракеттенип, бирок тура албай, төрт аяктап өрмөлөп, таш бакага окшоп акырын жылып, төркү үйгө кирип кетти. Колдош кайта өз дөңгөчүнө отурду. Бирпастан кийин анын канталашкан чоң—чоң көздөрүнөн өзүнөн өзү диркиреп жаш кетти. Ал көпкө чейин ыйлады. Бирок эмне үчүн

ыйлап атканын өзү да жакшы билген жок. Бир маалда төркү үйдөн кичине түйүнчөк колтуктап, Суусар чыкты. Жүзү купкуу алсыз.

— Туура кыласың, кет, кет, — деди ага Колдош ый аралаш. — Мен аягы суюк аял менен жашай албайм. Мен сенин жообунду бердим. Бир талак! — Суусар жооп бергенге чамасы келбей, теңселе басып, унчукпай үйдөн чыкты. — Бул аздык кылса, эки талак! Үч талак! — деп кыйкырды Колдош ордунан туруп, босогого чейин чуркап барып.

Ошондо гана Суусар секин бурулуп, аны карап:

— Бечара... — деп койду да, кайрылып жолго түштү. Колдош ага жооп бере алган жок. Не дээрин билбей,

өзүнө да, Суусарга да жини келип, босогосунда селейип кала берди...

Жанагы эртең мененки бозомук тарткан айлана андан бетер бозоруп, калың туманга айланыптыр. Суусар айылдан чыгып, Ормондун көпүрөсүнө жеткенде, көпүрүктүн аркы учундагы кишини даана көрүш кыйын болуп калды. Туман аз келгенсип, көпүрүктүн үстүндөгү кар такыр катып, бут коюштан коркосуң. Суусардын жыгылган себеби да ошол болду. Жыгылганда да катуу жыгылды. Алыстан карап турган Ормон муну кайдан билсин. А Ормонду Суусар жакын барганда гана көрбөспү. Көрүп, намыскөй жаны андан намыс кылып, өзүнүн чыныгы акыбалын ага сездирбес үчүн аябай чымырканып, калп жерден ырсайып күлүп, бирдемелерди булдурап сүйлөп жанынан өтүп кетти. Бирок өтөөрүн өтүп алып, көпкө чейин далысы менен Ормондун көз карашын сезип барды. Анан ал сезимден кутулуп, кутула электе, каршысынан Ормондун көзү кыйшык аялы Гүлсүн чыга келди. Колунда наристе кызы, башында түйүнчөгү бар. Гүлсүн менен Суусар экөө бир айылдан, ал турмак ата—энелери коңшу турушат. Бир кезде Ормон үчөө бир класста окушчу эле. Гүлсүн кыздардын куниги, жоошмомуну болуп, көрүнгөн бала, кыз дебей аны бири ыйлатса, бири сооротуп турушчу. А Ормон менен Суусар, байкушту өздөрүнө почточу кылып пайдаланышчу. Тагдыр экен да, мына эми келип...

— Ой, Суусарсынбы? — деп калды Гүлсүн. — Бу таң азандан каякка жөнөдүң?

— Атамдардыкына...

— А мен атамдардыкынан. Ормонго жаргак шым тиктирдим эле, ошону алып келатам. Суукта тизеси какшап, бечарамдын шаштысы кетип атат.

Суусар бирпаска унчукпай аны карап турду. Гүлсүндүн бактысына көзү күйдү. Анан анын көз карашына Гүлсүндүн таңыркай түшкөнүн сезип, баласына алаксып кетти.

— Кызың чоңоюп атабы? — деп кыздын бетин ачып, маңдайынан өөп койду. Ормонго окшош болот деди ичинен. Ошол замат өзүнүн кардындагы баласы туйлап, ичи катуу ооруп берип, көздөрү тунара түштү.

— Ой! — деп кыйкырып жиберди.

— Суусар... Суусар... Саңа эмне болду? — деп Гүлсүн байкушк үйпөлөктөп калды.

— Эчтеке эмес... Эчтеке эмес... — деди Суусар тиштенип. Анан куду Ормонго жылмайгандай калп жылмайып, шашып жолуна түштү.

— Кайыр, Гүлсүн...

— Кайыр...

Гүлсүн таңыр каганбойдон калды. Эми Суусардын артынан Ормон гана эмес, анын аялы Гүлсүндүн көз карашыда узатып турду. Көпү бакыт өтпөй бугакошумча болуп, Ормондун мүйүз карнайин инүнү келди. Карнайдинүнү Суусарды кудуатасынын босогосуна чейин ээрчип барды. Суусарга алабданмунду уугулупатты. Анын көздөрүнөн шорголоп ысык жаш кетти...

* * *

Эртең менен китуманда эрбеңдеп жүрүшүп, атбагарлар аттарын эшиктеги акырларына алып чыгып байлашты. Байлап болуп, бир четтен алдылар ынасаман төгө башташты. Мына ошол маалда аткананын коргонуна райис Разак келип кирди. Боз жорго менен, албетте. Боз жоргодон түшүп, аны беденин үймөгү жакка коёберип, өзү саман скирданынтү бундө саманкап тапа тышкан атбагарлардын жанына басып келди. Райис Разак боюпас, бирок дыгдыйган жоон киши эле, муруттары узун, көздөрү жээни Колдоштун көздөрүндөй чанагынан чыгып, канталашып турат. Айылдагы лармурдамуну Разак кодоодешчү, райис болгондон бери антипай тышпай калышты, айтышсада угузбай айтышат. Разак акенин өзү дагы мурдако доолугу намакул болуп, кодоодешсе, агатерикчү эмес, а райис болгондон бери, кодоо деп айтышпасада, өзүнөн окузун адамды астыртадан чакчаякарап, болор—болбос жерденкорс—корссүйлөп басып кетет. Айтмакчы, басыгыда өзгөрдү: илгери дайыма шашып, кыдындап чуркап жүргөн киши, эми таптакыр салабаттуу басып, боюнкай калатып, а эки эли мойнункуду эки карышмоюндай созуп басып

калды. Башта эларасында «Разак кодоого окшоп кыдыңдап басып» деген салыштыруу болсо, азыр «Разак райиске окшоп койкоё басып» деген салыштырууч ыкты. Разак аке мына ошол райис басыгы менен басып келип:

— О, ассалом—алейкум, атбагарлар! — деп салам берди. Атбагарлар экөө тең ордуларынан туруп, ага кол беришти.

— А Разак... Кел, кел... — деди Ысман аке.

— Кандай, эр жигит, кыйналбай атасыңбы? — деди райис Закирге.

— Жо—ок, — деп койду Закир, жылмайып.

— Кыйналып атат, албетте, — деди Ысман аке. — Бала да.

— А эчтеке эмес. Эртеликеч согуш бүтөт. Атан келет. А сиздин уулунуз келет. Аскерлердин баарысы кайтышат. Ошондо мына өзүм, биринчи болуп, экөөңө жооп берем: сиз, Ысман аке, кемпириңиздин алдында чай ичип отуруп каласыз, а сен кайтадан окуунду улантасың.

— Ой, оозуна май, үка, тезирээк эле келсе экен ошол күн.

— Келет, келет... — Райис скирдаларга назарын салды. — Жем—кашек дагын азайып баратыптыр. Ченеп бергиле, Ысман аке. Жазгы кош айдоого калгандай болсун.

— Куда кааласа, жеткиребиз. Жаз жакын...

Райис башындагы суусар тебетейин алып, ага жабышкан чөпчар болсо терип таштайын дегенсип, нары—бери тегерете баштады. А оймакбаты башкада экен.

— Ысман аке, мен районго кетип баратам, — деди. А силерге бурулганымдын себеби бул: Закирди армияга чакырышыптыгр. Мен. муну военкоматка ала барайы...

катыпкалды. Закирдин жүрөгү зырпчочуп алды, оюуйгу—туйгу болотүштү. Дароо анын алдында кандайдыр терең, улуу белгисиздик пайда болуп, ал белгисиздиктен ошондой элетерең, улуу коркунучтун илебикелди. Бирок ушул эле учурда анын балалык кыялын бултерең, улуу белгисиздик каратып туруп жылан дайарбай баштады.

— Койчу? — деди Ысман аке. — Ушу... баланы дагын согушка алабы? Жаңылыштык го?

— Мен да ошентип ойлоймун, — деди райис. — Бул жаңылыштык. Бирок Ысман аке, Закир военкоматка барып көрүнүшү керек. Барсын. Өзүм алпарам. Алпарып, айтамын: бала жаш деймин...

— Туура, туура! Айт, үка! Айт! Бала он алтыга эми чыкты дегин; боюна карашпасын, бою солдойгону менен жашы он алтыда; Айнисанын кызы Соно экөө тең, экөө биздин кыштакты улуу сел каптаган жылы туулган.

— Билем, билем.

— Билсең, айта көр, үка. Колунда карыган энеси, жаш үкасы бар, а атасы пронтто дегин...

— Айтам, айтам.

— Ошент... Сенин тилиңди алышат...

— Кана эмесе, Закир, жоргону апкел.

— А—а... мен үйгө барып, энем, үкам менен коштошуп кетейин... — деди Закир.

— Коштошуп эмне кыласын? Кайтып келесиң кечке. Андан көрө кемпирди кабатыр кылбай, билгизбей барып келели.

— А Разак туура айтат, балам. Энеңдин билбегени жакшы, билсе жүрөгү жарылып кетет бечаранын.

— Анда, Ганы оокат апкелгенде, мени бир жакка жумшап жибердим деп коюн, энеме айтып барбасын, — деп өтүндү Закир.

— Боптур, боптур. Бар, бара кой. Ылайым кудай жолуңду кыска кылып, райондон бери кайтып кел, оболу акибар! Ысман аке дуба кылды.

Райис атына минип, Закирди учкаштырып, жөнөп калышты. Ысман аке аларды дарбазанын оозуна чейин ээрчип барды.

— Кудайай, кандай заман болуп кетээрэкен, жаш балдардыда согушка алабаштады... — депк ейиди бечара, боз жоргонун артынан узатакарап...

Кыштак менен райондун борборуна чейин терт эле чакырым жер. Боз жорго үчүн ал бир чай кайнатым убакытты алды. Райис менен Закир военкоматтын коргонуна келип түшүшүп, жоргону коргонду бойлото байланган көп сандаган ат, эшектердин катарына байлашты.

— Эми сен, жоргону караганча, ушул жерде тур, — деди райис. А мен военкоматка кирип сүйлөшүп чыгайын, куппу? Узак кетпегин, чакырып калыштары мүмкүн...

Ошентип коюп, коргондун жабык дарбазасын ачып, ичкери кирип кетти. Ушунча болуп Закир бул дарбазанын нарыжагына башпагып көргөн эмес. Райисти ээрчий басып, дарбазанын жыртык—тешигинен шыкаалап, коргондун ичине көз чаптырды. Коргондун ичи жыкадам: эркектер, аялдар, балдар... Көпчүлүгүнүн колунда куржун, түйүнчөгү бар. Топ—топ болуп турушат, эңазы экиден, жалгызы жок. Кээ бирөөлөрү ыйлапалган...

«Пронтко кетип аткандар турбайбы, — деп түшүндү Закир. — Кокус мени да жөнөтүп калышса, энем менен Ганы узата албай калышат экен да. Эгер мына булардай коштошкон болсок, энем менен Ганы атама дубай—салам айтышат эле, белек берип жиберешет эле...» Ушинтип кейип турганда, дарбазанын алдына оокат азыгын асынган эки киши келип токтошту. Бирөө элүүлөргө барып калган эркек, экинчиси он сегиз, он тогуздагы бала. Экөө бири—бирине окшош, ата—бала экен көрсө.

— Ата, анау кишини күтө туралы, — деди бала, дарбазаны ача баштаган атасына.

— Күтсө, күтөлү, — деди да, атасы оор үшкүрүп койду. Булардын артынан милиция формасын кийген, атчан

киши келатыптыр. Закир атчанды дароо тааныды. Райондук милициянын начальниги Ысак экен. Ысак» аке биздин айылдык болот. Биздин айылдан чыккан эң көрүнүктүү кишибиз ушул. Биздикилер аны менен абдан сыймыктанышат, начайлик Ысак деп баркташат. Ысак аке ушерде жашайт, бирок айыл менен серкаттоо, ал жердегилердин карыжашына чейин, эшигиндеги итине чейин тааныйт. Ошондуктан, Закирди көрөр замат:

— Эй, сен эмне кылып турасың? — деп сурады.

— Повестка чыгыптыр, — деди Закир.

— Саңабы? Кана повесткан? — Начальник атынан түшүп, Закирге колун сунду.

— Повесткам... Разак акеде. Ошо киши апкелди мени. Ысак аке ойлоно түштү.

— Пай—пай, балапан гана бойдон экенсиң, кулунум, — деп койду берки киши.

— Кана анан Разак? — деп сурады начальник, кичине кескин түрдө.

— Ичкери кирип кетти, — деди Закир.

Ысак аке тезаптык менен Закирге атынын тизгинин карматты.

— Ме, бир жерге байлап кой, жүргүлө!

Ата—баланы алдыга салып, начальник коргонго кирип кетти. Закир нар жак, бер жагын карап чыгып, анын атын боз жоргонун жанындагы бош жерге жетеледи. Райистин аты менен начальниктин аты тааныш окшойт, бири— бирин оңурайып карап коюшту. Закир Ысак акенин атын байлап, үзөңгүлөрүн ээрдин кашына илип, анан бирпаска жалынан, жонунан сылап туруп, кайта дарбазанын оозуна келди. Келип, дагы эле ичкери жакты шыкаалап калды. Кыйладан кийин ал көпчүлүктүн ичинен жиреп чыгып келатышкан Ысак начайлик менен Разак райисти кердү. Экөөнүн түрү жаман, колдорун бири— бирине шилтеп, урушуп—талашып келатышкансышат. Закир алардан коркуп, дарбазадан кичине оолактай берди. Биринчи болуп дарбазадан райис атырылып чыкты.

— Шашпа! Ушинтип эле начальник болуп турганыңды көрөм сенин! — деди ал ызырынып.

— Мен да сенин ушинтип райис болуп турганыңды көрөм! — деди Ысак начайлик.

— Көрүшөбүз!

— Көрүшөбүз!

Райис Разак өзүнүн райистик басыгын унутуп, дикилдеп чуркаган бойдон барып, жоргого жабышты. Эки—үчумтулуп жатып жоргонун үстүнөк онду да, анын башын чукулбуруп, жолготушту. Закир эчтекеге түшүнбөй, не кыларын билбей, акырын басып Ысак акенин жанына келди. Ысак аке жоргонун артынан ачуулуу караганча, чөнтөгүнөн кып—кызыл кабагын алып чыгып, шашылбай насчеге баштады. Насын чегип, кабагын кайра чөнтөгүнө салып жатыпгана Закирди байкады. Байкап, ага кандайдыр аталык мээрим менен карады.

— Сен барып, аттарыңды бага бер, — деди анан. — Сенин ордуна пронтко Колдош барат.

* * *

Колдош кыштакка кечки иңирде гана келип кирди. Ийнинде чачма мылтык, колунда беш—алты кекилиги бар. Мурутуна муз тоңуп, бутундагы өтүгү кожоюп катып, баскан сайын карч—курч үн чыгат. Кыштакка кирип, өз үйү эмес, тагасынын үйүнө бурулду. Тагасынын дарбазасына келип, адегенде коргондун ичин бир сыйра антарыштырып карап алды. Коргондун ичинде эки

үй, жыйырма чакты кой—эчки кечки чачылган жем—чөбүн жеп атышат, алардан башка тирүү жан көрүнбөйт. Колдош дарбаза менен үйдүн босогосуна чейинки аралыкты тездик менен басып өттү да, куду кыргыйдан качкан таранчыдай ичкериге шумкуп кирди. Үйдө Орун тажеңеси гана бар экен. Тажеңеси очоктун боюнда күймөнүп, оокатка урунуп атыптыр. Ал киши чочуп кетти.

— Ой, сиз белеңиз? — деп ордунан тура калды.

— Мен жеңе, мен, — деди Колдош, бечаранын үнү менен.

Мурдагы Колдош эмес, сакал—муруту өскөн, этинен түшүп, ыраңы азгын.

— Таза үшүпсүз, тезираак чечине калың, — деди жеңеси ага боору ооруп.

— Үшүдүм, үшүдүм... Бул жерге жаз келип калыптыр, а тоо жакта кар улуу...

Колдош кекиликтерин эшиктин артындагы бурчка ыргытып, мылтыгын мыкка илип, тебетейин, тонун, өтүгүн чече баштады. Бирпастан кийинжылаңбаш, жылаңбут болуп, колдорун отко тутуп, очоктун боюндагы талпакка отуруп калды.

— Жеңе, бирдеме ичириңчи, — деп өтүндү.

— Азыр, — деди жеңеси элпек козголуп.

Ашпай дебей Колдоштун алдына дасторкон салып, нан, арак жана пиала апкелип койду. Колдош пиалага арактан жык куюп, чон жутуп алды да, артынан бир тиштем нанды бүкүлү—какылы жеп жиберди.

— Ох... — деп үшкүрдү анан рахат менен. — Адам боло түшпөдүмбү. Рахмат, жеңе...

— Ашболсун, — деди жеңеси, анын ыраазылыгына ыраазылык менен жылмайып.

Жеңеси тагасынан жыйырма жаштай кичүү, отуз бешке эми барды. Бою сымбаттуу, чырайдан кудай берген. Райис күйөөсүн өтө ысык сүйбөсө да, чын ыкласы менен ызаат кылат, кечирген турмушуна ыраазы. Бирок Колдош анын бир кылмышын билет. Эки жыл илгери, караңгыда булардын үйүнө келатып, жеңесинин бирөө менен дарбазанын оозунда эзилишип сүйлөшүп турганын көргөн. Өрүктүн паанасына жашына калып, тыңшаса атбагар Ысмандын уулу мугалим Мураттын үнү чыгат. Сөздөрүн даана угалган жок, бир нерсеге

убадалашып атышты иши кылып. Колдош чыдабай, ышкырып жиберди. Мугалим бакты аралап качып жөнөдү, жеңеси коргонуна жылт койду. Артынан ээрчип кирсе, эчтеке болбогонсуп, эчтеке билбегенсип, казан—аягы менен алек болуп калыптыр. Бирок кайнисин тике карай албайт.

— Көрдүм, уктум, жеңе,—деди Колдош. — Убадаңар бышты. Шордуу тагамдын жүрөгү жарылып кетээр бекен, айтсам?

Орун таженесинин колундагы чынысы жерге түшүп тең бөлүнүп, өзүнүн үрөйү учуп туруп калды.

— Айтпаң, айланайын жээн бала, айта көрбөң,— деп жалына кетти анан. — Айтсаңыз чындап эле таганызды өлтүрөсүз. Өмүр бою кулуңуз болоюн, ушуну оозуңуздан чыгарбаң, уулжан...

Колдош айткан жок. Тажеңеси да убадасында туруп, анын айткан— дегенин кылып келатат, бечара: пул десе пул берет, арак десе арак берет... А мугалим Мурат болсо, ошондон кийин он күн өтпөй эле согушка кеткен. Кызык, кетпегенде эмне болот эле? Эмне деп убадалашты экен ошондо бул экөө?

— Тагам каякта? — деп сурады Колдош эми гана.

— Районго кеткен, — деди жеңеси.

— А! А эмнеге?

— Райком чакыр ганим иш го. — Жеңеси кайнисинин кабатырланганын көрүп, аны жайкап койду. — Колхоздун ишин сурайтда, эмнеге чакырмак эле.

— Ошентсе экен, дагы бир балээ болуп... Эх, коркок болуп да бүттүм. Ушинтип, тооташтын арасында суукка тонуп, ачка болуп, жапайы адамча жалгыз күн көргөнчө, согушта жүргөнүм түзүк эмес беле. Ал жерде кыйналсан да, өлсөң да көпчүлүктүн арасында кыйналасын, көпчүлүктүн арасында өлөсүң... — Колдошу шул сөздөрүнөн улам, пронтко барбай калганына себепчи болгон кишисин эстеп, кабыргасы айыша түштү. — Сиз ага бардыңызбы?

— Кимге?

— Суусарга.

— Бардым... Боюнан түшүптүр, бечаранын. Уул бала экен. Тирүү туулуп, чайкайнатым убакыттан кийин чарчаптыр. А келиндин өзү төшөктө жатыптыр...

Жеңеси унчукпай, Колдошда кыйлага чейин тун журап отуруп калышты.

— Сүйлөштүңүзбү?

— Сүйлөштүм. Тезирээк сакайып кетиңиз, келин, өзүм келип алыпк етем дедим.

— Десеңиз, эмне дейт?

Женеси кыйладан кийин жооп берди.

— Айыккан болсом, мени Колдоштун үйүнө алпарган сокмо жолду кирасин куюп өрттөйм деди...

— Туура кылат... Мына эми сүйгөн аялдан да, көптөн көп күткөн уулдан да куру калдым.

— Чала болот сана, — деди бирөө эшик жактан. Босогодо үйдүн ээси туруптур. Арып—чарчаган, көңүлү

гаш көрүнөт. Орун жеңеси тура калып, колунан камчысын, башынан суусар тебетейин алып, чепкенин чечкенге жардам берди. Райис очоктун боюна отурар замат:

— Оокатың бышса, казаныңды чыгарчы, өзөгүм салаңдап калды, эртең мененки чайдан бери оозума наар ала элекмин, —деп наалый кетти.

— Азыр, азыр, — деди илбериңки жаш аялы.

Казан дароо чыгарылды. Дароо сорпосу кеселерге куюлуп, эти мис табакка салынып, даеторконго коюлду. Ошого чейин тагасы отко жылыныпүнсөзсүз отурду. Тамакаш алдына келгенден кийин гана кабагы ачылып, Колдошко көңүл бурду.

— Сен жакшы түшүп келипсиң, — деди, сорпосунан шор—шор ууртаганча.—Сүйлөшүш керек. Анан... Курсак тойсун...

Оокат ичилип бүттү. Курсактар тойду. Бирок Колдош ичкен, жегенинин даамын сезбеди: эмне кабар айтаар экен деп, белгисиздиктен көңүлү уйгу—туйгу болуп, кабатыр болуп күтүп атты. Өзү да туйбай арактан эки жолу жутуп алды. Тагасы ичпейт. Оорукчан. Бөйрөгү ооруйт.

— Эмесе мындай, — деди тагасы акырында, узун муруттарын сылап, аларга жуккан оокаттын жугу—журтун кетиргенче. — Мен азыр туура райкомдун кабинетинен чыгып келатам. Иш чатак, жээним... Райкомго военкоматтан кат түшүптүр, сен тууралуу. Райкомдун секретары: «Тез арада качык жээниңди кармап келип согушка жөнөт, болбосо, башкармалыгыңды тапшыр да, ордуна өзүң бар», — деп айтты...

— Ой... — деп Орун жеңеси жүрөгүн басты.

А тагасы жээнинен сөз күтүп калды. Жээни не дээрин билбей, эси кетти.

— Жээним, сен көпчүлүк барган жерге барып кел, көпчүлүк көргөндү көрүп кел, — деди анда тагасы. Анан дагы күтүп калды.

— Кеч болуп калды, тага, — деди Колдош бул жолу, армандуу үшкүрүп.

— Эмне үчүн?

— Мени эми көпчүлүк барган жакка жөнөтүшпөйт. Андай болсо, кана? Барат элем. Кудай урсун, барат элем! Эми менин мурдагыдай бул жерде кыңырылып, кыялбас кишим да жок. Силер өзүңөргө албагыла, силердин жөнүңөр башка... Мен өз сүйүүмдү, суйсалган Суусар сулуумду айтып жатам. Эми мен баары—жоктон айрылып, өз үйүмдөн бетер кутум качып, ээн жерде эңгиреп, жападан жалгыз калдым. Эми мен, тага пронт эмес, тозоктун отуна барууга да даярмын. Бирок... турмага эмес! Турмага мен барбайм. Турмага барганча, тоо—таштардын арасында жүрүп, айбандарга кошулуп айбан болуп кеткеним түзүк. Турма — өмүр бою жууса кетпес кир, тага! А согуштан, өзүң келбесең да «жоокер Паланчаев өз Ата Журтун коргоп, өз милдетин аткарып жатып, баатырларча курман болду» деген эки эли кагаз келет. Бул кагаз кара кагаз делгени менен, ошо, пронттон качкандыгы үчүн, паланча жыл турмада аристан болуп жашап келди деген наалаты сөздөн миң эсе агыраак жана тазараак!

Колдош кызуусу менен шишедеги калган аракты да шарылдатып куюп калды.

— Кудай сактай көр, — деди тагасы, жакасын кармап. — Бу сени ким турмага отургузуп атат? Саңа соттон эмес, военкоматтан повестка келген!

— Э—э, тага, мени билбейт деп турасызбы? Мен билем. Военкоматтын да соту бар. Военный сот деп аталат ал. Куду мага окшогон качкындарды, чыккынчыларды соттойт. Укканбыз, билебиз...

Разак райис буга эмне дээрин билбей, бирде аялын, бирде жээнин карапо туруп калды.

— Жээним, баары бир барышың керек военкоматка, — деди акырында өтүнгөнтүр менен. — Сен барбасаң, мен барышым керек. Башка арга жок.

— Сиз өзүңүздөн кабатыр болбоңуз тага. Райком жен эле опуза кылып айтыптыр. Сизди пронтко албайт. Пронтто эмне бар сизге? Өзүңүз кары, оорукчан болсоңуз... Ал жакта сизден пайда жок. Пайда болсо, алып кетээр эле эчак. Сиздин пайдаңыз, ушуерде тиет өкүматка. Тийип атат. Шондуктан, сизди ордуңуздан козгошпойт. Коркпонуз. А менден болсо, тууган катары, кол үзүңүз.

— Эмне?!

— Кокуй, уул, эмне дегениңиз?

— Ушинткиле. Өзүңөрүчүн жакшы. Билбейбиз, көрбөйбүз дей бергилес ураганга. Керек болсом, өздөрү издеп таап алышсын.

— Эсижок,— деди тагасы.— Биз бири—бирибизден такыр кечише албайбыз. Тууган катары да, жат катары да. Экөөбүз эми жөн гана тага—жээн эмес, тагдыры туташ адамдардан болуп калдык. Эми биз бири—бирибиз үчүн жооп бери—шибиз керек: мен — сен үчүн, сен — мен үчүн... Түшүндүңбү?

— Түшүндүм. Бирок таарынбаң: өз ыктыярым менен турмага өлсөм да барбайм. Кошкула. Кылган жакшылыгыңар үчүн рахмат. Ата—энемден артык асырап келдиңер... Облоу акибар!

Колдошшапа—шуптуруп, өтүк, тонун шашып кие баштады.

— Ботом, сиз булүйгө келбечүдөй сүйлөйсүздө?! — деди Орун тажеңеси.

— Келбейм, келбейм. Жакшы итээлерине өлүгүн көрсөтпөй өлөтдешет. Мен дагы эми силерге караанымды жолотпой жоголомун.

— Эгер сен биздин кылган жакшылыгыбызды ошентип кайтармакчы болупатсан, айтып коёюн, булакын аздык кылат, — деди тагасы, очоктогу отту мелтирейкарап отуруп.

Колдоштун колдору шалдая түштү.

— Кечирип коюң, жан тага, — деди ал каргылданган үн менен. Анан көзүнөн жашы дирилдеп куюлуп кетип, башка сөз айтышка чамасы келбей, шарт бурулуп чыгып кетти. Тагасы кайрылып караган жок.

— Уул! Уулжан! — деп безил деген бойдон Орун тажеңеси артына нээр чийчыкты. — Уул, токтосонуз! Эч кур дегенде азык—оокат түйүп берейин... Уул!

Дарбаза шарактап жабылганда гана ал күдөрүн үзүп, кайра кирди. Күйөөсү мурдагыдай эле телмирип очокту карап отуруптур. Эчтеке дебестен жанына келип отуруп калды.

— Баарына өзүм күнөөлүүмүн, — деди райис бирпастан кийин. — Биринчи повестка чыкканда эле мунун тилин албай койгондо, мындай иш болмок эмес...

— Мындай болоорун ким билиптир, — деди зайыбы. — Мен дагы ошондо сизди күш—күштөп туруп албадымбы. Менин да айыбым бар...

Ушул учурда тыштан мылтыктын үнү угулду. Эрди катындын эси чыгып, бирин—бири селейе карап калышты. Мылтыктын үнү экинчи жолу чыкканда гана эс ала түшүштү.

— Баягы жинди адатын карматып, дагы бечара каргаларды аткылап кирди, — деп койду райис.

Мылтыктын үнү, тарсылдагандан тарсылдап, улам узап баратты.

— Кудайга шүгүр, үйүнө карай кетип баратат, — деди Орун тажеңеси, үндүн багытын тыңшап отуруп.

Бирпастан кийин мылтыктын үнү тынчыды... Катар турган үч бактын ичиндеги таза абада дарынын жыты жыттанып уйкусу бузулуп, дабырап учуп—конуп атышкан каргалардын наалыган кыжы—кужу үндөрү угулуп, карарган муздак жерде алардын шериктеринин өлүктөрү калды...

А ортоңку бактын арасында жаш баланын карааны эрбеңдеп жүрдү...

Колдош бу маалда үйүнө жетип, жыйылган төшөктөрдүн эки—үчөөн нарыдан—бери жая салып, кийимчен бойдон эле жатып алды. Бул түнү ал абдан аз уктады. Танды жакшы аттырбай туруп, ийнине мылтык жана чоң чаначты асынып, үйүнөн чыкты. Чыгып, туура тоону көздөй жөнөдү.

Асманда анда—санда жылдыз бар, жерде үрөңбаран, чыкыроон. А кыштак али ойгоно элек. Бир гана Айниса гаргардын үйүндө чырак күйүп, а Айниса эженин өзү ушу тапта Колдошко каршы келатыптыр. Ийнинде чоң гезе, колунда бозо куйчу идиш—аяктары түйүлгөн түйүнчөгү бар. Экөө жолугушкан кезде бири—биринен коркуп кетишти.

— Ботом, Колдошсуңбу?! — деп кыйкырып жиберди Айниса эже. Уф... Жүрөгүмдү түшүрдүң, айланайын. Мындай маалда мана эч ким жолукчу эмес... Бу каякка жөнөдүң саарлап?

— Ууга, — деди Колдош. — Андан көрө бозоңуздан бир чыны ичирип койбойсузбу? Суукту сезбей барайын.

— И—и, айланайын үйгө барып иччи, силерге атап бир чара калтырып келатам. Соно ойгоо отурат...

— Ага убакыт. Мейли эмесе...

— Ой, кой анда, менден эле ичип кет...Ме, өзүң куюп ич... Гаргар түйүнчөгүн чечип, гезесүн тосуп берди. Колдош

гезөнүн оозун ачып, бир кесе толтура куюп алды. Түндө ичкен арактын оңкулдаган ордуна жылуу бозо барып тийгенде, жаны жыргай түштү.

— Оф... Чоң рахмат, эже. А акысын...

— А бересин, берерсин...

— Базарыңыз кызысын.

— Жолуң болсун...

Экөө эки жакка: бирөө базарды карай жорголоп, бирөө тоону беталып, лапандап басып кетти. Экөөнүн бул акыркы сүйлөшкөнү, акыркы коштошкону эле. Бирок эчкимиси муну билген эмес...

* * *

Ошол күнү шашкеченде райистин дарбазасына Ысак начайлик келип токтоду. Ийнинде бешатар мылтык, жанында тапанчасыбар. Келип, аттан түшпөй туруп, райисти чакырды.

— Разак! Өй, Разак!

Аткана жактан Орун жене башпакты, колунда бешилик. Ысак начайликти көрүп, коркуп жүзү өзгөрө түштү.

— Арыба, Орун, — деди Ысак аке.

— А—а... Келиң, Ысак авке, — деди Орун жене, жоолугун ондоп.

— Разак каякта?

— Билбейм. Эрте менен аттанып чыгып кетти эле...

— Мм... А Колдош кайнинчи?

— И—и... О бала кыйладан бери биздикине келе элек. Үйүндө болсо керек...

— Кайыр...

Ысак начайлик атын бурду. А райистин өрүкзарын аралап салды. Бактан чыкканча ал эки жерден карганын өлүгүн көрдү. Начайлик атын токтотуп, алардын бирин камчысынын сабы менен козгоп көрдү. Каргалар анча тоңбоптур. «Мергендин огу буларга бүгүн түнү эле тийген көрүнөт», — деп койду начайлик ичинен. А мергендин ким экенин жакшы билчү. Райистин багынан чыгып, Гевар кемпирдин багына келип кирсе, ал жерде да каргалар жатат. Начайлик бул бакта Ганыны учуратты. Ганы тырбалаңдап бир өрүктүн шагына асылып атыптыр.

— Ээй! Эмне кылып атасың? — деп сурады начайлик жакындап келип.

— Мынабу карганын канатына ок тийип, уча ал бай жатат, — деди Ганы, шакта отурган карганы көрсөтүп. — Ит, мышык жеп койбосун деп шакка кондуруп атам.

- А ким атып жүрөт бу каргаларды?
- Колдош аке да.
- Качан?
- Кечээ кечинде атып өттү.
- Мм... Сенин атын Ганы беле?
- А—а!
- Тайнең демдүү отурабы?
- Шүгүра.
- Ысак начайлик салам айтты деп кой. Куппу?
- Куп. Кирип чай ичип кетпейсизби?
- Рахмат. Шашылышмын.

«Айнанайын...» — деп кошумчалап койду анан начайлик өзүнчө бастырып баратып. Өзүнөн өзү баланын атасын эстей кетти. Экөө жакшы тентуш эле. Айылдан айыл кыдырып жүрүп бирге бозо ичишчү, каерде байге, улак болсо, бирге барышчу; досу ашынган кыякчы эле, ал кыягын ала баргантой тамашаларда, үлпөтчүлүк кечелерде сулуу келиндердин көзүнө түшүп кайтышчу. Кайран досу каерлерде жүрөт болду экен? Кыйладан бери кат—кабар жок...

Досунун багынан чыгып, Колдоштун багына бет алды. Бирок Колдоштун багына жетпеди. Жолунан жонуна бир кап тезек көтөргөн, колуна мис чөөгүн кармаган дервиш бүкчүндөп чыгып калды. Начайлик алыстан эле ага жол бошотуп, ал киши жакын келгенче токтоп турду. Дервиш узун бойлуу, арык, сары киши эле. Сейрек сакал—муруту өсүп ыраңы азып калыптыр. Башындагы тебетейи, үстүндөгү кууртону, бутундагы чарыгы — баарысы эскирип, көрүнүшү өтө ждөнкү бечаранын...

— Ассалом—алейкум, Дервиш ава, — деди тиги киши :::: келгенде.

— О, алейкум—ассалам, — деди Дервиш ава. — Аман—эсен жүрөсүңбү, үка?

— Шүгүрчүлүк. Өзүңүз кандайсыз? Кыйналып атасыз го?

— Жок, жок, үка. Мен — бир баш жанмын, тиричилнгим өтүп жатат. А мына бул элге жабийир болду, — Лервиш, айылга көз чаптырды. — Катынкалачка, балачакага...

— Эч нерсе эмес, ава. Жакында согуш бүтөт. Пронттогулар кайтып келет...

— Ошентсе экен, ылайым. Тезирээк эле ошентсе экен.

— Бу каякка жөнөп калдыңыз көтөрүнүп?

— А—а... Айтмакчы, суу ичсең, үка, булактын суусу... — Дервиш чөгүнүн сунду. — Гөвар кемпирге алпараттым эле. О киши булактын суусунан чай ичкенди жакшы көрөт...

— А тезекти неге көтөрүп алдыңыз?

— Тезекти Айнисага алпарам. Аял эмеспи, көп учурда жаш балдары менен отунсуз отуруп калат. Анын үстүнө бозо салган үйгө отун түтөбү...

Ысак начайлик дервиштин суусун ичкенче, өзү анын сөздөрүн угуп, адамгерчилигине ыраазы болуп, а кишини жакшы көрүп турду.

— Ох... Рахмат, ава, — деди анан чөөгүндү ээсине кайтарып.

— Аш болсун... Бу өзүң каякка жол алдың?

— А—а... Колдошко жолукканы баратам. Кичине ишим бар эле.

— А Колдош үйүндө жок. Ууга кеткен. Саар менен булактын төгөрөгүн шыпырып атсам, артына мылтык, азык—оокатын асынып өтүп калды. Булактан суу ичти. Каякка десем, ууга деген...

— А—а... Анда башка күнү келет экенмин. Кайыр эмесе, ава.

— Кайыр, үка. Эсен бол...

Дервиш бүкчөңдөп жолуна түштү. Ысак начайлик анын артынан бир паскарап туруп, атынын башын бурду... Бир пастан кийин алкыш тактан чыгып, дарыяны бойлоп, дарыя агып чыккан даранын* ичинкөздөй багыт алды. Кичине жүргөндөн кийин, дарыяга аттарын сугарып атканат багар Закирге тушкелди.

— О, иштер кандай, эр жигит? — деди ал балага.

— Жакшы... Келиң, —деп жооп берди Закир.

— Бу жаз келип калды го, кошко качан чыгасыңар?

— Кошко үч—төрт күндөн кийин кетебиз.

— А—а, түзүк, түзүк... Сен Колдошту көрдүңбү?

— Он күн илгери ушу даранын ичиндеги үңкүрдүн оозунан көргөнмүн.

— Мм... А сен аякка неге барып жүрөсүң?

— Ошо күнү ушуерде ушинтип аттарды сугарып турсам, кокусунан, анау талдын артынан түлкү качып калды. Мен кууп жөнөдүм. Түлкү дарыяны бойлоп отуруп, дарага кирип кетти. Мен да кууп бара бердим. Бир маалда тара эткен мылтыктын үнү чыгып, түлкү тоңколчок атып кетти. Карасам, суунун өйүзүндөгү

чоң үңкүрдүн оозунан ак түтүн булап атат, атүтүндүн арасында мылтыгын таянып Колдош аке туруптур. Мага жылмайып койду.

«Ал эми, өңөрүп кет» — деди анан. Мен не кыларымды билбей калдым. «Түлкү эми сиздики да?» — дедим. Десем: «Мага анын кереги жок. Ал, ала бер!» — деп дагы айтты. Мен кичине тайсалдап туруп, анан түлкүгө бастырып бардым да, шыйрагынан эңип алып, жолума түштүм. Колдош аке артыман: «Мени көргөнүңдү эч кимге айтпай эле кой!» — деп кыйкырып калды. Менимче, ал киши ошол жерде жа—шайт окшойт...

— Эмне үчүн антип ойлойсуң? — деп сурады начайлик баланы сынамакка.

— Ысман аке айтат, эми Колдош качык болуп калды, эми ал элден жашырын жашайт, — дейт.

— Ысман аке туура айтат. Колдош — качык. Мен аны кармап, военкоматка алпарып тапшырышым керек. Түшүндүңбү? Демек, сенин оюнча, ал дарадагы чоң үңкүрдө жашайт экен да? Мм... Анда мен ошол жакка кеттим. Кайыр, эр жигит...

Ысак начайлик дараны көздөй жолун улады.

— Ысак аке! Мен да кошо барайынбы? — деп кыйкырып калды анын артынан атбагар бала.

Начайлик аны таңдана карады. Карап туруп, негедир, жибип кетти. Анысын билинер—билинбес жылмаюусу менен билгизди.

— А аттарын эмне болот?

— Аттарым атканага өздөрү бара беришет, а ал жерде Ысман аке бар...

— А жүр эмесе, эрмек болосуң...

Закир астындагы тулпарына шак камчы уруп, дароо начайликке жанаша түштү. Даранын оозу көрүнүп турган, бирпастан кийин даранын ичине кирип барышты. Даранын гөй бетинин кары эрий баштап, ар—ар жеринен карарып, а тескей жагы апаппак болуп мелтиреп жатат. Күнгөйүнөтийип, тескейин калың көлөкө басып турат. Ысак начайлик менен атбагар Закир суу жээгиндеги калың талдарды аралай кеткен эски жолдун нугу менен аттарын жай бастырып, шашылбай келатышты. Талдардын арасынан бирде коён качса, бирде кекилик, чил жана түркүн—түркүнчымчыктар учуп калышат...

— А сен билесинби, — деп калды милициянын начальниги, — бир кезде биз сенин атаң, Колдоштун атасы болуп, ушул жерлерде басмачылар

менен салгылашканбыз? — Закир билбейт экен, башын чайкады. — Билбейсиң... Э—ээ, балам, биздин баштан нелер гана өтпөдү...

Бирок начайлик «эмнелер өткөнүн» айтпай койду. Бир аз басышкандан кийин алды жактан үңкүр көрүндү.

— Оонау үңкүрдөн көргөнмүн! — деди Закир үңкүрдү көрсөтүп.

— Түтүн жок, — деп койду начайлик үңкүрдү карап. Ошондон бир минута өтпөй туруп, арт жагынан:

— Э—э—эй! — деген үн чыкты.

Кайрылып карашса өздөрү басып өткөн жолдун ортосунда мылтык асынган, бирок далысында эртен, мененки чаначы жок Колдош туруптур.

— Колдош аке... — деп шыбырады Закир.

— Ошол, — деди начайлик. — Сен менин аркамдан жүр... Ошентип коюп, Колдошту көздөй жөнөп калды.

— Колдош, мен сени издеп келатканмын, — деди ал алыстан эле.

— Эмне үчүн? — деди Колдош.

— Сана повестка чыккан...

— Билем.

— Билсең, жүр.

— А мен барбайм. Мен — качыкмын. Мен качамын. Мына!

Чынэле, жиндишарт—шурт секирип качып жөнөсө болобу. Качканыда кызык: ыңгайлуу күнгөй жактурса, тескейге карап салды. Болгондо да алды жагында калың карлуу жалаң тилке жатат, а тилке бүткөн жерде — типтик аска. Акмактык, албетте.

— Э—эй, Колдош! Бул эмне кылганын?! — деп кыйкырды артынан Ысак начайлик. — Кимден качасың? Кайда качып баратасың, жинди?!

Колдош кулак салган жок. Калың карда мөңкүштөп секирип кете берди.

Токто! Атам! — деп коркутту начайлик, ийнинен беш атар мылтыгын алып.

Бирок Колдош коркподу. Аны көрүп начайлик да атпады, кайра мылтыгын акырын ылдый түшүрдү. Ал бир нерсени түшүндү. Түшүнүп, Колдоштун артынан унчукпай карап тура берди. Колдош чуркап отуруп акыры аскага жетти да, анан асканын бетиндеги калың карды кере кучактап катып калды. Ошол бойдон ал кепке чейин козголгон жок.

— Өй! Бери бас, — деп чакырды Ысак начайлик. Колдош акырын оодарылды да, чарчанкы түрдө артына кайтты. Жакындап келгенде, начайлик Ысак менен атбагар Закир анын жүзүнөн салаа—салаа болуп аккан кез жашын көрүштү...

— Аtpайсыңбы?! Неге аtpайсың?! — деп чаңырды ал кокусунан начайликке ызырынып. — Мындай учурда атыш — сенин милдетиң, айбан! Эгер сен аткың келбесе, мына мен атамын сени! Буга эмне дейсиң—а? — Колдош колуна мылтыгын алып, начайликке кезеди.

— Сени аткыдай, эмне, душман белен мен үчүн? — деди начайлик жай гана. — А сен адам аткын келсе, согушка бар да, немистерди ат.

Ушерде Колдош өңгүрөп, өксүп—өксүп ыйлап жиберди. Бирок кайта бат эле соолугуп, кез жашын жеңи менен аарчып, башын көтөрдү. Кокусунан мылтыгын Закирге су—нуп калды.

— Ма, үка, уучулук кылып жүр, — деди.

Закир аргасыздан начайликти карады. Начайлик сунулган мылтыкты өзү жулуп алып, ээринин кашына илип койду.

— Мылтык сенин өзүңө керек, — деди анан Колдошко.

— Эмнеге?

— Биз пронтко кетип аткандарга согуш өнөрүнү йрөтүшүчүнмылтык жеткире албай, артүркүн жыгачтан мылтык чаптырып, ошону менен үйрөтүп атабыз.Эртең сен дагы ошо машыгу учулардын катарына кошуласың.Мылтык өзүңө керек.

Колдош начайликке жалдырай карады.

— Ысак аке... Ысак аке... — деди ал жалооруп. — Жан аке, мени... ошентинизчи... Мени ошол пронтко кетүүчүлөрдүн катарына коштуруңузчу... Мени пронтко жөнөтүңүзчү бир акелик кылып... Жан аке... Мен турмага баргандан көрө, жөн эле өлгөнүм артык... Жан аке, бир жакшылык кылыңчы... Эгер согуштан аман келсем, ал жакшылыгыңыз үчүн өмүр бою кул болуп берейин. А келбей калсам, өзүңүз биринчи болуп кара кагазымды аласыз. Ошо кагаз менин сизге айткан саламым, рахматым болсун...

(Оозуна сала берген экен, бечаранын. Бир жылдан кийин, чын эле, кара кагаз келди. «Кайран жигит...» — деп үшкүрүп койду Ысак начайлик аны окуп туруп.)

— А—а... Бул бала эмне деп эле жөөлүп атат десе, — деди Ысак аке. — Эми түшүндүм... Эй, жинди, сага окшогон эр—азаматтар тээтиги кандуу майданга керек болуп атса, сени бул жерде турмага отургузуп коёлубу? Согуш бүткөнчө бекер тамак менен багып туралыбы? Жок, амеки! Эртеңден баштап душман менен согушууга даярданасың, он күндөн кийин пронтко жөнөйсүң. А дагы он күндөн кийин немис менен бетме—бет туруп каласың. Түшүндүңбү?

— Оозуңузга май, аке. Мына колдорум! — Колдош эки билегин сунду.

— А колдорунду не кылам?

— Байлабайсызбы?

— А жөн баралбайсыңбы? Акмак!

— Рахмат, аке.

— Атка учкаш!

— Жо—жок. Мен пияда эле... Алдыңызга түшүп...

Колдош алдыга түшүп жүрүп калды. Анын артынан Ысман начайлик, аүчүнчү болуп — атбагар Закир жөнөштү. Колдош өзүнүн алдындагы белгисиз тагдырына беталып, ал жөнүндө артүркүн ойлорду ойлоп, а Ысман аке ага кичине ичи жылып, аны ичинен аяп, Закир болсо, балалык жүрөгү эл жиреп, көздөрү жаш өөрүп бараж атышты. Аттарын сугаруучу жайыкка жетишкенде, ал берки экөөнөн бөлүндү.

— Айтмакчы, үка, — деп калды ушул учурда Колдош ага. — Жанагы өзүң көргөн үңкүрдө бир чанач ун калды. Колуң бош күнү ошону Айниса эжеге алпарып берчи, тай. Карызым бар эле, ал кишиден...

— Алпарып берет, алпарып берет, — деди Ысак начайлик. — Алпарып бергин, а?

— Алпарып берем, Колдош аке. Сөзсүз алпарамын, — деди Закир. — Кайыр кош, аке. Жакшы барың!

— Жакшы кал, үка, — деди Колдош. — Мени эстей жүр. Бир кезде биздин айылда Колдош деген бир бактысыз жинди бар эле деп айта жүр...

Закир буга эчтеке дей алган жок. Сүйлөйүн десе тамагы буулуп, көздөрүнө кайрадан жаш толуп, чыдабай кетип, атына удаа—удаа камчы уруп жиберди. Кара Тулпар анын куштай жеңил денесин көтөрүп алып, чымын—куюн болуп, кыштакты көздөй жөнөдү. Кыштакка шумкуп кирип баратканда, алдынан мектепке келатышкан майда балдар чыгып калды. Аларды уруп

кетпес үчүн Тулпар аргасыз акырындады. Ошо кезде тизгини да кошо тартылды. Закир шашыла көз жашын сүртө кетти.

— Аке! Аке! — деп кыйкырды балдардын бирөө. Өзүнүн Ганысы экен.

— Аке! Сүйүнчү! Биздин эчки тууду. Экөө. Экөө тең Соно эжелердин текесине окшош: сапсары! Барып көрсөңүз, аке! Анан дагы, үйүбүздүн ичиндеги өрүк да гүлдөдү!

— Койчу? — деди ошондо гана Закир, кызыгып.

— Өлөйүн агер жалган айтсам. Гүлдөдү. Бир чырпыгы. Барып көрсөңүз, аке.

Закир болуптур дегендин ордуна, атын шарт үйү жакка буруп, чаап кетти. Жаш балдар анын артынан суктануу менен карап калышты.

Закир келсе, энеси жаңы туулган улактарды эмизип, эшиктин алдындагы апторойдо¹ отуруптур. Атын нары—бери байлай салып.

— Эн—оо! — деп, энесинин алдына жетип барды.

— Энең айлансын сенден,— деди Гөвар кемпир небересинин чекесинен өөп. — Кандай, кыйналбай жүрөсүңбү? Арыктап кетипсиң... Эчтеке эмес. Мына, эчки да тууп берди. Айран, сүт болот... Анан бат эле бышыкчылык да келип калат... Ичкери кир, алдыңа азыр курут коём...

Закир үйгө кирип эле бурчтагы өрүккө келди. Үкаси айткан чырпыкты тапты. Чырпык али гүлдөй элек экен. Бирок бүчүрлөп, бүчүрлөрү кызарып, а анча—мынчасынын учу агыш тартып калыптыр. «Гүлдөгөнү ушул да, — деди Закир чырпыкты назик сылап. — Жакшылап ачылган күнү Соного айтыш керек. Келип көрсүн. Соно... Соно... Соно...»

Ормон чолоктун какыр сайындагы тал, чычырканак, ит мурун, жапайы розанын арасында канатына жаанын огу сайылган короз кыргоол качып баратат. Уча албайт, а чуркашын жакшы чуркайт. Бирок соройгон жаанын огу дарак, чөп, таш сыяктуу нерселерге тийген сайын, бечаранын жаны көзүнө көрүнө түшүп, аргасыздан бирпаска токтой калып, дагы чуркайт. Анын артында, жашарган жаш чөптүн бетинде билинер—билинбес изи, анда—санда каны тамчылап келатат. Ошол из менен канды кубалап атылган октун ээси Ормон чолок сырандап келет. Ийнине жаасын жанаэшегине жем берчү калтасын асынып алган, калтадан жаанын бир даана огу сороюп чыгып турат. Жааны да, окторду да чолок өзү жасайт: жааны — талдан, а окторун — камыш

менен жука тыныкеден. Жаанын бирден бир уучулук куралы: мылтык атып, капкан коюп, тор жайганды жаман көрөт...

Короз кыргоолду ал өзүнүн көпүрүгүндө туруп көрүп калды. Бир жумадан бери бул шайтан көпүрүктү оңдоп аткан. Суусардын жемеси ага катуу таасир кылды. Айтса—айтпаса, бекер отурганча, оңдоп коё турган иш экен. Сайдын боюндагы эле талдардын жоон—жоон шактарынан кесип чыгып, арсак—терсек тешиктерин бүтөп жатат. Бүгүн—эртен бүтүрөт. Ойлоп көрсө, көпүрүктүн иштеп турушу, Суусарга гана эмес, өзү үчүн да абдан керек болуп чыкты: кокус, сайга кайра улуу суу келип, тегирмени зуулдап жүрүп берсе, аны менен эл каттай баштайт да...

Короз кыргоол өзүнө өзү кылып алды. Эмесе, Ормондун бүгүн уучулук кылайын деген ниети жок болчу. Ал терлеп—тепчип кызуу иштеп аткан. Кокусунан, короз кыргоол өзү куркулдап жиберди. Болгондо да көпүрүктүн тушундагы эле чычырканактын ичинен. А Ормон башын көтөрүшү менен көрдү аны. Коюу чөптөн койкоюп мойнун созуп туруптур. Ормон ойлонуп көрсө, дервиштин кекилигинен кийин эт жей элек экен. Ал дароо балта—тешесин таштап коюп, шашкан бойдон тегирменине түшүп кетти. Бирпастан кийин, жаасы менен ок салынган торбосун асынып алып, короз кыргоол жүргөн чычырканакка келип кирди. Кыргоол алые кетпептир. Көргүлүгү бар экен шордуунун, көздөлүп атылган ок шуу этип барып канатына сайылды. Жыгылбады, бирок тызылдап качып жөнөдү. Мына ошондон беракка качып келатат...

Бир маалда Ормон аны чаташып өскөн ит мурундун ичине Киргизии жиберип, изин да, канын да жоготуп койду. Көп издеди. Акырында кыргоол эмес, кыргоолго сайылган өзүнүн огуна туш келди. Огу эки ача ит мурундун ортосунда кыпчылып, сынып жатыптыр.

«Кутулуп кеткен экенсиң, кысталак» — деп койду Ормон. Ал кыргоолдон күдөрүн үзүп кетмекчи болуп атканда, кокусунан, чөптүн арасындагы төгөрөк уяга көзү түштү. Уя кыргоолдуку экен. Ичинде үч тукуму бар. Ормон аларды карап туруп, тамшанып койду. Көрсө, эртеден бери эчтеке жебептир. «Кечирип кой, сен дагы тууп аласың...» — деди ал тукумдарды тууган мекиянга арнап. Анан тукумдардын бирөөн кылдаттык менен чымчып алды да, койнуна салып, басып кетти... Жыйырма метрге жетпей туруп, бир түп розанын көлөкөсүнө отурду. Отурар замат койнунан тукумду алып чыгып, учуна бир

чертти да, ичиндеги суюк затты оозуна оодарып алды. «Кудайга шүгүр...» — деп койду артынан. Мына ошондон кийин гана ал үстүндөгү розанын гүлдөрүн көрдү: «Ой сени... Ачылып калган турбайсыңбы...» — деди чолок, гүлдөрдү эркелете кармалап. Кийин бирөөн назик жыттап коюп, анан чалкасынан түшүп көк чөпкө жатып алды. Анын көңүлү ток, кайгысы жок эле ушу тапта. Бирпастан кийин көшүлүп уйкуга кетти. Чолоктун түшүнө эски кыштак кирди. Куду азыркыдай жаз маалы экен. Дарыялардын суусу аябай кириптир, тим эле шоокумунан кулагың тунуйт..

1979

1.2. КҮНӨСТҮҮ АРАЛ

Жаңы бир ажайып түш көрүп атты. Шаардын борбор көчөсү менен бир кара кемпир он чакты ак эчки айдал баратат. Туш тарабынан гызылдап машиналар өтүп турат. А кемпир камырабай эчкилерин айдал баратат...

Жаныл кемпирди тааныды: ал өткөн жылы булардын үйүнө келип, бир ай жүрүп кеткен кемпир эле. Ал Жанылдын атасына ала болот экен. Өз апасы эмес, албетте, багып алган апасы. А өз ата—энеси Жанылдын атасы билбейт.

Жаныл кемпирден көзүн ал бай, анын өмүрү үчүн кабатырланып, жүрөгү үшүп карал турду. Бир маалда кемпир зымырап бараткан троллейбустун далдасында калды. Жаныл коркуп кыйкырып жиберди. Кыйкырып, өз кыйкырыгынан ойгонуп да кетти...

Бул үйдө бирөө бирөөнү ойготчу эмес. Ар кимиси өз алдынча ойгонуп, шашылып жуунуп, шашылып тамагын ичип, шашылып тарап—тарап кетишет: атасы академиясына, апасы поликлиникасына, эжеси университетине, иниси техникумуна. Жаныл болсо дайыма баарынан кеч турат. «Бүгүн даты кечигет экенмин!» — дел сүйлөнөт ал ар күнү, ойгонор замат, уйкулуу көздөрү менен саатын карал алып. Анан нары—бери кийинип, төшөгүн жыйып, жуунуп—таранып, ашканага чыгат. Адатта, бул учурда ашканада киши калбай калат. Бирок бүгүн эч кимиси кете элек экен, баарысы унчукпай отуруп алышып, оокаттарын ичип атышыптыр. Оокаттары күндөгүдөй эле айран, сүт, каймак, май, нан, чай... Жаныл да үндөбөй отуруп, пиа—лага сүт куюп, нандын бетине май сүйкөй баштады.

— Оозуңардын желин аясаңар да бирөөң мени тур деп койбойсуңарбы, — деди ал бирпастан кийин, эч кимге кайрылып карабастан.

Беркилер да аны карашпады. Кыйлага чейин унчу—гушкан да жок. Бир маалда гана эжеси:

— Сени ким саат экиге чейин китеп окуп жатсын дептир? — деп койду.

— Сен билбей атасын, — деди ага иниси. — Бу киши китеп окубай эле телефондун шыңгырашын күтүп отурду. Кокус, зоомузейден бирөө жарым звонить этил калабы деп.

— А—а, — деп койду эжеси. — Бирок зоомузейдегилердин бизди сагынган жери көрүнбөйт го?

Жанылдын ачуусу кайнап чыкты. Бирок өзүн токтоо кармоого аракет кылды.

— Айтмакчы, силердин ишиңер кантип атат? — деп кайрылды ал эжеси менен инисине. — Кыйладан бери ал—акыбал да сурашпай кеттик. Сен, иним, орус тили менен политэкономиядан карыздарынды тапшырдыңбы?

— Оо, таза ичимди күйгүздүн да, — деди студент какшыктап.

— Тапшырып кой, алдына кетейиним, — деп улады Жаныл, — Дайыма карыз болуп, дайыма стипендияга жетпей, өз үйүңдө ашка жук, башка жук болуп жүргөнүн уят. Өзүн мындай сыланып—сыйпанып жүргөн жигит болсон...

— Эй кыз, оозуна карал сүйлөгүн! — деди иниси, баягыдан теригип. — Бир—эки жолу киного тыйын берип койдум деп эле, оозуна кирген диоттой бербегин.

— А сенчи, эжеке? — деди Жаныл, эми эжекесине бурулуп.

— Мен эмне болуптурмун? — деди эжеси кичине кабатырланып.

— Бул беш жылдыкта кандидат боло аласынбы? Же даты бир беш кылдык керекпи? Көпчүлүк уч жылда жактап журушет го?

Эжесинин заары жүзүнө чачырап чыкты.

— Билесинби, айым кыз, — деди ал. — Бул сенин жумушун эмес.

— Аа, ошондойбу? Андай болсо, эжеке бай, сиз даты менин иштериме кийлиг ишпей журунуз, куппу?!

Тыштан машинанын сигналы угулду. Атасынын машинеси. Атасы оозун суртуп, турганга сазданып калды.

— Сен мени таштап өтүп кетесиңби? — деп сурады андан апасы.

— Жок, шашылышмын, — деп койду атасы.

— Кийинки учурларда дайыма шашчу болдун, — деди апасы, сөзүнө кандайдыр кошумча маани берип.

Атасы аны бир онурайып карал коюп, бирок ундөбөстөн ордунан турду.

— Айтмакчы, ата, — деп калды эжеси ушу тапта, — сен кечээ бир кызматчынды иштен бошоткон имишсин, ушу чынбы?

— Эмне болуптур бошотсом? — деди атасы.

— Ошол кызмат мага абдан ылайык келер эле...

— Мүмкүн, — деди атасы. — Бирок, ал кызматка сен ылайык келбейсиң. «Ажап болду» — деди Жаныл ичинде, табасы канып.

Атасы күзгүнүн мандайына барды. Эшикке чыгып баратып, күзгүнүн алдында бир—бирден токтоп өтүш бул уйдө адат. Атасы өзүнүн буурул тартып, суюлуп бараткан чачын, көздөрүнүн астындагы, мойнундагы

тырыштарын кабатырлана каран калат. Апасы эркектердикиндей тегерете кыркылган кыска чачын тарайт, эрдин боёйт, бетине бетмай сыйпап, көпкө чейин анын майда тырыштарын жазып турат. Студент бол со, өзүн дайыма жаш, сулуумун деп ойлойт, ошондуктан күзгүгө каранса да, даты бир жолу өзүнүн жаштыгына, сулуулугуна ишенип коюш үчүн гана каранат. Ал күзгүнүн тушунда кепке аярланбайт, ийнине түшкөн узун, коюу чачтарын нарыбери сылагылап коюп, басып кетет. Ал дайыма өзүнө—өзү ыраазы. Мунун тескерисинче эжесинин эртең мененки убактысынын көбү күзгүгө багышталат. Бечара өтө эле семиз. Дагы семирп жатат. Ошондуктан кандай жаны кийим кийбесин, бир айдан кийин тар келип, аны кыжаалат кылат...

— Өлүгүндү көрөйүн, эки жолу кийгенче болбой, бул да батпай калды, — деп сүйлөндү ал бүгүн да күзгүдөн үстүндөгү костюмду көрүп.

— Мага сат, — деди Жаныл анын сөзүн илип ала коюп.

Ага эжесинин жаңы костюму абдан жата турган. Эжеси, өзүнө жарашса, жарашпаса да, дайыма кийимдин жакшысын, кымбатын кийүүчү. А анын жолун жолдоого Жаныл да кудурет жок.

— Сен адегенде үстүндөгү көйнөктүн акчасын төлөп бүт, — деди эжеси.

— Он эле сомун калган, ушул ай ичи аласын, — деди Жаныл.

Бирок эжесинин көнүлү башка жакка бурулуп кетти.

— Айтмакчы, ала, сен бүгүн менин кызымды садиктен алып коёсуңбу? — деп калды ал, үйдөн чыгып бараткан апасына. — Иштен кийин жетекчиме жолугушум керек эле...

— А мен иштен кийин базарга барамын, — деди апасы. Силер эрте күндө менин ордума базарга барбайсынар да, а кечинде, баары бир дасторконго отурасыңар. Ушундай эмеспи?

Ошентти да, чыгып кетти.

— Ой, эми эмне кылам? — деди эжеси, даты эле күзгүнүн алдынан жылбай. — Жаңыл, сен алып коё албайсыңбы?

— Жок, — деди Жаныл. Искендер звонить этет, кечинде экөөбүз киного барабыз.

— А, кудай билет. Ушунундан кол жуудукпу деп турам. Сырты сулуу эркек экен, менин билишиме Карагандаандайлардын суйүүсү бат түгөнчү эле...

— Тилинетибиртке... Сөзгө студент аралашты.

— Эжеке, а эжеке,— деп калды ал, эшикке чыгып бараткан жеринен кайрылып. — Эгер, бир чырванынды аябасаң, кызынды мен алып коёмун.

— Бир чырван түгүл, бир тыйыным жок,— деди эжеси.

— А менин доцент жездемдин жиберип турган алиментин эмне кылып атасың?

— Жерге көөмп, үстүнө зандап коюп жатам. Кач жолдон!

Экөө түртүшкөн бойдон чыгып кетишти.

«Күндөүшул, — деп койду Жаңыл өзүнчө, элден кийин күзгү жүнмандайына келип. — Бири—бири бизди таарынтып, көңүлүбүздү калтырып туруп, туш—тушка таркап кетебиз. Эмне болуп баратканыбызды билбейм...» Кокусунан, телефон шынгырап калды. Жаңыл өлүп—талып чуркап барып трубканы алды. А трубкадан:

— Бул театрбы? — деп сураган аялдын үнү угулду.

— Ооба, — деди Жаныл. — Беш актёрдун театры...

II

Жарым сааттан кийин ал шашып—бушуп өзүнүн аптекасына келип кирди.

— Ай—яй—яй, — деди Анна Никифоровна, анчейин эле наалыган болуп.

— Ушу сенин кечиккениң качан кал ар экен.

— Калат, Анна Никифоровна, — деди Жаңыл жароо—керленип. — Эртең эле калтырам. Саламатсыңарбы?

Аптека кичине. Шондуктан, бир эле «саламатсыңарбы» бардыгына жетет. А бардыгы болуп аптекада беш эле киши иштейт. Анна Никифоровна башчылары. Ал киши рецепт боюнча даярдалган дарыларды берип турат. Люба — кассир, Самар — сатуучу. Калган үчөө — Сейил, Нурия, Жаныл болсо, дары даярдашат.

Жаныл нарыданбери халатын кийип, өз ордуна келип отурду.

— Мага эч ким звонить эткен жокпу? — деп сурады ал, колу ишке тиер—тийбестен.

— Азандан эле ким сүйүү жөнүндө сүйлөшкүсү келсин, — деп жооп берди Анна Никифоровна.

Калгандары күлүп калышты.

— А менин сага айта турган жаңылыгым бар, — деп калды Сейил. — Абакирге өз заводу квартира берген атыптыр. Кудай буюрса, жаны жылга чейин бирөөлөрдүн менчик үйлөрү менен түбөлүккө коштошобуз.

— А—и—и, кут болсун! — деди Жаныл, чын ыкласы менен сүйүнүп. — Жолдоштор, уктуңарбы, Сейил квартиралуу болгону атыптыр.

— А бизге ал келер замат эле айтып берген, — деди кассир Люба.

— Сен беш минутка кечигип келдин, — деди Анна Никифоровна. — Беш минутка чейин мындай жаңылык ичте кантип чыдап турсун.

Күлүп калышты.

— Ананчы, — деди Сейил, — үч балалуу болгондо араң үйлүү болуп атсам...

— Терт балалуу дегин, — деди сатуучу Самар, Сейилдин боюндагы баласын да эсепке кошуп.

— Эми үйлүү болуп, жашаганыңа жакшы шарт түзүлсө, бала дегенди кудай ар жылы берип турат го сага, — деди Нурия.

— Кудай бербесе, өзүм жасайм баланы, — деп жооп кайтарды бута Сейил. — Үйүмдө арыстандай эркек жашап жүрсө...

Сейилдин сөзү аптеканын ичин күлкүгө толтурду. Бир гана Нурия күлгөн жок. Анткени, ал үчүн Сейилдин сөзү туздуу сезилди. Сейил менен Нурия тентуш, экөө тең жыйырма беш жаштарда. Бирок Нурия күйөөсү менен ажырашып алып, көптөн бери эрсиз жашап келатат. Азыр Сейил ага ошонусун эске салып койду. Деги эле бул экөө кез—кези менен бири—бирин ушинтип сөз менен чымчышып ал май адаттары бар.

— Пшш... — деп гана койду Нурия башка сез таба албай. Телефон шынгырады. Жаныл, адегенде, чочуп кеткенсиди, дирт этип алды да, анан телефонго карай өзүн таштады. Бирок аппарат Анна Никифоровнага жакын эле, трубканы биринчи болуп ошол алды.

— Аптека, — деди ал киши. А Жаныл ордунда катып, күтүп турду. Анын жүрөгү безилдеп согуп атты.

— Бар. Бирок врачтын рецепти менен гана беребиз...

Анна Никифоровна трубканы ордуна коюп, Жанылды каран койду. Жаныл ордуна келип отурду.

— А эмне үчүн өзүң звонить этпейсиң? — деди Сейил, анын томсоро түшкөнтүрүн көрүп.

Бул кичинекей аптекада сыр сакталчу эмес. Сакталса да, аз кезинде гана сакталып, а көбөйүп кеткенде, көкүрөккө батпастан, бир күнү өзүнөн—өзү эле булактай оргуштап тышка агып чыкчу. Жаныл чынын айтты.

— Акыркы жолу биз араздашып ажырашканбыз, — деди ал. — Ал мени таарынткан. Эми өзү звонить этсин. Сүйгөнү чынболсо звонить этет...

— Нурия, сага киши келди, — деди ушу тапта Анна Никифоровна.

— Анна Никифоровнанын мандайындагы айнек тосмонун ары жагында, аптеканын чакан залында, жашы отуз бештерге барып калган, буурул чач эркек туруптур. Нурия аны көргөндө, ал ага билинер билинбес башын ийкеп, билинер—билинбес мулукп койду. Нурия да сүйүнүп кетти, бирок анча сездирбестен, унчукпай ордунан туруп, залга жөнөдү. Кийин экөө бири—бирине бир да сөз айтпай, аптекадан чыгып кетишти. Мунун бардыгын беркилер тымызын байкап турушту.

— А билесинерби, бул джентельмендин ким экенин? — деп калды Сейил.

— Архитектор, — деп жооп берди Люба.

— Даты?

— Биздин Нуриянын жакшы көргөн кишиси.

— Жана бир аялдын күйөөсү, бир баланын атасы. Анан ушундай кишини сүйүүгө болобу? Менимче, мындай сүйүү кыянаттыкка жатат.

— Ох, Сейил, Сейил, — деди айнек тосмонунары жагынан Самар, нааразы түрдө. — Турмуш таар түрдүү иштер болотда. Мумкун, булада мезаялын сүйбөй калгандыр, аны менен ажыр ашкысы келип жургөндур, андан кутула албай аткандыр, кимбилет...

— Мен тушүнбөйм кээбир кишилерге, бири—бирименен бир жакшы наынак жүрүшүп эле, анан, кокусунан, жатка айланышат. Мына, Нуриядаты... Кишинин сугу кире турган күйөөсү бар эле: сулуу десен — сулуу, эстүү десен — эстүү, билимдуу десен, — билимдүү, аайлыгы более менин Абакиримдин аайлыгынан эки эсе көп. Эми ушундай кишини сүйүп, аны менен сопсон ун жашап жүрүп эле, бир куну андан кетип калды. Айрантан каласын киши...

— Бир себеби бардыр да, — деп койду Анна Никифоровна.

— А себеби бул, — деди Самар, үнүн басаңчыгарып. — Күйөөсү бир аялга көз артып коюптур. Эркек неме да. А Нурия муну биллип алат...

— Упгул эле болсо мен кечирип коймокмун, — деди Сейил. — Жаака эки чабат элем да, өзүмкү хнягакирип, ыйлап—ыйлапалып, ишимге кетебермекмин.

— Сен — сенсиң да, — деп койду Анна Никифоровна, мулуюп. Жаныл баарын кунт коюп угуп жатты. Ошол эле учурда ал өзү жөнүндө, өзүнүн сүйүүсү жөнүндө ойлоп отурду.

III

Иш менен, сөз менен болуп отуруп, тамак ичер маал да келип калды.

— Кана, чечкиле халатынарды, — деди Анна Никифоровна. — Шам—шум этип келели.

— Мен барбайм, — деди Жаныл.

— И—и, дем алыш учурунда бирөө—жарым звонить этип калабы деп турасыңбы?

Жаңыл мулуюп гана койду. Чын эле ошентип ойлоп аткан. Мурдалары ал ушундай маалда да телефон чалып, экөө жолугушчу, кээде бирге оокат ичишип, а кээде оокаттан кечип, бир кылбат жерде кучакташып отурушчу, же жетелешип алып, магазиндерди кыдырыпчу. Звонит этсе, этип кала берет да...

— Бир нерсе ала келейинби? — деп сурады Сейил.

— Угу, сүт, пирожки болсо... — деди Жаныл. Анан сумкасынан бир сом акча алып берди.

— Зериксең, менин китебимди окуп тур, — деди Люба, — Кызык китеп.

— Тигине менин транзисторум турат, — деп койду Самар да. Баары кетишти. Жаныл эшикке «перерыв» деген жазууну илип коюп, колун жумганы коңшу бөлмөгө кирди. Колун жууду. Колун аарчыганча терезеге басып келди. Аптеканын бул арткы терезеси кичинекей короого карачу. Короонун ортосунда жалгыз түп картаң шабдаалы болуп, а шабдаалынын астында эки скамейка бар эле. Азыр ошол скамейкада Нурия менен анын буурул чач кишиси отурат. Буурул чач Нурияга бир нерсенидир астейдил түшүндүрүп атат, а Нурия анын айткандарын кунт коюп угуп жатат. Албетте, сөз өздөрү жөнүндө баратат деп ойлоду Жаныл. Экөөнө көзү күйдү. Даты өзүнүн жакшы көргөн кишисин эстеп кетти. Эмне үчүн звонить этпейт? — деди ичи бышып. Анан, бул жерге телефондун шыңгыраганы угулбай калабы деп, дароо отурган бөлмөсүнө кайра келди. Кыйлага чейин телефондун аппаратын мелтиреп карап турду да,

кийин залга чыгып, Самардын транзисторун койду. Бир аял ырдап жатыптыр. Жаңыл анын ырынын эки сабын кулагына тутуп калды:

— Первая любовь придёт и уйдёт, Как прилив и отлив...

«Ушундайбы али?»— деп койду ал. Анан кассага келип, Любанын күзгүсүнө көрүнө баштады, Любанын мандайында дайыма бир күзгү, бир китеп ачылып турчу. Колу бопгой калса эле, күзгүгө каранат, китеп окуйт, же мисте чагат.

«Карып кеттим», — деп койду Жаңыл, күзгүгө тигиле карап туруп.

Албетте, он сегиз жаштагы кызга минтип айтыш анча жарапшайт.

«Жудөп кеттим», — десе, бир жен.

Телефон шынгырады. Жаныл жаныали калбай чуркап барып, трубканы алды:

— Алло?

— Жаныл, бу менмин, — Апасы экен. — Келбейсиңби, бирге барып, оокат ичип келели.

— Апа, менин оокат ичкенге кушум жок.

— Кап... А мен сени менен сүйлөшөйүн дедим эле. Жаныл кичине кызыга тушту.

— Эмне жөнүндө?

— Атам жөнүндө.

— А атам эмне болуптур Апасы аярлап туруп жооп берди.

— Атам мени алдап жүрөт. Ал жанагы өзүнүн ойсондогон секретаршасы менен соо эмес.

— Ой апа, болбогон сөздү сүйлөбөчү, — деди Жаныл, иренжиген тур менен. — Атам андай эркектерден эмес. Анын үстүнө, жашы да бир мунчага келип калбадыбы...

— Мен да ошону айткым келип атат. Уят... Болуптур эмесе, бул жерге кишилер келип калды... Демек, оокатка барбайм дечи?

— Жок... Апа!

— А?

— Түшүндө эчки көрсө эмне болот?

— Мм... Менимче, эчки — оору. Эмне, түшүңө эчки кириптирби?

— Ооба. Бирок, эчкини мен эмес, чоң энем айдап баратыптыр.

— Чоң энем? Каидагы чоң энең?

— Атамдын апасы.

— А—а, деди апасы. — Ооруса, ошол ооруйт экен да. Апасы трубканы коюп койду.

«Фу, айтканын көр, — деди Жаныл. — Оорубасын, бечара. Жакшы кемпир болучу...» Жаңыл даты коңшу бөлмөгө кирип, терезеге келди. Нурия менен буурул чач дале скамейкада отурушуптур. Эми Нурия сүйлөп атыптыр. Анын көңүлү куунак көрүнөт, күлүп—жыргап жатат...

Аны бир пас карал турам деп, Жаныл да аргасыздан, өзү да сезбестен, жылмайып турду. Кийин өзү жөнүндө ойлоп кетип гана дароо көңүлү чөгө түштү.

«Эмне үчүн звонить этпейт?!» — деди ал кайрадан ичи буккатокуп.

Дагы телефонго келди. Бирпас күтүп отуруп, атасына звонить этти. Трубканы секретарша алды.

—Директорду айтып коюузчу, — деди Жаныл, аны менен саламга келбей. Секретарша да унчуккан жок. Көп өтпөй, атасынын «да» дегени угулду.

— Ата, бул менмин.

— И—и? — деди атасы.

— Чоң энем кайсы жерде жашайт? — деп сурады Жаныл туз эле.

— Чоң энем? — Атасы да тан калды. — Кайсы чоң эненди айтасын?

— Менин канча чоң энем бар эле?! — деп ачууланып берди Жаныл. — Сенин апанды айтып жатам!

— А—а... Аны эмне эстеп калдың?

— Кимдир бирөө эстеш керек да. Өз уулу эстебесе, келини эрте күндө...

— Мм... — деди атасы.

Ал чындап эле абдан тан калып аткансыды. Мүмкүн, ал Жанылга ыраазы болуп, өзүнчө мулуюп да тургандыр. Жаныл ушуну ойлоп алып, өзү да жылмайып койду.

— Бугун ал менин түшүмө кириптир, — деп у лады ал. — Ооруп атыптыр бечара.

— Ооруп? — Атасы кичине кабатырлана түшкөнсүп туюлду. — Албетте, сенин түшүндө да. Түшкө ар нерсе кире берет.

— А кээ бир түштер туура чыгат. Мисалы, менин түшүм дайыма турмушка туш келет. Мына, мени айтты дээрсин, ушу кемпир ооруп атат азыр.

—Мүмкүн, кызым. Кары киши да...

—Андан көрөкчү, бир барып кабар алып келбейсиңби. Эмне болсо да энең эмеспи.

—Кантип барам, кызым? Институттун ишин кимге таштайм?

—Иш, иш, иш! Баарыңар иштен башканы билбейсиңер. Мейли сен барбасаң, мен өзүм барамын. Андан көрөкчү, каерде жашаарын айтып берчи.

—Кызым, сен кичине коё турчу, бул жерде кишилер күтүп калыпты. Бул жөнүндө экөөбүз даты акылдашабыз. Мен сага өзүм телефон чалам. Куппу?

—Арыстанбапта жашайм деген эле, — деди Жаңыл, кичине кыялдуу түрдө. — Бирок Арыстанбап — учу—кыйры көрүнбөс кең токойда,анын каеринде жашаарын билбеймин.

—Кызыл—Үнкүрдегенжеринде, — деди атасы, трубкасын коюп жатып.

Туура. Кемпир өзү да ушинтип айткан. Бечара, жакшы кемпир эле. Бир ай Жаңыл менен бир бөлмөдө жатып—туруп жүрүп ага өзүнүн жашаган жери, ал элдин кечирген тиричилиги жөнүндө түрдүү—туман аңгемелерди айтып берип кеткен. Анын айтканына Караганда, Арыстанбап — бир бейиш жер... Эмне экен, барса барып келет. Ал турмак... биротоло ошол жакка кетип да кала алат. Эх, ошондо көрөт элек го кимди ким сагынарын, кимди ким жоктоорун...

IV

Айткандай эле, бир жумадан кийин, Ал Арыстанбапка жөнөп кетти. Самолётто учту, автобуска түштү, жүк машиненин кабинасына отурду. Акырында Арыстанбап аймагына келип жетти. Бирок, Кызыл—Үңкүргө эч кандай улоо чыкпастан, он беш чакырымча жерге жөө жөнөдү...

Бул жакта да күздүн күтүрөп турган учуру экен. Тоолорду, кырларды, ойлорду, кокту—колотторду каптаган чытырман токой кызыл—тазыл болуп жалындап турат. Жангак, алма, алмурут, алча, карагат, ит мурут, долоно, чекенде жана Жаныл атын билбеген түркүн—түркүн дарактардын мөмөлөрү бышып, сабактарынан үнсүз үзүлүп, жердеги калын бариктердин үстүнө шыртылдап жаап жатат. Мөмөлөрдүн, бариктердин жыты буруксуйт...

Жаныл бир сокмо жолго түшүп алып, бирде онго, бирде солго буру луп, улам өрлөп, улам ылдыйлап жүрүп отурду. Токойдун ичи ээн, мемиреп тыптынч. Дарактардын коле—колору менен олтуруп бараткан кундун нурлары

бири—бирин үнсүз кубалашыш, жашынмак ойноп жүрүшөт. Андасан дагана карга каркылдап коёт. Жолду кесип коён чуркап өтөт...

Жолдун теңине жеткенде караңгы кирди. Жаныл кетпараткан жолун жоготуп коюштан коркуп, аргасыздан, бир жоон туп жаңгактын түбүнө келип отуруп калды. Ай чыгаар деп ойлоду. Ай чыкпаса, ушул жерде түнөп, сапарымды эртең улантамын деп чечти. Өзү да абдан чарчап калган эле. Талыкшыган боюн жангакка жөлөп, зыркырап ооруган буттарын узун сунду да, асмандагы жамыраган жылдыздарды карал, далдайып жатып калды...

Бирпастан кийин, жакын жерден кандайдыр жалайы кыйкырык угулду. Жаныл селт этип караса, мандайындагы дарактын арбайган шактарынын арасынан опокшош эки сары жылдыз чекчейип карал туруптур. Үкү экен көрсө.

«Уф, чочутуп да жиберди кишини...»,— деп койду Жаныл.

Анан кыйлага чейин анын жанган көздөрүн карал жатып, езу да сезбестен, үргүлөп кетти. Бир маалда үкү даты кыйкырды. Жаныл чочуп көзүн ачса, карарган дарактардын арасынан кыпкызыл жалын көтөрүлүп келатыптыр.

«Ай ... — деди Жаныл сүйүнүп. — Рахмат, үкү, өз учурунда ойготтун».

Ал жанында жаткан кайыш калтасын алып, жолун а түштү. Жол эми жакшы көрүнө баштады. Жаныл да кыйла эс алып, женил басып калды. Ал шыпылдап жүрүп отуруп, ез чамасында, жолдун калган бөлүгүн да басып койгонсуду. Бирок бир жерге келип, кашайып, жалгыз аяк жол үчкө бөлүнүп кетсе болобу. Жаныл кайсынысына салышын билбей, башы айран болду. Кокус, жанылыш тандап алып, таптакыр башка жакка кетип калыштан коркту. Ойлонуп, ойлонуп туруп, ушул эле жерде түнөп калышты чечти. «Түнт токойдо тобокел кылган болбойт, — деди өзүнө өзү. — Таң атсын».

Жанагыдай эле чоң түп дарактын түбүнө токтоду. Адегенде, жердеги кургак бариктерди колу, буту менен шилеп, астына төшөдү. Башына болсо калтасын жаздады. Кийин ач курсагынын камын көрдү. Жей турган эчтекеси жок болучу. Шондуктан, жака—белдеги алма—алчалардан бир ууч үзүп келди да, кыйлага чейин ошону эрмек кылып отуруп, акырында кынтайып уйкуга кетти. Бирок, эми көзү ызгыганда, мандайына бир жаңгак келип тийип, уйкусун бузуп жиберди. Көрсө, жаңгак өзүнчө түшпөптүр. Так эле Жаңылдын төбөсүндөгү шакта көздөрүн жылтыратып тыйын чычкан олтурат. Ал Жаңылды тигиле тиктеп, куду анан: «Ай, сен кимсиң?» — деп, таң кала сурап тургансыйт.

«Салам!» — деп койду Жаныл ага досторчо. Тыйын чычкан бир сыран этип секирип алды да, анан өзүнүн кызык оюнуна чуркап кеткен баладай, жангактын жоон, картаң боору менен жогору карай чуркап кетти. Жаныл жылмайып, аны кыйлага чейин карап жатты. Тыйын чычкан чуркап отуруп, акыры жангактын кылдай учуна чыгып барып, сүзүп бараткан тегерек айдын так ортосуна туруп калды.

V

Саар менен Жаныл кызыл ыштандын токулдагынан улам ойгонду. Көзүн ачса, күн чыгып калыптыр, туш тарапта куштар сайрап атат. Өйдө боло берип, ал чочуп кетти: өзүнөн эки метрдей жерде, токойчунун формасын кийген он тогуз жаштардагы боз улан турат.

— Сен кимсин? — деп жиберди ал, дароо ордунан тура калып.

— Мен Айдармын, — деди жаш токойчу, тиштерин кашкайта жылмайып.

Тиштери аппак, а жылмайышы абдан жарашыктуу экен. — А өзүң кимсин?

— А мен Жанылмын. Кызыл—Үңкүр деген жерге баратам.

Токойчу даты жылмайды.

— Кызыл—Үнкүр деген жер ушул.

— Ушундайбы? — деп Жаныл сүйүнүп кетти. — А мен кечинде мына бул үч жолдун кайсынысына салышты билбей, ушул жерде тунөп калбадымбы.

— Кимдикине баратасың?

— Чоң энемдикине. Айкыз кемпирди билесиңби?

— Билбегенде. Ал менин да энем болот.

— Кандайча?

— Киндигимди кескен. Ал Кызыл—Үңкүрдүн эң карыадамы, биздин элдин жарымдан көбү ошол кишинин колунда төрөлүп, ошол киши киндигин кесип, ошол киши аткойгон. Баарыбыз аны эне дейбиз.

Жаныл мулуюп койду.

— Эми мен ага кайсы жол менен барсам болот?

— Ортонку жолго түш, — деди Айдар. — Ортонку жол киндик энемдин жолу.

— Рахмат. Жакшы кал.

— Жакшы бар.

Жаныл жолго түшүп, токойчу анын артынан карап калды. Бир пастан кийин жол бир жапы скырды өрдөй баштады. Кырдын эки тарабы ой жер экен.

Ал жерлердин дарактары жоон—жоон, сейрек келип, алардын арасынан кыштактын чачкын уйлөрү көрүндү. Үйлөр, балдардын түркалам менен тарткан сүрөттөрүндөгү үйлөргө окшош: ак, кызыл, сары, бозтүстө; моруларынан көкмөк, таптаза тутунбулайт. Үйлөр Жаңылдын көнүлүн көтөрдү.

Кыркелип—келип, кызыл алатоого такалды. Тоонун бетин ирик—ирик дарактар, бадалдар каптаган. Тоонун чокусунан чынк ылдый, коюу шактардын арасынан чагылгандай жарк—журк чагылыша калып апаппак шаркыратма сойлоп тушуя жатат. Ылдый жакта, шаркыратманын тушунда, жалгаз боз там турат. Там жамбоор жерге салыныптыр, аны эки кабат десе да болгудай; үстүндөгү жалгыз бөлмөдө киши жашайт көрүнөт; бөлмөнүн оозунда эки туркүктүү кичинекей пешайван бар; туркүктөрдүн бирөөндө эски кыргыз мылтык, экинчисинде чоң капкан илинуу турат; астынкы кабаттын дубалдары жок, анын бир жагын кетмен менен тегиз кыркылган жар тосуп, калган жактары ангырап ачык, а үстүңкү кабатын болсо, жоон—жоон терт туркук гана көтөрүп турат. Үйдүн бул белугу а ткана, тагыраак айтканда, эчкиканынын милдетин аткарат окшойт, азыр ал жерде он чакты ак эчки көгөндө байлануу турат, а эчкилердин бирөөн карыган кемпир саап отурат. Жаңыл өзунун түшүнө кирген эчкилерди жана аларды айдал бараткан кемпирди тааныды.

— Чоң эне! — деди ал жакын келип.

Кемпир аны көрүп, колун даты жыгач кесеси менен ейде болду.

— Энен айлансын сенден, — деди ал, Жаңылды өөп. — Бу кандай шамал айдал келди сени мага?

— Мен биротоло сизге кыз болгону келдим, — деди Жаңыл. — Атам менен апам жиберешти. Кемпир карып калды, барып, беш кун болсо да, тиричилигине каралашып, жугун жени лдеткин, биздин кемпирге кылар жардамыбыз ушул, дешти.

Чоң энеси Жаңылга тандана карал калды. Ишендиби, ишенбедиби муну Жаныл биле алган жок. Кемпир карал, карал туруп, жылмайып койду.

— Атаң, алан ырас кылышыптыр, — деди анан, колун—даты кесени Жанылга сунганча. — Ме, ысыгында ичип ал.

— Чийки бойдон элеби?

— Ич! Ич! Дары болот.

Ошентип коюп, кемпир саан эчкисинин желинине капта тага баштады. Жаныл булоолонуп турган сутту бирпас карап туруп, кесенин четинен бир

шимирип алды. Мурда эчкинин сүтүн, болгондо да, чийки сүтүн ичип көргөн эмес эле, ал ушунчалык даамдуу көрүндү. Кемпирди бир карап коюп, даты шимирип кирди. Ал пак сут чагылышып, анын ансыз да ак жүзүн андан бетер тунук, сулуу кылып көрсөтүп атты. Муну Жаныл өзү да сезип турду.

— Иче кой, иче кой, кагылайын, — деди кемпир. Ар бир эчкиге калта тагып, экинчисинин желинин жен

гана ылай менен шыбап койду. Кийин эчки, улактарынын баарын агытып, айдап жеберди да, унчукпай үстүңкү кабатка карай бет алды. Жаныл, калтасы менен бошоткон жыгач кесесин көтөрүп алып, анын артынан ээрчиди. Үстүңкү кабатка алар кетмендеп жасалган тепкичтер менен чыгышты.

— Кана, ичкери кир,— деп койду кемпир, босогого жеткенде, бирок, Жанылдан мурда кемпир өзү кирип кетти.

Үйдүн ичи кен жана жарык экен. Анын эки капталында эки терезеси болуп, алар кырдын он жак, сол жагындагы ойлорго, андагы кызыл—тазыл үйлөргө карап турушат. Кирип—кирбей жатып, Жаныл өзүнө бейтааныш күчтүү жытты сезди. Көрсө, үйдүн босогосунан тартып төрүнө чейин аркыл түстөгү талпактар төшөлүптүр. Талпактар аюунуку, арстандыкы, илбирстики, карышкырдыкы, кашкулактыкы, түлкүнүкү, суурдуку... Дубалдардын боорлоруна жапайы текенин, бугунун, эликтин мүйүздүү баштары кадалып коюлган, түрдүү туман жапайы чөптөр, жапайы куштардын канаттары илинген.

Жаңыл ушулардын баарын таныркап да, сонуркап да карап туруп калды.

— Мен сага айтсам керек, чоң атан ыраматылык мерген болучу, — деп койду кемпир. — Жакшы адам эле жайын жанатты болгур. Аз калды, алдына барамын... Торге от.

Жаныл колундагы кесе менен торбосун жерге коюп, пальтосун чечип, барып аюунун талпагына отурду. Отурар замат, шыпка жабышып турган бир нече тирүү жарканаттарды көрүп, чочуп кетти. Бирок алдына дасторкон сала баштаган үй ээсинин бейкапар жүзүнө карап, кайра көнүлү тынчып, алтурмак, жылмайып койду. Кемпир дасторконго өзү очокко бышырган жүгөрүнүн нанын, каймак, майын коё баштады.

— Курсагың таза ачкандыр, алдына кетейин, — деди. Ушу талтаүйгө бир дардайган чоң жигит кирипкелди. Кийгени колдо ийленип тигилген тери камзир, тери шым; башында эски калпак, бутунда ултарма чарык. Сакал—муруту

өскөн. Ыр өлгөн кекиликти чубалтып кармап алыптыр. Ал босогону аттай берип:

—Эне! — деди да, бирок Жаңылды көрүп, дароо токтоп, аны тигилип карал туруп калды.

—А—а, сенсинби, Алишер. Кел, кел,— деп кемпир анын колунан кекиликти алды. Жигит кемпирди чала—була карал алып, даты эле Жаңылга бурулду.— Бул кыз сенин Прунзедеги акендин кызы болот. Өт, жанына отуруп, оокат кыл.

Алишер Жанылга ырсайып койду да, тарткынчыктап барып, анын мандайына келип мандат урунуп отурду. Отуруп замат, ага өнөкөт болсо керек, дароо калпагын алып, колтугуна кыпчып койду. Анын устара менен алынган кап кара чачынын арасында, куду мандайынан тартып, как чокусунга чейин жеткен беш салаа болгон, аппак, чачсыз жолоктору бар экен. Жаныл, бул эмне деген жолоктор экенине эми эле ой жорута баштаганда, Алишер анын таныркап аткан турун б айкай калып, калпагын кайра кийип алды.

—Даты тишин менен мууздапсың, ээ, үйүң күйгүр? — деп калды кемпир, Алишерге кекиликти көрсөтүп. — Мен сага бычак сатып бербедим беле?

—Жоготуп кой дум, — деди Алишер, күнөөкөр тур менен.

Анан Жанылды карал алып, уялып, башын буруп кетти. Айкыз кемпир анын алдына кара жыгач кесеге айран апкелип койду.

—Налдан туурап, ичип ал, — деп кошумчалады. Анан Жанылга кайрылды. — А сен эмне муну анкайып карал калдын? Бул да менин балам болот. Үч жашарында ата—энеси өлүп, багар—көрөөрү жок калганынан, езум асы рап алганмын. Мына эми киши болуп калды байкуш... Ич, иче кой. — Кемпир Алишердин кесесине нал туурап салып койду. — Эми бир катын алып берсем, карызымдан кутулат элем. Бирок, катындын уругу куруп, буга такыр катын чыкпайт.

—Зулайка жүрбөйбү, — деп койду Алишер.

Анан ошол замат Жанылды каралалып, өз сөзүнө өзү уялып кетти.

—Зумураң калгыр, ошондон көңүлүң калбай койду. Кыз кезиндеда Зулайка дечү элең, эми куйөөдөн чыгып келгенден кийин да оозундан түшүр бөйсүң. А мага Садык тегирменчинин ошол кызы эч качан жаккан эмес. Кыз

кезинде шайкелен эле, эрге тийип, эки балалуу болуп да токтолбоптур. Ал сени жаш баладай ойнотот.

— Ойнотуп көрсүнчү...

— Анын үстүнө, ал бейдаба, жана гысержант Серкебайып какүйө өгө чыгам деп жүрөтшиш го?

— Сержант Серкебаев Олго которулуп кетем деп арыз берип жүрөт. А Зулайка болсо, мен бир оштугуң менен сенин Ошунда жашап келдим, эми ал жакка өлсөм да барбайм деп жатат. Ошентип, экөө эки сөздү сүйлөп атышса, баш кошушмак беле...

— Болуптур, мен тегирменчиге кызыңды бер деп көрөйүн. Бирок сен өзүң да аракет кыл, Зулайканын көнүлүн ал. Болбосо, атасы макул дегени менен да, кызы тийбейм деп турса, эчтеке чыкпайт. Ошент. Өзүңдү жакшыраак алып жүргүн. Бул турушуң менен Зулайкага жакпайсын, ал шаар көрүп келген неме. Карасан: үстүбашыңдын баары кандын тагы, алча, алма, бүлдүркөндүн ширеси... Эсил гана эмгегим, кечээ эле жакында тигип бердим эле... Айтмакчы, өткөн жекшембиде эмне үчүн арак ичтин, ырысы жок? Мае болуп алып, картошка казып жүргөн катындарды кубалаган имишиң го?

— Аа, жанагы сержант Серкебаев да... — деди Алишер күнөөкөр тур менен. Жанылды да бир карап койду. — Туулган кунум, стакан кагыштырып кой деп жалынып туруп алды...

— Туулбай туна чөксүн ошол сержантың, — деди Ай—кыз кемпир. — Өзү ичкени аз келгенсип, сени да көндүрмөк болду... Ичпегин, бейта алай! Сага жакпайт, жинин кармайт. Ансыз да, эл ичинде: жиндүү Алишер, жапайы Алишер атыгып жүрөсүн.

— Айтса, айта беришеин, эмнем коромок эле, — деп койду Алишер.

— Койсончу ошол үңкүргө жашаганыңды? — деди кемпир, өтүнгөн тур менен.

Алишер буга ынааркабай, ордуна ойдолоктоп алды. Ал бошогон батбат колдору менен жалай салды, дасторконго бата кылды да, ордунан туруп кетти. Кемпир менен Жаныл уйден чыгып кеткенче артынан карап калышты.

— Үйрөнгөн адат калабы, уйга журген салабы, — деди кемпир, ал чыгып кеткенден кийин. — Мин жолу айтып да, ункурде жашаганын койдура албадым.

— Ал эмне деген үнкүр? — деп сурады Жаныл.

— Кызыл—Үнкүр, мен сага айтсам керек. Эл аны жапайы адамдын үйү деп коюшат. Кечээ жакынга чейин эле анда Жапайы адам жашачу.

— Жапайы адам?!

— Ооба... Бирок азыр ал жерден кеткен, Алишер барып жатып жүрүп, аны өз үйүнөн жеритип жиберди. Ырас, мындан сегиз жылил гери бир келип, ал жерде уктал жаткан Алишердин башынап чып кетиптир. Байкадың бекен, Алишердин башында беш салаа болгон тыртыгы бар, ошол Жапайы адамдын тырмактарынын изи. Ошондон бери бечара баламдын акыл—эси да кирди—чыкты болуп калгансыды. Сопсоо эле жүрүп, кокусунан жини кармап калат, айрыкча бирдеме ичип алган күндөрү...

— А эмне үчүн ал үңкүрдө жашайт? — деп сурады Жаңыл, таңыркоосу таркабай.

— Ал жердин булбулу көп, — деди кемпир. — Жазында барып калган киши булбулдун үнүнө кулагы тунуйт: ал жагыңдан да безилдеп сайрап аткан, бул жагыңдан да... А Алишер кичинесинен алардын үнүн жакшы көрөт. Мына ошол үчүн гана... Жыл сайын жаз келер замат үңкүрүнө жашаганы үйдөн кетип, кайра кыш түшкөндө гана бир келет. А өткөн жылы, ал турмак, кыштап да калды. Эмне десем, кээ бир түндөрү, очокко оттон улуу жатып алып, тыншап отурсам, тышта булбулдар сайрап аткансып туюлат дейт. Оф, жараткан, бала кичине майып болуп калды...

— А өзү бир иш кылабы?

— Отунчу. Жайын—кышын лесхозго отун даярдайт. Токойдо жыйылган отун көрсөң эле, Алишердин отуну дей бер... Кел, дасторконго дуба кылалы. Оомийин, эккен—тиккенге тийсин сообу...

Батадан кийин чоң энеси идиш—аяктарды жыйыштыра баштады. Жаңыл ага жар дам кылды.

— Эми сен тиги айранды бышып, майын ал, — деп калды кемпир кийин, бурчта турган жыгач гүптү көрсөтүп.

— А мен Алишердин кекилигин тазалайын...

— А—а... айранды кантип бышат? — деп сурады Жаныл, кичине уялып. Бирок чон энеси бута тан калган жок.

— Мен сени уйрөтүп коём, — деди кайра.

Анан ичинде толтура айраны менен пишкеги бар гүптү эшикке көтөрүп чыгып, пешайванга койду да, үйрөтүп берди. Анча деле кыйынчылыгы жок

экен. Жаныл бат эле үйрөнүп алып, кийин өзүн курчаган токойду, анын ичиндеги кызыл—тазыл үйлөрдү, кызыл—ала тоону, тоонун боорунан сойлоп түшүп аткан узун шаркыратманы суктана карал, шашпай бышып атты...

VI

Айран бышылып, майы алынгандан кийин, кекилик тазаланып, казанга салынгандан кийин, чон энеси айтып калды:

— Эми кичине ипгтеп келели, — деп.

— А эмне иш кылабыз? — деп сурады Жаныл, эрчишип эшикке чыгышкандан кийин.

— Жангак терибиз, балам. Лесхозго жангак терип беребиз. Азыр негизги жумуш — жангак. Чөптү чаап, жыйнап алдык; алма, алчанын планынан кутулдук; картөшкө казылып бүтүп калды... Эми ушу жангакты коротпой терип, өткөрүп алсак, быйылкы жылдын түйшүгүнөн такыр кутулат элек.

— Эмне, бул жерде сага окшогон кары кишилерди деле иштете береби? — деп сурады Жаныл, энесинин сөзүнө тан калып.

— Жок, — деди энеси. — Кары кишилер өзү иштейт. Албетте, колун ан келген иш болсо...

Үйдүн жанынан бир тегирмен суу агып өтөт экен. Суунун бетинде алма, алча, жангак, бариктер калкып баратат.

— Ой! — деп сүйүнүп, Жаныл кызыл алманы тутуп алды.

— Шаркыратманын суусу, — деп койду кемпир, көпүрөнүн милдетин аткарган чириген жоон жыгач аркылуу өтүп баратып.

Жаныл тоонун бетиндеги жангак, алма, алча дарактарын караганча колун даты алмасын жей баштады. Бир чакырымдай барышкандан кийин, кемпир токтоп:

— Ушул жерден терибиз, — деп калды.

— Эл көрүнбөйт го? — деди Жаныл эки жагын карап.

— Токой кең да кызым, — деп койду кемпир. Ал белиндеги белдемчесин чечип, Жаңылга берди. Көрсө, анысы узун калта экен. — Сен ушуга тересиң, — деди.

Өзү болсо, алдына байланган этегинин эки бурчун бүрүштүрө карман, ошого тере баштады. Жанылда калтасынын учунан сүйрөп алып, жергеэңилди. Бирок көзүнө калын бариктерден башка эчтеке уруна бербеди.

— Жангак жок го? — деди ал тан кала.

— Бариктердин арасынан кара, — деп үйрөттү кемпир. — Колуна бир чыбык алып алып, бариктерди оодарыштыр.

Жаныл чон энесинини айтканын кылды. Көрсе, жаңгактар жерге түшкөндө, кабыгынан ажырап, а жылаң ачтангандан кийин, өңү саргарып, бариктерден айырмаланбай, көзгө жакшы урунбай калат экен. Бул бейтааныш ишке Жаңылдын бат эле көздөрү каныгып, колдору үйрөнүп кетти. Бара—бара ага кызыгып, бир маалда эн есин жоготуп койду.

— Чоң эне—е—е! — деп кыйкырып калды ал, эки жагына элендеп. Чон энеси жооп берберди. Жаныл, чытырман токойдо адашып калган экенмин деп эси чыгып, издеп жөнөдү. Улам—улам кыйкырып коёт.

— Чоң эне—е—е!

Бироокумда, алды жагындагы өскүлөң акчөптөрдүн арасынан бир чон кыргоол чыгак алып, аны аябай чочутуп жиберди. Анын:

«А—а—ай!» — деген кыйкырыгынан улам, кыргоол учуп кетти.

— Чон энее—е!

Көп өтпөй алдаты бир жолуүркүп алды. Кокусунан, анын жолунан эки кулун кубалашып чыга келсе болобу. Ал кыйкырган бойдон, четке чыга качты. Кулундар оюн салган бойдон өтүп кетишти. «Оф...» — деп койду Жаныл, алардын артынан ээрчий каран...

— Чон эне—а—а!

— А чон энен ким? — деп калды бул жолу бирөө жан жактан.

Жаныл дирт эте түпгү. Он метрче жерде, жангак терип жүргөн бир аял аны карал туруптур. Аял аркасына жаш баласын танып алган. Жанында беш жаш ар чамасындагы кызда турат. Жаңыл буларды көрүп сүйүнүп да, өзүнүн алдастап коркуп алган көрүнүшү үчүн кичине уялып да кетти.

— Арбаныз, — деди ал аялга адегенде. Чон энесинин айтканына Караганда, Арстанбапта ушинтип саламдашыш керек эле.

— Бар бол, — деди аял, ага карай басып. — Сен биздин жерликке окшобойсун го? Анан кимди чон эне кыльга жүрөсүң?

— Айкыз кемпирди, — деди, Жаныл да аялды утурлай басып.

— Аа, киндик энемдин небересисиңби? — деди аял. — Анда сен Фрунзеден келген турбайсыңбы? Фрунзеде бир балам бар деп жүрчү эле. Кел, өөп коёюн... — Аял өзү отуз жаштарга чыга элек болсо да, улгайган аялдардын каадасын кылып, Жаңылдын мандайынан өөп койду. Өөп, анан ошол замат

калтасын жерге таштал, өзү да анын жанына отура кетти.—Оф... Отур, синдим,—деп койду Жанылга да.

—Жок, мен энемди таап алайын, — деди Жаныл.

—Энени беру алат дейсиңби, жүргөндүр да бир жерде... кел, кызым, чечип койчу.

Кыз чуркап келип, аялдын белиндеги баланы орогон чон жоолукту чечип койду. Аял баланы алдына алып, Жанылдан тартынбастан эле анын оозуна эмчек салды.

—Чон энемди бир керуп келейин деген экен син да? — деди аял. — Түзүк, түзүк.

—А мен биротоло келдим, — деди Жаныл.

—Аа, киндик энеме эрмек табылып, таза жакшы болгон турбайбы. Тиштебе, өлүгүндү көрөйүн. — Аял эмчек ээмп жаткан наристе кызынын жаагына секин чаап койду.

Ушу тапта бирөөнун күнкүлдөп ырдаганы, бариктердин шартылдаганы угулуп калды. Карашса, аларды жандап, ак желек кийген бир жигит өтүп баратыптыр. Колунда кол сандыгы бар. «Туруш—турмушу менен врач»,— деп койду Жаныл көңүлүндө, аны тандана карап. Ангыча жанындагы аял ага кыйкырып калды:

—Осмон!

Ак желекчен аларды керуп, жолунан бурулду.

—А—а, Зулайка... Арыба, — деди ал, жакындап келип. А Жанылды болсо, кызыга бир карап алды.

—Бар бол, — деп алик алды аял. — Мына бул Бактыгулдун кулагына бир нерсенди сыйпап койчу. Кечээ киндик энеме кулагын тештирдим эле, бугун шишигенсип калыптыр.

—Ошол жез кемпириңерди бир сотко беремин! — деди Осмон отуруп, сандыкчасын ача баштан.

Көрсө, ал фельдшер экен: сандыкчасынын ичинде турдүү—туман дарыдармектер, аспаптар журет.

—И—и, ал кемпир сага эмне кылды? — деп сурады Зулайка, Жанылга кезун кысып коюп.

—Эмчи домчулардын заманы эчак еткен. Азыр, ооруган киши фельдшерге, мына мага келиши керек, билдиңби? А силердин элинерчи?

Баттты ооруса да, ичи ооруса да Айкыз кемпирге чуркашат. А төрөгөндө болсо, эрте күндө. Мына, келгениме эки жыл болуп баратат, бир да киши оорудум деп ал дыма басып келе элек, төрөтөм деп районго аял алпара элекмин. А райондогулар мени урушат: деги сен эмне кылып жүрөсүң ал жерде, айлыкты эмне учун алып жүресун дешет. Мен болгон ишти айтам: биринчиден, бул жердин калкы өлөр—өлгүчө оорубайт, а кокус ооруп калса, булардын бир кемпири бар, ошого барышат; кемпир болсо чөпчар, меме—чеме, жан—жаныбарлардын майы, эти, өтү окшогон нерселер менен эле айыктырып алат; аял төрөсө да, ошол кемпир төрөтөт дейм. Антеем, даты жемелешет: бир картаң кемпирге кантип күчүң жетпейт, сен ал эскинин калдыгы менен аёосуз күрөш жүргүзүшүн керек дейт; бул үчүн дейт, ооруларды өзүң издеп табышың керек, боюнда бар аялдарды күн мурунтан билип, аларды андып жүрүшүң керек дейт. Эмне кылмак элем, моюн сунам да. Көрбөйсүңбү, эртеден—кечке эл бар жерди кыдырын жүрөм.

Зулайка менен Жаңыл бири—бирин карал, жылмайып коюшту.

— Жолуң болуп атабы анан? — деп сурады Зулайка.

— Ооруган киши жок, — деди Осмон. — Бирок, боюнда бар аялдардын саны алтоого жетип калды. Буюрса, даты кошулат... — Фельдшер негедир, Зулайканын курсагын, анан өзүн карал мулуюп койду. Анын акыркы сөзүнүн бир өтмө мааниси бар окшойт, Зулайканын жүзү өзгөрө түштү.

— Кадырың жам болсун, — деди ал. — Канчалык көбөйбөсүн, баары бир бул жердин аялдары сага төрөгөнү барышпайт.

Осмон сүйлөп атып, даярданып алды: мойнуна тыңшагыч аспабын асып, колуна ак мээлейин кийди. Зми болсо, аспабын Бактытүлдүн көкүрөтүнө коюп, анын жүрөгүнүн катышын текшере баштады.

— О, кокуй, эмне кылып атасын? — деди муну көрүп Зулайка. — Анын эч жери оорубайт, кулагына эле май—сайыңды сыйпап кой.

— Э—э, эмнени билесиң сен, — деди Осмон. — Кулагы ооруйбу, тырмагы ооруйбу, баары бир барып жүрөгүнө таасир этет. Сактыкка кордук жок, текшерип койдум. — Ал тыңшатычын сандыкчасына салып, анан кыздын кулагына май сыйпай баштады. — Мен мына бул карындашты тааныбадым го?

— Киндик энемдин небере кызы, — деди Зулайка. — Бүгүн Фрунзеден келди. Эми биротоло ушул жерлик болом дейт.

— Хе, — деп койду Осмон, башынчайкап. — Бирөөлөр Фрунзени көрүүгө зар болуп жүрсө, бирөөлөр андан безип, ушукудай унуткан жапайы токойго келет.

Зулайка менен Жаныл даты бири—бирин тиктеп, жылмайып алышты.

— А ким Фрунзени көрүүгө зар болуп жүргөн? — деп сурады Зулайка.

— Мен, мисалы үчүн.

— Андай зар экенсин, эмне кылып отурасың бул жерде, кетпейсиңби ошол жакка?

— Ыктыяр өзүмдө болсо кана, ушинтип силерге илимимди кор кылып жүрөт белем. Бошотушпай атпайбы бул жерден? Болду...

Осмон ишин бүтүп, сандыгын жаба баштады. Ушул учурда Зулайка анын аппак далысынын алакандай жерин жапкан кандын тагын көрүп калды.

— Ботом, далын эмне кан болгон? — деди ал.

— А—а, — деп койду Осмон. — Жанагы отунчу Алишер балтасы менен бир колун билегине чейин узе чаап алыштыр, ошону тангамын...

— Койчу? — деп Зулайка урейү уча тушту. Жанылдын да ичи ачышып калды.

— Келатсам, бирөө жараланган аюудай екуруп атат. Чуркап барсам, отунчу. Өзү бир жерде туйлап жатат, колу нары жакта, аппак чептун арасында сырандап бийлеп жүрөт.

— Ой, куда ай, — деди Зулайка, жузу тырышып.

— Болуптур эмесе, жакшы калгыла, — деп фельдшер ордунан турду.

Ушул учурда токойдун ичин жаңыртып, балтанын уну угулду. Баарысы тыншап калды.

— Ыманынды жутупсун, ээ? — деди Зулайка, Осмонго ачууланып.

— Жигит елейун, — деди тигил. — Кайсар неме да, бир колдоп иштеп жатат.

Ошентти да, басып кетти. Зулайка менен Жаныл ун—сезсуз тиктешип отуруп калышты. Мына ушу тапта, кокусунан Жаңылдын башына: «О, кокуй бул баягы чоң энем менен Алишер сөз кылган Зулайка турбайбы!» — деген ой келе тушту. Ушундан улам, Зулайканы мурдагыдан кызы—гуураак карай баштады.

— Журчу, барып керуп келели, — деп калды Зулайка ангыча. — Кызым, сен үкөңдү ойнотуп турчу...

Экее балтанын унун ээрчип журуп отурушту. Коюу бадалдарды аралап етушту. Алдыларынан суусар качырышты. Саз кечишти. Акырында бир кызыл жарды кыялап тушуп барышып, Алишер дин алдынан чыгышты. Алишер куурап калган бир жоон жангак ты жыгып алып, анын шактарын бутан атыптыр. Эки колу тең сопсоо экен.

— Мм... Алданыппыз, — деди Зулайка, керуп эле.

— А эмне учун ал калп айтат? — деп тан калды Жаныл.

— Азыр билебиз... А де, Алишер!

— А деп атам, — деди Алишер, ишин токтотуп. — Келгиле.

— А билесинби биздин эмне учун келгенибизди? Алишер ийнин куушуруп, жылмайып койду да, женименен мандай терин аарчый баштады.

— Осмондун эмне үчүн далысы кан болуп жүргөнүн билгени келдик.

Алишер даты жылмайды, бирок бул жолу анын жүзү жийиркеничтүү жыйрылып алды.

— Мен колумдагы кекилик менен бир койдум, — деди анан.

— А эмне учун? — Зулайка көрдүңбү дегендей Жанылга ишаарат кылып койду.

Алишер жооп бериштен алдын Жанылга бир карал алды.

— А сени... сержант Серкебаевдин идарасына барып журөт деп айтты.

Зулайка дароо мисирее тушуп, итиркейи келип алды, бирок, ошол замат Жанылды бир карал коюп, кайра жасалма жайдарыланып, эчтеке болбогонсуп калды.

— А сенин бута эмне ичиң күйөт? — деди ал кылыктана күлүп. Алишер Жаңылдан корунуп, туз жооп бере албастан, тескери бурулду да, ишине киришти. Токойдо кайрадан балтанын үнү жаңыра баштады.

— Кеттик, — деди Зулайка. — Эми мунан сөз чыгара албайсын. Жаныл негедир Алишерди аяп, а Зулайканын жоругун алча жактырбай, аны кыңырылган турдө ээрчиди. Көп узабай эле токтоп:

— Эми мен энемди издейм, — деп шылтоо кылды.

— Эненди эми үйдөн табасың, — деди Зулайка. — Алдан көрү, азыр кырманга барып, терген жангагынды өткөр даты, үйгө кет.

— А—а... кырман каерде?

— Мына ушул сокмо жол менен бара берсең, өзүнөн чыгасын.

— Рахмат.

VII

Кырман токойдун ачык, күнөстүү жеринде экен. Тегерек, кең аянтта сапсары болуп жаңгак кургап жатат. Кургагандарын ар—ар жерге дебө—дөбө кылып уйуп коюшуптур. Кырманда эки эле киши көрүнөт: бирөө жыгач курак менен жайылган жангакты аралаштырып журет, экинчиси кырмандын ортосуна коюлган оор таразанын четине эс алып отурат. Отурганы Айдар болуп чыкты. Ал Жанылды тааный коюп, куду эски таанышын көргөндөй жылмайып, ордуна турду.

— О—о, келип эле ишке кириштинби? — деди ал Жанылдын ийнинен калтаны алып.

— Ананчы, — деди Жаныл да, жылмайып. — Акыры ушул жерде жашап, иштей турган болгондон кийин... Уф...

Айдар калтаны таразага тарта баштады.

— Эмне, терген жаңгакты кабыл алыш да сенин милдетинби? — деп сурады Жаныл.

— Угу... Бул жерде менден башка токойчу жок, — деди Айдар кичине мактанган тур менен. — Сегиз кило терипсиз. Эки сом кырк тыйын.

— «Эки сом кырк тыйынын» эмне?

— Сенин эмгек акын.

Айдар анын терген жангагын кырманга тегуп, калтасын бошотуп берди. Кийин таразанын четине отура калып, калын дептерине бир нерселерди жаза баштады.

— Кол кой, — деди жазып бутуп.

Жаныл анын керсеткен жерине кол койду. Айдар ошол эле замат жанындагы сандыгын ачып, анын акчасын санап берди.

— Чынымды айтсам, кичине тартынып турам, — деди Жаныл, акчаны ала бербей.

— Ал, ал, — деди Айдар. — Чоң эмене кант, чай сатып барып бересиң. Анан Жанылдын макулдугун кутпөй эле, акчаны анын калтасына таштап койду.

«Жакшына жигит экен,—деп көңүлүнөн өткөрдү Жаныл. — Сулуу, эстуу...» — Болуптур эмесе, мен уйге барайын, — деди ал.

— Токтой турчу, мен сени езумдун ата—энем менен тааныштырып коёюн, — деп калды Айдар кутпеген жердей.

Жаныл аңтан болуп, эки жагын карана берип, кырманга карай келаткан аял менен эркектин жана аларды ээрчиген бир короо жаш балдарды керду. Баарысынын кетерген торбо, куржундары бар. Алар Жанылды таныркай караганча, жакындап келишти да, кетерген жангактарын, бир—бирден таразага коё башташты.

— Ата! Апа! — деди ушу тапта Айдар, эркек менен аялга кайрылып. — Бул кыз бая мен айткан киндик энемдин небереси.

— И—и, айланып кетейин, ушундайбы? Келчи ееп коёюн, — деди аял биринчи болуп. Ал Жанылдын башын эңип, чекесинен өөп койду. — Жылдызын ысык экен, садагаң кетейин. Барган жеринден бак тап, ылайым.

— Жаш кезимде мен сенин атаң менен ынак дос элем,— деди эркек да. — Экөөбүз үйлөнүп, балалуу—чакалуу болсок, бири бирибизге куда түшөбүз деп ант беришкен элек. Насип экен, атан үйлөнгөнчө болбой эле шаарга кетип калып, ошол бойдон кайтып келбей койду. Мына эми мен анын кызын, сени көрүп отурам...

Жаңыл кичине уялып, ордунда ойдолоктоп алды.

— А булар болсо, менин карындаш, инилерим, — деп калды Айдар, Жанылды кызыгып карап турушкан балдарга ишаарат кылып.

Жаңыл өзүн ороп турушкан бул жаңы тааныштарына кандайча мамиле кылышты бил бей, башын гана ийкендетип, жылмайып тура берди. Акырында, оңтойсуздуктан кутулуш үчүн:

— Эмесе, мен кетейин, — деп шашып—бушуп жолго түштү. — Жакшы калыңыздар.

— Жакшы бар, кагылайын, — деди аял.

— Үйүңө барсаң, мына бул жолго сал! — деп кыйкырды Айдар. Жаңыл анын көрсөткөн жолуна бурулду. Баарысы анын артынан жактыра карал, сөз кылып калышкансыды. «Кандай жакшы кипгалер, — деп баратты Жаңылдын өзү да. — Мээнеткеч, ак көңүл...»

Барып—барып, ал бир ажайып үч үйдүн алдынан чыкты. Үйлөр катар жана жакын—жакын түшүлтүр. Үчөө тен кичине—кичине, дубалдарды апаппак, тамбаштары кыпкызыл. Баарынан кызыгы, азыр уч киши үч тамды актап жатат... Кишилер да окшош — баарысы жашыл желек кийип алышкан. Жаңыл биринчи үйдүн мандайына келип, анын эшигинен «Медпункт» деген жазууну окуп, актап аткан кишиси Осмон фельдшер экенин тааныды.

— А—а, сенсинби, — деди Осмон да аны көрүп.

— Аппак эле турган үйдү эмне үчүн актап атасыз? — деп сурады Жаныл кызыгып.

— Бекерчиликтен, — деди фельдшер. — Бир иш кылыш керек да. Жаныл жылмайып коюп, нары басты. Экинчи үйдүн эшигинде «Милиция» деген жазуусу бар экен. Жаныл үйдү актап аткан кишиге салам берди:

— А деңиз!

Тигил, кырк жаштарга барып калган, чычайган муруттары бар а дам болуп чыкты. Ал дароо ишин токтотуп. Жанылды көздөй басса болобу.

— Милициянын сержанты Серкебаев! — деди ал. Жанылга честь берип. — Кулак сизде, гражданка? Саламатсызбы, — деди Жаңыл, башка эмне дээрин билбей.

— Саламатчылык. Кандай арыз—мунуңуз бар?

— Эч кандай, — деди Жаныл жылмайып. — Кызык, уйүңүз аппак эле экен...

— А—а, кыларга иш жок...

— Кантип, сиз үчүн делеби?

— Менин милдетим: тартипти сакташ, законду кармаш. А бул жерде, тилекке каршы, тартип менен законду бузушка чололору тийбейт.

— Кантип эле? Кур дегенде, мае киши болуш керек да?

— Жок, — деди сержант үшкүрүп. Бирок ошол замат эстей койду. — Астафурулла, бир отунчу бар, Алишер аты. Ошол гана кез—кез ичип коёт... Бирок аны апкелип камашка уруксат эмес.

— Эмне үчүн?

— Лесхоздун эң жакшы кереген отунчусу. Лесхоз районго эки миң кубометр о тун тапшырса, ошонун жарымын Алишер даярдайт. Иштемчил жигит. Албетте, мындай адамын лесхоз милицияга бербейт да. Ушундай, карындашым, бул жерде милиционер болуп иштеген адам жарыбайт.

— Түшүнбөдүм... Сиз эмне, кылмыштын жоктугуна нааразы болуп атасызбы?

— Ананчы! Милиция кылмыш менен милиция да. Кылмыш жок болсо, милициянын эмне кереги бар? Кылмыш бар жерде милициянын баркы бар, кылмыш жок жерде, ага эч ким карабайт. Мына, мисалы үчүн, мени ал алы... Бул жердин калкы мени бекерчи, арам тамак деп жаман көрүшөт. Бир чети

алардыкы да туура: өкмөттүн берген айлыгын алыштан башка эч иш кылбайм. Келгениме, мына он беш жыл болуп баратат, бир кылмышкер кармап, камай элекмин. Мына бул ак үй, — сержант өзүнүн «Милициясын» көрсөтүп койду. — Менин ишканам, а кылмышкердин турмесу. Журсөн керсетейун...

Жаныл анын кенулуне нетеалбай, ээрчип алды. Үйдун ичи, чын эле, тен ортосунан экиге белунуп коюптур. Кире беришинде стол, стул жана бир скамейка бар. А решетканын артында болсо, жалгыз темир кроваттан башка эч нерсе жок. Ырас, кроваттын үстүндө тешенчу жатат, буттарында милициянын формасы илинуу турат.

— Мына, — деди сержант Серкебаев, — закон боюнча решетканын бери жаты меники, нары жаты кылмышкердики болушу керек эле. А иш жүзүндө кандай?

Иш жүзүндө экөө тен мага таандык: кроватка жатам—турам, а столго отуруп, мени башка жакка которгула деп районго, областка арыз жазам. Кызык, — деди Жаңыл, ого бетер таң калып. — Ушундай жерден кеткиниз келеби? Кылмыш жок болуп, туйпгугүңүз аз болсо, кайра жакшы эмеспи?

— Жаңыл ышасың, айым кыз. Жана эле айтпадымбы, милиция кылмыш менен милиция деп. Кылмыш бол босо, милиционер өспөйт. Мына мени көрбөйсүңбү: он жыл болду ушул жерге келгениме. Сержант элем, сержант бойдон жүрөм. Буга ким күнөөлүү? Албетте, кылмыштын жоктугу. Кылмыш болсо, мен аны жасаган кишини таап, закондун колуна тапшырып, көзгө көрүнмөкмүн, чиним жогоруламак, айлыгым көбөймөк.

— Тушундум, — деди Жаныл ойго батып.

— Эчтеке эмес, — деп жубатты өзүн—өзү сержант.:— Бир айдан кийин областтан акыркы арызыма жооп алам. Бул жолу сөзсүз сенин пайдаңа чечилет деп жатышат район догу тааныштарым. Кудай буюрса, эмки айда бул жерде менин издерим гана калат.

Жаныл буга эчтеке дебестен, башын ийкендетип коюп, эшикке чыкты. Зшиктин оозунда беш кой туруптур.

— Менин койлорум, — деди сержант Серкебаев.

— Бай турбайсызбы, — деди Жаныл, бир нерсе деш учун гана.

— Алтоо болучу. Бирөөн акчага айланып, арызга кошуп областка жөнөтүп жибергенмин. Даты бирөөн, ушул жерден кетип калышыма жар дам болор бекен деп, кудайдыга жолуна кудайы айтып койдум, кетпаратканымда

бул жерликтерге таштап кетем, союп жешип, менин ишимдин нйгилигин тилешип, дуба кылып коюшсун.

Барган сайын сержант Жанылга жакпай баратты. Анын алдынан батыраак кеткиси келди

— Жакшы калыңыз, — деди да, жолго тушту.

— Жакшы бар, — деди Серкебаев, анын кетпаратканыша кынырылгандай тур менен. — Айтмакчы, карындашым, ким болосуң? Каяктан каякка баратасың?

Жаныл сизге мунун эмне кереги бар деп айткысы келди. Бирок өзүнөн улуу кишинин көңүлүнө азар бергиси келбеди.

— Мен Фрунзеден келдим, Айкыз кемпирдин небереси болом.

— А—а — деп калды сержант кызыгуу менен. — Фрунзеде менин бир досум жашайт. Азыр ал милициянын полковниги болуп калды...

Жаныл, анын сөзүн аягына чейин тыншабастан, учунчууй тарапка басып кетти. Үчүнчү үйдүн эшигинде «Универмаг» деген жазуусу бар экен. Ауйдуак тапаткан неме, болду—болбодум агазинчи деп чечти Жаныл. Магазинчи жаш жигит болуп чыкты.

— Оо, келиниз! — деди ал элпектик менен, куду кадырлуу мейманын тосуп жаткансып. — Мен эртең менен эле укканмын сиздин келгенинизди. Кана, ичкери кирели.

Жаныл езу да магазинге кире етем деп келаткан. Ал кирди. Магазин кичине керунгену менен, ичинде турдуу—тумен жакшы буюмдары бар экен. Жаныл басып келип костюм дар дын биреен карман калды.

— Эмне, ошол костюмду берейинби? — деп сурады сатуучу, шапгып—бупгуп прилавкасынын нары жагына етуп.

— Жок, бул костюм биздин бул жерге кийгенге жарашпайт, — деди Жаныл сатуучуга эмес, езун езу, кандай дыр рахат менен. — Мындай кийимди шаардыктарга кут кылсын... Мага чай, кант бериниз.

Дукенчу Жанылдын сунган акчасына чай, кант алып берди.

— Дагы эмне берейин?

— Тиш жуугуч.

— Тиш жуугуч бизде болбойт, — деди дукенчу кунеекер кигя иче жылмайып.

Жаныл буга тан калды.

— Эмне учун?

— Биз тишибизди алма жеп эле тазалап алабыз. Алма тишти жакшы агартат.

— Кызык экен, — деди Жаныл жылмайып. — Бирок алма дайыма эле болуптур байтда? Мисалы учун, жазында аны каяктан таап жейсиңер?

— Бариктердинастынан, — деди магазинчи. — Кар кетер замат биз кайрадан колубузгак уржун, калта алып, кузун детерилбей калган алма, жангактарды терип киребиз. Кээде, алма, жаңгактарга аралаш, түркүнтустегу алчаларда учурапкалат...

— Мен бул женунде уккан эмес элем, — деди Жаныл, даты жылмайып. (Калп айтат, чон энеси айтып берген).

Ушу тапта, кокусунан, бооруна сатылчу баасы илинген коляскалардын биреенен наристе баланын ыйы чыгып калды. Жаныл чочуп кетти.

— Менин кызым ойгонду, — деп коюп, дукенчу коляскага чуркап барды. — Апасы жангак терип журет, — деди анан, актанган тур менен.

— А—а, — деди да, Жаныл эшикке карай басты. — Айтып коюңузчу, мен өзүбүздүн үйгө кантип барсам болот?

— Эшикке чыгып туруп, сол жакка кеткен сокмо жолго түшүңүз, — деди дүкөнчү. — Бара берсеңиз, шаркыратманын үнүн угасыз.

— Рахмат. Жакшы калыңыз.

— Жакшы барыңыз. Кирип туруңуз... Фельдшер менен милиционерге Караганда, дүкөнчү мага көбүрөөк жакты деп жыйынтык чыгарды Жаныл өзүнчө, кетип баратып.

Үйгө жеткенче кеч кирип калды. Энеси эшигинин алдында эчкилерин саал атыптыр.

— Ме, ысыгында ичип ал, — деди ал, башка кепсөзгө келбестен, ага эртең мененки кара кесени сунул.

Кам сүт ичкенге Жаныл кыйла көнүп калыптыр, ал кеседеге сүттүн баарын ичип, даты тамшанып койду. Кийин энеси экөө жер тепкичтер менен жогору үйлөрүнө көтөрүлдү. Үйдүн ичи капкараңгы экен, Жаныл босогого келип тайсалдал туруп калды.

— Чырактын майы түгөнүп калыптыр, — деди энеси, өзү биринчи болуп босогону аттап. — Эчтеке эмес, азыр ай чыгат. Кир, кире бер...

Жаныл кирерин кирип алып, бирок эчтекени көрбөй, белмөнүн ортосунда селейип туруп калды. Ошол замат анын кулагын бирөө чер тил кеткенсиди. Жаныл кыйкырып жиберип, энесин кучактап калды.

— Ботом эмне болуп кетти — деди энеси да чочуп.

— Кулагымды бирөө чертти. Энеси күлүп койду.

— Коркпо, кызым,— деди анан. — Булар менин жарканаттарым, сени менен амандашып атат. Кел, отур, оокатигчебиз.

— А сен эшикти кара, көзүң батыраак каныгат. Чын эле, ачык турган эшикти карал, Жаныл андан

учуп—кирип, учуп—чыгып жаткан көп сандаган жарканаттарды көрдү. Эми аларды өз көзү менен көргөндөн кийин, глардан өзүн коргоп, турган жерине бүжүрөп отуруп калды Бат эле көздөрү да караңгылыкка көнүгүшүп, алдына ал нанды, кекиликтин этин, алма, алча жана жүзүм сыяктуу мөмөлөрдү даана ажырата баштады...

Оокаттанып бүтүшкөнгө чейин ай да чыгып, төшөк—терүвайдын нурунда салып жатышты. Жатаардын алдына энеси, негедир, босогонун алдында күймөнүп калды.

— Эмне кылып атасын, эне? — деп сурады Жаныл, анын кыймыл—аракетин түшүнө албай.

— Мен жайын—кышын эшикти ачып коюп уктайм, — деди энеси, өз төшөгүнө басып келип. — Шондуктан, уктап атканда үйгө ит—куш кирип келбесин деп, астанага аркан тартып, ага дем салып коём.

Бул да бир жадылык эле. Жаныл өзүнчө жылмайып койду.

— Жакшы туш керуп жат, эне.

— Жакшы туш керуп жат, кулунум.

Терезеден, эшиктен айдын нуру тегулуп турду. Анын жарыгында жарканаттар бирде уйге, бирде тышка карай каршы—терши зышылдап учуп журушту. А эшиктен керунген токойдун терт бурчтуу тилкеси айдын нуруна кешулуп ургулеп турат. Мемиреген тынчтыкта шаркыратма гурулдейт...

Жаныл кыйлага чейин уйгу—туйгу учушкан жарканаттарды карап жатып, акырында уктап кетти. Ошо уктап баратып, уйкусоодо арстандын арылдаган унун угуп калды. Анын кездери пар ачылып, ордунан секирип турду. Караса, чын эле босогого арстандын айбаттуу келекесу тушуп туруп тур.

— Эне—е! — деп кыйкырып жиберди ал.

— Коркпо, — деди энеси, камырабай гана. — Ал арстан кун сайын келет, бирок аркан дан аттап ете а л бай, туруп—туруп кайра кетет. Сенин астындагы талпак ушул таалайсыздын жубайынын териси болот. Чон атан ыраматылык елер жылы атып келди эле. Мына, чон атандын өлгөнүнө быйыл тогуз жыл толот, ошол кунден ушул кунге чейин бул байкуш ашык гарып ар тунун мага бир жолу келип кетет. Мунун жамандык кылайын деген деле ою жок, ыраматылык жолдошунун кебете—кепширин керуп, анын арбагы менен тилсиз суйлешуп гана, кайра кетип журет. Бейкапар уктай бер, жылдызым...

Бирок Жаныл уктай албай койду. Ал баарын унутуп коюп арстандын көлөкөсүн карап жатып калды. А арстандын келекесу босогону бойлоп тура берди, а арстан езу тук керунген жок...

— Сен, эмне, даты эле уктай элексинби? — деди энеси, бир маалда башын кетеруп. — Эчтеке эмес, бир эки жумадан кийин көнүп кетесиң.

Ырас, бир—эки жумадан кийин ал арстанга уйренуп калды. Бирок, ошол тунун таң атканга чейин да уктай алган жок...

VIII

Чексиз токой көшөрүп турат. Вир айдын ичинде анын бариктери текши күбүлүп, боппоз болуп жылаңачтанып алды. Эми анын арбайган шактарында ар түркүн канаттуулардын эсепсиз көп уялары гана карарат. Жердин бетинде болсо, мурдагыдан газан калындады, а аныга арасындагы жаңгак азайып, эл жаңгак тергени кыштактан узак—узак жактарга кетишчү болду. Бүгүн Жаңыл ушунчалык алые кетти, азыр өзүнүн каерде жүргөнүн да жакшы биле албай жатат. Жака белинде эч ким көрүнбөйт. Эч кандай шоокум угулбайт...

Бир маалда гана күкүктүн үнү угулуп калды:

— Кү—күк...

Жымжырт турган токойдо анын үнү кандайдыр жалгыз сырап, аяны чтуучыкты. Жаныл энесинен уккан легенданы эстеди.

— Куу арча башын сактаган кукук,

Куйругун күнгө кактаган күкүк — деп ырдады ал легенданын ырынан.

— Кү—күк... — деген жооп болду күкүктөн. Жаныл жылмайып коюп, даты у лады:

— Карагай башын сактаган күкүк, Кана тын күнгө кактаган күкүк...

— Кү—күк...

Жанылдын көңүлү куунак болотүштү.Ээн токойдо адашып жүрүп,кокусунан, езкурбусунун авазын уккандай болуп кетти. Күкүктүн өзүн көргүсү келди. Жаңгагынанда—санда тергенче,күкүктүн үнү келип жаткан жакка жөнөдү.Бирок эми күкүк сайрабай калды.

— Кү—күк! — деп чакырды Жаныл. Кү—күк! — деген жооп болду.

Бирок бул жолку үн күкүктүкүнө анча окшой бербеди. Жаныл бурулуп карап, өзүнө карай күлүп келаткан Айдарды көрдү. Айдар формасынын үстүнөн боосу узун сумка асынып алыптыр. Чоң—чоң өтүк кийген буттары калың бариктерди шилеп, шоокум чыгарат.

— Ой, сен белен! — деди Жаныл, жайдары тур менен.

— Сүйүнчү! — деди Айдар, башка сезге келбей, — Жангак планын толтурдук!

— Ырас элеби?!

— Азыр мен акыркы машинаны жуктеп берип келатам.

— И—и—и, жакшы болгон турбайбы.

— Эми мына бул калтадагы жаңгакты «пландан тышкары» деген эсепке кошобуз. Билдиңби?! — Айдар азилдешип, Жаңылдын калтасын бир муштады.

— Билдим, — деп Жаныл да сөөмөйү менен Айдардын мурдун басып койду.

— Кел эми, ошол үчүн кичине эс алып ал алы.

— Кел.

Отурушкандан кийин, Айдар чөнтөгүнөн эки алма алып чыгып,бирөөн Жанылга берди.

— Жолдон келатып үзүп ал дым.

— Рахмат.

Экөө тең качыратып алмаларын жепкиришти.Экөөтең бири—бирин тигилетиктешип, өздөрүнчө эле мулундап күлүп коюшту. Бир айдын ичинде аралары жакындап, ынак болуп калышты.

— Жаныл? — деди Айдар, бирпастан кийин.

— А? — деди Жаныл.

— Бир сөз айтсам, таарынбайсынбы?

— Кандай сөз?

— Мен сени жакшы көрөм деген.

— Жинди, — деди Жаныл, ыраазылык менен жылмайып. — Ушундай сөзгө да киши таарынчу беле. Айта бер...

— Мен сени жакшы көрөм.

— Мен дагы.

— Мен сени өпкүм келип турат.

Чын эле, баягыдан анын көздөрү бозоруп, эриндери билинер—билинбес дирилдеп алыптыр.

— Өбө бер, — деди Жаныл. Айдар аны энип чекесинен өөп койду. — А мен кинодогудай өпкөндү жакшы көрөм.

— А... Кинодо кандай өбөт?

— Мындай, — Жаныл Айдардын мойнунан кучактап, анын эриндеринен узакка өөп алды.

— Кинодо жакшы өбөт экен, — деди Айдар, энтигедем алып. — Келчиден да ошетиپ өөп көрөйүн...

Бул жолу экө өөбүшкөн бойдон жерге сулап түшүштү. Ушул учурда бариктер шыртылдап калды. Жаныл көз кыйыгы менен карап узагыраакта өтүп бараткан фельдшер Осмонду көрдү. Осмон баягыдай эле ак желекчен, колунда сандыкчасы бар. Жаныл секирип турмакчы болду эле, Айдар аны кучагынан бошотпой койду.

— Чшш... Ал бизди көрбөйт.

Ырасэле, фельдшераларды көрбөстөн, жандап өтүп кетти. Экөө даты өбүшүп кирди.

— Мен сага үйлөнгүм келет, — деди Айдар, үнү толкундап. — Сен мага тиесинби?

— Тием, — деди Жаңыл да.

Даты бири—бирине жабышып калышты. Астыларында бариктер шуудурап атты.

— Жок! Жок! — деди Жаныл, өзүн Айдардын колунан коруп. — Кийин... Никеден кийин...

— Мен бүгүн эле атам менен апама айтам, киндик энеме барып, той жөнүндө сүйлөшүшсүн, — деди Айдар.

— Айт, — деди Жаныл, алсыз үн менен.

— Бүгүн эле... Жок, азыр эле! — Айдар ордунан чапчып турду. Атам менен апам тигил жакта жангак терип жүрүшөт. Мен аларды таап, айтып, анан кайра сага келем. Сен ушул ортолордо болосунбу?

— Токточу, — деди Жаныл, жооп бериштин ордуна. — Кокус, ата—энен макул ботбой койсочу?

— Эмне үчүн макул болбойт?

— Мм... Мен шаардыкмънда. А силер шаардан келгендерди анчатырбай токшойсунар.

— Сен өзүңдү фельдшер менен сержантка теңебегин. Сен таптакыр башка шаардыксын. Сени ким болсо да жакшы көрөт. Алдар чуряш кетти. Жаныл да өйдө болду. Ушу тапта жакынкы жерден чөп жүктөлгөн үч эшек өтүп кетүндө үч жаш бала баратат. Жаныл чачтачөпчарды күбүгөнчө, аларды жылмаякалды. Кийин көңүлү куунак түрдө ордунан тур уд. кийин ал бир сокмо жолго туш келди. А болсо, беш коюн алдына салып алып, сержант келатыптыр. Ийнинде куржун, колунда таяк, түрдө ырдап келатат:

э—эн, байтак, байтак, байтак жол. Бай так жолдо кечкелет, Байтал минген кыз келет, Эки беги алмадай, Күлүпжаиым калбады ай.

Алга анын ыры да, ырдаганы да кызык көрүнүп, күлүп жиберди. Сержант чочуп кетти, эки каранып калды.

— А—а, сенсиңби, Жаңыл?! — деди анан Жанылды кврүп. Мае экен, көрсө. — Кана эмесе, бир куттуу болсун айтып кой: сержант Серкебаев Ош шаарына кетип баратат!

— Кут болсун, жолдош сержант, — деди Жаныл.

— Эми, кудай буюрса, «сержант» атымдан кутулам го. Буюрса, мындан ары өзүңдү «жолдош кенже лейтенант», «жолдош капитан», «жолдош майор», «жолдош подполковник», «жолдош...» Оф! — Сержанттын деми кыстыгып, шашып—бушуп жакасынын топчусун чечип калды.

— Полковник, — деп ал үчүн Жаныл улап койду.

— Ооба, «жолдош полковник» дедиртем, — сержант ыктытып алды.

— Эмне экен, — деди Жаныл, — шаардын шартында бул тилегиниз орундалышы ыктымал.

— Оозуна май, карындашым.

— Айтмакчы, коюңуздун биреен кудайы айтпадыңыз беле? — деди Жаныл, койлордун саны азайбаганын көрүп. — Таштабаптырсызго?

— А—а, — деп сержант колун шилтеди. — Таштасам, алышпай коюшту. Биз, арамдан табылган кой этин жебейбиз дешет. А мен жалынганым жок. Кайыр!

Сержант Серкебаев басып кетти. А нарыраак баргандан кийин, кайра дан ырын баштады:

Э—э—эй, байтах, байтак, байтак жол...

Жаныл жылмайып койду да, жолду кесип өтүп, жангак терип калды. Кеп етпей ал бариктердин шыртылдаганын укту. Караса, мандай тарабынан, наристе кызын аркасына танып алып, улуу кызын ээрчитип, Зулайка келатыптыр. Улуу кызынын экөөнүн колдорунда жаңгак терген калталары бар.

— Алишерди көрдүңбү? — деп кыйкырды ал узактан эле, арыба эсенби дештин ордуна.

— Жок, — деди Жаныл. Анан ойлонуп туруп, кошуп койду. — А сержант Серкебаевди көрдүм.

— А өлүгүн көрөйүн ошонун. Кетти ал. Бирок, жен кетпестен, менен Алишеримди мае кылып коюп кетиптир үйүң күйгур.

Мына эмесе деди Жаныл тан калып, качантан бери Алишер мунуку болуп калган.

Зулайка жакын келип, жерге отура кетти.

— Оф... Каякта жүрөт болду экен?

— Мае болсо, жаткандыр да бир жерде өзүн билбей, — деди Жаныл, анын жанына отура берип.

— А—а, сен али Алишердин пейилин биле элек экенсиң. Алишер мае болсо, кутурган буурага окшоп калат: көзүнө көрүнгөн кишини качырып сала берет.

— Мунусу жаман экен, — деп койду. Жаныл жактырбай.

— Бир жиндилик кылып, киндик энемин каарына калбагай эле. Менин коркконум эле ушул.

— А чоң энем эмне кылмак эле?

— О—о, кокуй, ал кишинин ачуусу келбесин. Ачуусу келсе барбы, кудай анын бетин ары кылсын, эч кимди аябайт. Мен сага бир мисал айтып берейин... Ушул Алишер баласы менин тоюм түшүп жатканда, сопсоо эле туруп, менин күйөөмдүн минип келген атын союп таштаган. Мына ошондо киндик

энем Алишерди алдына салып айдап барып, бир күн кечке шаркыратманын астына тургузуп койгон.

— Ой! — деп жиберди Жаңыл. — Ооруп калбайбы киши?!

— Ооруду, албетте. Бирок киндик энем өзү эмчи—домчу эмеспи, ар түрдүү дары—дармектерди ичирип, шыбап жүрүп, бир айдын ичинде кайра айыктырып алды. Ошондон бери мен киндик энемден корком...

Экөө сүйлөпкүнчө, Зулайканьга кызы жакабелден бүлдүркөнтөрип келип, апасы менен Жанылды сыйлап калды.

— Айтыңызчы, Зулайка эже, — деди Жаныл, бүлдүркөн жегенче.— Алишер акем эмне үчүн сиздин күйөөнүздүн атын союп жүрөт?

— Кызганып, — деди Зулайка, жылмайып. — Ал мени алам деп жүргөн. Бирок менин атам ез билгенин кылып, Ошто жашаган бир алыскы жээнине берип жиберген. Упгундай, ал мени жакшы керет...

— А сизчи?

— Мен дагы, — Зулайка мулуюп койду. — Эми биз башкошо бузкудай буюрса. Кечээ кечинде экөөбүз ушинтип убадалашканбыз. Бүгүн эртеңменен киндик энем биздин уйге барыптыр, атам менен алам менин көзүмчө макулдугун беришти. Мен азыр Алишерди таап, ошол кабарды сүйүнчүлөйүн десем, ал жок. Жанагы жер жуткур сержанттынкылганыда... Эчтеке эмес, буланын акыркы жолупиши, мындан арычире турганда киши жок, болсода, мен бу тажол бербеймин... Кой, жарыкжаанда мен аны издеп табайын. Жүр, кызым...

Зулайка ордуанан туруп, балдары менен женеп калды. Жаныл алардын артынан ыраазы боло карап турду, анан шпине киришти. Бул ортонун жаңгагы суюк экен, ал бариктерди шуудуратып отуруп, улам алыстап кете берди. Бир маалда ал бир ажайып булакка туш келди. Булак бир тарбайган картаң алчанын түбүнөн оргуштал чыгып, ак жана кара кайындар каптаган жайык кокту менен ылдыга агып кетип жатат. Булактын үстүнөн булоо көтөрүлүп турат. Жаңыл колун салса, жылуу экен. А мезгил кеч күз.

— Ой! — деди Жаныл танданып.

Ал бир пас булакты суктанып карал туруп, кокусунан, киринип алгысы келип кетти, шаардан чыккандан бери кирине элек болучу. Эки жагын караса, эчким көрүнбөдү. Нарыбери чечине салып, булактын кайнаптурган көзүнө чалкасынан түшүп жатып калды. Далысы майда шагылга ыкшалып, жаш, сулуу

денесин жылуу суу каптады. Жанылдын жаны жыргайтушту. Ал көпкө чейин, үстүндөгү алчанын сапсары бариктери менен жалтыраган тунук мөмөлөрүн карал, жузун апталка тосуп, рахаттанып жатты. Бир маалда анын көздөрү өзүнөн бир карыш жерде турган гүлдү учөп көурунду. Бул жердегилер муну самын чөп дешсе керек эле. Жаңыл өйдө болуп, чөп түүздү да, денесин жышый баштады. Чын эле чөпкө бүрүпчыкты. «Ха—ха!» — деп койду Жаңыл, өзтабылгасына кубанып. Ушутапта, кокусунан, кургак чырпыктын кырс этип сын—ганыгулду. Жаныл селтэтип карай берип, үрөйү учуп кетти: кып кызыл болуп бышып турган коюу итмуруттардын арасынан отунчу Алишер карал турат; белинде чылбыр, ийнинде балта; өзү өлгөнчө мае, шилекейи кую—луп, көздөрү жанып, эки аттал жетип келип, басып калчудай турубар. Жаныл жанынын барын чачынырып жи берип, өз кийимдерине барып жабышты. Бирок Алишер аны тан калтырды: ал өзү Жанылдан бетер коркуп кетти, чымын—куюн болуп качып жөнөсө болобу. Жаныл аны нартынан көпкө чейин селейип карап калды.

«Жок, — деди анан ал өзүнчө мулууп, — биздин бул жерде мындай ишке барыша албайт. Энэле жаман деген киши биз даты...»

Ал кийинип бүтүп калганда, кокусунан, узактан Айдардын кыйкырыгы угулду:

— Жа—ны—ыл!

Үндүн бир кубанычы бар дай сезилди. Жаныл дароо жооп берди:

— А—ау—у—у!

Айдар жоголуп кетти, кыйладан кийин дагы кыйкырды. Бул жолуун үжакындан чыкты. Жаныл туруп караса, Айдар бирде көлөкөгө кирекалып, бирде күнөскө чыгакалып, жоон, сейрек дарактардын арасында элес—буластап чуркап келатыптыр. Анын бир жакшылык кабары бар эле. Жаныл да чыдап тураал бастан, калтасыналып, аны утурлай чуркады. Экөө, ак чөп баскан күнөстүү ачык жерде, бири—бирине жетишти.

— О, Жаныл! — деди Айдар энтиге дем алып. — Экөө тен ушунчалык сүйүнүп кетишти. — Апам бечара көзүнө жаш алып жиберди...

— Ох, Айдар! — деди Жадыл, Айдардын боюна боюн таштап.

Ошол замат, Айдардынар тжагында, өскүлөңчөптүн арасында секирик тепкачып бараткан кып кызыл эликти көрүп калды...

Телефон мына ушул жерде зынгырады. Жаныл чочуп кетти, бирок кыйлага чейин өзүнө келе алган жок: телефон удаа—удаасы менен зынгырап атты, а элик качып кете берди... Акырында элик кезден кайым болду. Жаныл бирпаска аны кара аппаратты мелтиреп карап отуруп, анан гана трубкага колун созду:

— Алло...

— Жаңыл, сенсиңби?

Ошол! Жанылдын жүрөгү туйлап кетти. Бирок өзүн колго алып, салмак менен жооп берди:

— Ооба...

— Салам!

— Салам...

— Сен, эмне: тааныбай атасынбы? Мен — Искендермин.

— Искендер болеоң, эмне кыл дейсиң?

Искендер унчукпай калды. Өчөшүп, трубканы коюп коёбу деп Жаныл коркуп турду.

— Жаныл, мен сени көргүм келип атат. Кудайга шугур деди Жаныл. Бирок унчукпады.

— Бир келип кетчи.

Жаныла дегенде, жок деп, же дагы унчукпай коюп, сынагысы келди, бирок каадаланам деп, ачуусуна тийипалыш танкоркту.

— Иштен кийин, — деп жооп берди шондуктан.

— Жок, азыр кел,— деди Искендер.— Айта турган зарыл сезум бар.

Жаныл саатын карады.

— Макул,— деди анан. — Бирок айтып коёюн, беш эле минутка барам.

Ал трубканы коюп, шашып—бушуп кийине баштады. «Тфу!» — деди ал, бат эле таарынычы жазылып, макул боло койгонуна кыжыры келип...

IX

Аптека менен зоология музейинин ар алыгы бир чакырым жер эле, Жаныл желип—жортуп етту бул аралыкты. Бирок музейге энтиккен бойдон кирип барбас үчүн эпгактин оозунда демин кичине суутуп туруп, анан кирди.

Искендер музейде кеп жасоочу болуп иштейт, анын өзүнүн бир кең бөлмөсү бар. Бул бөлмөгө кириш үчүн экспонаттар коюлган чоң зал аркылуу етуш керек. Адатта, залда экскурсияга келген кишилер болот, бирок азыр

түшкү дем алыш мезги ли болгондуктан, эч ким көрүнбөйт, ал турмак музейдин кызматчылары да, музейдин ичи музей дегидей тыптынч. Жаныл Искендер дин бөлмөсүнө келсе, ал жерде да киши жок. Бирок Искендер аманат гана чыгып кеткен көрүнөт, токко сайылган аллюминий чайнекте суу кайнап атат. Жаңыл бөлмөгө кирип, күтүп отурмакчы болду.

Бөлмөнүн ичи бир бечара скульптордун ишканасына окшош; ар жерде бычак, шибеге, жубалдыз, саман, пахта сыяктуу буюм—кечелер чачылып жатат. Булардын бардыгыкеп жасаганга керек. Бүгүнкү жасалып аткан кеп кыпкызыл эликтики экен. Кеп бүтөйүн деп калыптыр соолуган эки көзүнө теннистин эки ак сакасын салып койсо эле, залдагы экспонаттардын арасына барып туруп калчудай көрүнөт. Элик онурайган көздөрү менен эшик жакты тиктеп турат. Жаныл аны көрөр замат, токтоп, аны карал туруп калды.

—Кандай, сулуу элик бекен? — деп сурады ушу тапта арт жактан Искендердин үнү.

Жаңыл бурулуп карады. Искендер ак желегинин чөнтөктөрүнө колдорун салып, босогодо мулуюп туруптур. Ушундай жерде иштегенине карабай, желеги дайымкысындай таза, а езу дайымкысындай чырайлуу. Жаныл дароо толкундан, боюн анын боюна таштагысы келип кетти, бирок куч менен өзун карман калды. Адегенде, ал баштасын, анан мен деди ичинен... Ошондуктан, Искендердин суроосуна жооп бергенче, эликти айлана басымыш болду.

—Олук да — деди ал. — Өлүк эликтин сулуулугу кайсы болсун.

—Ошондой дечи?— Искендер да аны ээрчий басты. — А мен жинди болуп, муну сулуу экен деп суктанып отурбаймынбы.

—Анткени, эч качан анын качып баратканын көргөн эмессиң.

Искендер күлүп жиберди. Ал Жаңылдан он жаш улуу болучу. Шондуктан, көп учурда Жанылгалбалачатиамиле жасайт.

— Туура айтасың, көргөн эмесин, — деди ал.

Анан өзүнүн каршысына келе түшкөн Жаңылды шап кучактап алып, аны өпкүлөп кирди. Жаңыл көшүп туруп берди. Кокусунан, көздөрү эликтин чункур көздөрүнө тушташ келе калып, негедир, денеси дүркүрөп кетти. Ошондо гана ал Искендердин кучагынан акырын бошонуп, төр жакка карай басты.

Бөлмөнүн төрүндө бир эски стол, эки эски кресло боло турган. Жаныл креслонун бирөөнө келип отурду.

— Азыр кофе ичебиз, — деди Искендер.

Ал кайнап аткан чайнекти сууруп келип, столдун үстүнө койду. Кийин столдун тартмасынан кофенин банкасын, стакан, кашык, кант, печенье сыяктуу нерселерди алып чыга баштады. Жаныл саатын карап алды.

— Коош, эмне айтмакчы сын мага? — деди анан.

— Сабыр кыл, — деди Искендер. — Адегенде мына бул кофени ичин кер, жакса жакпаса — айтпайм.

Искендер кофе даярдыт, Жанылдын алдына жылдырып койду. Жаныл ичин көрдү.

— Жакшы экен, — деди жылмайып.

— Анда кулак, сал, — деди Искендер, анын мандайына отуруп. — Менин бул жерден кетким келип жатат. Жаныл. Мен сага айтып бербедим беле: мен университетти бүтүргөмүн, днвломум бар, а бул жерге кокусунан эле орношуп калганмын, түзүгүрөөк кызмат табылган күнү

— Айткансын, — деди Жаныл. — Эми, эмне, ошонкызматты таптынбы?

— Таптыш, — деди Искендер.

— Менин? — Жаңыл аябай таң калды. — Кандайча?

— Билесинби, кечээ сенин атан бир кызматчысын шштен айдап жибериптир. Муну мен бир досумдан уктум.—абдан жакшы, айлыгы даты...

Искендерунчукпайкалды. Жаныланыноюнүтүшүндүкыйынабалдакалды. Жок, жардам бере албайт...

— Ох, Искендер, — деди ал, каңырыгы түтөп. — Жан дилим менен жардам бергим келет сага, бирок колумдан келбейт.

— Эмне үчүн?

— Атам менин тилимди ал байт. Искендер.

— Кап, а мен сенден умут кылып жүрбөймүнбү... Экөө тең сөздөрү тугөнгөнсуп, унчукпай калышты.

Ушул учурда босогодо бир ажарлуу жаш аял пайда болду. Аялды Жаныл мурда көрүп жүргөн, ушу музейде экскурсовод болуп иштейт. Аял бирдеме ичип алган көрүнөт, кызарып—татарып алыптыр. Колунда чала жеген алмасы бар.

— Искендер, сени күтүп калышты,— деди аял, Жанылды чала—була карал алып. Анан столдун үстүндөгү чайнекке ишаарат кылды. — Даты ичесинерби?

— Алып кете бер, — деди Искендер. Аял чайнекти алып эшикке бурулду.

— Стакандарды ала келерсин, — деп койду чыгып баратып.

Бул сүйлөшүүдөн улам, Жаңыл өзүн кемсингендей сезип калды. Мени кетиришсе да, кичине сылыгыраак кетиришпейби деди ичинен. Жок, бул мени сүйбөйт деди ал. Искендердин көзүнө тигиле карал. Суйбөйт.

— Ушул, — деди Искендер, ийинин саал куушуруп. «Тфу! — деди Жаңыл, өзүнө өзү кыжыры келип. —

ушу сөздөн мурдараак ордумдан турушум керек эле». Ал башына муш жеген кишидей болуп ордунан турду.

— Болуптур эмесе, мен бараиын, — деди ал, эшикке карай басып.

— Жакшы бар, — деди Искендер кош көнүл гана. Анан ошол замат эки стаканды алып, алардын ичилбей калган кофеин төгүп, өзүнчө күймөнүп калды. Жанылды узаткан жок. Жаныл экспонаттар коюлган залды аралап өтүр Баратыш, эшиктин оозуна жегкенде артына биркайрылды. Искендер өзүнүн иш бөлмөсүнөн чыгып, эки стаканды көтөрүп, башка бир бөлмөгө карай шашып басып баратыптыр. Жаныл чыдабай кетти.

— Сен эми мени эч качан көрбөйсүң! — деп кыйкырды ал. Бирок үнү менен эмес, зыркырап ооруп жаткан жүрөгү менен...

— Аптекасына ал ыйляп келди. Кызматчылардын баарысы орду—ордуларында отуруп иштеп атышыптыр, анын түрүн көрүшүп, бири—бири менен үнсөзсүз тиктешип калышты.

— Мен силерден кетем! — деди Жаныл аларга. — Мен деги эле бул шаардан кетемин!

Отургандар иштин жайын бүдөмүк болсо да түшүнүшүп, өздөрүнчө мулуюп—мулуюп алышты.

— Ботом каякка? — деди Самар, калгандарга көзүн кысып коюп.

— Арыстанбапка, — деди Жаныл. — Чоң энеме, Айдарга, Алишерге...

Ошентти да, беркилер даты бирдеме дегиче болбой, кез жашын жууганы коншу бөлмөгө кирип кетти. Отургандар кайрадан бири—бирин тиктешип калышты...

Х

Айткандай эле, бир жумадан кийин, ал Арыстанбапка жөнөп кетти. Адегенде самолётко отурду... 1974.

1.3. АК ПОЕЗД

Кечинде даты эле жатаканага келдим. Жатакана бир айдан бери ремонт болуп аткан. Анын үн кабатында тең чырагы күйгөн бир дагы терезе көрүнбөйт. Бирок вестибюль жарык. Вестибюдде, өзүңүн кундегу ордунда — отпускеге кеткен швейцардын эски диванында комендант жатат. Көзүндө көз айнек, оозунда папирос, колунда газета. Бул адам катыны жана бойго жеткен лаызы менен жатакананын бир бурчунда жашайт. Азыр катыны уктап аткан болуу керек, а кызы шаарга чыгып кеткен, бул турган иш, болбосо, комендант саат он экиде минтип бул жерде жатпайт. Ал кызын кутуп атат. А кызы дайыма кеч кайтат. Оюнкараак кыз. Эрке.

Мен эшиктин айнегин черткиледим. Комендант карабай туруп эле, мен экенимди билли, албетте, анткени, кызы черткилебейт мага окшоп, кызы тепкилейт эшикти. Ошентсе да, газетин коюп, шашпай басып келди.

— Жок — деди ал, башын чайкап. — Ачпайм.

— Дагы бир күнгө — дедим мен сөөмөйүмдүкөрсөтүп.

— Сенин бир күн дегениңе бир ай болду.

— Мен бүгүн квартира таап келдим, — дедим. — Эртең кечуп кетемин.

— Тапканын ырас болсо, бугун эле көчүп кет. Мен азыр жаман чемоданынды алып чыгып беремин.

— Бугун кеч болуп калды. А квартира узак жерде. Пишпекте.

— Жок, бала. Ызатың бүттү. Комендант бурулуп басып кетти.

— Байке... — деп жалдырадым, бирок ал артын карабай койду.

Кайрадан диванга барып отуруп, оозунда өчүп калган папиростун ордуна, жанысын алып куйгүзө баштады. Бу киши оозунан папирос узбөйт.

Мен бирпас карап туруп, анан аны алдайын деп чечтим. Эшиктин алдынан кетип, дубалдын боорундагы темир шатыга бар дым. Темир шаты менин экинчи кабаттагы бөлмөмдүн терезесин жандал өтүүчү. Мурда да, далай жолу бул шаты менен өз бөлмөмө чыгып жүргөнүм. Бирок менин бул сырымды комендант биле турган. Ошентсе да, шаты менен көтөрүлүп, өз бөлмөмө келип кирдим. Бөлмөдө, ушинтип атай

берейин, анткени азыр мында менден башка киши жашабайт, торт темир кровать, төрт тумбочка бар. Кроваттардын үчөө жайдак, а бирөөнүн үстүндө жалаң матрац жатат. Жайдак кроваттын ээлери мындан бир ай мурда, бирден дипломду чөнтөктөрүнө салып, бирден значокту көкүрөктөрүнө тагынышып алып, бул кроваттар менен түбөлүккө кош айтышкан. А матрацтуу кровать меники. Он кун илгери анын үстүндө, матрацтан башка, жууркан, ак шейшептер, пар жастыктар бар эле. Он лун илгери, ушундай маалда келсем, жалаң матрацтын өзү калыптыр. Ушунусуна да кудайга шүгүр деп, жатып жүрөм.

Мен чыракты жандырганым жок, ансыз да өз кроватымды табам, анын үстүнө, жарыктын анча кереги не, чечинем да жатам, бул жерге мен ушул үчүн гана келем. Чечине баштадым. Эми эле мойнумдан галстугумду алганымда, коридор дон кипгинин шарпасы угулуп калды. Эшиктен башпагып карасам, карангы коридор менен папиростун жылтыраган оту чайпалып келатыптыр. Дароо коридорду кесип өтүп, үчүнчү этажга чыгуучу тепкичтерге барып жармаштым. Комендант мени көргөн жок, албетте, бирок шоокумду угуп калыптыр.

— Качпа, Акун, — деди ал. — Баары бир бүгүн сени бул жерге кондурбайм.

Мен унчукпай ордумда туруп калдым. Комендант менин бөлмөмө кирип, матрацты жыйыштырып алды да, келген жолуна түштү. Жалан зымдын үстүндө укташ кыйын деп ойлодум. Амалым куруп, анын артынан ээрчип алдым.

— Байке, эми бүгүнчө коё турбайсызбы...

Кулак салган жок. Биз биринчи кабатка түштүк. Комендант, мен алып кача тургансып, матрацты диванга төшөдү да, өзү үстүнө жатып алды. Мага атайы көнүл бурбай койду. Мен эмне кылаарымды билбей, бир жаман креслого отуруп калдым.

— Мен иш таптым, — дедим бирпастан кийин, комендантты сүйлөтүп, көнүлүн жибитейин деген максатта. Бир нече жолу бул менин колумдан келген эле. — Радиого редактор болуп орношуп атам.

— И—и, газетадан бошоп алдынбы? — деп какшыктады комендант. — Эки кун илгери газетага кабарчы болуп атпадын беле?

Мен антип айтканымды унутуп калыптырмын.

— Ал да туура — дедим. — Бирок бугун радиого барсам, ой, бизге таланттуу жаштар жетишпей атат, бизге кел дешип калганынан, болуптур деп убада берип койдум.

— Айт, айта бер — деди комендант. — Сенин алдында жинди олтурат, эмне десең да шпене берет.

Мен үндөбөй калдым. Ушул учурда эшик тарсылдай баштады. Эшиктин терезесин карасам, Айша туруптур. Коменданттын кызы. Ал мени эшиктин нары жагында туруп өөп койдү. Мен ага эшик ачып бермекчи болуп, ордуман турдум эле, комендант өзү козголуп калды. Комендант — алтымыштарга барып калган, муруттары эки жакка чы— чайган, тултук бет, толо адам эле, — талтаңдап басып барып эшикти ачты.

— Кызым, мен сага канча жолу айтам, кечикпей келип жур деп? — деди ал, көнүмүш түр менен наалып. — Азыр хулигандар көп, кокус, бирөө—жарымына туш келип калсаң эмне болот?

— Камтама болбо, мени узатып коюшту — деди кыз, ичкери кирип жатып. — Саламатсынбы, Акун. Иштер кандай?

Мен ийнимди куушуруп койдум.

— Ал бугун газетадан бошоп, радиого орношуп келиптир — деди мен учун комендант. — Эл кызмат таппай жүрсө, бул кун сайын кызмат алмашып турат.

Айша баарын тушунуп, жылмайып койдү. Мага жакчу бу кыз. Чырайлуу, акыл—эси да сергек. Мен ага диван даты матрацымды көрсөттүм.

— Силер, эмне, дагы уруштуңарбы? — деди ал атасына ошол замат.

— Кетсин, — деди атасы. — Мага болбосо да, беш жыл бекер ушул жатаканада жашаткан, окуткан өкүмөткө ыракмат айтсын да, кетсин. Ызаты бутту.

— А сенин эмнен короп атат? Ушул ободосу чыккан матрацынды аяйсынбы? Кетет мумкунчулугу болгондо. — Айша барды да, матрацы туруп келип, мага кучактатып койдү.

Комендант кызын жанындай көрчү. Жалгыз перзенти эле.

— Болуптур, дагы бир кун, — деди ал мага, кечеги эле сөзүн кайталап. — Бирок, айтып коёюн, бала, эртең дагы келчү болсоң, Айшага ишенбе, ийининден кармап туруп, эшикке туртуп чыгарам. Жур!

Ал кызын алдына салып алып, коридор менен өздөрүнүн бөлмөсү тарапка басып кетти. Айша кетип баратып, мага досторчо көзүн кысып койду.

Мен матрацымды кайра өз кроватима ап келип төшөп, чечинип, жатып алдым. Жатарым менен көзүм ызгып кетиптир, кечке басып жүрүп чарчап калган элем. Бир маалда, уйку—соодо, бетиме бирөөнүн муздак эриндери тийгенин сездим. Айша эле албетте. Көзүмдү ачпай туруп, аны кучактап, боорума кысып алдым. Халатчан экен. Биз бирпаска өбүшүп—жытташып алдык. Айшадан эң назик атыр менен шампанскийдин жыты келип атты.

— Кана, бийкеч, айтыңызчы, бүгүн каерлерде жүрүп, кимдер менен болуп, эмне иштер иштеп келдиңиз? — деп сурадым андан.

Айша мага баарын жашырбай айта берчү.

— Түшкө чейин кир жуудум, — деди ал. — Түштөн кийин киного бардым.

— Ким менен?

— Кандидат менен.

— Анан?

— Анан ресторанга бардык. Ресторан дан кийин анын уйунө.

— Ох—о! Мурда да барган белен?

— Жок, барсам айтат элем да. Бул жолу да барбайт болчумун, такыр болбой туруп алды, таанышканыбызга бир ай болуп калды, а сен менин үйүмдү көрө элексиң деп. А үйүндө көрө турган деле эчтекеси жок экен. Мурдагы аялы ага бир шкаф, бир стол, бир телевизор, эки кишилик жаман жыгач кроват калтырыптыр.

— Анан? Анан эмне дейт, кандидат?

— Анын эмне дээрин үйүнө барбай туруп эле билгенмин. Кроватка жур дейт да, эмне демек эле. Фу! Азыр эч бир эркек менен сый—сыпат, кадыр—баркын менен достошо албайсын. Биринчи куну сени менен, «сиз», «биз» деп сүйлөшөт. Экинчи куну өбүшөт. Үчүнчү куну кроватка суйрейт кишини. Бардыгы бузулган. Бардыгы. Бир гана сен

бузулаэлексиң. Сенин уят—сыйытың бар. Мен сага ишенем. Мен сени беш жылдан бери билем, сен мага бир жолу да ашыкча сөз сүйлөп, колунду белимден ылдай түпгүрө элексин...

Бул ырас. Айша менин көз алдымда чоңойду десем да болот. Мындан беш жыл илгери, мен өзүм анда он сегиз жашар боз бала элем, комендант айткан жаман чемоданымды (анда ал жаны болчу) көтөрүп алып, ушул жатакананын оозуна келгенимде, Айша он уч жаштыгы секелек кыз болучу. Ошондо ал эшиктин алдында абитурент кыздар менен топ ойноп атыптыр. Мен андан биринчи жатакана кайсы деп сурадым. Ал мага көрсөтүп берди, ал турмак, коменданттын кайсы жерде отурарын да айтып койду. Кийин мен анын коменданттын кызы экенин, мени менен бир жатаканада жашарын билдим. Виз, куду ага менен карындаштай ынак болуп кеттик. Мен аны өткөн жылга чейин эле бала деп эсептеп келгенмин. Өткөн жылы гана биринчи жолу, кокусунан, анын бойго жетип калганын, болгондо да, сулуу кыз болуп чоңойгонун байкадым. Ошол куну биздин филфак тын жаны жылга карата уюштурулган кечеси болгон. Кундузу мага Айша келип: «Акун, силердин кечеңерге бир чакыруу билетин таал берчи» — деп калды. «А—а, жигиттуу болгон экенсиз да, айым?»— деп азилдештим мен. «Жинди, менин өзүмө» — деди Айша. «А сени билетсиз деле киргизишет. Сени бут университет билет» — дедим. Бул чын эле. «А мен бирөөгө жалдырал жатып киргим келбейт!» — деп ачууланып берди Айша. «А мен атайы чакырылып киргим келет, билдинби?! Таал бербесен кой, таап алам!» Ал бурулуп кетмекчи болуп калды эле, мен дароо колуна өз билет им ди кармата салдым. Ал: «Ракмат!» — деп жайдары жылмайып коюп, чуркап кетти. Мен кичине ойлонуп калдым. Ушу күнгө чейин ал чакырыксыз эле ар турдуу студенттик кечелерден калчу эмес. Бирок, бул жолу... Жок, менин айтайын дегеним бул эмес, менин айтайын дегеним ошол куну кечинде болду. Кечинде ал балга келди. Бал кызып калган. Мен өзүмдүн курсташ кызым менен бийлеп атканмын. Бир маалда карасам, менин бийкечим турат. Четте, жападан жалгыз. О, ошондо бир көрсөнүз болот эле аны! Чачын чоң кыздарча таратыптыр. Куду кызы л ашыгына чейин жеткен кооз көйнөк кийиптир. Анысы чыбыктай солкулдаган нооча боюна жарашып калыптыр. Туфлиси да

чырайлуу. Кичинекей кулактарына кооз сөйкө, апалпак узун мойнунда шуру, жүзүмдөй мөлтүрөгөн манчаларында кымбат баалуу шакектер жаркылдайт... Анан мунун турушу да бир ажайып. Мурдалары кечеге келсе, ал көпчүлүккө аралашып көрүнгөн студент менен бийлеп, ойноп—кулуп кетуучу. А бул жолу ал негедир, өзунун ушул сулуу көркүнөн өзү уялгансып, тартынгансып, бужурөп четте турат. Бирок ошол эле учурда, куду өзүнүн биринчи балына келген Наташа Ростовага окшоп, көздөрүчачырап, жандили менен бийлейин деп дегдеп тургансыйт... Жок, мурда аны мындай көрө элек болчумун. Ал менин көзүмө дароо бойго жетип, бут көркүнө чыгып корунду. Мына ушул минуталарда мен аны кичине сүйүп калдым окшойт...

Мен бийлеп аткан музыкабыздын бүтүшүн чыдамсыздык менен күтө бапгтадым. Музыка буткүчө аны менен бир жолу тиктешип, ага көзүмдү кысып койдум. Ал, негедир, сүйүнүп кеткендей болду. Кандайдыр уялынкы жылмайып, башын бир—эки жолу ийкеп жиберди. Музыка бүтөр менен, мен анын алдына жетип барып, ошол эле замат ойноло баштаган вальска чакырдым. Мурда мен аны менен эч бийлей элек болчумун.

Виз вальсты бийледик да, анан мен, куду аны бирөөлөргө тарттырып жиберештен коркконсуп, дароо устунку кабатка жетелеп чыгып кеттим. Үстүнкү кабатта, карангы коридордо, тышта жаап жаткан кардын эпкини келип турган ачык терезенин алдында туруп, мен аны биринчи жолу өптүм...

— Ой, кандай таттуу! — деди бул кыз.

— Эмне таттуу? — деп сурадым түшүнө бербей.

— Сенин өпкөнүң, — деди бул кыз. Кийинчерээк билсем, бул бийкеч он торт жашынан бери өзунун тели—тентуш балдары менен өбүшүп келаткан экен... Быйыл бул кыз он жетиге толуп, он сегизге карады. Онунчу классты бүтүрүп, университетке өтпөй калды. Ушундай бул бийкечтин баяны.

— А сен эмне дедиң анан кандидаттын бул сунушуна? — деп сурадым мен.

— Жок дедим, албетте. Мен столго отуруп да эс ала берем, а кроватка бол со, загстан кийин барып жатам дедим.

— Анда ал эмне дейт?

— Колума паспортун берет. Ишенбесең мына дейт, эртен эле барып жазылып келебиз дейт. А бугун дейт, кроватка жаталы дейт. Жок кроват — загстан кийин дедим. Адегенде — загс, анан — кроват. Күдөрү үзүлгөндө, такси чакырып, узатып койду.

— Азаматсын, — дедим мен. — Дайыма ошент.

— Ананчы. Алдана турган жинди бар бекен.

— Эми эмне кыласын? Дагы жолугушасыңарбы?

— Ой, билбейм... Ишенбей атам мен анын убадаларына. О, Акун, мен ушунчалык бактысызмын.

— Эси жок, — дедим мен, анын чекесинен өөп. — Бакыт дегенди биле тургансып сүйлөйт.

— Акун, мага уйлөнчү. Мен сага жакшы жар болуп берем.

— Жок. Мен айтпадым беле, кырк жашымда үйлөнөм деп. Ошол кезде, чын эле ошентип ойлочумун. Жинди лик экен, көрсө.

— Анда мен сени кырка чыкканга чейин, турмууг качыкпай күтүп турайын, макулсунбу?

Мен аргасыздан кулуп жибердим.

— Күтө албайсын, — дедим.

— Анда мен ага чейин бир күйөөгө тийип чыгайын, макулсуңбу?

— Бул да болбойт. Ага чейин сен беш баланын энеси болуп каласын. А беш баланы ташташ кыйын.

— А болуптур, албай эле кой мени. Бирок баары бир сени жакшы көрөм. Көрөсүн, кимге күйөөгө чыкпайын, сени ойнош кылып аламын.

— Лл—инди.

— Азыр деле ойнош кылып алат элем, бирок өзүң билесиң, биринчи эрге кыз бойдон барбасаң, болбойт.

— Туура. Биринчи эрге кыз бойдон барыш керек... Айша мени өөп койду.

— Менин акылманым, — деди ал. — Менин кенешчим. А билесинби, сени менин апам менен атам да жакшы көрүшөт.

— Ооба сага, — деп ишенбей койдум.

— Өлөйүн калп айтсам. Кайсы куну оокат ичип отурушуп, сени сөз кылып атышыптыр.

— Анда атан эмне үчүн кун сайын кубалайт?

— Ал экөөбүздүн жолугушкандарыбызды шекшинип калыптыр. Кун сайын эле, туалетке чыгып келем деп коюп, жоголуп кетсем... Бир нерсе болуп кетпесе экен деп коркот. Болбосо, эмне, бош турган темир кроватты аяп жатат дейсинби...

Ушул учурда коридордун тер жагынан коменданттын кыйкырыгы угулуп калды:

— Айша! О, Айша! Жашша—багыр десе...

Экөөбүз тең коркуп кеттик. Айша мени чоп—чоп өөп алып, бөлмөдөн атырылып чыгып кетти. Болду—болбоду менин бөлмөмдун мандайындагы туалетке кирет. А мен уктамыш болуп калдым. Комендант бөлмөгө кирип эле чыракты жандырды.

— А—а, уктап жатасынбы? — деди ал, какшыктап. — Айша кана?

Мен көзүмдү ачадым. Ошол учурда туалет тараптан суунун кучтуу шоокуму угулуп калды. Комендант чыракты да өчүрбөстөн чыгып кетти.

— Мен билгенмин сенин ушул жерде экенинди! — деген уну угулду анын коридор дон. — Эмне учун аялдардын туалети турса, эркектердикине келесин ыя?

— Аялдардын туалетинде суу акпай калыптыр — деди Айша.

— Ыманыңды жебе! Мен азыр ошол туалеттен келатам.

— Демек азыр иштеп калган.

— О жер жуткур десе...

— А—а—а—ай! — деп кыйкырды Айша, сыягы атасы ага кол тийгизди окшойт.

— Бас, алдыма туш! Экинчи ушул жакка басып келгин, буту иду сындырайын...

Атасы менен кыздын шарпалары узап кетти. Мен, көңүлүм кичине жай алып, уктаганы камындым. Бирок көп өтпөй эле, коменданттын шоокуму дагы чыгып калды. Ашпаш дегиче бол бой, ал бөлмөгө кирип келди. Чырак дагы эле өчүрүлө элек болучу. Дароо көзүмдү жуумп, конурук тарта баштадым.

— Конурук гана тартат, жон да уктабайт! — деди комендант. — Кана, бала, тургун да, менин көзүмдөн караа—нынды өчүр. Бол босо, мен азыр сени тим эле...

Менкөзүмдү ачып, эчтекегетүшүн бөгөн киши болуп калдым.

— А—а, сиз белениз... Эмне болуп кетти?

— Муну, муну — деди жаны чыккан комендант. — Ой, атаганандын гөрүн урайын... — Ал энтигип—сентигип жатып, кроваттын астынан менин чемоданымды сууруп алды да, аны ачык турган терезеден ары бургап калды. — Эми түшүндүнбү эмне болгонун?! Кана, тур!

Комендант менин астыман матрацты сууруп алып, бөлмөдөн чыгып кетти. Мен майкетурсичен бойдон муздак зымдын үстүнө жатып калдым. Бирок көпкө чыдай алганым жок. Катуу экен. Ордумдан туруп, кийине баштадым. Бул жерден кетпесе болбой калды, деп ойлодум. Бирок кайда барарымды билбейм. Беш жыл жашап, бул шаардан бир дагы үйлүү—жайлуу тааныш ашырган эмес—мин. Баары бир кетиш керек деп чечтим. Чыракты өчүрдүм. Кийин, узун коридор менен басып барып, анан ылдый тушуп, ал жерден жанагы кутурган коменданттын алдынан өтүп отургум келбестен, чемоданымга жакыныраак жолду тандап алдым. Мен анын жанына темир шаты менен тушуп бар дым.

Вечара чемоданым. Кишинин боору ачыгандай болуп, майышып—чоюшуп калыптыр. Менин беш жылдык айны—бас жолдошум. Беш жылдын ичинде мени менен беш жолу алыскы Ноокаттагы, өрүк менен шапдоолу дарактарына чүмкөлгөн, кичинекей кыштакка барып, беш жолу андан кайтып келди эле. Беш жолу айыл—чарба жумуштарына барып, мага жумшак балыш болуп берген. Жазса, бир ангеме болгудай өмүрү бар. Бечарам...

Мен чемоданымды жерден көтөрүп алдым да, уктап жаткан шаардын ээн көчөсүнө тушуп алып, басып кеттим. Биз чемоданым экөөбүз университет™ ушинтип бүтүрүп, аны менен ушинтип коштоштук. Бизди беш жыл бою бекер окутуп, беш жыл бою бекер жатаканага жаткырган өкмөткө ыракмат. Комендантка дагын...

* * *

Ошол бойдон туптуура шаардын эң жакшы деген мей—манканасына келип кирдим. Мейманкананын кире

беришине: «Чабандардын бүткүл Союздук слётуна катышуу—чуларга жалындуу салам!» деген жазууну илип коюшуптур. Адатта, мындай учурларда мейманканалардан орун алыш кыйын болуш керек. Үмүтүм кыйла басандай түштү. Ошентсе да, атайын келгенден кийин, бир сурап көрөйүн деп чечтим.

Администратор көз айнекчен, ажардуу кыргыз аял экен. Мен салам айтып туруп, орун барбы деп сурадым. Аял башын ийкеди. Мен дароо ага паспортумду сундум да, анан аны аял ачып карай электе эле, шашып—бушуп тушүндүрө кеттим: паспортумда дагы эле шаардын гражданы катары жазылуу элем, ал эми шаардыктарды өз шаарынын мейманканаларына кабыл алышпайт эмеспи.

—Эжеке, мен өзүм шаарда турам, — дедим куду бир күнөөм үчүн актанып аткансып. — Өзүмдүн үйжайым бар. Бирок, бугун кашайып айылдан ата—энем келип калышыптыр. Батышпастан, сиздерге келдим. Эптеп, бир күнгө жатар—конок бериниздер.

—Ата—энең келсе эле, үйүнө батпай каласынбы? — деди аял, менин паспортумду барактаганча.

—Билесизби, үйүм бир эле бөлмөлүү. А өзүм төрт жанмын: аялым, эки балам...

—А паспортунда катын—балаң жазылбаптыр го? Паспорттун бир өзгөчө жери: анда сиздин катыныңыз,

бала—чакаңыз, небере—чеберениздин тизмеси дайыма жазылуу жүрөт. Мен муну эстебей калыптырмын.

—Биз аялым экөөбүз али каттала элекпиз, — дедим.

—Эки балалуу болгонго чейин делеби? Анда балдарың кимдин балдары болуп жүрүшөт?

—Аялымдын.

Администратор мени ишенбей карал алды.

—Болуптур, — деди анан, кудай жал гап. — Бир түнгө гана уруксат берем.

Жаным жай ала тушту. Колума уруксат кагазы тийгенче, аялды ыракматка бөлөп салдым.

Номер эки кишилик экен. Кроваттардын бирөөндө, кийим—кечелүү бойдон, бир кыштактык жигит жатыптыр. Жашы отуздарда бар,

орто бойлуу, беттери тордогон бакжайган неме. Ал колуна «Чалкан» журналын карман алып, өзүнчө эле шарактап кулуп атат. Салам айтсам да укпады. Мен бош турган кроватка келип, чечине баштадым. Бирпастан кийин жигит журналды жерге таштап, а мумкун колунан тушүрүп жибердиби, кулгөн бойдон өйдө болду.

— Өтө кызык бекен? — деп сурадым.

— Айта көрбө, — деди жигит. — Ох, боорум эзилип калды

— Хэ—хэ—хэ... Бир адам, катынымды уурдап кетишти, табууга жардам кылгыла деп жазыптыр. Ой, жинди десе, бир катынды кайтара албай уурдатып жиберет. А менин чон атамдын уч сулуу катыны болгон, ал үчөөнө тен көз сала билген, азаматым. Ой, арбай ургуй десе...

— Ысык суу барбы? — деп сурадым.

— Эмне? А—а... Билбейм. Мен муздак суу менен жуунам.

Мен аргасыздан жылмайдым.

— Каяктан келдиң? — деп сурап калды эми кыштактык жигит.

— Москвадан, — деп койдум.

— Москвадан? Эмне, ошол жакта жашайсыңбы?

— Угу.

— Анда мен сени эмне үчүн көрбөдүм! Мен быйыл Москвада болгонмун.

Мен сулгуну алып душка кирип бараттым эле, ордумда катып калдым. Кийин кулуп жибердим.

— А Москвага эмне үчүн бардың эле? — Кичине кызыгып калдым.

— Менби? Сессияга... Мен — депутатмын. — Кыштак тыкстулдаад шип турган пиджагыналып, анын көкурөгуне депутаттык значокту, бир алтын жылдызды көрсетту.

— Эх—э, дос, сен таза атактуу адам турбайсыңбы — дедим.

— Мен жөнүндө «Правда» газетасы жазган, окутандырсын: атым — Маман, фамилиям — Сулайманов.

— Жок. Сен чон кит и экенсин, Маман.

— Мени менен бардыгы эселтеп глшет. Рашюм, райисполком...

— Эсептешп егенде... Сен өзүң чоң бийликтин өкүлү болуп турбайсыңбы.

Мен дагы душка жөнөдүм. Бирок душтун оозуна барып туруп, оюма бир нерсе кылт эте түштү.

— Мүмкүн сен мага жардам берип жүрбөгүн? — дедим мен Маманга.

— Айт, — деди Маман. — Кандай жардам керек?

— Билесинби, мен сага калп айттым, мен Москвада жашабайм.

— Мен деле ушундай деп ойлодум. Болбосо, көрөт элем да сени ал жакта.

— Ушундай. Мен университетти бүтүрдүм. Памирде Мургап деген бир кыргыз району бар экен, ошол жакка мугалим болуп бар дешти эле, барганым жок. А бул жерге калып, бир ишке орношкун десем, колумдан келбей атат. Сен мен үчүн кадыр—баркынды с алып көрбөйсүңбү?

— А эмне үчүн Памирге барганың жок?

— А муну сурап эмне кыласын, барганым жок. Кандай, жардам кыла аласыңбы?

— Жок. Менин кадыр—баркым бул жерге өтпөйт. Мен — Тажикстандын депутатымын. Бул жерге малчылардын слётуна келгенмин.

— А—а...

Мен дагы душка кирмекчи болдум.

— Эй, дос, — деп калды Маман ушу тапта. — Айтчы, эмне үчүн Памирге барбадын?

— Муну айтып отурушка көп убакыт керек — дедим. Чын да, бейтааныш кишиге бардык сырымды айтып отурмак бел ем.

— Бекер кылыпсын — деди менин жаны таанышым.

— А эмне үчүн? — деп таң калдым.

— Биздин жер — сонун жер. Сага жагат эле.

— Сен, эмне, Памирденсиңби?

— Ооба. Сен айткан кыргыз районунанмын. Жур андан көрө мени менен.

Мен жылмайдым.

— Коё тур, — дедим, — Адегенде душка тушуп алайын. Силердин душунар жок да, ушундайбы?

Мен душка кирип кеттим. Бирок үстүмдө калган кийимимди чечкиче болбой, Маман келип, эшиктин алдына туруп алды. Анын көзүнчө жыланачтаныштан уялдым.

— Бача, сен жакшы кылбай атасың, — деди Маман. Мен «бача» деген сөздүн маанисин кийин билдим, ал памирлик кыргыздардын тилинде «тентуш», «дос» деген мааниде колдонулат экен. — Биздин райондун мектептеринде мугалимдер жетишпейт. Ошондуктан, өрдөк жок жерде, чулдук бий дегендей, көрүнгөн эле киши мугалимдик кылып жүрүшөт. А сага окшогон билимдүү мугалимдер, минтин барышпайт, барышса да, бир жыл иштеп, кайтып кача беришет. А жерибиз жакшы, элибиз жакшы. Бир гана айыбыбыз — шаардан алые турабыз. Бирок, окууну бутургөн мугалимдердин баары эле шаарда кала берсе, кыштактын балдарын ким окутат? — Маман менден жооп күткөнсүп, тыныгып калды. Мен унчукпадым. — Мен го коюмду кайтарып жүрө берем, балдарга убал. Балдар өспөй атат...

Маман басылды. Мен бир нерсе дешим керек болуп калды.

— Памирде кишилер тутөгүп өлөт дешет, ушул чынбы? — деп сурадым. Оозума ушул келиптир.

— Э—э, өзүн да апенди экенсин, — деди Маман. — Тутөгүп эле өлө берсе, ал жерде киши жашап эмне кылат? Ишенбе аркимдин айткандарына. Алданкөрө, өзүң барып, жашап көр. Эгер түтөгүп өлүп баратсан, мага айт, менрай комдункара «Волгасы» менен кайра өзүндүн Кыргызстаныңа жеткирип коём.

Мен мулукуп койдум. Маман муну керуп жанданатушту.

— Чын эле, бача, бир барып көрбөйсүңбү бизге? — деди ал. — Жакса, иштеп каласың, жакпаса, сенин колу—бутундан эч ким байлап калбайт, ал жерде да Советтик бийлик бар, бир жыл иштеп туруп, баса бересин. Кандай дейсиң буга?

— Ойлонуп көрейун, — дедим. Чын эле ойлонуп көргүм келди.

— Майли, — деди Маман, баягыдан дагы жанданып. — Мен сени кыстабаймын. Мен эртең кетип атам. Адресимди сага таштал кетем. Эгер, барамын деп калсаң, ошол адрес менен туура бара бересин. Мен ал жердегилердин баарына эскертип коёмун.

—Жакшы болот — дедим. — Мен жуунуп чыкканча, ардесинди жазып тур.

Маман эшикти жаап, басып кетти. Жакшы эле кылган экен мин. Шаарда дагы бир жумача жүрүп Памирге кетуугө аргасыз болдум.

Мен кыштакка кантип келип киргенибизди билгеним жок, уктап калыптырмын. Мени шоопур ойготту. Шоопур он сегиз жаштардагы бала. Мен аны менен райондун борборунда, Мургапта эле таанышып ал дым, аты Шарип' экен.

Мен кабинадан чыгып, кыштакка көз чаптырдым. Бул кыштакты көз алдыңызга келтириш учун, адегенде, бири—бирине оролушуп жаткан, чокуларынан жайын—кышы ак кар кетпеген, а жондору жылаңач, кабагы бүркөө тоолорду элестетишиниз керек. Тоолордун арасында эсепсиз көп кууш өрөөндөр, жылгалар бар. Илгери, алайлык бир ырчы памирлик кыргыздардын тиричилигин мындай деп ырга кошкон экен: «Жылга башы уйу бар, уйу башы бийи бар»... Ал ырчы айткандай, булардын айылдары — жазгысы да, кузгусу да, кышкысы да — мына ушул өрөөндөрдө, жылгаларда. Мен келген кыштак да бир нече жылганын оозунда, кууш өрөөндө экен. Өрөөнжайдак, анын бетинде чымчык коно турган бир дарак жок. Өрөөндү экиге белуп апаппак улуу дарыя агат. Дарыянын бир жээги кичинекей жашыл аралды түзөт. Аралда сетирейген жалгыз там турат. Кийин билсем, аралды азилдешип «Тайван» дешип коюшат экен, а үйдө болсо, он тогуз жашар кызы менен Толубай деген мерген жашайт экен. Экинчи бийик, топурагы чыккан боппоз талаа. Кыштак мына ушул бийик жээкке жайланышкан. Кыштак отуз чакты уйден турат. Үйлөрдүн жыйырма беш чактысы бир калыптан чыккандай окшош боз тамдар, а калган беш—алтоо чоң—чоң акталган имараттар. Акталгандары — колхоздун идарасы, клубу, мектеби, магазини, мейманканасы, абирөө башкармасынын уйу. Үйлөрдүн баары чогуу, бирок баш аламан тушкөн. Кыштактын эң четки уйүнөн беш жуз метрдей нарыда жупуну гөрүстен жатат. Гөрүстөндөгү мүрзөлөрдүн саны кыштактын уйлөрүнөн уч—төрт эсе көбүрөөктук кылат. Гөрүстөндө бир гана кабыр бар, ал пышык гыштан урулуп, төбөсүнө топоздун куйругу илинип коюлган. Топоздун куйругу шамалга дирилдеп, а бул

жерде кун кур эмес кургак шамал жүрүп турат, кабырдын дубалдарында түндөлөрү кара каргалар түнөшөт. Кабырды, мен келбестен эки жыл илгери, башкарма өз атасына тургуздуруптур...

— Памир деген ушул экен да, — дедим мен кыштакты карал туруп. Өз ичимде келгениме бушайман жедим.

— А сиз кандай деп ойлодуңуз эле? — деп сурады Шарип, жаныма менин чемоданымды коюп жатып. Какшыктап эмес, кызыгып.

— Мектебиңер кайсы? — деп сурадым мен, ага жоопбериштин ордуна.

— Анау, — деди Шарип, акталган үйлөрдүн бирин көрсөтүп. Ана мен дагы бир нерсе дегиче болбой, машинесине отуруп, чаң ызгыткан бойдон жүрүп кетти. Мен кайда басарымды билбей, ордумда кыйлага чейин туруп калдым. Эки жагымды карасам, кыбыр эткен киши көрүнбөйт. Ак тамдардын ортосундагы кең аянтта кандайдыр токулдуу топоз үргүлөп турат. Ал уй менен бул үйдун бурчун суулап, бир картаң кара дөбөт соксондоп чуркап жүрөт. Айылдын ичи жымжырт. Кыйладан кийин гана мектеп деген имараттын ичинен балканын токулдаган унүчүкты. Мен чемоданымды ордуна калтырып, мектеп жакка бастым.

Мектеп али ремонт болуп атыптыр. Анын караңгы коридорунда парталар, доскелер, эски лозунгдар, белгилүү адамдардын портреттери чачылып жатат. Эшиги ачык турган класстардан акиташ менен боёктун жыты буруксуйт. Бирок эч жерде киши көрүнбөйт. Не кыларымды билбей, туруп калсам, жанагы тарсылдак даты угулуп калды. Мен басып бар дым.

Класстардын бирөөндө бир эркек парта ондоп атыптыр. Эркек кырк беш жаштарда бар, узун бойлуу, үстүнө кара чий баркыттан купайке, бутунда кайыш өтүк, башында тумак.

— Ассаломалейкум, — деп мен анын көңүлүн өзүмө бурдум.

Эркек мени көрүп, балкасын таштап, босогого басып келди.

— Алейкумассалом, — деди ал, мага ачык жузу менен колун берип. — Куш келипсиз?

— Мен Фрунзеден келдим, мугалиммин, — дедим. — Мага мектептин директору же завучу керек эле.

—А—а — деп эркек негедир суйүнгөнсуп кетти. — Маман айткан жигит сиз турбайсызбы.

—; Ооба, — дедим мен. — Ал өзү кайда жүрөт?

—Маманбы? Кечээ областка кеткен. Жыйналышка. Бүрсүгүндөрдөн кайтып калат. Жүдө жакшы келипсиз да. Кана эмесе, таанышып алалы. Менин атым Мамыт. Ушу мектептин завучу боломун.

Мен кичине уяла туштум.

—Кечирип коюнуз, мен сизди уста экен деп ойлоптурмун, — дедим.

—А, эч нерсе эмес, — деди завуч. — Устачылык да кылабыз. Виз ар жылы өз мектебибизди өзүбүз ремонттойбуз. Буюм—кечелериниз каякта?

—Эшикте.

—Андажүрүнүз, мен сизди өзүңүз жашай турган үйгө алпарып коёмун.

Виз мектептен чыгып, менин жаман чемоданыма карай бастык.

—Бу кыштагыңыздар тып—тынч да? Адамдарыңар каякта? — деп сурадым завучтан, кыштактын мурдагыдай эле аңгырап, бопбош турганын кайра сезип.

Завуч мулуюп койду.

—Биздин турмушубуз ушундай, — деди ал. — Эрте баардан тартып, куду кеч күзгө чейин мына бул үйлөрдө эч ким жашабайт. Бардыгы жайлоодо болушат.

—Демек, бул жерде жыл бою үч—төрт ай гана жашашат экен да?

—Ооба. Ошондо да баары эле көчүп тушүшпөйт, көпчүлүгү жыл бою жайлоодо, кыштоолордо калып калышат.

—А эмне учүн? Завуч даты мулуйду.

—Мал багышат.

—А окуучулар, мугалимдер каякта?

—Окуучулар каникулун ата—энелери менен өткөрүшөт. Мына эртең окуунун ачылышына, мугалимдер аларды жыйнап келгени кетишкен. Бугун түнү менен келип калышаар.

Ушу тапта бизге жакын жердеги үйдөн баланын ыйы угулуп калды. Ошол эле замат аны дагы бир нече баланын ыйы коштоп кетти.

— Бул эмне деген хор? — деп сурадым, тан калып.

— Биринчи класстын окуучулары — деди завуч. — Бугун эле жайлоодон тушушту. Таанышасызбы?

Виз балдардын ыйы чыккан үйгө карай бастык. Үй узун болчу. Анан бир нече жеринде эшиги бар. Виз ачык турган эшикке багыт алдык.

— Биздин бардык тиричилигибиз ушул үйдө, — деди завуч адатынча жылмайып. — Жатаканабыз да, кампабыз да, ашканабыз да...

Ачык турган эшик ашкананын эшиги болуп чыкты. Ашкана бир дализ, бир зор бөлмөдөн турат экен. Дализде бир аял казан—аякка киришип жүрүптүр. Зор белмөдө болсо, үстүнө клёнка жабылган узун стол турат. Столдун эки жанында ошондой эле узун эки скамейка коюлган. Скамейкаларда, калдыргачтын балдарындай тизилишип, жети — сегиз жаштардагы балдар, кыздар отурушат. Алардын баарысы, алдыларына коюлган боткого көңүл бурбастан, ыйлап жатышат. Столдун бир учунда чарчы бойлуу, кирзовый өтүк, тумак, купайке кийген эркек, а башка учунда жыйырма—жыйырма беш жаштардагы, нооча бойлуу, чырайлуу келин туруптур. Экөө тен балдарды сооротуп, аларга оокат жедириштин камында. Бизди биринчи болуп келин көрдү. Ал башын көтөрүп, мени карал туруп калды.

— Саламатсыздарбы, — дедим мен, келинге карап.

— Эсенсизби, келиниз, — деди келин, сыпайы түрдө. Эркек да шашпай басып келди. Ал отуз жаштарда эле.

Жүзукумсарынкы, заарлуу, жыпшыккөздөрүбар.

— Маман динкелет деген кишиси ушул жигит экен, — деп тааныштырды мени завуч экөөнө.

— Сактан, — деди эркек мага колун берип. — Сактан Качыбеков. Математика мугалиминин. Виз сиз менен жердешпиз.

Мен да ага атымды атадым.

— А бу келин дин аты Ракыя, — деди завуч. Келин мага жылмайып, башын ийкеп койду. — Ушул отурган балдардын эжекеси.

— Менин аялым, — деп кошумчалады математика мугалими.

Мунусу мага, эмнегедир, бир чети: «Билип ал, бул аял мага таандык, башы бош эмес», — дегендей туюлду.

Мен аялга таазим кылдым. Келин мурдагыдай эле сыпайы жылмайып, билинер—билинбес башын ийкеп койду

—Бу силер эмне ыйлап атасынар? — деп калды завуч балдарга кайрылып. А балдар биз киргенден кийин кичине бизге алаксышып, ыйлаганды унутуп калышкан эле. Завучтун суроосунан улам, алар кайрадан жатыркашып, коркушуп калышты. Кокусунан, бирөө озондоп коё берди. Ага калган дары дагы кош у луп кетти.

—Болду, болду, болду! — деди Ракыя, аларга анчейин опуза кылып.

—Бул жердин балдары ушунчалык жалайы келет, — деди Сактан Качыбеков, куду чет элдик туристке бир нерсени түшүндүрүп а ткан гиддин туру менен.

Завуч эшикке чыгып кетти. Эрдикатынга баш ийкеп коюп, мен да аны ээрчидим. Биз менин чемоданымды алып дагы бир узун уйгө келдик.

Бул үй мурдагы уйдөн да узун экен. Жакшы лап назарымды салсам, ал бир уй эмес, жети уй болуп чыкты. Наяти, алар, корко тургансышып, бири—бирине туташ салыныптыр. Муну мен алардын там башынан ажыраттым: бирөөнүн тамбашы пас, экинчиси бийик.

Завуч эң биринчи эшикке келип, эшикке оролгон зымды чечти. Биз дализге кирдик. Дализде көмүрдүн жугу — журту, аялдын бир жуп эски байпагы, ичинде жазуусу бар дептерлер жатат.

Төркү бөлмө чоң, жарык экен. А жарык болсо, адаттагыдай, дубалдын бооруна курулган терезеден эмес, үйдүн шыбына курулган, балык жон терезеден тушуп турат. Бөлмөдө печке, стол, темир кровать бар. Нарыдан—бери жасалган эски тактапалда «Советский экран», «Юность» журналдарынын эски сан дары чачылып жатат.

—Өткөн жылы бул үйдө Дуйшөмбүдөн бир орус кыз келип, жашап кеткен, — деди завуч, менин журналдарды карап калганымдан улам. — Орус тилинен берчү. Үч—төрт жылдан бери орус тил мугалимибиз жок журуп, ал кыздын келгенине таза суйунуп калдык эле. Бирок, эки ай туруп—турбай кызын тушкур, жадап, сабагын директирибизге ташпырьш, кайтып кетип калды. Ошондон бери бул жерде эч ким жашай элек.

—А өзүңүздөрчү? Өзүңүздөр жада байсыздарбы? — деп сурал жибердиммен. Орунсуз суроо, албетте. Өзүм да уялып калдым.

Завуч мулуюп, ийнин куушуруп койду.

—Жадасак, бул жерде жашабайт элек да, — деди ал. — Болуптур эмесе. Мен барып, сизге төшөнчү—орун жиберейин. А бир сааттан кийин өзүм келем, биздикине барып, чай ичебиз.

—Ракмат, — дедим мен, ыраазылык менен баш ийкеп.

Завуч чыгып кеткенден кийин, темир кроватка боюмду таштап, ойлонуп отуруп калдым...

* * *

Бирпастан кийин, тиш жуугуч сатып алайын деп, булардын магазиндерине бардым.

Магазинде уч эркек бар экен. Бирөө кырктардан ашкан, узун—узун саргыч муруттары бар, көздөрү кыйды киши. Ал прилавканын артында туруп алып бир нерсе жазып жатат. Беркилери ун салынган каптардын үстүндө отурушат. Булардын бири алтымыштарга барып калган сары, көсө адам. Экинчиси андан улуураак. Анысы топтомолок, семиз, көздөрүжүлжүйгөн, кара киши. Бул экөө арак ичип отурушуптур. Бирок, мен кирер замат, тогологу шишени ката койду. Үчөө тең мени кызыгып карап калышты.

—Ассаломалейкум, — дедим мен, баарысына тиешелүү кылып.

Эркектер арсар алик алышты.

—Мага бир тиш жуугуч берип коюнузчу, — дедим кийин, жазуу жазып атканына келип.

Ал унчукпай менин акчамды алып, алдыма бир тиш жуугучту таштап койду. Мен тиш жуугучту алдым да, эшикке жөн өдум.

—Үка, бу сизди тааныбадык го? — деп калды ушу кезде көсө.

—Мен сиздердин мектебиниздерге мугалим болуп келдим, — дедим. — Атым Акун.

Үчөө тең негедир жандана тушушту.

—А—а—а! — деди көсө. — Мамандин биз учун таал келген мугалими сиз турбайсызбы? Биз сизди кутуп атканбыз. Таза жакшы болбодубу келгениңиз. Бизде беш мугалимдин орду бош. Кана, таанышалы эмесе. Менин атым Ташмат, мектептин директору болом. А

мынабу тоголонгон неме менин досум болот. Аты Толубай, мерген өзү. Анабу маймылды болсо, Турат деп коёбуз, ал дагы менин досум. Арак ичпейт. Бирок, берсеңиз кайт кылбайт: стаканыңызды алат да, прилавкасынын астына катып коёт, а сиз кеткенден кийин аны бирөөгө сатат.

—Эй—эй, Ташмат аке, мыймандын көзүнчө кишини каралабасанызчы, — деди магазинчи, ырсактап кулуп.

—Кана, мыйман, эми биз менен отурун, бирткеден ичели, — деди директор. Анан шеригине буюрду. — Аракты бер быякка.

Мерген каткан шишесин алып чыкты.

—Агай, капа болбоңуз, биз сизди район дон келген чон экен деп коркуп кеттик, — деди ал.

—А мен, эмне, чонго окшоп турамбы? — дедим мен.

—Азыр чондор жаштардан чыгып атпайбы, — деди директор досунун сөзүн колдоп. — Кана, отур ука.

—Ракмат, — дедим мен. Мен ичпей эле коёюн, узак жол журуп, чарчап келдим. Башка жолу ичербиз.

Директор менен мерген бири—бирин карап алышты.

—Болуптур, — деди директор. — Бирок, башка жолу жок дебейсиң...

Мен чыгып кеттим.

* * *

Ошол куну кечинде, завучтун уйунөн келатып, мергенге туш келип калдым. Караңгы кирип калган эле. Магазиндин алдынан өтүп баратсам, бирөө:

—Агай, бери бас! — дейт.

Карасам, магазиндин босогосунда мерген отурат. А магазин жабык. Жаны на басып барсам:

—Бача, мен мае болуп калдым, үйүмө жеткирип кой, — деп айтат.

Жок дешке уялып, макул болдум. Анын үстүнө мен али мергенди аралда жашарын билелек болчумун. Кыштактан чыгып, гөрүстөнгө карай жүрүп калганыбызда гана кичине кабатырланып:

—Үйүңуз каерде? — деп сурадым.

—Өйүздө, бача, — деди мерген. — Аралда.

Мен макул болгонума бушайман жедим, албетте, бирок айнышка кеч болуп калган эле.

Гөрүстөнгө жеткенибизде, тоонун аркасынан кыпкызыл ай башпакты. Анын нурлары тоолордун чокуларын гана жарытып, өрөөндөр, кокту—колоттор мурдагыдай эле карангылыкта турду.

Биз гөрүстөнду аралап кеткен жалгыз аяк жолго салдык.

Колтукташып баратканыбыздан, жолго батышпастан, у лам бирибиз жолдон чыгып, гөрлөрдү тебелеп кетип жаттык. Мергенге көнүмүш болуп калса керек, эчтеке сезбейт, мен болсо, куду өлук адамдарды тебелеп бараткандай, жүрөгүм ушул, далыларым чымырап кетип атты.

—Бул — гөрүстөн, — деп койду мерген, мен билбей бараткансып. Же өзү үчүн айттыбы, ким билет. — Бардык тиричилик ушул жерде бүтөт... Кайгы—муңун да, кубаны—чын да...

Кокусунан, алдыбыздан бир нерсе чуркап өттү. Мен коркуп кетип, дирт эте түштүм. Мерген муну сезип калды.

—Коён, — деп койду ык тутуп ал. — Гөрүстөндө жалгыз коён бар. Мен кээде ага: «Эй узун кулак, менин жолумдан көп сыраңдабай жүрсөңчү, бир күнү шорунду кайнатып, шорво кылып ичип коюп жүрбөйүн» — деп коём. Азилдешип, албетте. Күн көрсүн, бейтаалай. Мумкун, мен бул жерге келип жатканымда да, үстүмөн секирип чуркап жүрөр...

—Гөрүстөн буткөндөн кийин жол, бийик жээктен ылдый кыялап, дарыяга тушө баштады. Ылдыйышка тушуш да экөөбүз учун кыйын болду. Бирок, мерген ага карабай, ичкилик кыргыздардын обонуна с алып, ырдап кирди:

— Эй—эй, кызыл, Кызыл нар айдап,Кыяларда болбодум. Күлүп—ойноп сиз менен, Кыяматтык болбодум...

— Агай, коштоп кой.

— Мен түшүнө бербедим.

— Кантип?

— Кантип дейт! Киши ырдаганда, «а!», «па!» деп аны коштоп турат да.

Эми тушундум.

— Менин ырдаганга да, коштогонго да көнүлүм жок, аксакал, — дедим, кичине кыжырым келип. Кара муну, узатып баратканым өз келгенсип талабын көр.

Мерген ырдабай калды. Биз жээкке туштук. Бу тапта ай дагы тоолордун чокулары менен барабарланып, анын нурлары ылдыйлап, түздөр да мур дагы дан жарышып келатты.

— Ушул ортодо асма көпүрө бар, — деди мерген. — Из деп көр, агай. Мен жакабелимди карап, дарыянын үстүнөн тартылган эки жоон зым аркан ды көрдүм. Зым аркан дар дын биз турган учун да сандыкка окшогон бир нерсе асылып турат. Болсо болду, асма көпүрөсү ушул дедим да, мергенди анын жанына баштан бар дым. Кийин бил сем, бул көпүрө, дарыянын суусун өлчөп туруш учун курулган нерсе экен.

— Муну менен кантип өйүзгө өтөбүз? — деп сурадым мен мергенден.

Адегенде мени мынабу люлкага отургуз, — деди мерген. — Анан өзүн отур.

«Люлкасы» сандыкка окшогон неме эле. Мен ага мергенди чыгарып, артынан өзүм чыктым. Люлка дегени жээктеги темир түркүктөргө байлануу туруптур. Мерген аны өзү агытты. Люлка дарыянын кыйла жерине чейин өзүнчө жылып барып, анан токтоп калды.

— Эми, бача, зым аркан дын бирин карм ал алып, аны өзүнө тарта бер, — деп үйрөттү мерген. — Мына мага окшоп.

Экөөбүз зым аркандарды бир—бирден кармап алып, өзүбүзгө тартып, алдыга жыла баштадык. Кыйын жумуш экен. Бирпаста колдорум ачышып, чарчап калдым. Мен анда, Памир дин авасы суюк болорун, ага көнө элек туруп куч иш кылган кишинин бул ава бат чарчаттып, дамыктырып, ал турмак, эстен тандырып коёрун билелек болчумун. А мерген болсо, эчтекеден бейкабар ырдап кирди:

Кызыл, кызыл нар айдап, Кыяларда болбодум.

Күлүп—ойноп свз менен, Кыяматтык болбодум...

— Коштоп кой, бача.

— Э коюңузчу, аксакал! — дедим, мурдагыдан бетер кыжырым келип.

— Ана, менин кызым да күтүп турат, — деди мерген, менин сөзүмө этибар бербестен.

Карасам, чын эле жээкте бир кыз туруптур. Кыздын арт жагында төрт ит, иттердин артында бир эшек да бар. Биз өлүп—талып жээкке жеткенибизде, кыз зым аркандар байланган темир түркүктөрдүн жанына басып келди да, унчукпай биздин люлканы тутуп, аны түркүктөргө байлай баштады.

— Карачач, мынабу агайың менен таанышып ал, — деди мерген. — Прунзеден келди бүгүн.

— Келиңиз, — деп койду кыз мага. Анан унчукпай атасын түшүрө баштады.

Менин кызга жооп берер алым жок эле, башымды гана ийкеп койдум, бирок кыз мунуму бай каган да жок. Мерген жерге тушкөндөн кийин, мен люлканы кайра чече баштадым. Муну көрүп, кыз, негедир атасына суроолуу карап калды.

— Э—э, бача, эмне кылып атасын? — деди атасы мага, чочуган тур менен.

— Эми мен кайтып кетейин, — дедим.

— Э, кой, агай! Шунчалык келип калдын, биздикине конуп кет. Туш.

— Ыракмат, — деп коюп, чече бердим. — Барайын.

— Жок, бача, калбасаң болбойт, — деди мерген, баягыдан астейдилирээк. — Биринчиден, кызым экөөбүздү таарынтасың. Экинчиден, люлкабызды ал өйүзгө алпарып байлал таштасан, эртен биз тиричилик кыла албай калабыз. Мундан башка көпуругүбүз жок.

А—а, ушундай беле али дедим ичимде. Өзүмдүн бул абалыма өзүм кулкум келди. Кайсы гөрдөн да бул кишиге туш келдим деп кейидим. Бирок ушу тапта ушунчалык арып—чарчап, жанымды жер тартып бараткандыктан, кала берсе, кайсы уйгө түнөгөнүм баары бир эмеспи дедим да, жерге туштум.

Кыз атасын эшекке мингизди. Эшек тыпылдаган бойдон мергенди аралдагы жалгыз уйгө алып жөнөдү. Биз кыз экөөбүз жана терт тайган болуп, эшекти ээрчип алдык. Көп өтпөй мерген дагы ырдап кирди:

— Э—эй, кызыл, кызыл нар айдап...

Биз кыз экөөбүз үйгө жетер—жеткенче бир ооз суйлеш—көнүбүз жок. Үйгө жеткенден кийин кыз атасын жерге түшүрүп, үчөөбүз ичкери кирдик.

Мергендин үйү, менин өйүздө калган жаңы үйүмө окшоп, бир дализ, бир мейманканадан турат экен. Экөөнүн тең терезелери шыптан чыгып, экөөн тең ай менен шишелуу чырактардын нурлары жарытып турат. Дализде идиш—аяк, сандык, кап, мылтык, капкан сыяктуу буюм—кечелер турат. Очокто кыктын оту куйуп, казанда эт бышып атат. Төркү бөлмөсүндө болсо, жыйылган керпе—төшөктөн башка эчтеке көрүнбөйт.

Карачач элпек турдө төрдөгү төшөктөрдү жанырта салды.

—Кана, агай, торге ет, — деди мерген. — Кызым оокаты пышса, апкел. Бозондон калды беле?

—Бозо бүгүн ичиле элек, — деп кыз дализге чыгып кетти.

—Ичилбесе, таза жакшы болуптур да, — деди мерген. — Ичилбесе, мана азыр ичебиз.

Бирпастан кийин алдыбызга досторкон салынып, эки жыгач кеседе сорпо, чон мис чарада эт, дагы бир чоң жыгач чарада бозо келди. Үйдүн ичи сорпо, эт, бозонун жытына толуп, шыптагы балык жон терезе алардын буусуна тердеп чыкты.

Мерген бирпаста этти бөлүштүрө салды.

—Кана, мейман, этке кара. Кийиктин эти, — деди ал. — Кызым, бозодон куй.

Менин курсагым ток болучу. Ошентсе да, кийиктин эти дегенден улам, а эт чынында да ширин экен, сонун керуп, онор эт жебедим. Бозону да, мерген экөөлөшүп, куп ичтик. Бир маалда мен мае болуп калдым. Памир мур дагы дан жакшырып, а езумдуя минтип, ээн үйдө, мерген менен анын кызынын мандайында, кайберген этин жеп, бозо ичип отурганым, езуме романтикалуу болуп көрүндү. Мергендин өзү да, анын тултук бет, жоошмомун кызы да жага баштады.

—Айтмакчы, бача, Кыргызстандын каеринен болосуң? — деп сурап калды мерген, гарт кекирип коюп.

—Ноокат деген жеринен, — дедим.

—Э—э—э! — деп кыйкырып жиберди мерген. — Сен мага тага болот турбайсынбы?! Менин раматылык апам Ноокаттан болом дечү

эле. Мана, мана, тууган чыгып калбадыкпы. Кана, бача, эттен ал. Кызым, менин тагама бозодон куй...

Ноокатта да бозо салабы, тага?

— Салат.

— А уучулук кылышабы?

— Кылышат.

— А өзүн уучулук кылгансынбы?

Бала кезимде теңтуш балдар менен, игэ эрчитип, таякалып, кекиликчил, коёнку балачы элем. Бирок бул киши менен мунумду мергенчилик деп эсептээрине шектенип:

— Жок, — деп койдум. — Бирок мергенчиликти жакшы көрөм.

— Анда мен сени мерген кылам, — деди мерген. — Мана көрүп турасың. Кийик аттырам, аюу аттырам, жолборс аттырам... Атасынынгөрү, тагжээн болуп алып, бир уучулук кылалы, а?

Мен жылмайып койдум. Мергендин убадалары делебемди козгой баштады.

— А качан чыгабыз анда? — деп жибердим.

— Кааласаң, эртең эле, — деди мерген. — Эртең эртелеп, кийиктер оттогону түшкөн кезде, устунөн басабыз. Кызым, биз саар менен, жылдыз тарай электе ууга жөнөйбүз. Али жатаарда мылтык, окдары, дурбу дегендердин баарын камдап кой. Эшекке жемден көбүрөөк сал. А иттерди бугун кантарасың. Эх, тага, эртеге сана бир тамаша куруп берейин! Куй, бозодон, кызым.

— Эми өзүңүздөр куюп ичип отуруңуз дар, мен казан—аякты жууштурайын, — деди кыз, чараны атасынын алдына жылдырып.

— А—майли, майли кызым, барып, ишиңди кыла бер, — деди мерген. Карачач идиш—аяктарды жыйыштырып, дализге чыгып кетти.

— Жакшы кыз, — деп койдум мерген анын артынан. — Раматылык апасын тарткан. Кудай кааласа, бир кызматчыга күйөөгө берсем деген ниетим бар. Койчу—пойчуга тийсе, кор болот, бечерам... Сен үйлөнгөнсүңбү?

Мен башымды чайкадым.

А мерген, негедир, өзүнүн жакшы көргөн ырын эстей кетти:

— Э —э—эй, кызыл вар айдап, Кыяларда болбодум...

—Э—э—эй! — деп кыйкырдым мен бул жолу, аны коштоп.

Мен качан жатканыбызды билбейм. Эртесинде көзүмдү ачсам, шыптагы терезеден кундун нурлары куюлуп тушуп турултур. Жанымда катуу коңурук тартып мерген жатат. Анын баш жагындагы дубалда мылтык, патронташ, дүрбү илинүү турат. Мен кечиндеги мергендин убадаларын эстеп, уучулукка барбай калганыбызды тушундум.

Кийин биздин бул жоругубуз өтө көп жолу кайталанды.

Мерген мени бат—бат эле үйүнө чакырып калат. «Тага, бугун кечинде биздин уйгө келип жатасын, эртен азандан ууга жөнөйбүз», — дейт.

«А—а, айтмакчы, магазинден бир—аз шише бир нерсе ала кел, бозого кошуп, эрмек кылып отурабыз», — деп кошуп коёт. Мен «бир—аз шишесин» алып, кечинде анын үйүнө барам. Бүгүнкүдөй, көпкө чейин чар дал отурабыз, а бечара Карачач биздин эртеңки кунубузду камын жейт: мергендин курал—жарагын, иттерин, эшегин ууга даярдайт. Бирок эртеси куну турсак эле, кун шашке болуп калган болот, ууга барылбай калат...

Бирок, калл болбосун, бир жолу кийикке чыктык. Ошол куну кун бүркөлүп, кичине кар гывандал турган. Биз тан сүрүлгөн кезде туруп, бир чыныдан бозону шашып—бушуп ичтик да, жолго аттандык: мерген очоюп эшегине минди, мени болсо, бир колума таяк берип, эшегин айдаттырып, бир колума беш итин жетелеттирип койду. Эгер мергенчиликке ушунчалык дилгир болуп калбаганымда, өзүмдүн бул абалым учун намыстанып, таарынмакмын.

Памирде кийик уулаш учун узакка барбайсыз. Эки тум—шукту айланып өтүп, бир кен жылгага кире беришибизде эле, мерген эшегин токтотуп, дүрбү салып калды. Аны көрүп колумдагы беш ит да өздөрүнчө тынчсызданып, кулактарын турунуп, ээсинин ар бир кыймылын ээрчип карап калышты. Картаң боз эшек гана эч нерседен капарсыз, көздөрүн сүзгөн калыпта, чоң туп шыбактын тубун суулап турду.

— Он чакты теке жүрөт, — деди мерген бир маалда.

— Кана? — деп колунан дурбуну жулуп алдым. Карасам, чын эле ноопаздай—ноопаздай болгон он теке

бейкапар оттоп журушуптур. Мен кичине толкундай баштадым.

— Эми эмне кылабыз? — дедим, көзүмдү дүрбүдөн албай.

Жооп бериштин ордуна, мерген эшегинен түшүп, иттерин агытып кирди. Иттери али текелерди көрө элек болучу, ошентсе да, алдыларында турган милдеттин кубанычына чыдай алышпай, ордуларында тыбырчылашып, кыншылашып, көздөрү ала—чакмак болуп, туш келди жакты карап атышты. Алардын баарын агытып болуп, ээси алардын барчу жагын колу менен көрсөтүп койду. Иттер көрсөтүлгөн жакка чуркап жөнөштү. Бирок көп узабай эле, бараткан багытынан чукул бурулушуп, башка эле жакка бет алышты.

— Иттериниз тенирден тескери кетишти, — дедим мен, дароо иренжип.

— Алар текелерди көрүштү, — деди мерген. — Айланып барып, аркы жагынан чыгышат.

— Анда биз эмне кылып турабыз бул жерде? Биз да барбайлыбы ошо жакка?

— Биздин ал жакта керегибиз тийбейт. Иттер өздөрү айдап келип, тээ тиги аскага камап беришет. Андан көрө, үстүндөгү тонунду чечип, жеңилденип тур.

Мен мергендин айтканын кылдым. Ангыча иттерди нарсылдагануну чыгып калды. Карасам, торт ит бир текени алдылар ынасалып алып, жанагы мерген көрсөткөн аскага карай кууп чыгып баратышыптыр. Теке иттерден жузметрдей алдыда, байкуштун жаны көзгөкөрүнүп, барболгонкүч—кубатын, күлүктүгүн качып кутулуу гажум шапкойгон. Ошол бойдон качаберсе, кутулуп кетмек, ал иттерден ал даканчак үлүктүк кылат экен, анын үстүнө, аскага жармашканда анын мүмкүнчүлүгү ого бетер арта баштады. Бирок ал өзүнүн булар тыкчылыгын пайдалана алган жок. Мунун ордуна, артындагы куугунчулардын тынымсыз арсылдаган үндөрүнөн улам, коркунучуартып олтуруп, акырычыда бастан, чукул бурула берип, типтик асканын жалама бетиме ненанын ортосуна чейин кадуул апчуркап бардыда, бир алакандай жерге пөкүлдөп туруп калды. Албетте, ал токтогон жерге эч кандай ит баралмак эмес. Бирок, мергендин иттери да алжерге барышты ойлошподо. Мунун ордуна алар дароо асканы курчады да, коюшту: аларга ушул гана керек болучу. Бечара теке муну көрүп кутулуп

кеттим деп ойлоп калды окшойт. Иттердин артынан мылтыкчан киши келерин ал кайдан билип коюптур.

— Мана, эми жөнө, — деди мерген. — Как башына аткын...

Мен аскага карай чуркадым. Бирок, Памирде көпкө чуркай албайсыз. Түтөк дегени бар, дароо бутунузду кишендейт да, коёт. Бул жерде өргө, мурдунуз канабай, жай басып чыксаңыз да, өпкө, жүрөгүм абдан таза экен деп сыймыктана бериниз.

Мен аскага алпарчу кырдын оноюраак, а текеге көрүнбөс капталын тандап алып, жарым саат дегенде, асканын бир тарабын тоскон иттин жанына жеттим. Иттен текеге чейин элүү метрче гана аралык калды. Ушул жерден атмакчы болдум. Чоң таштын бооруна далдааланып алып, мылтыгымды октодум. Мылтыгым ГЭК, же памирликтер айткандай, «пырсылдак» дегенмылтык эле. Толубай мергендинайтышына Карагандамунун огу кийикке тийгенде, «пап» деген, тийбегенде, «чак» деген ун чыгат имиш. Атып көрүп билебиз да.

Мен мылтыктын аралык өлчөгүчүн жетимиш беш метрге коюп, көздөп калдым. Бирок, абдан арып—чарчап калган болчумун, өпкөм кышылдап, колдорум калтырап, мылтыктын кароолу бир жерге турбай кыйнады. Бир паска башымды көтөрүп, текени карап алдым. Теке өтө чоң, сулуу экен. Бечара өз үйүрүнөн ажырап, тынбастан арсылдап үрүп турган торт иттин курчоосунда калганы учун коркуп, бут денеси дирилдеп, башы үңкүйүп абдан аянычтуу көрүнөт.

Мен атып жибердим. Мылтыктан «пап» деген ун чыкты, тийди окшойт. Бирок, теке жыгылган да, анан качкан да жок. Бир гана килейген денеси кичине жыйрыла тупгуп, акырын бурулуп, мага тескери карап калды. Мен шашып—бушуп, кайра дан октоп, дагы аттым. Бул жолу да жанагы «пап» деген ун угулду. Теке дагы эле жыгылбастан, качпастан, дагы эле жанагыдай ордунда бурулуп, кайрадан мен жакка карап алды. Үчүнчү жолу аттым. Бул жолу теке эч жакка бурула албастан, оор денеси менен кулач—кулач келген муйүздөрүн аскага желөп туруп калды. Ушунда мен анын ал—акыбалын көрүп, ага ушунчалык ырайымым келди. Ишенсениз, текеден уялдым. Качып баратканда атып алсам бир жөн эле. Бирок, минтип, өзүмдөн элүү метр аралыкка тургузуп алып, тургузганда да, мага каршылык көрсөтө алгыс кылып

тургузуп, куду бута аткандай атып атканым, калыстыкка жатпайт да. Теке, аргасыздан колго тушкон эр жүрөк баатырга окшоп, а мен аны өлтүрүп аткан таш боор, бирок, коркок желдетке окшоп аткансыдым. Мен өзүмдү ушул уят сезимдерден, а текени оор азалтан кутултуш үчүн, шашыпбушуп дагы атып жибердим. Теке чымырканып жатып ордунда айланмакчы болуп, бирок айлана албастан, зоодон учуп кетти. А зоо бийик эле. Ал кыйлага чейин авада каалгып сүзүп барып, анан асканын этегиндеги аппак майда шагылга түштү. Шагыл ордунан козголуп, анын сулкуйган жансыз (а мүмкүн жаны бардыр эле) денесин туптуура Толубай мергенге карай алып жөнөдү.

Мен шашпай келгиче, мерген текени мууздап, анын ичеги—кардын иттерине таламай кылып таштап коюптур.

—Келишкен теке атыпсың, бача,— деди мерген.— Терисин Мамытка берели, музейине койсун.

—А эмне деген музей? — дедим, кош көңүл гана.

—Э—э, сен али көрө элексинби анын музейин? Ал окуучуларына сонун музей жасап берген. Мен бол со ага жардам берип жүрөм. Музейдеги жаныбарлардын баарысын мен атып барып бергенмин.

—А—а...

Биз текени шалактатып эшекке жүктөп алып, келген жолубуз гатуштук. Менин ууга канаттанган да, кубанган да түрүм жок эле.

* * *

Эртеси куну мектепте биричи коңгуроо берилди. Мен бир журналды колтуктап алып, мугалимдер менен кошо мугалимканадан чыгып, коридордун эң төрүндөгү «VIII класс» деген жазуусу бар эшикке карай бет алдым. Бул менин классым эле. Өзүмдүн окуучуларым менен таанышууга жакшы деген костюмду кийип, жакшы деген галстугумду тагынып, ал турмак, көкүрөгүмө университеттин значогун да кадап алып келгенмин. Ошондуктан, өздөрүнүн кундолук эле кийимдери менен келишкен жергиликтуу мугалимдердин алдында куду эстрадада ырдап жаткан сылаңкороздун өзүнө окшоп калдым. Мунум учун кыйлага чейин уялып жур дум.

Коридордун төрүнө чейин мени менен Ракыя кошо барды. Анын классы менен менин классым катарлаш экен.

—Биринчи сабагыңызды жакшы өткөрүп чыгыңыз, — деди ал жылмайып, өз классына кирип баратып.

Бул тилектештик мага орунсуздай корунду. Ошентсе да ага:

—Ракмат, — деп галстугумду бир кармап коюп, эшикти ачтым.

Класстык бөлмө кең экен. Бирок, анда сегиз гана парта болуп, ар бир партада бирден окуучу отуруптур. Окуучулар өздөрүнчө бир нерсени кызуу сөз кылышып, кулуп—жайнап отурушкан экен, мени корушуп, текши ордуларынан турушту.

—Саламатсыңарбы? — дедим мен аларга.

—Саламатсызбы, агай?— дешти окуучулар хор менен.

Анан эң арткы партада отурган окуучу менин урукса—тымсыз эле отура берип, бирок, тиктеп кал сам, дароо тура калды. Бул окуучу класстагылардын эң улуусу көрүнөт. Жашы он сегиздер чамасында бар. Сөөлөтү меникинен кем калышпайт. Анын бул класста отурушу мени таң калтырды.

—Отургула, — дедим. Өзүм да о тур дум, — Бугунку сабагыбыз таанышуу сабагы болсун. Менин атым Акун, фамилиям Маткалыков. Мен силердин класс жетекчиңермин, ошондой эле кыргыз тили жана адабияты боюнча мугалимиңер боломун... Эми силердин аты— жөнүңөрдү билгим келет. — Мен журналды ачып, бир баштан тизмени окуй баштадым. — Туратов Ташпай деген ким?

—Мен, агай, — деп багжайган бала ордунан турду.

—Отур. Токтобаев Садык?

—Мен! — деп кыйкырды биринчи партада отурган таранчыдай болгон кичине бала.

—Баатырова Сара?

Класстагы уч кыз дын бироо турду. Унчуккан жок.

—Дөөлөтова Унсун?

Экинчи кыз турду. Ал да ундөбөдү.

—Тойчиев Паиз?

Эн арткы партадагы чон бала козголду.

—Мен, — деди ал гүркүрөгөн жоон ун менен.

—Жашын канчада сенин? — деп сурадым мен андан.

—Он сегизде, — деди бала кыйналган тур менен.

— А эмне учун ушул убакка чейин сегизинчи класста отурасың?

Паиз унчукпады.

— Агай, бул бала ар бир класста эки жылдан окуганды жакшы көрөт, — деп жооп берди ал учун Садык.

Окуучулар кулуп калышты. Паиз Садыкты жаман көзү менен олурайып карап койду.

— Отур, — дедим мен аны коп кыйнабас учун. — Мамытова Адалат?

Класстагы учунчу кыз турду.

— Эсенов Эрмек?

Бул көздөрү бакыракай, мурду ороктой болгон бала болучу. Кийин билсем, анын апасы бадахшандык тажиктерден экен.

Мен журнал ды жаптым.

— Мына биз таанышып алдык, — дедим, ордумай туруп. — Эми мен силердин каникулду кандай өткөрүп келгенинерди билгим келет. Сүйлөп бергиле.

— Каникулубуз жакшы өттү, агай, — дешти бир нече ун.

— Эч кандай жакшы—макшы өткөн жок! — деп Садык аларга каршы чыкты. — Агай, биз каникул болуп өткөнүн да жакшы сезбей калдык. Баарыбыз колхоздо иштедик. Кыздар инек саашты, балдар чөп чабышты, кой кыркышты. Мунун эмнеси каникул?

— И—и, бейтаалай ий, — деди Адалат ага. — Сенин оюнча, каникулда биз эмне кылышыбыз керек эле?

— Эс алыш керек эле, көңүл ачыш керек эле, — деди Садык, өнөгүн бербей атты. — Мисалы үчүн, шаардык окуучуларды алып көрчү, эмне кылар экен каникулда! Эс алыптат, ойноп—күлүшөт. Бул учун алардын атайын лагерь, Артек деген жерлери бар. Туурабы, агай?

Мен жооп бериштин ордуна тескери бурулуп, терезенин жанына басып бардым. Терезеден идара, мектеп, магазин, клуб — төртөөнүн ортосундагы тасырайган кен аянт көрүнөт экен. Аянттын ортосунда, топуракка буланып, апталка какталып баягы токулуу топоз жатат. Ушу тапта кокусунан, магазин дин бурчунан бир жаңы кара «Волга» шумкуп чыга келип негедир, аянтты бир айланып алып, акырында топоздун алдына барып токтоп калса болобу. А машинеден болсо менин

депутатым чыкпадыбы! Депутат топоздун мандайынан сылап—сылап коюп, кийин шыпылдаган бойдон магазинге кирип кетти. Магазинде ал көпкө болгон жок, бат эле кайра чыгып, туура мектепти коздой бет алды.

—Эйлер, карагыла, Маман акенин «Волгасы» келиптир! — деп кыйкырып калды балдардын бирөө ушу тапта.

Ошол замат бут класс терезеге чуркап келип, «Волганы» карап к алышты.

—Кана, ордунарга олтургула! — деп кыйкырдым мен. — Эмне, «Волга» көрө элек белеңер?!

Балдар, эмнегедир, мени сөзүмө тан калышкандай, бири—бирин карап калышты. Ушул учурда күтүлбөгөн жерден коңгуроо берилди. Мен таңданып саатымды карадым, сабактын бүтүшүнө али жыйырма минут бар. Ангыча, балдар менин уруксатымды күтүшпөй эле, эшикке карай атырылышты.

—Каякка?! Каякка?! Отургула ордунарга! — деп кыйкырдым мен, ачууланып.

Бирок окуучулардын эч кимиси кулак салышпады. Класста жалгыз өзүм калдым. Мен окуучуларымдын тартипсиздигине, коңгуроону эрте берген кишиге аябай жиним келип, туура мугалимканага жөнөдүм. Коридорго чыксам, бут мектептин окуучулары чаңтополоң тушуп аянтка чыгып кетип жатышыптыр. Мугалимканага жеткиче, ал жактан бир топ мугалимдер менен депутат чыга келишти. Депутат мени коруп:

—Акун! — деп кубанычтуу кыйкырып, келип кучактап калды. — Ракмат, бача, келгенине. Кандай, биздин жер жатып атабы?

—Шашпай тур, кичине жашай тушойун, анан айтам, — дедим. Анан завучту коруп. — Бу, эмне коңгуроо эрет берилди? — деп сурадым. Завуч кысылып жылмайып, депутатты карап койду.

—Конгуроону мен бердим, — деди депутат.

—Мен? А эмне үчүн?

—А—а, балдар кара «Волганы» бирпас тамаша кылып алышсын. Азыр аны кайра районго кайтарып жиберем.

Мен түшүнө бербедим.

—Ал эмне дегениң? Алар, эмне кара «Волга» көрүшө элекпи?

— Көрүшкөн. Эки гана жолу. Экөөндө тең мен өзүм минип келгенмин. Депутат мени колуктап алып, аянтка алып чыкты. «Волганы» балдар ороп, такыр корунбой калыптыр. — Биздин райондо, бача, бир гана ушул «Волга» бар. Быйыл жайында райком минсин деп келген. А райком Хорогго барганда гана минет. Колхоздордун жолу жаман, колхоздорго ал мурдагы эски виллиси менен барат.

— А сага кантип анан берип жүрөт?

— Магабы? Хе, апенди десе, — деди Маман, өзүнө жердеш мугалимдерди мулуя карап коюп. — Мен деген — мен да. Мага бербей корсунчу!

Мен кулуп жибердим. Биз баарыбыз машиненин жанына басып келдик.

— Кана, көрүп бүттүнөрбү? — деп сурады депутат балдардан.

— Даты кичине коё түшүнүзчү, Маман ака, — дешти балдар.

— Жок, кетсин эми, — деп койду Маман акасы. — Районго чейин жуз километр жер жатат, жетип алсын шоопур бейтаалай да. Кана, мындай болгула. — Балдар жол бошото беришти. Маман машиненин ичинен чемонданын алып, аны Паизге узатты. — Топозго байла, — деди ага. Кийин мурутчан шоопурга кайрылды. — Эми сен кайта бер. Үсөнбай.

Үсөнбайы башын ийкеп коюп, чаң ызгыткан бойдон журуп кетти.

— Бирпас коё турсаңыз го, — деди Садык, анча ыраазы боло бербей.

— Шашпа, бача, — деди ага депутат. — Маман акен эсен болсо, дагы коп жолу көрөсүң бул машинени. Кана эмесе, мен да жарыкта жолумду алайын, мындан ары да бир кунчулук жол жатат.

— Андай экен, жанагы «Волга» менен эле жетип албайсынбы? — дедим мен.

— Э—э, бача, мен турган жерге «Волга» эмес, танке да баралбайт, — деди Маман. — Паиз, менин топозумду апкел.

Паиз бир капталына чемодан байланган топозду жетелеп келди. Маман топозго минди.

— Жакшы калгыла эмесе, — деди анан ал көпчүлүккө.

— Жакшы барыңыз! — дешти балдар.

— Үйүнө аман—эсен жетип ал! — дештилуулар.

— Кайыр эмесе, Акун, — деди Маман мага.

— Кайыр, — дедим мен башымды ийкеп.

— Ташмат ака! Мамыт ака! — деп кыйкырды депутат, деректир менен завучка кайрылып. — Акунду таарынтпагыла.

— Таарынтып эмне?! — деди деректир. — Айтканын кылабыз. Бут мектептин кыргыз тил жана адабият сабагын бердик. Аз десе, дагы беребиз. Бизде чет тил мугалими жок, ырхор сабагы боюнча мугалимдин орду да бош. Кааласа, ал сын ошолордун сабагын.

— Бергиле, — деди Маман. Мен кулуп жибердим.

— Рахмат, — дедим.

— Өзун бил, — деди депутат. — Иши кылып, бизге ыраазы болсон эле болду. Болуптур эмесе, мен кеттим. Кана, Паиз тизгинди бер. Айтмакчы, Акун, Паиз менин жээним болот. Бир тууган эжемдин жалгыз уулу. Жакшылап окута кор. Эптеп быйыл сегизди бутсо, озум Дуйшомбуго алпарып, мал доктурунун окуусуна киргизип келем. Окуп, адам болсун. Чу, жаныбарым...

Маман топозун капталына тепкилеп, кыдындаткан бойдон жолго тушту. Ошол замат биздин коңгуроо да шынгырап, мугалимдер, окуучулар мектепке карай сурулуп жоношту.

— Э—э—эй, тага! — деп кыйкырып калды ушу бирөө менин артыман.

Карасам, Толубай мерген. Кызы экөө магазинден чыгып келатышыптыр. Кичине мае көрүнөт, кызына жетелет—тирип алыптыр. Кызынын колтугунда түйүнчөгү бар.

— Ассалом алейкум, — дедим мен мергенге. — Арыба, Карачач.

— Бар болуңуз, — деди мергендин кызы.

— Тага, сен бугун кечинде биздин уйго келип жат, — деди мерген.
— Эртен экөөбүз ууга чыгабыз.

— Рахмат. Эртен менин сабагым бар, баралбайм.

— Анда сабагын жок күнү кел. Макулбу?

— Макул.

— Мана көрөсүң, мен сени мерген кылам. Кийик атасын, аюу атасын, жолборс атасың...

Карачач мага карап жылмайып койду. Мен анын эмне учун жылмайганын жакшы тушунбосом да, ага жылмаюу менен жооп бердим. Бирок, ошол эле замат, кыздын кездерү мени ашыра тиктеп турганын байкап, дароо аркамды карадым. Аркамда, окуучулардан калып калган Паиз туруптур. Ал, кызга, дудуктарга окшоп колдору менен кандайдыр түшүнүксүз белгилерди жасап атат. Корее, Карачач ошого жылмайган экен. Мен осол болгонума ачуум келип, ачуумду Паизге чыгардым:

— А сен эмне кылып турасын бул жерде?! — деп кыйкырдым ага.
— Же конгуроону укканың жокпу?

Паиз шыпылдап басып кетти. Беркилерге бурулсам, алар да жетелешип алып, жолго тушуп калышыптыр. Мерген ырдап баратат:

— Э—э—эй, кызыл, кызыл нар айдап...

* * *

Дем алыш куну езумче отуруп, ез уйумду актап кирдим. Үйүм, кыштактын кепчулук уйрелундей эле, салынгандан бери бир жолу да акталбаптыр. Шондуктан, дубалдары акиташты тузук кабыл ал бай, жакшы агарбай атты. Ошентсе да, бозоруп тургандан кере, агыштанып турсун деп актай бердим.

Бир маалда уйгөжашы элуулерден ашкан, орто бойлуу, толо адам кирди. Туруне Караганда, мунезу оорбасырыктуу керунет.

— Ассалом алейкум, агай, — деди ал, мага колун сунул. — Келгениңизди укканыма коп болсо да, келип таанышып кетишке такыр мумкунчулугум болбой атты. Мен ушул колхоздун башкармасы болом. Атым — Жакып.

— А—а, ыракмат, — дедим мен. — Меники болсо, Акун.

— А тузук, тузук. Келгенин биз учун таза жакшы болду. Ушунча узак жерден келип, балдарыбызды окутуп атканыңызга ыракмат. — Мен буга эмне деп жооп кайтарарды билбей, ордумда ойдолоктоп калдым. — Биздин жерге сизге окшогон билимдуу жаштардан аз келишет, а езубуздун кадрларыбыз азырынча аздык кылып атат. Ыракмат келгениңизге... — Башкарма басылып, а мен мурдагыдай эле эчтеке айта албай тура бердим. — Эмне, уй актап атасызбы? А бул кылганыңыз да жакшы экен. Биз, эмнегедир, ушуга ончо кенул бурбайбыз. Кана, сиз актай беринизчи, эгер жакшы болсо, биз дагы ез

уйлерубузду актап кирсек ажап эмес. — Башкарма кулуп калды. Аны колдош учун, мен да жылмайып койдум. — А—а... Ордо атканга кандай - сыз? — деди анан башкарма, колундагы томпойду тегерете өкчөп.

—Аталбайм, — дедим мен, кичине тан к алып.

—Аталбасаныз, биз үйрөтөбүз. Жүрүңүз, бирпас көнүл ачалы.

—Рахмат, башка күнү. Бугун уй актап алайын.

—А майли, майли. Анда өзүбүз ойнойбуз... Башкарма чыгып кетти.

Мен артынан жылмайып кала бердим. Кийин билсем, ордо — бул кыштактын бирден бир көнүл ачар оюну экен. Албетте, ал аштойлордо, Октябрь жана май майрамдарында, бул жерликтер байге коюшуп, улак тартышат. Бирок, аштой, маирам деген нерселер анда—санда боло турган окуялар да. Калган учурлада памирлик кыргыздар ордо менен гана өздөрүнүн кумарларын таркатышат. Кичине эле түйшүктөн колдору бошой калса (а булар ото түйшүкчүл калк) кыштактын эркектери эки тарапка бөлүнүп алышып ордого киришет. Коп учурда колхозчулар бир тарап, мугалимдер бир тарап болуп калышат. Ортого, адатта, бир кой сайылат. Ордо буткондон кийин, ордо аткандардын бардыгы сүрүлүп барып этти жешет, а койдун пулун болсо, уттурган тарап гана толоп кала берет.

Башкарма Жакып ордого эң ышкыбоз адам экен. Ал, колхоздун иши менен алек болуп бир нече күндөр, жумалар бою уй бетин көрбөй, жайлоо, кыштоолордо жүрүп келет да, анан кыштакка жетер замат, ордо жөнүндө ойлойт. Үйүнө кирип—кирбей жатып, өзүнүн биринчи класста окутан баласына: «Абдисамат, бар, агайларына кабар бер, ордо атабыз», — дейт.

Бирпастан кийин магазин дин алдындагы аянтка бириндеп— экиндеп, мугалимдер чогула баштайт. Аларды коруп, оз идарасинан колхоздун активдери чыгышат: магазинчи Турат оз милдетин менин классымда окутан Ташбай деген уулуна өткөрүп берет; кимдир бирөө дөңгө келип, өз үйүнүн алдына ыбырсып жүргөн Толубай мергенге кол булгалайт; кандайдыр жумуштар менен жайлоодон же кыштоодон тушүп келишкен малчылар болуп калышса, алар басып келишет; окуучу балдар эрте күндө тамашадан калышпайт. Коп отпой, бир калта ашыгы

менен бир томпоюн которуп, шашып—бушуп оз уйунон башкарма чыгат. Оюн башталат...

Кээ бир учурларда башкарманын оюндагыдай эл чогулбай калат: мугалимдер сабагым дешет; колхоздун активдери план, отчётторун шылтоолошот; завмаг Турат соодасынын жакшы жүрүшпөй атканына даттанат; мерген мергендигин кылып кеткен болот. Иши кылып, ордо атылбай калат. Мындай учурларда, башкарма ашык салган калтасы менен томпоюн которуп алып, колхоздун идараси, магазин, мектеп үчөөнүн ортосунда ары—бери сабыры суз басып жүрүп, акырында шалпайып уйун көздөй бет алат.

А эсимде, бир жолу ушинтип эл чогулбай калып, башкарма менин окуучум Паизди чакырып алып, ордону кечке ошону менен атышкан. Паиз ордо атчу эмес. Башкарма утуп—утуп, бирок кумарын кандыра албагандан кийин, аны жемелеп—жукалал кубалап жиберген.

А бир куну, ал, Паизге окшогонду да таба албастан, ордону жалгыз озу аткан. Ошол куну айылды туман басып, кар себелеп турган. Башкарма кечке туман менен кардын арасында эрбендеп журуп, карангы кирип, ашыктар көрүнбөй калганда гана көздөн кайым болгон. Ушундай ышкыбоз ордочу бул башкарма...

Мен уйдун ичин актап болуп, эми сыртын актаганы эшикке чыктым. Аптаптуу кун эле. Мектептин арткы тарабындагы талаада окуучулар топ ойноп жатышыптыр. А мектептин алдындагы аянтта болсо, ордо аткандар кыйкырып—окуруп атышат. Мен бирпаска дубалдын тубуно олтуруп, аларды тамаша кылдым да, анан оз ишиме кириштим. Адегенде, бир типтик жол салып, оз уйумдун чек арасын коңшулардыкынан бөлүп алдым. Кийин аки таш эритилген челегимди отургучтун устуно коюп алып, шашпай актай баштадым. Бирок, коп убакыт отпой, аки ташым коюлуп, дубалга такыр жукпай калды. Бир бош челекти таап алып, сууга барууга туура келди.

Сууну кыштактагылар дарыядан ичет. Дарыяга бийик жээктеги кадууланган, ийри—буйру сокмо жол менен тушушот. Мындан тышкары араба жол да бар, бирок ал айланыш. Сууну бакандап, улоо менен, а мончого от жагышкан кундору, араба менен ташышат.

Мен бош челегимди кыйчылдатып алып, ылдый тушуп баратып, бакандап суу которуп чыгып келаткан Ракыяга туш келип калдым.

— Саламатсызбы, Ракыя? — дедим ага, жол бошото берип.

Ракыя жандап отуп кетиштин ордуна, менин жаныма келип туруп калды.

— Сиз, эмне, Акун, биротоло памирлик болоюн деп атасызбы? — деди ал.

— Эмне учун?

— Тиги тоокканага окшогон уйунузду актап атканыңызды айтамда.

— А—а.. Кичине тоокканадан айырмаланып турсун деп атам. Ракыя жылмайып, башын ийкендетип коюп, ото берди.

Мен дарыяга туштум. Мени коруп, суунун устунон бир топ жапайы ордоктор учуп жоношту. Булардан улам, дарыянын ортосундагы кичинекей аралдан, эки жээктеги бийик жарлардын тубунон, жакын жердеги тумшуктун артынан, ондогон, жүздөгөн, түркүн—түркүн жапайы өрдөк, каздар көтөрүлдү. Алардын каркылдаган ундоорунон асман жаңырып, дарыянын шоокуму да мага угулбай калды. Мен копко чейин алардын ызычуусун тыншап, уйгу—туйгу болуп учуп баратышкандарын карап турдум. Булар өткүн куштар имиш. Кыштын келишине карата, бизди таштап, ысык жактарды издеп баратышыптыр. Мен муну Толубай мергенден сурап билдим. Дагы бир айча ушул жерден учуп отуп турушат имиш, анан ошол бойдон жоголушуп, алашалбыртта кайтышат экен. Ушулардын ичинде бир ак каз бар, ошол ак каз биринчи болуп кайтып келет, ошонун келиши менен биздин Памирде жаз башталат деди мерген. Алошентип айткандан бери мен бул уюлгуган жапайы көчмөндөрдүн арасынан ошол ак казды издейм...

Көчмөндөр узап кетишти. Мен челегиме суу сузганы жар дан туштум. Айтмакчы, бул дарыянын аты да район дун атындай Мургап деп аталат. Тагыраак айтканда, райондун аты ушул дарыянын атынан коюлуптур,

«Мургап» деген тажиктин созу, ал, «мург — ордок», «об — суу» деген эки бөлүктөн турат. Жалпы мааниси — өрдөктүү суу деген экен.

Мен челегимди сууга таштай берип, таштардын араларында кошулуп жатышкан бир нече форелдерди качырдым. Бул жердин

балыктары ото эле баё келет. Жаш балдар кыздардын тойногучунон кайырмак жасашып (кайырмак Турат акенин магазининде жок), анын учуна нандын куйугун сайып алып эле тутушуп, а Толубай мергендин айтканы ырас болсо, суу сузуп отурган катындар деле чомуч менен жээкке сузуп ыргыта берет имиш. Бул, албетте, аларды эч ким билек туруп, астейдил кармабагандыктан. Памирлик кыргыздар балык уулашпайт, анын этин тоотушпайт. Мен кайырмак алып жоноп калсам, мени куду апенди адамды карат ан дай карап калышчу, а ту туп келген балыгымды кууруп жегиле деп берсем: «Ой, бача, анынды ким тазалап отурат?» — деп алышчу эмес. Мындай жердин балыгы, албетте, баё болот да.

Сууну сузуп, ойдо болуп, кокусунан, аркы ойуздукбойлоп баратышкан бойго жеткен кыз менен баланы коруп калдым. Колтуктарында бир тутамдан куурай бар. Экөө бири—бирин турткүлөшүп, а кез—кези менен өбүшө калып, кетип баратышат. Жакшылап карасам, кыз — мергендин кызы, а бала болсо, а бала болсо, менин Паизим экен...

— Мына эмесе... — дедим, кичине тан калып. Кийин, алар мени байкагыча болбой, бурулуп кеттим. Бул кунду мен оз классымдын окуучулары менен кеч киргиздим. Бешимченде үйүмдү бүтүрүп, бешимде оз класс—ымдыалып, тезектерип келгени бардык. Мугалимдер алмак—салмак интернатка дежур болуп турушат. Алар балдардын тамак—ашына, сабакокугандарына, жатып—тургандарына коз салышат. Бугун менин кезегим эле. Үйүмдү актап бутуп, ашканага келсем, ашпозаял, кечки оокатты быпгырганга отун жок деп айтты. Мен дароо балдарга бирден кап таптырдым да, кун отургуча кыштактын жака—белинен тезек тердирдим. Тезек терип жүрүп, кокусунан, балдардын бироо, корсо, Унсун экен:

— Карагыла! Акун агай дын уйу ак паровозго окшоп калыптыр! — деп балалык кубанычы менен кыйкырып калды.

Биз дөң жерде болчубуз, кыштактын уйлору ылдый жагыбыздагы туздо жамырап жаткан. Карасам, менин актап койгон уйум, чын эле озунун актыгы менен жанындагы тамдардан даана бөлүнүп, бир нече боппоз, көрксүз вагондорду сүйрөп бараткан паровозго окшоп калыптыр.

— Ооба! Ооба! — деп чурулдашты калган балдар да. Бир Садык гана, мурдун тырыштырып туруп, Унсунга:

— Акылы пас, паровоз да ак болот бекен? — деп койду.

— Мен мисалга айтып атам, бейтаалай! — деди Унсун да кызандап.

— Чын эле, кандай жакшы паровоз, — деп калды Сара, берки экөөнүн талашына этибар бербестен.

Аны башкалар да колдоп кетишти.

— Кызык, ал каякка баратат болду экен?

— Ал эч жакка бараткан жери жок, вокзалда турат.

— Жок, баратат.

— Силер, эмне, жинди болдунарбы? — деди Садык, кайрадан жини келип.

Балдар өздөрүнүн кыял—жоруктарына өздөрү курсант болушуп, күлүп калышты.

— Эйлер, — деди ошентешкенден кийин деле, Адалат, — Чын эле, Акун агайдын үйү паровоз болуп, а берки уйлор ага чиркешкен вагондор, бир соз менен айтканда, поезд болуп калса, эмне кылар элек, а?

— Анда мен ага отуруп алып, жоноп кетет элем, — деди бул жолу Садык да, оюнга кошулуп.

— Каякка? — деп сурашты ал дан.

— А баары бир. Мисалы учун, мектеби

Бардыгы кулуп калышты. Мен да жылмаюуга аргасыз болдум.

— Жинди, — деди Сары ага.

— А мен, деп калды Эрмек. — Африкага барар элем!

— О—о—о—о! — дешти ага баары. Бироо ышкырып да жиберди.

— Африкада эч качан кыш болбойт, — депулады Эрмек, тигилердин шылдынына конул бурбастан. — Кишилер дайыма жылаңа чжүрүшөт.

Дагы кулуп жибершти.

— Ыманынды жебе? — деди Унсун. — Эч кур дегенде, турсичен десен болбойбу!

— Кандай айырмасы бар, — деди Эрмек.

—А мен мовачовалары коп жакка кетер элем, — деди Ташпай.

—Соргок, — дешти аны бир ооздон.

—А сенчи, Унсун? — деп сурады Адалат тентушунан. — Сен каякка барар элең?

—Менби? Мен... Мен... А, баары бир мени апам эч жакка жонотпоит, — деди Унсун.

Буга да кулдук.

—А сен озунчу? — деп сурады Унсун.

—Билесинерби, мен каякка барар элем? — деди Адалат, ойлоно калып, — Мен Фрунзеге барар элем. Барып, озумо шаардык кыздар кийген кийимдерден коп—коп сатып алат элем дагы, кун сайын киного, театрга каттайт элем.

—Ой! — деди Унсун суктанып.

—А сенчи, Паиз? — деп сурап калышты, кокусунан, дайыма озун четте алып жургон Паизден.

Паиз эмне деп жооп берерин билбей, мулуюп, кызарып—татарып кетти.

—А Паиз эч жакка барбайт болчу, — деди ал учун Садык. — Ал бир жакка кетип калса, Толубай мергендин кызы омур бою эрсиз калбайбы?!

Балдар бул тамашанын да кулку менен кабыл алышты. Паиз гана, ачуусу келип, алаканы менен Садыкты далыга чапмакчы болду эле, Садык оз учурунда буйтап кетти.

—Агай! — деп калды, кокусунан, Адалат мага кайрылып. — А сиз эмне кылар элениз?

Булардын оюнун колдош учун менин да бир нерсе дешим керек эле.

—Менби? — дедим. — Мм... Мен бир кичинекей жыгач үйдө отуруп алып, силерге ар тарапка барчу поездге билет берип турат элем. Өзүңөр билесинер, поезд билетсиз эч кимди эч жакка албайт да.

Менин жообум конулдоруно макул тушту окшойт, баарысы күлүшту. Негедир, баарыбыз өзүбүздөн озубуз эле курсант болуп, көнүлүбүз которулуп калды. Сыягы, ойноп айтсак дагы, ойлоп айтып аттык окшойт...

* * *

Бугун кун буркоо. Тышта шамал болуп, ордо атылчу аянтта жоон куюн бийлеп журот.

Мен бешинчи класста, деректирдин сабагында отурам. Эртеден бери анын эки сабагына катыштым: география жана тарых боюнча откон сабактарына. Азыр ал орус тил сабагын отуп жатат. Мугалимдердин минтип бири—биринин сабагына кириши биз оз тилибизде «тажрыйба алмашуу» деп коёбуз. Чынымды айтсам, деректир экообуздун алмаша турган тажрыйбабыз деле жок экен. Мага анын эки сабагы тең жаккан жок. География сабагында ал бут класстан: «Шалы деген эмне?» деп сурап чыкты. Класс боюнча бир баладан башкасы шалынын эмне экенин билишпестен бардыгы «эки» деген баа алышты. А билген бала, класста экинчи жылы отурган бала болчу, откон жылы так ушул суроого жооп бере албастан, экзаменден кочпой калыптыр. Муну бала мага озу айтып берди. Ал сабак бүтөр—бүткүчө, кол которуп, мен айтам деп жулунуп атты. Жанындагы жолдоштору: «Айтып койсоң эми?» — деп жалынып—жалбарышса да, ал аларга кулак салбады. Бирок, деректир андан эн акырында сурады. Бала туура жооп берди. Деректир, билгенинди башкаларга айтпаганын учун деп ага да «эки» койду. Буга класстын бардыгы табасы канып, кулуп калышты. Мындай методду мен тушунгон жокмун.

Тарых сабагы да бир ажайып отту. Деректирдин «унчукпас оюн» деген ыкмасы бар экен. Бул ыкма (метод) боюнча, ал чон доскага толтура суроолорду жазып таштап, кийин классты тизме боюнча бирден чакыра баштады. Окуучу доскеге чыгып, суроолордун тушуна билген жообун унчукпай жазып коюп, кайра олтуруп атты. Улам кийинки чакырылган окуучу алдынкынын жазып кеткен катасын ондойт. Бул учурда, калган окуучулар, дудук болуп отура беруудон зеригип, акырын карта ойноп киришти. Бир маалда оюнга кызып кеткен бироо «Дама!» деп кыйкырып жиберди. Бул кыйкырык «унчукпас оюнунун» эрежесин бузду. Деректир ачууланып, амумкун, озу зеригип кеттиби, доскеге Паизди чакырып (сабак сегизинчи класста өтүп жаткан) андан оозеки эле жооп талап кылды. Паиз анын суроосун канааттандыра алган жок. Анда деректир Паизди доскеге туругузуп коюп. Садыкты чакырды.

Садык чыгып, жакшы жооп берди. Деректир ага баа коюп болуп: «Кана эми, Садык, тиги турган немени жаакка чал» деп Паизге ишаарат кылды. Бул буйрук классты жандандырып жиберди, окуучулар каткырып кулушуп, баарысы анын аткарылышын кутуп калышты. Бирок, Садык «Агай...» деп тайсалдап, батына албай атты. «Чап! Чап!» деп кыйкырды деректир. «Чап! Чап!» деп колдошту аны окуучулар да. Бечара Паиз, бул анын дайымкы ролу болсо керек, тагдырга тан берип, голойуп тура берди. Бир жолу гана, негедир, мени жалдырап карап алды. Мен эмне кылаарымды билбей, башымды жерге салдым. Аңгыча, алакандын «таре» эткен уну угулуп, класс дуу кулуп калды. Карасам, Паиз сол жаагын ушалаганча, ызага толгон коздорун терезе жакка буруп кетти. А терезенин ары жагында, шамал болуп, ордо атылчу аянтта жоон куюн вальс бийлеп журот...

— Абсаматов! — деп кыйкырды деректир.

— Кайсынысыбыз, агай? — деп сурады андан бир окуучу.

— Сен эмес, — деди ага деректир. — Койчуман! Доскеге жапалдаш, салсары бала чыкты.

— Где ты стоишь? — деп кыйкырды ага деректир. Койчуман орусчага тушуно бербей, жолдошторунасуроолуу карады.

— Доскеге жакын тур деп жатат, — деп которуп берди ага бир классташы деректирдин созун.

Койчуман доскеге карай бир кадам жылып алды да, мурдун шор тартып коюп, мугалимдин суроосун кутпой эле, айтып кирди:

— Белеет парус одинокий В тумане моря голубом Что ищет... Что ищет...

Андан ары билбей дудаланып туруп калды. Деректир ага ачуулуу карады. Коз кыйыгын мен жакка да таштап койду. Мурдагы эки сабагы жонундо экообуз кичине суйлошуп, экоон тең начар отту деп койдум эле. Айтканда да, мугалимдердин көзунчө айттым. Өзу ошону талап кылды. «Айта бер, биз дайыма ашкере суйлошобуз» — деп койду. Мумкун, менден мактоо соз угам деп ойлодубу. Анын сабактарын баары макташат экен. Мугалимдердин райондук кеңешмелеринде бул кишини дайыма улгу катары көрсөтүшөт имиш. Педагогдук стажын алса, чынында да үлгү болчу мугалим — жыйырма төрт жылдан бери мектепте

иштеп келатыптыр. Шондуктан, менин начар пикирим ага өтө өөн учурадыбы, абдан чычалап, кызандап кетти. Ал турмак, биздин сөзүбүзду угуп отурушкан мугалимдер да, өздөрүнчө онтойсузданышып, мен үчүн уялгансышып калышты...

— Думай, думай, — деди деректир Койчуманга.

Ал бирде орусча, бирде кыргызча сүйлөп атты. Мен жок болсом, орус тилин кыргызча эле өтчүдөй түрү бар.

Койчуман ойлонуштун ордуна, классты жалдырап карал, жардам издейт. Жолдошторунун бирөө ага шыпты көрсөтүп койду. Ал дароо шыпты карады. Класстын шыбы эндүү—эндүү тактайлардан курулган болчу. Көрсө, ар бир тактайдын бети калем, сыя, бор менен жазылган жазууларга толтурулуп ташталыптыр.

Койчуман жазууларды кыйлага чейин кыйналып окуп туруп, акырында:

— В глу—би—не си—бирских руд... — деп энтелеп, ашкере окуп берди.

— Эмне?! — деп кыйкырды ага деректир, жаны чыгып.

Мен кулуп жибербес учун, терезе жакка бурулуп кеттим. Кудай жалгап, ушул учурда конгуроо берилип калды. Мен дароо ордуман туруп, эшикке бет алдым.

Коридорго чыксам, Паиз Садыкты эки кулагынан бекем кармап алып, ал байкушту дубал суздуруп атат. Класста жеген тарсеги учун оч алып аткан корунот.

— Эй, эй! — деп мен Паизге опуза кылдым.

Паиз Садыкты коё берип, шашпай басып кетти.

Мен мугалимканага кирдим. Кирсем, ал жерде отурушкан мугалимдердин баарысы бир нерсени кызуу соз кылышып, оздорунчо шараптап кулуп жатышыптыр. А мен киргенден кийин, эмнегедир, дароо басылып, мени сынагандай тиктеп туруп калышты. Мен тан калдым.

— Эмне болду? — деп сурадым алар дан.

— А, эчтеке эмес, — деп койду завуч. — Бир откон ишти эстеп алышып, кулуп атышат.

Ангыча деректир да кирип келди.

— Коош, Акун, — деди ал, атайын жайдарыланып. — Бул жолу эмне дейсиң?

Менин эмнегедир жиним келди. Эмнеге экенин озум да билбейм.

— Бул жолу да начар дейм, Ташмат ака, — дедим. Окуучулар сабагыңызды билишпейт.

Деректирдин эси оойтушту. Ал бир кызарып, бир бозоруп, мугалимдерди кыдыйата карады. Мугалимдер дагы ынгайсыз абалда калышты. «авуч чыдабастан:

— Убакыт болуп калды, жолдоштор, сабагынарга жөнөгүлө, — деп жиберди.

Мугалимдерге бул жата берди. Алар шашып—бушуп журналдарын алышып, бир—бирден чыгып кетишти. Мугалимканада директор экөөбүз гана калдык. Кыйлага чейин ундөпшөдүк.

— Андай болсо, сен мага эмне деп кеңеш бересин? — деди директор бир маалда.

— Билбейм, — дедим мен. — Мен окуучулар ды гана аяйм. Окуучуларга убал...

— Убал болсо, мен, эмне мугалимдикти таштайынбы?

— Ал сиздин ишиңиз.

— Эй, бала! Сен билесинби, мен канча жылдан бери мугалимдик кылып келатам! Жыйырма торт жылдан бери!

— Жыйырма торт жылдан бери ушинтип окутуп келатасызбы?

Директордун көздөрү ачуусунан чакчайып, үнүбуулуп калды. Мен даты озумду токтото албай аттым. Ошондуктан, урушуп кетпейли деп сабакты шылтоо кылып, тышка чыгып кеттим.

Коридордо Ракыята туш келип калдым.

— Акун, — деди Ракыя, менин акыбалымды анча б айкай бербей.

— Жаңылыкты уктуңузбу?

— Кандай жанылык?

— Толубай мергендин кызынын боюнда болуп калыптыр.

Ракыя мени эмнегедир сынагандай карап калды.

— Кызык жанылык экен, — дедим мен, эчтекеден капарсыз жылмайып. — А баланын атасы ким экен?

— Аны кыз атасы сабаса да айтпай атат имиш.

— Жаштык да, — дедим мен азилдешип.

— А мугалимдердин копчулугу бул окуяга сиздин тиешеңиз бар деп жатышат, — деди Ракыя кокусунан, а коздору мурдагыдай эле мени сынай карап турат.

Мен эми гана анын оюн ачык тушундум. Дароо жанаарактагы мугалимдердин кулкусу эсиме тушту. Оозум ачылды да, калды.

— Ошондойбу? — дедим. — Арам ойлор!

Ачуум келип, тамагым буулуп, башка эчтекеде бестен, шыпылдап басып кеттим.

* * *

Ошол бойдон үйүмө келип, эшикке кечке жуук гана чыктым. Эшикте самсаалап кар жаап атты. Туман. Ар—ар жерде анда—санда кишилердин элет—элет сөлөкөтү көрүнөт. Кыштактын ичи жымжырт.

Мен чай—кант алайын деп магазинге бардым. Магазинде уч дос гана бар экен: магазинчи, деректир жана мерген. Магазинчи прилавкасынын нары жагында, бир колу менен жаагын таянып, бир колу менен тишин чукуп отурат. Берки ээоо кире бериштеги бочкалардын үстүндө отурушуптур. Ортолорунда бир шише арак турат. Мерген мае окшойт, жаш балача шолоктоп ыйлап атат. Деректир соо эле корунду, ал мергенди жемелеп—жукалап, ага бир нерсени уйротуп аткансыды. Бул көрүнүш мени кыйла кооптонтоп койду.

— Ассалом алейкум, — дедим ошентсе да, корунган тур менен.

Эч ким алик алган жок. Мерген гана башын которду.

— Арамынын баласы, — деди ал мага, эриндери титиреп. — Сени тузук эле адам экен деп кун сайын, апта сайын уйумо чакырып, тапканымды алдыңа коюп, сыйлап журсо, сенин колундан келген акыбат ушул беле карыганда элге шерменде кылдың. У—у—у—у... — Мерген дагы ыйлап кирди.

Мен создун эмне жонундо баратканын дароо тушундум. Билмексенге с алып, сураштырып отурбадым.

— Толубай ака, бул иште менин эч кандай тиешем жок, — дедим мен, ачуум келип турса да токтоо түрдө.

—Бар тиешен! — деп кыйкырды мерген. — Сенден башка эч кимдин колунан келбейт. Сенден башка менин уйумо эч ким барган эмес!

Мен бута эчтеке дебедим.

—Акун, — деп калды бир жактан директор. — Сен билимдуу мугалимсин, а мен билимсизмин. Сен балдарга көбүрөөк билим бересин, а мен азыраак. Бирок, экобуз тең советтик педагог деп аталабыз. Ушундайбы? Ушундай. Эми айтчы, советтик педагог ушу сен кылган ишти кылыш керекпи же жокпу?

«Демагог» дедим ичимде.

—Бул ишти мен кылганым жок, — деп жооп бердим.

—А эгер кылган болсоң, эмне кылыш керек?

—Жазалаш керек

—Ким?

—Деректир.

—Анда, өзүңө маалим, мен деректирмин. Мен сени жазалаймын. Жазан ушул бугунчо Памирде тунойсун, а эртең эрте туруп, чемонданыңды аласың да, келген жагына жол тартасың.

Жаным ачып кетти.

—Болуптур! — дедим, ачуулуу чечкиндүүлүк менен. — Мен кетемин! Бирок...

—Жок! — деп кыйкырды мерген, менин созумду болуп. — Бул жаза аздык кылат, Ташмат. Ушул да жазабы?! Менин кызымдын боюна бутуруп, мени бут Памирге шерменде кылып, унчукпай кете береби? Болбойт, агайнилер. Бул бала... уйлонуш керек менин кызыма!

—Мына бул — акыйкат соз! — деди баятан беритишин чукуп, унчукпай отурган магазинчи. — Ошондо баары жай—жайына келетушот.

—Толубай, кадырын жам болсун, сенин кызыңа куйөө табылат, — деди деректир. — Памирдин жигиттери бул келгинге Караганда, олсоол угу артык. Кетсин.

—Жок, Ташмат, бул уйлонот менин кызыма, — деди мерген. Ал ордунан туруп, мага карай басты: — Сен, бала, уйлоносун менин кызыма. А уйлонбойт экенсин, — мерген мени жакадан алып, жулкмалай

баштады, — сени озум жазалайм. Мен сени, куду Памирдин кийигин аткандай, атып салам!

— Ох—о! — деди бироо, ушу тапта кыштан кирип келип.

Магазиндин ичи караңгылашып калган эле. Мен аны тааный бербедим. Аны устундо оор тон, башында тумак, а тумагын козуно чейин баса кийип алыптыр. Башынан аягына чейин кар. Мен турмак, беркилер да таанышкан жок.

— Жакчы чырагынды, Турат ака! — деди ал, чыдамсыздык менен.

— Э—э, Мамансинби? — деди магазинчи эми гана. — Азыр, азыр ука...

Маман дегенден улам магазиндин ичи жандана тушконсуду. Мен болсо, куду атамды коруп турган дай суйунуп кеттим. Депутат үстүндөгү карын кагына баштады. Ангыча магазинчи чырагын жатып, биз анын жузун кордук.

— Кана, бул жерде ким кимди атмакчы болуп атат? — деди ал, азилге салып. Анан баарыбыз менен унчукпай кол алышып чыкты.

— Э—э, ука, бизде бир ажайып иш болуп жатат, — деди деректир, биринчи болуп ага жооп берип. — Биздин Акун, мана бу бейта алайдын кызынын боюна бүтүрүп коюптур.

Депутат чукул бурулуп, мени аябай тан калып карап калды. Мен аны эмне дээр экен деп унчуккан жокмун.

— Бу сенин кылган иштерин кызык го, Акун? — деди Маман, мени кичине ныктап. Ал деректирдин созуно ишениптир.

— Жигит олой унчалп айтсам, — дедим мен, токтоолук менен, унумду ишенимдуу чыгарууга аракеттенип, — баланын атасы мен эмес мин.

Мен ушинтип актанып атканым учун озумо кыжырым келди. Антпесе дагы болбойт эле, иш чатак жагына айланып баратат.

Депутат мени узакка сынап карап алды да, анан деректир менен мерген жакка бурулду.

— Сен бала ыманынды жебегин! — деп кыйкырды мерген мага. — Сенден башка менин уйумо эч ким барган жок.

— Сен танбагын, Акун, — деди деректир да. — Андан коро, «Акалар, жаштык кылып, шайтан жолдон чыгарып, ушинтип кыздын

башын айлантып койдум эле», — дегин. Анда биз, мана Маман да келип калды, коптошуп, бир чечимге келербиз: же жазан ушул болсун, ысыгында бул жерден кетип кал дээрбиз; же кызга уйлонуп, кыздын да, анын атасынын да жана өзүндүн да абийиринди жаап кал деп айтаарбыз. Туура айтамбы, Маман?

Деректир созун бутор—буткучо депутаттын козун карап суйлоп атты.

—Токтогулачы, — деди депутат. — Сөзүңөрдүн таризиге Караганда, азырынча силер Акундан жон эле шектенип аткан турбайсынарбы? Кыз эмне дейт?

—Кыз, жугармек, мага эчтеке айтпай атат, — деди мерген, баягындан кыйласо олуккантур менен. — Мен аны соктум, коркуттум, урдум — ким экенин айтпай койду.

—Жок, мындай болсо, бул маселени жакшылап туруп текшерип чечебиз, — деди Маман. — Жолдош туксот кылабыз. Акун, сени биз жолдоштук сотто карайбыз. Коркпо, жолдоштук соттун председатели озуммун. Иштин акыйкатына жетемин: ак болсоң, akka чыгарам, кара болсоң, карага. Эгер, чын эле, баланын атасы сен эмес, башка бироо болуп чыкса, сени куноолоп атышкандардын сакалын ортоймун. А эгер, күнөөлүү сен болуп калсан, анда, бача, мага таарынбагын. Ушундай, Ташмат ака!

—Ов?

— Мен азыр районго шашып баратам. Чакыртышыптыр. Эртең бюро болот экен. А бүрсүгүнү, кудай кааласа, саат он эки ченде кайтып калам. Ошого чейин элди кулактандырып коёсуз: жолдоштук сот откоробуз. Уктунузбу?

—Уктум.

—Толубай ака, сиз кызыңызды жетелеп келесиз, мен озум сурайм. — Мерген макулдугун билгизип, башынийкен детти. — Ушундай болсун. Турат ака, раисти кордунузбу?

—Тан. Баяракта районго барам деп журот эле, — деди магазинчи.

— Районго биз экообуз бармакпыз. Менин келишиме, ал машина даярдап турмакчы эле. Болуптур эмесе, мен анын уйуно карай басып барайынчы...

Депутат чыгып кетти. Магазинде дагы эле тортообуз калдык. Ортобузда оңтойсуз абал пайда болду. Чыдап тура албай мен да чыгып кеттим. Эшикке чыгып гана чай, кант сатып алганы келгенимди эстедим, кайтып кирбедим.

Эшикке баягыдай эле кар жаап туруптур. Баары—жок тып—тынч. Эч ким корунбойт. Ордо атылчу аянтта гана Маман дын токулуу топозу турат.

Мен уйумо карай бастым. Мектептин алдынан отуп баартып, музейдин чырагы куйуп турганын байкап калдым. Терезе инен карасам, ак халат кийинил, бир текенин терисине чоп тыкмалап, биздин завуч отурат. Бирпас ойлонуп туруп, анын алдына кирип бардым.

Мен мектептин музейи жонундо мурда айтсам керек. Баягы мерген мактаган музей да. Чынында да мактай турган музей. Ал ар кандай облаеттик музейлерден кем калышпайт. Андан Памир дин бут жан—жаныбарларынын кейиптери, топурак—таштары, осумдукторунун туркун—туркун улгулору бар. Мындайча айтканда, бул кичинекей Памир, Памир — музей. А бул музейди музей кылган чын эле Толубай мерген менен Мамыт аке. Бироо талаадан атып, терип, казып келет, а бироо мин тип отуруп алып, алардын кейиптерин жасайт. Экөө тең оз ыктыярлары менен иштешет. Албетте, музей Мамыт акага керектуу нерсе: ал зоология, ботаника боюнча сабак берет, бирок, Толубай мергенге эмне жок? Анын эмгеги учун мектеп ага бир тыйын толобойт. Ырас, акчасы жок мүңкүрөп калган учурларда Мамыт ака оз жанынан беш—он сом берип коёт, же магазинге баштап барып чайкант дегендей нерселерди алып берет, арак куюп берет, ошол бар болгону. Бул экоон мактап, ыракмат айткан деле киши жок. Аны булар деле умут этишпейт.

Мен музейге кирип, тыкыс коюлган экспонаттарды аралап отуруп, Мамыт аканын жанына келдим.

—Ассалом алейкум, Мамыт ака.

—А—а, сенсинби, Акун, — деди Мамыт ака жылмайып, — отур мындай.

Мен Мамыт ака көрсөткөн эски жашыктын үстүнө отуракеттим.

— Сен аткан теке, — деп койду Мамыт ака, жасап жаткан үлгүсүн корсотуп. — Сулуу теке атыпсың.

Карасам, чын эле ошол экен.

— Мамыт ака, сиз Толубай мергендин кызы жөнүндө уктуңузбу? — деп сурадым мен завучтан.

— Уктум, — деп койду завуч. Дагы бир нерсе дейби десем, дебеди.

— Буга мен куноолуу эмесмин, — дедим аны сынап карап.

— Куноолуу болбосон, куноолуу эмессин да, — деди ал.

— А мени куноолоп жатышат.

— Сен ага конул бурбагын. Эртедир—кечтир бул иштин акыйкатын билебиз. Менин бироо до шегим бар.

— Кимде?

Мамыт ака кыйладан кийин айтты.

— Паизде.

— Менин да! — деп кыйкырып жибердим. — Менин да ошол балага конулум кеткен эле. Бирок, оз окуучум жонундо ойлошко дитим барбай аткан.

— Карачач менен Паиз эоонун мамилелерин мурдатан билем. Экоо мектепке бир киришкен, алтынчы класска чейин бир класста, бир партада отуруп окуп келишкен. Алтынчы класстан кийин Паиз айныды, начар окуп, класстан класска кочпос болду, а откон жылы такыр окубай да калды. А Карачач онду бутуп кетти. Бирок, алар азыр да бири—бирин жакшы көрүшөт. Паиздин оюна койсоң, окугусу жок, бугун эле мектепти таштап, Карачачка уйлонуп алгысы бар. Чынымды айтсам, мен Паиздин ошенткени тузук болор эле деп ойлойм. Өзүң да байкагандырсың, ал карыгыча окуса да, эчтеке чыкпайт. Андан корокчо, бир уйбуло куруп, колхоздун керегине жараганы тузук.

— Анда эмне учун аны окутуп атабыз?

— Мамандын кылганы да. Эптеп, сегизди бутуруп бергиле, озум техникумга алпарып киргизип келем деп атпайбы. Ошонун конулунон ото албай эле, окутуп журобуз.

Экообуз тен кыйлага чейин унчукпай калдык.

— Ушундай... — деди анан завуч. — Менин ошол балада шегим бар.

Мен кетмекчи болуп ордуман турдум.

— Кайыр эмесе, — дедим эшикке карай басып.

— Сен камтама болбо, — деди завуч. — Биз астасекиндеп бул иштин акыйкатына жетебиз.

Мен оз уйумо келип, чырагымды жактым. Печканыноту өчүп, үй муздап калган экен, кайрадан от жактым. Үңкүргө окшоп турган үйүмдун ичи жандана туштү. Өзүмдүн да мур дагы дан жаным жай алып калды. Депутат менен завуч санаамды кыйла тынчытып коюшту. Бирок, ошентсе да, көңүлүм таптакыр көтөрүлүп, черим жазылып кетпеди. Жүрөгүмдү белгисиз бир кусалык өйүп туруп алды. Жалгызсырайм. Колум эч бир ишке чаппай, оюма түзүк—курук ой келбей койду. Отту жагып болуп, дат баскан темир кроватимды кычыратып, шыптагы тереземден лапылдап жаап жаткан карды телмирип карап, кыйла жаттым. Кийин кроваттан да тушуп, печканын маңдайына келип, үңкүйүп, жетимсиреп отуруп калдым. Бир маалда көзүмө бурчта турган бир шише арак урунду. Мергенге алпарам деп сатып койгон элем. Мурда айтсам керек, мергендин уйуяо эч куру кол барчу эмесмин, анткени, мерген мени ууга чакырганда бир шише бир нерседен умут кылганын дайыма билдирип коюучу. Кээде, ал бир нерсе ичкиси келгендигинен гана мени ууга чакырчу.

Мен аракты коруп, ишенсениз, суйунуп кеттим. Өмүрүмдө ичкиликте жалгыз ичип корбогон жаным, бул жолу, ордуман чечкиндүү туруп барып, кичине пиал ага толтура куйдум да, бир дем албай ичип жибердим. Ичим орттонуп, оозуман тугун чыгып кеткенсиди. Ачкарын элем, арак дароо алды Бирпаста мае болдум. Бирок, жүрөгүмдогу кусалык дагы эле таркабады. Ошол учурда бир жакшы эркек менен достошкум келди, бир жакшы аялга ашык болгум келди. Кокусунан, коменданттын кызы эсиме туш ту. Отуруп—отуруп эле, ага кат жазып кирдим. Болжол менен айтсам, катымдын мазмуну мындай эле: «Айдыңым, мен сени абдан сагындым. Ушул катты алар замат, мага карай жоногун. Үйлөнөбүз». Катты конвертке салып сыртына адресин

жазып отурсам, кутпогон жерден Паиз кирип келди. Бирок, мен ошол учурда ушунчалык озумдун катыма конурум кетип калган экен, аны менен мергендин кызы туурасында суйлошконду да унутупкалыпмын. Кайра, аны келдинби—турдуңбу дебестен туруп, колуна конвертти кармата салдым.

— Ме! Почточуга барып айт, бугун туну жөнөтсүн! — дедим.

— Агайменин сизде бир ооз созум бар эле, — деди Паиз.

— Кийин! Кийин! — деп кыйкырдым мен. — Чурка!

— Почточу бугун туну менен жоното ал байт, — деди Паиз. — Андан коро, азыр Маман тагам районго жоноп жатат, ошондон эле берип жиберейинби?

— Берип жибер! — дедим. Паиз чуркап чыгып кетти.

* * *

Эки күндөн кийин, дем алыш болуп, уйдо окуучулардын дептерин текшерип отурсам, бешинчи класстын окуучусу Койчуман деген бала чуркап кирип келди.

— Агай! Маман ака келди, сизди келсин, жолдоштук сотту баштайбыз деп атат, — деди ал.

Эртеден бери, Маман келип, жолдоштук сот кылат деп кыштактын эли чыдамсыздык менен кутуп атышкан. А сот менин устумон болот эмеспи. Мен, албетте, соттун жазасынан корккон жерим жок, озум ак болсом, неден корком. Бирок, ушул «жолдоштук сот» деген спектаклдин башкы күнөөкөрү болуп атканыма уялып, жаным ачып атты. Айла канча, кийинип алып, тышка чыктым.

Ордо атылчу аянтта баягы кара «Волга» туруптур. Аны окуучулар, бекерчилер ороп алышыптыр. Мени коруп, депутаттын жанында турган деректир, көпчүлүккө кайрылып:

— Кана эмесе, клубга киргиле, баштайбыз! — деп кыйкырып калды.

Эл дабырап, клубга карай сүрүлдү. Булардын туруно Караганда, клубда азыр жолдоштук сот эмес, чын эле бир кызык спектакль болгону аткансыды — конулдору ушунчалык шат эле. Эмне кылсын бечаралар, бул жердин турмушу окуяга жарды келет эмеспи.

—А окуучулардын эмне кереги бар?! — деп ачууланып бердим, клубга биринчи болуп окуучулар кирип баратканын коруп.

—А биздин жолдоштук сотторго элдин бардыгы катышат, — деди директор.

—Коркпо, — деди депутат кулуп, менин далыман тап—тап. — Ак болсон, акка чыгарам, кара болсон — карата.

Бул жолу менин депутатымдын создору мага жаккан жок, кайра жинимди келтирди. Спектаклдин режиссеру да ушул болуп атпайбы.

—Үсөнбай! — деп кыйкырды Маман кара «Волганын» шоопуруна. — Эми сен кете бер.

—Коё тур, бача, — деди Эсенбай, «Волгасынын» эшигин бекемдеп жаап. — Силердин тамашанарды коро кетейин. Мындай кызыктар биздин райондо да чанда болот.

—А—а, — деп кулуп калды Маман. — А майли, майли. Коруп, айтып бар райондогуларыңа.

Мен клубга эң акыркы болуп кирдим. Клуб дун ичи киши дегенге тирелип чыгыптыр. Мен келгенден бери бул клубда беш—алты жолу кино корсотулду, бир жолу колхозчулардын чогулушу болду, бирок, аларга мынчалык эл чогулган эмес эле. Мен киришим менен алардын бардыгы мени биринчи жолу коруп атышкансып, карап калышты. Мен ундобой басып барып, алдынкы скамейкалардын бироондо отурган окуучуну тургуздум да ошонун ордуна отурдум.

—Акун, сенин ордун бул жакта, — деп калды Маман сахнадан.

Президиумда андан башка дагы эки киши — деректир менен завуч бар эле. Деректир мага эң алды жакта, оз мандайына коюлган жалгыз отургучту корсотуп койду. Мен тишимди кычырата тиштенип ордуман туруп, көрсөтүлгөн отургучка барып отурдум. Эми арт жагымда бут зал, алды жатым да президиум болуп калды. Депутат ордунан туруп, столун да турган коңгуроону колго алып, аны менен элди тынчтыкка чакырды. Копчулук тынчый тушту. Маман коңгуроону коюп, алдындагы графин ден стаканга суук уйду да, андан бир жутуп алды.

—Жолдоштор! — деди ал, залга кайрылып. — Өзүнөргө маалим, откон жылдан бери бизде жолдоштук сот ото элек. Бирок, бута мен айыптуу эмесмин. Сот болуш учун, ага материал керек, а бизге ушу

кунго чейин материал тушкон жок, жолдоштор. — Маман созун токтотуп, суу ичип калды. Мен терезе жакты карадым. Терезеден ордо аянты корунот. Ордо аянтында Маман дын токулуу топозу менен кара «Волгадан» башка эч нерсе корунбойт. Кара «Волга» кошулуп тынч турат, а топоз болсо, негедир, анын коз айнегин жалап жатат. — Мына, жолдоштор, эми бизге материал тушту, — деди жолдоштук соттун председатели. Суу ичип болуп: — Бугун биз мугалим Маткалыков Акундун ишин карайбыз. — Депутат мен жакты бир карап алды. Зал да мага тигилди, күбүрөп—шыбырап калышты. — Жолдоштор, тынчтангыла! — Депутат конгуроосун дагы шынгыратып койду. — Эми, жолдоштор, жолдоштук соту—буздун кезектеги заседаниесин ачык деп жарыялаймын! — Маман озу баш болуп, колун чаап койду. Зал аны колдоп кетти. Соттун председатели ордуна отуруп, суудан дагы бир жолу жутуп алды да, анан эки жагындагы заседателдери менен шыбырашып суйлошо кетти. — Кана эмесе, жолдош Маткалыков, ордуңуздан туруңуз, — деди анан мага кайрылып. Сиз деп да жиберди.

—А отуруп эле турсам болбойбу? — дедим мен.

—Жок, — деди председатель. — Тартип бузулат. — Мен ордумдан турдум. — Жолдош, секретарь, айыптоо арызын окуп бериниз.

«Жолдош, секретари» деректир эле. Ал ордунан туруп, тамагын тузоп, колун дагы кагазын окутаны кавды. Бирок, ушул учурда, залдан кимдир бироонун:

—Токтонуз! — деген кыйкырыгы угулуп, ага калакат болду.

Кыйкырган Толубай мергендин кызы экен. Коп ыйлагандыктан болсо керек, козунун астылары шишип чыгыптыр. Ал ордунан туруп, залдан кимдир бироону издей баштады.

—Паиз! — деп кыйкырды ал. — Эми айт! Турбайсынбы?!

Клубда олтургандардын баарысы кызды тан калышып карашып, оздорун чокобурап—собурап киришти.

—Мына, айтпадым беле?! — деди Садык, жанында о турган өзүнүн классташтарына кайрылып.

—Э—э, тынчтангыла! — деп кыйкырды, копчулукко деректир. — Толубайдын кызы, сен тартипти бузбай, отургун ордуна! Бул жерге биз сенин тарабынды талашып келип отурабыз.

—Ташматака, токтойтурунуз, — деди Маман, башына бирой кылтэте тушкондой кейип тенип. — Карачач, а Паизди эмнеге тур деп жатасың?Ал эмнени айтмак эле?

—Маман ака... — деди кыз, жашооруп. — Акун агай да эч айып жок...

Кудайга шугүр дедим ичимде. Зал дуу—дуу боло тушуп, баарысы мени карап калышкансыды. Чынымды айтсам, ушундай болуп чыгарын журугум кичине сезип турган. Мен Маманды кара дым. Маман мени менен тиктеше тушуп, кийин эчтеке дебестен, кайра Карачачка кайрылды.

—А ким айыптуу анан? — деп сурады ал. Кыз ага жооп бериштин ордуна, залга карап:

—Паиз! — деп кыйкырды. — Сен айтам дебедиң беле?! Ошол замат клубдун эң арткы бурчунан бироо жомшуктоп чыгып, ачык турган эшикке атырылды. Паиз экен. Залдагылар да, президи умдагылар да анын артынан жабыла тиктеп калышты!

— Ошолбу?! — деп кыйкырды мерген, кызынын жанына чуркап келип. Кыз жооп бериштин ордуна ыйлап жиберип, акырын ордуна отура кетти. — Айт, жаш—ш—ш—шабагыр! — Мерген кызынын чачынан мыжыгып, булкуп жиберди. Кыз атасына моюн сунул, бир—эки жолу унсозсуз башын ийкендетип койду. Мерген ордунда селейип катып калды. А калган көпчүлүк болсо, бака—шака түшүп, клубду башына которуп кетти. Мергендин, кыздын жана Паиздин адресине ар туркүн азил, күйдургү сөздөр айтылып, ага жараша кулкулор чыга баштады. Мен болсо унтулуп калдым. Бирок, президиум жакка бурулуп, Маман менен дагы тиктеше туштум. Маманды ой басып калыптыр. Ал мени копко карап тура албастан, ордунан турду да, коңгуроосун шынгыратты. Эл тынчтана тушту.

—Жолдоштор, жолдоштук сотубуздун заседаниесин жабык деп жарыялаймын, — деди Маман.— Мугалимдерден башканар кете бергиле. Толубай ака, сиз да кызыңыз экөөңөр калгыла.

Көпчүлүк патырап, карс—карс суйлоп, топ—тобу менен кулуп чыгып кетишти. Клуб да калган дарыбыз Мамандын оозун тиктеп, кутуп

калдык. Маман кыйлага унчукпай отуруп, акырында момураган ун менен суйлоду.

— Мен Паизди жалгыз эжемдин бал асы деп, окутуп, адам кылайын деген оюмда бар эле, — деди ал мугалимдерге кайрылып. — Оюм ордунан чыкпады. Ал окуп бутту. Эми аны мага бергиле, агайлар. Эми аны озум окутам. Толубай ака! Сиз коп кейибениз. Болор иш болуптур. Эмне кылабыз, экоо тең эси жоктук кылышыпыр. Эми сиз экообуз бул экоон баш коштуруп коёлу. Каршы болбосонуз, мен буларды бугун эле, азыр эле, озум менен кошо ала кетейин. Кандай дейсиз?

— А тойсой дегенди кылбай элеби? — деди Толубай мерген. Ал иштин ушинтип бутконуно ичинен суйунуп аткансып корунду.

— Тойду, кудай буюрса, жазында кылабыз, — деди Маман. — Азыр кыш, иштин куч маалы. Той беришке менин да мумкунчулугум жок, той жешке элдин да чолосу тийбейт. Жакшы болду, бир короо койго койчу жетишпей атты эле, бул экоон алпарып, санап откоруп берейин. Карачач! Бар карындашым, Паизди таап, менин алдыма баштап кел. Коркпой келе берсин, урбайм.

Карачач атасын бир тиктеп алып, анан ордунан туруп, эшикке карай шыпылдап басып кетти.

— Акун, — деди эми депутат мага кайрылып. — Бача, кечирип кой, биз сени бекер эле айыптаптырбыз. Ташмат ака, сиздин сакалыңызды бирден жулса болот го, бирок, улуу кишисиз да.

— Э—э, мына бу да, — деди деректир айыпты мергенге жуктоп.

— Ыманыңды жебе! — деди ага мерген. — Мен башта Акунга эч кандай куном санаган эмесмин. Бар болгону, сага келип, ушундай иштер болуп калыптыр дедим. Десем, сен дароо: «Бул Акундун колунан келет! Акунду карма» — дедин.

— Болуптур эми, иш откон дон кийин кажандашып отурбагыла, — деди Маман, ордунан туруп. — Кана эмесе, туугандар, тарайлы. Мен да жарык жаанда кайтайын...

Баарыбыз сүрүлүп эшикке карай жолалдык. Эшикте эл тарай элек экен. Ал жерге туруп алышып, жанагы эле сөздү сүйлөп жатышыптыр. Кара «Волга» кеткен окшойт, анын ордунда топоздун озу гана турат.

Маман топоздун жанына басып келип, анын токум—толочун оңдоп, чаңпанын күүй баштады. Ангыча болбой, анын жанына, элден кичине коруна басышып, Паиз менен Карачач келип калышты. Копчу лук ал эконо корушуп, кайра жанданышты.

— Азаматсын, Паиз! — деди колхозчу жигиттердин бироо.

— Сен эми, бача, суйунгун, бизден таяк жегенден кутулдун, — деди классташы Садык. — Эх, сенин ордунда мен болуп калсамчы!

— Эш—ш—ек! — деди Маман Паизге, тиштенип. — Окуп, адам болот экен десе, мунун колуна келгенин кор... Карма мана муну! — Маман ага топоздун жылоосун сунду. Паиз аны уруп жибереби деп корккон тур менен жипти колуна алды. — Кел мин.

Маман Карачачты колуктап, топозго мингизе баштады.

— Мен кийим—кечемди алып алайын дедим эле... — деп аран эле каршылык корсотту кыз.

— Кийим—кеченди артыңдан берип жиберешет, — деди — Маман. Эй, Толубай ака, кызыңыздын буюмдарын бироодон берип жибериниз.

— Берип жиберем, берип жиберем! — деди мерген. — Бара бер, кызым.

— Тарт! — деп кыйкырды Маман Паизге. Паиз топозду делдеңдетип жетелеп жоноду.

— Кана, ушул жаштарга бир дуба берип коёлу, — деди мерген алаканын жайып копчулукко кайрылып. — Ылайым, эконо кошо арып, кошо карыгыла, алдынарды бала, артыңарды мал бассын.

— Облоу—акибар! — дешти копчулук, айрымы чыныкласы менен, айрымы оюнтурундо.

— Чампайган байкушум, — деди Маман мергенге. — Жалгыз кызын кайтара албайт.

— Ай, ай, Маман, — деди мерген. — Оозуңа карап суйло. Менин эле кызым кунуолуу бекен.

— Кунажын көзүн сузбосо, бука жибин узбойт.

Уккандар күлүп жиберешти. Айрыкча балдарга жага берди.

— Эйлер, уктунарбы? — деп кыйкырды Садык. — Кунажын көзүн сүзбөсө, бука жибин үзбөйт экен. Ха—ха—ха—ха! Кунажын көзүн сузбөсө...

Маман мага колун сунду.

—Кайыр, Акун.

—Кайыр, — дедим мен.

Маман жөнөп баратып, артына кайрылды.

—Айтмакчы, мен сенин катынды өз колум менен почтага таштап келдим, — деди ал мага.

—Кайсы катымды? — деп таң калдым.

—Ал эмне дегениң? Паизден берип жиберген турбайсынбы?

Эми гана араң эсима тушурдум.

—А—а... — деп койдум.

Маман узап калышкан Паиз менен Карачачтын артынан жоноп кетти. Кат... Кызык, эмне жонундо жаздым экен? Тфу!

* * *

Жол кууш, узун ороонду жойлоп баратты. Жолду эки тараптан тең тоолор ээрчип келатат. Өрөөндө да, тоолордо да таптаза, апаппак кар жатат. Кар бетинде январь айынын ачык тийген кунунун нурлары ойноп—куунап жүрүшөт.

Жолдо кар калың, ошондуктан, машине араң эле ормолойт. Мен ак жолду, ак ороонду, ак тоолорду карап, озумчо ойго батып отурам. Шопур болсо оз рулу менен алек. Шопур — Шарип. Эсиниздеби мени биринчи жолу кыштакка апкелген бала.

Бир маалда кузовдогу балдардын кыйкырык, ышкырыктары угулуп калды.

—Аркарлар! — деди Шарип.

Мен да көрдүм, элүүчакты экен, алды жатым дан чуркап жолду кесип отушту.

—Аркарлар... — дедим мен дагы, артынан суктана карап.

— Эх, азыр мылтык болсочу! — деди Шарип. Кардын калындыгынан туздо аркарлар анча жакшы

чуркаша албай атты. Бирок коп отпой туз да бутуп, алар кырга жармашты.

Машине аркарлардын изин басып отту. Аркарлардан кийин кыйлага чейин суйлошпой бардык. Анан Шарип:

—Агай, сизден бир нерсе сурасам болобу? — деп калды.

— Эмне үчүн болбосун? — дедим.

— Шаарда, Фрунзедесиз динс уйгөн кызьвдыз барбы? Мен жылмаюуга аргасыз болдум. Кийин, кичине ойлонумуш болуп туруп:

— Бар, — деп койдум.

— Сулуубу?

— Сулуу.

— Абдан сулуубу?

— Абдан сулуу.

— Мына мунчалык барбыс улуулугу? — Шарип мандайына жармаштырылып коюлган бир сулуу кыздын фотопортретин корсотту.

Мен эми гана эскигру зовиктинка бинасынын ичи жык сулуу кыздардын сурөттөрүнө толуптрганын байкадым. Сүрөттөр артурдуу журналдардан кесилип алыныптыр, кыздарар туркунулуттардан экен, бирок баарысы теңжаш, сулуу.

Мен жылмайып коюп, Шариптин суроосуна жооп бердим.

— Жок, — дедим, — менин кызым мындан сулуураак. Ал булардын баарысынан сулуу.

— Эх! — деп Шарип ушкуруп койду. — Сиз кандай бак—тылуусуз! Бирпас туруп, ал дагы суроо берди.

— Айтмакчы, сиз мынабу кызды тааныйсызбы? — Ал дагы жанагы суротту корсотту. — Фрунзеде жашайт.

— Бул кыздыбы? — деп ойлонумуш болуп калдым. — Өнү тааныш... Токточу... Жок, тааныбайт экенмин.

— Институтта окуйт. Мединститутта. Жакшы окуйт. Жалан бешке. Активист, ар турдуу кружокторго катышат. Бекеринен журналга суротун басышпайт да.

— А сен кайдан билесиң буларды? Журналдан окулдунбу?

— Жок. Журналга суроту гана басылган. Калганын ал озу жазып турат.

— Сен, эмне, аны менен кат алышып турасыңбы?

— Ооба. Ал ото жакшы кыз.

— Мм... А мына булар мененчи? Булар менен да кат жазышып журбо?

— Жазганмын. Бирок алар жооп беришкен жок. А бул кыз жооп берди. Жакшы кыз.

— Аты ким?

— Айгул. Жакшы ат, ээ? Институтту буткондон кийин дейт силердин Памиринерге доктур болуп барам дейт. А мен кой, булкелбегин деп угуттоп атам.

— Эмне учун?

— А бизге келип эмне кылат? Бул жердин эмнеси жакшы? Мына бул тоолорубу? Анан устуно Фрунзедей чон шаарда жашаса. Эх, жакшы да силердин шаарынарда, агай...

— Эмнеси жакшы?

— Баары. Баары жакшы. Мисалы, ал жерде ар куну киного, театрга, танцыга бара аласын. Жакшы кийинесин, кроватта уктайсың. Жок, ал жакта турмуш таптакыр башкача.

— А сен өзүң шаарда болгонсуңбу?

— Жок.

— А эмне учун барбайсың?

— Барам. Биротоло кетем. Айгул да чакырып атат. Бир гана эжем жонотпой атпайбы.

Балдардын бироо кабинаны тарсылдатып калды. Шарип машинесин токтотту да, башын чыгарып туруп:

— Эмне болду? — деп кыйкырды.

Ангыча кабинага алтынчы класстын бир окуучусу басып келди. — Агай, мен ушул жерде калам, — деди бала мага.

— Эмне, келип калдынбы? — деп сурадым.

Бала башын ийкеди. Эки жагымды карасам, айыл корунбойт.

— А уйун каерде? Эчтеке жок го бул жерде?

— Булардын отогу тээтиги жылгада, — деди Шарип. — Тээтиги эки топоз жургон жерде. Кордунузбу?

— Жакшы кал эмесе, — дедим бал ага. — Эсинде болсун, он экинчи январь куну мен сага келем, даяр болуп тургун.

— Он экинчи куну ушул жерге чыгып, машинени кутуп тургун, тушундунбу? — деди Шарип да, кошумча болуп.

Бала башын ийкеди да, бурулуп, аппак талаа аркылуу эки топоз оттоп жургон жакка карай бет алды. Мен анын далысына бор менен жазылган «жинди» деген жазууну коруп, жылмайып калдым.

Машине кайрадан ордунан козголду.

Биз канчалык нарылаган сайын, кар калындай берди. Бир орго келип, машинебиз такыр журбой калды. Биз, Шариптен башкабыз, баарыбыз жерге тушуп, донголоктордун астына таш, кум, чоп — колубузга урунган нерселерди таштап отуруп, аран дөңгө чыгардык. Дөңдө кайрадан машинеге отура баштадык. Садык гана тушкон жок.

— Сен эмне чыкпайсын? — деп сурадым мен, колумду арчып жатып.

— Мен үйүмө келип калдым, агай, — деди Садык, башын шилтеп. Мен Садык баш шилтеген жакты карап, тээ алыста жылганын оозунда турган уч боз уйду кордум. Боз уйлордун алдында ат байлануу турат, бир нече кой жүрөт.

— А—а, анда бар, — дедим.

Кийин бутумдун карын кагыпкагып, кабинага кирип отурдум.

— Агай биздикине барып, чай ичип кетиңиз, — деди Садык.

— Ракмат. Башка жолу, — дедим.

Машине козголуп, Садык ордунда калды. Ал кузовдогу теңтуштарына кол булгады да, боз уйлар тарапка бет алды. Мен кабинанын терезесинен анын кантип талаанын калың карын жиреп баратканын карап отурдум. Ушу тапта козумо башка бир нерсе урунду: боз уйлордон бир аялдын карааны болунуп чыгып, баланы утурлай жоноду. Аял жай баспастан, чуркап келатты. Кар дын калыңдыгы ага чон тоскоол болуп атты, ал улам мудурулуп, жыгылып, кайра туруп кетип жатты.

— Апасы, — деп койду Шарип.

Мен да ушундай го деп ойлодум эле. Машине улам узап эне— бала бири—бирине жакындап келатышты. Акырындап, алардын караандары кичирейип, апаппак, жылаңач талаада эки тоголок топ гана бирин—бирин коздой тоголонуп келаткансыды. Коп отпой талаанын орто жеринде ал эки топ бири—бирине кошулушуп, бир топко айланды. Ушул учурда машине чукул бурула берип, ал топ да коздон кайып болду...

Кеч кирген ченде биз бир дөңсөөгө чыга берип, кең өрөөнгө туш келдик. Карангы кирип калган болучу. Өрөөндөгү дөңсөөлөрдүн жана ороонду курчаган тоолордун чокулары гана козго урунат. Асманда бирин—серии жылдыздар чыгып, тоо артынан айдын жалыны көтөрүлүп келатат.

Жол таптакыр карга сиңип кетти. Машине аран эле жылып калды.

—Бул каргыш кеткен ороонго дайыма кар калың туш от, — деди Шарип.

Бир маалда машинебиз таптакыр карга тыгылып калды. Шарип удаа—удаа газ берип, согунуп да эчтеке кыла албай койду.

Акырында ал кабинадан чыгып, машинени бир айланып келди.

—Агай, машине мындан ары бара албайт, — деди ал.

—Анда, эмне кылабыз?

—Жөөкетебиз. Койчумандын өтөгүнө чейин үч—төрт километрче калды.

Мен кабинадан чыгып, кузовдун артына келдим. Кузовдо бир эле окуучу, Койчуман гана калган болучу.

—Койчуман! Абсаматов!

Менин чакырыгыма Койчуман жооп бербеди. Шарип моторун өчүрүп, кузовго чыкты.

—Эй, сен тирүүсүңбү? — деп кыйкырды ал.

—А—а, — деген Койчуман дын уну угулду.

—Анда туш, жоо кетебиз.

Койчуман жерге тушту, а Шарип кузовдон эски тошок алып, моторун оропчулгады.

—Кандай, ушугон жоксунбу? — деп сурадым мен Койчум андан.

—Жок, агай. Чопко комулуп ал дым.

Биринчи болуп Шарип жолго тушту. Ушу тапта ай тоонун чокусуна чыгып, анын муздак нурлары тоолордун жана ороондун карларына себиле баштады.

Бир топко чейин үчөөбүз унсөзсүз жүрүп отурдук. Анан, кокусунан эле, Койчуман кыйкырып калды:

—Каратыла, карышкыр баратат!

Карасак, чын эле, бизден коп алые эмес жерде бир жаныбар баратыптыр.

— Ал карышкыр эмес, эси жок, тулку, — деди Шарип. Кийин тулкуго карай кыйкырып, ышкырып кирди.

Бирок, тулку корккон жок, ал кыйла жерге чейин жортуп барды да, анан токтоп, биз жакты карап туруп алды.

* * *

Биз келген оток чон добонун тубундо экен. Айдын жарыгында коп сандаган койлор, топоздор ыкшалып турушат, торт—беш боз уй дүмпүйөт. Үйлөрүндө кишилер али жатыша элек экен, алардын тундукторунон учкундар чачырап, тутундор созолонот. Бизди абалаган иттер тосуп алды.

— Силердин үйүңөр кайсы? — деп сурадым Койчумандан.

— Мана бул четтегиси, — деп жооп берди Шарип, Койчуман дан озунуп.

— Жок, — деди Койчуман. — Биздин уй корунбойт. А мына бул жерде болучу...

Койчуман кардын бетиндеги тогорок кара жерди корсотту. Ушул учурда четки уйдон кичинекей киши чыга келди.

— Кимсинер? — деп кыйкырды ал ичке ун менен.

— Бизбиз, жезде, — деп жооп берди ага Шарип. Анан мага кайрылып тушундууро кетти. — Бул Берди деген запперме, менин бир тууган эжемдин күйөөсү.

— Э—э, бул Акун агай го? — деди завферме мени таанып. — Бу сизди кайдан шамал учуруп келди бул жакка?

— Каникулга тарадык, — дедим мен, анын сунган ысык колун алып. — Окуучуларды үйлөрүнө жеткирип жүрөбүз.

— Ушул суукта үйүңүздө эле отурбайсызбы, — деди завферме. — Балдар өздөрү деле жетип алышат эле да... А—а, бул сенсинби, Койчуман? Мен кечээ сенин ата—этенди Белге кочуруп жибердим. Тол башталып, ал жерде киши жетишпей атат. Белге, албетте, сен бара албайсың эми: машине бара албайт, а улоо болсо жок. Эчтеке эмес, сен каникулунду менин уйумдо эле откоруп, ушул жерден кай—тып кете бер. Кана, үйгө жургуло эмесе.

Мен ындыны очо тушкон окуучумду ийнинен алып, уйго карай жетеледим. Завферме жугуруп барып, эшикти түрө көтөрдү да, уйунун ичине башпагып, бир нерсе деди.

—Кана, агай, ичкери кириниз, — деди анан жаныдан. Мен өтүгүмдун карын таза лап, кийин, ийилип—бугулуп,босогону аттадым.

Үйдө отуз жаштардагы, ыманы ысык, жоошмомун корунгон аял шашып—бушуп бизге тошок салып атыптыр.

—Арыбаныз, — дедим мен, кичине башымды ийип.

—Бар болунуз, — деди аял, оор билериктүү эки колун кокурогуно алып жана сыпайы жылмайып. — Келиниз. Торге отунуз.

Мен дагы бутумду карадым.

—Эчтеке эмес, ото бериниз, — деди аял.

Мен торге отуп, мандат урунуп отуруп калдым. Менин жаныма Шарип келип отурду. Ал дароо буттарын сунуп, аркабыздагы жыйылган жүккө желоно кетти. Эн артыбыздан Койчуман кирди.

—Арыбаныз, — деди ал, кадыресе.

—Бар бол, айланайын, — деп аял анын мандайынан койду.

—Кана эмесе, оомин! — деп завферме алакаңдарын жайып калды.

Баарыбыз бата кылдык.

—Куш келипсиз дер, — деди аял.

—Кудай кушбак кылсын, — дедим мен.

Кийин аял ордунан туруп, эшикке чыгып кетти.

Мен уй ичине назарымды салдым. Үйдун ичи памирдин бардык боз уйлорунун ичине окшош экен: ортодо темир печке, анын найы түндүктөн чыгат; торде тошок жыйылган; кыбыла тарапта бети кештелуу чачык менен жабылган сандык, а сандыктын устундо коп сандаган чынылар, пиалалар, транзистор, саат жана шишелүү чырак сыяктуу буюмдар тизилип коюлган; эшиктен кире бериште кичине—кей тосмо кылынып, тосмонун ичинде он чакты козу жатат, а козуларын алдына бир тутам чоп байлануу турат.

—Кана, мен айтканды аткардыңбы? — деп сурады завферме Шарипке кайрылып.

— Мен райпого бар дым, — деди Шарип. — Бироо да али сатылбаптыр.

— Оозуна май! — деди завферме суйуяуп.

— Бирок, алам дегендер коп экен: КараКолдун башкармасы, Ран— Колдуя завмагы, Мургаптын чайханачысы... Коп. Бирок, чоңдор, адегенде алдыңкы чабандарга, баатыр энелерге, депутаттарга сатабыз, а силер ошолордон ашса гана аласынар деп турат имиш.

— Э, кудай—эй, — деди завферма алакандарын ушалап. — Бир мага боорун ачып: «Ал, Берди! Сен дагы менин бир кулумсун» — деп жиберсең экен... Агай, сиз билип атасызбы биздин эмне жонундо суйлошуп атканыбызды?

— Мен кайдан билейин.

— Иш мындай, — деди Берди. — Биздин районго беш «Урал» мотоцикли келиптир. Мен ошолордун бироон сатып алайын деп атам. Бирок, угуп атпайсызбы, мага окшогондорго сатышпай атат. Шондуктан, бир амал ойлоп таап атам. Биздин колхоздо бир Осмон деген койчу бар. Ошонун аялы ушул айда онунчу баласын торойт, мындайча айтканда, баатыр энелердин катарына кошулат. Мен ошол аялдын наамына алганы жатам. Түшундүңүзбү?

Мен башымды ийкедим.

Эшиктен тезек которуп завферманын аялы кирди.

— Сизди Калык ава чакырып атат, — деди ал куйоосуно.

— Байбиче, Осмондун балдарына чай, кант дегендей нерселерди даярдап койчу, эртең менен барып, бир кабар алып келейин, — деди завферма, анын айтканына этибар бербестен.

— Э ботом, кечээ эле барып келбеңизби? — деди аял, кичине нааразылык менен.

— Барсам эмне болуптур? — деп куйоосу ороюраак жооп берди. — Ал катын ар кандай саат, ар кандай куну ээн өрөөндө калып кетпегей элек деген коркунучту мен анын жузүнөн көрө алганым жок. Койчумандын мунусу кайра мага жөлөк болуп атты.

Биз бирде дөбөгө чыгып, бирде даты паска тушуп жүрүп отурдук. Жол башчы — Койчуман.

—Эй бала, сен деги биздин каякка баратканыбызды билесиңби?
— дедим мен бир маалда, ага кичине кыжырым келип.

—Менимче, туура эле баратабыз, агай — деди Койчуман, билбейм, актанып айттыбы, же мени жуванткысы келдиби.

—Туура баратканыбызды каяктан билесиң сен, торт к адам жер деги тоо коруябойт? — дедим.

Бул чын эле.

—Агай, уй! — деп кыйкырды Койчуман, кокусунан, мага жооп бериштин ордуна.

Карасам, ырас эле, бизден эки арым жерде боз уй турат. Мен суйунгонумон аптыгып кеттим. Дароо уйдун эшигин таал, ичкери балшактым. Козумо жыйырма чакты козу, усту жабык эки бешик урунду. Киши аттуу коруно бербеди. Мен оз окуучума суроолуу карадым.

—Бул жерде дагы уй болуш керек, — деди Койчуман. Биз эки жагыбызды элендеп, нары бастык.

—Жымжырт, — дедим мен. Ошол замат туман дын ичинен:

—Кимсинер? — деген аял дын уну угулду.

Жалт карасам, жан жагыбызда алтымыштарга барып калган, узун бойлуу, арык аял туруптур. Жүзү түнтүрөөк капалуураак. Ал, негедир, жоон чылбыр суйроп алыптыр, а чылбыр дын экинчи учу корунбойт.

—Мен мугалиммин, — дедим аялга. — А бул болсо, менин окуучум. Биз Белге баратабыз.

—Белге бугун жете албайсыңар, — деди аял. —Жүргүлө.
Биз аялдын артынан ээрчидик.

—Бул жерде, эмне, бир эле уй барбы? — деп сурадым аял дан.

—Эмне учун бироо? Он, — деди аял. Ал мурдагысындай эле арканын суйроп баратты.

Коп отпой, чын эле, бир уйго туш келдик. Бул жанагы биз тапкан уйдон башка эле. Аял уйдун эшигин которуп, ичкери башпакты. Мен анын ийнинен ашыра карап, тордо отур ушкан уч—торт жашаар эки кызды көрдүм. Кыздар көкүрөктөрүнө чейин тошокко оронуп алышыптыр.

— Патма эже, апам качан келет? — деп сурады бироо, ыйламсыраган үн менен.

— Азыр келет, — деп жооп берди да, аял эшикти жаап койду. Биз андан нары кеттик. Экинчи уйдо жети жашар чамасындагы кыз бешик тербетип отуруптур. Өзү абдан ушул алган.

— Уктай элекпи? — деп сурады Патма эже андан. Кыз башын чайкады. Аял эшикти жапты.

— Булардын ата—энелери кайда? — деп сурадым мен аялдан.

— Кой издеп журушот, — деди аял, андан нары басып. — Бугун тун до койлорубуз короодон чыгып кетиптир.

Бул жолу аял издеген уйун дароо эле таба бербеди. Ал адегенде, алды жакка, анан кайра артына басып келди. Токтоп, бир нерсени тыншап да корду. Эчтеке кулагына кирбеди окшойт, турган жеринен кыйкыра баштады:

— Берди! О, Берди! Тумандын ичинен жаш баланын:

— А—а? — деген уну угулду.

— Отура бер. Үйдөн чыкпагын! — деп буюрду ага аял.

— Патма эже, печкеге от жагып алайынбы? — деп сурады бала.

— Жен отургун! Отун жок, — деп койду аял.

Бала дагы бир нерсе дегенсиди, бирок аял ага кулак салган жок. Эми аял колундагы арканын кулачтап жыйнай баштады. Бирок, жыйган сайын озу аркан ды ээрчип, алдыга кетип баратты. Койчуман аялдын оюн туш ун дубу, анын алдына отуп, аркан ды кубалап, тумандын ичине кирип жоголуп кетти.

Аркан абдан узун экен. Анын учуна жеткенче, аял экеобуз эки жуз метрдей жол баскандай болдук. А аркан дын учу бир боз уйдун эшигине байланып коюлуптур. Аял уйдун эшигин котеруп, мага:

— Кана, кир, — деди.

Мен ичкери кирдим. Койчуман эчак печкенин алды нда олтуруптур. Андан башка, менин козуме биринчи болуп, уч бешик, бир коген козу урунду.

— Торге от, — деди аял мени. Анан печкеге жабышып жаткан Койчуманга кайрылды. — Чык сен дагы. О, от жок, печкеде жабышканың менен! Кечээтен бери жата элекмин. Бут еток боюнча отунубуз тугонуп калды.

Ошенткени менен, аял колундагы арканын жерге таштады да, отуруп, печкенин эшигин ачты. Печкеде, жагыш учун даярдалып коюлган бир тутам куурай, а куурайдын астында газетанын айрындысы бар экен.

Аял Койчуман ды, анан мени бир карап алды. Бизэкөөбүздүн тең суукта беттерибиз көгөрүп, сары түктөрүбүз чыгып калган.

Аял өзүнчө үшкүрүнүп алды да, кийин чөнтөгүнөн күкүрт алып чыгып, печкедеги газетага от койду.

* * *

Мен иттин үргөнүнөн улам ойгондум. Боз үйдүн ичи кыйла жылып калыптыр. Чырак күйүп туруптур. Койчуман уктап атат. Бешиктеги наристелер дагы. Ал аял көрүнбөйт. Даты бир нерсени байкадым: эшиктин кире беришинде жаткан тааныш аркан, жыландай жылып, эшикке чыгып кетип атыптыр.

Мен ордуман туруп, эшикке чыктым. Тун кирип калыптыр. Айлана баягыдай эле коюу туман. Гывандап кар жаап жатат.

Эшиктин оозунда бирпас туруп, кийин жерде сойлоп бараткан арканды колума алдым да, анын жетеги менен алдыга бастым. Коп отпой, аркан мени аялдын алдына алып келди. Аркан дын учу аялдын белинде экен. Аялдын ко лун да узун факель. Дөнүрөөк жерде туруп алып, кайдадыр бир жакты карап, аял ал факелди булгалап атыптыр. Аялдын алдына келер замат кулагыма конгуроонун «дын, дын» деген назик үнү, койлордун маараганы, кишилердин күңгүрөп сүйлөшкөндөрү угулду. Карасам, жакын эле жерде, бизге карап, коп сандаган факелдер жылып келатышыптыр. Бирпастан кийин аял экөөбүздүн ар жак, бери жагыбыздан койлордун жайык дарыясы атып ото баштады. Факелдердин астынан кишилердин солочоттөрү көрүндү, алардын башаламан сүйлөгөн сөздөрү дааналанды. А сүйлөшкөн сөздөрү «кош, кош», «тос, тос» менен гана чектелип атты.

— Биздин үйгө кирип, жылынып алгыла! — деп кыйкырды аларга аял.

Ошентип коюп, озу биринчи болуп уйуно карай басып кетти. Анын артынан коп сандаган факелдер ээрчип жонөштү. Үйгө жетишкенден кийин, алар биринин артынан бири жерге ташталып, а аларды которгон

кишилер ичкери кирип кетип жатышат. Эки—үч факел койлордун үстүнөн ары—бери каалгып сүзүп калды.

Мен кыйлага чейин эшиктин оозунда, кардын үстүндө үйүлүпфакелдердин жанында тур дум да, акырында

ушул кетип, ичкери кирдим.

Үйдүн ичи кишите толуп чыгыптыр. Отуруга жер жок, босогонун оозунда туруп калдым. Мени эч ким байкабады.

Баарысы унчукпай, үңкүйүп отурушат. Көрүнүштөрү жүдөңкү — чарчаган, ач калган, үшүгөн. Булардын ичинде карысы бар, жашы бар, аялы бар, эркеги бар. Кокусунан, алардын арасынан озумдун тааныштарымды коруп калдым: бир катарда Паиз, Карачач жана Маман отурушуптур, абдан сүйүнүп кеттим. Бечараларым... Үчөө тең кыйла өңдөрүнөн азып калышыптыр. Же мага ошондой көрүнүп аттыбы.

—О кокуй, мейман босогодо туруп калган турбайбы! — деп калды ушу тапта печкенин оту менен алек болуп аткан Патма эже. — Кана, орун бошоткула!

Отургандар мени эми көрүштү.

—Акун! — деп кыйкырды менин депутатым.

—Агай, торге өтүнүз, — дешти Паиз мен Карачач. Отургандар жол беришти. Мен депутаттын жанына барып отурдум.

—Жол болсун? — деди Маман. — Кантип келип калдын бул жерге?

—Каникулга тарадык, окуучуларды үйлөрүнө жеткирип журом, — дедим, дале капарсыз уктап жаткан Койчуман ды корсет ул.

—А—а, Абсамат чалдын баласы турбайбы, — деди депутат Койчуманды таанып.

—Мунун ата—энеси азыр Белде, — деди Паиз. — А Белге бара албайсынар, агай.

—А эмне учун?

—Белге чейин бир ашуу бар. Азыр ашуу бекип калган.

—Эчтеке эмес, — деди Маман. — Биздин уйдо дем алып, анан мектебинерге кайтып кете бересинер. Абдан жакшы келипсин. Ала! — Депутат Патма эжеге кайрылды. — Кел, казанынды асып жибер, кой. Ата! — Атасы куп—куу сакал—муруту бар, чоң чал экен. Ал таспи

тартып отурат. — Бул жигит Фрунзеден келген мугалим. Мен ап— келгенмин. Абышка мага араң эле башын ийкеп койду.

Депутат белинде байлануу турган чоң бычагын кынынан сууруп чыгып, а отугунун кончунан кайрак ташалып, бычагын кайрап кирди. Мурдагы арып—чарчап отурган туру таптакыр езгерулду.

—Кана, айтчы, турмуш—акыбалын кандай? — деп сурады ал.

—Рахмат, тузук эле, — дедим, ушунча кишилер отуруп, создун мен жонундо эле болуп атканына кичине корунуп.

—Эч ким таарынткан жокпу? Таарынтса айтып кой, мен таарынткан киши менен сүйлөшөм. Памирде мени менен эсептешет! Райком, раисполкомдон тартып... — Ушул учурда кишилер ордуларынан козголушуп, бир—бирден чыгып кете башташты. — Э—э—э! Бу каякка жөнөп калдыңар? Мен кой сойгону атам, отуруп эт жеп кеткиле.

—Кана, Маман, үйлөрүбүзгө баралычы, — деди эркектердин бироо. — Бу бала—чакаларыбыз эмне болду...

—Эмесе, эт бышканда чакырмам, келгиле, — деди депутат.

—Болуптур эмесе, агай, — деди Паиз. — Жакшы туш коруп жатыңыз. Саар менен биздикинен чай ичип кетиниз.

—Кокус, кирбестен кетип калбаңыз, — деп кошумча болду Карачач.

—А силер эмне коштошуп атасыңар? — деди аларга Маман. — Же, силердин да үйүнөрдө ыйлап аткан баланар барбы? Калып, кызмат кылгыла. Карачач, жеңеңе жардам бер. Эй, тур эми ооктоп отура бербестен! — деди ал, бешиктеги баласын эмизип о турган келинге. Аялы экен корсо. — Паиз, мени менен жур.

Экоо чыгып кетишти.Үйдөгүлөр да ишке киришишти: Патма эже печкеге казанасып, оттуулуулата баштады; келин супурасын жайып, камыр гакамурду; Карачач эки чакакарман, уйдон чыгып кетти. Чал экообуз гана тордо чойкоюп, ишсиз, унсозсуз отуруп калдык. Карасам, чал да, тасписин тартканды коюп, ургулоп баратыптыр.

Бирпастан кийин, тыштан Карачач кирди. Анын эки колундагы эки чакада чокчо кар бар. Карачач чакалардагы карды казанга оодарды. Чоң казандын ичи толтура кар болуп калды...

* * *

Тун ортосунда мени кимдир бироо турткулоп уйкудан ойгото баштады.

— Эй... Эй...

Козумду ачсам мандайымда Маман турат. Кийимчен.

— Эмне болду? — дедим.

— Чш—ш—ш! — деди Маман, соомойун оозуна басып. — Акырын суйло, чалойгонуп кетет. Тур...

Мен ойдо болдум. Үйдөгүлөрдүн көпчүлүгү уктапатыптыр. Он жагымда чал менен кемпири жатат. Сол жагымда — Койчуман. Койчуман дын нары жагында Маман дын зайыбы бешигин кучактаган калыпта, үргүлөп отурат.

— Эмнеге ойготтуң? — дедим мен, эчтекеге түшүнө бербей. Мурдагыдан үнүмду пас чыгардым.

— Арак ичебиз, — деди Маман.

— Талкан экенсиң арак ичер маалды, — дедим да, кайра ор дума жатмакчы болдум.

Бирок Маман ийнимден кармап калды.

— Жок, жок. Мен сени, мейман деп, сыйлаган атпаймынбы.

— Эртең менен.

— Эртең менен болбойт. Чал ичирбейт.

Мен аргасыздан, устумо тонумду жамынып, тошогумдун устундо отуруп калдым.

— Кана, баягы аракты алып чык, — деди депутат аялына.

Аялы ойдо болоюн деди эле, баласы ыйлап берди.

— Өзүңүз эле ала коюңузчу, — деди ал күйөөсүнө.

— Каерге каткансың?

— Жундун ичинде.

Маман акырын атасы менен апасынын устун онаттап отуп, тирелип турган каптын ичине колун салдыда, бир шише арак алып чыкты.

— Коптон бери с актап жур дум эле, сага насып кылган экен, — деди ал мулундал.

Ал печкенин алдына дасторкон салды, эт кесип койду. Кийин эки чай пиалага толтура арак куйду да, бироон мага сунду.

— Кана, эсенчилик учун.

— Мынча коп куясын?

— Эч нерсе эмес. Кеттик.

Экөөбүз тең ичип жибердик. Менин демим кыстыга тушту. А Маман эчтеке сезбеди.

— Ысытмасы кайталекпи? — деп сурады ал аялынан, эттен жегенче.

— Кайтпай атат, — деди аял.

— Ылыгыраак орогун, тан атканча кайтып кал ар... Эми сен отура тур, бача, — деди Маман мага. — Мен бир койлорумду аралап келейин.

Ал кире бериште илинип турган ташпанарды алып, чыгып кетти.

Мен бешик терметип, ургулоп отурган аялдын алдында жалгыз калдым. Ичилген арак бат эле мени кайл кылып койду. Бироо менен суйлошкум келди. А Маман кире бербеди. Кутуп, кутуп отуруп, акырында чала—була кийинип алып, сыртка чыктым. Чыгып эле эшиктин алдында ыкшалып жатышкан койлорго урундум. Койлорлун арасын да ары—бери каалгып Мамандын ташпанары жүрөт.

Мен койлорду жирен, чатыштап—мудурулуп отуруп, Мамандын жанына келдим. Ошол учурда Маман, жаныдан эле жерге тушкон козуну таал алып, анын чоп—чарын чарайнасынан тазалап отуруп калды. Мен анын жанында кыйла ундобой турдум да, анан:

— Эй, Маман, — дедим. — Эмне учун ушу каргыш тийген Памирди таштап, башка жакка көчүп кетпейсиңер?

Депутат ишин токтотуп, мени тан калып карап калды.

— Памирди таштап? А эмне учун?

— Мм... Бир жакшыраак, өзүңөргө туруктуу уйжай куруп, жер айдап, эгин—тегин эге турган жерге барып отуруктапш айсынарбы ?

Депутат мурда эч качан мындай созду укпаса керек, баштагыдай мени анкайып карап тура берди.

— Мен сени анча түшүнбөй атам, — деди ал, моюнга алып. — Эмне, сенин оюңча, биз жаман жашап атабызбы?

— Анан жакшы жашап атасынарбы? Жайын—кышын боз уйдо...

— А сага боз уй жакпайбы? Хэ... — Депутат козуну эиесине эмизе баштады. — Боз уйду жактырбаган кыргыз ды биринчи жолу көрүшүм.

— Мен дагы... — дедим. Шашкандыгыман аптыгыпкетипаттым. — Мен дагы боз уйун мактабаган бир дагы кыргызыкөрө элекмин. Кыргыз дайыма боз уйун мактайт, дайымааны менен сыймыктанат. Дайыма.

Бирок, мен, эмне үчүн бул жерди таш—керек экенин да билбейм... баягыдан демим сууй тушуп, унчукпай турупкийин Маман козуну колтуктап ордунан пси уйго кире ли, — деди ал. артынан ээрчидим.

* * *

Биз Койчуман экөөбүз Белге барбай калдык. Эртеси куну эртен менен Маман бизди бир тоого мингизип, келген жолубузга салды. Бирок, тоочон завферме Бердинин айлына чейин гана келдик. Мамандын айтуусу боюнча, бул жерде завферме бизге башка улоо таал берип, а тоону кайра артына жибереш керек эле, анткени, тоо — Мамандын айлындагы отунсуу ташып турган бирден—бир улоо экен. Тилекке каршы, биз завфермени таппадык, а бугун да баягы айткан коп балалуу аялдан кабар алганы кетип калыптыр. Ошентсе да, тоону анын отогуну таштап, калган жолго жоо жонодук.

Кыштакка кун батканда келдик. Кыштак ичи жым—жырт экен. Кочодон бизге эч ким учураган жок. Койчуманды жатаканасына жеткирип, анан оз уйумо кеттим.

Үйүмдө мени бир кызык иш кутуп туруптур: эшикти ачайын десем, эшик ачык; ичкери кирсем, чырак куйуп турат; печкеге от жагылган; анын устундо чай кайнап атат; а уйумдун ичи таптаза, менин бар болгон буюм—кечелерим иреттелген, оз ордун тапкан; анан эң кызыгы, менин жаман чемонданымдын жанында бир жакшы чемодан жатат. Менин таң калганымды айта корбонуз. Оюм ар жакка кетти, бирок, ал чемондандын ээси ким экенин такыр жоруй албай койдум. Эгер ушул учурда завуч кирип келбеген болсо, кутуп турбастан, эшикке чыгып, бироо—жарымдан муну сурап келейин деп калдым эле.

— Тан калып турасызбы? — деди Мамыт ака жылмайып.

— Таап сурадыңыз, — дедим.

— Сизге бугун Фрунзеден бир кыз келди.

— Айша! — деп кыйкырып жибердим. — Каякта журот ал?

— Азыр эле магазин тарапка кетпараткан.

Мен башка созго келбедим. Ошол замат уйдон атырылып чыгып, магазинге карай чуркадым. Ордо аянтына жеткенimde алдымдан бир караан чыкты. Карасам, ошол экен. Бир кучак кылып, кагазга оролгон бир нерселерди которуп алыптыр. Мен озумду таанытып—тааныта койбой, аны белинен кучактадым да, ордумда тегерете баштадым.

—Акун! — деп кыйкырды Айша кубангандан. — Токтой тур жинди, баарын чачтың!

Чын эле, сатып келаткан нерселери колун ал тушуп, жерге жайнал калды.

—Айдыным, — дедим аны жерге коюп, мандайынан ооп. — Айдыным...

Айша да мени бир ооп алды да, анан о тура калып, жерде жайнап жаткан чай, кант, печенье, консерваларын терип кирди. Мен даты ага жардамдаша кеттим. Ушул учурда мен сүйүнүп гана аттым. Айшанын эмне үчүн келгени, эми экөөбүз эмне кыларыбыз жөнүндө ойлоп дакойбодум. Жөн гана сүйүнүп аттым. Көрсө, Памирге келгенден бери, жалгызсырап, куса болуп бүткөн экенмин.

—Уят эле тиги карап турган кишилерге, — деди Айша. Карасям, магазин дин жарык босогосунда директор,

магазинчи, мерген — үчөө бизди унчукпай тамаша кылып турушуптур. Мен алар үчүн атайы Айшаны даты бир жолу өөп койдум.

—Айдыным...

1973

Азыр ал кыштак жок. Алтымышынчы жылдары колхозаньга үйлөрүн, өрүктарларын, ойкырларын бульдозере үздаруп, жылсайын сары тамеки эгилип турчу түптүз талаага айлантыд салган. Кыштак Памир—Алай тоолорунун этеп шдеэле. Тоолордункокту—колотунан куралып чыккан эки дарыянын батыш жана чыгыш жак четинен жяндат төтүүчү. Дарыялардын ар биринде он догон жыгач көпүрүктөр, беш—алтыдан таш тегирмендер болотурган. Тынчылык жана токчулук мезгилдерде дайыма көпүрүк—төрдун үстүндө эшек, атына жапмаарткан, жеийиниңде куржун,кабыбар элкөрүнүп,тегирмендер кышын—жайын түруптурчу.

2. HİKÂYELERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI

2.1. IRMAKLARIN UĞULTUSU

Şimdi orada köy yok. Altmışlı yıllar kolhozu; onların evlerini, erikliğini, ovalarını buldozerle her yıl tütün ekmek için dümdüz tarlaya çevirmiş. Köy, Pamir Alay dağlarının eteğindeydi. Dağlardaki buzlardan eriyip akan iki ırmak onun doğu ve batı tarafından geçer. İrmakların her birinde ağaç köprüler, beş altı tane taş değirmen vardı. Huzurlu ve refah içindeki zamanlarda, daima köprülerin üstünde eşeğine, atına yük atan ya da hurç götüren insanlar görünürdü. Değirmenler ise kışın ve yazın sürekli çalışırdı. Kışın ırmaklar donar, ilkbaharda ise donan buzlar eriyip küçük köyün üstünü kaplar gibi olurdu. Dağlar, aşağıya doğru sürünen iki ejderhaya benzerdi. Köy halkı, ilkbaharda onların gürültüsüne uyanırdı. Şimdiyse o ırmakların adı yok. İki ırmak birleşerek büyük bir ırmak olmuş. Pamir Alay dağlarının eteklerinden çöle yönelerek doğudan batıya kadar akıyormuş. Kolhoz, onların eski yatağını bozmamış. Eski yatak; benekli taşlar, çalılık, kuşburnu, yaban gülü dolu ıssız bir yere dönüşmüş. Söğüt, kuşburnu, yaban gülü arasında eskisi gibi bülbül yuva kurmuş; keklik, sülün, tavşan gibi hayvanların yuvaları çoğalmış. Kolhoz köprülere dokunmadı. Ama önceki gibi önem verilmediği için onların bazıları yıkılmaya başladı. Bozulmayanları ise yazın güneşte yanmış, kışın soğukta donmuş; susuz kanalın üzerinde kararmış ve yok olmak üzereydi. Artık köprülerin üstünden geçmeye korkuyorlar, çünkü çürük ağaçları kırılacak gibiydi. Bazen birbirlerini kovalayan çocuklar oynayarak, sarhoşlar ise korkmadan geçebiliyorlar.

Değirmenlerin kaderi de köprülerinkine benziyor ama değirmenci değirmenini bozmadı. Bozsaydı zaten ne yapabilirdi ki? Şimdi kaldığı kasabada değirmen gerekli değildi. Çünkü un kasabada bir dükkânda çuval çuval satılıyordu. Ayrıca değirmeni çalıştırmaya su yetmiyormuş. Yani değirmen çalışmadığı için arkalarına bakmadan değirmeni öylece bırakıp yaşamaya başladıkları kasabaya geldiler. Aradan çok vakit geçmemesine rağmen eski evlerinin demirleri çürümüş, ağaçları kurumuş, taşların yanında otlar büyümüş ve ev bir harabeye dönmüş. Bazen rüzgârdan açılıp kapanan kapıdan kuşlar ve diğer hayvanlar içeri girer, güneşin sıcağından ve kışın soğuşundan kaçıp orda kalırlarmış. Değirmen eski hâlimden hiç bir şey kaybetmemiş. Tabii ki suyu olmadığı için çalışmıyor ama suyu olsa çalışırdı. Bu değirmen, çolak Ormon'un değirmeni...

Halk buradan taşındığında o gitmedi, yurdunu terk etmedi. Değirmen, onun yaşadığı evi, emek verdiği yer; değirmencilik ise elinden gelen iş, sevdiği meslekti. Kasaba da ona kalacak bir ev de çalışacak bir iş de yoktu. Bir vakitler kolhoz ona acıyıp “Tek odalı, bir başına yetecek bir ev yapıp verelim.” dedi ama Ormon istemedi. “Çok namusluydu bu Çolak. Ama burada kalsa ne fayda; su yok, değirmeni çalışmasa...” dedi merhametli insanlar. “Su olacak” dedi Çolak. “Bu susuz kanallar eski hâline dönecek ve ırmak olacak.” dedi. Öyle olsa güzel olur, dediler ama çoğu da inanmadı Çolak’ın dediklerine. Halk da inatçılığından dolayı onu kendi hâline bıraktı.

Çolak Ormon’un umudunun, inancının bir sebebi vardı. Önceleri ırmak kendi hâlindeyken şimdi boş, susuz kalan kanalın kıyılarında irili ufaklı pınarlar varmış. Halk o pınarlara karasu dermiş. Karasu kışın donmazmış, üstünden buhar çıkarmış ve öylece üstü buz olan ırmaklara karışıp akarmış. Sonra ırmaklar kanal olmuş, pınarlar ise kendi kendine kuruyup gitmiş. Ormon’a göre yağmurlu bir ilkbahar gününde onların tekrar yeryüzüne çıkması gerekiyormuş. Çıktıktan sonra birleşip çoğalarak onun değirmenine gelene kadar bir ırmağa dönüşecekmiş. Şimdi ise o ırmak yerin dibinden akıyormuş. İlk yıl Ormon, eline kazmayı alıp eski pınarların gözlerini kazmış bile. Fakat hiçbir yerden su çıkmamış. Buna rağmen Ormon umudunu kesmemiş. Arada sırada susuz kanalın ortasına gidip, kulağını yere dayayarak uzun süre öylece kanalın sesini dinlermiş. Böyle vakitlerde, bazen yerin dibinde hızlıca akan suyun sesi duyulurdu. O zaman Çolak Ormon’u bir görmeliydiniz; kararmış yüzüne kan gelirdi, mavi gözlerinden ışık saçardı. “Bekle, ilkbahar gelsin, Allah ilkbaharı yağmurlu etsin.” derdi.

İlkbahar geldiği zaman Ormon, kısa saplı kazmasını beline sokup değirmenine su getirecek olan arkı yeniden kazar, içini temizleyip süpürür, değirmenin çarkını döndürürdü. Geçen yıldan beri susuz kaldığından, değirmenin çarkının çatlamış dişleri varsa onları değiştirirdi. Değirmenin çarklarının ikisi de yeniydi, ırmaklar kanala dönüşürken yapılmıştı. Bugüne kadar bir avuç un bile öğütmemişler. Taşların ikisi de birbirine denk gelmiş; buğday değil, çakıl bile öğütsen pudra şekeri yapar. Ama Ormon onları bu yıl da tekrar kontrol edecek. Ambarı ise ilkbahar, yaz, sonbaharda daima mısır ve arpayla doludur. Ama kışın biraz eşeğine yedirip anızı da ilbahara kadar tüketebilir. Bundan dolayı eğer birdenbire su gelirse taşlar boşuna dönmesin diye yine ambarı doldurur. Suyun ne zaman geleceği belli olmaz.

Şimdi ise ilkbahar...

Tam öğle vakti ırmağın kenarında yaşayan kuşların hepsi, susayınca Kırmızı Pınar'a gelir. Tavşanlar ise oraya sabah ya da akşam gelirler. Çolak Ormon'un, öğleden sonra ormanlığın içinde karnını doyuran boz eşeği, ormanlıktan değirmenin kapısına kadar yavaşça otlayarak gelir. Ormon eşeğini eyerler. Eyerine hurcu, hurcun iki gözüne iki bakır çaydanlığı koyar sonra kendisi de atlayarak hurcunun üstüne biner ve eşeğini deher. Eşeği onu doğru Kırmızı Pınar'a götürür. Kırmızı Pınar dediğimiz, komşu iki ilçenin ortasında yer alan geniş bir tarla. Tarla gayet koyu, toprak atalarımızdan beri sürülmemiş. Pınar onun ortasında. O bir devenin gözünden gelir gibi iki yüz metreden yere kadar çıkar ve ufacık çakıl, kumlara siner. Pınarın rengi kırmızı ama avucuna alırsan, avucunda cıva gibi görünür. Demek ki yerin kabuğu kırmızı olduğundan toprağın rengi de kırmızı gözükür. Pınarın suyu çok tatlı, içtiğin zaman tekrar içmek istiyorsun. Suyu içtikten sonra iştahın açılıp hemen yemek yemek istersin. Halk ona kutsal su, ilaç su der. Kutsal olup olmadığını bilmiyoruz, ama birçok derde deva. Pınarın etrafında çırkanak otu yetişmiş. Bir zamanlar çırkanak az iken yıldan yıla kökleri derinleşip birbirine birleşerek küçücük bir ormanlığa benzemiş. Ormanlığın bir köşesinde sadece bir odalı, balçıkla yapılmış bir ev var. Evin çevresi otlarla bürünmüş, yeni yetişmiş çırkanak otunun arasındaki ev görünmüyor. Evde doksan yaşını geçmiş uzun boylu, beli kambur, zayıf bir ihtiyar yaşar. İhtiyar buralı değil. Onun nereli olduğunu, hangi soydan geldiğini, hatta adını soyadını bile hiç kimse bilmez. O ihtiyar hakkında bildikleri; bir zamanlar divane olduğu, halk arasında gezdiği, kasabaları dolaştığıdır. Sonra aniden hiç kimsenin bilmediği bir sebepten ötürü, savaş başlamadan bir yıl önce, ilbaharda buraya ev yapmış ve burada yaşamaya başlamış. Savaş zamanında onu savaşa bile götürmediler. Belki onun hiçbir yerde kaydı yoktur. Ayrıca o zamanlar da peygamber yaşındaydı. O nedenle kolhozun işine bile çağrılmadı. Ama o, insanlara iyilik yapmak için bir yol buldu. Belki bu sebeple divaneliği bırakıp buraya yerleşmiştir.

Kısacası ilk günden itibaren Divane, tarlanın çöven otunu koparıp süpürge yaparak pazarda satmaya başladı. Bizimkiler için bu alışılmadık bir işti, şaşırdılar. "Bu tüccar nereden geldi? Allah'ın çöven otunu satıyor." diye halk söylenmişti. Kazandığı paraya pazardan küçük bir kazan, iki taş kâse, ağaç kepçe ve ibrik satın almış. Kazan, kâse, kepçe elbette onun evine lazımdı. Ama ibrik başka bir işe yaradı. Günlerden bir gün Divane, o ibriğe Kırmızı Pınar'ın suyundan doldurup

omzuna vurdu ve eline kâsenin birini de alarak Kırmızı Pınar'dan iki kilometre uzaklıkta olan vadi yolu tarafına gitti. Vadi yolu, o zamanlarda iki ilçenin köylerini birbirine bağlayan bir yoldu. O yoldan sadece at, at arabası ve yaya yolcular geçebilirdi. Araba geçemezdi, zaten araba da yoktu. O gün bu yolda, kadere bakın, Çolak Ormon gidiyormuş. Ama o zaman çolak değilmiş, gençlik çağıymış. Bindiği at kolhozun atıydı, çünkü kolhozda muhasebeci olarak çalışıyordu. Ormon, uzaktan yol kenarında oturan Divane'yi tanıdı. Divane'nin önünde ibrikle kâse duruyordu.

— İhtiyar neden böyle oturuyorsun? diye sordu. Yanına gelip ibrikle kâseye şaşkınlıkla baktı.

Divane kalktı.

— Yavrum, su içip git, dedi. Kırmızı Pınar'ın suyu, soğuk...

— Hadi ya, öyle mi? diyerek Ormon, Divane'yi azarladı.

— Bizim tarlanın çöven otunu sattığın yetmiyor mu, şimdi de buranın suyunu mu satmak istiyorsun?

Divane doğal olarak merhametli, utangaç bir insandı. Bundan dolayı kıpkırmızı oldu.

— Yok, yavrum, dedi. Suyu satmayı hor görmek olmaz suyu böyle geçip gidenlere için diye getirdim. İç, kuvvet olur.

Ormon şaşırdı. İnanmayarak dervişe baktı.

— Sevap için mi? diyerek kâseyi eline aldı. Öyleyse teşekkürler size. Susamıştım.

— Oh çok güzel bir su. Yoldan uzak olmadığına gelip geçerken içsem olur mu?

— Ben onu düşündüğüm için burada oturuyorum yavrum. Bundan sonra burada olacağım. Ben burada olmasam bile ibriğimle kasem burada olacak, geçerken içersin.

Ormon şaşırmaya başladı. Bu adama bunun ne faydası var. Sadece sevap için mi? Anlamadı. Ama yoluna devam etti.

— Olabilir mi acaba? Bu divane değil, görünüşünü değiştirmiş Hızır olmasın, diye düşündü.

— Hızır ise Allah korusun... Hızır ise... Omuzları titremeye başladı. Şimdi ardına bakarken Divane arkasından birden yok olacak diye düşündü. Gücünü toplayıp arkasına baktı. Divane yerindeydi...

Yolun kenarında pınarın soğuk suyundan veren Divane'ye, sahibi olmayan ibrikle kâseye, sadece Çolak Ormon değil, yolcuların hepsi şaşkırdılar. Ama gitgide bu duruma alıştılar. Sonra Divane sıcakta su ılımasını diye çukur kazdı ve oraya ibriği boğazına kadar gömdü. İbriğe karıncaların düşmemesi için, ağzına ağaçtan kalın bir tıpa yaptı. Kâseyi ise onun üzerine koydu. Şimdi divane ibriği yerinden kaldırmadan her gün dolduruyor. Suyu ibriğe götürmek için yeni kova satın aldı...

Divane, ilkbaharda ibriğin yanına bir tane çam dikti. Çam biraz büyüyüp etrafına gölge yapınca taşla, üç dört kişinin oturması için dibine oturak yaptı. Şimdi o çam ağacı gayet büyüdü; oturak ise genişledi.

Divane, ibriğine suyu ilkbahar, yaz, sonbahar demeden götürüyordu. Kışın yoldan geçenler de az olurdu, soğukta sudan içenler de. Kışın ihtiyar mecburen boş olur. İşsiz çok sıkılır zavallı. Önceleri, kuvvetli olduğu zamanlar, omzuna on on beş süpürgeyi alır, haftada bir defa bile olsa pazara gidip ihtiyacı olan yiyecekleri alırdı. Şimdi bu işi hava sıcak yapmazsa kışın yedi kilometre uzakta olan pazara gidip gelmek doksan yaşındaki ihtiyar için ağır olurdu. Kader işte, önceki köyden de uzaklaştı. İhtiyar bazen ardıç ağacından yapılmış kovasına pınarın suyundan doldurup köye yönelerek karınca gibi giderdi. Köye geldiğinde evler arasında tercihte bulunmaz, istediği kapıyı açıp girerdi. "İşte!" diye ev sahibine kovayı gösterip "Pınar suyu getirdim." derdi; "Çay yapıp için." derdi. Çay için Kırmızı Pınar'ın suyundan başka güzel suyun olmadığını herkes bilirdi. Ama halk Divane'yi sadece suyu getirdiği için değil, öylesine de severdi. Hangi evin avlusuna adım atsa ev sahipleri onu güler yüzle karşılar, karnını doyurup evden çıkarken ekme, çay ve şekeri bir örtüyle bağlayıp verirlerdi. Divane bunu zorla alırdı... Şimdi kış olduğu için pazara da misafirlğe de gitmiyordu. O, kışı çırkanak otlu odasından hiçbir yere çıkmadan geçirmekte. Kışın onun eğlencesi de vardı. Her gün iki vakit, sabahları ve akşamları pınara su içmek için yabani kuşlar gelir. Yediği yemekten onlara verir. Kuşlar ona alıştığı için ondan korkmazlar. Onlar için Divane ve onun küçücük evi çırkanak otlu odasına katlanması, ona dağ manzara gibi görünür. Divane bazen canı et istediği zaman onlara belli etmeden yakalamak ister. Keklik, sülün ya da tavşanlardan birini avlar. Birini avladığını diğerleri de hisseder, ama ihtiyarın böyle olduğunu da kabullenmiş gibi ondan sonraki günlerde geri gelirler.

Bugün Ormon geldiği için Divane'nin kazanında keklik pişiyor. Divane'nin kazanı ilkbahardan beri dışarıda duruyor. Ocağın önünde rengi bozarmış, yıpranmış halı duruyor. Halının üzerinde ocağa tezek atan ihtiyarın kendisi oturuyor. Tezek

onun yıl içinde yaktığı yegâne yakacağıdır. İlkbahar, yaz ve sonbaharda Divane çöven otunun arasından zorla topluyor. Topladığı tezekler evinin yanında ev gibidir. Kışın onun evinin boş yerlerine tarla kuşu, serçe gibi kuşlar soğuktan korunmak için girerler. Bazen birkaç tavşan da oraya girer.

- Selamünaleyküm Divane, diye seslendi Ormon eşeğinden inmeden.
- Gel, gel Ormon, diye cevap verdi Divane, yerinden kalkmadan.
- Hadi eşeğine su ver. Sonra ikimiz oturup keklik çorbası içelim.
- Aa, bugün ava mı gittin? İyi yapmışsınız, iyi yapmışsınız...

Çolak Ormon pınarın suyundan eşeğine içirdi. Oraya Divane'nin izniyle, Divane'nin istediği gibi küçük bir gölcük yapmıştı. Gölcük evin arkasında çırkanak otunun arasında, oraya eşeğe binerek girmek zor, yularından tutarak geçebilir. Çolak yuları eline alıp geçti ama eşeğin su içmesini beklemeden yularından gölcüğün yanındaki çırkanak otuna bağlayıverdi.

— İstedığın kadar içebilirsin, dedi. Sonra hurcunu omzuna alıp pınarın yanına gitti.

Divane'nin evinden pazara kestirme bir yol var. Yol çırkanak otlarının arasından gider, kafan karışır. O yolu Divane yapmış.

Tabii ki eliyle değil, ayaklarıyla oraya buraya giderken yapılmış kendiliğinden. Yağmurlu havada yolun balçık olmasından bıkan ihtiyar, iri iri taşları getirmiş yola güzelce yerleştirmiş. Divane o taşların üzerini her gün süpürür, çünkü kuşların yemini o taşların üzerine koyar. Çolak Ormon taşların üzerinden giderken kuşların yemediği arda kalan yemleri görür.

Taşlar Ormon'u zorlar, onun ayakları dizinden arkasına bükülmüyor, bu nedenle sadece dizleriyle yürürdü. Taşları atlarken sadece dizleriyle geçemez, bunun için ellerini kullanır ve maymun gibi sıçrayarak giderdi. Çolağın bütün gücü ellerindeydi. Ormon pınara geldiğinde bir tilki su içiyordu. Tilki Ormon'u görünce süratle çalıkların arasına giriverdi.

Ey, diye bağırp kalıverdi onun arkasından. Ama o vakit Divane'yi hatırlayarak sakinleşti. Çünkü Divane pınara gelen börtü böcekleri yani bütün hayvanları korkutmalarına izin vermezdi. Buna çok kızardı. "Sessizce gel, sessizce git." demişti. Çünkü bir defasında güvercinler su içerken taş atmış; Ormon'un bu pınara gelip eşeğine su vermesine ve kendi evine de su götürmesine Divane zorla izin vermişti. Bu, kıskançlık değildi elbette... Başka kişileri görünce yabani hayvanlar ürkmesinler diye düşünür, sonra hayvanların pınara tekrar gelmeyeceklerini

zannederdi. Onlarsız pınar mezar gibi olurmuş. Ama İhtiyar, Ormon'a acımişti. Irmak kanala çevrildikten sonra Çolak susuz, kanal ise uzakta kalmıştı. Bir tarafta kanaldaki su hızla akıyor, eşeği de kendisi de sudan kullanamıyor. Divane, Çolak'a, günde bir defa geleceksin, o zaman da hayvanların olmadığı vakitlerde geleceksin, demiş. Buna da Allah razı olsun deyip Ormon günde bir defa kendi vaktinde gelip gidiyor.

Çolak, her zaman olduğu gibi önce ellerini yıkadı. Elleri uzun zamandır ayaklarının vazifesini yaptığı için çok kirlenmişti. Çolak ellerini iyice yıkadıktan sonra avuçlarını birleştirip kâse yaptı ve su içti. Soğuk su, içerken üstüne başına döküldü. "Ah canım" dedi Çolak kendine gelerek. Sonra ellerini ıslatarak uzun uzun yanaklarına sürdü. Sonra pınardan iki ibrik su aldı ve ağızlarını kapatarak hircuna koydu. Hurcu omzuna alıp geri döndü...

Divane kazanı ocaktan alıp, ocağa suyla dolu küçük kazanı koydu, Ormon'u beklemeye başladı. Ormon geldikten sonra Divane sofrayı hazırladı. Sofra, kenarları yıpranmış küçük bir kumaş parçasıydı. Sofrasında yemeye fazla bir şey yoktu.

— Ekmek yok, dedi Divane. Ekmek yapmadım henüz.

— Aa, ben ekmek getirdim, dedi Ormon. Belindeki kuşağı çözüp ocakta pişirilmiş ekmeği sofraya koydu. Mısır unundan yaptım, sıcak, daha yeni pişti.

— Çok iyi oldu...

Divane keklik etini iki taş kâseye koydu ve etin üzerine suyunu ekledi. Su, kâselerin yarısına kadar geldi.

— Çok haşlandığı için suyu azalmış, dedi Divane.

— Önemli değil, dedi Çolak.

İkisi de ekmekleri bölerek çorbaya doğradılar. Bu dakikadan sonra kâselerindeki et ve çorba bitene kadar konuşmadılar. Yemeği yedikten sonra çay içerken konuşmaya başladılar. Her zaman yeşil çay içiyorlar. Çaydan biraz tezek kokusu geliyor...

— İnşallah bu yıl ilkbahar yağmurlu olacak, dedi Ormon.

— Olsun, olsun, dedi Divane.

Bir vakit sessiz kaldılar.

— Ben değirmenin arkını temizleyip, yeniden kazdım, diye sözü uzattı Ormon.

— İyi yapmışsın, dedi Divane.

Ormon düşünceye daldı.

— Gece rüyamda eski köyümüzü gördüm, dedi gülümseyerek.

— Tam böyle ilkbaharmış. Irmağın suyu çoğalmış, gürültüsünden kulakların sağır olur.

Divane de gülümsedi. Onun gözünün önüne de eski köy, ilkbahar, arktaki sular geldi. Çayı içip bitirdiler. Çolak Ormon eşeğine binip evine döndü. Divane'nin evinden çıkarken ihtiyar ona bir süpürge hediye etti.

— Teşekkürler, bu çok iyi oldu. Avluyu süpürmeye çok iyi olacak...

Gece boyunca yağmur yağdı. Bu yağmur ilkbaharın en uzun süren yağmuruydu. Çolak Ormon yağmurun sesini duydukça "Yağ yağmur yağ!" diyerek uyumadı, güneş doğarken uyudu. Kalktığında yağmurun sesi duyulmuyordu. Giyinip dışarı çıktığında yağmur dinmişti. Her tarafı sis kaplamıştı.

— Bir şey olmaz, dedi Ormon. Bir gecelik yağmuru veren Allah, tekrar yağmur verir, diyerek gökyüzüne baktı.

Birden gözüne köprünün üstünde yürüyen bir kadın göründü. Köprü sisten görünmüyordu. Bundan dolayı kadın görünmeyen ince bir tel ip üzerine yürüyormuş gibiydi. Ayrıca kadının başında bohça vardı; iki eli boştu ve bu hâliyle tam bir cambaza benziyordu. Ayağının dibine bakarak, adımını dikkatlice atıyor. "Korkuyor zavallı." dedi Ormon. Bu köprü en geniş, en büyük arkın kenarına yapılmış en dar köprüydü. Halk ona bir zaman sonra Çolak Ormon'un köprüsü demeye başladı. Bir de şeytan köprü derler. Köprü yeni yapıldığı zaman da oradan at ve eşekle hiç kimse geçemezdi. Köprü salıncak gibi sallanıp duruyordu. Bundan dolayı at, eşek biraz yürüdükten sonra gözleri fal taşı gibi, kulakları ise dimdik olur, yürümeyip donakalırdı. Köprüden sadece yayalar geçebilirdi. Şimdiyse ırmak susuz kaldığından, bakımsızlıktan çürümüş. Üzerinden insan değil tilki geçse yıkılacak gibi oluyor. Yolcular burayı kullanmak istemiyor, kimse geçmiyor. Bu yüzden köprüden geçecek olan kadına Çolak Ormon şaşırarak baktı. "Bu kadın bizim köyden değil galiba!" diye düşündü.

Kadın başındaki bohçayı çevirip iki eliyle gözle görünmeyen sopayı tutup küçük küçük adımlar atarak yürüyordu. Bu manzara, aniden Çolak Ormon'un gözü önüne savaş yıllarında yaşanmış başka bir olayı getirdi. O zaman da sabahtı ve hava böyle pusluydu. Sabahleyin bu vakitte değirmenin malzemesi tükenmiş, öğütmek için hiçbir şey kalmamıştı. Ormon halkı toplamak için dışarıya çıktı. Halkı, öküz boynuzundan yapılmış borazan ile çağırırdı. Öküzün boynuzunun içi meşinden,

Ormon onun iini biraz aralayıp oymuş. Ağzına getirip üflerken Voltar'ın sesinden kalın ses çıkar. Ama Voltar'ın sesinden boynuzun sesi daha iyi geliyor, uzaktan duyulabiliyor. O zaman boynuzdan yapılmış borazanı bütün değirmenciler kullanırlardı. Ama diğer değirmencilere göre olak Ormon'unkinin sesini bir çok insan duyardı. Elbette onun sırrı borazanda değil, değirmenle değirmencideydi. Değirmenin iyi öğüttüğü undu, çok güzel öğütürdü. Değirmenci ise iyi niyetli, hiç kimsenin hakkını yemeyen bir insandı. Ormon ayrıca savaş yıllarında otorite sahibiydi. İnsanlarda tarım az, karınlar aç, kim hakkından fazlasını versin. Ama Ormon'un değirmeninde bomboş kaldığı günler çok oldu. Bazen bir iki hafta hiç kimsenin gelmediğı zamanlar olurdu. Böyle zamanlarda olak, borazanı üfleyip dururdu; diğer köylere de duyulması için. O, çoğu zaman şeytan köprünün üstüne gelip üflerdi. Gece gündüz, istediğı zaman, özlediğinde üflerdi. Bu ses halka çok üzüntülü, kederli bir şekilde duyulurdu. "Allah'im sana getirmek için bir şeyimiz yok, ne yapalım?" diye kendi kendine konuşulurdu.

O gün olak Ormon borazanı alıp bahçesinin önünde iki tarafa bakarak çalmaya başladı, uzun süre. Bir zaman sonra köprünün üstünde bir kişi göründü. Ben ağırdığım için geliyor diye umutla onu bekledi. Onun başında bohça olduğundan gelen kişiyi kadın sandı. O, tam önceki kadın gibi, iki eliyle görünmeyen köprünün ağaçlarını tutarak zorla adım atıyordu. Elbette o zaman köprü sapasağlamdı, köprüden değil buzdan korkarak geliyor diye düşündü Ormon. Düşündüğü gibi kadın birden bire düştü, çok ağır düştüğünden zorla kalkabilirdi. Kalktıktan sonra kadın bir eliyle karnını tutarak yürümeye başladı. Ormon onun yolunu kesti, başındaki bohçasını taşımaya yardım etmek için. Kendi eliyle kızarak yaptığı merdivende ikisi karşılaştı. Meğer o Suusar'mış...

— Ooo, sen miydin? dedi Ormon. Kötü düşmedin değil mi?

— Aa, dedi Suusar, sahte bir gülümsemeyle.

Karnından elini hemen çekti. Karnı çıkmıştı o zamanlarda. Ormon, gelinin yüzünün kızardığını fark etti ama onu rahatsız etmemek için bir şey demedi. Sonradan duyduğuna göre kocası Koldoş onu boşadığı için babasının evine gidiyormuş. Babasının evine vardığında çocuğunu düşürmüş, hastalanıp bir yıla yakın süre yatakta yatmış. Bir yıl sonra anne babası onu uzaktaki bir akrabasıyla evlendirmiş. Onunla on yıl yaşamış, sonra o kocası da kısır diye boşanmış. şimdi ise o komşu ilçede, önceden ilçe kurulunun başkanı olan emekli bir adamla evlenmiş... Suusar, bir zamanlar ırmağın karşı tarafındaki köyün en güzel kızıydı.

Bu köyün en yakışıklı erkeği ise Ormon'du. İkisi birbirine âşıktı. Neredeyse evleneceklerdi, aniden savaş başladı. Ormon savaşa gitti. İki yıl sonra Ormon savaşta iki ayağını kaybedip köyüne döndü, Suusar ise Koldoş ile evlendi.

— İşte kader böyleymiş, böyle oldu, demişti Susar, Ormon'a.

— Küsme bana, kendine de kızma... Seni de hayatında mutlu edecek bir kız bekliyordur...

— Ateş olasin Koldoş'a, dedi Ormon. O senin değerini bilmez, dedi kızgın gözlerle. Vakti saati gelince bu sözlerimi hatırlayacaksın.

Suusar'ın söylediği bu mutlu kız, Kaşıkçı Baltabay'ın kızıydı. Köy halkının çoğu, Çolak Ormon'a bu kızdan başka kız yoktu derler. Koyun gibi uslu bir insandı zavallı. Hayatı uzun sürmedi zavallının, bir kız doğurduktan sonra vefat etmişti; kızına ise Ormon baktı. Onu kendi cebinden üniversitede okuttu. Şimdi o Frunze'de okuyor, sanatçı. Yılda bir defa kocası ve tek çocuğu ile gelip beş on gün kalır. İki yıl önce onlarla birlikte bir kadın da gelmişti. O kırk yaşındaymış. Dört defa evlenmiş, boşanmış. Hiç çoluk çocuğu olmamış. Ormon'un kızıyla damadının çalıştığı tiyatrodaki askıcı olarak çalışıyormuş. Kızıyla damadı onu zorla babasıyla evlendirmek için getirmişler. Ormon da razı oldu. Kadına yeni giysiler satın alındıktan sonra hoca nikâh kıydı. Eşini, anaokuluna aşçı olarak yerleştirdi. Ama şehre alışan kadın sadece altı ay köyde yaşayabildi. Şehrini özleyip, gitti. Giderken Ormon'a söylemeden, gizlice kaçıp gitti. Ormon çok da üzülmedi. Ama talak vermediğine üzüldü. Zavallı benim nikâhımdayken başkasıyla evlenemeyecek, dedi. Bu konuda çok düşündü ve ona mektup yazmaya karar verdi. "Karıcığım, ben senden razıyım. Bir talak verdim, mutlu ol." diye yazdı mektubuna. Sonra damadı ve kızından duyduğuna göre, kadın bu mektubu okurken çok gülmüş ve herkese mektubu okuyup alay etmiş. Ormon o zamandan beri hiç evlenmemiş...

Köprüdeki kadın kıyıya yaklaştı. Yaklaşınca Çolak, kadının Suusar'a benzediğini fark etti. Kıyıya geldiğinde gördü, bu gerçekten de Suusar'dı. Çolak Ormon yaşlandığı için kalbi hızla atmaya başladı.

— Aa sen miydin Suusar? Merhaba, dedi gülümseyerek.

— Merhaba. Boş oturmak yerine köprüyü düzeltsen olmaz mıydı dedi, gülümseyerek.

— Bu köprüden hiç kimse geçmiyordu, birinin geçtiğini görünce şaşırıp kaldım. Meğer senmişsin...

— Evet, benim Ormon... Nasılsın? Hayatın nasıl geçiyor?

— Allah'a şükür, sen nasılsın?

— Ben... Ben işte geliyorum. Kocam vefat etti. Gördüğün gibi geliyorum. Ormon o zaman Suusar'ın üzerindeki kıyafetlerin siyah olduğunu fark etti.

— Aa, Allah rahmet eylesin! dedi ve ellerini açarak dua etti.

— İşte öyle, Ormon... Hoşça kal...

— Güle güle... Bir daha gitmeyeceksengörüürüz. Ormon bunu söylerken kıpkırmızı oldu. Ne amaçla söylediğini kendisi de bilemedi. Suusar buna gülümsedi.

— Tabii ki. Bundan sonra hiçbir yere gitmeyeceğim. Gitmek de istemem.

— Kim bilir, belki de seni istemeye gelirlse başkasıyla evlenebilirsin.

— Bu görünüşümle mi evleneceğim?

— Evet, ne olmuş? Yüzün çok güzel, genç görünüyorsun.

Ormon gerçeği söylemişti. Suusar çok da yaşlanmamıştı. Doğum da yapmamıştı. Genç göründüğünü kendisi de biliyordu. Ormon'un sözü hoşuna gitti. Yüksek sesle gülüverdi. Ağzındaki dişleri altınmış.

— Eh, Ormon, diyerek yoluna devam etti. Ormon bu sözlere "Eh, savaş, savaş" diye Suusar'ın gidişine baktı. Eh, Koldoş, Koldoş... Adın gitti, adın sonsuza gitti.

Bugüne kadar Suusar'ı Koldoş'un niçin kovduğunu kimse bilmiyor. Ormon'la Koldoş ise o zaman kötüymüş. İnsanlara, ben evde yokken yatağına başka bir erkeği çağırmış, bundan dolayı ondan boşandım demiş. Halk ise buna bir inanmış, bir inanmamış. Suusar'a sormuşlar. O, bu konuda hiçbir şey söylememiş. Sonra ikisi yollarını ayırmışlar. Suusar başka birisiyle evlenmiş, Koldoş ise yalnız başına kalmış.

Suusar'ın köprüden düşmesinden bir gün önce gece namaz vaktinde Koldoş, Ormon'un değirmenine geldi. Bindiği at Razak reisin boz atı. Altında bir çuval buğday var. Buğday da elbette Razak reisin. Koldoş ise reisin yeğeni. Ablasından kalan tek yadigâr.

— Ormon! Ey Çolak Ormon! diye bağırıp atından inmeden.

Ormon içerideydi. Şişeli lambanın ışığında Aynisa ablayla konuşuyordu. Değirmen ise her zamanki gibi çalışıyor, Aynisa ablanın bir çuval mısırını öğütüyordu. Beş çocuğu vardı zavallının, hepsi küçüktü, kocası ise savaştaydı. Boza satarak çocuklarını geçindirirdi. Ama köyde onun bozasını satın alıp içecek erkek de

kalmamıştı. Kalan erkekler de bedava içerlerdi, ya da gizlice evlerinden bir iki kilo mısır getirirlerdi. Bundan dolayı çoğunlukla bozasını pazara götürüp satardı. Pazar yolunu sabahleyin ilk Aynisa abla yürürdü...

— Ormon! Dışarıya çık, Çolak köpek! diye bağırdı.

— Allah'ım, Koldoş deli mi oldu? diye Aynisa abla korkmaya başladı.

Koldoş'tan herkes korkardı, kötü bir karaktere sahipti!

— Bu ses Koldoş'un, sarhoş mu bu aptal? diye Ormon yerinden kalktı.

— Ormon dikkat et! Bu sarhoş kavga edecek gibi...

Ormon dışarı çıktığında Koldoş atını bağlıyordu.

— Aa, sen miydin Koldoş? dedi Ormon.

— Değirmenine yük getirdiğimde niçin karşılamıyorsun? dedi Koldoş. Yük yok diye sabahtan akşama kadar borazan çalılıyorsun yine.

— Özür dilerim. Hoş geldiniz. Hadi yükünüzü getirip içeri giriniz.

— Öyle olsun, peki Çolak.

Koldoş atın üzerindeki çuvalı omzuna alıp güçlkle içeri girdi.

— Ooo Aynisa abla, sende mi buradaydın? dedi onu görünce.

— Buradayım, evet buradayım, diye Koldoş'a yardım etmeye kalktı. — Sizlere boza yapmak için mısır öğütmeye geldim, dedi.

Zavallı ona yardım bile etti. Koldoş çuvalını bırakır bırakmaz yere oturdu. Allah ona büyük bir vücut ve kuvvet vermiş. Yüzü simsiyah, yanakları büyük, kulağı yarasanın kulağına benzer. Kafasına da tilki derisinden yapılmış bir kalpak giymiş. Fal taşı gibi olan gözleri de etrafa bakıyordu. Kalpağını eline aldı ve deriden yapılmış kürkünün koluyla alnındaki terini sildi.

— Öf! diye inledi.

— Koldoş, ağzından Orun yengenin votkasının kokusu geliyor, dedi Ormon.

Koldoş sevinerek güldü. Dişleri atın dişlerine benziyor, büyük ve bembeyaz.

— Elbette, diye övündü. Votkasız bu soğukta ben onların buğdayını öğütmeye nasıl getireyim. Ne dersin Aynisa abla?

— Doğru söylüyorsun, dışarıso gerçekten de çok soğuk, afiyet olsun.

Değirmenin sesi değişmeye başladı. Ormon değirmene baktı, mısır öğütülmüş.

— Aynisa abla, hircunuzu da hazırlayın.

— Koldoş, sen çuvalın ağzını aç, onu hazırla.

Koldoş çuvalın ağzını açtı. Koldoş ile Ormon birlikte Aynisa ablanın öğütülmüş mısırını hircuna koymasına yardım ettiler. Ormon mısırdan kalan çöpleri temizledi ve Koldoş'un buğdayını değirmene koydu. Değirmeni çalıştırdı, değirmen yavaşça çalışmaya başladı.

— Yavrum, sen payını almadın, dedi Aynisa abla sonradan hatırlayarak.

— Ben payımı boza yaptıktan sonra alacağım dedi, değirmenci.

— Teşekkürler, hayatında hiç zorluk çekme. Yarın gel boza iç, git. Koldoş sen de gel tamam mı?

— Tabii ki, dedi Koldoş

— Koldoş, sen Aynisa ablanın bozasını bedava mı içiyorsun, parasını ne zaman ödeyeceksin? dedi Ormon.

— Ödeyeceğim, ödeyeceğim diyerek güldü Koldoş.

— Ne zaman? Devenin karnı yarıldığında mı? O zaman Aynisa abla boza yapamayacak. Ödeyeceksen şimdi öde bu undan.

— Ama bu un benim değil.

— Tanımadığın birisinin değil, o senin dayının. Zaten bu unu iki aile bölüşeceksiniz. Bunun için şimdi öde. Aynisa abla bir şey verir misiniz?

Tamam demeye mecburdu. Aynisa ablanın beklemediği bir durum oldu. Böyle olacağını düşünmemişti.

— Evladım! Şimdi onun için çuvalım yok dedi, birden başındaki örtüsünü hatırlayıp onu çıkardı... Şimdi gece oldu, başında örtüsü olmadığını hiç kimse görmez.

Ormon örtüye yeni öğütülmekte olan unu koymaya başladı. Biraz koyduğunda "Yeter çok oldu diye seslendi." Koldoş.

— Aynisa abla sana boza verdiği zaman sen oldu, çok oldu der miydin? Hayır demezdim, dedi Ormon. Unu Aynisa ablaya verdi.

— Evlatlarım ikinize de teşekkür ederim. Zavallı çocuklarım çoktan beri buğday unundan yapılmış ekme yememişlerdi. Yarın sabah boza içmek için mutlaka geliniz.

Ormon onun omzuna hircunu yerleştirdi.

— Sabah evinize geleceğiz. Hepsini pazara götürmeden önce bize de ayırın, dedi Koldoş.

— Tamam, size yetecek kadar bırakacağım, dedi ve evine gitti.

Şimdi sadece ikisi kaldı değirmende.

— Kendisi cadı gibi ama kızı çok güzelmiş, görünce gözlerin kamaşır, dedi Koldoş gülerek.

— Kim Sono mu?

— Evet.

— Biraz utan. Sono daha çocuk, on altı yaşında.

— Çocuk mu? Sen öyle san. Senin çocuk dediğin seyis Zakir ile öpüşüyor. Çocukmuş.

— Öptüyse öpmüştür. İki aynı yaşta, aynı sınıfta okuyorlar. İkimiz de lisedeyken aynı şeyi yapardık. O zaman kızlar senin yanına bile oturmazlardı.

— Doğru, dedi gülümseyerek. Savaş suçlu. Savaş olmasaydı...

— Hayır, bu kader. Kaderine yazılan böyledir.

— Kader. Ben kaderin yazdığıyla mı savaşa gittim de sen kaderin yazdığıyla savaşa gitmedin?

— Evet!

— O zaman senin kaderin dayının elindeymiş.

Koldoş kızgın gözlerle Ormon'a baktı.

— Ey Çolak! Düşünerek konuş...

Ormon da kızacaktı, ama kendisini tuttu.

— Olan oldu artık tartışmayalım. Başka konu konuşalım.

— Şimdi kendine geldin, Çolak. Geçmiş olayı hatırlayıp ne yapacaksın?

Onun yerine eşine söyle su getirsin.

— Karım eve gitti, kendin eve geçip içebilirsin.

Değirmen iki odalıydı. Bir odasında Ormon ve karısı yaşıyor, diğer odası ise değirmen. Koldoş odaya girip su içip çıktı. Ormon ise ona baktı.

— Sen buğday öğütülene kadar benim yanımda mı oturacaksın?

— Tabii ki.

— Sen buradayken evine başka birisi geldi. Onu korkutmayacak mısın?

— Girmeye erkek mi kaldı? Sadece senden şüpheleniyorum. Ama senden korkmuyorum. Çünkü eğer sen gidersen hemen sen olduğunu fark ederim. Senin dört ayağın vardır, diye alay etti.

— Niçin sadece bizim köyümüzü söylüyorsun? Irmağın öteki tarafındaki köyde çok erkek var. Suusar'ı oradaki erkekler de seviyor. Suusar benimle çıktığı zaman benden çok kıskanırlardı. Onlardan korkman gerekir.

— Sakatım diye sen benim içimi yakmak mı istiyorsun? Ama ben yanmayacağım, Suusar benimdir. O beni seviyor. Benim nikâhımda, ben ona güveniyorum.

— Seviyor mu diyorsun? Şüpheliyim. Duyduğuma göre sen iki defa onu istemeye gönderdiğinde dayını reddetmiş. Bundan utanan dayın üçüncü defa kızı istemeye gidip zorla rızasını almış. Yoksa bu dedikodu mu?

— Çolak, hâlâ senin Suusar'a olan aşkın ölmedi mi? Ben ise seni savaştan iki ayağını kaybederek geldiğinde, Kaşıkçı Baltabay'ın kızıyla evlendiğine şükrederek Suusar'dan umudunu kestiğini düşünmüştüm. Meğer... Burada otursam sabaha kadar beynimi çürüteceksin. Bunun yerine evime gidip uyuyacağım.

Bu aptal doğru söylüyor diye çok düşündü Ormon.

Köy iki ırmağın arasındaydı. Yanında büyük bir dağ vardı. Diğer taraftan bakıldığında timsaha benzer. Köydeki evlerin arası birbirine uzaktı. Her bir evi eriklik kapatıyor. Erikliğe girince evler görünmüyordu. O gece gökyüzü çok güzeldi. Ay ışığı her tarafı aydınlatıyordu. Kalın kar beyazlığıyla gözü kamaştırıyor, buna rağmen eriklik yine karanlık görünüyor. Soğuk rüzgâr esiyor. Erikliğin arasından sis çıkıyor ve köpeklerin havlaması duyuluyor.

Reisin boz atıyla Koldoş, küçücük yolda ilerliyor. Koldoş başka şeyler düşünüyor. Erikliğin yanına gelip biraz durdu ve evine baktı. Yüksek sesle gülererek atından indi. Kürkünü çıkardı, yeleşini giydi, kalpağını gözü görünmeyecek şekilde kafasına yerleştirdi. Erikliğin arasından evine doğru yürümeye başladı. Kocası geç kaldığı zaman (Koldoş çoğu zaman evine geç gelirdi) Suusar onu beklemeden uyurdu, ama bazen kapıyı kilitlemeyi unuturdu. Bundan dolayı birçok defa kavga etmişlerdi.

— Benim yerime başka birisi gelip içeri girse ne olur? diye bağırdı Koldoş.

— Korkuyorsan gecikmeden gel, dedi Suusar.

— Ben değirmende geceleyeceğim, kapıyı iyice kapatıp kilitle, demişti Koldoş bugün.

Suusar ise dediğini yapmamıştı ve buna Koldoş çok öfkelenmişti.

— İşte şimdi cezayı çekeceksin hanımefendi, dedi eve gizlice girerek. Suusar'ın uykusu ağırdı, bunu hissetmedi. Küçük pencereden giren ayın ışığında belli belirsiz horlayarak hiçbir şeyden habersiz mışıl mışıl uyuyor. Koldoş gözleri karanlığa iyice alışınca kadar eşiğin önünde bekledi. Sonra hemen gidip

elbisesiyle birlikte Suusar'ın yanına yattı. Suusar her zamanki gibi çırılçıplaktı. Onun bu alışkanlığı Koldoş'u hep kızdırırdı. Fakat şimdi Koldoş buna sevinmişti. Koldoş'un soğuk elbisesi vücuduna değdiği an Suusar ürkerek haykırıverdi.

— Ay, ayy! Kimsin sen? Koldoş, sen misin?

Koldoş cevap vermek yerine, onu ince belinden sıkıca kucaklayarak yüzünden boynundan öpmeye başladı. İşte o an Suusar gerçekten korkup, sesinin çıkabildiği kadar haykırarak, Koldoş'un kucağından kurtulup çarpınarak kalkmaya çalıştı. Fakat Koldoş, ağır vücuduyla ona yüklenerek, elleriyle ellerini acımasızca çevirmeye kalktı. Çekişme ancak on dakika kadar sürdü.

On dakika sonra Koldoş, evinden fırlayarak çıkıp, geldiği izleri takip ederek bahçeye doğru koşup gitti. Zorla eşiğe kadar gelen Susar, onun eriklerin gölgesinde sallanarak giden ve güçlükle seçilen silüetini iyice görmeye çalıştı. Ancak onun kim olduğunu tam tanıyamadan, çok şaşırarak, üzerine örttüğü örtüyü yele savurarak, kapının yerine kapı olup, korkuyla yerinde kalakaldı.

Koldoş tekrar kırata bindikten sonra yeri gıcırdatarak, yavaşça yola koyuldu. Biraz sonra atın kolhozun at ahırına yöneldiğini fark edip buna çok sevindi. At ahır köyün ta yukarı kenarındaydı. Ahırın etrafını altı duvar çevreliyordu. Duvarın köşesine, ahırın kapısının karşısında, bir yığın yonca, bir yığın ot, bir yığın saman yığılmıştı. Üçü de şimdi, kışın son ayında, yarısı oyularak kalmıştı. Onların azalmasında kır yorga atın da etkisi vardı. O her gün Koldoş ile gelip, istediği kadar ota doyararak, gideceği an ise iki tarafına iki tutam ot alıp giderdi. Elbette reisin karısı Orun'un başka kadınlara göre ağır iş yapmadığı gibi, atı da başka atlara benzemez. Sadece mısır ve yonca yer. Yediği zaman da dağıtarak yer. Bunun için seyisler ona çok kızarlardı.

Koldoş kapıya geldi ve her zamanki gibi kapıyı deliğinden içeri elini uzatarak açtı ve içeri girdi. Attan indi ve atın gemini çıkardı. At, yonca yemeye başladı. Kendisi ise at ahırına doğru yöneldi.

İki seyis var. Biri Isman, kısa boylu, yuvarlak yüzlü, biraz ağır işitir. Diğeri ise on altı yaşında bir erkek. İkisi altmışa yakın ata bakıyorlar, atların çoğu kısırak. Zavallılar sabahtan akşama kadar çalışırlar. Sabah atları dışarıya çıkarıp, ot kesip verirler. Sonra ırmağa götürüp su verirler. Ahırın içini temizlerler. Akşam ise atları içeri götürürler, yine yem verirler. İşlerini bitirdikten sonra dinlenirler. Bazen o vakit Koldoş gelir.

Ahırın iki kapısı var; birincisine doğudan, ikincisine ise kuzey ile güneyin ortasından girilebilir. Seyis ikinci kapıyı işleri biter bitmez kapatır, ikinci kapıyı ise uyuyacakları zaman kapatırlar. Çoğunlukla geç saatte uyurlar. Bazen gece hiç uyumazlar, konuşarak vakit geçirirler. Bir aydan beri öküz derisini çözmeye çalışıyorlar, ondan güzel ayakkabı yaptırmak için.

Koldoş birinci kapının oraya geldi, kapının deliğinden ocak tarafına baktı. Ocak kapının yanında, sol tarafta, köşedeydi. Seyisler ocağın ışığında deriyi çözüyorlardı. Karşılarındaki duvarda ise onların hareketlerinin gölgesi görünüyordu.

Ne yaparak girsem diye çok düşündü. O geldiğinde insanca gelmezdi, bir şey düşünüp zavallıları korkutmak için gelirdi. Bir gün kapının deliğinden bıçağını gösterir, bir gün ise kurt gibi uluyup onları korkuturdu. Bir defa böyle bir vakitte kapıyı açıp bir tavşan kafasını ocağa atmış, kendisi ise görünmeden gitmişti. Şimdiyse tırnağıyla kapıyı tırmalayarak, köpek gibi ses çıkartmaya başladı. Isman bunu fark etmedi, ama Zakir fark etti ve kafasını kapıya doğru çevirdi. Isman o zaman durumu fark etti.

— Ne oldu?

— Köpek, dedi Zakir, korkulu bir sesle.

İkisi uzun süre sessizce durdu. Isman kalktı ve sessizce kapıyı açtı.

Koldoş yüksek sesle bağırdı.

Isman korktuğundan buz gibi dondu kaldı.

— Ey terbiyesiz! Senin bu davranışın ne zamana kadar sürecektir.

Koldoş ise buna güldü.

— Bak, bak bizi korkutmak için reisin kürkünü, kalpağını giymiş.

Koldoş ise onları giydiğini unutmuştu. Belli etmeden üzerine bir baktı;

— Tabii ki, deyip kürkünü çıkarıp düzelterek giymeye başladı. İşler nasıl gidiyor Zakir?

— Aynisa ablanın kızıyla görüşüyor musun?

Zakir utancından kıpkırmızı oldu.

— Koldoş çocuğu utandırma öyle, dedi Isman.

— Şaka yapıyorum.

Isman ağabey ve Zakir yerlerine oturup işlerine devam ettiler.

— Bunu hâlâ bitirmediniz mi?

— Gündüz boş vaktimiz olmuyor, bundan dolayı gece yapıyoruz.

Koldoş ise ocağın sağ tarafındaki kımız yapılan çanağa baktı. Zakir'le Isman Ağabey bazen kımız yaparlardı. Onu fark etti.

— Niçin bana kımız vermiyorsunuz?

— Hazır değil?

— Hazır olmasa da getir.

— Tamam. Zakir yerinden kalktı biraz koydu ve verdi. Koldoş, kımızı bir dikişte bitirdi.

— Oh, teşekkürler.

— Savaş nasıl gidiyormuş, ne zaman bitecekmiş?

— Ben nereden bileyim ki, bana niye soruyorsun?

— Sen insanların arasındasın, senin bilmen gerekir. Biz ahırdan başka hiçbir yere çıkmıyoruz. Ama konuştuğumuz tek şey savaş, bütün düşüncemiz savaş. Çünkü biliyorsun, benim çocuğum da Zakir'in babası da savaşta. Dünyayı kıyamet gününe çevirdi Hitler, evin yansın senin...

— İhtiyar, düşünerek konuş. Hitler benimki değil, diyerek kızgın gözlerle baktı.

Isman Ağabey ondan korktu.

— Tabii ki senin değil, diye cevap verdi zavallı. Benimki değil, seninki değil, Zakir'inki de değil. O Almanlarındır. Bizim düşmanımızdır.

— O zaman niçin Hitler'in dediniz?

— Evladım öylesine laf geldi söyledim.

— Konuşurken dikkatli olun tamam mı?

— Yavrum, şaka mı yapıyorsun, yoksa? ...

Gerçekten de ciddi söylüyordu ama sonra şaka yapıyorum diye güldü.

— Şaka Isman Ağabey. Kırgızca'yı anlamaz mıyım?

— Öyle desene Koldoş, dedi ve biraz kendine geldi.

Koldoş gülerek yerinden kalktı.

— Ben gideyim, saat geç oldu.

— Zakir yoncadan bağlayıp ver, dedi Isman Ağabey.

— Hayır, ben yapabilirim.

İkisi de birbirine şaşırarak baktılar. Çünkü Zakir ona yardım ederdi. Bugün ise istemedi.

— Hoşça kalın.

— Güle güle.

Koldoş ahırdan çıktı ve yonca yığınınına gitti. At yoncadan yiyordu. Sonra samanlığa geldi ve uyumak için samanı kazmaya başladı. Küçücük, kendi sığacağı kadar kazdı. Bir süre ahır tarafına baktı ve sonra o saman içine girdi ve uyumaya çalıştı. Samandan sıçan kokusu geliyordu. Uzun süre onların sesini duyduğundan zor uyudu.

Koldoş gittikten sonra seyisler kendi işlerini yapmaya devam ettiler. Deriyi iki taraftan çözmeye devam ediyorlardı.

— İlginç. Koldoş savaş hakkında konu açılınca bir bahane bulup kızmaya başlar. Savaştan korkuyor bence.

— Neden korkuyor diyorsunuz? dedi Zakir.

— Savaştan, kendisini de savaşa götürebilirler. Ama bir defasında savaşa gönderilecekti. Dayısı zorla göndertmemişti...

— Ben ise korkmam. Eğer beni savaşa çağırırsalardı hemen giderdim. Savaşta babamı bulurdum. Sizin çocuğunuz Murat Ağabey'le buluşurdum. Onlarla birlikte Almanlara karşı savaşırdık.

— Evladım sen daha çocuksun, hiçbir şey bilmiyorsun. Savaş, çocukların oynayacağı oyun değil. Orada her gün insan ölür, kalanlar ölümler üzerinden geçerler... Onun yerine onların sağ gelmesine dua edelim, biraz bekleyelim...

Isman Ağabey derinin her tarafını tutarak hazır olup olmadığına baktı.

— Deri biraz yumuşamış. Bir hafta sonra kessek olur, inşallah ikimiz paylaştıktan sonra fazlası kalır.

— Arta kalanı Divane'ye verelim. O da kendisine ayakkabı yaptırın. Ayakkabısı yıpranmış zavallının.

— Doğru söylüyorsun. Ona verelim.

— Ormon Ağabey de sormuştu. İki dizine yama yapmak için.

— Tamam. Hadi uyuyalım.

Isman Ağabey ocağın yanındaki ağaçtan yapılmış küçük yatakta uyuyacak. Sürü ile atların ortasında çıkıntılı, ağaçtan bir set duruyordu. İkinci kapının yanında da böyle bir set var. Orada Zakir'in kendisi uyuyacaktı. Zakir fenerlerden birini aldı ve yerinden kalktı.

— İyi geceler.

— Sana da.

Isman Ağabey uyumaya çalıştı. Zakir ise ahırın içindeki koridorla kendi yatağı tarafına gidip geldi. Gece ahırın içi sıcak olur. Pencereleri ve kapıyı kapattıktan sonra sıcak olmaya başlar. Bir de farklı bir koku gelir. İki yıl önce Zakir ilk defa buraya geldiğinde bu kokuya dayanamıyordu, kusası geliyordu. Uzun süre alışmamıştı. İlk geldiğinde ahırın gece hayatından korkardı. Ahırın içinde gece yürürken atların gözlerinden çok korkardı. Koridorda giderken atların gözleri sokaklardaki gece lambası gibi görünürdü. Zakir ilk geldiği günleri hatırlayarak sürünün yanına geldi. Sürünün yanında her zaman bir kucak yonca olur. Onu boz attan başka hiç kimse bilmez. Yatarken yoncayı verir. Bunu bazen boz atın yanındaki yaşlı at fark eder. Zavallı boz at üzüntülü bakar. Onun o durumunu gören Zakir de yaşlı atın yanında kendisini suçlu hisseder. Ona da biraz verir.

Boz atın adı Tulpar. İki yıl önce, Zakir yeni geldiği zaman o uzakta diğer atların yanına bağlanırdı. Sonra Zakir ile ikisi arkadaş olduktan sonra onu sürünün yanına getirdi. Şimdi ikisinin arası iyi. Geldiğinden beri yaz kış ayrılmazlar. Birlikte iyi konuşurlar, ot taşırlardı. İki seyisin de iki arkadaşı var: Isman Ağabey'in yaşlı at, Zakir'in arkadaşı ise boz at Tulpar'dır. Bunlar onlarla birlikte çalışırlar genelde. İlbahar geldiği zaman diğer atlarla birlikte yeri sürerlerdi. Küçük tepeye giderlerdi. Küçük tepe köyden otuz kilometre uzaktadır. Oradan geldikten sonra köydeki tarlalarda çalışırlar. Ondandır sigara toplama işi, yonca ve ot biçme işleri başlar. Onlar bittikten sonra harmanda çalışırlardı... Kısacası kar eridikten sonra başlayıp kar yağana kadar çalışırlardı. Kışın da birlikte vakit geçirirlerdi. Ama bu yıl Zakir Isman ağabeyle çalışmak istemiyor. Onun yanında oraya buraya koşarak çalışmak istemiyor. Çünkü Zakir Isman ağabeyden küçük olduğu için çoğunlukla işleri o yapar. Ama bunu Isman ağabey bilmez. Rız olamaz yoksa darılacak. Rız olursa Zakir'in kendisine yardımcı bulması gerekir. Ama Zakir'e hiç kimse yardımcı olamaz. Çünkü köyde kalan erkeklerin çoğunluğu yaşlılar ve lise öğrencileri. Yaşlılar ona yardımcı olamazlar, lisedeki çocukların ise okuması gerekir. Zakir bunu çok düşündü. Düşüne düşünce kardeşini çalıştırmaya karar verdi. Onun adı Ganı. O, sekiz yaşında. Yaşı küçük olmasına rağmen çok uyanık, akıllı bir çocuk. Ganı ortaokulda okuyor. Öğretmenleri ona izin verecekler mi? Yoksa abisi Zakir gibi okulu bırakacak mı?

Zakir okulu bıraktığında on dört yaşındaydı. Liseyi bırakması, Isman ağabeye yardımcı olması onun isteği değildi. Bu, köy başkanının kararıydı. Zakir buna hemen razı oldu, öğretmenleri de; çünkü lisedeki durumu çok iyi değildi. Ganı ise ikinci

sınıfta okuyor. Ayrıca çalışkan bir öğrenci, öğretmenleri izin verecekler mi? Senin kardeşindir, kendin bilirsin diyecekler mi? Bunu sadece Allah bilir, diye her şeyi düşündü.

Bununla birlikte uyumadan önce Zakir, Sono'yu düşünür. Bu Zakir'de alışkanlık hâline geldi. Gözünü kapatır kapatmaz gözünün önüne Sono gelir. Genelde Sono'yla geçirdiği güzel günü hatırlamayı çok sever. O günkü olayı masal gibi milyon defa tekrarlamaktan bile bıkmaz. Genelde bu olayı çok hatırlar. On civarında erkek yonca topluyordu. Öğle vaktinde onlar dinlenmek için kenara geçtiler. Bir taraftan da acıkmışlardı. Zakir, hiçbir şey getirmemiş, diğer çocuklar ise ekmek, yemek getirmişlerdi. Hiçbir şey getirmediği için onlarla yemekten utandı. Arkadaşları yemeğe çağırdıkları hâlde gitmedi. Annem evde yemek hazırlıyor deyip gitti. Eve neden gitsin ki, evde yiyecek bir şey olsaydı annesi onu boş elle gönderir miydi? Annesinin söylediğine göre, evinde bir avuç bile bir şey yokmuş. İki üç gündün beri Zakir öğle yemeğini kolhozun yemekhanesinde yiyordu. Kolhoz'da sabah erkenden elma pişiriliyor, onunla karnını doyuruyordu. Şimdi de oraya gidiyordu. Oradan on, on beş tane elma alıp yiyerek tekrar işine dönecekti. Çoktan beri yemek yemeyip elma yediği için dudakları sararmıştı. Bunu fark eden birisi "Sen evine gitmeyip elma yiyip gelmişsin." dedi. Zakir kıpkırmızı oldu. Diğer arkadaşı ise "Elma yese ne olacak ki!" diyerek onun yerine cevap verdi.

Yonca tarlasıyla kolhoz erikliğinin arasında buğday ekili tarla var. Buğday yemyeşil, uzamış. Zakir yonca tarlasından çıkıp buğday tarlasının ortasında yürüyordu. O sırada yağmur yağmaya başladı. Buğdayın arasından hışırtılı sesler geliyor, Zakir'in ayakları altından boz çekirgeler kaçışıyordu. Bir süre sonra karşına Sono çıktı. Beline büyük bir torba bağlamış nohut topluyordu. Zakir'i görünce yerinden kalktı. Korktu biraz.

— Aa, sen miydin? diyerek gülümsedi ve bembeyaz dişleri göründü.

Başında ince mavi örtü, üzerinde kırmızı gömlek ve kara paltosu, ayağında ise eskimesi (ayakkabısı). Sono ceylan gibi, şefkat dolu gözleriyle Zakir'e baktı. Zakir'in yüreği eriyip gitti.

— Nohut mu topluyorsun?

— Nohut... Yağda kavrulunca çocuklar daha da severek yerler.

— Yağmur yağmaya başladı... Dinle...

— İslanacaksın.

— Evet. Sen evine mi gidiyorsun?

— Hımm. Eve.

— O zaman ben de seninle geleyim.

İkisi birlikte kolhoz erikliğinin oraya doğru gittiler. Yağmur çoğalmaya başladı.

— Koşalım, diye seslendi Sono.

İkisi de koştu. Buğday tarlasından erikliğe gelene kadar ıslandılar. Zakir büyük yaşlı erik ağacının yanına geldi. Sono da onun arkasından geldi. İkisi de çok ıslanmıştı.

— Şimdi denecek, dedi Zakir.

Sono ses bile çıkarmadı. Yağmur diner dinmez dolu yağmaya başladı. O doluyu bizim köylüler bugün bile hatırlarlar. Gerçekten de acayip bir dolu yağmıştı. En büyüğü tavuk yumurtası kadar, en küçüğü ise ceviz kadardı. Ama uzun sürmedi, bir fincan çay içip bitirene kadar sürdü. Dolu büyük olduğundan bütün eriklerin yaprağını yere serdi. Yer ise yapraklarla doluydu.

Sono ve Zakir böyle bir dolu görmemişlerdi, çok şaşırdılar. Sono çok korktuğu için Zakir'e sarılmıştı. Bu onların ilk sarılmalarıydı. Sono çok korktuğundan ne yaptığını bilmiyordu. Dolu dindikten sonra ikisi birbirine baktı, utanmak yerine şefkat dolu gözlerle birbirlerine gülümsediler. O zaman Zakir, Sono'yu yanağından ilk defa öpmüştü. Sono buna çok sevindi.

Yağmur da dolu da dindikten sonra ikisi de erikliğin arasından çıkıp evlerine doğru gittiler. Yer dolu kaplıydı, yaprakların üzerinden zorla geçtiler.

— Zakir baksana, dedi Sono aniden.

Yerde eriğin dalı kırılmış. Dalda ise kuş yuvası kalmış. Yuvada üç dört tane kuş yavrusu var.

— Zavallılar... diye acıyarak onlara baktı Zakir.

Yolda kuşların ölü yavrularını, kanatları kırılmış saksağanları ve diğer kuşları gördüler. Onlara acıyarak geçtiler. Zaten ellerinden başka da bir şey gelmezdi. Irmağın yanına geldiklerinde orda tavşan gördüler. Ölecek gibiydi. Zavallı bayılacak durumda.

Çolak Ormon'un köprüsünden geçerek köye yaklaştılar. Köprü'nün üzeri de ırmağın taşları gibi doluyla kaplanmış. Yağmur ve doludan sonra sel olmuş. Irmağın kenarındaki bütün şeyler sürüklenmiş. Bitkilerin kökleri, ağaçlar ırmağa sürüklenmiş. Suda sürüklenen ağaçların birinde büyük bir kuş da vardı.

— Zakir bak, bak diye seslendi Sono kuşa bakarak.

— Kartal mı o?

— Buna da bir şey olmuş, zavallı.

— Evet, bunun için canını kurtarmaya çalışmadan suda yüzüyor.

Zavallı Çolak Ormon ise kazmasıyla koşarak gidiyordu. Su çok aktığı için arkına çevirmeye gidiyordur.

Köye geldiler, sonra Sono:

— Ben hemen eve gideyim, zavallı kardeşlerim ne olmuşlardır?

— Koş, dedi Zakir.

İkisi orada ayrıldılar. Zakir bahçesine girerken, kardeşini elinde saksığanla gördü. Gani'nin yanında arkadaşları da vardı.

— Ağabey baksanıza ben yakaladım, diye övündü Gani. Şimdi taşla vurup öldüreceğiz.

— Niçin öldüreceksiniz? diye kızdı Zakir. Öldürmeyin günah olur.

Çocuklar ise bir saksığana bir de Zakir'e baktılar. Küçük bir çocuk ise,

— Orada sizin nineniz ölmüş, diye bağırdı.

— Ne? diye seslendi Zakir.

— Yalan söylüyor Ağabey. Ölmedi. Dolu da keçileri kovalarken kafasına dolu düşmüş ve bayılmış. Aynisa abla ona yardım etti, şimdi evde. Bir şey olmadı ninemize, dedi Gani.

Zakir hemen eve koştu. Eve girdiğinde ninesinin sapasağlam ocağın başında oturduğunu gördü. Ninesini kucakladı. Onu görünce ninesi durumu anladı. Ninesi ise onu okşayarak gülümsedi:

— Korkma ben sizleri evlendirdikten sonra öleceğim, o zamana kadar ölmeyeceğim.

Zakir'in gözleri doldu, ağlayacak gibi oldu. Bugün çok güzel bir gün oldu diye içinden geçirdi. Sono, Gani, ninem...

Yaşlı kadın Gevar'ın erikliği Koldoş ile köy başkanı Razak'ın erikliğine yakın, ikisinin ortasındadır. Koldoş, dayısının evine yaşlı kadın Gevar'ın erikliğinden geçip gider. Sonbahardan ilkbahara kadar bütün bahçelerde karakargalar dolaştığı gibi Koldoş'un bahçesinde de dolaşıyorlardı. Sarhoş olduğunda bazen onları öldürürdü. Zavallılar gece de iyi uyuyamazlardı. Kendi bahçesinden kovduğu zaman yaşlı kadın Gevar'ın bahçesine gelirdi, ondan kovduğu zaman dayısının bahçesine gelirdi. Bu sesleri duyan Gani, Koldoş'u gizlice takip etmeye başladı. Çünkü o kuşları çok severdi. Karakargaların birbirleriyle kavga etmesini, oraya buraya uçmalarını

seyrederdi. Koldoş'u izlerken o kuşların, silahın sesini duyunca karakargaların sanki ağlayan insan gibi hâllerini gözünün önüne getirirdi. Ganı bu manzaradan büyük keyif alırdı.

Silahın sesini iki üç defa duyduktan sonra, karakargalar da Koldoş da oradan gider, bahçe ise sessiz kalırdı. O zaman Ganı erikliğin içindeki henüz ölmemiş, kanatları kırık karakargaları yakalar, ölü karakargaların hepsini bir yere toplar ve acıyarak evine dönerdi. Evde ise ninesi ona kızardı:

- Seni de bir gün Koldoş, bu kuşlar gibi öldürmesin, diyerek ona bağırdı.
- O beni görmez, ben gizlice onu takip ediyorum.
- Görmese de seni fark edebilir. Hiçbir zaman oraya gitme tamam mı?
- Tamam.

Ama yine de silahın sesini duyunca hemen oraya koşar, silahın sesini duymadığı zaman erikliğin içindeki karakargaları düşünerek otururdu. Bugün böyle bir gündü; sessizce başka şeyleri düşünerek oturuyordu. Ninesi ise gaz lambasının altında kumaş dikiyordu. Ninesinin yanında ise Kabılan adlı kedisi uyuyordu.

Kumaş kırmızı renkteydi, ipleri ise eriğin damarından çıkmış olan boyadan yapılmıştı. Kumaşın bitmesine az kalmıştı. Bittiği zaman ondan ninesi Ganı ile Zakir'e pantolon dikecek. Eğer ikisinden arta kalırsa ninesi kendisine namazlık dikecek...

Ocağın sağ tarafındaki köşede ise sıçan sesi geliyor. Ganı ile kara kedi oraya baktılar. Ocağın sağ tarafında da büyük yaşlı erik ağacı var. Erikte yaşlı kadın Gevar'ın tuzluk, baharat takımı gibi mutfakta kullandığı malzemeleri asılıdır. Tuzluktan tuzun kokusu, unluktan ise unun kokusu gelir; o kokular genelde sıçanların iştahını açardı. Evin içinde sıçan yok, otların içindedir. Otlar ise büyük eriğin dibinde duruyor. Ama erik ağacı evin yanında olduğu için, onun dallarından eve girebilirler. Kara kedi de onları hep takip eder, "Korkmazsan yere in." der gibi onlara bakıp dururdu. Sıçan tuzlukla unun yanına geldi. Onu kara kedi bekliyordu. Unun içine girecekken yakalamaya çalıştı ama yakalayamadı. Kedi erik ağacının yarısına kadar geldi. Yakalayamadığı için yere indi ve kızgın bir sesle miyavladı.

— Biraz daha bekleseydin unun içine girerdi, o zaman yakalardın, dedi Ganı kedisine kızarak.

— Evet, dedi ninesi kızarak. Unun içine girerse günahdır. Kara kedi ise sıçanın kap kacağın arasına girmesine sebep oldu. Onu yakalar mı yakalayamaz mı o kedinin bileceği iştir.

Kara kedi sanki anlamış gibi kendisini suçlu hissederek bir köşeye gidip oturdu. Ganı ise onu kızdırmak için dilini çıkardı. Kara kedi ona üzülmüş gibi baktı. İkisi her şeye rağmen dosttu. Gündüz birlikte gezerler, gece ise aynı yatakta uyurlardı.

Aniden sıçanın sesi geldi. Kara kedi ile Ganı erik ağacına baktılar. Sıçanın sesi kesildi. Ama ikisi de erik ağacından gözünü ayırmadılar, uzun süre baktılar. Sıçan ise dışarı çıkmadı. Ganı erik ağacını düşünmeye başladı.

Erik ağacı büyük olduğu için beş altı tane budağı evin içine doğru büyümüş. Onların birini ninesi tuzluk ve unu asmak için askılık yapmış. Diğerleri ise büyüyor. Soğuğu sıcakı bilmez, bir yılda iki defa meyve verir.

— Uyku vakti gelmiş. Hadi uyuyalım. Ama önce dışarı çıkıp kedicik seni tuvalete çıkaralım.

Ganı çizmesini giydi ve dışarıya çıktı. Çıkarken erik ağacına baktı. Eriğin dallarındaki karakargaları gördü. Onlar kendi dillerinde bir şeyler konuşuyorlardı, diğerleri ise uyuyorlardı.

Ganı diğer erik ağaçlarındaki karakargalara bakmak için eriklik tarafına yürüdü. Erikliğin içi sessizdi, bütün karakargalar uyuyorlardı.

— Bugün Koldoş sarhoş değilmiş, diyerek içeri girdi.

— Olabilir, diye cevap verdi ninesi yatağını hazırlarken.

Koldoş ise bu gece kolhozdaki samanlıkta uyuyordu. O gece Suusar uyuyamadı. Tan ağarana kadar eve kimin girdiğini düşündü. Sabah erken kalktı. Dışarıda hava kapalıydı, etrafı duman kaplamaya başlamıştı. Ama bunu Suusar fark etmedi. Dışarı çıktıktan sonra eriklik tarafına doğru yürüdü. Yerdeki izleri tanımaya çalıştı. Çizme iziydi. Ama burada bütün erkekler çizme giyerdi. Erikliğin ortasına yaklaştığında arkasından:

— Ey! diye bir ses geldi. Baktı, avluda Koldoş duruyor. At yok, değirmene atla yük bırakmış diye düşündü.

— Bu kimin izi? Birisi mi geldi?

Suusar ya sabır dedi.

— Senin izin.

— Bu ne demek oluyor?

Suusar bu sefer de ondan şüphe edemedi. Çünkü hiçbir şeyi belli etmeden soru soruyordu.

— Ben de bilmiyorum, diyerek içeri girdi.

— İlginç... diye Koldoş izleri takip etmeye başladı. Biraz sonra eve girdi. Suusar girişte ocağı yakıyordu.

— Sen son günlerde dürüst davranmıyorsun. Biriyle mi çıkıyorsun?

Suusar'ın elindeki kürek yere düşü verdi.

Koldoş'a kızgın gözlerle bakarak:

— Ne diyorsun? Sus artık, dedi.

Koldoş kendini çok kötü hissetti. Ama bu durumu belli etmeden şaka yapmış gibi gülümseyerek kürkünü çıkardı.

Suusar'ın durumu fark etmemesi için bu konuşmayı uzun sürdürmek istedi. Çay içip evin etrafındaki karları temizledikten sonra o konuyu tekrar açmak istedi. O ana kadar Suusar'ın her hareketini takip ediyordu, konuştuğu her lafa önem veriyordu.

Kürkünü çıkarırken morali bozuk bir şekilde:

— Suusar, beni yine savaşa çağırmışlar, dedi üzgün bir şekilde.

Suusar ibriğe su dolduruyordu. Hemen kocasına baktı.

— Öyle miymiş?

Bakışlarında ve sesinde telaşlanma değil, bir gariplik vardı. Bunu fark eden Koldoş "Acaba seviniyor mu?" diye düşündü.

— Gerçekten de. Şimdi dayımın evinden geliyorum. Dayım bana askerlik kağıdını gösterdi. Bugün için çağırmışlar.

Koldoş bunun cevabını bekliyormuş gibi Suusar'a baktı. Suusar uzun süre ne söyleyeceğini bilemeden kocasının karşısında donup kaldı. İnanmıyor, diye düşündü Koldoş.

— Üzülme, dedi Suusar. Belki önceki gibi döneceksindir.

— Gidip dönmesem ne olacak?

Suusar ibriği ateşe koyduktan sonra cevap verdi.

— Dönmezsen... Dönmezsen ne olacak... Diğer erkekler gibi sen de savaşa gidip, onlarla beraber memleketin için savaşsan, zaferle dönersen yurduna halkın gurur duyduğu bir insan olursun.

— Sen beni oraya göndermek mi istiyorsun? Sence benim yüzüm halk arasında kara mı?

— Bunu herkes bilir. Ama sen fark etmiyorsun. Bütün halkı aptal sanıyorsun. Halk her şeyi bilir. Ama sana bir şey diyemezler, başkan dayından korkarlar. Kendin de bilirsin, dayının elinden her şey gelir, istediğini dövebilirsin.

Koldoş bir şey demeden ocağın yanına oturdu. Karısı gerçeği söylediğinde yüreği sızladı. Hiçbir zaman böyle söylememiştii.

— Böyle diyeceğini biliyordum, dedi öfkeyle Koldoş.

— Tamam. Halk ne söylerse söylesin sen ne diyorsun? Benim hakkımdaki düşüncen ne?

— Ben... Ben senin karınım. Sen benim karnımdaki çocuğun babasisin. Ben senin iyiliğini isterim, ama Koldoş benden başka kadınların kocası savaştalar. Burada olanlar ise kolhozda gece gündüz çalışıyorlar. Sen ise ne savaşa gittin, ne de kolhozda çalışıyorsun. Bütün halk senin arkandan dayısının seyisi, başkanın çobanı, başkanın oduncusu diye konuşuyorlar. İnsan o sözleri duyduğunda öfkelenir, utanır.

— Anladım. Tamam, ben savaşa gideyim. Ama sen benim karımsın. Ben gelene kadar bekler misin?

Suusar sevinir gibi oldu.

— Tabii ki bekleyeceğim. Neden beklemeyeyim ki? Diğer kadınlardan benim ne eksikim var?

Koldoş bu sözlere sevindi.

— Nasıl bekleyeceksin? Bütün kadınlar bekleyemez.

Suusar uzun bir süre düşündü. Sonra:

— Seni bekleyeceğim Koldoş. Bana güven. Hiçbir erkek yanıma yaklaşamayacak.

O vakit Koldoş'un kalbi sıkıştı. Dünkü olayı sanki gizlemeye çalışıyor diye düşündü Koldoş. Bahane ile dünkü olayı hatırlatarak onunla kavga etmek istiyordu. Bahane için bir şeyler düşündü. O ana kadar ibrikteki su kaynadı. Çay demlemek için kalktı Suusar. Suusar kalkınca Koldoş onu kucakladı, boynundan öpmeye çalıştı. Suusar onu itekledi.

— Neden her tarafını sardın? dedi Koldoş.

Suusar kırmızı çiçekli kara örtüyle boynunu sarmıştı. Kocası şüpheyle ona baktı.

— Boğazım ağrıyor. Dün soğuk su içmiştim, ondandır belki, dedi Suusar.

— O zaman gel boynundan öpeyim, hemen iyileşir, dedi örtüyü çıkarmaya çalışarak.

Suusar çok korkmuştu.

— Yeter artık, ben yemek yapacağım.

Ne olursa olsun Koldoş onun boynunu görmek istiyordu. Yine düşünmeye başladı. Birbirlerinden şüphelenerek sessiz kaldılar. Sessizce birbirlerini takip ediyorlardı. Suusar bu konuyu tamamen kapatmak istiyor, Koldoş ise kapatmak istemiyordu.

Aniden Suusar'ın boynundaki örtüyü çıkardı. Suusar bunu bir süre fark etmedi. Örtüyü görünce hemen sarmaya çalıştı. Elbette örtene kadar Koldoş Suusar'ın boynunu görmüştü. Düşündüğü gibi Suusar'ın çenesiyle boynu morarmıştı.

— Dur! dedi Koldoş, Suusar'ın örtüsünü çıkararak. Gördüklerine inanmayıp şaşırılmış gibi yaptı. Gözleri o anda fal taşı gibi oldu. Bu ne? Neden böyle oldu?

Suusar ne diyeceğini bilemedi.

— Dün kendi kendimi boğdum, ölmek istedim...

— Niçin? Soru sorduğu için onun cevabını da dinlemek zorundaydı.

— Öylesine...

— Yalan.

— Yalan olan ne?

— Ölmek istediğin kendi kendini boğmak istediğin. Bak bu boğmaya mı benziyor. Şu dişlerin izine baksana.

Suusar ses çıkaramadı

— Söyle gece kiminleydin?

— Hiç kimseyle.

— Küstah. Beni savaşa gönderecekmiş de sanki beni bekleyecek. Beni böyle mi bekleyeceksin? Savaşa değil, değirmene gidip gelene kadar yaptığın buysa, ben savaşa gittiğimde kim bilir ne yaparsın? Benim evim gelen geçen hanı mı olacak? Çolak Ormon bile buraya gelecek öyle mi? Ben bunu bugün anladım. Niçin bu beni savaşa gitmeye ikna etmeye çalışıyor? Ben savaşa gitmeyeceğim, dayım bunun bir çaresini bulacak. Bu defa da gitmeyeceğim duydun mu? Buna ne diyeceksin?

— Ne diyeyim? Öf.

— Hâlâ iç çekiyorsun. İç çekmenin nasıl olacağını göstereceğim sana. Sen biliyor muydun, neden ilk asker kâğıdı geldiğinde askere gitmediği mi? Korkaklıktan, korktuğum için diye düşünüyorsun değil mi? değil. Ama halkın hepsi böyle düşünür. Bu ise sadece beni öfkelenendirir. Çünkü ben korkak değilim, değilim! Çolak Ormon'un gittiği savaşa ben neden gidemeyeceğim. Ben de gidebilirdim. O savaşta iki ayağını

kaybetmişken, gerekirse ben kafamı bile kaybetmekten korkmam. Ama ben... Bir yanlışlık yaptım. Bunu ben sonra, şimdi anlıyorum. Meğer iyi yapmışım.

— Öyleyse savaşa neden gitmedin?

— Senin yüzünden.

— Benim mi? Suusar bunu ilk defa duymuştu. Şaşırıldı.

— Evet, senin için. (Koldoş kendini zavallı göstermek istedi.) Kendin biliyorsun ben seni Ormon'dan daha çok seviyordum. Ama sen Ormon'u severdin. Beni ise insanların yanında hep rezil ederdin. Ormon ile ikinizin evleneceğini duyunca öfkelenim ve size kinim vardı. Hep sizden öç almayı düşünürdüm. Ama aniden savaş başladı. Bizim önceki köy başkanımız savaşa gitti ve onun yerine bilgisiz, hasta dayım oturdu. Dayımın otoritesi bana lazımdı. Onun desteğiyle her işi yapmaya gücüm yeterdi. Bundan sonra değişecek diye bekledim ama sen değişmemiştin, sadece ben değiştim. Buna şaşırardım, seni bekledim. Sonbaharda Ormon'la ikimize askerlik kâğıdı çıktı. Çok sevindim ve Ormon'a "Suusar'ı bırakacak mısın?" dedim. "Bıraksam bile sana mı bırakacağım, bu ayrılık uzun sürmez. Ben döndükten sonra mutlaka ikimiz evleneceğiz." dedi. Ormon'un bıraksam bile sana mı bırakacağım lafı benim kinimi daha da güçlendirdi. O gün akşam yemeği yerken dayıma yalvarmaya başladım. "Dayıcığım beni savaşa göndermemeleri için her şeyi yap. En azından sadece bir yıl, tamam üç ay olsun. Üç ay sonra savaşa gideyim" dedim. Yengemle dayım buna şaşırıldılar. "Niçin?" diye sordu dayım. "Ben savaşa evlendikten sonra gitmek istiyorum, belki oradan dönmeyebilirim, belki de bu benim son isteğimdir." dedim. "Öyle deme!" dedi yengem. "Sus!" dedi dayım. Sonra ikisi birbirine baktı ve yengem "Bir şey desene!" dedi. "Ne diyeyim, elimden ne gelir?" dedi dayım. İşte gördüğün gibi benim istediğimi yaptı.

— Orman'la benden böyle mi öç aldın?

— Evet. Amacıma ulaştım.

— Peki, vaadini neden yerine getirmedin?

— Hangi vaadimi?

— Dayına vaat etmiştin ya. Bir yıl olmazsa üç ay demişsin. Bu yıl üçüncü yıl. Şimdiyse ikinci evrak geldi.

— Şimdi de gitmem. Bunun sebebi yine sensin.

— Güzel karımı evde tek başına bırakmak istemem. Bir taraftan o beni sevmez. Ben savaşa gidersem bütün erkekler buraya toplanabilirler. Ormon ise buraya geleceklerin arasında ilk sırada.

— Doğru, diye öfkeyle bağırdı Suusar.

Koldoş öfkelenerek:

— Küstah, diye bağırdı. Belki dün gelen de odur. Bunu söylerken utandı. Çünkü dün değirmende uyumuş gibi yapıyordu. Sözüünü düzeltmeye çalıştı. Belki de ben uyuduktan sonra gelebilir.

— Dışarıya bak Koldoş. İzler onun değil. İz, iki ayaklı insana ait. O iki ayağıyla değil elleriyle yürür.

Koldoş gerçeği söylesem mi söylemesem mi, diye düşünüyordu. Bir taraftan da dün yaptığı işten pişmandı. Suusar dünkü olayı kendisi iyice anlatsa daha doğru olacaktı. O zaman Koldoş buna sevinirdi ve dünkü adam bendim sana şaka yaptım derdi. Suusar Koldoş'a biraz kızardı ve sonra ikisi de kendilerine gelirlerdi. Eğer Suusar dün eve hiç kimse gelmedi, derse Koldoş'un ona güveni kalmaz. Yine ondan şüphelenmeye başlar.

— Söylesene o adam kim?

— Bilmem. Eve hiç kimse gelmedi.

— Öyle mi? O zaman boynun neden mor oldu?

— Söyledim ya sana...

Onu korkutarak gerçeği söyletmezdi, öyle yaparsa o kinlenir. Çünkü onun karakteri öyledir. Tersine onu incitmeden sormak gerekir.

— Utanmaz. Yalan söylemeden bu işin gerçeğini söyleyen olmaz mıydı? İşte böyle oldu desen ne olacaktı?

Koldoş aniden Suusar'ın önünde diz çöktü. Tamam, adını söylemesen de olur. Evet, böyle iş oldu ama tekrarlanmayacak dersin olur? Lütfen bunu söyle, hadi.

Suusar tahmin ederek bu işi sen yaptın diyecek oldu, ama kendisini zorla durdurdu.

Korktu. Eğer Koldoş değilse ne olacak? Sonra Koldoş onu hiçbir zaman affetmez. Şimdi o kurnazlık yapıyor.

— Hayır, hiçbir şey olmadı.

Koldoş artık dayanamadı. Suusar'a bir yumruk attı. Suusar yere düştü. Kötü sözler söyleyerek onu dövmeye başladı. Suusar karşılık vermedi. Elleriyle bir yüzünü bir de karnını tuttu. Bir vakit yüksek sesle bağırdı, karnını tutarak yerde yatıyordu. Koldoş biraz kendine geldi. Ama yine de onu dövecek gibiydi. Öfkeli

gözlerle Suusar'a bakıyordu. Suusar güçlkle yerden kalkmaya çalıştı ama kalkamadı.

- Öldürdün, diye bağırdı Suusar. Öldürdün. Çocuğu öldürdün domuz.
- İyi oldu, dedi Koldoş. Bana başka birisinin çocuğu lazım değil.

Suusar hâlâ yerden kalkamıyordu. Kaplumbağa gibi zorla sürünerek diğer odaya girdi. Koldoş ise önceden oturduğu yere tekrar oturdu. Biraz sonra Koldoş öfkelenerek ağlamaya başladı. Niçin ağladığını kendisi bile bilmiyordu. Suusar diğer odadan bohçasını alarak çıktı. Güçsüz, yüzü bembeyazdı.

— Doğru yapıyorsun git, evine git, dedi Koldoş ağlayarak. Ben alçak bir kadınla yaşayamam. Senden boşandım. Bir talak! (Kırgızcada senden boşandım, boş ol anlamında).

Suusar'ın cevap vermeye hâli bile yoktu, sessizce evden çıktı.

- Bir talak az olursa, iki talak, üç talak, diye bağırdı yerinden kalkarak.

Sadece o zaman Suusar durdu ve ona bakarak:

- Zavallı, diye söylenerek yoluna devam etti.

Koldoş ona cevap vermedi. Ne diyeceğini bilemeden kendine de ona da kızarak, avluda donup kaldı.

O sırada dışarıyı koyu bir duman kaplamıştı. Suusar köyden çıktı. Ormon'un köprüsünden geçerken köprünün öteki tarafını görmek imkânsızdı. Kar çok yağdığı içinde köprüden geçmek zordu. Bir taraftan sis, bir taraftan kar ve soğuk hava, Suusar'ın düşmesi bundandı işte. Zavallı çok fena düştü. Zorla yerinden kalkan Suusar Ormon'u gördü. Hiçbir şey olmamış gibi ona selam vererek geçip gitti. Geçtikten sonra Ormon'un uzun süre ona baktığını hissediyordu. Oradan geçer geçmez karşısına Ormon'un şaşı karısı çıktı. Onun adı Gülsün'dü. Elinde kızı Nariste, başında bohçası vardı. Suusar'la Gülsün aynı köydendi. Anne babaları da komşuydu. Bir zamanlar Ormon'la üçü aynı sınıfta okurlardı. Gülsün çok da güzel bir kız değildi, sade bir kızdı. Çocuklar hep onu ağlatırdı. Gülsün, Ormon'la Suusar'ın arasında postacılık yapıyordu. İşte bu kadermiş: şimdi Ormon ile Gülsün evli.

- Suusar sen misin? dedi Gülsün. Sabah sabah nereye gidiyorsun.

— Babamın evine.

— Ben de babamın evinden geliyorum. Ormon'a pantolon dikmek için gitmiştim. Soğukta dizleri ağrıyor zavallılığımın.

Suusar biraz sessiz kaldı. Gülsün'ün mutluluğuna imrendi. Bunu Gülsün fark etti.

— Bebeğin büyümüş, diyerek çocuğun yüzünden öptü. İçinden Ormon'a benzediğini düşündü. O sırada kendi karnı ağrımaya başladı, bayılacak gibi oldu.

— Ayy! diye bağırdı.

— Suusar... Suusar... Kendine gel. Zavallı gülsün ne yapacağını bilmiyordu.

— Bir şey yok, iyiyim diyerek kendine geldi. Ormon'a yaptığı sahte gülümsemeyle ona da gülümsedi. Aceleyle yoluna devam etti.

— Hoşça kal Gülsün.

— Güle güle.

Gülsün ona şaşırarak baktı. Çok geçmeden Ormon'un sesi duyuldu. O ses çok korkunç geliyordu. Yürürken gözünden yaş akıyordu...

Sabahleyin sis vardı ve atları zorla dışarı çıkarıyorlardı. O arada ahırın bahçesine Razak başkan geldi. Boz atıyla tabii ki. Attan indi ve atını yoncalığa bıraktı. Kendisi ise samanlığın yanındaki seyisin yanına geldi. Razak kısa boylu, biraz şişman, gözleri yeğeni Koldoş'un gözleri gibi büyük, kendisi beyefendi bir kişidir. Köy halkı buna önceden güdük derlerdi. Başkan olunca böyle demez oldular. Diyen varsa da onun yanında söylemezdi. Razak'ın boyu kısa olduğu için uzun boyluların yanına gelince kızgın kızgın konuşurdu. Önceleri aceleyle koşar gibi yürürdü, şimdi ise sakin, ağır ağır adım atar oldu. Önceden "Razak güdük gibi aceleyle yürür." derlerdi, şimdiyse "Razak başkan gibi sakin sakin yürüyor" diye mukayese ederlerdi.

Razak başkan ağır ağır yürüyerek seyislerin yanına geldi.

— Esselamu Aleyküm, diye selam verdi.

Seyislerin ikisi de yerinden kalkarak tokalaştı.

— Razak, gel gel dedi Isman Ağabey.

— Nasılsın? Zakir zorlanıyor musun? dedi başkan.

— Hayır, diyerek Zakir gülümsedi.

— Zorlanıyor tabii ki, dedi, Isman Ağabey. Ne de olsa bir çocuk.

— Hiçbir şey olmayacak. Yakın günlerde savaş bitecek. Bütün askerler dönecek. O zaman ilk olarak ikinize izin vereceğim. Isman Ağabey siz karınızın yanına gideceksiniz. Zakir ise okuluna devam edecek.

— İyi olacak. O zaman o günler çabuk gelsin.

— İnşallah. İnşallah gelecek. Razak atlara baktı. Otlar azalmış, az az verin Isman Ağabey, dedi.

— Allah'ın izniyle ilkbaharı göreceğiz. İlkbahar yakın.

Başkan kafasındaki kalpağını çıkararak bir şey diyecek oldu.

— Isman Ağabey, ben ilçeye gidiyorum. Buraya uğramamın sebebi Zakir. Onu askere çağırmışlar. Ben onu askerlik şubesine götürüyüm.

Isman Ağabey korktu. Zakir'e şaşırarak baktı. Zakir'in kalbi yerinden çıkacak gibi oldu. Çünkü o on altı yaşında bir çocuktü.

— Küçük çocukta savaşa mı gönderilir? Bu doğru değil.

— Ben de öyle düşünüyorum, dedi Razak. Ama onu askerlik şubesine götürmem gerekiyor. Çocuğun küçük olduğunu söylemeliyim.

— Doğru! Götür ve bu daha çocuk, de. Ama bunun boyu uzun, boyuna önem vermesinler. Aynisa'nın kızı Sono ile ikisi aynı yaşta. İkisi on altı yıl önce sel olduğu zaman doğmuşlardı.

— Biliyorum.

— Biliyorsan gidip söyle. Yaşlı ninesi, bir küçük kardeşi var. Babası da savaşta diye söyle.

— Söyleyeceğim, söyleyeceğim.

— Öyle yap. Senin elinden gelir.

— Hadi Zakir atı getir.

— Ben eve gidip ninem ve kardeşimle vedalaşayım, dedi Zakir.

— Vedalaşmaya gidersen, ninen farklı düşünür. Bu yüzden gitme, akşama kadar gidip geleceğiz.

— Razak doğru söylüyor yavrum. Ninene belli etmeden gidip gel. Eğer ninen duyarsa kalbi sıkışır zavallının.

— O zaman Ganı yemek getirdiğinde Zakir'i bir yere gönderdim, deyiniz. Nineme söylemesin, diye rica etti Zakir.

— Tamam, tamam. Git. Çocuk savaşa gitmeden geri dönsün, âmin! diye dua etti.

Razak başkan atına bindi. Zakir'i de kendi atına bindirerek gittiler. Onlar gözden kaybolana kadar Isman Ağabey arkalarından baktı.

— Allah'ım, nasıl bir zaman geldi ki çocukları da savaşa alıyorlar, diye kederlendi.

İlçe merkezi köye dört kilometre uzaklıkta. Boz at için o mesafe bir çayı bitirecek kadardır. Razak Beyle Zakir askerlik şubesinin bahçesine geldi. Boz atı ise oradaki atların yanına bağladı ve:

— Sen şimdi burada bekle, dedi Razak başkan Zakir'e. Ben askerlik şubesine girip seni göndermemeleri için konuşacağım, tamam mı? Burada ol, uzağa gitme. Belki konuşmak için seni çağırabilirler.

Razak başkan askerlik şubesinin içine girdi. Zakir ise bugüne kadar askerlik şubesinin içini görmemişti. Askerlik kâğıdının gelmesi onun şubeyi görmesine sebep oldu. İyice göremese bile kapının deliklerinden iç tarafı gördü. Avlunun içinde çok insan vardı: erkekler, kadınlar, çocuklar... Çoğunluğunun elinde hurcu, bohçası vardı. Çok insan vardı orada, ama tek başına bekleyen yoktu. Bazı insanlar ise ağlıyordu.

Zakir avludaki insanların savaşa gönderildiğini sandı. Eğer beni de şimdi gönderirlerse Ganı ve ninemle vedalaşamayacak mıyım? Böyle düşünceler kafasında dolandı durdu.

O sırada avlu bahçesinin yanına omzunda hurcu olan iki kişi geldi. Biri elli yaşında, diğeri ise on sekiz, on dokuz yaşlarında bir çocuk. İkisi birbirine benziyor. Meğer babasıyla oğluymuş.

— Baba, o kişiyi bekleyelim, dedi çocuğu.

— Bekleyelim, diyerek ağır ağır iç çekti babası.

Onların arkasından polis kıyafetli birisi atla geliyordu. Zakir o adamı hemen tanıdı. İlçedeki polislerin başkanı Isak Ağabey'di. Bütün halk onunla iftihar ederdi. Bizim köyün örnek insanlarından birisiydi. Isak Ağabey burada yaşar, ama köye sık sık giderdi. Köy halkını yaşlısından gencine kadar hepsini tanırdı.

Zakir'i gördüğünde:

— Sen burada ne yapıyorsun? diye sordu.

— Savaşa göndereceklermiş, dedi Zakir.

— Seni mi? Evrak geldi mi? Göster bana, diyerek atından indi ve Zakir'le selamlaştı.

— Evrağım Razak Bey'dedir. Beni buraya o getirdi.

Isak Ağabey biraz dalgınlaştı.

— Sen hâlâ çocuksun, Razak nerede? diye sordu kızgın bir sesle.

— İçeri girmişti, dedi Zakir.

Isak Zakir'e bir yere bağlaması için atını verdi. Zakir atı, Razak Bey'in atının yanına bağladı. Onları avlunun kapısının önünde beklemeye başladı. Yine delikten iç tarafa doğru bakıyordu. Isak ve Razak'ın polisle kavga ettiğini gördü. İkisi de öfkeliydi. Ellerini sallayarak bir şeyler söylüyorlardı. Zakir bu durumu görünce korktu ve kendini kapıdan çekti.

Kapıdan çıktılar ve birbirlerine söverek atlarına bindiler. Zakir o zaman ne yapacağını bilemeden sessizce yerinde durdu. Razak Bey atını koşturup gitmişti. Zakir, Isak polisin yanına geldi. Ama kızgın olduğu için onu fark etmedi bile. Isak cebinden tütünü çıkardı ve ağzına koydu. Bundan sonra biraz kendine geldi. Bir süre sonra Zakir'i fark etti. Ona şefkat dolu gözlerle baktı.

Sen gidip atlarını besle. Senin yerine savaşa Koldoş gidecek.

Koldoş köye akşam vakti geldi. Omzunda silah, elinde beş altı keklik vardı. Bıyığında buz donmuş ayağındaki ayakkabı katılaşıp donmuş garç gurç diye ses çıkarıyordu. Köye gelince kendi evine değil, dayısının evine doğru gitti. Avlunun içinde iki inek, yirmi keçi ve koyundan başka canlı görünmüyordu. Onlar yem yerken her tarafı dağıtmışlardı. Eve gizlice girerken ocağın yanında oturan yengesini gördü. Yengesi yemek yapmaya hazırlanıyordu. Yengesi onu görünce ürktü.

— Siz miydiniz? diyerek yerinden kalktı.

— Benim yenge, benim Koldoş dedi zavallı bir ses tonuyla. Önceki Koldoş değildi, sakalı bıyığı da uzamış, yüzü bembeyazdı.

— Üşümüştünüz, hemen ısının dedi yengesi.

— Üşüdüm. Burası ilkbahar gibi, dağda ise kar çok.

Koldoş keklığı kapının yanındaki köşeye bıraktı, silahını çiviye astı. Kalpağını, kürkünü, çizmesini çıkardı ve ısınmak için ocağın yanına oturdu.

— Yenge, yemek için bir şeyler verir misiniz? dedi.

— Hemen hazırlıyorum, dedi. Sofraya ekmek, votka getirdi. Bir bardak votka içti ve ardından birisi kovalıyormuş gibi ekmek yemeye başladı. Biraz yedikten sonra:

— Oh! diye iç çekti. Şimdi biraz kendime geldim, dedi. Teşekkürler yenge.

— Afiyet olsun.

Yengesi dayısından yirmi yaş küçük, şimdi otuz beş yaşında. Çekici, güzel bir kadındır. Razak Başkan çok sevmese de onunla geçirdiği günlerden memnun. Ama Koldoş onun ağır bir suçunu biliyor. İki yıl önce, gece yarısı dayısının evinin

yanından yengesinin başka bir erkekle konuştuğunu ve ona bir şeyler vaadettiğini duymuştu. Sesinden Isman Ağabey'in öğretmen oğlu Murat olduğunu anladı. Konuştuklarını iyice duyamadı ama ikisi birbirlerine vaatte bulunuyorlardı. Koldoş bu duruma dayanamayıp ıslık çalmaya başladı. Öğretmen Murat ıslık sesini duyunca bahçeye doğru koşarak gitti. Yengesi ise bir şey olmamış gibi ev işlerini yapmaya başladı. Ama kayınbiraderinin yüzüne bakamadı.

— Gördüm, duydum yenge, dedi Koldoş. Ne vaadediyordunuz? Zavallı dayım size çok güvenirdi. Eğer duyarsa ne olacak?

Yengesi Orun'un elindeki fincan yere düştü. Çok korktuğu için dondu kaldı.

— Sakın söylemeyin, diye yalvarmaya başladı. Söylerseniz eğer dayınız kalp krizi geçirebilir. Ömür boyu köleniz olurum, bu laf ağzınızdan çıkmasın.

Koldoş da dayısına söylemedi. Yengesi de verdiği sözü tuttu. Ne derse onu yapıyordu, zavallı. Para isterse para, votka içmek isterse votka veriyordu. Ondan sonra ise Murat savaşa gitti. İlginç, savaşa gitmese ne olacaktı? Ne diye söz vermişlerdi o gün acaba?

— Dayım nerede? diye sordu Koldoş.

— İlçeye gitti, dedi yengesi.

— Niçin?

— Oradan çağırmışlar. Koldoş'un endişelendiğini görünce onu sakinleştirmek için Kolhoz'un işlerinden dolayı gittiğini söyledi.

— Öyleyse iyi, başka bir şey olmasın. Korkak olup çıktın. Her dağın arasında soğuktan donup, aç yabani insan gibi yaşamaktansa savaşa gitmem daha iyi olur. En azından orada insanlarla birlikte zorluk çeker, onlarla birlikte ölürsün. Koldoş bu sözleri söylerken biraz kızgındı. Siz ona gittiniz mi?

— Kime?

— Suusar'a.

— Gittim. Düşük yapmış zavallı. Erkekmiş. Gelin, yataktan kalkamıyormuş. Birden ortalık sessizliğe boğuldu.

— Konuştunuz mu?

— Konuştum. İyileştikten sonra kendim götüreceğim, dedim.

— O ne dedi?

Biraz sessiz kaldı ve:

— Eğer iyileşirsem ben Koldoş'un evine giden toprak yolu yakacağım, dedi.

— Doğru yapar. Sevdiğin kadından da, çoktan beri beklediğin erkek çocuktan da ayrıldın.

— Bunlar sana az bile, diye seslendi birisi dışarıdan.

Girişte dayısı Razak duruyordu. Yorgun, morali bozuktu. Yengesi Orun hemen yerinden kalktı ve elinden kamçısını, başından kalpağını aldı. Kürkünü çıkarmaya yardım etti. Razak ocağın yanına oturdu.

— Yemeğin hazırsa getir, çok acıktım. Kahvaltıdan beri bir şey yemedim, diye seslendi.

— Hemen getiriyorum, diye seslendi.

Sofraya çorba ve et koydu. Sofra hazır olana kadar Razak ocağın başında ısındı. Yemek yemeye başladığında biraz kendisine geldi ve:

— Sen iyi ki gelmişsin, dedi çorbayı içerken. Seninle konuşmam gerek. Karnımı doyurayım ondan sonra.

Yemeği de bitirdiler. Karnı doydular. Ama Koldoş yediği yemeğin tadını bile alamadı. Merak ediyordu acaba bana ne diyecek diye. Kendisini yatıştırmak için iki bardak votka içti. Dayısı votka içmezdi, hastaydı. Böbrek ağrısı vardı.

— Şimdi ilçeden geldim yeğen, iş kötü. İlçeye askerlik şubesinden kâğıt gelmiş. “ İki üç gün içinde yeğenini getir, savaşa gönder. Eğer göndermezsen işini bırak da onun yerine askere kendin git” diye söyledi askerlik şubesindeki sekreter.

— Oy! diye yengesi Orun korkuverdi.

Dayısı yeğeni bir şey diyecek mi diye ona baktı.

— Yeğenim, insanların gittiği yere git, onların gördüğünü gör, dedi.

— Ama geç oldu dayı, diyerek iç çekti.

— Niçin?

— Beni şimdi bütün erkekleri gönderdikleri yere göndermezler. Eğer gönderselerdi giderdim. Şimdi önceki gibi umutla bekleyeceğim kimsem yok. Sizler bu lafıma alınmayın, siz başkasınız. Ben sevdiğim kadından Suusar’dan bahsediyorum. Ben her şeyi bıraktım, tek başıma kaldım. Dayıcığım şimdi beni savaşa değil cehenneme gönderseler bile giderim. Ama hapishaneye değil! Ben hapishaneye gitmem. Oraya gitmektense, dağlar arasında yaşamak, hayvan olmak daha iyi. Hapishane, ömür boyu yıkasam bile temizlenmez pisliktir, dayı! Ama savaştan dönemezsen “ Asker falanca ana yurdu için savaşıyor kahramanca vefat etti” yazılı kâğıt gönderirler. Buna kara kâğıt derler. Savaştan kaçtığı için falanca hapishanede oldu denmesindense savaşta ölmem daha iyi.

Koldoş öfkelendiği için bütün votkayı içip bitirdi.

— Allah korusun. Kim seni hapishaneye götürüyor. Askerlik kâğıdı mahkemeden değil, şubeden geldi.

— Eh! Dayıcığım benim bilmediğimi mi sanıyorsunuz? Ben biliyorum askerlik şubesinin de mahkemesi var. Askeri mahkeme derler ona. Benim gibi kaçakları götürürler oraya. Duymuştum.

Razak dayı buna ne diyeceğini bilemeden bir karısına bir de yeğenine baktı.

— Sen merak etme. İlçe başkanı seni korkutmuştur. Sizi savaşa götürmezler. Siz savaşta ne yapacaksınız? Sizi oraya götürmenin ne faydası var ki? Bir faydası olsaydı ilk sizi götürürlerdi. Siz savaşa değil kolhoza lazımsınız. Bundan dolayı korkmayın.

— Beni unutun.

— Ne?

— Ne diyorsunuz? dedi yengesi.

— Evet, öyle yapın. Kendiniz için de iyi olacak. Bilmiyoruz, görmedim deyin beni soranlara. Onlara lazım olursam kendileri beni bulsunlar.

— Senin aklın başında değil, senden nasıl vazgeçeriz? İkimiz sadece dayı yeğen değiliz, artık ikimiz kaderi bağlanmış iki insanız. İkimiz birbirimiz için mücadele edeceğiz. Ben senin için, sen ise benim için... Anladın mı?

— Anladım. Ama bana darılmayın. Kendi isteğimle hiçbir zaman hapishaneye gitmeyeceğim. Hoşça kalın, iyilikleriniz için teşekkür ederim. Bana annem babam gibi baktınız.

Koldoş aceleyle kalktı ve çizmesini, kürkünü giymeye başladı.

— Yavrum, hiç bu eve gelmeyecekmiş gibi konuştunuz, dedi yengesi.

— Gelmeyeceğim yenge, gelmeyeceğim. İyi it sahibine cesedini göstermeden ölülmüş. Bende bundan sonra sizlere görünmeyeceğim.

— Eğer sen bizim iyiliğimizi böyle ödemek istiyorsan bu az, dedi dayısı ocaktaki ateşe bakarak.

— Beni affedin! dayıcığım, dedi zavallı bir sesle.

Sonra ağlayarak, bir şey demeden evden çıkıp gitti. Dayısı ona bakmadı bile.

— Yiyecek bir şeyler vereyim mi? diye arkasından çıktı yengesi.

Ama o çoktan gitmişti. Kocasını önceki gibi dalgın bir hâlde ateşe bakarak oturuyordu. Bir şey demeden onun yanına oturdu.

— Bütün suç bendedir, dedi Razak bir süre sonra. Kâğıt ilk geldiğinde bunun sözünü dinlemeden gönderseydim bu iş olmayacaktı.

— Böyle olacağını kim bilebilirdi ki? dedi karısı. Ben de o zaman aynı sözü söyleyip durdum. Benim de suçum vardır.

Bu sırada dışarıdan silah sesi geldi. Karı koca onu duyunca ürktüler. İkinci defa ses geldiğinde biraz kendilerine geldiler.

— Salağın yine mutat hastalığı başlamış. Zavallı karakargaları öldürüyor, dedi Razak Bey.

Silahın sesi biraz biraz kesilmeye başladı.

— Allah'a şükür ki evine gidiyor, dedi yengesi Orun.

Biraz sonra silahın sesi kesildi. Sırayla dikilmiş olan erikliğin arasında dolaşan karakargalar, kar üstünde kırmızı kana bulanmış ölü kargalar vardı... Ortadaki eriklikte ise küçük çocuğun suratı görünüyor.

Koldoş bu saatlerde evine geldi. Köşede yığılmış olan döşeklerden birini alıp yere serdi, giysilerini çıkarmadan yattı. O gece çok az uyudu. Güneş doğmadan kalktı ve silahını suyla doldurulmuş olan tulumun içine atıp evinden dağa doğru yürümeye başladı.

Gökyüzünde bir iki yıldız var. Köylüler hâlâ kalkmamış. Sadece Aynisa Abla'nın evinde ışık var. Aynisa Abla bu sırada Koldoş'a doğru yürüyor. Omzunda büyük ibrik, elinde boza içilen bardak var. İki karşılaşıncaya korktular.

— Koldoş sen misin? diye seslendi Aynisa Abla. Öf... Korkuttun beni. Bu vakitlerde kimseyle karşılaşmazdım. Bu vakitte nereye gidiyorsun?

— Ava, dedi Koldoş. Aynisa Abla bana bozanızdan verir misiniz? Üşümeden gideyim.

— Eve gidip iç, sizler için bıraktım. Sono uyanık.

— Ona vaktim yok, Abla. Tamam, o zaman.

— Gel o zaman bundan iç.

Aynisa Abla bohçasının içinden bozayı çıkarıp verdi. Koldoş ibriğin ağzını açtı, bir kâse çıkarıp doldurdu. Dün içtiği votkadan sonra bu onun hoşuna gitti.

— Oh... Çok teşekkür ederim, Abla. Parasını vereyim.

— Başka gün verirsin.

— İyi yolculuklar deyip ikisi de farklı tarafa gittiler. Bu, ikisinin son konuşmasıydı. Ama bunu hiç kimse bilemezdi.

O gün öğlen Razak Bey'in evine polislerin müdürü Isak geldi. Omzunda tüfek ve tabancası var. Atından inmeden Razak başkanı çağırdı.

— Razak! Ey Razak!

Ahır tarafından Orun yenge görüldü. Elinde yabası vardı. Isak'ı görünce korktu, yüzü bembeyaz oldu.

— Merhaba Orun, dedi Isak.

— Aa! Buyurun Isak Ağabey, dedi Orun yenge örtüsünü düzelterek.

— Razak nerede?

— Bilmiyorum. Sabah evden çıkıp gitmişti.

— Peki, o zaman Koldoş nerede?

— Çoktan beri buraya gelmiyor. Evindedir.

— Hoşça kal, deyip gitti.

Isak atının kafasını çevirdi. Razak başkanın erikliğinin arasından geçerken iki ölü karga gördü. Atını durdurdu ve kargalara iyice baktı. Soğumamış. "Avcı bunları dün gece vurmuş" dedi içinden. Avcının kim olduğunu biliyordu. Razak başkanın erikliğinden Gevar ninenin erikliğine geçti. Orada da karakargaları gördü. Isak burada Ganı ile karşılaştı. Ganı dala asılarak bir şey yapıyordu.

— Ne yapıyorsun? dedi yanına gelerek.

— Bu karakarganın kanadı kırılmış, uçamıyor dedi Ganı ağacın dalındaki karakargayı göstererek. Köpek, kedi yemesin diye dala oturttum.

— Bunları kim öldürdü?

— Koldoş Ağabey.

— Ne zaman?

— Dün akşam.

— Senin adın Ganı mıydı?

— Evet.

— Ninen iyi mi?

— Evet.

— Benden selam söyle, tamam mı?

— Tamam, söylerim. Çay içip öyle gidiniz.

— Teşekkürler, acelem var.

Ölü karakargaların üzerinden geçerken şaşırды. Ganı'nın babasını hatırlayıverdi. İkisi aynı yaştıydı. Birlikte boza içerlerdi. Dostu Kıyak'ı (Milli Kırgız

çalgısı) çok iyi çalardı. Törenlere gittiğinde güzel kadınlar hep ona âşık olurlardı. Zavallı arkadaşı nerede savaşıyordu acaba? Çoktan beri mektup gelmiyordu.

Dostunun erikliğinden çıktıktan sonra, Koldoş'un erikliğine yürüdü. Yürürken omzunda bir çuval tezek elinde ibrikle Divane'yi gördü. Isak ona uzaktan yol verdi. Divane uzun boylu, zayıf, sarışın bir adamdı. Şimdi öncekinden de zayıftı. Sakalları, bıyığı da uzamış. Başındaki kalpağı, üzerindeki kürkü, ayağındaki çizmesi de eskimiş zavallının.

— Selamın Aleyküm, Divane Ağabey, dedi Isak.

— Aleyküm Selam, dedi Divane. Nasılsın?

— İyiyim. Teşekkür ederim. Siz nasılsınız? Zorluk çekiyor musunuz?

— Hayır, hayır. Tek başıma yaşıyorum. Günler gelip geçiyor. Halk çok zorlanıyor, dedi köy tarafına bakarak. Kadınlara çoluk çocuğa zor oluyor.

— Bir şey olmaz. Yakında savaş bitecek. Savaştakiler dönecek.

— Öyle olsun. Çabuk gelsin o günler.

— Bunları nereye götürüyorsunuz?

— Aa. Su içecek misin? Pınarın suyu. Divane ibriği verdi. Yaşlı kadın Gevar'a götürüyorum. O pınarın suyundan çay içmeyi seviyor.

— Tezeği kime götürüyorsunuz?

— Aynisa'ya. Çocukları küçük olduğu için ona da zor. Biliyorsun eşi de savaşta. Bir taraftan boza yaptığı için odun yetiştiremiyor.

Isak, Divane'nin suyunu içerken onun konuşmasını dinliyordu. Divane merhametli bir insandı. Onun karakterini beğeniyordu.

— Teşekkürler Ağabey, dedi ibriği vererek.

— Afiyet olsun. Sen nereye gidiyorsun?

— Koldoş'a. İşim vardı onunla.

— Koldoş evinde değil. Ava gitti. Sabahleyin pınarın etrafını temizlerken görmüştüm. Yanına silah ve yiyecek bir şey almış. Pınardan su içti. Nereye dediğimde, ava demişti.

— Öyle mi? o zaman başka bir gün gideyim. Görüşmek üzere.

— Görüşmek üzere. Kendine iyi bak.

— Divane yoluna devam etti. Isak ise onun arkasından biraz baktı ve atının kafasını çevirerek gitti. Ondan sonra köyden çıktı ve ırmağın kıyısında Zakir'le karşılaştı. Zakir atlara su veriyordu.

— İşlerin nasıl gidiyor delikanlı?

- İyi.
- İlkbahara da az kaldı. Toprağı ne zaman süreceksiniz?
- Üç, dört gün sonra.
- İyi o zaman. Sen Koldoş'u gördün mü?
- On gün önce şu vadinin içindeki mağaranın ağzında gördüm.
- Sen oraya niçin gitmiştin?

— On gün önce de bugünkü gibi atlara su veriyordum. Birden çam ağacının yanında tilkiyi gördüm. Ben onu görünce de hemen yakalamak için koşmaya başladım. Bir süre silah sesi geldi. Hemen tilkiye baktım. O ölüydü. Kim öldürdü diye etrafıma baktım. Büyük mağaranın yanında Koldoş Ağabey duruyor. Bana gülümseyerek "O senin" dedi. "Tilkiyi siz öldürdünüz. Sizin almanız gerekir" dedim. "O bana lazım değil", dedi. Ben de aldım onu. O zaman Koldoş Ağabey: "Beni gördüğünü hiç kimseye söyleme" dedi. Bence Koldoş Ağabey orada yaşıyor.

- Niçin böyle düşünüyorsun? dedi Isak.
- Isman Ağabey'in söylediğine göre, Koldoş Ağabey kaçacakmış.
- Doğru. O kaçaktır. Ben onu yakalayıp askerlik şubesine götüreceğim.

Demek, sence o mağarada yaşıyor. O zaman ben oraya gideyim.

- Görüşürüz, diyerek mağaraya doğru gitti.
- Isak Ağabey, bende sizinle geleyim mi? diye seslendi.

Isak şaşırarak ona baktı. Gülümseyerek:

- Atlar ne olacak?
- Atlarım ahıra kendileri gidebilirler, orada Isman Ağabey var.
- Tamam. Gelebilirsin.

Zakir bir atı yakaladı ve ona bindi. Mağaranın içine girdiler. Mağaranın bir tarafı güneşli olduğu için karlar erimişti. Diğer tarafında ise hâlâ kar var. Isak ile Zakir arkların yanındaki ağaçların arasından eski küçücük yolda yürüdüler. Yürürken tavşan, keklik ve farklı türdeki kuşları gördüler.

— Sen biliyor musun? dedi Isak. Bir vakitler Koldoş'un babası, ben, senin baban burada yol kesenlerle savaştık. Zakir bilmiyormuş.

Yok, anlamında kafasını salladı.

- Bilmiyor muydun? Biz neler gördük?

Ama polis müdürü Isak neler yaşadıklarını söylemek istemedi. Biraz yürüdükten sonra mağara göründü.

- Bu mağarayı görmüştüm, diye orasını gösterdi.

— Sis yok, dedi mağaraya bakarak.

Aradan bir dakika geçer geçmez arkasından “Ey!” diye bir ses geldi. Yolun ortasında silahıyla Koldoş duruyordu.

— Koldoş Ağabey, diye seslendi Zakir. Koldoş kaçmaya başladı.

— O, dedi Isak. Sen benim ardıma geç, dedi ve Koldoş’a doğru yürüdüler.

— Koldoş, ben seni bulamıyordum, dedi.

— Niçin?

— Sana ihbar kâğıdı gelmiş.

— Biliyorum.

— Biliyorsan gidelim.

— Ben gitmeyeceğim. Ben kaçağım. Ben kaçacağım.

Dağ yolunda kar olmayan tarafa kaçmak yerine, kar buz olan tarafa kaçıyordu. Gerçekten de bu aptallıktı.

— Koldoş ne yapıyorsun? diye seslendi Isak. Kimden kaçıyorsun, nereye gidiyorsun, aptal?

Koldoş duymadı bile. Karın kalın olduğu yere doğru koşuyordu.

— Dur! Ateş edeceğim, diye korkuttu.

Ama Koldoş korkmadı bile. Isak da ateş etmedi. Koldoş’un arkasından koşmadı. Koldoş yoruldu galiba, durdu. Kalın karı kucaklayarak yere uzandı. Hiç kalkmadan uzun süre yattı.

— Buraya gel, diye çağırırdı Isak.

Koldoş zorla yerinden kalktı ve Isak ile Zakir’in yanına geldi. Gelirken gözünden akan yaşları gördüler.

— Niçin bana ateş etmedin? Böyle durumda ateş etmek senin görevindi. Eğer bana ateş etmek istemiyorsan, ben sana ateş edeceğim. Buna ne diyeceksin? diyerek Isak’a doğru nişan aldı.

— Sen benim düşmanım mısın? Neden sana ateş edeyim ki? dedi sakin bir sesle. Eğer insanı öldürmek istiyorsan savaşa git ve Almanları öldür.

Koldoş bağırarak ağlamaya başladı. Gözyaşını sildi ve silahı Zakir’e verdi.

— Bu senin, bir gün bununla avcılık yaparsın, dedi.

Zakir ise Isak’a baktı. Silahı Isak aldı ve eyere astı.

— Silah sana lazım, dedi Isak Koldoş’a.

— Niçin?

— Biz savaşa gönderdiğimiz erkeklere silah kullanmayı öğretmek için silah üretemiyoruz. Ağaçtan silah yapıp onunla öğretiyoruz. Yarın sen de onlarla birlikte hazırlanacaksın. Silah sana lazım olacak.

Koldoş zavallı bir şekilde Isak'a baktı.

— Isak Ağabey. Isak Ağabey, dedi yalvararak. Ben savaşa gitmek istiyorum. Bana bir iyilik yapın. Beni hapisaneye göndermeyin. Oraya gitmektense ölürüm daha iyi. Eğer savaştan dönersem ömür boyu sizin köleniz olurum. Dönmezsem zaten kara kâğıdı ilk siz okuyacaksınız. O kâğıt benim size selamımdır.

(Zavallı bir yıl sonra öldü, kara kâğıt (savaşa ölen insanların kâğıdı) geldi. "Zavallı" diye iç çekti kâğıdı okurken.

— Senin söylediklerini hiç anlamıyordum. Şimdi anladım. Senin gibi erkekler savaşa lazım, biz seni hapisaneye mi göndereceğiz? Bedava yemek yiyip orada mı kalacaksın? Öyle olmaz. Hemen savaşa hazırlanacaksın, on gün sonra savaşa gideceksin. On gün sonra ise Almanlarla yüz yüze olacaksın. Anladın mı?

— Evet, bu ellerim! dedi Koldoş ellerini okşayarak.

— Ellerini ne yapacağım ki?

— Bağlamayacak mısınız?

— Bağlamadan gidemeyecek misin? Aptal!

— Teşekkürler Ağabey.

— Ata bin.

— Hayır, ben yürüyerek gideceğim. Önünüzde.

Koldoş onlardan önde gidiyordu. Sonra Isman, arkada ise Zakir vardı. Koldoş gelecek kaderini düşünerek yürüyordu. Bir an Koldoş Zakir'e:

— Şimdi gördüğün mağaranın içinde biraz un var. Boş olduğun bir gün onu Aynisa Abla'ya götürür müsün? Borcum vardı.

— Götürür götürür, dedi Isak.

— Götüreceğim, Koldoş Ağabey. Mutlaka götürüleceğim, dedi Zakir. İyi yolculuklar, görüşmek üzere.

— Hoşça kal, dedi Koldoş. Beni unutma. Bir zamanlar bizim köyde Koldoş diye mutsuz bir aptal vardı, diye herkese söyle.

Zakir bu sözlere bir şey diyemedi. Ağlayacak gibi oldu. Bir şey demeden köye doğru gitti. Atı koştururken ilkokul çocuklarını gördü. Koluyla gözyaşını sildi.

— Ağabey! Ağabey, diye seslendi çocuklardan birisi. O kardeşi Ganı'ydı.

— Ağabey müjde! Bizim ikiz keçimiz oldu. İkisi de Sono Ablanın tekesine benziyor, sapsarı. Gidip bakar mısın, Ağabey. Erik ağacının dalları da çiçek açtı.

— İyi olmuş, dedi Zakir.

— Yalan söylemiyorum. Bir dalı çiçek açtı. Gidip bakabilirsin.

Zakir hiçbir şey söylemeden eve doğru atını koşturarak gitti. Oradaki çocuklar Zakir gözden kaybolana kadar arkasından baktılar.

Zakir geldiğinde ninesi yeni doğmuş keçileri emdiriyordu. Attan aceleyle indi ve aceleyle atını bağladı.

— Nineciğim, diyerek ninesine sarıldı.

— Ne oldu? dedi torunun okşayarak. Alnından öptü. Nasılsın yavrum? Zayıflamışsın. Keçi de doğdu. Artık yoğurt, süt içeceksiniz. Eve gir, sana kurut getireyim.

Zakir eve girer girmez köşedeki erik ağacının dalına baktı. Kardeşinin söylediği dala baktı. Budak hâlâ çiçek açmamıştı. “İyice çiçek açtığı gün Sono’ya söylemem gerek, o gelip görsün. Sono... Sono... Sono...”

Çolak Ormon’un susuz arkının içinde ağaç, zincan diken, kuşburnu, yaban gülü arasında kanadı kırılmış sülün kaçıyor ama uçamıyor. Yeşil otlara ise az az kanı damlıyor. Kanı takip eden Çolak Ormon onu kovalıyor. Ona ok atmış. Oku o kendisi yapardı. Yay ağaçtan, okları ise kamıştan yapıyordu. Yay onun tek silahıdır. Silah sıkmayı, tuzak kurmayı sevmezdi.

Sülünü o kendi köprüsü üstünde görmüştü. Bir haftadan beri bu köprüyü tamir ediyordu. Suusar söylediği için köprüyü tamir etmeye çalışıyordu. O öyle demese bile yapacaktı zaten. Bu köprü sadece Suusar için değil, kendisi için de önemliydi. Çünkü arka su gelirse değirmeni çalışacak ve insanlar köprüden değirmene geçeceklerdi.

Sülünü kendi hâline bıraktı. Çünkü Ormon’un bugün av yapacak hâli yoktu. Köprüyü tamir ederken sülün ses çıkarıverdi. Onu görünce Ormon da et yemek istedi. Çünkü Divane’nin evinde keklük yediği günden beri hiç et yememişti. Onu yakalamaya çalıştı. Yakalayamadığı için yayını getirip ona ok atmıştı.

Bir süre Ormon onu kaybetti. İzini de, kanını da bulamadı. Sonunda sülünü değil, ona attığı oku buldu.

“Benden kaçabildin.” dedi Ormon. Giderken otun arasında sülün yuvasını gördü. İçinde üç yumurta vardı. Ormon onları görünce çok sevindi. Sabahtan beri

hiçbir şey yememişti. Sülün beni affet, ben senin yumurtalarını yiyeceğim. Sen yine yumurtalarsın, dedi ve gitti. Yirmi metre yürüdüktan sonra yaban gülünün gölgesine oturdu. Oturur oturmaz cebindeki yumurtaların birini çıkardı ve bir delik yaptı. Sonra onu bir dikişte içti. Onu içtikten sonra yanındaki çiçeklere baktı. Çiçekler açmıştı. Çiçekleri kokladı ve otlara uzandı. O vakit Ormon'un keyfi çok iyiydi, mutluydu, uyuyuverdi. Uyurken rüyasında eski köyü gördü. İlkbaharmış. Irmağın suyu çoğalmış. Uğultusunu bile duyuyor...

2.2. GÜNEŞLİ ADA

Canıl, garip bir rüya görüyordu. Esmer, yaşlı bir kadın şehrin merkezinde, on civarında keçi götürüyordu. Arabalar etrafından gürültüyle geçiyordu. Yaşlı kadın ise bunlara aldırmadan keçileri götürme telaşındaydı.

Canıl, yaşlı kadını tanıdı. Yaşlı kadın, geçen sene onların evine gelip, bir ay kalmıştı. O, Canıl'ın babasının annesi idi. Canıl'ın babası, öz anne babasını tanımıyordu.

Canıl, gözünü yaşlı kadından hiç ayırmayıp, onun hayatı için endişelendi, üzüldü. Hızla geçen otobüsün arkasında kala kaldı. Korkudan çılgık attı. Çılgık atarken kendi sesine uyanıverdi... Bu evde kimse kimseyi uyandırmazdı. Herkes kendi başına kalkıp, aceleyle yıkanır, aceleyle yemeğini yer ve aceleyle evden ayrılırdı. Babası akademisine, annesi polikliniğine, ablası üniversiteye, kardeşi meslek okuluna giderdi.

Canıl, daima herkesten geç kalkardı. “ Bugün yine geç kaldım!” diye kendi kendine konuşur, her gün uyanır uyanmaz saatine bakar, yataktan kalkıp banyoya girip yıkanır ve yatağını topladıktan sonra mutfığa geçerdi. Genelde bu saatlerde mutfakta kimseler kalmamış olurdu, fakat bugün daha hiç kimse gitmemişti. Herkes oturmuş sessizce kahvaltı yapıyordu. Kahvaltıda her zaman olduğu gibi yoğurt, süt, kaymak, tereyağı, ekme ve çay vardı. Canıl da sessizce oturdu, bardağına süt koydu ve ekmeğin üzerine tereyağı sürmeye başladı.

— Biraz nefes tüketseydiniz de biriniz beni uyandırsaydınız, dedi kimseye bakmadan.

Diğerleri de ona bakmadılar. Uzun zaman kimseden ses bile çıkmadı. Daha sonra ablası:

— Sana kimse gece ikiye kadar kitap oku demedi, diye cevap verdi.

Bunun üzerine kardeşi:

— O kitap okumuyor ki telefonun çalmasını bekliyor. Belki hayvanlar müzesinden birisi arayabilir diye...

— Aaa... dedi ablası.

— Fakat hayvanlar müzesindekilerin bizi özlediği yok galiba?

Canıl'ın sınırları tepesine çıktı. Ama sakın olmaya çalıştı.

— Söylesenize sizin işler ne durumda? diye sordu ablası.

— Uzun zamandır hâl hatır da sormuyoruz. Sen, kardeşim, Rus Dili ile siyasi ekonomi derslerinden geçebildin mi?

- Ooo... Hepten içimi yaktın ya! dedi sitem ederek.
- Sınavlarını bitir canım kardeşim, diye devam etti Canıl.
- Her zaman bursunu almadan borca batıyorsun. Kendi evinde rahat edememen ayıp. Süslü püslü gezen delikanlısın.
- Kız, ağzından çıkana dikkat et! dedi.
- Bir iki defa sinemaya para verdim. Bak ağzına her geleni söyleyip durma.
- Sen kendine baksana ablacığım! dedi Canıl ablasına dönerek:
- Ben ne olmuşum? dedi meraklanmışçasına.
- Bu beş yılda aday olabilecek misin? Yoksa daha beş yıl mı lazım?

Çoğunluğu sadece üç yıl içerisinde savunuyor.

Ablasının sınırları tepesine çıktı.

- Biliyor musun hanım kız? Bu senin işin değil, dedi o.
- Aaa, öyle mi? Öyleyse ablacığım, siz de benim işlerime hiç karışmayınız, tamam mı?

Dışarıdan korna sesi geldi. Bu babasının arabasıydı. Babası ağızını temizleyip kalkmaya hazırlanırken:

- Sen beni işe bırakmayacak mısın? diye sordu annesi.
- Yok, bırakmayacağım, acelem var, dedi babası.
- Son zamanlarda hep acele eder oldun, dedi annesi.

Bu sözlerinde sanki bir şeyler ima etmeye çalışıyor gibiydi. Babası annesini gözleriyle süzerek, hiçbir şey söylemeden ayağa kalktı.

- Ha, bu arada baba, diye seslendi ablası.
- Dün sen bir işçini işten kovmuşsun, bu doğru mu?
- Ne olmuş kovmuşsam? dedi babası.
- O iş tam bana göreydi de...
- Olabilir ama sen o işe göre değilsin.
- İyi oldu, dedi Canıl kendince sevinerek.

Babası aynanın karşısına geçti. Dışarı çıkarken, sırayla aynanın karşısına geçmek adetti. Babası gün geçtikçe dökülen saçlarına, gözlerinin altındaki kırışıklıklara acı dolu hislerle bakakalırdı. Annesi ise erkekler gibi yuvarlak kısa saçlarını taradıktan sonra, dudaklarını boyayıp, yüzüne de krem sürerek, uzun vakit yüzündeki kırışıklıkları gidermeye çalışırdı. Kardeşi ise kendisini genç ve güzel buluyor, bunu kanıtlarcasına bir daha aynaya bakıyordu. O aynanın karşısına geçse

bile çok durmaz, uzun, koyu saçlarını oraya buraya tarayıp giderdi. Bunun aksine ablası sabahları vaktinin çoğunu ayna karşısında geçiriyordu. Zavallı çok şişmandı. Gün geçtikçe de şişmanlıyordu. O yüzden hangi yeni kıyafeti alıp giyerse giysin, bir ay sonra kıyafetler küçük gelip canını sıkıyordu...

— Lanet olsun! İki kez bile giyemedim, buna da sığamadım, diye üstündeki cekete bakarak sinirlenirdi.

— Bana sat, dedi Canıl onun sözünü keserek.

Ablasının yeni ceketi onun çok hoşuna gitmişti. Ablası ister yakışsın ister yakışmasın her zaman iyi ve kaliteli kıyafetler alırdı. Bu özellik Canıl'da yoktu.

— Sen önce üzerindeki gömleğin parasını öde! dedi ablası.

— Sadece 10 som borcum kalmıştı, bu ay içerisinde alırsın, dedi Canıl.

Ama ablasının akli başka yerdeydi.

— Ha, bu arada anne, bugün benim kızımı kreşten alır mısın? diye seslendi, evden çıkmak üzere olan annesine.

— İşten sonra müdürle görüşmem vardı da...

— Ben işten sonra pazara gidecektim, dedi annesi.

— Siz hiçbir şekilde benim yerime pazara gitmezsiniz, sonra da akşamleyin sofraya oturursunuz. Öyle değil mi? dedi ve çıkıp gitti.

— Ya ne yapacağım? dedi ablası. Hâlâ aynanın karşısında durarak, kendi kendine sinirleniyordu.

— Canıl sen alamaz mısın?

— Yok, dedi Canıl.

— İskender arayacak akşamleyin, ikimiz sinemaya gideceğiz.

— Allah bilir bundan kurtulabilecek miyiz diye düşünüyorum. Pek yakışıklıymış, böylelerinin sevgisi çabuk geçer.

— Allah korusun.

Söze kardeşi karıştı.

— Abla, abla diye seslendi.

O, tam dışarı çıkacakken geri dönerek:

— Eğer birkaç lira benden esirgemezsen kızını ben alabilirim.

— Birkaç lirayı bırak, bir kuruşum yok, dedi ablası.

— Benim doçent eniştemin gönderdiği parayı ne yapıyorsun?

— Yere gömüp üzerini de demirlerle kapatıyorum, çekil önümden!

İkisi de birbirini iterek çıkıp gittiler.

— Her gün aynı şey! diye söylendi Canıl, kendince. Herkes gittikten sonra aynanın karşısına geçerek:

— Birbirimize küserek, kalbimizi kırarak, her birimiz ayrı yerlere dağılıp gidiyoruz, ne olduğunu da anlayamıyorum...

Aniden telefon çaldı. Canıl uçarcasına gidip telefonu açtı. Telefonda ise;

— Orası tiyatro mu? diye bir bayan sesi geldi.

— Evet, dedi Canıl. Beş aktörün tiyatrosu.

II

Yarım saat sonra o aceleyle çalıştığı eczaneye geldi.

— Ay, ay, dedi.

Anna Nikiforovna sanki şikâyet ediyormuş gibi “Bu senin geç kalmaların ne zaman bitecek.” dedi.

— Bitecek Anna Nikiforovna, dedi Canıl masumca.

— Yarın bırakacağım.

Eczane küçük o yüzden bir merhaba herkese yeterdi. Eczanede toplam altı kişi çalışıyordu. Anna Nikiforovna bunların başındaydı. O ilaçları veriyor, Lyuba kasada duruyor, Samar satış yapıyor, kalan üç kişi, Seyil, Nuriya, Canıl ilaçları hazırlıyorlardı. Canıl acele acele gömleğini giyip kendi yerine geçti.

— Beni arayan oldu mu? diye sordu. İşine başlar başlamaz.

— Sabahın köründe kim sevgiyle alakalı konuşmak istesin ki, diye cevapladı Anna Nikiforovna. Diğerleri ise gülüyorlardı.

— Benim ise sana söyleyeceklerim var diye Seyil araya sokuldu. Abakir’e:

— Kendi firması ev veriyormuş. İnşallah yılbaşına kadar başkalarının evinde sürünmekten kurtuluruz.

— Yaa, çok güzel, hayırlı olsun! dedi Canıl. Gerçekten içinden sevinerek:

— Arkadaşlar duydunuz mu? Seyil ev sahibi olacakmış.

— O bize gelir gelmez anlatmıştı, dedi kasadaki Lyuba.

— Sen beş dakika geç kaldın, dedi Anna.

— Beş dakikaya kadar böyle bir haber saklı nasıl dursun.

Herkes gülüyordu.

— Ya, öyle işte, dedi Seyil. Üç çocuk sahibi olduktan sonra ev sahibi olabileceğim...

— Dört desene, dedi satıcı Samar, Seyil'in karnındaki çocuğunu da sayarak.

— Şimdi ev sahibi olup, iyi şartlara sahip olduktan sonra daha çok çocuk sahibi olacaksın, dedi Nuriya.

— Allah vermezse kendim yaparım çocuğu, diye cevapladı Seyil. Evimde aslan gibi erkek yaşarken...

Seyil'in bu sözü eczanedekileri çok güldürdü, bir tek Nuriya hariç. Çünkü ona Seyil'in bu sözü çok kaba geldi. Seyil ile Nuriya ikisi de aynı yaşlardaydı, ikisi de yirmi beş yaşlarında fakat Nuriya kocasıyla boşandıktan sonra, uzun zamandır kimseyle evlenemiyordu. Şimdi ise Seyil bunu ona hatırlatmış gibi duruyordu. Bu konuda ikisinin birbirine takılma alışkanlıkları vardı.

— Hmm... dedi Nuriya, ancak başka bir şey demeden telefon çaldı.

Canıl sanki bir şeyden korkmuş gibi sıçradı ve telefona doğru yürüdü. Ama telefon Anna'ya daha yakın olduğundan, telefonu o açtı.

— Eczane, dedi önce. Canıl yerinde öylece bekliyor, kalbi yerinden çıkacakmış gibi atıyordu.

— Var ama sadece doktorun tavsiyesiyle veririz.

Anna telefonu kapatıp yerine koyduktan sonra, Canıl'a baktı. Canıl yerine geçip oturdu.

— Neden kendin aramıyorsun? dedi Seyil onun somurtan yüzüne bakarak.

— Bu küçük eczanede sır saklanmaz. Saklansa bile, az bir vakit saklanıp, sonra çoğaldıkça, bir yere sığmadan, bir gün kendi kendine su gibi taşıp dışarı çıkar. Canıl doğru söylüyordu.

— Son bir defa konuşup ayrılmıştık, dedi o.

— O beni kırdı, şimdide kendisi arasın. Eğer gerçekten seviyorsa arar...

— Nuriya! Ziyaretçin var, dedi Anna.

Anna'nın karşısında aynadan yapılmış kapının diğer tarafında eczanenin küçücük oturma odasında, otuz beş yaşlarında bir adam duruyordu. Nuriya onu gördüğünde, adam Nuriya'ya hafifçe başını sallayıp gülümsedi. Nuriya da çok sevindi, fakat bunu fark ettirmeden sessizce yerinden kalkıp odaya doğru yöneldi. Sonra ikisi de birbirine hiçbir şey demeden eczaneden çıkıp gittiler. Neler olup bittiğini eczanedekiler fark etmeseler bile onları takip ediyorlardı.

— Biliyor musunuz bu delikanlının kim olduğunu? diye sessizliği bozdu Seyil.

— Mimar, diye cevapladı Lyuba.

— Başka?

— Nuriya'nın sevdiği adam. Başka bir kadının eşi ve başka bir çocuğun babası. Böyle bir adam sevilir mi? Bence bu sevgi değil, ihanettir.

— Ahh, Seyil, Seyil, dedi aynadan yapılmış duvarın içinde duran Samar.

— Hayatta her şey olabilir. Belki bu adam karısını sevmiyordur, onunla boşanmak istiyordur, belki ondan kurtulamıyordur, kim bilir...

— Ben bazı insanları anlamıyorum, birbirleriyle iyi geçinip giderken aniden birbirlerine düşman kesiliyorlar.

— İşte Nuriya'nın nazar değecek kadar yakışıklı kocası vardı. Yakışıklı mı yakışıklı, akıllı mı akıllı, okumuş tahsil sahibi, maaşı ise benim beyin maaşından iki kat fazlaydı. Böyle bir kişiyi sevip, gül gibi geçinip giderken bırakıp gitti.

— Bir sebebi vardır, dedi Anna.

— Sebep işte, dedi Samar sesini yükselterek.

— Kocasını başka bir kadına takılıp kalmış, erkek işte... Nuriya ise bunu öğrenince.

— Eğer sadece bu ise ben affederdim, dedi Seyil.

— Yüzüne iki defa vururdum ve mutfığa çekilerek ağlayıp, sızlayıp, yoluma devam ederdim.

— Sen sensin, diye söylendi Anna.

— Canıl her şeyi dikkatlice dinliyordu. Bu arada kendi sevgilisini düşünüyordu.

III

İş, söz derken yemek saati de gelip çatmıştı.

— Hadi bakalım çıkarın üzerinizdekileri, dedi Anna.

— Ben gitmeyeceğim, dedi Canıl.

— Ne oldu, dinlenme saatinde birileri arar diye mi düşünüyorsun?

Canıl sadece bir baktı, gerçekten öyle düşünüyordu. Önceleri bu saatlerde birbirlerini arayıp, ikisi buluşuyorlardı. Bazen yemeğe çıkıyorlardı bazen de hiçbir şey yapmadan birbirlerine sarılıp oturuyorlardı ve ara sıra mağazaları dolaşıyorlardı.

— İsteddiğin bir şey var mı? dedi Seyil.

— Süt ve börek olsa...

Sonra çantasından para çıkarıp verdi.

— Sıkılırsan benim kitabımı okuyabilirsin, dedi Lyuba. Çok enteresan bir kitap.

Herkes gitti. Canıl kapıya dinlenme saatini yazan kâğıdı astı ve ellerini yıkamak için lavaboya gitti. Elini yıkadı ve silerken de pencereye doğru yürüdü. Eczanenin arka tarafı bir bahçeye bakıyordu. Bahçenin ortasında yaşlanmış bir şeftali ağacı ve o ağacın altında eskimiş bir bank vardı. Şimdi o bankta Nuriya ile onun konuştuğu sarı saçlı adam oturuyordu. Sarı saçlı adam sanki Nuriya'ya bir şeyler anlatıyor gibiydi. Nuriya da onun dediklerini dikkatlice dinliyordu. Herhâlde kendileri hakkında konuşuyorlar diye düşündü Canıl. İkisine çok özeniyordu ve sevgilisini hatırladı.

— Neden aramıyor, dedi canı çok sıkılarak. Sonrada:

— Ya buraya telefon sesi gelmezse, diyerek kendi oturduğu odaya geçti. Uzun süre telefona baktıktan sonra oturma odasına çekilip Samar'ın radyosunu açtı. Bir bayan şarkı söylüyordu. Canıl şarkının ilk iki satırını hemen ezberledi:

— İlk aşklar gelir ve geçer.

— Demek öyle ha! diye söylendi kendi kendine. Sonra kasaya gelip Lyuba'nın aynasının karşısına geçerek, kendine çeki düzen vermeye başladı. Lyuba'nın önünde her zaman bir ayna ve kitap açık dururdu. Boş vakit bulunca hemen aynaya bakınırdı, kitap okurdu ya da fıstık yedi.

— Yaşlandım, dedi Canıl, aynaya dikkatlice bakarak.

Tabii ki on sekiz yaşındaki bir kıza bu sözler yakışmıyordu. Çok yıprandım da diyebilirdi.

Telefon çaldı, Canıl hiçbir şeye bakmadan koşarak gidip telefonu açtı.

— Alo Canıl, benim. Annesiydi. Hadi gel birlikte yemeğe çıkalım.

— Anne benim yemek yiyecek hâlim yok.

— Ne yazık! Ben de seninle konuşmak istemiştim.

Bu sözler Canıl'ı meraklandırmıştı.

— Ne hakkında?

— Baban hakkında.

— Babama ne olmuş?

Annesi çok sert bir şekilde cevap verdi.

— Baban beni aldatıyor, sekreteriyle aralarında bir şey var.

— Ya anneciğim, olmayan şeyleri konuşma, dedi öğrenircesine.

— Babam öyle biri değil, bir de babamın yaşı bu tür şeyler için çok geç artık.

— Ben de tam bunu söyleyecektim. Ayıp değil mi? Neyse müşteriler geldi, yemeğe gelmeyeceksin ha?

— Yok anne!

— Tamam.

— Rüyada keçi görmek ne anlama geliyor?

— Hımm. Bence keçi hastalık. Rüyada keçi mi gördün?

— Evet, ama keçileri ben değil ninem güdüyordu.

— Ninen, hangi ninen?

— Babamın annesi.

— Aaa! dedi, annesi demek ki o hastalanacak. Annesi telefonu kapattı.

— Dediğine bak ya, dedi Canıl.

— Hastalanmasın zavallı iyi insan...

Canıl, yine yan odaya gidip pencerenin yanına geçti. Nuriya hâlâ sarı saçlı adam ile oturuyordu. Şimdi de konuşan Nuriya idi, çok neşeliydi, gülüyordu... Canıl da farkında olmadan gülümsüyordu, sonra kendi hâli aklına gelince de üzülüyordu.

— Neden aramıyor? dedi o gene içinden ağır bir of çekerek. Telefonun yanına gelerek biraz bekledikten sonra babasını aradı. Telefonu sekreteri açtı.

— Müdür beyle görüşebilir miyim? dedi.

Sekreter de bir şey demedi. Çok geçmeden babasının "Buyurun" diye sesi geldi.

— Baba, benim dedi.

— İyi, dedi babası.

— Canıl hemen "Ninem nerde kalıyor?" diye sordu. Babası şaşırılmıştı.

— Hangi ninenden bahsediyorsun?

— Benim kaç ninem var? diye sinirlendi Canıl.

— Senin anneni soruyorum?

— Aaa, durup dururken nereden çıktı bu şimdi?

— Sonuçta birisi hatırlamalı, kendi oğlu hatırlamıyorsa bile diğerleri hatırlayıp orada, yanında olsun.

— Hımm, dedi babası.

Gerçekten çok şaşırmişti. Kendi annesini sorduğu için kızıyla gururlanmıştı. Canıl bunu anlayarak tebessüm etti.

— Bugün onu rüyamda gördüm, diye devam etti. Hastalanmış zavallı.

— Hastalanmış mı? Babası biraz üzülmüş gibiydi. Bu bir rüya, rüyada her şey görülür.

— Ama bazı rüyalar doğru çıkar. Mesela benim rüyalarım doğru çıkıyor; o zavallı şimdi hasta.

— Olabilir kızım, yaşlılık işte...

— Ne olursa olsun o, senin annendir.

— Nasıl gideceğim kızım? Üniversitedeki işleri kime bırakacağım.

— İş, iş, iş... Hepiniz işten başka bir şey bilmiyorsunuz. Tamam, sen gitmezsen ben giderim, bana nerede kaldığını söyle.

— Kızım biraz bekler misin, burada insanlar bekliyor. Bu konu hakkında ikimiz sonra gene konuşuruz. Ben seni ararım tamam mı?

— Arstanbap'ta yaşıyorum demişti, dedi Canıl, biraz tahmin edercesine.

— Ama Arstanbap ucu bucağı görünmeyen bir orman, onun neresinde kaldığını nerden bileyim.

— Babası telefonu kapatırken, Kızıl Ünkür adında bir yer dedi.

— Zavallı, iyi insandı. Bir ay Canıl ile aynı odayı paylaşmış, kaldığı yeri, nasıl yaşadığını masal gibi anlatmıştı. Onun dediğine göre Arstanbap bir cennet gibiydi... Ne olmuş giderse, gider geri döner. O şurada dursun, tamamen de kalabilir. Vay be işte o zaman görürdük kim kimi özleyecek, kim kimi kaybedecek...

IV

Dediği gibi bir hafta sonra Arstanbap'a yola çıktı. Uçakla uçtu, otobüse de bindi, uzun yollar kat etti ve sonunda Arstanbap'a geldi. Fakat Kızıl Ünkür'e gidecek bir tane bile araba olmadığından, uzun süre yürümek zorunda kaldı...

Burada da sonbaharın en etkili zamanlarıydı. Dağlar, tepeler, sular, ağaçlar ve her türlü çiçekle kaplı orman çok güzel görünüyordu. Fındık, elma, armut daha Canıl'ın bilmediği birçok çeşit meyve, dalları yere degecekmiş gibi, birbiri üstünde duruyordu. Meyvelerin, yapraklarının kokusu baş döndürürcesine güzel ve etkili kokuyordu... Canıl bir yol tutturarak bir sağa, bir sola, yukarıya, aşağıya yürüyüp gidiyordu. Ormanın içi çok sessizdi. Batmak üzere olan güneşin sarımtırak ışıkları ağaçların yaprakları arasından sanki Canıl ile vedalaşircasına süzülüyordu. Ara sıra kuş sesleri geliyordu, bazen de yolunu tavşanlar kesiyordu. Yolun yarısına

geldiğinde akşam olmuştu. Canıl yolunu kaybedeceği korkusuyla, çaresiz, büyük bir ağacın altına geçip oturdu. Kendi kendine belki ay ışığı çıkar dedi. Eğer ay çıkmazsa oracıkta yatıp yoluna sabah devam edecekti. Boynunu ağaca yaslayıp, semadaki yıldızları izleyerek uykuya daldı...

Az sonra yakın bir yerden bir ses geldi. Canıl silkindi ve gözlerini açtığı anda ilk olarak karşı ağacın üst dalları arasında bir baykuşun, iki yıldız gibi ışıldayan gözlerini gördü.

— Oh be! Ödümü kopardın, dedi Canıl gülümseyerek. Sonra uzun vakit onun ışıldayan gözlerini izleyerek farkına varmadan uyuyakaldı. Baykuş gene ses çıkardı, Canıl silkinerek gözlerini açtı. Kararmış ağaçların arasında kıpkırmızı ateş yanıyordu.

— Vay be! dedi Canıl sevinerek. Teşekkür ederim beni uyandırdığın için, dedi ve yoluna devam etti.

Şimdi yol daha iyi görünüyordu. Uzun vakit yürüdüktan sonra yolun yarısını geçmiş gibi hissetti, fakat bir yere geldiğinde yol üçe ayrılıyordu. Canıl hangi yoldan gideceğini bilmiyordu. Yanlış yolu seçip bambaşka bir yere gitmekten korktu. Düşünüp taşınıp olduğu yerde yatıp uyumaya karar verdi.

— Bu ormanda kimseye acınmaz, diye düşündü, sabah olsun, dedi.

Biraz önce seçtiği ağaç gibi büyük bir ağaç seçti ve onun yanına gelip durdu. Öncelikle yerdeki kurumuş yaprakları ayaklarıyla toparlayıp döşek yaptı. Başına da yırtılmış çantasını koydu ve tam uzanıyordu ki acıktığını hissetti, yiyecek bir şeyi de yoktu. O yüzden yanındaki elma ve kiraz ağaçlarından bir şeyler toplayıp yedikten sonra uyuyakaldı. Daha yeni uyumuştu ki, yüzüne bir fıstık düştü ve uykusunu bozdu. Fıstık kendi kendine düşmemişti. Ağacın üstünde bir sincap duruyordu. O, Canıl'a:

“Sen de kimsin? dermiş gibi” garip garip bakıyordu. “Merhaba” dedi Canıl ona arkadaşça. Sincap oraya buraya zıpladıktan sonra ağacın üst tarafına çıkıp gitti. Canıl gülümseyerek uzun vakit onu seyretti. Sincap oraya buraya zıplarken ayın tam ortasına gelip durdu.

V

Canıl, sabahleyin bir kuşun sesiyle uyandı. Gözlerini açtığı anda güneş doğmuştu. Her yerde kuşlar ötüyordu. Yerinden kalkarken ormancı forması giymiş, on dokuz yaşlarında bir delikanlı gördü...

— Sen kimsin? dedi hemen yerinden kalkarak.

— Ben Aydar, dedi genç ormancı gülümseyerek. Dişleri bembeyaz, gülmek ona çok yakışıyordu.

— Peki, sen kimsin? dedi o.

— Ben Canıl, Kızıl Ünkür'e gidiyorum.

Ormancı gene gülümsedi.

— Kızıl Ünkür işte burası.

— Öyle mi? dedi Canıl çok sevinerek.

— Ben geceleyin bu üçe ayrılan yolun neresinden gideceğimi bilmediğim için, burada kalmaya karar verdim.

— Kime gidiyorsun?

— Nineme. Aykız ihtiyarı bilir misin?

— Bilmem mi. O benim de ninem oluyor.

— O benim ebe anam. O Kızıl Ünkür'ün en yaşlı kadınıdır, buranın adamlarının yarısına o ebelik yapmıştır. O, kadınlara doğum yaptırıp bebeklere de ismi kendi koyar. Hepimiz ona nine diyoruz.

Canıl biraz düşündükten sonra:

— Ona nasıl gidebilirim? diye sordu.

— Ortadaki yolu takip et, dedi Aydar.

— İşte bu yol benim de ebe anamın yoludur.

— Teşekkür ederim. Hoşça kal!

Canıl yola düştü, Aydar da onun arkasından bakıyordu. Biraz yürüdüktan sonra yol bir tepeye çıkmıştı. Tepenin iki tarafı büyük çukurdu. Oraların ağaçları daha büyüktü. Onların yanında evler fare evleri gibi görünüyordu. Evler çocukların çizdiği evlere benziyordu. Beyaz, sarı, kırmızı renkte bacalardan masmavi tertemiz dumanlar çıkıyordu. Evler Canıl'ın içinde çok hoş duygular uyandırmıştı. Bir tepeyi aşırp, kızıl dağ ile karşı karşıya geldi. Dağın tepesinde her çeşit ağaç bulunuyordu. Simsiyah ağaçların arasında şimşek gibi parlayan bembeyaz şelale akıyordu. Aşağı tarafta şelalenin karşısında tek bir ev vardı. Ev iyi yapılmıştı iki katlı da denebilirdi. Üst katında birileri yaşıyor gibi görünüyordu, evin ön kısmında iki küçük balkon vardı. Balkonların birinde eski Kırgız silahı asılıydı, ikincisinde ise büyük bir tuzak vardı. Alt katın duvarları yoktu. Onun bir tarafı düz yapılmış bir tepeye dayanmıştı. Kalan kısmı açık, üst tarafını sadece üç, dört sütun tutuyordu. Evin bu kısmı keçilerin beslendiği yer gibiydi, şimdi burada on civarlarında keçi bağlanmış

duruyordu. Keçilerin bir tanesini yaşlanmış bir bayan sağıyordu. Canıl, rüyasında gördüğü kadını ve keçileri hemen tanıdı.

— Nineciğim, dedi yanına yaklaşarak.

İhtiyar onu görür görmez, elindeki tahta kovayla yerinden kalktı.

— Kurban olurum sana, dedi, Canıl'ın yüzünden öperek. Hangi rüzgâr getirdi seni bana.

— Ben tamamen size evlat olmaya geldim, dedi Canıl. Annemle babam gönderdiler. Anam yaşlandı, gidip az da olsa yardım et, yükünü hafiflet, en azından böyle yardım etmiş olalım, dediler.

Ninesi dondu ve öylece Canıl'a bakakaldı. İnandı mı, inanmadı mı? Canıl pek anlayamadı. İhtiyar bakarak gülümsüyordu.

— Annen ve baban iyi yapmışlar, dedi kovayı, tepsiyi Canıl'a uzatarak. Al! Sıcak sıcak iç.

— Pişmemiş hâlde mi?

— İç, iç iyi gelir.

Sonra ihtiyar sağdığı keçinin memesine bir torba taktı. Canıl pişirilmemiş süte biraz baktıktan sonra kenarından içmeye başladı. Önceden pişmemiş süt, hele hele keçi sütü hiç içmemişti. Çok hoşuna gitti. Bembeyaz süt, onun yüzüne çarparak nur katıyordu. Bunu Canıl da hissediyordu.

— İç, iç canım benim, dedi ninesi. Her bir keçiye torba taktıktan sonra, keçilerin memelerine çamur sürmeye başladı. Sonra keçileri yavrularıyla birlikte bıraktı ve üst kata doğru yürümeye başladı. Canıl çantasıyla, elinde tuttuğu tahtadan yapılmış kovayı kaldırıp ninesinin arkasından yürümeye başladı. Üst kata çamurdan yapılmış merdivenlerle çıktılar. Daha odaya gelmeden...

— Hadi bakalım, gir içeri! dedi ninesi ve kendisi Canıl'dan önce girdi.

İçerisi geniş ve aydınlıktı, odanın iki tarafında, iki pencere vardı. Sağ tarafı tepeye sol tarafı da kırmızı kırmızı küçük evlere bakıyordu. Canıl eve girer girmez kendine yabancı ağır bir kokuyla karşılaştı. Evin her tarafı ayının, aslanın, kurdun, tilkinin ve çeşit çeşit hayvanların derileriyle döşenmişti... Duvarlar diken ve yabancı hayvanların kemikleriyle doluydu. Arasında kuşkanatları da vardı... Canıl bunlara hayranlıkla baka kaldı.

— Ben sana demiş miydim senin deden çok iyi bir avcıydı. Çok iyi adamdı. Allah rahmet eylesin az kaldı yanına gideceğim. Hadi geç, dedi. Canıl elindeki tepsisi ve çantasını yere bıraktıktan sonra, paltosunu çıkartıp ayı derisinden

yapılmış döşegen üzerine oturdu. Oturur oturmaz evin üst tarafına yapıştırılmış yarasaları görüp korktu. Ama önüne hiçbir şeyden habersiz sofraya kuran ev sahibine bakarak kendine geldi ve ninesine bakarak gülümsedi. İhtiyar sofraya kendi elleriyle yapmış olduğu mısır ekmeğini, kaymağı, tereyağını, koymaya başladı.

— Kurban olayım sana acıkmışındır, dedi. Tam bu sırada eve büyük cüsseli bir adam girdi. Üzerinde elle yapılmış deri bir mont, deri pantolon ve başında kalpak vardı. Sakalları uzamış elinde ölü bir keklik tutuyordu. O içeri girerken:

— Nine dedi ve Canıl'ı görünce orada dikilip kaldı.

— Ha sen misin Alişer, hadi gel, dedi ihtiyar kadın, Alişer'in elindeki kekliği alarak.

Adam hâlâ Canıl'a bakıyordu.

— Bu kız senin Frunze'de ki ağabeyin kızı oluyor yanına geç ve yemek ye!

Alişer Canıl'a bir gülümsedi ve karşısına geçip oturdu. Oturur oturmaz da kalpağını alıp koltuğunun altına kıstırdı, bu onun alışkanlığıydı. Onun makasla alınmış simsiyah saçlarının arasında alından başının tepesine kadar izler vardı. Canıl'ın onun başındaki izlere merakla baktığını fark eden Alişer hemen kalpağını geri giydi.

— Bunu da mı dişlerinle öldürdün? Lanet olası, dedi ihtiyar kadın. Alişer'e elindeki kekliği göstererek. Hani ben sana bıçak satın almamış mıydım?

— Kaybettim, dedi Alişer, kendisini suçlu hissederek. Sonra Canıl'a bakıp utanarak başını önüne eğdi. Aykız Nine, tahta kâseye ayran koyup onun önüne bıraktı.

— Ekmeği doğra ve iç, diye ekledi. Sonra Canıl'a bakarak:

— Sen ne ona bakıp duruyorsun? Bu da benim çocuğum, üç yaşında annesi babası vefat etmişti, bakacak kimse yok, ben evlat edindim. Bak işte şimdi adam oldu, biçare... Hadi iç bakalım! İhtiyar Alişer'in kâsesine ekmeği doğrayıp önüne koydu. Ve şimdi de biriyle evlendirirsem borcumdan kurtulmuş olurum, fakat bununla evlenmek isteyen kimse yok.

— Ya! Peki, Zülayka, dedi Alişer gene Canıl'a bakarak utanır gibi oldu.

— Lanet olası ondan hiç vazgeçmez oldun, kız hâlindeyken de Zülayka derdin. Şimdi kocasıyla boşandıktan sonra da Zülayka ağzından düşmez oldu.

— Ben o değirmencinin kızını hiç beğenmiş değilim. Kızken çok şımarıktı, evlenip iki çocuk sahibi olduktan sonra hâlâ aynı, hiç değişmemiş. O, seni çocuk gibi oynatır.

— Oynatsın bakalım... Gösteririm ona. Bunun üzerine nine:

— O hani şu sapık polis Serkebayev var ya, onunla evleneceğim diyormuş.

— Polis Serkebayev Oş'a tayin istiyorum diye dilekçe yazdı. Zülayka ise, ben bir Oşlu ile orda yaşadım ve gördüm. Şimdi ise öldürseler oraya gitmem diyor. Durum böyleyken ikisi evlenir mi acaba?

— Olur, ben değirmencinin kızını istemeye gideyim, ama sen de boş durma, Zülayka'nın gönlünü almaya çalış. Yoksa babası tamam dese bile kızı razı olmazsa bu iş olmaz. Öyle yap kendine bir çeki düzen ver. Bu hâlinle Zülayka seni beğenmez. O, şehir görmüş biri. Baksana! Üstün başın hep kan lekesi, elma, kiraz, armut şiresi ile lekeli... Ellerime yazık daha dün dikmişim... Ha, bu arada geçen cumartesi neden içki içtin, beyinsiz?

— Aaa, o biraz önce konuştuğumuz polis Serkebayev idi, dedi Alişer suçlu hâliyle, bu arada Canıl'a da bir baktı.

— Doğum günüm lütfen kırma diye çok ısrar etti...

— Doğmadan çökseydi o polis, dedi ihtiyar Aykız.

— Kendi içtiği azmış gibi seni de ikna eder oldu. İçme! Lanet olası! Sana iyi gelmiyor. Hemen sinirleniyorsun, sonra da deli, kızgın Alişer, vahşi Alişer diye tanınıyorsun.

— Söylerse söylesinler, neyim eksilecek ki, diye ekledi Alişer.

— Mağarada yaşamayı bırak, dedi ninesi yalvarırcasına.

Alişer bunu kabul etmek istemediğinden yerinde duramıyordu ve boşalmış kâsesini elleriyle tutup yalamaya başladı. Sonra sofraya duasını ederek yerinden kalktı ve çıktı. O evden çıkana dek, ihtiyar ve Canıl da onu izledi.

— Alışkanlıkları bırakmak olur mu? dedi ihtiyar o çıktıktan sonra.

— Mağarada yaşamamasını bin defa söyledim de bir türlü vazgeçiremedim.

— Nasıl bir mağara? diye sordu Canıl.

— Kızıl Mağara. Ben sana söylemişim galiba halk ona yabani diyor. Daha düne kadar oralarda mağara adamları yaşıyordu.

— Mağara adamı mı?

— Evet... Şimdi onlar oradan gitti. Alişer gidip orada kalıyordu. Orayı zamanla kendi evi gibi yaptı. Doğru ya! Bundan sekiz yıl önce orada kalan adam, Alişer'in başını tirmalayıp gitmiş. Fark ettin mi? Alişer'in başında izler var o vahşi adamın tırnaklarının izleri. Bu olaydan sonrada zavallı oğlumun aklıda gidip gelir oldu. Durup dururken cinleri tepesine çıkar, özellikle içki içtiğinde.

— Ama neden o mağarada kalıyor? dedi Canıl merakla.

— Orada bülbüller çoktur, dedi ihtiyar. Yazın oraya giden insan bülbül sesleriyle mest olur. Alişer de küçüklüğünden beri bülbül seslerini çok sever, işte sadece bu yüzden her yıl mağarada yaşamak için evden ayrılıyor ve ancak kışın eve geliyor. Fakat önceki yıllar kışın bile eve gelmiyordu. Bazen ateş yakıp oturursam sanki bülbül seslerini duyar gibi oluyorum diyor. Aman yarabbi! Çocuk kafayı üşüttü.

— Bir iş yapıyor mu?

— Oduncu. Yaz kış kolhozda odun hazırlıyor. Ormanda yığılmış odunları görmüşsündür, onların hepsini Alişer hazırladı. Gel sofraya duasını yapalım. Âmin, sevapları rızkı verenlere değsin.

Duadan sonra ninesi bulaşıkları topluyor Canıl da ona yardım ediyordu.

— Sen şimdi şu ayranın yağını al ve pişir, dedi ihtiyar kadın köşede duran bakracı göstererek.

— Ben de Alişer'in kuşunu temizleyeceğim.

Canıl biraz utanarak ayranı nasıl pişirileceğini sordu. Fakat bu soru ninesini şaşırtmamıştı.

— Ben sana öğretirim, dedi. Sonra bakracı balkona çıkararak ona nasıl yapılacağını öğretti. Bu iş çok da zor değildi. Canıl çok çabuk öğrenmişti. Sanki gökyüzüne kadar uzanan dağlara, şelaleye ve kırmızı kırmızı evlere bakarak ninesinin öğrettiği işi yapıyordu.

VI

Ayran pişip yağı alındıktan sonra kekliği de temizleyip kazana koydular, sonra ninesi:

— Biraz çalışalım, dedi.

İkisi birlikte dışarı çıktıktan sonra Canıl:

— Peki, ne iş yapacağız? diye sordu.

— Fındık toplayacağız yavrum, kolhoza fındık topluyoruz, şu an en önemli iş bu. Otları topladık, elma ve kirazları da topladık, patatesleri çıkardık bitmek

üzere, şimdi ise fındıkları toplamalıyız, bu da bitirse işlerin büyük bir kısmı bitmiş olacak.

— Buradaki bütün yaşlılar senin gibi çalışır mı? diye sordu Canıl, ninesinin dediklerine hayran kalarak.

— Hayır, dedi ninesi.

— İhtiyar insanlar kendileri için çalışıyorlar. Tabii ki ellerinden geldiği kadar.

Evin yanında bir değirmen arkı vardı. Suyla beraber elma, kiraz, fındık ve yapraklar akıp gidiyordu.

— Vay be! diyerek Canıl bir elma yakaladı.

Çürümüş köprüden geçerken, “şelalenin suyu” diye söylendi ihtiyar. Canıl dağın tepesindeki meyve ağaçlarına bakarak elindeki elmayı yemeye başladı. Biraz yürüdüktan sonra ihtiyar kadın durdu ve:

— İşte buradan başlıyoruz, dedi.

— Kimse yok ki! dedi Canıl etrafına bakarak.

— Orman geniştir, dedi ihtiyar ve peştamalını çıkararak Canıl'a verdi, topladıklarını buna koy dedi.

Canıl peştamalin ucundan tutup toplamaya başladı ama Canıl tek bir fındık bile göremiyordu.

— Fındık yok ki! dedi şaşkınlıkla.

— Eline bir çubuk al ve sürüyerek yaprakların altına bak, dedi ihtiyar.

Fındıklar yere düştükten sonra taneleri yapraklar arasında kayboluyordu. Canıl bu işe çok çabuk alıştı. İşe dalıp bir süre sonra ninesini kaybettiğinin farkına vardı.

— Nine, diye bağırmaya başladı sağa sola bakınıp. Ninesinden ses çıkmıyordu.

— Bu koca ormanda yolumu kaybettim, diyerek aklı başından gidecek gibi oldu ve nine diye bağırmaya başladı.

Tam bu sırada önündeki otların arasından bir kuş havalandı. Çok geçmeden yolun karşısından iki tayın geldiğini görüp korktu.

— Nine!

— Ninen de kim? diye sordu yan taraftan birisi. Canıl'ın yüreği hop etti. Hemen yanı başında bir kadın ona doğru bakıyordu. Kadının sırtında beş altı yaşlarında bir kız çocuğu vardı.

- Nasılsınız? dedi Canıl kadına. Buralarda böyle selamlaşılırdı.
- Sağ ol, dedi kadın ona doğru dönüp.
- Sen buralıya pek benzemiyorsun, kim senin ninen?
- Aykız ihtiyar, dedi Canıl.
- Aaaa! Sen benim ebe anamın torunu musun? dedi kadın.
- Frunze'de bir oğlum var. Gel öpeyim seni.

Kadın otuz yaşlarında olmasa bile, yaşlanmış kadınlar gibi onun alnından öptü. Torbasını yere bırakarak oturuverdi.

- Oturun, dedi Canıl'a.
- Hayır, ben önce ninemi bulayım, dedi Canıl.
- Nineni kurt mu yer dersin? Geziyordur bir yerde... Gel kızım

çıkarsana şunu.

Kız koşarak gelip kadının belindeki çocuğunu sardığı büyük örtüsünü çözdü. Kadın çocuğunu önüne alarak, Canıl'dan utanmadan çocuğunu emzirmeye başladı.

- Demek nineni ziyarete geldin ha? dedi.
- İyi, iyi.
- Hayır, ben hep burada kalacağım, dedi Canıl.
- Ebe annem için çok iyi olmuş. Ya ısırma lanet olası, dedi çocuğunun

yüzüne hafifçe vurarak.

Tam bu sırada yaprak sesleri arasında birisinin şarkı söylediğini duydular. Meğerse beyaz gömlek giyinmiş bir delikanlı geçiyormuş. Elinde el sandığı, görünüşe bakılırsa bir doktordu. Canıl ona ilgi ve merak ile bakarken yanındaki kadın Canıl'a dönerek:

- Osman!

Beyaz gömlekli onlara doğru baktı.

- Aaa, Zülayka... Nasılsın? dedi onlara yaklaşarak, Canıl'a ise meraklı gözlerle bir baktı.

- Sağ ol, diye selamını aldı kadın.

Baktigül'ün kulağına bir bakar mısın, dün ebe anama kulağını deldirtmiştim de bugün sanki biraz şişmiş gibi.

- O cadınıza bir dava açarım! dedi Osman çantasını açarken.

- O ihtiyar sana ne yaptı ki? dedi Zülayka. Canıl'ın gözlerini süzerek.

— Falcıların devri çoktan geçmiştir. Şu an hastalananların doktora gitmeleri yani bana gelmeleri gerek tamam mı? Oysa buranın adamları... Baş

ağrısı da, dişi ağrısı da Aykız ihtiyara koşuyorsunuz. Doğum yaparken de... Buraya geleli neredeyse iki sene olacak ama bir tane bile insan ben hastayım diye yanıma gelmedi. Bir kadını bile doğumunu yaptıracığım diye ilçeye götüremedim. İlçedekiler de bana kızıyorlar “Sen ne yapıyorsun? Maaşı niçin alıyorsun?” diyorlar. Ben de olanı olduğu gibi anlatıyorum. Birincisi buranın adamları ölümcül şekilde hastalanmıyor. Aniden hastalanırlar ise buranın bir yaşlısı var ona gidiyorlar. Yaşlı ise ot, meyve, sebze ve hayvanların yağları ile iyileştiriyor. Kadın doğum yapacaksa bile o doğurtuyor diyorum. Bunları diyorum. Bu defada bana bir yaşlıyla nasıl baş edemiyorsun diyorlar. Savaş açmalısın, hastaları kendin arayıp bulmalısın, hamile kadınları kendin arayıp sormalısın diyorlar. Ne yapabilirim ki boyun eğmek zorundayım. Görmüyor musun sabahtan akşama kadar nerede hasta adam var diye geziyorum.

Zülayka ile Canıl birbirlerine bakarak gülümsediler.

— Eeee... Oluyor mu peki? dedi Zülayka.

— Hastalanan yok ya, dedi Osman.

— Fakat hamile kadın sayısı altı civarlarında oldu. İnşallah daha da artacak...

Doktor, Zülayka'nın karnına bakarak gülümsedi. Onun son sözleri sanki bir şeyler ifade ediyor gibiydi Zülayka'nın yüzü değişti.

— Sağ ol, dedi. Ne kadar çoğalırca çoğalsın sonuçta sana kimse gelmez.

Osman konuşurken hem hazırlığını yaptı hem de kontrol edeceği cihazı boynuna astı ve ellerine eldivenlerini giyerek Baktıgül'ün göğsüne koyup kalp atışlarını kontrol etmeye başladı.

— Lanet olası ne yapıyorsun? dedi ona bakarak Zülayka.

— O, hasta değil sadece kulağına biraz ilaç koyarsan yeter.

— Eee! Sen ne anlarsın ki! dedi Osman.

— Kulağı mı, tırnağı mı sonuçta kalbine etkisi olur, tedbirini almak lazım.

Çantasından ilacını çıkararak sürmeye başladı.

— Bu arkadaşı tanıyamadım da.

— Aykız ihtiyarın torunu işte, dedi Zülayka. Frunze'den geldi bundan sonra burada kalacağım diyor.

— Anladım, dedi Osman başını sallayarak. Kimileri Frunze'ye gidemiyor. Kimileri de oralardan bıkmış bu lanet olası ormana geliyor.

Canıl ile Zülayka birbirine bakıp tebessüm ettiler.

- Kimmiş o Frunze'yi görmek isteyen? diye sordu Zülayka.
- Mesela ben.
- O kadar istiyor musun? Neden gitmiyorsun? Gitsene!
- Elimde olsaydı burada kalır mıydım? Göndermiyorlar ki!
- Oldu...

Osman işini bitirdikten sonra çantasını kapattı. Bu sırada Zülayka arkasında el kadar bir yerin kan olduğunu gördü.

- Sırtın niye kanlanmış? dedi.
- Hani oduncu Alişer baltayla elini kesmişti ya onu bağladım.
- Yaa, dedi Zülayka yüzünü ekşiterek. Canıl'ın içi yanmıştı.
- Geliyordum birisi ayı gibi bağıırıyordu, oduncuydu, kendisi bir yerde kıvranıyordu eli başka bir yerde, beyaz atların arasında oradan oraya uçuyordu.

- Aman Allah'ım! dedi Zülayka acıyarak.
- Neyse hadi bakalım kendinize iyi bakın, diyerek doktor ayağa kalktı. Tam bu sırada ormanın içinden balta sesi geldi. Herkes dikkatlice dinliyordu.
- Aldatmışsın be! dedi Zülayka Osman'a sinirlenerek.
- Çocuk ölüyordu, inatçı işte bir eliyle çalışıyor, dedi ve yürüyerek gitti. Zülayka ile Canıl sessiz sessiz birbirlerine bakakaldılar. Bu arada Canıl:
- Aman Allah'ım bu az önce ninem ve Alişer'in konuştuğu Zülayka mı?

diye düşündü.

Zülayka'ya öncekinden daha dikkatli bakmaya başladı.

- Hadi gidip bakalım, dedi Zülayka.
- Kızım sen kardeşine bakadur...

İkisi de balta sesi gelen yere doğru yürümeye başladılar. Koyu ağaçlı yerlerden geçtiler, önlerinden tavşanlar geçiyordu. Sonunda Alişer'in yanına vardılar. Alişer kurumuş kalın bir fındık ağacının odunlarını topluyordu iki eli de sapasağlamdı.

- Kandırıldık, dedi Zülayka Alişer'in ellerine bakarak.
- Ama bize neden yalan söyledi ki? dedi Canıl.
- Şimdi öğreniriz... Alişer!
- Efendim, dedi işini bırakarak.
- Biliyor musun bizim neden geldiğimizi?

Alişer gülümsedi ve alnındaki terleri silmeye başladı.

— Osman'ın arkasındaki kan lekesinin nerden geldiğini anlamaya geldik. Alişer gene gülümsedi, fakat onun yüzünde iğrendirici bir gülümseme vardı.

— Ben elimdeki keklği vurdum, dedi sonra.

— Peki neden? Zülayka gördün mü diyormuş gibi Canıl'a baktı.

— Seni... Polis, Serkebayev işyerine gidiyor dedi. Zülayka'nın yüzü ciddileşerek hemen kızarmaya başladı. Ama bunu Canıl fark etmesin diye hemen kendini toparladı ve hiçbir şey olmamış gibi durmaya başladı.

— Peki, senin buna neden moralin bozuluyor? dedi gülerek. Alişer Canıl'ın yanında direk konuşmaktan çekindi ve arkasına dönerek işine devam etmeye başladı. Ormandan yine balta sesi geliyordu.

— Hadi gidelim, dedi Zülayka şimdi bunun ağzından söz alamazsın. Canıl nedense Alişer'e acımişti. Çünkü Zülayka'nın yaptıkları hiç hoşuna gitmemişti. Çok geçmeden ikisi birlikte yürümeye başladılar... Canıl, "Ben şimdi ninemi arayacağım" diye bahane uydurdu.

— Nineni artık evde bulabilirsin dedi Zülayka. Onun yerine önce depoya git ve topladığın fındıkları sat, evine öyle git, dedi.

— Depo nerede?

İşte, bu yoldan direk gidersen karşına çıkar, dedi.

— Teşekkür ederim.

VII

Depo, ormanın açık, görünür yerindeydi. Yerde yığılmış sapsarı fındıklar duruyordu. Kuruyanları yere tepe gibi yığılmışlardı. Depoda sadece iki kişi bulunuyordu. Birisi yığılmış fındıkları tahta kürekle karıştırıyordu, diğeri ise büyük terazinin yanında oturmuş dinleniyordu. İşte o oturan Aydar'dı. O, hemen Canıl'ı tanıdı ve çoktandır tanışıyorlarmış gibi gülümsedi.

— Ooo... Gelir gelmez işe mi girdin? dedi Aydar, Canıl'ın elinden torbasını alarak.

— Tabii, dedi. Canıl da gülümseyerek. Sonuçta burada çalıştıktan sonra... Öf... Aydar torbayı teraziye koyarak tartmaya başladı.

— Canıl, ne yani, senin görevin toplanmış fındıkları kabul etmek mi? dedi.

Aydar, biraz övünerek:

— Burada benden başka ormancı yok, dedi. Sekiz kilo toplamışsınız. İki som kırk tıyın eder.

— İki som kırk tıyın da ne?

— Senin hakkın.

Aydar onun topladığı fındıkları diğer fındıklara dökerek torbasını boşalttı. Sonra da terazinin yanına oturarak büyük, kocaman defterine bir şeyler yazmaya başladı.

— İmza at, dedi. Yazdıktan sonra. Canıl onun gösterdiği yere imza attı ve Aydar hemen yanındaki çantayı açarak parasını verdi. Canıl, parayı almayarak:

— Gerçeği söylemem gerekirse biraz çekiniyorum, dedi.

— Al bunu. Ninene şeker, çay alırsın, dedi. Sonra Canıl'ın bir şey demesini beklemeden hemen torbasına bıraktı. "İyi çocukmuş" diye içinden geçirdi Canıl. Akıllı, yakışıklı...

— Neyse ben eve gideyim, dedi.

Aydar, beklenmedik bir şekilde:

— Dur ya! Seni annemle babamla tanıştırayım, dedi.

Canıl hayranlık içinde etrafına bakınarak, yığılmış fındıkların yanına gelen bir bayan ve erkeği gördü. Yanlarında küçük çocuklar da vardı. Hepsinin ellerinde torbaları vardı. Canıl onlara dalgın ve şaşkın bakışlarını tamamlamadan onlar çabucak geldiler ve topladıkları fındıkları teraziye koymaya başladılar. Aydar bu arada Anne! Baba! dedi. Onlara dönerek:

— İşte bu benim geçen dediğim ebe anamın torunu.

— Ay, kurban olayım. Öyle mi? Hadi gel seni öpeyim diyerek ve öne çekilerek Canıl'ın başını eğerek alnından öptü. Çok cana yakınmışsın canım, inşallah gittiğin yerde mesut bahtiyar olursun. Babası:

— Gençliğimde senin baban ile dosttuk. İkimiz evlenip çoluk çocuğa karışınca dünür oluruz diye birbirimize söz vermiştik. Nasip işte baban, evlenmeden şehre gidip sonra da bir daha geri dönmedi. Şimdi onun kızını yani seni görüyorum, dedi.

— Canıl biraz çekiniyor gibiydi.

Aydar, Canıl'a merakla bakan çocukları işaret ederek:

— Bunlar ise benim kardeşlerim, dedi.

— Canıl, yeni tanışlarının yanında nasıl hareket edeceğini bilemediği için ve şaşkınlığından durmadan gülümseyip, başını sallamaktan başka bir şey yapmıyordu. Sonunda bu heyecanlı durumdan kurtulmak için:

— Ben artık gideyim, diyerek yola koyuldu.

— Hoşça kal, dedi kadın.

— Evine gideceksen bu yoldan git! diye aceleyle giden Canıl'a Aydar seslendi.

— Canıl onun söylediği yolu tuttu. Hepsi de onu beğenmiş gibi arkasından ona bakarak konuşuyorlardı. Canıl da onların ne kadar iyi insan olduklarını düşünüyordu.

— Çalışkan, iyi kalpli insanlar, diyordu. Canıl daha sonra yol üzerine kurulmuş üç tane yan yana duran acayip evler gördü. Evler birbirine çok yakın kurulmuşlardı. Üçü de bembeyaz renkte ve küçüktü. Evlerin tepeleri de kıpkırmızı renkte idi. Her şeyden daha ilginç de üç kişinin ayrı ayrı üç evi boyuyor olmaları idi. Üstelik bu kişiler aynı renkte yeşil renkli mont giymişlerdi. Canıl birinci evin girişinde 'Hastane' yazısını okudu ve burayı boyayan kişinin Doktor Osman olduğunu anladı.

— Ha sen misin? dedi Osman ona bakarak.

Canıl merakla:

— Bembeyaz evi neden boyuyorsunuz? diye sordu.

— Yapacak işimiz yok da, dedi doktor. Bir şeyler yapmak lazım ya!

Canıl gülümseyerek kapısında 'Polis' yazan ikinci evin önüne geçti. Evi boyayan adamla selamlaştı. Adam kırk yaşlarında bıyıklı bir adamdı. Hemen işini bırakarak Canıl'a doğru yürümeye başladı.

— Ben polis Serkebayev. Sizi dinliyorum? diyerek, Canıl'a ne şikayeti olduğunu sordu.

— Merhaba, dedi Canıl, ne diyeceğini şaşırmişti. Hiçbir şikâyetim yok, dedi gülümseyerek.

— Enteresan eviniz bembeyazmış!

— Evet, yapacak işimiz yok da.

— Nasıl yani sizin de mi?

— Benim mesleğim terbiye etmek. Kanunları korumak. Ama buradakiler öyle bir tertip düzen içinde yaşıyorlar ki kanunları bozmaya vakitleri yetmiyor.

— Nasıl yani? Hiç olmazsa sarhoş olanları vardır.

— Yok, dedi polis içinden derin bir ah çekerek. Tam ah çektiği sırada aklına birisi geldi.

— Estağfurullah, bir oduncu var ismi Alişer. Sadece o ara sıra içeriyor... Fakat onu da hapse atamayız.

— Neden?

— Kolhozun en sevilen oduncusudur. Kolhoza 2 bin bağ odun topluyorlarsa, onun yarısını Alişer hazırlıyor. Çok çalışkan bir adam. Böyle adama hapis cezası vermezler. İşte böyle kardeşim burada polis olarak çalışan adam için zaman her an boş geçer.

— Anlamadım, yani siz kötü durumların olmamasına memnun değil misiniz?

— Tabii ki polis felaketler için, kötü durumlar için polis oluyor. Kötü durum yoksa polise ne gerek var ki, polis bu tür durumlar için vardır. Eğer bu tür durumlar gerçekleşmiyorsa polisin de gereği yoktur. Toplum içinde kötü durumlar sık sık yaşanınca polisin değeri artar. Aksi durumda polisi kimse umursamaz. Örnek olarak beni gösterebiliriz. Buranın insanları; benim için “Yapacak işi yok, bedavadan para kazanıp yiyor,” diyorlar. Bu yüzden beni sevmiyorlar. Bir taraftan onlar haklılar çünkü devletin verdiği maaşı bu şekilde harcıyorum. Geldim geleli neredeyse 15 yıl olacak bugüne kadar bir suçlu bulup hapse atamadım. Kendi işyerini göstererek:

— İşte burası benim iş yerim, suçluların hapishanesi. Hadi gel sana göstereyim...

Canıl da onu kırmadan arkasından gitti. Evin içi tam ortasından bölünmüştü. Kapının yanında masa, sandalye ve bir bank vardı. İçerdeki demir çitin içinde ise sadece demirden yapılmış bir yatak vardı. Yatağın üzerinde sadece polisin kendine ait forması vardı.

— İşte! dedi polis Serkebayev. Kanuna göre bu çitin diğer tarafı suçluya bu tarafı ise bana ait. Ama ben iki tarafı da kendim için kullanıyorum. Şimdi masama oturup tayinimi başka yere çıkarın diye dilekçe yazacağım.

— Enteresan, dedi. Canıl, daha da meraklanarak.

— Böyle bir yerden nasıl gitmek istersiniz? dedi. Suç yok, yükünüz hafif, daha iyi değil mi?

— Yanılıyorsun hanım kız, polis kötü durumlar için vardır, eğer kötü durum yoksa polisin de gereği yoktur. Baksana bana, buralarda on yıldır polis adına boş boş geziyorum. Burada kim suçlu? Tabii ki de suç oranının yokluğu. Suç işlenseydi ben de o suçu işleyenleri arayıp onları yakalayıp kanunun eline teslim ederdim. Bu şekilde insanların gözünde saygın bir kişi olurum.

— Anladım, dedi Canıl düşünerek.

— Tamam, neyse diyerek kendini teselli etti polis.

— Bir ay sonra son yazdığım dilekçenin sonucu çıkar. Bu sefer ilçedeki tanışlarım kesin senin için en iyisi ne ise o yapılacak diyorlar. İnşallah sonraki aylarda burada sadece benim izlerim kalır.

Canıl ona hiçbir şey demeden, başını sallayarak dışarı çıktı. Kapının önünde 5 tane koyun duruyordu.

— Benim koyunlarım, dedi polis övünerek.

— Zenginmişsiniz, dedi Canıl sadece konuşmuş olmak için.

— Altı taneydi bir tanesini satıp dilekçem ile devlet işleri için harcadım. Diğer bir tanesini de gideceğim gün buradakiler için ayıracağım, hayır duası almak için.

Polis ile konuşmak Canıl'ın canını iyiden iyiye sıkıya başlamıştı. Bu yüzden Canıl çabucak gitmek istedi.

— Hoşça kalın! dedi ve yola koyuldu.

— Güle güle! dedi polis onun gitmesini istemiyormuş gibi.

— Ha! Bu arada sen kimsin? Nereden geldin? Nereye gidiyorsun?

Canıl sana ne demek istedi, fakat kendinden büyük olan kişiyi kırmamak için:

— Ben Frunze'den geldim. Aykız ihtiyarın torunuyum, dedi.

— Aa! dedi polis. Benim Frunze'de polis arkadaşım var. Kendisi rütbe sahibi oldu.

Canıl onun dediklerini sonuna kadar dinlemeden üçüncü evin olduğu tarafa doğru yürüdü. Üçüncü evin önünde 'Mağaza' yazısı vardı. Orayı boyayan kişi de büyük ihtimal satıcıdır diye düşündü Canıl. Satıcı genç bir delikanlıydı.

— Ooo! Buyurun, dedi. Sanki çok önemli bir konuğu karşılıyormuş gibi. Ben daha sabahleyin duymuştum geldiğinizi, hadi içeri buyurun, dedi.

Canıl da zaten mağazaya uğrayacaktı. Mağaza küçük görünmesine rağmen içinde her çeşit eşya vardı. Canıl ceketlere bakmak istedi.

— O ceketı vereyim mi? dedi satıcı acele ederek. Canıl kendi kendine:

— Hayır, bu ceket buralarda giymeye değmez, dedi. Bu tür kıyafetler

şehir için daha uygun olur dedi ve satıcıdan çay ve şeker istedi.

— Daha ne istersiniz?

— Diş fırçası.

— Diş fırçası buralarda olmaz, dedi satıcı kabahati varmış gibi gülererek.

Canıl buna şaşırılmıştı.

— Peki neden?

— Biz dişlerimizi elma yiyerek temizleriz. Elma dişleri beyazlatır.

— Garip bir şey dedi, Canıl gülümseyerek. Fakat elma her zaman olmaz ki, mesela ilkbaharda nereden buluyorsunuz yemek için?

— Yaprakların altından, dedi satıcı. Sonbaharda toplanmamış elmaları kış bitince eriyen karın altından yaprakları kaldırarak torbalarımıza doldururuz, dedi.

— Bunu hiç duymamıştım, dedi Canıl. Tam bu sırada çocuk arabalarının içinden bir çocuk sesi gelmeye başladı. Canıl bir süre donakaldı.

— Benim kızım uyandı, diyerek satıcı koşarak bebek sesinin geldiği arabaya doğru gitti. Annesi fındık topluyor, dedi. Sanki onu savunur gibi.

— Söyler misiniz ben evime nasıl gidebilirim? Satıcı:

— Dışarı çıktuktan sonra sola doğru gidin, dedi. Giderseniz ilerde şelale sesini duyacaksınız. Yine bekleriz...

— Teşekkür ederim.

— Hoşça kalın.

Doktor ile polise göre bu satıcı Canıl'ın daha çok hoşuna gitmişti. Eve gidene kadar akşam olmuştu. Ninesi bahçede keçileri sağlıyordu.

— Al sıcak sıcak iç, dedi.

Canıl buna önceden alışmıştı. Kâsedeki pişmemiş sütü alıp hepsini içti. Daha sonra ninesi ile birlikte merdivenlerden karanlık eve doğru çıktı. Canıl kapıdan içeri giremiyordu.

— Işığın yağı bitmiş, dedi ninesi. Bir şey olmaz birazdan ay çıkar. Hadi gir.

Canıl içeri girdi fakat hiçbir şey göremeden odanın ortasında kalakaldı. Tam bu sırada sanki birisi kulağına bir şey fısıldar gibi oldu. Canıl çığlık içinde ninesini kucakladı.

— Ne oldu yavrucuğum, dedi ninesi de korkarak.

— Birisi kulağımı cimcikledi. Ninesi gülümsedi:

— Korkma kızım, dedi.

— Bunlar benim yarasaları. Seninle selamlaşıyorlar. Hadi otur, yemek yiyeceğiz.

— Nereye oturacağım? Ben bir şey göremiyorum.

— Sen kapıya bak, gözün çabuk alışır.

Gerçekten açık kapıya bakarak oradan girip çıkan yarasaları gördü. Daha sonra yarasalardan korunmak için bulunduğu yere çökerek oturdu. Daha çabuk bir

şekilde karanlığa alışıp sofraya konmuş yemeği, elmayı, üzümü, kirazı artık daha rahat ayırt edebiliyordu. Yemeklerini bitirmeden ay da çıkmıştı. Daha sonra ay ışığında yatacakları yeri hazırlayıp uzandılar. Yatmadan önce ninesi bir ara kapının önünde durakaldı.

— Ne yapıyorsun nine? diye sordu. Yaptığı hareketlere anlam veremiyordu.

— Ben yazın da kışın da kapıyı açık bırakarak yatıyorum, dedi ve yerine geçti. O yüzden uyurken eve köpek falan girmesin diye kapının önüne ipe dua okuyup bırakıyorum, dedi.

Canıl için bu da ilginç bir şeydi. Kendince gülümsedi.

— İyi geceler, nine.

— İyi geceler yavrucuğum.

Pencereden ayın nuru dökülüyordu sanki onun aydınlığında yarasalar oraya buraya uçuşuyorlardı. O ise dışarıda ormanın içinde, ay ışığında uyumak istiyor gibiydi. Bu kadar sessizlikte, dışarıdaki şelale sesinden başka bir şey duyulmuyordu. Canıl yarasaların uçuşlarını seyrederek uykuya daldı. Yarı uykulu yarı uyanık hâldeyken birden aslan sesi işitti. Birden yerinden fırlayarak kalktığı anda kapının önünde duran aslanın gölgesini gördü.

— Nine! diye bağırdı.

— Korkma, dedi. Yerinden bile kıpırdama. O aslan her gün gelir fakat ipten geçemez ve sonra gider. Senin altındaki deri döşek işte bu aslanın karısının derisiydi. Deden, vefat ettiği gün getirmişti. Dedenin vefatının üzerinden bu yıl ile birlikte otuz yıl oldu. İşte o günden bugüne dek zavallı aslan her gün bana bir ziyarete geliyor. Kötülük yapayım diye bir niyeti de yok. Eşinin ruhuyla dilsiz bir şekilde konuşarak geri gidiyor. Sen merak etmeden uyu bir tanem.

Fakat Canıl hiç uyuyamıyordu. O her şeyi unutup aslanın gölgesine bakarak yatıyordu. Aslanın gölgesi kapının önünden hiç gitmedi. Fakat aslanın kendisini hiç görmedi.

— Sen hâlâ uyumadın mı? dedi başını kaldırarak. Bir şey olmaz bir iki hafta içinde alışırın.

Gerçekten de bir iki hafta sonra her şeye alışmıştı. Ama ilk gece sabaha kadar gözüne uyku girmemişti.

Dipsiz orman göz kamaştırıcıydı. Bir ay içerisinde yapraklar dökülüp rengi gidip çıplaklaşmıştı. Şimdi onun dallarında kuş yuvalarından başka bir şey yoktu. Yerin üzerindeyse yapraklar öncekilerinden daha fazlalaşmıştı. Aralarındaki fındıklar azalmıştı. İnsanlar fındık toplamak için daha uzaklara gidiyorlardı.

Bugün Canıl daha uzağa gitmişti. Gittiği yeri karıştırdı, insanları da kaybetti. Sesler de kesilmişti. Hiçbir şey duymuyordu. Bir ara bir kuş sesi geldi. Canıl ninesinden duyduğu hikâyeyi hatırladı.

“Kurumuş yılbaşı ağacının başını kurtaran kuş, kuyruğunu güneşten saklayan kuş” diye o hikayenin şarkısını söyledi.

— Guguk, diye cevap geldi. Canıl gülümseyerek şarkısına devam etti. “Karagay başın saktagan kukuk kanatın küngö kaktagan kukuk”

Canıl’ın içi rahatlamıştı. Ormanın içinde yalnız yürürken sanki kendi arkadaşının sesini duyar gibi oldu. Kuşun kendisini görmek istiyordu. Fındıkları toplayarak kuş sesinin geldiği tarafa doğru yürüdü. Fakat şimdi de kuşun sesi kesilmişti.

— Guguk, diye bağırdı Canıl.

Daha sonra guguk, diye cevap geldi.

Fakat bu seferki ses kuşunkine pek de benzemiyordu. Canıl arkasından kendisine gülerek yaklaşan Aydar’ı gördü. Aydar formasının üzerine uzun saplı çantasını asmıştı. Çizmeli ayakları yapraklara bastıkça hışır hışır sesler çıkarıyordu. Sevinmiş gibi:

— Oyy! Sen miydin? dedi Canıl.

— Müjde, dedi Aydar. Fındık çuvallarını doldurduk.

— Gerçekten mi?

— Şimdi ben son arabayı teslim edip geliyorum.

— Çok güzel olmuş.

— İşte bu torbadaki fındıkları “dış planda” denen hesaba katacağız anladın mı? Aydar şakalaşarak Canıl’ın torbasına çarptı.

— Anlamadım, dedi Canıl da parmağıyla Aydar’ın burnuna bastırarak.

— Hadi bakalım bunun için biraz dinlenelim.

— Oturduktan sonra Aydar cebinden iki elma çıkararak birisini Canıl’a uzattı.

— Yolda gelirken koparttım.

— Teşekkür ederim!

İkisi de elmalarını yemeye başladı. Bir ara duraklayarak birbirlerine bakıp gülümsediler.

Bir ay içerisinde birbirlerini daha yakından tanımışlardı.

- Canıl, dedi Aydar biraz oturduktan sonra.
- Efendim, dedi Canıl.
- Bir şey dersem bana küser misin?
- Ne diyeceksin?
- Ben seni seviyorum.
- Canıl, razı olmuşçasına. Gülümseyerek:
- İnsan buna küser mi? Söyle hadi...
- Ben seni seviyorum.
- Ben de.
- Seni öpmek istiyorum.

Gerçekten de Aydar'ın dudakları titriyordu.

— Öpebilirsin, dedi Canıl. Aydar hemen ardından onun yüzüne bir öpücük kondurdu.

- Ben ise filmlerdeki gibi öpmeyi severim.
- Peki, filmlerde nasıl öpüşüyorlar?

İşte böyle diyerek Canıl, Aydar'ın boynuna sarılıp onu dudaklarından öptü.

- Filmlerde güzel öpüşüyorlarmış, dedi Aydar derin bir nefes alarak.
- Gelsene ben de öyle öpeyim.

Bu sefer ikisi de öpüşerek yere yattılar. Tam bu sırada yapraklardan ses çıkmaya başladı. Canıl gözünün ucu ile biraz uzaktan geçen Doktor Osman'ı gördü. Osman'ın her zamanki gibi üzerinde beyaz bir gömleği ve elinde çantası vardı. Canıl sıçrayıp kalkmak istedi. Fakat Aydar onu bırakmadı.

- Sus... O bizi görmez.

Gerçekten de Doktor onları görmeden geçip gitti. İkisi öpüşmeye devam ettiler. Aydar heyecanla:

- Benimle evlenir misin? dedi.
- Evlenirim, dedi Canıl.

Daha sonra birbirlerine sarılmaya devam ettiler. Altlarındaki yapraklar hışırla hışırla ses çıkarıyordu. Bir an:

- Hayır! Hayır! dedi Canıl kendini geriye atarak...
- Nikâhtan sonra...

— Ben bugün hemen gider annem ve babamla konuşurum. Onlar da gidip seni ebe anamdan istesinler.

— Söyle, dedi Canıl cansız çıkan bir ses tonuyla.

— Hemen bugün. Yok, hemen şimdi! Aydar yerinden kalktı. Annem ile babam diğer tarafta fındık topluyorlar. Ben onları bulur, onlar ile konuşur sonra sana geri gelirim. Sen burada olursun değil mi? Canıl cevap vermeden Aydar'a:

— Dursana, dedi.

— Annen ile baban karşı çıkarsa ne olacak?

— Neden izin vermeyeceklermiş?

— Ben şehirliyim de ondan, siz şehirlileri pek sevmezsiniz de!

— Sen kendini polisle ya da doktor ile kıyaslamasına sen tamamen farklısın. Seni herkes sever.

Bunları dedikten sonra Aydar, koşarak gitti. Canıl da ayağı kalktı. Tam o sırada üç eşek buldukları yerden geçiyordu, üç eşeğin üzerinde de üç çocuk vardı. Canıl hem gülümseyerek onlara baktı hem de saçına yapışan yaprakları temizlemeye başladı. Daha sonra neşeli neşeli fındık toplamaya devam etti. Az sonra karşıda polis Serkebayev belirdi. Koyunlarını önüne katmış şarkı söyleyerek mutlu bir şekilde geçiyordu. Onun şarkısı da kendisi de Canıl'a komik geldi ve Canıl'ı güldürdü. Gülme sesini duyan polis hemen irkilerek etrafına bakındı.

— Sen misin Canıl? dedi onu gördüğüne sevinerek. Canıl hemen onun sarhoş olduğunu fark etti.

— Hadi bakalım, beni kutla. Polis Serkebayev Oş şehrine gidiyor.

— Kutluyorum memur bey, dedi Canıl.

Bundan sonra polis ismini bırakacağı inşallah, deyip rütbeli polislerin isimlerini saymaya başladı.

Canıl onu sevindirmek için "Başkanım" diye konuşmaya başladı.

— Evet! Başkanım, dedirteceğim.

— Ne olmuş yani, şehir şartlarında bu istedikleri yerine gelecek. Ağzından bal akıyor Canıl konuş!

Canıl bir ara koyunlara bakarak. Eski sayıda olduklarını görünce:

— Koyunlarımdan birini gideceğim zaman ziyafet için buradaki insanlara ayıracağım demiştiniz. Ne oldu?

— Biz haram para ile kazanılmış et yemeyiz, diyorlar.

— Ben de eyvallah, dedim...

— Hadi hoşça kal!

Polis Serkebayev şarkısını mırıldanarak uzaklaştı. Canıl da gülümseyerek karşı tarafa geçti ve fındıkları toplamaya devam etti. Çok geçmeden bazı ayak sesleri duyulmaya başladı... Bu ayak sesleri küçük kızını sırtına almış, büyük kızını da ellerinden tutmuş Zülayka'ya ait idi. Hepsinin ellerinde fındık torbaları vardı.

— Alişer'i gördün mü? dedi daha yaklaşımadan. Canıl da ikileme düşerek çekinerek:

— Yok, ama polis Serkebayev'i gördüm, dedi.

— Ah lanet olası adam gitti. Gitti ama benim Alişer'imi sarhoş bırakarak gitti.

Canıl merak içinde:

— Ne zamandan beri bu böyle? diye sordu.

Zülayka yanına yaklaşarak oturdu.

— Öf! Nerede acaba?

— Sarhoşsa kendinden geçmiş hâlde yatıyordur, dedi Canıl.

— Sen bilmiyorsun onu, Alişer içince kudurmuş köpeğe döner. Önüne çıkan herkesi öldüresiye döver.

— Bu yaptığı iyi değilmiş, dedi Canıl.

— Bir kötülük yapıp da ebe anamın lanetini almasından korkarım.

— Ninem ne diyecek ki?

— Ooo! Allah'ım, onu sinirlendirmesin. Sinirlenirse var ya Allah korusun kimseye acımaz. Ben sana bir örnek vereyim. Bu Alişer benim düğünümde sapasağlam gezinirken benim kocamın binip geldiği atı kesivermiş. İşte tam o zaman ebe anam ona hiç acımadan onu tam bir gün şelalenin altında tutuvermişti.

— Oy! İnsan o şekilde hasta olmaz mı?

— Hastalandı tabii ki. Fakat ebe anam onun da çaresini buldu. Yaptığı ilaçlarla onu bir ay içerisinde iyileştirdi. Ben odur budur ebe anamdan korkarım.

İkisi de konuşurken Zülayka'nın kızı dağ çiçeklerinden toplayıp onlara hediye etmişti.

Canıl dağ çiçeklerini yerken:

— Zülayka abla söyler misin, Alişer ağabey neden sizin kocanızın atını kesti?

— Kıskançlığından, dedi Zülayka gülümseyerek. O benimle evlenmek istiyordu. Fakat benim babam buna razı olmadı ve beni Oş'taki uzak bir akrabasıyla evlendirdi. O da buna razı olmadı tabii ki.

— Peki siz?

— Ben de!

Zülayka'nın yüzünde hafif bir tebessüm oluşmuştu. Zülayka yerinden kalkıp çocukları ile yola düştü. Canıl da onların arkasından bir tebessüm ile yoluna devam etti. Sonra fındık toplamaya devam etti. Bulunduğu yerde fındıklar azdı, yaprakların arasını ayıklaya ayıklaya biraz daha uzaklaştı. Daha sonra ağaçlar arasında acayip bir çeşme ile karşılaştı. Şırıldayan çeşmenin suyu ağaçların arasından sessizce akıp gidiyordu. Çeşmenin suyunun çıktığı yerden sanki beyaz dumanlar yükseliyordu. Mevsim sonbahar olmasına rağmen çeşmenin suyu ılıktı.

— Vay be! dedi Canıl, hayranlıkla.

Çeşmenin yanında biraz oturduktan sonra canı yıkanmak istemişti. Zaten şehirden geldikten sonra böyle bir yerde de yıkanmamıştı. Etrafta kimsecikler görünmüyordu. Hemen soyunduktan sonra suyun en derin yerine kendini atıverdi. Suyun dibindeki küçük taşlar ayaklarını gıdıklar gibi oldu. Genç ve güzel vücudunu ılık su kaplamıştı. Canıl çok mutlu görünüyordu. Uzun vakit, üzerindeki kiraz ağacının sarı yaprakları arasından süzülen güneşi seyrederek çok rahatlamıştı. Bir ara biraz uzağındaki çiçekli otlara gözü takılıverdi. Bu ota, sabun otu diyorlardı. Canıl bu otlardan birazını kopararak vücuduna sürmeye başladı. Gerçekten ot sabun gibi köpürmüştü. Canıl onu bulduğuna sevindi. Tam bu sırada kuru bir dalın çat diye kırıldığını duydu. Canıl çok korktu etrafına bakınca kıpkırmızı kirazların arasında Alişer'in kendisini izlediğini gördü. Elinde bağ, arkasında balta kendisi de ölürcesine sarhoştü. Ağzından sümükler, salyalar akıyordu. Gözleri de kıpkırmızıydı. İki adım atıp üstüne atlayacakmış gibi bakıyordu. Canıl avazı çıktığı kadar bağırdı. Hemen elbiselerinin yanına koştu. Fakat Alişer de ondan korkmuştu, kendisi de çığlık atarak Canıl'dan kaçıp uzaklaşmıştı. Canıl uzun vakit donarak onun arkasından bakakaldı. Hayır, dedi kendine bizim buralarda böyle şeyler yapılmaz, böyle suçlar işlenmez. En kötü dediğimiz insan bile bunu yapmaz...

Kıyafetlerini henüz giymişti ki, birden uzak bir yerden Aydar'ın sesi geldi.

— Canıl! Sesi çok mutlu geliyordu. Canıl da hemen cevapladı.

Aydar kaybolmuştu sesi gelmiyordu. Biraz vakit geçtikten sonra ses gelmeye başladı. Bu sefer Aydar'ın sesi daha yakından geliyordu. Canıl ağaçların arasına

baktığında Aydar bir gölgeye bir güneşin ışıklarına bata çıka koşarak geliyordu. İyi haberleri var gibiydi. Canıl da torbasını alarak ona doğru koşmaya başladı. Çimenlik bir yerde güzel otların içinde birbirlerini kucakladılar.

— Hey! Canıl, dedi derin derin nefes alarak. Annem de babam da sanki ağlayacaklardı, dedi.

O anda ikisi de birbirlerini sımsıkı kucakladılar.

Aydar'ın arkasında, otlar içinde koşarak yaklaşan bir geyik belirdi. Tam bu sırada telefon çaldı... Canıl bu sese irkildi. Ama bir türlü kendine geleliyordu. Telefon hâlâ çalıyordu. Geyik ise kaçıp gitmişti. Geyik gözden kaybolmuştu. Daha sonra telefona masum masum baktıktan sonra telefona cevap verdi. Bu sefer Canıl'ın kalbi yerinden fırlarcasına atmaya başlamıştı. Sakin bir şekilde cevap verdi.

— Alo.

— Canıl sen misin?

— Evet.

— Merhaba.

— Kimsiniz?

— Beni tanıyamadın mı? Ben İskender.

— İskender isen ne yapayım?

İskender sustu. İnadına telefonu kapatır diye korktu.

— Canıl ben seni görmek istiyorum.

— Çok şükür! dedi Canıl, ama başka bir şey demedi.

— Gelebilir misin?

Hayır, deyip İskender'i denemek istedi. Fakat gurur yapayım derken onu sinirlendirmekten korktu. İştten sonra, diye cevapladı.

— Hayır, şimdi gelsene, dedi İskender. Sana söyleyeceğim önemli şeyler var.

Canıl saatine baktı. Tamam dedi. Fakat sadece beş dakikalığına geliyorum dedi ve telefonu kapatıp apar topar giyinmeye başladı. Biraz da kendine sinirlendi onun konuşma teklifini kabul ettiği için.

IX

Eczane ile hayvanlar müzesinin arası biraz uzaktı. Canıl bu mesafeyi yürüyerek geçti. Ve hemen heyecanını ayaküstü yatıştırarak kapıdan içeri girmeye çalıştı. İskender müzede derilere şekil verici olarak çalışıyordu. Kendisine ait geniş bir odası vardı. Bu odaya geçmek için makinelerin bulunduğu geniş bir bölmeden

geçmek gerekiyordu. Kimi zaman müze çevresinde pikniğe gelen insanlar olurdu, her zaman da işçiler olurdu. Öğle vakti olduğu için kimsecikler yoktu. Canıl, İskender'in odasına girdiğinde kimsecikleri görememişti. Fakat İskender uzağa gitmiş olamazdı, çünkü çaydanlıkta çay kaynıyordu. Daha sonra Canıl odaya geçip beklemeye karar verdi. İçerisi bir tamircinin odasına benziyordu. Her yerde bıçak iğne çeşitleri, pamuk, saman vardı. İçerisi çok dağınıktı. Bugünkü yapılan deri de kıpkırmızı geyiğinkiydi. Bu iş de sanki bitmek üzereydi, gözleri kalmıştı, sanki gözler de takılınca görücüye çıkacak bir hâle gelecek gibiydi. Geyik kocaman gözleri ile kapiya dönük duruyordu. Canıl onu görünce donakaldı.

— Nasıl geyik güzel miymiş? diye sordu İskender.

Canıl dönüp baktı.

İskender ellerini beyaz ceketinin ceplerine koymuş bir şekilde Canıl'ı izliyordu. Böyle bir işte çalışmasına rağmen kıyafetleri her zaman temizdi. Kendisi de her zamanki gibi yakışıklıydı.

Canıl heyecanla ona sarılmak istedi. Fakat kendini zor tuttu. Önce o başlasın sonra ben dedi. O yüzden İskender'in sorusunu cevaplamadan geyiğin etrafında dolaşmış gibi yaptı.

— Ama bu ölü! dedi. Ölü geyik nasıl güzel olsun?

— Öyle de! Ama... İskender onun arkasından yürüdü.

— Aaa! Ben deli gibi bunun güzelliğine bakmaya doyamıyorum. Çünkü sen hiçbir zaman onun kaçtığını görmedin.

İskender gülüyordu. O, Canıl'dan on yaş kadar büyüktü. O yüzden çoğu zaman Canıl'a küçük çocuklar gibi davranıyordu.

— Doğru söylüyorsun, görmedim dedi.

Sonra karşısına geçen Canıl'a sıkıca sarılıp onu öpmeye başladı. Canıl öylece donakaldı ve birden gözleri geyiğin gözlerine takıldı ve aniden ürperti ile sıçradı. Ve İskender de onu hafifçe bırakıp yukarıya geçti. Odanın yukarısında iki eski masa ve iki de koltuk vardı. Canıl koltukların birisine geçip oturdu.

— Şimdi kahve içeceğiz, dedi İskender. Sonra da kaynamış suyu getirip masanın üzerine koydu. Masanın çekmecesinden kahve, şeker, fincan gibi şeyleri çıkarmaya başladı.

Canıl o ara saatine baktı.

— Eee. Ne söyleyecektin bana? dedi.

— Sabret. Önce kahvenin tadına bir bak, eğer beğenirsen söylerim beğenmezsen söylemem, dedi İskender.

İskender kahveyi hazırlayıp Canıl'ın önüne koydu. Canıl da kahveyi yudumlayarak:

— Güzel olmuş, dedi.

— O zaman dinle! Ben buradan gitmek istiyorum Canıl, hani ben sana anlatmıştım ya, üniversite mezunuyum, buraya tesadüfen geldim, başka iyi bir iş bulursam giderim diye...

— Evet, söylemiştin, ne oldu? Şimdi öyle bir iş mi buldun?

— Buldum, fakat yerleşmek için senin yardımına ihtiyacım var.

— Baban dün bir işçisini işten kovmuş. Bunu ben bir arkadaşşımdan duydum. İş çok iyi, maaşı da iyiymiş.

İskender susuyordu. Canıl onun ne demek istediğini anlamıştı. Zor durumda kaldı, babasının karakterini biliyordu. O, Canıl'ı diğer çocuklarından çok sevdiği hâlde onun sözünü dinlemezdi. Hiçbir şekilde İskender'e yardım edemezdi.

— Elimden gelseydi sana her şekilde yardım ederdim ama bu mümkün değil.

— Neden?

— Babam beni hiç dinlemez de ondan.

— Çok yazık, ben de sana ümit bağlamıştım.

İkisi de sözleri bitmiş gibi susuyorlardı. Tam bu sırada kapıya genç bir bayan geldi. Canıl, o kadını önceden tanıyordu. O, bu müzede çalışıyordu.

Kadın sanki bir şey içmiş gibiydi, yüzü kıpkırmızıydı elinde de elma vardı. Kadın, İskender'e:

— Seni bekliyorlar. Daha içecek misiniz? diye sordu. İskender de:

— Götürebilirsiniz, dedi. Kadın çaydanlığı alarak kapıya döndü ve İskender'e:

— Bardakları çıkacağıın zaman kendin getirirsin, dedi.

Bu konuşmalardan sonra Canıl kendisini aşağılanmış gibi hissetti. O sadece kadına değil İskender'e de kırılmış gibiydi.

— Benim gitmemi istiyor olsalar bile biraz daha yumuşak ve kibar davranabilirlerdi, dedi.

— Hayır, o beni sevmiyor, dedi kendi kendine.

— Gözlerinden belli.

— İşte böyle, dedi İskender yüzünü ekşiterek.

— Öf be! dedi Canıl kendi kendine. Bu sözlerden önce yerimden kalkmalıydım.

Daha sonra başından vurulmuş gibi yerinden kalktı.

— Tamam, artık ben gideyim dedi kapıya yürüyerek. İskender:

— Güle güle, dedi hiçbir şey olmamış gibi.

Hemen kalkarak bardaklarda kalan kahveleri döktü. Canıl'ı bile uğurlamadı. Canıl kapıdan çıkarken arkasını dönüp son bir kez bakmak istedi. İskender kendi kendine elinde iki bardakla bir odadan diğerine geçiverdi.

Canıl içinden:

— Sen beni hiçbir zaman göremeyeceksin, diye haykırdı acı içinde çarpan kalbi ile.

Daha sonra ağlayarak eczaneye geldi. İşçiler kendi yerlerinde her zamanki gibi çalışıyorlardı. Onun hâlini görüp bir şeylerin ters gittiğini anladılar.

— Ben buralardan gideceğim. Bu şehirden tamamen gideceğim!

Oturanlar olayı biraz anlar gibi oldular ve kendilerince sessiz sessiz güldüler.

Samar:

— Nereye yavrum? dedi diğerlerini gözünün ucu ile süzerek.

— Arstanbap'a, Nineme, Aydar'a, Alişer'e...

Başka bir şey demeden yüzünü yıkamak için diğer odaya geçti. Çalışanlar şaşkın bir şekilde birbirlerine bakakaldılar.

X

Canıl, dediği gibi yaptı ve bir hafta sonra Arstanbap'a gitmek üzere yola koyuldu.

2.3. BEYAZ TREN

Akşam tekrar yurda geldim. Bir aydan beri yurt tamir ediliyordu. Yurtta tek bir ışık bile görünmüyordu. Ama girişte ışık vardı. Tatile giden kapıcının, her gün oturduğu koltukta, şimdi güvenlik görevlisi yatıyordu. Gözlerinde gözlük, ağzında sigara, elinde gazete... Bu adam eşi ve kızıyla yurdun bir odasında yaşıyordu. O anda eşi uyuyordu, kızı ise şehri dolaşmak için gitmiş olabilirdi. Böyle bir sıkıntısı olmasa görevli saat ikide burada yatmazdı. O kızını bekliyordu. Kızı her zaman eve geç dönerdi. Şımarık bir kızdı.

Ben kapının penceresine vurdum. Görevli bakmadan benim olduğumu anladı tabii. Çünkü kızı benim gibi kapıyı çalmaz, kapıya tekme atardı. Gazeteyi bırakarak yavaşça kapıya doğru geldi.

- Hayır, dedi kafasını sallayarak.
- Açmam.
- Bir gün daha, diye işaret parmağımı gösterdim.
- Bir aydır bir gün diyorsun.
- Ben bugün kiralık ev buldum. Yarın taşınacağım.
- Gerçekten bulduysan, bugün taşın. Ben şimdi eski bavulunu getireyim.
- Bugün artık geç. Kiraladığım ev uzakta. Bişkek'te.
- Hayır, çocuk yeter artık.

Görevli çekildi gitti. 'Ağabey' diye yalvardım, ama arkasına bakmadan gitti. Tekrar koltuğa oturdu, ağzındaki sönmüş sigarayı bırakır bırakmaz, başkasını ağzına alıp yaktı. Her zaman ağzında sigarayla gezerdi.

Ben, bir süre baktıktan sonra onu kandırmayı düşündüm. Kapının önünden uzaklaşarak, duvarın yanındaki merdivene gittim. Demir merdiven, ikinci kattaki odanın penceresine yakındı. Önceden de birkaç defa bu merdivenle odama çıkmıştım.

Böylece merdivenle yukarı çıkarak kendi odama girdim. Kendi odama diyebilirim, çünkü şimdi burada benden başka hiç kimse kalmıyor. Odada dört demir yatak ve dört dolap var. Üç tane yatak bomboş, birisinin üzerinde ise bir tane döşek var. Boş yatakların sahipleri bir ay önce diplomalarını ceplerine atarak yataklarla vedalaşmışlardı.

Üzerinde döşek olan yatak ise benim yatağım. On gün sonra yatağın üzerinde döşekle beraber beyaz çarşaf, kuş tüyü yastık vardı. Şimdi ise aynı saatlerde geldiğimde yatağın üzerinde yalnız döşek kalmıştı. Buna da şükür deyip yattım.

Ben ışığı yakmadım, ışksız da kendi yatağımı bulurum, üstelik ışık lazım değil. Buraya sadece yatmaya gelirim. Yatağa girmek için soyunmaya başladım. Kravatımı boynumdan çıkarırken, koridorda birinin sesi duyuldu. Kapıyı açıp baktığımda karanlık koridorda sigaranın ateşi sallanarak geliyordu. Hemen koridorun diğer tarafına geçerek üçüncü katın merdivenlerine yaklaştım. Görevli beni görmedi ama sesimi duymuş olabilir.

— Kaçma Akun, ne olursa olsun seni bugün burada geceletmem.

Ben hiçbir şey demeden yerimde durdum. Görevli benim odama girdi, döşeği toplayıp oturduğu yere gitti. Demir yatağın üzerinde döşeksiz yatmak zor diye düşündüm. Ne yapacağımı bilemeden onun peşinden gittim.

— Ağabey, bugün için bırakın lütfen.

Duymazlıktan geldi. Birinci kata indik. Görevli benim çalacağımı düşünmüşçesine döşeği koltuğa koyarak kendisi üzerine yattı. Bana dikkat etmedi. Ben ne yapacağımı bilemeden eski koltuğa oturdum.

“Ben iş buldum.” dedim görevlinin gönlünü almak isteyerek. Birkaç defa daha böyle yapmıştım.

— Radyoya redaktör olarak işe giriyorum.

— İl gazeteciliğini bıraktın mı? diye sordu.

— İki gün önce gazeteye muhabir olarak girmemiş miydin?

Ben öyle dediğimi unutmuşum.

— O da doğru, dedim. Fakat bugün radyoya gittiğimde bize yetenekli gençler gerekiyor, bize gel dediklerinden tamam diye söz verdim.

— Söyle devam et, önünde aptal bir adam oturuyor, ne dersin inanır, dedi görevli.

Ben sustum. O sırada kapı çalındı. Kapının penceresine baktığımda Ayşe'nin gelmiş olduğunu gördüm. Bu kız görevlinin kızı. O bana kapının diğer tarafından öpücük attı. Ben de tam ona kapıyı açmak için yerimden kalkmıştım ki, görevli de kalktı. Görevli altmış yaşına varmış, bıyıkları iki tarafa bakan, şişman bir adamdı. Görevli kapıyı açtı.

— Kızım, ben sana kaç defa söyleyeceğim, geç olmadan gel diye, dedi.
O alışmış hâliyle mırıldanarak.

— Şimdi serseri çocuklar çok, beklenmedik bir an da birisine denk gelersen ne olacak?

— Endişelenme beni bıraktılar, dedi kız odaya girerek.

— Merhaba, Akun. İşler nasıl? Ben başımı kaldırdım.

— O bugün gazeteden ayrılıp, radyoya işe girmiş, dedi benim yerime görevli. Millet iş bulamıyor, bu her gün iş değiştiriyor.

Ayşe her şeyi anlayarak gülümsedi. Bu kızı beğeniyorum. Güzel, çok akıllı. Ben ona koltuğu gösterdim.

— Siz yine mi kavga ettiniz? diye sordu hemen babasına.

— Gitsin, dedi babası.

— Bana olmasa bile şu yurttta beş sene ücretsiz yaşatan, okutan devlete teşekkür etsin de gitsin, artık.

— A, sana ne? Şu eskisi çıkmış döşeği mi esirgiyorsun? Ayşe gitti, döşeği toplayıp bana verdi. Görevli kızını çok seviyordu. Tek kızı vardı.

— Tamam, sadece bir gün, dedi. O dün bana söylediği sözü tekrarlayarak.

— Fakat sana söyleyeyim çocuk, yarın da gelersen Ayşe'ye güvenme, kolundan tutup dışarıya fırlatırım. Hadi.

Ayşe giderken bana arkadaşça göz kırptı.

Ben şilteyi tekrar kendi yatağıma serdim. Elbisemi çıkarıp yattım. Yatar yatmaz gözlerim kapanıverdi. Çünkü bütün gün ayaktaydım, bayağı yorulmuştum. Bir vakit yattıktan sonra birisinin soğuk dudaklarının değdiğini hissettim. Elbette bu Ayşe'ydi. Gözlerimi açmadan onu kucaklayıp göğsüme bastırdım. Üzerinde sabahlık vardı. Biraz öpüşüp koklaştık. Ayşe'den güzel bir parfüm ve şampanya kokusu geliyordu.

— Söyle bakalım, hanımefendi. Bugün nereleri gezdin, kimlerle birlikte oldun, neler yaptın? diye ona sordum.

Ayşe benden hiçbir şey saklamazdı.

— Öğleye kadar çamaşır yıkadım, öğleden sonra da sinemaya gittim, diye cevapladı.

— Kiminle?

— Doktorla.

— Sonra ne yaptınız?

— Restorana gittik. Daha sonra da evine gittik.

— Eyvah! Daha önce de gitmiş miydin?

— Hayır, gitseydim söylerdim. Bu seferde gitmezdim ama o beni bir türlü bırakmadı. Tanışalı bir ay oldu, sense benim evimi daha görmedin diyerek, ısrarla evine gitmemi istedi. Evinde ise görülecek pek bir şey yoktu. Önceki karısı ona bir dolap, bir masa, bir televizyon ve iki kişilik eski bir ağaç yatak bırakmış.

— Sonra ne dedi?

— Onun ne söyleyeceğini, ben zaten evine gitmeden anlamıştım. Pislik, hadi yatağa diyecek, ondan başka ne beklenir! Bu zamanda hiçbir erkekle saygı ve hürmetle arkadaşlık edemezsin. İlk günü seninle “siz”, “biz” diyerek konuşur. İkinci gün öpüşür. Üçüncü gün insanı yatağına götürür. Bunların hepsi ahlaksız olmuşlar. Onların arasında tek sen bozulmadın. Sen iyi kalplisin. Ben sana inanıyorum, seni beş yıldır tanıyorum. Sen bana bir kez bile duymak istemediğim sözler söylemedin, istemediğim davranışlarda bulunmadın.

Bu bir gerçek, Ayşe benim gözümün önünde büyüdü diyebilirim. Beş yıl önce, ben on sekiz yaşında bir delikanlıydım. Bavulumla bu yurdun önüne geldiğimde Ayşe on üç yaşında küçük bir kızdı. Geldiğim gün, kapının önünde diğer kızlarla birlikte top oynuyordu. Ben ona bir numaralı yurt hangisi diye sormuştum. O, bana yurdu gösterdi hatta yurt müdürünün nerde oturduğunu bile söyledi. Sonradan ben onun yurt müdürünün kızı olduğunu ve onun da benimle aynı yurtda kaldığını öğrendim. Biz tıpkı ağabey kardeş gibi birbirimize yakındık. Ben geçen yıla kadar ona çocuk gözüyle bakıyordum. Geçen yıl ilk defa onun olgunlaştığını, genç ve güzel bir kız olduğunu fark ettim. O gün bizim filoloji bölümünün hazırladığı yeni yıl partisi vardı. Gündüz Ayşe bana gelip: “Akun lütfen, partiniz için bana bilet bulur musun” dedi. “Oo erkek arkadaşta bulmuşsun, hanımefendi” diye ona takıldım. “Deli misin bilet benim için” dedi Ayşe. “Seni, biletin olmasa bile içeri alırlar. Seni bütün üniversite tanır” dedim. Bu bir gerçektir. “Ben birisine ısrarla yalvararak, partiye girmek istemiyorum” dedi sinirlenerek. “Ben biletle girmek istiyorum, biliyor musun bunu” diye cevap verdi. “Bulmazsan bulma, kendim bulurum” dedi. O, dönmüş tam gidecekken ben hemen eline kendi biletimi tutuşturdum. O, teşekkürler diyerek neşeyle tebessüm edip, koşarak gitti. Ben biraz düşündüm. Bu güne kadar o davetsiz olsa bile hiçbir öğrenci partisini kaçırmazdı.

Fakat bu defa... Hayır, benim söylemek istediğim bu değil. Benim söylemek istediğim asıl şey, o günün akşamında oldu. Akşam o partiye geldi. Partinin en heyecanlı anıydı. Ben bir sınıf arkadaşım ile dans ediyordum. Bir an etrafıma baktığımda benim güzel kızım bir köşede duruyordu. Orada yapayalnızdı. O an onu bir görseydiniz... Saçlarını yetişkin bir kız gibi taramış. Yere kadar uzanan şık bir elbise giymişti. Elbisesi tığ gibi ince vücuduna oturmuştu. Ayakkabıları güzeldi. Küçük kulaklarında güzel küpeler, bembeyaz uzun boynunda gerdanlık, üzüm gibi taze parmaklarında değerli yüzükler parlıyordu. Onun duruşu bile ayrı bir güzellikti. Önceki partilerde o kalabalığa karışır, her öğrenciyle dans edip eğlenirdi. Ama bu defa nedendir bilinmez kendi güzelliğinden utanıyormuş, çekiniyormuş gibi köşede duruyordu. Fakat aynı zamanda tıpkı (ilk partiye gelen) Nataşa Rastova'ya benzeyen gözleri parlıyor, bütün gücüyle dans etmek istediğini haykırıyordu.

Hayır, önceden onu hiç böyle görmemiştim. O benim gözüme çok güzel yetişkin bir kız gibi gözüküyordu. İşte o an ona âşık olduğumu fark ettim. Ben dans müziğinin bitmesini sabırsızlıkla bekliyordum. Müzik bitmeden onunla bir kere göz göze geldik. Ve ona gözümü kırptım. O, buna sevinir gibi oldu. İçinden utanmışçasına tebessüm edip, başını bir iki defa salladı. Müzik biter bitmez onun yanına gidip, o an başlayan vals müziğine davet ettim. Önceden onunla hiç dans etmemiştim.

Biz vals yaptıktan sonra, birilerinin onu kaçırıp götürmesinden korkup, hemen üst kata çıkardım. Üst katın karanlık koridorunda, dışarıda yağın karın nefesinin hissedildiği açık pencerenin önünde durup, onu ilk defa öptüm.

- Oo, ne kadar tatlı, dedi kız.
- Tatlı olan ne? diye sordum anlamazlıktan gelerek.
- Beni öpüşün, dedi kız.

Sonradan öğrendiğime göre on dört yaşından beri kendi yaşlılarıyla öpüşüyormuş. Bu yıl, on yedi yaşını bitirip on sekizine bastı. Liseyi de bitirdi, üniversiteyi kazanamadı. Bu genç kızın hikâyesi işte böyle.

- Sen ne dedindoktorunbu isteğine diye sordum ben.
- Hayır, dedim elbette. Ben masaya oturmayı tercih ederim, yatağa ise ancak nikâhtan sonra dedim.
- Sonra o ne dedi?

— İnanmazsan pasaportumu al, yarın da nikâh yaparız. Bugün ise yatağa girelim, dedi. Ben ise hayır, yatak nikâhtan sonra dedim. Umudu kesildiğinde taksi çağırıp beni uğurladı.

— Aferin sana! Her zaman böyle yap, dedim.

— Tabii öyle. Ona aldanacak kadar deli miyim ben?

— Şimdi ne yapacaksın? Yine onunla buluşacak mısın?

— Bilmem. Ben onun verdiği sözlere inanmıyorum. Ah, Akun ben işte bu kadar mutsuzum.

— Delisin sen, dedim, onu alnından öperek.

— Sanki mutluluğun ne olduğunu biliyormuş gibi konuşuyorsun.

— Akun, benimle evlen lütfen! Ben sana iyi bir eş olacağım.

— Hayır. Sana söylemedim mi? Ben kırk yaşında evleneceğim. O zamanlar gerçekten böyle düşünüyordum. Meğer ne kadar aptalca bir düşünceymiş.

— O zaman sen kırk yaşına gelinceye kadar ben de evlenmeden seni bekleyeyim, olur mu?

Ben çaresizliğimden gülüverdim.

— Bekleyemezsin, dedim.

— O zamana kadar ben birisiyle evleneyim, razı mısın?

— Bu da olmaz. O zamana kadar sen beş çocuk annesi olursun. O beş çocuğu bırakmak zor olur.

— Öyleyse tamam benimle evlenme. Ama kim alırsa alsın ben seni seviyorum. Kiminle evlenirsem ben seni dost ederim.

— Deli.

— Şimdi de dost edeceğim ama kendin de biliyorsun, kız ilk defa evlenince bakire olmazsa olmuyor. Bakireliğini koruman gerek.

— Doğru, hiç evlenmemiş kızın, kız (bakire) gitmesi lazım.

Ayşe beni öptü.

— Benim akıllım, dedi o. Benim danışmanım. Biliyor musun, seni benim annem ve babam da seviyorlar.

— Evet, canım, tabii dedim ama inanmadım.

— Yanlışsa öleyim. Bir gün yemek yerken senin hakkında konuşuyorlardı.

— O zaman baban niye her gün kovuyor.

— O ikimizin buluştuğundan şüphelenmiştir. Her gün tuvalete gidip uzun bir süre dönmediğim için korkuyor. Bir şey olacak diye endişeleniyor. Yoksa niye boş olan yatağı esirgesin.

O an koridorun başından, görevlinin sesi duyuldu:

— Ayşe! Ayşe! Kahrolası...

İkimiz de korktuk. Ayşe beni öptü ve odadan fırlayarak çıktı. Benim odamın karşısındaki tuvalete gitti. Ben uyuyormuş gibi yaptım. Görevli odaya girdi ve kandili yaktı.

— Aaa! Uyuyor musun? dedi dalga geçerek.

— Ayşe nerede?

Ben gözümü açmadım. O an tuvalet tarafından suyun sesi duyuldu. Görevli kandili de söndürmeden çıkıp gitti.

— Ben biliyordum senin burada olduğunu, diye sesi koridorda duyuldu.

— Niçin kadınların tuvaleti varken erkeklerinkine giriyorsun.

— Kadınların tuvaletine su çıkmıyormuş, dedi Ayşe.

— Yalan söyleme! Ben o tuvaletten geliyorum.

— Demek ki şimdi çalışmaya başladı.

— Yere batasınca.

— A a ay! diye bağırdı Ayşe. Herhâlde babası ona el kaldırdı.

— Yürü önüme geç! Bir defa daha bu tarafa gelersen ayaklarını kıracağım...

Babası ile kızının sesi uzaklaştı. Ben biraz sakinleşip, uyumaya hazırlandım. Ama çok vakit geçmeden görevlinin sesi yine duyuldu. Doğruca odaya geldi. Kandil daha sönmemişti. Hemen yüzümü kapayıp, horuldamaya başladım.

— Horulduyormuş, öylesine uyuyorsun! dedi görevli. Hadi çocuk kalk da gözümün önünden defol! Yoksa ben şimdi seni...

Ben gözlerimi açıp hiçbir şey bilmiyormuş gibi yaptım.

— A siz miydiniz? Ne oldu?

— Şunu, şunu dedi sinirlenen görevli. Oy kahrolası... Nefesi kesildi, soluk soluğa yatağımın altından benim bavulumu çıkardı ve onu pencereden atıverdi. Şimdi anladın mı ne olduğunu? Hadi kalk!

Görevli benim altımdan döşeği çekip odadan çıktı. Ben iç çamaşırlarımla soğuk telin üzerinde kaldım. Ama uzun süre dayanamadım. Sertmiş. Ayağa kalkıp giyindim. Buradan ayrılmazsam olmaz, diye düşündüm. Ama nereye gideceğimi

bilmiyordum. Beş sene burada yaşayıp da şehirde evi olan bir arkadaş edinmemiştim. Yine de gitmeyi doğru buldum. Kandili söndürdüm. Sonra uzun koridordan yürüyerek aşağıya indim. Demin delirmiş olan görevlinin önünden geçerek bavuluma yakın olan yolu tercih ettim. Bavulun yanına demir merdivenden indim.

Zavallı bavulum. İnsanın içini acıtacak kadar buruşmuş. Benim beş senelik can arkadaşım. Beş senenin içinde benimle beş defa uzaktaki Nookat'taki erik ve şeftali ağaçlarıyla sarılı küçücük köye gidip, beş defa oradan geri gelmişti. Beş defa tarlaya gidip bana yumuşak yastık oldu. Yazarsam bir hikâye olacak kadar hayatı var. Zavallım...

Ben bavulumu yerden kaldırdım ve uyumuş olan şehrin geniş sokaklarına doğru yürüdüm. Ben ve bavulum ikimiz üniversiteyi böyle bitirip, onunla böyle vedalaştık. Bizi beş sene boyunca bedava yurtta yaşatan devlete teşekkürler. Görevliye de...

Şehrin en iyi oteline gittim. Otelin giriş kapısına “Bütün Müttefik Kongrenin Katılımcılarına Sıcak Selam” diye yazı asmışlar. Genellikle böyle zamanlarda otellerde yer bulmanın zor olması gerekir. Biraz ümidim azalmıştı. Buna rağmen gelmişken sorayım diye karar verdim.

Görevli gözlüklü, güzel bir Kırgız kadındı. Selamlaştıktan sonra yer var mı? diye sordum. Kadın başını salladı. Ben hemen pasaportumu uzattım ve kadın daha onu açıp bakmadan ben aceleyle anlatmaya başladım. Pasaportumda bile şehirli olarak yazılmıştı ama şehirlileri kendi şehirlerinin otellerine kabul etmiyorlardı.

— Abla, ben şehirde oturuyorum, dedim sanki kendi suçumdan beraat etmiş gibi.

— Kendi evim var ama bugün aksi gibi köyden annem ve babam gelmişler. Ev küçük olduğundan size geldim. Bir gecelik oda ayırınız lütfen.

— Annen ve baban gelmişse evine nasıl sığmazsın? dedi kadın, benim pasaportumun sayfalarına bakarken.

— Biliyor musunuz? Evim tek odalı, ailemde ise dört kişi var. Karım ve iki çocuğum.

— Pasaportunda eşin ve çocukların yazılmamış ki.

Pasaportun bir özelliği, orada sizin eşiniz ve çocuklarınızın adı her zaman yazılı olur. Ben bunu hatırlamamıştım.

- Biz hâlâ kayıt yaptırmadık, dedim.
- İki çocuk oluncaya kadar mı? O zaman çocukların kimin çocukları oluyor?
- Karımın.
Görevli güvensizlikle bana bir göz attı.
- Tamam, dedi sonra nedense.
- Yalnız bir gece için izin veririm.
İçim rahat etti. Elime izin belgesi geçer geçmez kadına bol bol teşekkür ettim.
Oda iki kişilikti. Karyolanın birinde üstü başını çıkarmamış köylü bir delikanlı yatıyordu. Yaşı otuzlara basmış orta boylu ve geniş yüzlü birisiydi. O, eline “Çalkan” dergisini almış kendi kendine kahkaha atıyordu. Selam verdim, fakat duymadı. Ben boş olan karyolaya yanaşarak soyunmaya başladım. Biraz sonra delikanlı dergiyi yere bıraktı, belki de elinden düşürdü. Gülerek ayağa kalktı.
- Çok mu ilginç? diye sordum.
- Hem de nasıl, dedi. Ah, gülmekten kırılıyorum. He he he... Bir adam “eşimi kaçırdılar, bulmaya yardım ediniz” diye yazmış. Aman Allah’ım deli mi ya? Bir kadına sahip çıkamayıp kaçirtmak ne demek? Benim dedemin üç güzel eşi vardı. O, üçünü de koruyabilmiş, aferin!
- Sıcak su var mı? diye sordum.
- Nasıl? Aa. Bilmiyorum. Ben soğuk suyla yıkanırım, dedi. Ben mecburi gülümsedim.
- Nereden geldin? diye sordu köylü yiğit.
- Moskova’dan, dedim yalandan.
- Moskova’dan mı? Orda mı yaşıyorsun?
- Evet.
- O zaman ben seni niye görmedim. Ben bu yıl Moskova’daydım.
Ben havluyu almış duşa doğru yürürken olduğum yerde durakaldım. Sonra da gülüverdim.
- Moskova’ya niçin gitmiştin? Biraz ilgimi çekti.
- Ben mi? Dönem toplantısına... Ben milletvekiliyim.
- Köy sandalyesinde asılı duran ceketini alarak göğsünde takılı olan milletvekili rozetini ve altın yıldızlı işareti gösterdi.
- Oo, arkadaş, sen çok büyük biriymişsin, dedim. Bu dediğim alay değildi.

— Benim hakkımda “Pravda” gazetesi yazmıştı. Okumuş olmalısın. Adım Maman, soyadım Süleymanov.

— Gerçekten, sen büyük biriymişsin. Maman.

— Bana herkes hesap verir. İlçe komitesi, ilçe yürütme komitesi vs.

— Hesap vermez de ne yapar ki... Bu senin büyük bir iktidarın temsilcisi olduğundandır.

Ben yine duşa doğru yürüdüm. Fakat duşun kapısına yanaştığım sırada aklıma bir şey geliverdi.

— Sen bana yardım edebilir misin, acaba? dedim Maman’a.

— Söyle, ne yardımı, dedi Maman.

— Biliyor musun, ben sana yalan söylemişim. Ben Moskova’da yaşamıyorum.

— Ben de öyle düşünmüştüm. Yoksa seni görürdüm orada.

— Öyle. Ben üniversiteyi bitirdim. Pamir’de Murgap adında bir Kırgız ilçesi varmış. Bana oraya öğretmen olarak gitmemi söylediler, ama ben gitmedim. Burada kalıp bir işe yerleşmek istiyorum, ama başaramıyorum. İtibarını kullanarak bana yardım eder misin?

— Niçin Pamir’e gitmedin?

— Bunu öğrenip ne yapacaksın ki gitmedim bu kadar. Yardım edebilir misin? Hayır. Benim itibarım buraya geçmez. Ben Tacikistan milletvekiliyim. Buraya çobanların toplantısına gelmişim.

— Aa.

Ben yine duşa girecekken:

— Hey! Arkadaş, anlatsana niçin Pamir’e gitmedin? dedi.

— Bunu anlatmak çok zaman gerektirir, dedim. Gerçi tanımadığım birine bütün sırrımı söyler miyim?

— Keşke öyle yapmasaydın, dedi.

— Niçin? diye şaşırdım.

— Bizim yerimiz güzeldir. Beğenirdin.

— Sen Pamirli misin?

— Evet, sözünü ettiğin Kırgız ilçesindenim. Öyle yapmaktansa benimle gel.

Ben gülümsedim.

— Biraz bekle dedim. Önce duş alayım. Sizde duş yoktur, değil mi?

Ben duşa girmiştım. Fakat üzerimde kalmış olan giysilerimi çıkaracakken Maman yanıma gelerek kapının önünde durakaldı. Onun gözünün önünde soyunmaktan utandım.

— Bacanak, senin bu yaptığın iyi değil, dedi Maman. Ben bacanak kelimesinin anlamını sonra öğrendim. Bu kelime Pamir Kırgızlarında “arkadaş”, “dost” anlamında kullanılıyormuş.

— Bizim ilçenin okullarında öğretmenler yetişmiyor. Bu yüzden koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi dercesine herkes öğretmenlik yapıyor. Senin gibi okumuş, eğitim görmüş öğretmenler ise senin yaptığın gibi gitmiyorlar. Gitseler de bir yıl çalışıyor sonra da geldiği yere geri kaçıyor. Yerimiz güzel bir yer, halkımız da iyidir. Tek eksikimiz şehirden uzak olmamızdır. Fakat yüksekokulu bitiren öğretmenlerin hemen hemen hepsi şehirde kalırsa, köy çocuklarını kim okutacak? Maman beni cevap verecek sandı ki konuşmasına biraz ara verdi. Ama ben ses çıkarmadım.

— Ben ise koyunlarıma bakmakla geçinirim. Çocuklara yazık oluyor. Çocuklar gelişmiyorlar.

Maman sesini kesti. Benim bir şeyler demem gerekiyordu.

— Pamir’de adamlar nefes darlığından boğulur derler ya gerçekten de öyle mi? diye sordum. Aklıma gelen tek şey de bu olmuştu.

— Oyy, sen de tuhaf biriymişsin, dedi Maman.

— Herkes nefes darlığından ölürse, orada insanlar niye yaşasınlar ki? İnanma herkesin dediğine. İyisi mi kendin git ve yaşamayı dene. Eğer nefes darlığından boğulursan bana söylersin, ben de ilçe komitesinin siyah “Volga” arabasıyla seni Kırgızistan’ına götürürüm.

Ben gülümsedim. Maman bu hâlimi görüp biraz canlanıverdi.

— Gerçekten, arkadaş, bizim tarafa bir kez gelip dener misin? dedi.

— Hoşuna giderse kalırsın, hoşuna gitmezse senin elini ayaklarını bağlayıp kimse zorlamaz. Orada Sovyet iktidarı vardır. Bir iki yıl çalıştıktan sonra geri gelirsın. Buna ne dersin?

— Düşünmeliyim, dedim. Gerçekten de bu konu üzerinde biraz düşünmek istedim.

— Tamam, dedi Maman öncekinden daha canlı bir hâlde.

— Ben seni zorlamam. Ben yarın gidiyorum. Adresimi sana bırakırım. Eğer gitmeye karar verirsen bu adrese gelebilirsin. Ben oradaki herkese haber veririm.

— İyi olur, dedim. Ben yıkanıp çıkana kadar adresini hazırla.
Maman kapıyı kapatarak çekildi.

İyi ki, şehirde bir hafta daha kaldıktan sonra Pamir'e gitmek zorunda kaldım.

Köye nasıl geldiğimizi fark etmedim, uyuyakalmışım. Beni şoför uyandırdı. Şoför on sekiz yaşlarında bir çocuktü. Ben onunla ilçenin merkezinde Murgap'ta tanışmıştım. İsmi Şarip idi.

Dışarı çıkıp köye göz gezdirdim. Bu köyü gözünüzde canlandırabilmeniz için önce karmakarışık olan tepelerinde yaz kış eksik olmayan bembeyaz karı ve sırtı çıplak, suratı asık dağları tasavvur etmeniz lazım. Dağların arasında sayısız dar ovalar, vadiler var. Eskiden alaylı bir âşık, Pamirli Kırgızların yaşamını şiire yansıtmıştır:

“Her dağ koynunda ev var, her evinde sahibi var...”. Şairin söylediği gibi köyler, ilkbahar, sonbahar ve kış mevsimlerinde vadilerde, ovalarda. Benim geldiğim köyde de evler birkaç mezranın başında, dar ovalarda yerleşmiş. Ova çıplak, kuş konacak bir tane ağaç bile yok. Ovayı bembeyaz büyük bir ırmak ikiye böler. Irmağın bir kenarı küçücük yeşil bir ada. Adada yalnız bir ev var. Sonradan öğrendim, adaya şaka olarak “Tayvan” derlermiş. Evde on dokuz yaşındaki kızıyla Tolubay adlı bir avcı yaşıyormuş. Irmağın ikinci kenarı ise tozu savrulan boz tarla köy işte şu kenarda yerleşmiş. Köyde otuz civarında ev var. Onların yirmi beşi birbirine benzeyen kır evleri. Diğerleri ise badana edilen büyük binalar. Bu binalar kolhoz dairesi, kulübü, okulu, mağazası ve oteli. Birisi de köy idarecisinin evi. Evler birbirine çok yakın ve karmakarışık kurulmuş. Köyün en kenarındaki evden beş yüz metre uzaklıkta sadece bir mezarlık var. Mezarlıktaki mezarların sayısı köydeki evlerin üç dört katını oluşturuyor. Mezarlıktaki bir tane mezar sağlam kerpiçten yapılıp tepesine mandanın kuyruğu asılır. Kuyruk rüzgârda sallanır. Buralarda her gün rüzgâr eser. Kabrin duvarlarında siyah kargalar gezer. Kabri iki yıl önce yönetici babasına yaptırmıştı.

— Pamir böyle miydi? dedim ben köye bakarak. İçimden geldiğime pişman oldum dedim.

— Siz Pamir'i nasıl düşünmüştünüz? diye sordu.

Şarip yanıma valizimi koydu. Azarlayarak değil ilgi duyarak, ona cevap vermeden “Okulunuz hangisi?” diye sordum.

— Oradaki, diye Şarip badana edilen evlerden birini gösterdi.

Bir şey söylememi beklemeden hemen arabasına binip toz savurarak gitti. Ben nereye gideceğimi bilmeden hareketsiz durdum. Etrafımda hiç kimse yoktu. Beyaz evlerin ortasındaki geniş meydana eyerlenen manda uyukluyordu. Kâh o evin kâh bu evin köşesine zıplayarak yaşlı bir köpek koşuyor. Köyde tam bir sessizlik. Bir süre sonra okulun binasından çekicinin takırtısı geldi. Ben valizimi yere bırakıp okula doğru yürüdüm. Okulda hâlâ onarma işi devam ediyormuş. İçeride karanlık olan koridorda okul sıraları, tahtalar, eski afişler, ünlü insanların resimleri oraya buraya atılmış. Kapısı açık sınıflardan kireç ile boyanın kokusu geliyor, ama burada hiç kimse yok. Ne yapacağımı bilmeden durakladım. Deminki takırtı sesi bir daha duyuldu. Oraya doğru yöneldim. Sınıfların birisinde bir kişi okul sırasını tamir ediyordu. Bu adam kırk beş yaşlarında uzun boylu, üzerine pamuklu kumaştan yapılmış kazak, ayağına deri çizme, başına şapka giymişti.

— Selamünaleyküm, diyerek dikkatini kendime çekmeye çalıştım. O adam beni görünce çekicini bırakıp eşige kadar geldi.

— Aleyküm selâm, diye neşeli bir şekilde bana elini uzattı.

— Hoş geldiniz!

— Ben Frunze’den geldim, öğretmenim dedim. Bana okulun müdürü lazım.

— Öyle mi, diyerek sevindi. Maman’ın söylediği delikanlısın, değil mi?

— Evet. Kendisi nerede?

— Maman mı? Dün bölgeye toplantıya gitmişti. Öbür gün gelecek. Gelmişsiniz çok iyi. Benim adım Mamıt. Bu okulun müdür yardımcısıyım.

Ben biraz utandım.

— Affedersiniz, ben sizi tamirci sanmıştım, dedim.

— Önemli değil, tamir işini de yapıyoruz. Eşyaların nerede?

— Dışarıda.

— O zaman gidelim. Ben sizi yaşayacağınız eve götüreyim.

Okuldan çıkıp benim valizime doğru yürüdük.

— Köyünüz çok sessiz. İnsanlar nerede? diye sordum, köyün önceki gibi bomboş olduğunu fark ederek.

Müdür yardımcısı gülümsedi.

— Bizim yaşamımız böyle, dedi. İlbahardan sonbahara kadar hiç kimse bu evlerde yaşamaz. Herkes yaylaya gider.

— Demek ki bu evlerde bir yılın içinde sadece üç dört ay yaşıyorlar öyle mi?

— Evet, o zaman bile hepsi buraya inmezler. Çoğunluğu yıl boyunca yaylada, kışlık evlerde kalırlar.

— Niçin?

Okul müdürü bir kez daha gülümsedi.

— Hayvan beslerler.

— Öğrenciler, öğretmenler nerde?

— Öğrenciler tatillerini anne babalarıyla birlikte geçirirler. İşte yarın başlayacak okulun açılışı için öğretmenler onları toplayıp getirmeye gitmişlerdi. Galiba bu gece gelecekler.

O sırada bize yakın bir evden çocuk ağlaması duyuldu. Birden bire onunla birlikte birkaç çocuk ağlamaya başladı.

— Bu ne biçim bir koro? diye sordum şaşırarak.

— Birinci sınıfın öğrencileri, dedi müdür yardımcısı. Henüz bugün yayladan indiler. Tanışmak istiyor musunuz?

Biz çocukların olduğu eve doğru yürüdük. Ev uzaktı. Evin birkaç yerinde kapısı vardı. Biz açık olan kapıya doğru yöneldik.

— Bizim bütün yaşamımız bu evlerde geçer diyerek okul müdürü her zamanki gibi tebessüm etti. Yurdumuz, ambarımız, yemekhanemiz hepsi bu binanın bünyesinde yer alır.

Açık olan kapı yemekhanenin kapısıymış. Yemekhane büyük bir veranda ve büyük bir odadan ibaret. Veranda da bir kadın kap kacakla uğraşıyor. Büyük odada ise üzerinde muşamba örtülü uzun masa var. Masanın iki tarafına uzun iki sıra konulmuş. Sıralarda sağan kuşunun yavruları gibi sıralanarak yedi sekiz yaşlarındaki çocuklar oturuyorlar. Çocukların hepsi önündeki bulamaçları fark etmeden ağlıyorlar.

Masanın bir köşesinde kısa boylu, çizme, şapka, kaftan giymiş bir erkek, öbür köşesinde ise yirmi, yirmi beş yaşlarında kısa boylu, güzel bir gelin duruyordu.

İkisi de çocukları avutup, onlara yemek yedirmeye çalışıyordu. Bizi ilk olarak gelin gördü. O, başını kaldırıp, bana bakakaldı.

— Merhaba, dedim ben geline bakarak.

— Sağlığınız sıhhatiniz nasıl? Geliniz, dedi gelin saygıyla.

Erkek de yavaşça yaklaşmış geldi. O, otuz yaşlarındaydı. Soluk yüzlü, çekik gözlü birisiydi.

— Maman'ın gelecek diye söylediği işte bu delikanlıymış, diyerek müdür yardımcısı beni ikisine tanıştırdı.

— Saktan, dedi erkek bana elini uzatıp.

— Saktan Kaçibekov. Matematik öğretmeniyim. Biz sizinle hemşeriyiz.

Ben de ona adımlı söyledim.

— Bu gelinin adı ise Rakıya'dır, dedi müdür yardımcısı. Gelin bana gülümseyip, başını salladı.

— Bu oturan, çocukların öğretmenidir.

— Benim karım, dedi ve matematik öğretmeni olduğunu ekledi. Bu söylediği bir yandan: "Öğren, bu kadın aittir", diyormuş gibi geldi.

Ben kadına başımı salladım. Gelin önceki gibi gülümseyerek belli belirsiz başını salladı.

— Siz niçin ağlıyorsunuz? diye müdür yardımcısı çocuklara sordu. Çocuklar biz girdikten sonra biraz dikkatleri dağılılarak ağlamayı unutmışlardı. Müdür yardımcısının bu sorusundan sonra onlar tekrar korktular. Aniden birisi ağlayıverdi. Ona diğerleri de katıldı.

— Tamam, tamam susun artık! dedi Rakıya, onlara biraz gözdağı vererek.

— Buranın çocukları çok yabani, dedi Saktan Kaçibekov. Tıpkı yabancı turistlere bir şeyler anlatan turist rehberi gibi.

Müdür yardımcısı dışarı çıktı. Karı kocaya baş salladıktan sonra ben de onların peşinden gittim. Biz benim bavullarımı alıp, daha uzun bir eve gittik.

Bu ev önceki evden daha uzunmuş. İyice göz gezdirince, onun bir ev değil de yedi ev olduğunu fark ettim. Sanki onlar korkacakmış gibi birbirine yakın, aralıksız kurulmuş. Bunu çatılarından fark ettim: birinin çatısı alçak, diğerininki yüksekti.

Müdür yardımcısı ilk kapıya yaklaşmış, kapıya bağlanmış ipi çözdü. Biz verandaya girdik. Verandada kömürün kalıntısı, kadının bir çift çorabı ve yazılı bir defter duruyordu. Başköşedeki oda büyük ve aydınlıktı. Işık ise genelde duvara kurulmuş pencereden değil de evin çadırına kurulmuş pencereden deşiyordu.

Odada soba, masa ve demir yatak bulunuyordu. Öylesine yapılmış eski rafta “Sovyetkiy Ekran”, “Yunost” dergilerinin eski sayıları düzensiz hâlde duruyordu.

— Geçen sene bu evde Düüşömbülü bir Rus kız oturuyordu, dedi müdür yardımcısı benim dergilere bakakaldığımı görünce.

— Rus dili dersi veriyordu. Üç dört yıldır Rus dili öğretmenimiz olmadığı için o kızın gelmesine çok sevinmiştik. Fakat iki ay durdu durmadı o kız dersleri bırakıp gitti. O zamandan beri bu evde kimse yaşamadı.

— Kendiniz? Kendiniz bıkmıyor musunuz? diye soruverdim ben.

Saçma soru, elbette. Kendimden çok utandım. Müdür yardımcısı omzunu kaldırdı.

— Sıkılsaydık burada yaşamazdık ki, dedi.

— Tamam, o zaman. Ben gidip size döşek göndereyim. Bir saat sonra geleceğim, bizim eve gidip çay içeriz.

— Teşekkür ederim, dedim ben memnuniyetle baş sallayarak.

Müdür yardımcısı çıkıp gittikten sonra demir yatağa yatarak düşünceye daldım.

Biraz sonra diş fırçası almak için dükkâna gittim. Dükkânda üç erkek vardı. Birisi yaşı kırkı aşmış, uzun sarı bıyıklı, çekik gözlüydü. O, tezgâhın arkasına oturmuş bir şeyler yazıyordu. Diğerleri un konulmuş çuvalların üzerinde oturuyorlardı. Bunlardan birisi altmış yaşlarında sarışın ve sakalsız bir adamdı. Öteki ondan daha yaşlıydı. O, yuvarlak, şişman ve gözleri çekik esmer bir adamdı. Bu ikisi şarap içerek oturuyorlardı. Fakat ben girince hemen o şişman olanı şişeyi saklayıverdi. Üçü de dikkatle bana bakakaldılar.

— Merhaba, dedim ben hepsine hitaben.

Erkekler şüpheyile selamladılar.

— Bana bir diş fırçası verir misiniz? dedim yazı yazana yaklaşarak.

O sessizce benim paramı alıp önüme diş fırçasını koydu. Ben aldım ve kapıya doğru yöneldim.

— Kardeş sizi tanıyamadık, dedi o anda.

— Ben sizin okulunuza öğretmen olarak geldim. Adım Akun, dedim. Üçü de belirsiz bir sebeple canlanıverdiler.

— Öyle mi! dedi sakalsız olan. Maman'ın bizim için bulup getirdiği öğretmen sen misin? Biz sizi bekliyorduk. Sizin gelmeniz çok iyi oldu. Biz de beş

öğretmenin yeri boş. Haydi, tanışalım öyleyse. Benim adım Taşmat, okul müdürüyüm. Bu şişman adam ise benim arkadaşım. Adı Tolubay. Kendisi avcıdır. Şu maymuna ise Turat deriz. O da benim arkadaşım. Şarap içmez fakat verirsiniz alır. Kadehi tezgâhın altına saklar. Siz gidince onu birisine satar.

— Ey, Taşmat ağabey, misafirin önünde kötülemez, dedi ve dükkân sahibi sırtarak güldü.

— Haydi, misafir, şimdi bizimle oturun biraz içelim, dedi müdür. Sonra arkadaşına emretti.

— Şarabı ver buraya.

Avcı sakladığı şişeyi çıkardı.

— Hocam, kusura bakmayın, biz sizi bölge bakanlığından gelmiş yönetici diye düşünüp endişe ettik.

— Niye, ben yöneticiye benziyor muyum? dedim ben.

— Şimdi yöneticiler gençlerden oluyor da, dedi müdür arkadaşının dediğini destekleyerek.

— Haydi, otur kardeş.

— Teşekkür ederim. Ben içmeyeyim, uzun yolculuk yaptığım için yoruldum. Başka bir gün içeriz.

Müdür ile avcı birbirlerine baktılar.

— Tamam, dedi müdür.

— Fakat başka bir gün reddetmeyeceksin.

Ben çıkıp gittim.

O gün akşam müdür yardımcısının evinden gelirken avcıya rastladım. Karanlık olmuştu.

— Hoca, gel buraya! dedi.

Baktığımda, dükkânın eşiğinde avcı oturuyordu. Dükkân ise kapalıydı.

Yanına gittiğimde:

— Bacanak ben sarhoşum, lütfen beni evime götürüver, dedi.

— Hayır demekten utandım, tamam dedim. Hatta onun adada yaşadığını bile bilmiyordum. Köyden çıkıp kabristana doğru yöneldiğimizde biraz telaşlanarak

— Eviniz nerede? diye sordum.

— Diğer tarafta adada bacanak, dedi avcı.

Ben kabul ettiğime pişman oldum. Ama elbette reddetmek için geç olmuştu.

Kabristana geldiğimizde, dağın tepesinden ay göründü. Onun ışığı sadece dağların tepelerini aydınlatıyordu, ovalar, çukur, karanlıkta kaldı. Biz kabristanın arasından geçen patikadan gidiyorduk. Birbirimizin koluna girmiş bir şekilde gidiyorduk, bundan dolayı yola sığmadan sürekli yoldan birimiz çıkıp kabirler üzerinden geçiyorduk. Avcı artık alışmış gibi hiç bir şey hissetmiyor, ben ise tıpkı ölü cesedin üzerinden geçip gidiyormuşum gibi kalbim soğuyor, sırtım karıncalanıyordu.

— Bu, kabristan, dedi avcı, sanki ben bilmiyormuşum gibi.

Yoksa kendisi için mi söyledi, kim bilir.

— Bütün hayat burada biter... Hem kader, hem ıstırap, hem mutluluk...

Aniden önümüzden bir şey koşarak geçti. Ben korktuğumdan yüreğim hopladı. Avcı bunu sezdi.

— Tavşan, dedi, önemsemeden, hıçkırık tutarak. Kabristanda yalnız tavşan var. Ben bazen ona: "Ey, uzun kulak, benim yolumdan zıplayıp geçmesene, bir gün seni çorba yapıp içeyim mi?" diyorum. Şaka yaparak elbette. Yaşasın, zavallı. Belki ben buraya geldiğimde (öldüğümde) de üzerimden zıplayıp gider...

Kabristandan çıktıktan sonra yol, yüksek kenardan aşağıya nehre doğru iniyordu. Aşağıya inmek ikimiz için de zor oldu. Ama avcı, buna rağmen İçkilik Kırgızlarının (bir boy adıdır) bestesiyle türkü söylemeye başladı:

— Ey, ey, kırmızı, kırmızı nar ağacı dikerek

Yamaçlarda bulunmadım,

Eğlenerek sizinle,

Kıyamete kadar kalmadım.

— Hoca, katılsana.

Ben anlayamadım.

— Nasıl?

— Nasıl diyor! Kişi şarkı söylediğinde, "a!", "pa!" diye söylüyor ya.

— Şimdi anladım.

— Ben şarkı söylemek istemiyorum, ağabey, dedim biraz kızarak.

Bunu evine götürmem de yetmiyormuş gibi istediğine bak.

Avcı sustu. Biz kenara indik. Bu sırada ay da dağın tepelerine yansyarak çevreyi daha da aydınlanmıştı.

— Şu arada asma köprü vardır, arayıp bul, hoca, dedi avcı.

Ben etrafıma bakınarak nehrin üzerinden çekilen iki kalın teli gördüm. Tellerin bizim olduğumuz tarafında sandığa benzeyen bir şey asılıydı. Olsa, olsa

asma köprü odur diye avcıyı oraya götürdüm. Sonra öğrendim, bu köprü, nehrin suyunu ölçmek için yapılmış.

- Bununla nasıl kenara geçebiliriz? diye sordum avcıya.
- Önce sen beni bu salıncağa oturt, dedi avcı. Sonra kendin otur.

Salıncak dediği sandığa benzeyen bir şeymiş. Ben ona önce avcıyı oturttum, sonra kendim oturdum. Salıncak kenardaki demir dayanaklara bağlıymış. Avcı onun bağlarını çıkardı. Salıncak nehrin ortalarına kadar gittikten sonra durdu.

— Şimdi tellerin birisini tutup kendine çekiver, diye gösterdi avcı. İşte benim yaptığım gibi.

İkimiz telleri birer birer kendimize çekerek ilerledik. Zor işmiş. Ellerim acıdı ve yoruldu. Ben o zaman Pamir'in havasının basık olduğunu, ona alışmadan ağır iş yaparsan kişiyi bu havanın yorup boğacağını, bayıltacağını bilmiyordum. Avcı ise her şeyden habersiz şarkı söylemeye başladı.

- Kırmızı, kırmızı nar sürerek,
Yamaçlarda bulunmadım.
Sizinle eğlenerek,
Kıyamete kadar kalmadım.

— Sen de katil hoca.

— Ee bırakın, ağabey! dedim öncekinden daha çok kızarak.

— Orada beni kızım bekliyor, dedi avcı benim sözümü önemsemeden.

Baktığımda gerçekten de kenarda kız duruyordu. Kızın peşinde dört köpek, köpeklerin arkasında da bir eşek vardı. Biz yorgun bir hâlde kenara geldiğimizde, kız teller bağlanmış olan demir dayanakların yanına geldi ve sessizce bizim salıncağı tutup onu da dayanaklara bağlamaya başladı.

- Karaçam bu hocayla tanış, dedi avcı. Frunze'den geldi bugün.
- Hoş geldiniz, dedi kız bana.

Sonra sessizce babasını indirmeye başladı.

Ben kıza cevap verecek hâlde değildim, sadece başımı eğdim, ama kız bunu fark etmedi bile. Avcı yere indikten sonra ben salıncağın tekrar bağını çıkarmaya başladım. Bunu gören kız babasına anlamsızca baktı.

- Ee, hoca ne yapıyorsun? dedi babası bana şaşırarak.
- Artık ben döneyim, dedim.
- Hayır olmaz! Bu kadar geldin bizim evde misafir ol. İn.
- Teşekkür ederim, dedim ve işime devam ettim.

- Gideyim.
- Hayır, hoca, burada kalmazsan olmaz, dedi avcı daha canlı.
- Gideyim.
- Birincisi, kızıyla ikimizi darıltacaksın. İkincisi, salıncağı o kenara götürürsen bizim hayatımız durur. Bundan başka köprümüz yok.
- Aa öyle miydi? dedim kendi kendime.

Bu durumuma çok gülmek istedim. Nereden bu kişiyle rastladım diye üzüldüm. Ama bu durumda çok yorgun olduğumdan dolayı nerede kalsam bile fark etmezdi. Yere indim.

Kız babasını eşeğe bindirdi. Eşek avcının adadaki yalnız evine doğru yöneldi. Biz kızla ve dört köpekle beraber eşeği izledik. Çok geçmeden avcı tekrar şarkı söylemeye başladı:

- Eeey, kırmızı, kırmızı nar sürerek...

Biz kızla eve varıncaya kadar hiç konuşmadık. Eve vardıkdan sonra kız babasını yere indirdi, üçümüz içeri girdik. Benim öte tarafta kalan evim gibi bir veranda ve bir misafirhaneden ibaretti. İkisinin de pencereleri tavandan çıkmış, ikisini de ay ile fenerlerin ışıkları aydınlatıyor. Verandada kap kacak, sandık, çuval, tüfek, kapan gibi eşyalar var. Ocaкта, kuru tezek yanıyor, tencerede et pişiyor. Başköşedeki odasında ise toplanmış yorgan döşekten başka hiçbir şey görünmüyor.

Karaçaç çevik bir hareketle başköşedeki döşekleri yeniden serdi.

- Hadi hoca, yukarıya geç, dedi avcı.
- Kızım yemek piştiyse getir. Bozadan kalmış mıydı?
- Bugün boza içilmedi, diyerek kız avluya çıktı.
- İçilmediyse, işte şimdi içeriz.

Biraz sonra önümüze örtü serilip, iki ağaç kâsede çorba, büyük bakır tabakta et, büyük bir ağaç tabakta boza geldi. Evin içi çorba, et ve bozanın kokusuyla doldu. Pencere ise onların sıcaklığıyla buğulandı. Avcı eti çabukça bölüştürdü.

- Hadi, konuk etten ye! Geyik eti. Kızım, boza getir!

Benim karnım toktu. Buna rağmen geyik eti dedi diye afiyetle yedim. Et gerçekten de lezzetliydi. Avcıyla ikimiz bozayı da içtik. Bir anda ben sarhoş oldum. O anda Pamir gözüme daha güzel göründü. Benim boş evde boza içip, geyik etini yemem ise bana romantik geldi. Avcı da onun güzel yüzlü, sessiz sakin oturan kızı da hoşuma gitmeye başladı.

- Delikanlı, Kırgızistan'ın neresindensin? diye sordu avcı.

— Nookat'tan, dedim.

— Gerçekten mi? Sen bana dayı çıktın. Benim rahmetli annem Nookatlıym derdi. İşte birbirimize akraba çıktık. Hadi, et ye! Kızım, benim dayıma boza doldur!

— Nookat'ta da boza yapılır mı?

— Yapılır.

— Avcılık yaparlar mı?

— Yaparlar.

— Sen ava çıkar mısın?

— Çocukluğumda arkadaşlarımla yanımıza köpek ve değnek alıp keklik, tavşan kovalardık. Ama bu adam benim yaptıklarımı avcılıktan saymayıp şüphelenir diye 'Avcılığı seviyorum' dedim.

— O zaman ben seni gerçek bir avcı yaparım, dedi.

— İşte görüyorsun. Geyik vurdururum, ayı vurdururum, kaplan vurdururum. Dayı, yeğen olup ava çikalım mı?

Ben gülümsedim. Avcının bana söz vermesi benim ilgimi uyandırmaya başladı.

— Ne zaman çıkarız? deyiverdim.

— İstersen yarın, dedi avcı. Yarın erkenden geyikler tam otlamaya indiği zaman gideriz.

— Kızım, biz sabahtan yıldız dağılmadan avlanmaya gideriz. Yatmadan önce tüfek, ok, kurşun ve dürbünleri hazırla. Eşeğe yem ver, köpekleri aç bırak. Yarın seni eğlendireyim. Boza doldur kızım!

— Şimdi kendiniz doldurup içmeye devam ediniz, ben tencere ve tabakları yıkayayım, dedi kız bozayı babasının önüne koyarak.

— Tamam, tamam kızım. Gidip kendi işlerini yap, dedi avcı. Karaçam kap kacakları toplayıp avluya çıktı.

— İyi kız, dedi avcı onun arkasından. Rahmetli annesine çekti. İnşallah işçi bir kocaya verme niyetim var. Çobana varsa hor görülür. Sen evli misin?

Ben kafamı salladım. Avcı ise nereden geldiyse kendi sevdiği şarkıyı hatırladı.

— Hey! Kızıl deve,

Kırkarda olamadım...

— Hey! diye ben bağırdım bu defa ona katılarak.

Ben ne zaman yattığımızı bilmiyorum. Ertesi gün gözümü açtığımda pencereden güneş ışıkları süzülüyordu. Yanımda horlayarak uyuyan avcı yatıyor. Onun baş tarafındaki duvarda tüfek asılı duruyor. Ben dün akşam avcının dediklerini hatırlayarak avlanmaya gitmeyeceğimizi anladım.

Daha sonra bu olay çok tekrarlandı. Avcı beni evine sık sık çağırır. “Dayı, akşam bizim eve gelip yatarsın yarın erkenden ava gideriz” der. “Dükkândan şişede biraz bir şey getir, bozayla beraber içip eğleniriz,” diye ekler. Ben biraz bir şeyler alıp onun evine giderim. Bugünkü gibi saatlerce eğleniriz. Zavallı Karaçaç ise bizim ertesi günümüze hazırlık yapar. Avcının silah aletlerini, köpeklerini, eşeğini ava hazırlar. Ama ertesi gün kalktığımızda vakit öğleye yakın olduğundan ava yine gidemeyiz...

Fakat yalan olmasın bir defa geyik avlamaya çıktık. O gün hava kapalıydı, biraz kar yağıyordu. Biz seher vakit kalkıp, aceleyle birer kâse boza içtik ve yola çıktık. Avcı ağır olsa da eşeğe bindi, benim elime de değnek verip eşeğini sürdürdü. Bir elime de beş köpeğini verdi.

Pamir’de geyik avlamak için uzağa gitmezsiniz. İki dağ önünden geçip bir geniş dağ koynuna girerken avcı eşeğini durdurup dürbünle baktı. Sahibini görüp beş köpek de kendilerince hırslanıp, kulaklarını kaldırarak sahibinin her davranışını izlemeye başladılar. Sadece kocamış eşek olanlardan habersizdi.

— Tahminen on teke geçiyor, dedi avcı bir anda.

— Hani? diyerek elinden dürbünü hızla çektim. Baktığımda gerçekten de boğa gibi on teke sakın sakın otluyordu. Ben heyecanlanmaya başladım.

— Şimdi ne yapacağız? dedim gözümü dürbünden ayırmadan.

Avcı cevap yerine eşeğinden inip köpeklerin iplerini boşladı. Köpekleri daha tekeleri görmemişti, ona rağmen yapacakları görevin sevincine dayanamayıp, yerlerinde hırslanarak sağa sola atıldılar. Onların hepsini serbest bıraktıktan sonra sahibi onların gideceği tarafı eliyle gösterdi. Köpekler gösterilen tarafa koşular. Ama çok uzağa gitmeden oldukları yönden dönüp, başka tarafa gittiler.

— Köpekleriniz ters tarafa gittiler, dedim ben, hemen.

— Onlar tekeleri gördüler, dedi avcı. Dönerek öbür tarafa giderler.

— O zaman biz niye burada duruyoruz? Biz de gidelim mi o tarafa?

— Bizim o tarafta işimiz yok. Köpekler kendileri sürerek şu kayaya getirirler. Onun yerine, üzerindeki kalın montu çıkarsana.

Ben avcının söylediğini yaptım. Aniden köpeklerin havlama sesi geldi. Baktığımda, dört köpek bir tekeyi önlerine koyup, önce avcının gösterdiği kayaya

doğru kovalayarak gidiyorlardı. Teke köpeklerden yaklaşık yüz metre önde, zavallının canı çıkacak gibiydi. Bütün gücünü koşarak köpeklerden kurtulmak için harcıyordu. O şekilde kaçarsa, kurtulurdu, o köpeklere göre daha hızlıydı, üstelik kayaya yaklaşınca onun kurtulma imkânı daha da artmaya başladı. Fakat o bu imkânını kullanamadı. Bunun yerine, arkasındaki köpeklerin durmadan havlayan seslerine dayanamadan aceleyle dönüverdi, yüksek kayanın ortasına kadar hızlıca koştu ve aniden avuç kadar küçük bir yerde dura kaldı. Elbette, onun durduğu yere hiçbir köpek gidemezdi. Fakat avcının köpekleride oraya gitmeyi düşünmediler. Bunun yerine, onlar hemen kayayı kuşattılar: onlara sadece bu gerekti. Zavallı teke bunu görünce kurtuldum diye düşündü galiba, köpeklerin arkasından tüfekte silahlanmış olan adam geleceğini o bilmiyordu.

- İşte, şimdi git, dedi avcı.
- Tam başına vur...

Ben kayaya doğru koştum. Fakat Pamir'de uzun süre koşamayız. Nefes darlığı diye bir şey var, hemen ayağını bağlar. Burası yüksek, burnunuz kanamadan yavaşça yürüebilirsiniz akciğerim ve kalbim çok temizmiş diye gururlanabilirsiniz.

Ben kayaya doğru giden dağ sırtının kolay ama tekeye görünmeyen tarafını seçip yarım saatte kayanın bir tarafını kuşatan köpeğin yanına vardım. Köpekten tekeye kadar sadece elli metre civarında bir mesafe kaldı. Burada tekeyi vuracak oldum. Büyük taşın arkasına saklanıp, tüfeğimi kurdum. Tüfeğim GEK veya Pamirlilerin söylediği gibi "pırsıldak" adlı tüfektir. Tolubay avcının söylediğine göre bunun oku tekeye deyince "pat" diye, değmeyince de "çak" diye ses çıkarırmış. Vurunca öğreniriz.

Ben tüfeğin mesafe ölçüğünü yetmiş beş metreye ayarlayıp, gözümü tekeye diktim. Fakat çok yorulmuştum aralıksız nefes alıp veriyordum, ellerim titriyordu, bu sebeple tüfeğin nişangâhı da sabit durmuyordu. Bir süre başımı kaldırıp, tekeye bakakaldım. Teke çok büyük ve güzeldi. Zavallı sürüsünden ayrılıp, durmadan havlayan dört köpeğin kuşatmasında kaldığından korktu, bütün vücudu titredi, kan burnunu çıkaracak gibi çok acınacak hâli vardı.

Ben vuruverdim. Tüfekten "pat" diye ses çıktı, değdi galiba. Fakat teke düşmedi, kaçmadı da. Yalnız iri vücudu biraz büzüldü, yavaşça döndü ve bana arkasını çevirdi. Ben aceleyle tekrar tüfeğimi kurup, tekrar vurdum. Teke bu defa da düşmeden ve kaçmadan önceki gibi yerinde dönüp, tekrar bana önünü çevirdi. Üçüncü defa vurdum. Bu kez teke hiç dönmeden ağır vücudunu ve büyük

boynuzlarını kayaya yaklaştırıp durdu. O anda ben onun durumunu görüp, ona çok acıdım. İnanır mısınız, tekeden utandım. Kaçıp giderken atsaydım, o başka. Fakat böyle kendimden elli metre mesafede durdurup, üstelik bana karşı harekette bulunamayacak şekilde durdurup, tam bir nişan atıyormuş gibi attığım adil olmadı. Teke çaresizlikten tutulmuş er bahadıra benziyordu, ben ise onu vuran acımasız ve korkak bir cellat gibiydim. Ben kendimi bu utançtan, tekeyi ise ağır azaptan kurtarmak için aceleyle bir daha vuruverdim. Teke bütün gücüyle dönecek oldu. Fakat dönmeden kayadan yuvarlanıp gitti. Kaya ise çok yüksekti. O uzun zaman havada uçup sonra kayanın eteğindeki beyaz ufak taşların oluşturduğu moloza düştü. Moloz yerinden kımıldayıp, onun hareketsiz ve cansız (belki de diriymiş) vücudunu dümdüz Tolubay avcıya doğru getirdi.

Ben gidinceye kadar avcı tekeyi boğazlayıp, karnını ve bağırsaklarını köpeklere atmış.

— Kötü bir teke vurmuşsun, kardeş, dedi avcı.

— Derisini Mamıt'a verelim, müzesine koysun.

— O ne müzesi? dedim, önemsemeyen.

— Ey, sen daha görmedin mi müzesini? O öğrencilerine çok güzel bir müze yapmıştı. Ben ise ona yardım ediyorum. Müzedeki hayvanların hepsini ben vurup vermişim.

— Öyle mi?

Biz tekeyi hızlıca eşeğe yükleyip, geldiğimiz yola koyulduk. Ben bu avdan ne memnun kaldım ne de ava sevindim.

Ertesi gün okulda ilk zil çalındı. Ben yoklama listesini koltuğumun altına alarak öğretmenlerle birlikte öğretmenler odasından çıkıp, koridorun en başköşesindeki 'VIII sınıf' yazısı olan kapıya doğru yöneldim. Bu benim sınıfım idi. Öğrencilerimle tanışmaya en güzel ceketimi giyip, en güzel kravatımı takınıp, o bir yana kalsın, göğsüme üniversitenin rozetini de takıp geldim. Bu yüzden, kendilerinin günlük giyimleri ile gelen yerli öğretmenlerin önünde tıpkı sahnede şarkı söyleyen zarif birisi gibi oldum. Bunun için çok uzun süre utandım.

Koridorun başköşesine kadar benimle beraber Rakıya da geldi. Onun sınıfı ile benim sınıfım aynı sıradaymış.

— İlk dersinizi başarılı geçirmenizi diliyorum, dedi o gülümseyerek sınıfına girerken.

Bu dilek bana yersizmiş gibi geldi. Buna rağmen ben ona:

— Teşekkür ederim diye kravatımı tutarak kapıyı açtım.

Sınıf genişmiş. Fakat onda sadece sekiz tane masa ve her masada birer öğrenci oturuyordu. Öğrenciler kendi aralarında bir şeylerden konuşup, gülüşerek oturmuşlar beni, görünce hepsi yerinden kalktı.

— Merhaba, dedim ben onlara.

— Merhaba, hocam dediler öğrenciler hep beraber.

Sonra en arka masada oturan öğrenci benden izin almadan oturacaktı, fakat ben ona dimdik bakınca hemen kalkıverdi. Bu öğrenci sınıfın yaşça en büyüğüydü, galiba. Yaşı on sekiz civarındaydı. Görünüşü benden eksik kalmıyordu. Onun bu sınıfta olması beni şaşırttı.

— Oturun, dedim. Kendim de oturdum. Bugünkü dersimiz tanışma dersi olsun. Benim adım Akun. Soyadım Matkalikov. Ben sizin danışmanınızım, hem de Kırgız Dili ve Edebiyatı öğretmeninizim... Şimdi sizin adınızı ve soyadınızı öğrenmek istiyorum.

— Ben not defterimi açıp, baştan listeyi okumaya başladım.

— Turatov Taşpay kim?

— Benim, hocam, diye yassı yüzlü bir çocuk yerinden kalktı.

— Otur. Toktobayev Sadık.

— Ben! diye yüksek sesle söyledi birinci masada oturan serçe gibi küçük bir çocuk.

— Baatirova Sara? Sınıftaki üç kızdan biri kalktı. Hiç ses çıkarmadı.

— Döölötova Unsun? İkinci kız kalktı. O da ses çıkamadı.

— Oyçiyev Payiz? En son masadaki büyük çocuk hareket etti (kımıldadı).

— Benim, dedi o gürleyen kalın sesiyle.

— Sen kaç yaşındasın? diye sordum ben ona.

— On sekiz, dedi çocuk zorla.

— Niçin bu zamana kadar sekizinci sınıfta okuyorsun?

Payiz seslenmedi.

— Hocam bu çocuk her sınıfta ikişer yıl okumayı sever, diye cevap verdi onun yerine Sadık.

Öğrencilerin hepsi gülüverdiler. Payiz Sadık'a yan gözle baktı.

— Otur, dedim ben onu çok zorlamamak için.

— Mamıtova Adalat? Sınıftaki üçüncü kız yerinden kalktı.

— Esenov Ermek?

O badem gözlü, orak burunlu bir çocuktü. Sonradan duyduğuma göre onun annesi Badaşhanlı Taciklerdenmiş.

Ben not defterimi kapattım.

— İşte, biz tanışmış olduk, dedim yerimden kalkarak. Şimdi ben sizlerin tatili nasıl geçirdiğinizi öğrenmek istiyorum. Anlatın bakalım.

— Tatilimiz iyi geçti, hocam, dedi birkaç çocuk.

— Hiç de iyi geçmedi! diye Sadık karşı çıktı. Hocam biz tatilin olduğunu bile hissetmedik. Hepimiz kolhozda çalıştık. Kızlar inek sağdılar, oğlanlar ot biçtiler, koyun kırptılar. Bu da tatil mi?

— He, talihsiz, dedi Adalat ona.

— Sana göre biz tatilde ne yapmalıydık.

— Dinlenmeliydik, eğlenmeliydik, diye Sadık devam etti. Örneğin, şehirli gençlere bakarsak, neler yaparlar tatilde! Dinlenirler, eğlenirler. Onlar için özel kamplar, Artek adlı yerler vardır. Doğru mu, hocam?

Ben cevap vermeden, dönüp pencerenin yanına yaklaştım. Pencereden idare, okul, mağaza, kulüp ve dördünün ortasında boş, geniş meydan görünüyordu. Meydanın ortasında manda yatıyordu. O sırada mağazanın köşesinden yeni bir siyah "volga" hızla çıkıverdi, meydanı bir defa döndü, sonunda mandanın önüne gelip durdu. Arabadan ise milletvekili çıktı. Milletvekili mandanın alnını okşayıp, hızla yürüyerek dükkâna girdi. Dükkânda çok kalmadı, tekrar çıkıp, doğru okula yöneldi.

— Bakın! Maman ağabeyin "volga"sı gelmiş! diye o anda çocuklardan biri bağırıverdi.

Hemen bütün sınıf pencereye koşarak "volga"ya baktılar.

— Yerinize geçin! diye bağırdım.

— Ne, volgayı hayatınızda hiç görmediniz mi?

Çocuklar, nedense, benim sözüme şaşırılmış gibi birbirlerine baktılar. O anda aniden zil çaldı. Ben şaşırarak saatime baktım, dersin bitmesine daha 20 dakika vardı. O sırada çocuklar benim iznimi beklemeden dışarıya fırladılar.

— Nereye? Nereye? Yerinize geçin! diye hiddetle bağırdım.

Fakat öğrencilerin hiç birisi beni dinlemedi. Sınıfta tek ben kaldım. Ben öğrencilerin edepsizliğine, zili erken çalan kişiye çok kızdım, doğru öğretmenler odasına yöneldim. Koridora çıktığımda, bütün okul öğrencileri gürültüyle meydana

çıkışlardı. Öğretmenler odasına gidene kadar yolda birçok öğretmenle, milletvekili karşıma çıktılar. Milletvekili beni görerek:

- Akun! diye sevinçle bağırarak beni kucakladı.
- Teşekkür ederim buraya geldiğin için. Nasıl? Bizim yer hoşuna gitti mi?

— Acele etme, biraz daha yaşayayım, sonra söylerim, dedim. Sonra müdür yardımcısını görüp, niçin zil erken çaldı? diye sordum.

Müdür yardımcısı sıkılarak tebessüm edip, milletvekiline baktı.

- Zili ben çaldım, dedi milletvekili.
- Siz? Niçin?
- Çocuklar siyah volgayla biraz eğlensinler. Biraz sonra ben onu tekrar merkeze gönderirim.

Ben hiçbir şey anlayamadım.

- Sen ne diyorsun? Onlar hiç mi siyah volga görmediler?
- Gördüler. Ama sadece iki defa. İkisinde de ben binerek gelmiştim.

Milletvekili beni meydana götürdü. Volga kendisini çevreleyen çocuklardan hiç görünmüyordu.

— Bizim ilçede volgası olan tek arkadaşımız var. Bu yıl yazın valinin (partinin bölge komitesi) binmesi için getirilmişti. Vali ise ona sadece Horog'a gittiğinde biner. Kolhoz yolları kötü olduğu için oralara eski arabasıyla gider.

- Sana nasıl veriyor?
- Bana mı? Çok safsın, dedi Maman, hemşeri öğretmenlere bakarak.
- Ben benim. Bana vermez olur mu?

Ben gülüverdim. Hepimiz arabanın yanına yaklaştık.

- Haydi, baktınız mı? diye sordu milletvekili çocuklara.
- Biraz daha bekler misiniz, Maman ağabey, dedi çocuklar.
- Hayır, şimdi gitsin, yeter, dedi Maman ağabey.
- İlçeye kadar 100 km. mesafe vardır. Talihsiz şoför de yerine ulaşsın.

Haydi, çekilin.

Çocuklar çekildiler.

Maman arabanın içinden bavulunu alıp, onu Payiz'e verdi.

- Mandaya bağla, dedi ona. Sonra da bıyıklı şoföre hitap etti.
- Üsönbay sen şimdi dön.

Üsönbay başını sallayıp, toz savurarak gitti.

— Biraz bekleyiniz, dedi Sadık, memnuniyetsiz bir şekilde.

— Acele etme arkadaş, dedi ona milletvekili.

— Maman ağabeyin sağ olursa, daha çok görürsün, bu arabayı. Haydi, ben de aydınlıkken yoluma devam edeyim, bundan sonra da bir günlük yol var.

— O zaman, deminki Volga'yla gitseydin dedim ben.

— Arkadaş, benim oturduğum yere Volga değil, tank bile varamaz, dedi Maman.

— Payız, benim mandamı getir.

Payız bağına bir valiz bağlanmış mandayı yedeğe alarak geldi. Maman mandaya bindi.

— Öyleyse hoşça kalın, dedi sonra o topluluğa bakarak.

— İyi yolculuklar! dedi çocuklar.

— Evine sağ salim git! dedi büyükler.

— Hoşça kal, Akun, dedi Maman bana.

— Güle, güle, dedim ben başımı sallayarak.

— Taşmat ağa! Mahmut ağa! diye bağırdı milletvekili, okul müdürü ile müdür yardımcısına hitap ederek. Akun'u darıltmayın.

— Niye darıltalım ki? dedi müdür. Dediğini yaparız. Okulun bütün Kırgız Dili ve Edebiyatı dersini verdik. Az diyecekse daha vereceğiz. Bizde yabancı dil alanında hoca yok, müzik dersinden de hocanın yeri boştur. İsterse onların dersini de alsın, verin, dedi Maman.

Ben gülüverdim.

— Teşekkür ederim, dedim. Zaten kendi derslerim de çok.

— Kendin bilirsin, dedi milletvekili. Eğer bizden memnun olduysan iyi. Tamam, ben gidiyorum. Haydi, Payız dizgini versene. İyi ki hatırladım, Akun bu Payız benim yeğenimdir. Ablamın tek oğludur. İyiye öğret. Bu yıl sekizinci sınıfı bitirirse Duşanbe'ye götürür, veterinerliğe kayıt yaptırırım. Okuyup insan olsun. Çü, (hayvana seslenmesi) hayvanım...

Maman mandanın bağına, tepip, tin tin giderek yola koyuldu. Hemen ardından çingirak sesi de çınlayınca öğretmenler ve öğrenciler okul binasına doğru yöneldiler.

— Hey, dayı! diye çağırdı birisi arımdan.

— Baktığımda Tolubay avcıydı. Kızıyla birlikte mağazadan çıkıp geliyordu. Biraz sarhoş gibi, kızının elinden tutmuştu. Kızının koltuğunun altında bir bohça vardı.

— Selamünaleyküm, dedim avcıya.

— Merhaba, Karaçaç.

— Sağ olun, dedi avcının kızı.

— Dayı, sen bugün akşam bizim eve gel, dedi avcı. Yarın ikimiz ava gideceğiz.

— Teşekkür ederim. Yarın benim dersim var. Gidemem.

— O zaman dersin olmadığı gün gel. Tamam mı?

— Tamam.

— Bak, sen mutlaka avcı olacaksın. Geyik, ayı, kaplan avlayacaksın...

Karaçaç bana bakarak gülümsedi. Ben onun niçin gülümsediğini anlamadım ama ben de ona gülümseyerek cevap verdim. Fakat tam o sırada kızın gözleri benden yukarı tarafa baktığını fark ederek hemen ardıma baktım. Payiz öğrencilerle okula gitmeyip ardımda duruyordu. O kıza dilsiz birisi gibi elleriyle herhangi bir anlamsız ifadeleri yapıyordu. Demek ki, Karaçaç ona gülümsemişti. Ben kepaze olduğuma kızdım ve Payiz'e şiddetle:

— Sen burada ne yapıyorsun? diye bağırdım. Yoksa zilin çaldığını duymadın mı?

Payiz çevik bir hareketle gitti. Ötekilere döndüğümde, onlar da beraber gidiyorlardı. Avcı da şarkı söylüyor:

— Heeey, kızıl kızıl deve sürüp...

Cumartesi günü kendi evimi badana etmeye başladım. Evim köyün evlerinin çoğu gibi kurulduğundan itibaren hiç badana edilmemişti. O yüzden de duvarlara kireç iyice yapışmıyor, iyice beyazlamıyordu. Ona rağmen kır (boz) renginde kalmasın, biraz beyaz olsun diye badanalıyordum.

O anda eve yaşı elliyi geçmiş, orta boylu, tombul bir kişi girdi. Dış görünüşünden onun sakın birisi olduğu belli oluyordu.

— Selamünaleyküm, hoca, dedi o bana elini uzatıp. Geldiğinizi duyalı çok zaman oldu fakat sizinle tanışmaya hiç fırsatım olmadı. Ben bu kolhozun idarecisiyim. İsmim Cakıp.

— Aa, teşekkür ederim, dedim ben. Benim ise Akun.

— Güzel, güzel. Gelmeniz bizim için çok iyi oldu. Bu kadar uzak yerden gelip çocuklarımızı eğittiğiniz için çok teşekkür ederim.

Ben bu olaya nasıl cevap vereceğimi bilmeden yerimden kalktım.

— Buraya sizin gibi eğitim gören gençler az gelirler, bizim kendi kadrolarımız ise şimdilik azdır. Teşekkür ederim geldiğinize...

İdareci sustu, ben ise önceki gibi hiç bir şey diyemedim.

— Evinizi badana mı yapıyorsunuz? Bu yaptığınız da iyiymiş. Biz neden bilmiyorum, bu olaya pek ilgi göstermiyoruz. Haydi, siz boyayın, eğer güzel olursa biz de kendi evlerimizi boyamaya başlarsak kötü olmaz. İdareci güldü. Onu desteklemek için ben de gülümsedim.

— İşte 'ordo' atmaya ne dersiniz? dedi sonra idareci, elindeki aşığı döndürerek.

— Ordo atamam, dedim ben, biraz şaşırıp. Ordo atamazsanız, biz öğretiriz. Haydi, biraz eğlenelim.

— Teşekkür ederim, ama başka zaman. Bugün evi boyamalıyım.

— Tamam, oldu. O zaman biz oynarız.

İdareci evden çıktı. Ben ardından gülümsedim. Sonraları öğrendiğim kadarıyla ordo dediği köyün tek eğlenceli oyunuydu. Tabii ki, bu yerliler ziyafetlerde, Ekim ve Mayıs bayramlarında mükâfat koyarak oğlak çekişirler. Ancak, ziyafet ve bayram dediği şeyler bazen olacak olaylardır. Diğer zamanlar da Pamir Kırgızları ordo oyunu ile eğlenirler. İşten vakit buldukça (aslında bunlar çok çalışkan halktır) köyün erkekleri iki tarafa ayrılarak ordo oyunu oynarlar. Çoğu zaman kolhozda çalışanlar bir grup, öğretmenler de bir grup olarak oynarlar. Genellikle ortaya ödül olarak bir koyun koyarlar. Oyun bittikten sonra da ordo atanların hepsi et yerler, koyunun masrafını ise yenilen grup öder.

İdareci Cakıp ordo oyununa çok düşkün birisi. O kolhozun işiyle uğraşır; günlerce, haftalarca eve gelmez, yaylalarda ve kışlık meskenlerde bulunurdu. Köye gelir gelmez ordo oynamayı düşünürdü. Evine girer girmez birinci sınıfta okuyan çocuğuna: "Abdisamat, git, hocalarına haber ver, ordo atacağız" derdi.

Biraz sonra mağazanın önündeki meydana öğretmenler birer birer toplanmaya başlar. Onları görünce kendi çalıştığı yerden kolhozun üyeleri çıkarlar. Mağazacı Turat kendi görevini benim sınıfımda okuyan Taşbay adlı oğluna devreder. Birisi tepeciğe gelir, kendi evinin önünde ufak tefek bir şeylerle meşgul olan Tolubay avcıya el sallar. Herhangi bir iş dolayısıyla yayladan ya da kışlık

meskenden gelen çobanlar varsa onlar da gelirler. Öğrenciler de bu eğlenceden uzak kalmazlar. Çok zaman geçmeden bir torba aşığıyla, en büyük aşığı da getirerek aceleyle kendi evinden idareci çıkar. Böylece oyun başlar...

Ama bazen idarecinin istediği gibi halk toplanmayabilir. Öğretmenler dersim var derler, kolhozun faal üyeleri plânını veya raporlarını bahane ederler. Mağaza müdürü Turat ise ticaretinin iyi olmadığından şikâyet eder. Avcı da ava gider. Kısacası ordo oynanmaz. Böyle durumlarda idareci aşık koyduğu torbasıyla tompoyun (sığır hayvanının aşığı, diğer aşıklara göre daha büyük olur) tutup, kolhoz idaresi, dükkân, okul arasında bir oraya bir buraya keyifsiz bir vaziyette dolaşır, sonunda sallanarak evine doğru yönelir.

Hatırlarım, bir defasında da tıpkı bugünkü gibi yine halk toplanmamıştı, idareci benim öğrencim Payiz'i çağırıp, epey zaman onunla ordo oynamıştı. Payiz hiç ordo oynamazdı. Hep müdür yenmiş, zevk almayınca da onu döverek kovmuştu.

Bir gün ise, Payiz gibisini bile bulamadan tek başına oynamıştı. O gün köyü sis kaplamış, kar hafifçe yağıyordu. İdareci uzun uzun sis ile kar içinde kalarak karanlık olup ancak aşıklar artık görünmez olduktan sonra gözden kayboldu. İşte böyle ordoya düşkün birisiydi bu müdür...

Ben evin içini badana yapıp bitirdikten sonra dış tarafı da badana etmek için dışarı çıktım. Hava çok sıcaktı. Okulun arka tarafındaki bahçede çocuklar top oynuyordu. Ön tarafında ise ordo oynayanlar bağırıp çağırıyorlardı. Ben birazcık duvarın dibine oturup onlarla şakalaştım, sonra işime başladım. Öncelikle düz bir çizgi çizerek kendi evimle komşu evler arasındaki sınırı belirledim. Sonra kireç eritilmiş kovayı oturağın üzerine koyup hiç acele etmeden badana yapmaya başladım. Fakat çok geçmeden kireç koyulaşıp duvara hiç sürülmez oldu. Boş bir kova bulup su getirmek zorunda kaldım.

Köydekiler suyu dereden alıp içerler. Oraya dağ yamacı boyunca aşağıya doğru inen biçimsiz ince yoldan giderler. Bunun dışında araba yolu da vardır fakat o karmaşık bir yoldur. Suyu omuz sırtıyla, hamamı kullandıkları günlerde arabayla taşırlar.

Ben boş kovamı gıcırdatıp aşağıya doğru giderken, omuz sırtıyla su taşımakta olan Rakıya'ya rastladım.

— Merhaba, Rakıya! dedim yol vererek.

Rakıya geçip gitmek yerine benim yanıma gelip durdu.

— Akun, siz herhâlde temelli Pamirli olmayı düşünüyorsunuz?

- Niçin?
- O tavuk kümesine benzeyen evinizi badana etmenizi kastediyorum da.
- Haa... Biraz tavuk kümesinden farklı olsun istiyorum.

Rakıya gülümseyip başını sallayarak geçip gitti.

Ben dereye girdim. Beni görünce, su üzerindeki birçok yaban ördeği uçuverdi. Bundan dolayı, derenin ortasındaki küçük adadan, iki yakasındaki yüksek yarıların dibinden, yakın yerdeki boğazın arkasından, onlarca, yüzlerce, çeşit çeşit yaban ördeği, kazlar havaya uçuştular. Onların gaklamalarından gökyüzü yankılanıyor, derenin gürültüsü bile duyulmuyordu. Ben uzun uzun onların çıkardığı sesleri dinleyip, telaşa düşerek uçuşmalarına bakakaldım. Bunlar göçmen kuşlarmış. Kış geldiği için bizi bırakıp sıcak yerleri aramaya gidiyorlarmış. Ben bunu Tolubay avcıdan öğrendim. Daha bir ay kadar buralardan geçerlermiş, sonra tamamen kaybolup, ilkbaharda dönerlermiş. Onların arasında bir beyaz kaz varmış. "O beyaz kaz ilk döner, onun gelmesiyle bizim Pamir'de bahar başlar" demişti avcı. Bu anlattıklarından bu yana ben bu uçuşan yaban göçmen kuşlarının arasında o beyaz kazı ararım...

Göçmen kuşlar uzaklaşıp gittiler. Ben kovaya su doldurmak için yardan indim. Bu arada, bu derenin adı da bölgenin adı gibi Murgap'tır. Daha doğrusu ilçenin adı bu derenin adından geliyor. "Murgap" Tacikçe bir kelime, "murg-ördek", "ob-su" diye iki parçadan oluşuyor. Anlamı ördekli suymuş.

Ben kovamı suya atıp, taşların arasında sakince yüzen bir kaç alabalığı korkutup kaçırdım. Bu yerin balıkları çok uyuşuktur. Çocuklar kızların çengelli iğnesinden olta yapıp (olta Turar amcanın dükkânında yok), onun ucuna yanık ekmek parçası takarak avlanıyorlar, Tolubay avcının dediği doğru ise su alan kadınlar bile tasla balıkları kenara çıkartıp atıyorlarmış. Bu elbette onları hiç kimse kollarını sıvayıp özellikle tutmadığı içindir. Pamir Kırgızları balık tutmazlar, onun etini et yerine koymazlar. Ben oltamla geçerken bana tuhaf tuhaf bakarlardı, tuttuğum balıkları ise onlara ikram edince: "Hey, arkadaşım, onun temizlemesiyle kim uğraşır?" deyip almazlardı. Böyle bir yerin balığı elbette çok olur.

Su doldurup kalkarken birden bire derenin öbür kenarı boyunca giden genç kız ile oğlanı gördüm. Koltuklarında bir tutam çalı vardı. Birbirlerini iterek, ara sıra öpüşüp gidiyorlardı. İyice baktığımda kızın, avcının kızı, oğlanın ise, benim Payiz olduğunu anladım. Al işte... dedim biraz şaşırıp.

Sonra onlar beni fark ettiğinde ben çoktan dönüp gitmiştim.

Bu günü kendi sınıfımın öğrencileriyle geçirdim. Akşama doğru badana işini bitirip, sınıfımı yanıma alıp tezek toplamaya gittik. Öğretmenler sırayla yatılı okulda nöbet tutarlar. Onlar çocukların yemeğine, ders çalışmasına, davranışlarına göz kulak olurlar. Bugün benim sıramdı. Evimi boyadıktan sonra yemekhaneye geldiğimde aşçı kadın akşam yemeği pişirmeye odun olmadığını söyledi. Ben hemen çocuklara birer tane çuval buldurup güneş batana kadar köyün her tarafından tezek toplattırdım. Tezek toplarken çocukların biri, o da Unsun'muş:

— Bakın! Akun hocanın evi beyaz trene benzemiş! diye çocuk sevinciyle bağırıverdi.

Biz tepelik bir yerdeydik, köyün evleri aşağı taraftaki düzlükte duruyordu. Baktım ki, badana yaptığım evim gerçekten de beyazlığıyla yanındaki evlerden net bir şekilde ayırt edilip, bir kaç boz, çirkin vagonları sürükleyip giden trene benzemişti.

— Evet, evet! diye seslendiler diğer çocuklarda. Sadece Sadık, burnunu büzerek Unsun'a:

— Akılsız, tren beyaz olur mu hiç? dedi.

— Ben sadece örnek veriyorum akıllım! dedi Unsun kızarak. Gerçekten ne güzel tren dedi.

— İlginç, o nereye gidiyor acaba?

— O hiç bir yere gitmiyor, istasyonda duruyor.

— Hayır gidiyor.

— Siz çıldırdınız mı? dedi Sadık gene kızarak. Çocuklar kendi davranışlarına kendileri gülüştüler.

— Hey millet dedi bütün bunlardan sonra bile Adalat, gerçekten de Akun hocanın evi tren olsa, berideki evler de ona bağlanan vagonlar, yani trene dönüşürse ne yapardık acaba?

— O zaman ben ona binip giderdim, dedi bu defa Sadık da oyuna katılarak.

— Nereye? diye sordular.

— Fark etmez. Mesela, okulu olmayan bir yere... Herkes güldü. Ben de gülümsemek zorunda kaldım.

— Aptal, dedi Sarı ona.

— Ben ise, Afrika'ya giderdim, dedi Ermek.

— Oooo! dedi herkes. Birisi ıslık bile çaliverdi.

— Afrika'da hiç kış olmaz, diye Ermek ilave etti, onların alayına aldırmandan. İnsanlar her zaman çıplak geziyorlar. Yine gülüverdiler.

— Atma! dedi Unsun. En azından donuyla gezer deseydin!

— Ne farkı var, dedi Ermek.

— Ben ise sebze ve meyveleri çok olan yere giderdim, dedi Taşpay.

— Obur, dediler ona hep bir ağızdan.

— Ya sen Unsun? diye sordu Adalat. Sen nereye giderdin?

— Ben mi? Ben... Ben... Nasıl olsa beni annem hiç bir yere göndermez, dedi Unsun.

Buna da güldük.

— Peki, sen nereye giderdin Adalat, diye sordu Unsun.

— Biliyor musunuz, ben nereye giderdim? dedi Adalat düşünerek:

— Ben Frunze'ye giderdim. Gidip kendime şehirli kızların giydiği elbiselerden çokça satın alıp, sonra her gün sinemaya, tiyatroya giderdim.

— Oyy! dedi Unsun hayran hayran.

— Ya sen Payiz? diye aniden sordular, her zaman kendisini uzakta tutan Payiz'e.

Payiz ne cevap vereceğini bilmediğinden yüzü kızarıverdi.

— Payiz hiç bir yere gitmezdi, dedi onun yerine Sadık. O giderse, Tolubay avcının kızı hayatı boyunca kocasız kalır?

Çocuklar bu şakaya da gülüverdiler. Sadece Payiz kızdı ve avucuyla Sadık'ın sırtına vuracakken Sadık o an hemen dönüverdi.

— Hocam! dedi birden bire Adalat bana dönerek. Ya siz ne yaptınız? Bunların oyununu desteklemek için benim de bir şey demem gerekirdi.

— Ben mi? dedim. Mm... Ben küçük bir ağaç evde oturarak sizlere her tarafa gidecek olan beyaz tren için bilet verirdim. Siz kendiniz biliyorsunuz, tren, bileti olmayanları hiç bir yere götürmez.

Benim cevabıma herhâlde razı oldular ki herkes güldü. Nedense hepimiz kendi kendimize sevinç içinde eğleniyorduk. Oynuyorsak bile düşünerek konuşuyorduk herhâlde...

Bugün hava bozuk. Dışarıda rüzgâr esiyor, meydanda da büyük bir kasırga var. Ben beşinci sınıfta müdürün dersindeyim. Sabahtan beri onun iki dersine katıldım: coğrafya ve tarih derslerine. Şimdi o Rusça dersi yapıyor. Öğretmenlerin

böyle birbirlerinin derslerine katılmasına biz kendimiz "tecrübe değişme" diyoruz. Doğrusunu söylersem müdürle ikimizin değiştirecek tecrübesi bile yok. Ben onun iki dersini de beğenmedim. Coğrafya dersinde o bütün sınıfa "Şalı (pirincin kabuğu) nedir?" diye sordu. Sınıfta bir öğrenci dışında herkes şalının ne olduğunu bilmediği için düşük not aldı. Bu kelimeyi bilen öğrenci ise sınıfta kalan öğrenciydi, geçen sene o aynı soruya cevap veremediğinden dolayı sınavdan geçememişti. Bunu çocuk bana kendisi anlattı. O ders bitinceye kadar elini kaldırarak ben söyleyeceğim, diye cevap vermeye çalışıyordu. Yanındaki arkadaşları ise: "Cevabını söyler misin?" diye yalvarsa bile onları dinlemedi. Fakat müdür ona sonunda sordu. Çocuk doğru yanıt verdi. Bildiğini başkalarına söylemediği için müdür ona düşük not verdi. Çocuğun üzülmesine herkes sevinip güldü. Böyle bir metodu ben anlamadım.

Tarih dersi de şaşılacak biçimde geçti. Müdürün "ses çıkarmama oyunu" adlı bir metodu varmış. Bu metoda göre o tahtaya birçok soru yazdıktan sonra öğrencileri listeye göre çıkardı. Öğrenci tahtaya çıkıp soruların karşısına bildiği cevabı ses çıkarmadan yazdıktan sonra tekrar yerine oturuyordu. Hemen sonra tahtaya çıkan öğrenciler kendisinden önce çıkan öğrencinin hatasını düzeltiyordu. O zaman diğer öğrenciler sessiz oturmadan usanıp yavaşça kağıt oynamaya başladılar. Oyuna dalan birisi aniden "Kız!" diye bağırıverdi. Bu bağırtı "ses çıkarmama oyununun" kurallarını bozdu. Müdür kendisi de usanmış olacak ki, tahtaya Payiz'i çıkarıp (ders sekizinci sınıfta geçiyordu) ondan sözlü olarak yanıt istedi. Müdür Payiz'in cevabını beğenmedi. O zaman müdür Payiz'i tahtanın yanında ayakta durdurdu ve Sadık'ı çağırdı. Sadık çıkıp doğru yanıt verdi. Müdür ona iyi not verdikten sonra: "Şimdi Sadık orada duran birisine tokat at", diye Payiz'i işaret etti. Bu emir bütün sınıfı canlandırırverdi. Öğrenciler kakhaha ile gülerek hepsi müdürün emrinin yerine getirilmesini beklediler. Fakat Sadık "Hocam", diye sıyrılarak bocalayıp duruyordu. "Tokat at! At!", diye bağırdı müdür. Öğrenciler de "Tokat at! At!", diye desteklediler. Zavallı Payiz, bu onun alışılmış rolü herhâlde, bir şey demeden duruyordu. Bir defa nedense, bana yalvaran bir bakışla baktı. Ben ne yapacağımı bilmeden başımı eğdim. O an avucun şarp diye çıkardığı ses duyulunca sınıf gülmeye başladı. Bakınca, Payiz'in sol yanağına vurduğu için, üzülüp gözlerini pencereye doğru çevirdiğini gördüm. Pencerenin öbür tarafında ise rüzgâr esiyor ve büyük kasırğa dönüyordu...

- Absamatov! diye bağırdı müdür.
- Hangisi, hocam? diye sordu bir öğrenci.

— Sen değil, dedi ona müdür. Koyçuman!

Tahtaya kısa boylu sapsarı bir çocuk çıktı.

— Nerede duruyorsun? diye Rusça bağırdı müdür.

Koyçuman Rusça bilmediği için anlamadı ve arkadaşlarına sorar gibi baktı.

“Tahtaya yakın dur diyor.” diye müdürün sözünü bir sınıf arkadaşı ona çevirdi. Koyçuman tahtaya doğru bir adım attıktan sonra burnunu çekti ve müdürün sorusunu beklemeden söylemeye başladı.

— Tek gemi ağararak, süzülüyor

Mavi denizin dumanında

Ne arıyor... Ne arıyor...

Devamını bilmediği için sustu. Müdür sinirli gözlerle baktı. Bu bakışlarını bana da çevirdi. Önceki dersler hakkında ikimiz biraz konuşmuştuk, iki dersin de iyi yapılmadığını söylemiştim. Kendisi fikirlerimi söylememi talep etmişti. "Söyle, biz her zaman açık konuşuyoruz" demişti. Belki onu öveceğimi umuyordu. Onun derslerini herkes övüyormuş. Öğretmenlerin vilayet toplantılarında bu adamı örnek olarak gösteriyorlarmış.

Terbiye stajını yapan örnek öğretmen, 24 yıldır okulda çalışıyormuş. Bunun için, benim kötü düşüncemi öğretmen hoş karşılamadı, kızdı ve hırslandı. Hatta bizim sözümüzü dinleyip oturan öğretmenler bile kendi aralarında rahatsız olup, benim yerime utanır gibi gözüksüler.

— Düşün, düşün, dedi müdür.

Müdür kâh Rusça kâh Kırgızca konuşuyordu. Ben olmasam Rusçayı Kırgızca anlatacakmış gibi gözüküyor.

Koyçuman düşünmenin yerine sınıfa umutla bakarak yardım arıyor. Arkadaşlarının biri ona tavanı gösterdi. O hemen tavana baktı. Sınıfın tavanı geniş tahtalardan yapılmıştı. Meğer her tahtanın yüzü kalem, mürekkep, tebeşir ile yazılan yazılarla doldurulmuştu.

Koyçuman, yazıları bir müddet sonra, zorlanarak okuyup.– v–glu –bi – ne si – birskih rud... diye telaşlanıp okuyuverdi.

Müdür kendinden geçerek çocuğa “ne?” diye bağırdı. Ben gülmek için pencereye doğru döndüm. Allah’tan, o anda teneffüs oldu. Ben hemen yerimden kalkıp, kapıya doğru yöneldim. Koridora çıktığımda Payiz, Sadık’ı iki kulağından sıkıca tutarak, zavallının kafasını duvara vuruyordu. Sınıfta dayak yediği için hıncını çıkarıyordu galiba.

“Hey, hey!” deyip Payiz'i bağırarak korkuttum Payiz Sadık'ı bırakıp, yavaşça yürüyüp gitti. Ben öğretmenler odasına girdim. Girdiğimde orada oturan öğretmenlerin hepsi bir şeyi heyecanla konuşup, kendi aralarında kahkahayla gülüşüyorlardı. Ben girdikten sonra ise, nedendir bilmem hemen susup beni eleştiriyormuş gibi baktılar. Ben şaşırdım.

— Ne oldu? diye sordum.

— Bir şey yok, dedi müdür yardımcısı. Geçmiş bir olayı hatırlayıp gülüyorlar. O sırada müdür de içeriye girdi.

— Evet, Akun dedi, inadına neşelenip.

— Bu defa ne diyorsun?

Bilmiyorum neden, ben de sinirlendim.

— Bu defa da kötü söylerim Taşmat ağabey, dedim. Öğrenciler dersinizi bilmiyorlar. Müdür donakaldı. O kızarıp, bozarıp, öğretmenlere sırayla baktı. Öğretmenler de zor durumda kaldılar. Müdür yardımcısı dayanamayıp:

— Zaman geldi arkadaşlar dersinize gidin deyiverdi. Öğretmenler bunu bekliyormuş gibi, aceleyle karnelerini alarak teker teker çıkıp gittiler, öğretmenler odasında sadece müdürle ikimiz kaldık. Uzun süre ses çıkarmadık.

— Öyleyse, sen bana ne tavsiye edeceksin? dedi müdür bir anda.

— Bilmiyorum, dedim ben. Ben sadece öğrencilere acıyorum öğrencilere yazık...

— Yazık olursa, ben ne yapayım, öğretmenliği mi bırakayım?

— O sizin işiniz.

— Hey çocuk! Sen biliyor musun, ben kaç yıldır öğretmenlik yapıyorum?

Yirmi dört yıldır!

— Yirmi dört yıldır böyle mi okutuyorsunuz?

Müdürün gözleri sinirlendiğinden büyüyor ve sesi boğuluyordu. Ben de kendimi tutamıyordum onun için kavga etmeyelim diye, dersi bahane edip, çıkıp gittim. Koridorda Rakıya ile karşılaştım.

— Akun, dedi Rakıya benim hâlimi fark etmeden.

— Haberi duydun mu?

— Ne haberi?

— Tolubay avcının kızı hamile kalmış. Nedendir bilmem, Rakıya beni eleştirircesine bakakaldı.

— İlginç habermiş. Hiçbir şeyden gamsız tebessüm edip.

— Çocuğun babası kimmiş?

— Babası dövse bile hiç söylemiyormuş.

— Gençliktir, dedim ben.

— Öğretmenlerin çoğu ise, bu olayın sizinle bağlantısı var mı diye soruyorlar, dedi Rakıya aniden. Gözleri ise bana önceki gibi eleştirircesine bakıyordu.

Ben sadece şimdi onun düşüncesini açıkça anladım. Hemen biraz sonra önceki öğretmenlerin gülüşünü hatırladım. Donakaldım.

— Öyle mi? Kötü niyetliydim!

Çok sinirlendiğim için dilim tutuldu. Başka bir şey söylemeden hızlıca yürüyüp gittim. Ondan sonra evime gelip, dışarıya sadece akşamüstü çıktım. Dışarıda lapa lapa kar yağıyordu. Sis vardı. Hemen hemen her yerde tek tük insan gölgeleri gözükürdü. Köyün içi sessizdi.

Ben çay şeker almaya dükkâna gittim. Dükkânda sadece üç arkadaş vardı.

Dükkân sahibi, müdür ve avcı. Dükkân sahibi tezgâhını öteki tarafında avucuyla çenesine dayanıp, bir eliyle dişinin arasını temizleyip oturuyordu. Avcı herhâlde sarhoştı, küçük çocuk gibi hıçkırarak ağlıyordu. Müdür ise dinç görünüyordu. O, avcıya sövüp sayıp; ona bir şeyler öğretir gibi gözüküyordu. Bu sahne beni çok şüphelendirdi.

— Esselamün Aleyküm, dedim, çekinerek.

Kimse cevap vermedi. Yalnız avcı başını kaldırdı.

— Vicdansızın oğlu, dedi bana; dudakları titreyerek. Seni iyi bir adam diye her gün, her hafta evime davet edip, her şeyimi önüne koyup, saygı gösteriyordum, senin bana yapacağın karşılık bu muydu? İhtiyarladığım zaman halka rezil ettin, Aaahh... Uuuuh... diyerek, avcı yine ağlamaya başladı.

Avcının ne demek istediğini hemen anladım. Sanki bilmiyormuş gibi sorduğum soru soruşturmamı.

— Tolubay ağabey, bu iş ile benim alâkam yok, dedim.

— Var alâkan! diye bağırdı avcı. Senden başka kimse yapamaz, senden başka kimse evime gelmemiştir!

Ben buna bir şey demedim.

— Akun, dedi bir taraftan müdür. Sen bilgili öğretmensin, ben ise bilgisizim. Sen çocuklara çok şeyi öğretirsin, ben ise az öğretirim. Fakat ikimiz de Sovyet öğretmeniyiz. Öyle mi? Öyle. Şimdi söylesene, bir Sovyet öğretmeni şu senin yaptığın işi yapmalı mı yapmamalı mı?

- "Demagog" dedim, içimden.
- Bu işi ben yapmadım, diye cevap verdim.
- Eğer yaptıysan, ne yapmak lazım?
- Ceza vermek lazım.
- Kim?
- Müdür.
- O zaman, kendin bilirsin, ben müdürüm. Ben seni cezalandırırım.

Cezan şudur, bugün için Pamir'de geceleyeceksin.

Çok üzüldüm.

- Tamam! dedi, öfkeli kararla.
- Ben gideceğim! Yalnız...
- Yok! diye bağırıldı avcı, benim lafımı keserek.
- Bu ceza az Taşmat. Buna sen ceza mı diyorsun? Benim kızımı

hamile bırakıp, beni tüm Pamir'e rezil edip, elini kolunu sallaya sallaya gidecek mi? Yok, kardeşler. Bu delikanlı... Benim kızla evlenmeli.

— "İşte bu, doğru söz!" dedi uzun zamandır dişlerini karıştırarak sessiz oturan bakkal.

- O zaman her şey yerine yerleşir.
- Tolubay, sağlık olsun da senin kıza koca bulunur, dedi müdür.
- Yok, Taşmat, o kızıyla evlenmeli, dedi avcı.

O yerinden kalktı, bana doğru yürüdü:

— Sen, delikanlı kızıyla evleneceksin. Eğer evlenmezsen, avcı benim yakama yapışarak silkmeye başladı, seni kendim cezalandıracağım. Ben seni, tıpkı Pamir dağlarındaki geyiği vurduğum gibi vuracağım!

— "Oha!" dedi birisi, o an dışarıdan içeriye girerek. Dükkânın içine karanlık çökmüştü. Ben onu tanıyamadım. Üstelik üzerine büyük ton, kafasına da kalpak, kalpağını ise gözlerini kapatacak kadar indirmiş. Baştan ayağı kar içinde. Ben şöyle durayım, onlar bile tanıyamadılar.

- Lambayı yaksana, Turat bey! dedi, aceleyle.
- Ee, Maman sen misin? dedi bakkal. Şimdi bir dakika kardeş...

Maman deyince dükkânın içi birden bir canlanıverdi sanki. Ben ise, tıpkı babamı görmüş gibi sevindim. Vekil üzerindeki karları çırpıma başladı. O arada bakkal lambaları yaktı, biz de onun yüzünü görebildik.

- Hani, burada kim kimi öldürüyor? dedi şakadan.

Sonra sessizce sırayla herkesle tokalaştı.

— Ee, kardeş bizde acayip bir olay oluyor, dedi müdür bey, ilk cevap verenlerden olarak. Bizim Akun, şu Allah'ın kulunun kızını hamile bırakmış.

Vekil biraz kafasını çevirip bana şaşkın bir vaziyetle baktı. Acaba ne diyecek diye bekledim.

— Bu senin yaptıkların çok ilginç, Akun, dedi Maman. Beni biraz sıkıştırarak. O da müdür beyin dediklerine inanmıştı.

— Yalan söylüyorsam canımı alsın, dedim sakın sakın. Sesimin inandırıcı çıkmasına dikkat ederek, çocuğun babası ben değilim.

Billah ettiğim için kendi kendime kızdım. Onu yapmazsam da olmazdı, iş gittikçe kötüye gidiyordu. Vekil bana uzun uzun baktı ve müdür bey ile avcıya yüzünü çevirdi.

— Yalanın batsın senin delikanlı! diye bağırdı avcı bana. Sen hariç benim evime kimse gelmedi.

— Sen inkâr etme Akun! dedi hemen müdür bey. Öyle diyeceğine, 'Ağalar, delikanlılık yaptım, şeytana kandım ve kızı kandırdım' de. Sonra ise biz burada Maman da var, hep birlikte bir karara varırız: ya da çekeceğin ceza şu olacak çek git buradan deriz veya kızla evlen de hem kızın, hem babasının hem de kendinin namusunu koru deriz değil mi, Maman? Müdür bey konuşmasını tamamlayana kadar gözünü vekilin gözünden çekmedi.

— Biraz durun, dedi vekil. Konuştuklarınıza bakılırsa şimdilik sizler Akun'dan sadece şüpheleniyorsunuz? Kızın kendisi ne diyor?

— Kahrolası kız, bana hiç bir şey anlatmıyor ki, dedi avcı önceki durumundan daha iyi vaziyette. Ben ona kızdım, tehdit ettim hatta dövdüm bile fakat kim olduğunu söylemiyor ki?

— Yok, eğer böyleyse, bu meseleyi iyice araştırarak sonra bir karar almalıyız, dedi Maman. Kardeş mahkemesi yaparız. Hiç korkma, bu mahkemenin hâkimi kendim olacağım. Olayın gerçeğine ulaşacağım: temiz isen korur, kara isen suçlayacağım. Eğer gerçekten o bebeğin babası sen değil de başka birisiyse, seni mahcup edenlerin sakallarını yakarım.

— Fakat suçlu sen isen o zaman birader günah benden gitti. Bu kadar. Taşmat Bey! Of! Ben şimdi acilen merkeze gitmeliyim. Çağırılmışlar. Yarın toplantı olacakmış. Sonraki gün inşallah saat on iki gibi buradayım. O zamana kadar duyurursunuz: kardeşlik mahkemesi yapacağımızı. Tamam mı?

— Tamam.

— Tolubay Bey, siz kızınızı da getirirsiniz, ben kendim sorguya alacağım.

Avcı anlaşıldığını belirterek kafa salladı.

— Öyle olsun. Turat Bey, reisi gördünüz mü?

— Hayır. Az önce merkeze gideceğim diyordu dedi bakkal.

— Merkeze birlikte gidecektik. Ben gelmeden o araba hazırlayacaktı.

Neyse evine doğru yürürüm.

Vekil dışarıya çıktı. Bakkalda yine dördümüz kaldık. Aramızda ters bir durum oluştu. Ben de dayanamadım ve dışarıya çıktım. Dışarıya çıktığımda çay, şeker için geldiğimi hatırladım ve geri içeri girdim. Dışarıda kar yağmaya devam ediyordu. Etraf sessiz. Kimse gözüküyordu. Yalnız aşık oynanan sahada Maman'ın eyerlenen mandası duruyordu. Ben eve doğru yürüdüm. Okulun önünden geçerken müzenin ışıklarının yandığını gördüm. Pencereye baktım, üzerine beyaz gömlek giyen müdür yardımcısı, bir tekenin postuna saman dolduruyordu. Biraz düşündükten sonra içeriye girmeye karar verdim.

Sanırım, okul müzesi ile ilgili daha önceden anlatmışımdır. İşte avcının övdüğü müze. Gerçekten de tam övülecek bir müze. Büyük şehir müzelerinden eksiği yok. Orda Pamir'deki tüm hayvanların iskeletleri, toprak taşları, bitkilerin her çeşidi var. Başka bir deyişle bu küçük bir Pamir müzesi. Bu müzeyi müze yapan gerçekten de Tolubay avcı ile Mamıt Bey'di. Biri vurur, toplar, kazar, getirir diğeri de oturur onların iskeletin yapar. İkisi de gönüllü yapıyorlar bu işi. Tabi ki, müze Mamıt Bey için gerekli; o biyoloji, botanik dersleri hocası, fakat ya Tolubay Bey? Onun yaptıkları için bir kuruş bile ödenmiyor ki. Bazen parasızlıktan dolayı zorlandığı zaman Mamıt Bey ona kendi cebinden beş on som veriyor veya dükkâna götürüp şeker, çay gibi ufak tefek şeyler alıyor, bazen de votka o kadar. İkisini de yaptıklarından dolayı öven, teşekkür eden kimse yok, zaten kendileri de beklemiyorlar.

Ben içeriye doğru girdim ve birbirine sıkıştırılan sergileri dolanarak Mamıt Bey'in yanına yaklaştım.

— Selamın Aleyküm, Mamıt Bey.

— Oo, sen miydin, Akun? dedi Mamıt Bey gülümseyerek. Geç, şöyle otur

Ben Mamıt amcanın gösterdiği eski minderin üstüne oturdum.

— Senin vurduğun teke, dedi Mamıt yaptığı modeli göstererek. Vurduğun teke güzelmiş.

Baktığımda gerçekten onun olduğunu gördüm.

— Mamıt amca, siz avcı Tolubay'ın kızına ne olduğunu duydunuz mu? diye sordum ben.

— Duydum, dedi müdür yardımcısı Mamıt amca.

Bir şey daha söyler diye bekledim fakat bir şey söylemedi.

— Bunda ben suçlu değilim, dedim ona bakarak.

— Suçlu değilsen, değilsindir, dedi o da.

— Fakat beni suçluyorlar.

— Sen onlara bakma. Er ya da geç bu işin aslını öğreniriz. Ben birisinden şüpheleniyorum.

— Kimden?

Mamıt amca biraz sonra şöyle dedi:

— Payiz'den.

— Ben de! diye bağırıverdim. Bende o çocuğu beğenmedim. Fakat kendi öğrencimden şüphelenmeye çekiniyordum.

— Karaçaç ile Payiz'in ilişkilerini önceden beri bilirim. İkisi okula beraber (aynı dönemde) başlamışlardı, altıncı sınıfa kadar aynı sınıfta, aynı masada okumuşlardı. 6. sınıftan sonra Payiz tembelleşti, dersleri kötüleşip sınıfta kalmıştı. Geçen sene ise derslerini tümüyle bıraktı. Karaçaç ise onuncu sınıfı bitirdi. Fakat onlar şimdi de birbirlerini seviyorlar. Payiz'e kalırsa okulu bırakıp hemen Karaçaç'la evlenmek istiyor. Bence Payiz öyle yapsaydı daha iyi olurdu. Sen de dikkat etmişsindir, o yaşlanana kadar okursa bile akıllanmaz. Daha iyisi bir yuva kurarak köyün işini yapsın.

— O zaman niye onu okutuyoruz?

— Maman'ın zoruyla. 'Zorla 8. sınıfı bitirmesine yardım edin, sonra kendim gidip onu yüksekokula yazdırırım.' diyor. Onu üzmemek için okutuyoruz.

İkimiz de bir süre sustuk.

— İşte böyle, dedi sonra müdür yardımcısı. Ben o çocuktan şüpheleniyorum.

Gitmek için ayağa kalktım.

— Hayırlısı olsun, dedim kapıya doğru gidip.

— Sen başını ağrıtmı, dedi müdür yardımcısı. Biz yavaş yavaş bu işin hakikatini öğreniriz.

Kendi evime gelip mumu yaktım. Sobadaki ateş sönüp evin içi soğumuştı.

Yeniden sobayı yaktım. Mağaraya benzeyen evimin içi canlanıverdi. Kendim de öncekisine göre rahatlardım. Milletvekili ile müdür yardımcısı beni rahatlattılar. Fakat öyle olsa bile neşem yerine gelip can sıkıntımı gidermedi. Yüreğimde belirsiz bir ağrı başladı. Kendimi yalnız hissettim. Hiç bir şey yapmak istemedim, aklıma düzgün bir düşünce gelmedi. Ateşi yaktıktan sonra paslanmış yatağımı gıcırdatıp, pencereden lapa lapa yağın kara bakarak biraz yattım. Sonra kalkıp sobanın yanına gidip yetim gibi oturdum. Bir an köşede duran bir şişe içkiyi gördüm. Avcıya götürüleceğim diye almıştım. Önce söylemişimdir, avcının evine hiç boş gitmezdim, çünkü avcı beni ava çağırdığı zaman bir şişe içki istediğini belli ederdi. Bazen o içki içmek istediği zaman beni ava davet ederdi.

Ben içkiyi görüp sevindim. Hayatımda yalnız başıma içmeyen ben, bu sefer yerimden kalkarak onu küçük bardağa doldurdum ve nefes almadan içiverdim. İçim yandı ve ağızımdan duman çıkmış gibi oldu. Açtım, içki hemen etkisini gösterdi. Bir anda sarhoş oldum. Fakat yüreğimdiki dert hâlâ gitmemişti. O anda iyi bir erkek ile arkadaş olmak istedim, güzel bir kadına âşık olmak istedim. Bir anda aklıma milletvekilin kızı geldi. Ona mektup yazmaya başladım. Tahminen mektubun içeriği böyle idi: 'Canım, ben seni çok özledim. Bu mektubu aldığın an bana doğru yola çık. Evleneceğiz.' Mektubu zarfa koyarak dışına adresini yazarken, aniden Payiz eve girdi. O kadar mektuba dalmışım ki, önceden onun hakkında konuştuklarımız aklımdan çıkmış: Eline mektubu tutuşturarak:

— A! Postacıya gidip bu mektubu bu gece göndermesini söyle! dedim.

— Hocam sizle konuşacaktım, dedi Payiz.

— Sonra! Sonra! diye bağırdım. Koş!

— Postacı bu gece gönderemez, dedi Payiz. Şimdi Maman amca bölgeye gidiyor, onunla göndereyim mi?

— Gönder, dedim.

Payiz koşarak çıktı gitti.

İki gün sonra, hafta sonuydu. Evde öğrencilerin defterlerini kontrol ederken beşinci sınıfın öğrencisi Koyçuman koşu koşu eve girdi.

— Hocam! Maman amca geldi, sizin gelmenizi, halk mahkemesinin başlatılacağını söyledi dedi.

Sabahtan beri Maman gelip halk mahkemesini başlatacak diye köyün halkı sabırsızlıkla bekliyordu. Mahkemede benim davam olacaktı. Ben elbette mahkemenin cezasından korkmuyordum, kendim suçsuz isem neden korkayım. Fakat bu halk mahkemesi denilen oyunun başkahramanı olduğumdan utanıp canım sıkılıyordu. Giyinerek dışarı çıktım.

Orada siyah Volga (araba modeli) duruyordu. Onun etrafını öğrenciler sarmıştı. Beni görüp milletvekilinin yanında duran müdür halka:

— Hadi girelim, başlatacağız! diye seslendi. Halk içeriye girdi. Onların yüz ifadesine göre şimdi kulübede halk mahkemesi değil gerçekten ilginç bir tiyatro oyunu olacaktı. Çok neşeliydiler. Ne yapsın zavallılar, buradaki yaşamda bu tür olaylar nadir oluyordu.

— Öğrencilerin ne gereği var? diyerek sinirlendim içeriye giren öğrencileri görerek.

— Bizim halk mahkemelerimize bütün halk katılır, dedi müdür.

— Korkma, dedi milletvekili gülererek ve benim omuzlanma vurdu. Suçlu değilsen suçsuz olduğuna dair karar veririm, fakat suçluysan suçlu olduğuna dair karar da veririm.

Bu sefer milletvekilinin konuşmasını beğenmedim, beni sinirlendirdi. Buradaki oyunun baş yöneticisi de oydu.

— Üsönbay! diye bağırdı Maman volganın şoförüne. Sen artık gidebilirsin.

— Dur, dedi Üsönbay volgasının kapısını kapatarak. Sizin oyununuzu görmek isterim. Böyle olaylar bizim ilçede de nadir olur.

— Hımm, diye güldü Maman. Tamam. Sonra ilçedekilere de anlatırsın.

Ben sinema binasına en son olarak girdim. Bina insanlarla dolup taşmıştı. Ben geldiğimden beri bu sinema binasında beş altı kere film yayınlandı, bir defa kolhozcuların toplantısı oldu, fakat toplantıda bu kadar insan toplanmamıştı. Ben girdiğim an onların hepsi beni ilk defa görüyorlarmışçasına baktılar. Ben sessizce yürüyüp, öndeki oturaklardan birinde oturan öğrencilerden birini kaldırdım ve onun yerine oturdum.

— Akun, senin yerin bu tarafta, dedi sahneden Maman.

Riyaset heyetinde ondan başka iki kişi, müdür ile müdür yardımcısı vardı. Müdür bana en önde, kendi karşısına konulmuş tek sandalyeyi gösterdi. Ben dişlerimi gıcırdatarak yerimden kalkıp, gösterilen sandalyeye oturdum. Şimdi arka

tarafımda bütün salon, ön tarafımda riyaset heyeti vardı. Milletvekili yerinden kalktı, masasında bulunan kampanyayı (çanı) eline aldı ve onunla insanları sükûnete çağırdı. Çoğunluğu sakinleşti. Maman kampanyayı koyup, önündeki sürahiden bardağa su koydu ve ondan bir yudum aldı.

— Arkadaşlar! dedi salona hitap ederek.

— Sizin bildiğiniz gibi, geçen seneden beri bizde sivil mahkeme hiç olmadı. Ancak, bunda ben suçlu değilim. Mahkeme olması için, ona dava gerekir, ama bize bu güne kadar dava gelmedi, arkadaşlar.

Maman sözünü keserek, su içmeye koyuldu. Ben pencere tarafına baktım. Pencereden ordo meydanı gözüktüyordu. Ordo meydanında Maman'ın eyer takılmış topuzu (Çin mandası, Tibet sığırı) ile siyah "volgadan" (araba markası) başka hiçbir şey gözükmemekteydi. Siyah "Volga" hareketsiz yerinde duruyor, manda ise, nedense onun penceresini yalıyordu.

— İşte arkadaşlar, şimdi bize dava geldi, dedi sivil mahkemenin başkanı.

Su içtikten sonra:

— Bugün biz, öğretmen Matkalıkov Akun'un meselesine bakacağız.

— Milletvekili benim tarafıma bakıp geçti. Salon da bana baktı, kendi aralarında mırıldanıp fısıldaştılar.

— Arkadaşlar, sakin olun! Milletvekili kampanyasını bir daha çınlattı. Şimdi, arkadaşlar sivil mahkemenin sıradaki celsesini başlatıyorum.

Maman kendisi de alkışladı. Salon onu destekledi. Mahkemenin başkanı yerine oturup, suyu bir daha yudumladı ve sonra iki tarafındaki heyetle fısıldayarak konuştu.

— Şimdi ise, Matkalıkov Bey, yerinizden kalkınız, dedi sonra bana bakarak.

— Yerimde otursam olmaz mı? dedim ben.

— Hayır, dedi başkan. Disiplin bozular.

Ben yerimden kalktım.

— Sayın Sekreter Bey, suçlama kâğıdını okuyunuz.

"Sekreter Bey" müdür idi. O yerinden kalkıp, boğazını temizleyip, elindeki kâğıdı okumaya koyuldu. Ancak, o anda, salonda birinin:

— Durunuz! diye bir haykırış ona engel oldu.

Bağırın Tolubay avcının kızıydı. Çok ağladığından olsa gerek, gözlerinin altı şişmişti. O yerinden kalkıp, salondan birini aramaya başladı.

— Payiz! diye bağırdı. Şimdi söyle! Kalksana!

Sinema binasının içinde oturanların tümü kıza hayretle bakıp, kendi aralarında mırıldanmaya başladılar.

— İşte, söyledim ya? dedi Sadık, yanında oturan sınıf arkadaşlarına hitap ederek.

— Ee, sakin olun! diye bağırdı, oturanlara müdür. Tolubay'ın kızı, sen de disiplini bozmadan, yerine otur! Buraya biz senin meseleni tartışmaya geldik.

— Taşmat amca, durunuz, dedi Maman, aklına bir fikir gelmişçesine.

— Karaçaç, Payiz'e neden kalk diyorsun? O neyi söyleyecek?

— Maman amca... dedi kız, kederli şekilde. Akun hocanın hiç suçu yoktur...

Allah'a şükür dedim içimden. Salonu homurdanma sesleri sarmıştı, hepsi bana bakıyormuş gibi geldi. Aslında, böyle olacağını kalbim azcık hissediyordu. Ben Mamana baktım. Maman benimle göz göze gelip, sonra hiç bir şey demeden, gene Karaçaç'a döndü.

— Peki, kim suçlu? diye sordu Maman.

Kız ona cevap vermek yerine, salona bakıp:

— Payiz! diye bağırdı. Sen, söylerim dedin ya!

O an sinema binasının en arka köşesinden birisi sallanarak çıkıp, açık kapıya doğru fırladı. Payiz'miş. Salondakiler de, riyaset heyeti de onun peşinden bakakaldılar.

— O mu? diye bağırdı nişancı, kızının yanına koşarak gelip.

Kız cevap vermenin yerine ağlayıverip, yavaşça yerine oturdu.

— Söyle, kahrolası!

Nişancı kızının saçlarından sıkıca tutup, aniden çekiverdi. Kız babasına boynunu uzatıp, bir iki defa sessizce başını salladı. Nişancı donmuş gibi yerinde durdu. Geri kalan insanlar ise, gürültü çıkarıp, sinemanın içini karmakarışık ettiler. Nişancının kızı ve Payiz'e yönelik her türlü alaycı, yakıcı sözler söylenip, ona uygun gülme sesleri çıkmaya başladılar. Ben ise unutuldu. Ancak, riyaset heyeti bana doğru dönünce, Maman ile gene göz göze geldik. Maman düşünceye batmıştı. O bana fazla bakmadan, yerinden kalktı ve kampanasını çınlattı. Toplum sakinleşiverdi.

— Arkadaşlar, sivil mahkememizin celsesini kapattığımı bildiriyorum, dedi Maman. Öğretmenden başka herkes gidebilir. Tolubay amca, siz ve kızınız ikiniz kalınız.

İnsanlar gürültüyle, kaba kaba konuşarak, gruplar hâlinde çıktılar. Sinemada kalanlarımız Maman'ın ağzına bakarak bekledik. Maman uzun süre ses çıkartmadan oturup, yavaşça alçak sesiyle konuştu.

— Ben Payiz'i yalnız ablamın oğlu diye, okutup, adam edeyim diye bir düşüncem vardı, dedi o öğretmenlere hitap ederek. Düşüncem gerçekleşmedi. O okuyup bitirdi. Şimdi onu bana verin, hocalar. Artık onu kendim okutacağım. Tolubay amca! Siz fazla üzülmeyin. Olacağı olmuş artık. Ne yapabiliriz, ikisi de akılsızlık etmişler. Şimdi biz ikimiz bu ikisini evlendirelim. Karşı değilseniz, ben bunları hemen bugün, hatta şimdi kendimle birlikte götürüyüm. Ne dersiniz?

— Peki, düğün yapmadan mı? dedi Tolubay nişancı. O işin böyle sonuca ermesine içinden seviniyormuş gibi gözüktü.

— Düğünü, inşallah, baharda yaparız, dedi Maman. Şimdiyse kış, işin yoğun olduğu zaman. Düğün yapmaya ben de müsait değilim, düğüne gelmeye halkın da zamanı yok. İyi oldu, bir koyun sürüsü için çoban eksikti, bu ikisini götürüyüm. Karaçaç! Git bacım, Payiz'i bulup benim karşıma getir. Korkmadan gelsin dövmeyeceğim.

Karaçaç babasına baktı, sonra yerinden kalkıp kapıya doğru hızlıca yürüdü.

— Akun, dedi milletvekili bana bakarak, arkadaş özür dilerim, biz seni boşuna suçlamışız. Taşmat amca bizin sakalımızı teker teker yolsa iyi olur, ama dua edin yağımız büyük.

— Ee, bu adam işte, dedi müdür suçu avcıya atıp.

— Palavra atma! dedi ona nişancı. Ben ilk başta Akun'u hiç suçlu görmüyordum. Yalnızca sana gelip böyle işlerin olduğunu söyledim. Böyle deyince sen: "Bu Akun'un başından çıkmıştır, Akun'a dikkat et, dedin.

— Tamam, peki. İş işten geçtikten sonra kavga etmeyin, dedi Maman. Yerinden kalkıp:

— Hadi kardeşler hepimiz dağılalım. Bende akşam olmadan döneyim.

Hepimiz kapıya doğru yöneldik. Dışarıda insanlar daha dağılmamıştı. Orada durup demin olanları konuşuyorlardı. Herhâlde siyah volga gitmiş, onun yerinde manda duruyordu. Maman mandanın yanına gidip onun takımını düzeltip

tozunu silkmeye başladı. Aniden onun yanına insanlardan çekinerek yürüyen Payiz ile Karaçaç geldiler. İnsanlar o ikisini görünce tekrar canlandılar.

— Aferin Payiz! dedi gençlerden birisi.

— Sen ahlaksızsın, sevin şimdi bizim dayağımızdan kurtuldun, dedi sınıf arkadaşı Sadık.

— Keşke senin yerinde ben olsaydım.

— Eşek! dedi Maman Payiz'e öfkelenerek. Okuyunca adam olacak sanmıştım, bunun yaptığına bak. Yakala bunu!

Maman ona mandanın yularını attı. Payiz onu dövebilir diye ipi eline aldı.

— Gel bin.

Maman Karaçaç'ı kaldırarak mandaya bindirmeye çalıştı.

— Ben giysilerimi almak istiyorum, diye zar zor tepki gösterdi kız.

— Giysilerini arkandan gönderirler, dedi Maman.

— Ey Tolubay! Kızın eşyalarını birisiyle gönderin.

— Gönderirim, gönderirim. Gidebilirsin kızım.

— Çek, diye bağırdı Maman Payiz'e.

Payiz mandayı şaşkın bir hâlde peşinden götürdü.

— Hadi şu gençlere bir dua edelim, diyerek avcı ellerini kaldırıp halka seslendi.

— İyi ve kötü günlerde beraber olsunlar, zengin ve çoluk çocuklu olsunlar. Âmin.

— Âmin, diye halk tekrarladı.

— Zavallı, dedi Maman avcıya. Bir kızına sahip çıkamadı.

— Vay, vay! Maman dedi avcı. Söylediklerine dikkat et. Sadece benim kızım mı suçlu?

— Dana gözüyle süzerse, boğa ipini koparır.

Duyanlar gülüverdi. Özellikle çocukların hoşuna gitti.

— Ey! Duydunuz mu? diye bağırdı Sadık.

— Dana gözüyle süzerse, boğa ipini koparıyormuş.

— Ha ha ha! Dana gözüyle süzerse...

Maman bana elini uzattı.

— Hoşça kal, Akun.

— Allah'a ismarladık, dedim ben.

Maman giderken arkasına döndü.

- Ben senin mektubunu kendi elimle postaya bıraktım, dedi o bana.
- Hangi mektubu mu? diye şaşırdım.
- Bu da ne demek? Payiz'le göndermişsin. Şimdi hatırladım.
- Haa, dedim.

Maman uzaklaşmış olan Payiz ile Karaçaç'ın peşinden gitti. Mektup... İlginç, ne diye yazmıştım?

Yollar uzun dereyi keserek gidiyordu. Yolun iki tarafını dağlar kaplamıştı. Derede de dağlarda da temiz, bembeyaz kar vardı. Karın üzerinde ocak ayının parlak güneşinin ışıkları neşeyle geziyorlardı.

Yolda kar çoktu, o yüzden araba güçlkle gidiyordu. Ben beyaz yola, beyaz dereye, beyaz dağlara bakarak kendimce düşünüyordum. Şoför ise kendi işiyle meşguldü. Şoför Şarip idi. Beni ilk defa köye getiren genç.

- Dağ keçileri, dedi Şarip.

Ben de gördüm. Elli civarındaydı. Yolu keserek önümüzden geçtiler.

- Dağ keçileri, dedim ben de sevinerek.
- Ah keşke tüfeğim yanımda olsaydı, dedi Şarip.

Kar yoğun, kalın olduğu için düz yerde dağ keçileri iyi koşamıyorlardı. Fakat çok zaman geçmeden düzlükte bitti, onlar tepeye tırmandılar.

Araba onların izlerinin üzerinden geçti. Dağ keçilerini gördükten sonra bir müddet susarak devam ettik. Sonra Şarip:

- Ağabey, size bir şey sorabilir miyim? dedi.
- Tabii ki, dedim.
- Şehirde, Frunze'de sizin sevgiliniz var mı?

Ben gülmek zorunda kaldım. Sonra, biraz düşünerek:

- Var, dedim.
- Güzel mi?
- Güzel.
- Çok güzel mi?
- Çok güzel.
- Güzelliği bu kadar mı? diyerek Şarip güzel bir kızın resmini gösterdi.

Ben şimdi eski arabanın kabininin içinin güzel kızların resimleriyle dolu olduğunun farkına vardım. Resimler çeşitli dergilerden kesilerek alınmıştı. Kızlar çeşitli milletlerden idi. Ama hepsi genç ve güzeldi.

Gülümseyerek Şarip'in sorusuna cevap verdim.

— Hayır, dedim. Benim sevgilim bunlardan daha güzel.

— Ah, diyerek Şarip iç çekti. Siz çok mutlu musunuz? Biraz sustuktan sonra tekrar bir soru sordu:

— Siz şu kızı tanıyor musunuz? Oradan bir resim gösterdi. Frunze'de oturuyor.

— Şu kızı mı? diye düşünmüş gibi yaparak cevap verdim. Görmüştüm sanırım. Dur, hayır tanımıyorum.

— Tıp Fakültesinde okuyor. Başarılı, aktif, çeşitli faaliyetlere de katılıyor. Boşuna resmi dergiye çıkmamış.

— Sen bunları nereden biliyorsun? Dergiden mi okudun?

— Hayır. Dergide sadece resmi çıktı. Diğerlerini kendisi yazıyor.

— Sen onunla mektuplaşıyor musun?

— Evet, çok iyi bir kız.

— Peki bunlarla? Belki bunlarla da mektuplaşıyorsunuzdur.

— Yazmıştım. Fakat onlar cevap yazmadılar. Sadece bu kız cevap verdi. İyi bir kız.

— İsmi ne?

— Aygül. İsmi güzel değil mi? Okulu bitirdikten sonra sizin Pamir'inize doktor olarak çalışmaya gelirim diyor.

— "Bırak, buralara gelme" diye öğüt veriyorum.

— Niye?

— Bize gelip de ne yapacak?

— Burasının nesi iyi? Bu dağları mı? Hem O Frunze gibi büyük bir şehirde yaşıyor. Sizin şehriniz çok iyi.

— Nesi iyi?

— Her şey. Her şeyi iyi. Örneğin orda her gün sinemaya, tiyatroya, diskoya gidebilirsin. Güzel giyinirsin, güzel bir yatakta uyursun. Orada hayat bambaşka.

— Sen şehre hiç gitmiş miydin?

— Hayır.

— Niye gitmiyorsun?

— Gideceğim. Tamamen gideceğim. Aygül de davet ediyor. Sadece ablam göndermiyor. Çocukların biri cama vurdu. Şarip arabasını durdurdu ve başını uzatarak:

— Ne oldu? diye sordu.

Derken yanına altıncı sınıftan bir öğrenci yaklaştı.

— Hocam, ben burada kalacağım, dedi çocuk bana.

— Ne oldu, geldin mi? diye sordum.

Çocuk kafasını salladı. İki tarafıma bakındım, köy görünmüyordu.

— Ee, evin nerede? Hiçbir şey yok buralarda.

— Bunların evi çayın yatağında dedi, Şarip.

— Bakınız, iki mandanın olduğu yerde. Gördünüz mü?

— Neyse, hoşça kal dedim çocuğa. Aklında olsun 12 Ocak'ta yanına geleceğim, hazır ol.

— Ayın 12'sinde buraya gelip arabayı bekle, anladın mı? dedi Şarip.

Çocuk başını sallayarak döndü ve bembeyaz araziyle iki mandanın otlamakta olduğu yere yöneldi. Ben onun sırtına tebeşirle yazılmış olan "Deli" yazısını görüp gülümsedim.

Araba tekrar hareket etti. Biz ne kadar ileri gittiysek kar da o kadar kalınlaştı. Yüksek bire yere gelince arabamız tıkanı. Şarip'ten başka herkes arabadan inip, tekerleklerin altına taş, kum, ot, elimize gelen her şeyi koyarak zorla tepeye çıktık. Orada yine arabaya binmeye başladık. Sadece Sadık arabaya binmedi.

— Sen niye binmiyorsun? diye sordum elimizi temizlerken.

— Ben evime geldim, hocam dedi Sadık başıyla göstererek. Ben Sadık'ın gösterdiği tarafa bakıp, ta uzakta çayın yatağının kenarındaki üç boz üyü gördüm. Boz üyelerin önünde atlar bağlı duruyordu, birkaç koyun dolaşıyordu.

— Tamam, öyleyse git, dedim.

Sonra ayağımdaki karları silkerek arabaya bindim.

— Hocam bizim eve uğrayın, bir çay için, dedi Sadık.

— Teşekkürler. Başka bir zaman, dedim.

Araba çalıştı. Sadık ise yerinde kaldı. Sadık arabadaki arkadaşlarına el salladı. Ben arabanın camından onun arazide kalın karların üzerinden gidişini seyrediyordum. O sırada gözüme başka bir şey çarptı. Boz üyelerden bir kadının karartısı ayrılarak çocuğa doğru yürüdü. Kadın yürüyerek değil koşarak geliyordu.

Karın kalınlığı kadına engel oluyordu. O düşe kalka çocuğa doğru gidiyordu.

— Annesi, dedi Şarip.

Ben de öyle düşünmüştüm. Araba devamlı uzaklaşıyordu. Anne ile çocuk ise birbirlerine yakınlaşıyorlardı. Onların gölgeleri giderek küçülüp bembeyaz çıplak bir arazide yuvarlak iki top birbirlerine doğru yuvarlanarak gidiyorlarmış gibi geliyordu. Çok geçmeden arazinin ortasındaki o iki top birbirlerine kavuşup, birkaç saniye döndüler. Tam buradan araba dönüverdi. O toplarda gözden kayboldu.

Akşam vakti gelirken bir tepeye çıktık, geniş bir dereye rastladık. Karanlık çökmekteydi. Deredeki tepeliklerin ve dereyi kuşatan dağların tepeleri ancak göze çarpıyordu. Sonra gökyüzüne bir iki yıldız çıkmıştı, dağın arkasından ayın ışığı yükseliyordu.

Yol tamamen kara bürünmüştü. Araba zorla ilerliyordu.

— Şu beddua düşen dereye kar her zaman kalın yağar, dedi Şarip.

Birden arabamız kara gömüldü. Şarip arka arkaya gaza basıp küfür ederek çıkmaya çalıştı. Ama hiç bir şey yapamadı. Sonunda arabadan çıkarak arabanın etrafını dolaşıp geldi.

— Hocam, araba buradan ileriye gidemez, dedi.

— O zaman ne yapacağız?

— Yaya gideceğiz. Koyçuman'ın evine kadar üç dört km. var.

Ben arabadan dışarı çıkarak arka tarafa geldim. Arabada sadece Koyçuman kalmıştı.

— Koyçuman Absamatov!

Benim sesime Koyçuman cevap vermedi. Şarip motoru durdurup arabanın önüne çıktı.

— Hey, sağ mısın? diye bağırdı Şarip.

— Hı hı diye cevap veren Koyçuman'ın sesi duyuldu.

— O zaman aşağı in yaya gideceğiz.

Koyçuman yere indi. Şarip ise eski bir yorgan alarak motoru sardı.

— Nasılsın, üşüdün mü? diye ben Koyçuman'a sordum.

— Hayır. Otlarla örtünmüştüm.

İlk olarak Şarip yola koyuldu. Bu sırada ay dağın tepesinden çıkarak, soğuk ışıkları dağların ve derenin karları indirmeye başladı.

Bir süre üçümüz sessizce yürüdük. Sonra aniden Koyçuman haykırdı.

— Bakın kurt gidiyor.

Gerçekten de bize yakın bir yerde bir hayvan gitmekteydi.

— O kurt değil, tilki, dedi Şarip.

Sonra tilkiye bakıp haykırarak ısıklık çalmaya başladı. Fakat tilki korkmadı, uzun bir mesafe ilerledi ve sonra durarak bizim tarafa bakmaya başladı.

Bizim geldiğimiz dağ eteğinin çukuru büyük bir tepenin dibindeymiş. Ayın ışığında çok sayıda koyun ve manda dışarıda duruyor ve dört beş boz üy görünüyordu. Evlerdeki insanlar daha uyumamışlardı. Onların bacalarından kıvılcımlar sıçrayıp dumanlar çıkıyordu. Bizi havlayan köpekler karşıladı.

— Sizin eviniz hangisi? diye Koyçuman'a sordum.

— İşte, şu köşedeki, diye cevap verdi Şarip Koyçuman'ın önüne geçerek.

— Hayır, dedi Koyçuman. Bizim ev görünmüyor. Şuradaydı.

Çoban karın üstündeki yuvarlak kara yeri gösterdi. O anda köşe taraftaki evden kısa boylu adam çıkıverdi.

— Kimsiniz? diye seslendi o ince sesle.

— Biziz, enişte, diye Şarip cevap verdi. Sonra bana dönerek anlatmaya başladı.

— Bu Berdi. Çiftlik sahibi, benim ablamın kocasıdır.

— Ee, bu Akun öğretmenmiş dedi çiftlik sahibi beni tanıyarak. Sizi hangi rüzgâr attı buraya?

— Tatile çıktık, dedim onun sıcak eliyle tokalaşarak. Öğrencileri evlerine götürüyoruz.

— Böyle soğuk havada evde yatmanız daha iyi olurdu, dedi çiftlik sahibi. Çocuklar kendileri gidebilirlerdi.

— Aa! Sen misin Koyçuman?

— Ben dün senin annenlere Bel'e taşınmaları için yardım ettim. Don başlayınca, oraya insan gitmiyor. Tabii ki, artık Bel'e gidemezsin oraya araba gitmez, taşıt ise yok. Problem değil, sen tatilini benim evimde geçirirsin ve buradan geri dönersin. Hadi içeri giriniz.

Ben hiç bir şeyle alakadar olmayan öğrencimi elinden tutarak eve götürdüm. Çiftlik sahibi koşarak gidip kapıyı yukarı kıvrıdı, odanın içine başını uzatarak bir şey söyledi.

— Hadi hoca, içeriye giriniz, dedi tekrar. Ben çizmemin karını temizleyip, sonra eğilerek kapıyı geçtim.

Odada otuz yaşlarında, sıcak yüzlü, sakın görünen kadın, aceleyle bizim için döşek seriyordu.

— Kolay gelsin, dedim ben küçük başımı eğerek.

— Sağ olun dedi kadın, ağır bilezikli ellerini göğsüne alarak gülümsedi.

— Buyurun, yukarıya geçiniz.

Ben yine ayaklarıma baktım.

— Bir şey olmaz, geçebilirsiniz, dedi kadın.

Ben yukarı geçip, bağdaş kurarak oturdum. Benim yanıma Şarip gelip oturdu. O hemen ayaklarını uzatarak, arkasındaki yorganlara yaslandı.

En son Koyçuman girdi.

— Merhabalar, deyiverdi öylesine.

— Var ol canım, diyerek kadın onu alnından öptü.

— Yukarı geçin.

— Hadi, âmin, diye çiftlik sahibi avuçlarını yayıverdi.

Hepimiz dua ettik.

— Hoş geldiniz, dedi kadın.

— Allah birlikte etsin, dedim ben.

Sonra kadın yerinden kalkıp, dışarıya çıktı. Ben odanın içindeki eşyalara göz gezdirdim. Odanın içi Pamir'deki tüm obaların içine benziyordu: tam ortada demir ocak, onun çubuğu obanın tepesinden çıkıyordu; başköşede döşek yığılmıştı; kible tarafta nakışlı (işlemeli) havlu ile örtülü sandık, onun üstünde ise bir kaç tane kâse, piyale, transistör, saat ve çıra gibi eşyalar sırasıyla konulmuştu; kapının giriş kısmında küçük etrafı, çevrilmiş kapalı bir yer vardı. Orada, ona yakın kuzu yatıyor, kuzuların önünde bir avuç ot bağlanmış hâlde duruyordu.

— Ee, benim söylediklerimi yaptın mı? dedi çiftlik sahibi Şarip'e dönerek

— İlçeye gittim, dedi Şarip. Daha bir tanesi bile satılmamış.

— Ağzına bal süreyim! dedi sevinçten çiftlik sahibi.

— Fakat müşterileri çokmuş: Kara Köl'ün müdürü, Ran Köl'ün dükkân sahibi.

— Murgap'ın çayhanecisi çok. Fakat devlet adamları, öncelikle çobanlara, Kahraman Analara, milletvekillerine satarız, deyip duruyorlarmış.

— Ya Rabbim, dedi çiftlik sahibi avuçlarını ovalayarak. Bana acıyarak;" Al, Berdi! Sen de benim kulumsun" deyiversene. Hocam, bizim ne hakkın da konuştuğumuzun farkında mısınız?

— Ben nerden bileyim.

— Olay böyle, dedi Berdi. Bizim ilçeye beş tane "Ural" motosikleti getirmişler. Ben de onlardan bir tanesini satın almak istiyorum. Fakat duyduğunuz gibi, benim gibilere satmayacaklarmış. Bu yüzden hile düşünüyorum. Bizim kolhozda Osman adlı çoban var. İşte onun karısı bu ay onuncu çocuğunu doğuracak, daha doğrusu yakında kahraman anne olacak. Ben de o kadının yerine (adına) almak istiyorum. Şimdi anladınız mı?

Ben kafa salladım. Dışarıdan elinde tezekle çiftlik sahibinin karısı girdi.

— Sizi Kalık Ağa çağırıyor, dedi o kocasına.

— Karıcığım, Osman'ın çocuklarına tatlılardan hazırlar mısınız? Yarın gidip onlardan bir haber alayım, dedi çiftlik sahibi, onun söylediklerine ehemmiyet vermeden.

— Yavrum, geçenlerde gidip gelmemiş miydiniz? dedi kadın, biraz memnuniyetsizce.

— Gittim, ne olmuş? diye kocası kabaca cevap verdi. O kadın beklemedik saatte, beklemedik bir gün doğurabilir. Doğru değil mi, hocam?

Ben cevap vermedim. Çiftlik sahibi yerinden kalkıp, dışarı çıktı. Ben dışarı çıktım. Güneşin doğmasıyla etraftaki karlar parlayıp, koyun kuzular meleyip, kadınlar ise bağırdı.

Kendi evinin yanında çiftlik sahibi Berdi atını eğeliyordu. Ben çıkınca, o bir tarafa bakarak:

— Eey, Koyçuman! Geri dön! diye bağırdı.

— Bakın, hocam, o çocuk annesine babasına gidiyor.

Koyçuman eteğin yan tarafında kalın karlı keçi yolda gittikçe uzaklaşıyordu.

— Ya baksanıza şunun inatçılığına! dedi koyunların arasında kadınlardan birisi.

— Tıpkı babası gibi, değil mi? dedi öteki kadın.

— Eey, delikanlı! diye yine bir kere bağırdı çiftlik sahibi. Sen Bel'e bugün ulaşamazsın!

Koyçuman geri dönmedi. Ben ise onu yalnız göndermek istemedim.

— Bana atınızı verebilir misiniz, şu çocuğu annesine babasına ben götüreyim, dedim çiftlik sahibine.

Çiftlik sahibi biraz şaşırıldı.

— Canı gönülden verirdim, dedi. Ben anlattığım çocuklu kadına gidiyordum... Sonra da işlerim çok, siz biliyorsunuz, şimdi döl zamanı... Böyle kalın karda, adam taşıtsız evden çıkamaz.

Ben ona hiç bir şey söylemeden, Koyçuman'a doğru yürüdüm. Çiftlik sahibi de, diğerleri de benim tavrıma şaşırırcasına, arkamdan bakakaldılar.

O gün öğrencimle ikimiz akşama kadar yol gittik. Öğleye kadar hava açık olduğundan dolayı yol eziyeti çekmedik. Fakat öğleden sonra biz çok yorulduk, rüzgâr da esip havalar soğumaya başlayınca zor durumda kaldık. Akşamüzeri ise, etrafı kalın duman kapladı ve biz yolumuzu şaşırдық. Ben hemen endişelenmeye başladım. Fakat yanımdaki çocuğa bunları belli etmemeye çalıştım. Biz bu engebeli yerde bazen tırmanıyorduk, bazen de aşağı iniyorduk. Rehberimiz Çobandı.

— Hey çocuk, sen bizi nereye götürdüğünü biliyor musun? dedim ben ona kızmaya başladığım zaman.

— Bence, biz doğru yolu tutuyoruz, hocam dedi Çoban. Bilmiyorum, ya temize çıkmak ya da beni teselli etmek istiyordu.

— Doğru yolda gittiğimizi sen nereden biliyorsun, iki üç adımlık yerde hiç deve görünmüyor, dedim.

Ben haklıydım.

— Ağabey, ev! diye aniden bağırdı Çoban, benim soruma cevap vermek yerine.

Gerçekten, bizden pek uzak olmayan iki adımlık yerde bir çadır duruyordu. Sevinçten benim nefesim kesilir gibi oldu. Hemen evin kapısından başımı içeri soktum. İlk bakışta gözüme yirmi civarında kuzu, üzeri örtülü olan iki beşik çarptı. İnsan adına kimse görünmedi. Ben öğrencime sorar gibi bir bakış attım.

— Orada bir ev daha olması lazım, dedi Çoban. Biz sağımıza solumuza bakınarak biraz dolaştık.

— Hiç ses seda yok, deyince, sis içinden:

— Kim o? diye bir kadın sesi duyuldu.

Dönünce, yan tarafımızda duran yaşı altmış civarında olan, uzun boylu zayıfça bir kadın gördüm. Yüzü neşesiz, biraz üzüntülüydü. O, nedense kalın bir dizgin taşıyor, dizginin öbür ucu hiç görünmüyordu.

— Ben öğretmenim, dedim kadına. Bu ise benim öğrencim. Biz Bel'e gidiyoruz.

— Bel'e bugün ulaşamazsınız, dedi kadın. Benimle gelin.

Biz kadının peşinden gittik.

— Burada sadece tek bir tane mi ev var? diye kadına sordum.

— Niçin bir tane? On, dedi kadın. O, hâlâ dizginini taşıyordu.

Çok geçmeden gerçekten bir eve rastladık. Burası bizim demin bulduğumuz ev değildi. Kadın evin kapısını kaldırıp içeriye göz attı. Ben onun omzunun üstünden başköşede oturan üç dört yaşlarında iki kızı gördüm. Kızlar göğüslerine kadar yorgana sarılmışlardı.

— Fatma abla, annem ne zaman gelecek? diye birisi ağlamaklı bir sesle sordu.

— Şimdi gelecek, diye cevap verdi ve kadın kapıyı kapattı.

Biz biraz daha yürüdük. İkinci evde yedi yaşlarında bir kız beşik sallıyordu. Çok üşümüş bir hâli var idi.

— Daha uyumadı mı? diye Patma abla ona sordu.

Kız başını salladı. Kadın kapıyı kapadı.

— Bunların anne babaları nerede? diye ben kadına sordum.

— Koyunları arıyorlar, dedi kadın uzaklaşarak. Bugün geceleyin koyunlarımız ağıldan çıkmış gitmiş.

Bu defa da kadın aradığı evi hemen bulamadı. İlk önce ileri gitti, sonra tekrar geri döndü. Durdu ve bir şeyi dinlemeye başladı. Hiçbir ses kulağına gelmeyince olduğu yerde bağırılmaya kalktı.

— Berdi! O, Berdi!

Sis içinden küçük çocuğun, "Efendim" sesi duyuldu.

— Öyle otur! Evden çıkma! diye kadın ona emretti.

— Fatma abla, ocağa ateş tutuşturayım mı? diye çocuk sordu.

— Yerinde otur! Odun yok, dedi kadın.

Çocuk bir şey daha der gibi oldu, fakat kadın ona kulak vermedi. Şimdi kadın elindeki kemendi toplamaya başladı. Ama topladıkça kemendin peşinden ileriye

doğru gidiyordu. Çoban kadının ne yapmak istediğini anlamışçasına onun önüne geçip kemendi takip ederek sis içine girip kayboldu.

Kement çok uzunmuş. Onun öbür ucuna ulaşınca kadar kadınla ikimiz yaklaşık iki yüz metre yol geçmiştik. Kemendin öbür ucu ise bir çadırın kapısına bağlanmıştı. Kadın çadırın kapısını kaldırıp bana:

— Buyurun, dedi.

Ben içeri girdim. Çoban çoktan sobanın yanında oturuyordu. Onun dışında benim gözüme ilk bakışta üç bebek ve bağlanmış bir kuzu çarptı.

— Geç başköşeye, dedi kadın bana. Sonra sobaya sarılan Çoban'a döndü. Sen de geç. O sobaya yapışmana rağmen orada ateş yok! Dünden beri ateş tutuşturmadım. Tüm kışlamızda hiç yakıt kalmadı.

Yine de kadın elindeki kemendi bıraktı ve oturup sobayı açtı. Sobanın içinde yakmak için hazırlanmış olan azıcık talaş, talaşın altında ise bir parça gazete vardı.

Kadın Çoban'a, sonra da bana tekrar baktı. Her ikimizin yüzü soğuktan dolayı morarmıştı, sarı tüylerimiz açıkça beliriyordu.

Kadın kendi kendine of çekti ve cebinden kibrit çıkardıktan sonra sobadaki kâğıdı yaktı.

Ben köpeğin havlamasına uyandım. Çadırın içi hayli ısınmıştı. Kandil yanıyordu. Çoban uyuyordu, beşikteki bebekler de. O kadın görünmüyordu. Yine bir şeyi fark ettim; kapının girişinde yatan tanıdık kement, yılan gibi kıvrılarak dışarı çıkıyordu.

Ben yerimden kalktım ve dışarı çıktım. Gece basmıştı. Etraf deminki gibi koyu sis içindeydi. Hafifçe kar yağıyordu.

Kapının girişinde biraz bekledikten sonra yerde sürünen kemendi elime aldım ve onu takip etmeye koyuldum. Çok geçmeden kement beni kadının yanına getirdi. Kemendin öbür ucu kadının beline bağlıydı. Kadının elinde uzun meşale vardı. Biraz yüksekçe bir yerden uzaklara bakarak kadın meşalesini sallıyordu. Kadına yaklaştıkça kulağıma çınlayan güzel zil sesi, koyunların melemesi, insanların açık seçik olmayan konuşmaları duyulmaya başladı. Yakın bir yerden bize doğru bir kaç meşale hareket ediyordu. Biraz sonra her iki yanımızdan koyunların geniş nehri akmaya başladı. Meşalelerin ışığında insanların karartıları görüldü, onların açık seçik olmayan konuşmaları artık anlaşılıyordu. O insanların konuşmaları 'Sür, sür', 'Yolunu kes, kes' gibi sözlerle sınırlıydı.

— Bizim eve girip biraz ısının! diye kadın onlara seslendi.

Ve hemen kendisi evine doğru yürüyüp gitti. Onun peşinden pek çok meşale yola koyuldu. Eve yetişince, meşaleler peş peşe yere bırakıldı, onları taşıyan insanlar ise içeri giriyorlardı. İki üç meşale koyunların üstünden onlara ışık saçıyordu.

Ben epey vakit kapının önünde kar üstünde yığılmış meşalelerin yanında bekledim, sonra çok üşüdüğüm için içeri girdim.

Evin içi kalabalıktı. Oturmaya yer kalmamıştı, kapının girişinde duruyordum. Ben kimsenin dikkatini çekmedim.

Hepsi susmuş bir şekilde öylece oturuyorlardı. Zayıf, yorgun, acıkmış ve donmuş bir hâldeydiler. İhtiyarı, genci, kadını erkeği oradaydı. Onların arasında kendi tanıdıklarımı gördüm. Aynı sırada Payiz, Karaçaç ve Maman oturuyorlardı. Çok sevindim. Üçünün de benzi soluk görünüyordu. Yoksa bana mı öyle gelmişti.

— Vay, vay misafir eşikte kalmış, dedi o anda sobanın ateşiyle ilgilenmekte olan Patma Hanım.

— Hadi yer açın. Oturanlar beni bu konuşmadan sonra gördüler.

— Akun! diye bağırdı benim Saylav'ım.

— Ağabey, başköşeye geçiniz dediler, Payiz ve Karaçaç.

Oturanlar yol verdi. Ben Saylav'ın yanına gidip oturdum.

— Hayrola? dedi Maman. Buraya nasıl geldin?

— Tatile çıktık, öğrencileri eve götürüyorum, diye cevap verdim, hâlâ gamsız bir şekilde uyuyan Koyçuman'ı göstererek.

— Aa, bu ihtiyar Absamat'ın oğlu dedi.

— Bu oğlanın babası şimdi Bel'de dedi Payiz. Bel'e şimdi gidemezsiniz ağabey.

— Niye?

— Bel'e kadar bir geçit var. Şimdi geçit kapanmıştır.

— Önemli değil, bizim evde dinlenip sonra okulunuza dönersiniz.

Babasının bembeyaz sakalı, bıyığı vardı. Yaşlı bir adamdı. Oturduğu yerde tespih çekiyordu.

— Bu yiğit Frunze'den gelen öğretmen. İhtiyar bana yavaşça başını salladı.

Saylav belindeki bıçağını kınından çıkarıp, çizmesinden bileği taşının alarak, bıçağını bilemeye koyuldu. Evvelki yorulmuş hâli büsbütün değişti.

— Hadi, anlat bakalım, hayatın nasıl? diye sordu.

— Teşekkür ederim, iyi, dedim. Bu kadar insanın sohbetinin sadece benim hakkımda olmasından utanarak.

— Hiç kimse üzmedi mi? Üzülenleri bana söyle, ben onlarla konuşurum. Bu sırada insanlar yerlerinden kalkıp dışarı çıkmaya başladılar.

— Hey, hey nereye gidiyorsunuz? Burada kalıp et yedikten sonra gidiniz.

— Hadi Maman, evlerimize gidelim, çocuklar ne oldu, dedi erkeklerden birisi.

— Öyleyse et pişince çağirtacağım, mutlaka gelin, dedi Saylav.

— Tamam, Ağabey, dedi Payiz. İyi uykular. Sabah çaya bekliyoruz.

— Sabahleyin bize uğramadan gitmeyiniz, diye de Karaçaç ekledi.

— Siz niye vedalaşıyorsunuz? dedi onlara Maman. Sizin evinizde de ağlayan çocuk mu var sanki? Kalıp yardım edin. Karaçaç, yengene yardım et.

— Hey, kalk boşa oturma, dedi O. Beşikteki evladını emzirmekte olan geline. Eşiymiş.

— Payiz, benimle gel!

İkisi gittiler. Evdekiler ise işe başladılar. Patma Hanım sobaya kazan koyarak, ateşi yakmaya başladı. Gelin ise sofrasını sererek hamur yapmaya başladı. Karaçaç iki kovayı alarak evden dışarı çıktı. Sadece ihtiyarla ikimiz evimiz köşesinde işsiz, sessiz kaldık. İhtiyar da elindeki tespihi çekmeyi bırakıp uykuya dalmıştı. Biraz sonra içeriye Karaçaç geldi. Elindeki iki kovada kar vardı. Karaçaç kovadaki karı kazana koydu. Büyük kazanın içi karla doldu.

Gece yarısı biri beni uyandırmaya çalıştı.

— Hey... Hey...

Gözümü açtığımda önümde Maman duruyordu.

— Ne oldu? dedim.

— Şişşşşt! dedi Maman parmaklarını dudaklarına götürerek.

— Yavaş konuş. İhtiyar uyanır. Kalk...

Ben kalktım. Evdekilerin çoğu uyuyordu. Sağ tarafta ihtiyar ile eşi yatıyor. Sol tarafta Koyçuman. Koyçuman'ın ötesinde Maman'ın eşi beşiği kucaklamış hâlde uykuda.

— Niye uyandırdın? dedim ben, hiçbir anlam veremeyerek sesimi biraz alçaltarak.

— İçki içeceğiz, dedi Maman.

— İçki içecek zamanı bulmuşsun, dedim ve tekrar yerime yatacak oldum. Ama Maman omzumdan tuttu.

— Hayır, hayır ben seni misafir diye davet ediyorum.

— Sabahleyin.

— Sabahleyin olmaz. İhtiyar içirmez.

Ben çaresizce sırtıma kürkümü alıp, yorganın üstüne oturdum.

— Hadi önceki içkiyi çıkar, dedi Saylav eşine.

Eşi tam kalkarken çocuk ağlayıverdi.

— Kendiniz alın, lütfen, çocuk ağladı ona bakıyorum, dedi kocasına.

— Nereye saklamıştın?

— Yünlerin içinde.

Maman dikkatlice babasıyla annesinin üstünden dikkatlice atlayıp, çuvalın içine elini soktu ve içkiyi çıkardı.

— Çoktan beri saklıyordum, sana kısmetmiş, dedi Saylav sevinerek.

O, sobanın önüne sofraya serdi ve etten keserek koydu. Sonra çay içilen iki kâseye içki döktü, birisini bana uzattı.

— Hadi, hayat için.

— Çok doldurmuşsun.

— Hiçbir şey değil. Hadi.

İkimizde içiverdik. Benim nefesim kesildi. Maman'a ise bir şey olmadı.

— Ateşi hâlâ inmedi mi? diye sordu eşine, et yerken.

— İnmiyor, dedi eşi.

— Çocuğu kalın döşeğe sar. Sabaha kadar iyileşir.

— Sen biraz bekle, ben koyunlara bakıp geleyim, dedi Maman bana.

Eşikte asılı duran tüfeği alıp dışarıya çıktı. Ben beşiği sallarken, uyuyacakmış gibi duran kadının önünde yalnız kaldım. İçtiğim içki beni hemen sarhoş etti. Birisi ile konuşmak istedim. Maman içeriye hemen gelmedi. Bekledim, bekledim sonunda üstümü giyinip dışarı çıktım. Çıkar çıkmaz kapının önünde yatan koyunlarla karşılaştım. Ben koyunları sürüp, düşecek olan Maman'ın yanına geldim. O anda Maman yeni doğan kuzuyu bulmuş, onun pisliklerini temizliyordu. Ben onun yanında bir müddet sessiz durdum. Sonra:

— Hey, Maman, dedim. Niçin bu kadar sorunlu olan Pamir'i bırakıp, başka yerlere gitmiyorsunuz?

Milletvekili yaptığı işi bırakıp bana şaşkınlıkla bakakaldı.

– Pamir'i bırakıp? Niçin? Mm ... Daha iyi, ev kurup toprak ekip, ekin ekecek yere gidip niçin yaşamıyorsunuz?

Vekil daha önce böyle bir lafı duymamış olabilir. Önceki gibi bana şaşkınlıkla baktı.

– Ben seni anlamıyorum, dedi. Sence biz kötü mü yaşıyoruz? İyi mi yaşıyoruz? Yazın, kışın hep obada... Sen obayı beğenmiyor musun? Vekil, kuzuyu annesine emzirmeye başladı.

— Boz üyü beğenmeyen Kırgız'ı ilk defa görüyorum.

— Ben de, dedim. Çok acele ediyordum. Bende boz üyü övmeyen bir tane bile Kırgız'ı görmedim. Kırgız her zaman boz üyünü över, her zaman gurur duyar. Her zaman. Asırlarca böyle devam ederek gelir bu. Asırlarca. Başka milletler evlerini ağaçtan, taştan, mermerden kurarlar. Kırgızlar ise en eski zamanda boz üyü keşfetmişler ve ondan sonra da onu sevmeye devam etmişler.

— Salak, dedi vekil gülümseyerek, bana acımış gibi.

— Söyle, yine dedim ben, sizi buraya ne bağlıyor?

Maman omzunu kaşdı.

– Bilmiyorum... Ama ben buraları niçin bırakıp gitmemiz gerektiğini de bilmiyorum.

Ben öncekinden daha çok üzülerek sustum. Biraz sonra Maman kuzuyu eline alarak yerinden kalktı:

— Haydi, eve girelim, dedi.

Ben onun peşinden yürüdüm.

Biz Koyçuman ile ikimiz Bel'e gitmedik. Ertesi gün sabah Maman bizi deveye bindirip yolladı. Ama deveyle sadece çiftçi Berdi'nin köyüne kadar geldik. Maman'ın söylediğine göre, bu yerde çiftçinin bize başka bir şey bulması deveyi sonra göndermesi lâzımdı, çünkü deve Maman'ın köyündeki odun su taşıyan tek deveydi. Fakat biz çiftçiyi bulamadık, bugün önceden bahsettiği, çok çocuğu olan kadından haberdar olmak için gitmişti. Yine de devenin onun evine bırakıp yürüyerek gittik.

Köye akşam geldik. Köy sessizdi. Sokakta kimseyle karşılaşmadık. Koyçuman'ı yurduna götürüp sonra evime gittim. Evimde beni ilginç bir olay bekliyordu: kapıyı açacaktım ki, bir baktım kapı açık; eve girince sobanın yandığını, çayın kaynadığını fark ettim. Evin içi tertemizdi. Eşyalarım yerindeydi, en ilginç ise benim eski bavulumun yanında yeni bir bavul vardı. Ben çok şaşırdım.

Düşüncelerim dağıldı. Ama o bavulun sahibinin kim olduğunu hiç anlayamadım. Eğer o anda müdür yardımcısı girmezse dışarıya çıkıp birisine bunu soracaktım.

- Şaşırdınız mı? diye Mamıt amca gülümsedi.
- Evet, çok şaşırdım, dedim.
- Size bugün Frunze'den bir kız geldi.
- Ayşe! diye bağırdım. Nerede o?
- Az önce o dükkâna doğru gidiyordu.

Ben hiç bir şey diyemedim. Hemen evden çıkıp, dükkâna doğru koştum. Ordo meydanına geldiğimde karşıma birisi çıktı. Baktım, oydu. Kâğıda sarılmış bir şeyler elindeydi. Ben kendimi tanıtmadan onu kucakladım ve döndürmeye başladım.

- Akun! diye bağırdı Ayşe sevinerek. Dur, salak, hepsini dağıttın!
Gerçekten satın aldığı şeyler elinden düşmüştü.

— “Canım” diye alından öptüm. Ayşe de beni öptü. Sonra oturup yerdeki çay, şeker, bisküvi, konserveleri topladı. Ben de ona yardım ettim. Ben çok seviniyordum. Ayşe'nin niçin geldiğini, ne yapacağımızı hiç düşünmedim. Sadece seviniyordum. Ben Pamir'e geldiğimden beri yalnız kaldığım için özlemim artmıştı.

— “Ayıp!” bize bakan kişilere dedi Ayşe. Baktım ki dükkân kapısında müdür, dükkân sahibi, avcı üçü şakalaşyordu. Ben bilerek Ayşe'yi bir daha öptüm. Canım...

1973 şimdi o köy yok. Altmışlı yıllarda kolhoz oradaki evleri, bahçeleri, tepeleri, yayları, her yıl tütün ekilen dümdüz tarlaya çevirdi. Köy, Pamir Alay dağlarının kıyısındaydı. Dağların arasından çıkan iki ırmak onun batısından ve doğusundan geçiyordu. Her birinde ağaç köprüler, taş değirmen vardı. Sakin zamanlarda daima köprülerden eşeğine, atına yük yükleyen halk görünürdü. Değirmen yaz kış çalışırdı. Kışın ırmaklar buza döner, yazın ise şakırdayarak akıp bütün köyü kaplardı.

SONUÇ

Çalışmamızın kavramsal çerçevesini, *Murza Gaparov*'un hikâyelerindeki kültürel söylemini içeren zihniyet, olay örgüsü, zaman, mekân, şahıslar kadrosu, tema, anlatım özellikleri oluşturmaktadır. *Gaparov*'un “Ak Poezd”, “Künöstüü Aral”, “Darıyalardın Şookumu” adlı hikâyeleri çalışma planımız çerçevesinde incelenmiş; nihayetinde yazarın hikâyeleri ve hikâyeciliği hakkında bir sonuca varılmıştır. Böylelikle Kırgız edebiyatı içerisinde *Murza Gaparov*'un yeri ve önemi belirtilmiştir.

Kırgız hikâyeciliğinin tarihî gelişimi içerisinde, *Murza Gaparov* önemli bir yer tutmaktadır. Yazmış olduğu “Ak Poezd”, “Künöstüü Aral”, “Darıyalardın Şookumu” ve diğer hikâyeleriyle bunu kanıtlamıştır. *Murza Gaparov* hakkında bugüne kadar akademik bir çalışma yapılmamıştır. Biz bu çalışmamızda, onun hikâyeleri ve hikâyeciliği üzerinde durarak hikâyelerini yapı, tema ve anlatım yönünden incelemeye çalıştık. Bu çalışmayla her şeyden önce Kırgız hikâyecilik tarihinin önemli bir kesiti aydınlatılmaya ve Türk dünyası edebiyatı araştırmacılarının ilgi alanına kazandırılmaya çalışılmıştır. Böylece daha önce böyle bir çalışmaya konu olmamış *Gaparov* ve onun hikâyelerinin edebî bakımdan değeri ortaya konmuştur. *Gaparov*'un hikâyelerini, sahip olduğu geniş arka plân eşliğinde incelemenin faydalı olacağı varsayımı, çalışmamızın temel yaklaşımı olmuştur.

Murza Gaparov, kaleme aldığı eserlerde hayata bakışı, fikir dünyası, ruh âlemi hakkında bilgi vermenin yanı sıra, Kırgız halkının günlük hayatının konu edildiği eserlerle de döneminin aktarıcısı olmuştur. Sovyetler döneminde oluşturulan “Sosyalist Realizm” ideolojisini benimseyen diğer yazarlar gibi, bu fikre körü körüne inanmamış, tenkit edilmemek için de bu fikirden tamamen uzak durmak yerine kendi fikirleriyle harmanlamıştır. Eserlerinde, bu ideolojik fikir yerine ağırlıklı olarak kendi iç dünyasını kahramanlara aktararak yazma yolunu seçmiştir.

Hikâyelerinde farklı duygu ve düşünceleri ele alan yazar, her hikâyesiyle farklı dünyaların kapılarını açmakta, özellikle Kırgızların derin izlerini taşıyan hikâyelerinde okuyucuyu farklı dünyalara götürmektedir. *Murza Gaparov*'un “Darıyalardın Şookumu”, “Künöstüü Aral” ve “Ak Poezd” adlı hikâyelerindeki konular da büyük oranda Kırgız halkının günlük yaşayışıyla ilgilidir. *Gaparov*, halkına duyduğu saygı ve sevgiyi bu şekilde ifade etmiştir. Kahramanlar da halkın içinden seçilmiştir. Kahramanların çarpık ilişkileri, kahramanlar arasında bir ya da birkaç kişinin içkiye düşkün olup çevresine zarar vermesi, aile yapıları sosyal yapıyı anlatması bakımından önem taşımaktadır. Hikâyelerde anlatılan olaylar vasıtasıyla

Kırgız halkının yaşamaya maruz bırakıldığı bir devrin izlerini görme fırsatını da bulmuş olmaktadır.

Gaparov, hikâyelerde, geniş mekân olarak Kırgızistan'a ait şehirleri, köyleri, kasabaları, ormanları ve dağları seçmiştir. Hikâyelerdeki dar mekânlar ise kahramanların yaşadığı evler, çalıştıkları bahçeler, ormanlar, ahırlar vb. yerlerdir.

Hikâyelerde saat, gün, ay, yıl şeklinde ifade edilen itibari zaman ibaresine rastlanmamıştır. Zaman ifadeleri genel kalıplarla belirtilmiştir. Mevsim olarak ilkbahar, kış, yaz; saat olarak ise sabahın erken saatlerinde, akşam vaktinde gibi genel yargılar kullanılmıştır. Hikâyede gerçek zaman olarak söyleyebileceğimiz tek tarih "Kolhoz Devri"dir. Ayrıca zamana ait bilgiler, hikâyelerdeki kahramanların günlük yaşamlarını geçirdikleri çalışma ortamlarından da anlaşılmaktadır. Örneğin, hikâyelerdeki kahramanlar kolhoz bahçesinde, kolhoz tarlasında, kolhoz ormanında çalışıp kolhozun yemekhanesinde yemeklerini yemekteler. Bu mekânlardan ve diğer verilerden yola çıkarak diyebiliriz ki hikâyelerin zamanı kolhoz dönemidir. Bir diğer genel yargı ise "Dariyalardın Şookumu"nda yer almaktadır. Bu hikâyede, köydeki bütün erkekler savaşa gitmiştir ve kahramanlar Almanların düşman olduğunu söylemektedirler. Buradaki yargılardan yola çıkarak hikâyedeki olayların Alman-Rus Savaşı sırasında yaşandığını söyleyebiliriz.

Hikâyelerde dikkat çeken zaman unsurlarından biri de itibari zaman ile gerçek zamanın biri diğerinden seçilemez şekilde iç içe geçmesidir. Olaylar anlatılırken ileriye ya da geriye gitme, karşımıza oldukça sık çıkmaktadır. Bu değişimler, hikâyenin zaman dilimini az da olsa seçilemez hâle getirmiştir. Zamanın kavranması bütünüyle okuyucunun dikkatine bağlıdır. Yazarın olayları kurgulaması ve bize aktarması o kadar planlıdır ki, bu zamanı kaçırmamak mümkün değildir.

Gaparov, incelediğimiz hikâyelerin giriş bölümlerini mekân tasvirleriyle başlatmaktadır. Bundan, *Gaparov*'un öncelikli olarak hikâyede geçen mekânların okuyucunun gözünde canlanmasını istediği sonucunu çıkarabiliriz. Örneğin, "Dariyalardın Şookumu" adlı hikâye, geniş bir mekân tasviriyle başlamaktadır. Tasvir edilen yerler ise dağlar, ovalar ve köylerdir. Hikâyelerde dikkat çeken özelliklerden biri de mekânlardaki benzerlik ve aynılıktır. Yani "Dariyalardın Şookumu" adlı hikâyede yer alan değirmen ve köprü, "Künöstüü Aral" ve "Ak Poezd" hikâyelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Aralarındaki fark ise değirmen ve köprünün, "Dariyalardın Şookumu" ve "Ak Poezd" hikâyelerinin belirgin mekânları olmasıdır. Olayların başlangıç yeri, insanların hayat kaynağı, hatta onları yaşadıkları yerden çevreye

ulaştıran tek araç, bu köprü ve değirmendir. Ancak “Künöstüü Aral” hikâyesinde durum farklıdır. Bu hikâyedeki değirmen ve köprü, diğer iki hikâyede olduğu gibi çok fazla önem arz etmemektedir.

İncelememiz sırasında dikkat çeken özelliklerden biri de “aşık” oyununun bir türü olan “ordo”ya verilen önemdir. “Ak Poezd”de, okul müdürü ordo oyununa aşır derecede düşkündür. Hikâyede, günlerce ordo oynadığından bahsedilmektedir. Köylülerin hepsi, hastalık derecesinde olmasa bile ordo oynamayı bilmektedir. *Murza Gaparov*’un halkına ve kültürüne verdiği değeri düşünecek olursak, böyle kültürel unsurlara yer vermesi, onun karakterinin bir paracısıdır, diyebiliriz.

Murza Gaparov ile ilgili geniş çaplı bir incelemenin şimdiye kadar yapılmamış olması, bu çalışmanın Türk dünyası edebiyatı araştırmaları içerisinde bir eksikliği giderdiğini göstermektedir.

Sonuç olarak *Murza Gaparov*, Modern Kıręız Edebiyatının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır ama Türkiye’de onun hakkında herhangi bir yayın yapılmamıştır. Bu alışmayla, Kıręızistan’ın önemli yazarlarından biri olarak kabul edilen *Gaparov*’un sanatındaki başarıya bizler de tanıklık etmiş ve onu daha yakından tanımış olduk.

KAYNAKÇA

AKKUŞ, Metin, 2006, "Klasik Edebiyatta Tipler", *Türk Edebiyatı Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. cilt 2, İstanbul.

AKMATALIEV, Akmat, 2002, *20. Kılımdın Adabiyatı (60. Cıldardan Kiyin)*, Bişkek.

AKTAŞ, Şerif, 1991, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara.

ATAY, Ayşe, 2008, *Beş Katlı Evin Altıncı Katındaki Adam: Anar, Hayatı, Sanatı ve Hikâyeleri*, Bengü Yay., Ankara.

ASANKANOV, A., BEDELBAJEV, 2000, *Kırgız Respublikasının Tarihi*, Bişkek.

BAKIRCIOĞLU, N. Ziya, 2004, *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı*, Ötüken Yay., Ankara.

CİGİTOV, Salican, 2006, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, cilt 3, sayı 1, Ankara, 2006

ÇETİŞLİ, İsmail, 2000, *Yeni Türk Edebiyatı, Metin Tahlillerine Giriş, Roman—Hikâye*, Isparta.

ÇETİN, Nurullah, 2009, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, 2007, *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yay., Ankara.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, 1993, *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yay., Ankara.

KAPLAN, Mehmet, 2003, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yay., İstanbul.

KAPLAN, Mehmet, 2004, *Tip Tahlilleri*, Dergâh Yay., Ankara.

Kırgız Tilinin Frazelogiyalık Sözdüğü, 2001, Kırgız—Türk Manas Üniversitesi, İlimiy İzildöölör Seriyası:1, Bişkek.

KOLCU, Ali İhsan, 2002, *Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatları 1*, Ankara.

KULAMSHAEV, Kalmamat, 2007, "Kırgızistan Edebiyatı, XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başı", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, cilt 9, Ankara.

MORAN, Berna, 2002, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış (I, II, III)*, İletişim Yay., İstanbul.

NARLI, Mehmet, 2002, "Romanda Zaman ve Mekân Kavramları", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 5., sayı 7, Mayıs: 91—106.

SADIKOV, A. – K. Asanaliyev, 1987, *Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi 1*, Bişkek.

SADIKOV, A. – K. Asanaliyev, 1990, *Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi 2*, Bişkek.

SAFA, Peyami, 1990, *Sanat Edebiyat Tenkit*, Ötüken Yay., Ankara.

TEKİN, Mehmet, 2010, *Roman Sanatı 1*, Ötüken Yay., İstanbul.

Türkçe Sözlük, 1998, TDK Yay., Ankara.

Türk Dünyası Edebiyatı "Kırgızistan", 2002, Türk İş Birliği Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yay., Ankara.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi, 2000, Kültür Bakanlığı Yay., cilt 32, Ankara.

YUDAHIN, K.K., 1988, *Kırgız Sözlüğü*, (Çev. A.Taymas), TDK Yay., Ankara.

ÖZET

Murza Gaparov'un Hikâyelerinin İncelenmesi

Hazırlayan: Ebru Karakaya

Yüksek Lisans Tezi; Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim Atabey

Haziran, 2011, 410 sayfa

Bu tez çalışmasında, Kırgızistan edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Murza Gaparov'un kaleme aldığı üç hikâye incelenmiştir. Hikâyeler, önce muhteva bakımından incelenmiş sonra Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Sonuç kısmında ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Murza Gaparov, Kırgızistan Türkçesi, Türkiye Türkçesi

ABSTRACT

Analyse Of Kyrgyz Writer Mirza Gaparov's stories

Ebru Karakaya

Master thesis, Contemporary Türkish Dialect and Literatures

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. İbrahim Atabey

June 2011, 410 pages

Three stories which were written by Mirza Gaparov, one of the most important names of literature of Kyrgyzstan, are analysed in this study.

First, stories are analysed in terms of content. Then transcription of stories is made and stories are translated into Turkey's Turkish. Finally, a general assessment of stories is made.

Key words: Mirza Gaparov, Kyrgyzstan Turkish, Kyrgyzstan Literature